Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Feilberg, Henning Frederik.
Titel | Title:	Dansk Bondeliv saaledes som det i Mands Minde førtes navnlig i Vestjylland.
Udgavebetegnelse | Edition Statement:	3. forøgede Oplag.
Udgivet år og sted | Publication time and place:	København : i Kommision hos G. E. C. Gad, 1910
Fysiske størrelse | Physical extent:	XIII, 445 s. :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

H. F. Feilberg

Dansk Bondeliv

saaledes som det i Mands Minde fortes

navnlig i Vestsylland.

Første Del

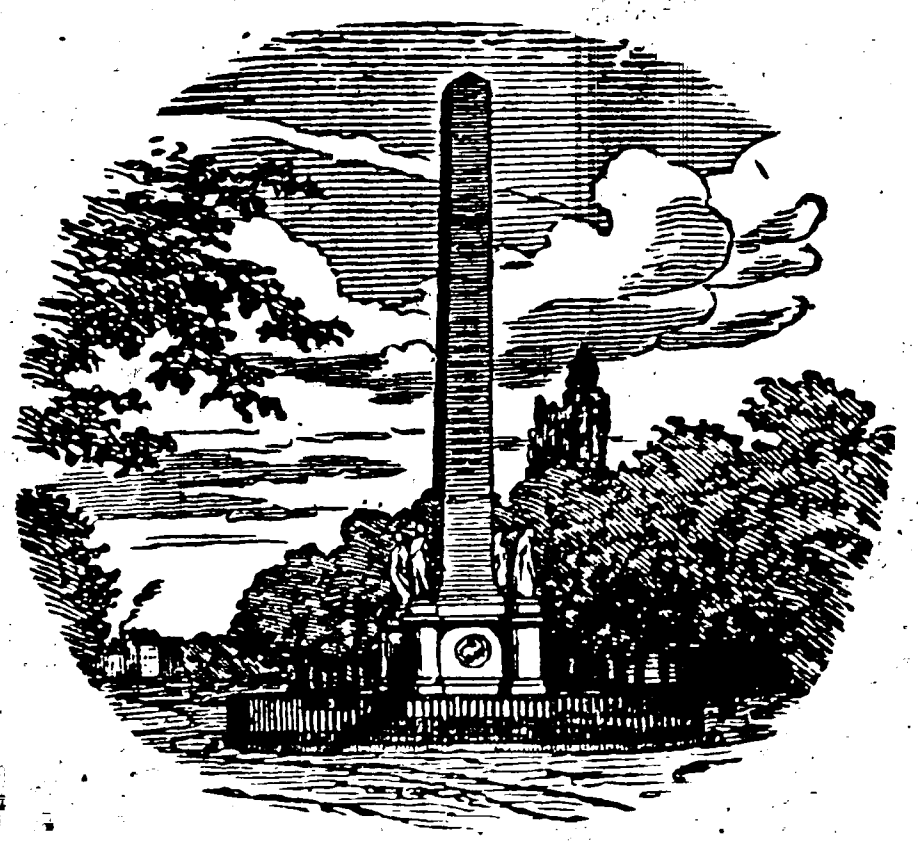

Tredje forøgede Oplag

Med 75 Billeder

Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme

København

I Kommission hos G. E. C. Gad

Nr. 168 Pris 3 Kr. 50 Øre

Henning Frederik Feilberg

Dansk Bondeliv

saaledes som det i Mands Minde førtes

navnlig i Vestsjælland

Af

H. F. Feilberg

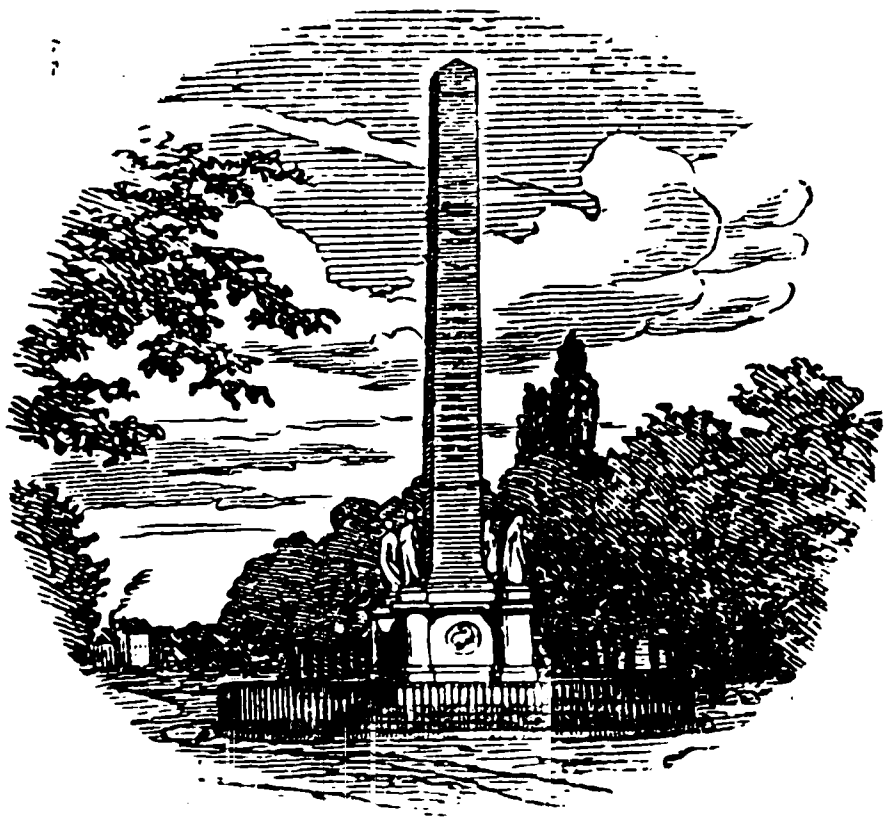

Første Del

Tredje forøgede Oplag

Med 75 Billeder

Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme

København

I Kommission hos G. E. C. Gad

1910

4102

Teksten i nærværende nye Udgave af „Dansk Bondeliv“ 1. Del er i Hovedsagen et Optryk af de ældre Udgavers. De indførte Forandringer bestaar i, at 1) de ældre Udgavers „Tillæg“ er føjet ind paa de Steder i Teksten, hvortil de hører; 2) de litterære Henvisninger og Oplysninger er samlede bag i Bogen og gjort en hel Del udførligere; 3) Ordlisten er gjort meget fyldigere; 4) en kort Livsskildring af Bogens Forfatter, ved Dr. Marius Kristensen, er tilføjet; og endelig 5) har Forfatteren gjort enkelte Tilføjelser til Teksten; de vigtigste af disse findes S. 46, 53—55, 66, 67, 76, 92—93, 96, 97, 114—15, 162-65, 171—72, 196—200, 302—03, 323—24, 342—44, 380—81, 384, 385—86, 408—09.

Det ældre Billedstof til Bogen (49 Billeder), for hvis Oprindelse der er gjort nærmere Rede i Forordene til de ældre Oplag, har i denne Udgave faaet en væsentlig Forøgelse, idet det ved Overenskomst med Hr. Kunstmaler Rasmus Christiansen er blevet os muligt at udstyre Bogen med 21 Gengivelser af de af ham udførte store farvede Bondelivsbilleder, der nu har Plads i Landbrugsmuseet i Lyngby, hvis Bestyrelse ligeledes velvilligt har givet Tilladelse til deres Gengivelse her i Bogen. — Nye er desuden Fig. 30 (fra R. Mejborgs „Gamle danske Hjem“) og Fig. 56, 57 og 58 (fra P. Lauridsens Afhandling i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie“ 1896), samt endelig Fig. 1, Portrættet af Forfatteren (efter Fotografi).

Udvalget for Folkeoplysnings Fremme.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

„Folkelæsning“ Nr. 168.

Pris 3 Kr. 50 Øre.

Trykt hos Nielsen & Lydiche.
(Axel Simmelkiær).

H. F. Feilberg.

Skønt Forfatteren til denne Bog er udgaaet fra en københavnsk Embedsmandsfamilie og født i Hillerød (6. Aug. 1831), er han fra sin tidlige Barndom og gennem sin Manddoms og Alderdoms Gerning nøje knyttet til det sydlige Jylland og dets Bønder. Han var kun 4 Aar, da hans Fader blev Præst i Alslev ved Varde, og fra Otteaars-Alderen til han blev Student havde han sit Hjem i Vester Vedsted, som dengang hørte til Hertugdømmet, men til Ribe Stift. Der ude er han vokset op mellem vestjydske Bønderbørn og Ribe Latinskoledrenge, og han blev Student fra Ribe i 1849, kort efter at hans Fader var bleven forflyttet til Ullerup i Sundeved. Der ude, i Darum, lidt norden for Ribe, endte han ogsaa sin Præstegerning 1876—1892. Denne Egn, hvor han tilbragte sin Barndom og sine Drengeaar, og hvor han som fuldmoden Mand for Alvor begyndte sin Forfattergerning, er det, han med en egen Klang kalder „min Vesteregn". Der er heller ingen Egn, han kender som denne, hvor han levede sig ind i Bøndernes Liv i sine unge Aar og en Menneskealder senere genoplevede meget af det gamle, gik til Folkene og blev modtaget af dem som en gammel Kending, og i et virksomt Arbejdsliv under forholdsvis lyse Kaar fandt den Ro, som der ikke havde været meget af i den mellemliggende Tid.

Ribeegnen er Feilbergs Hjem fremfor alle andre Egne, den er „hans Vesteregn", som han kender som sin egen Stue. „Dansk Bondeliv" er, som man let ser, skrevet paa Grundlag af Samlivet med Ribeegnens Bønder, ligesom Blichers Novelledigtning hviler paa Barndommens og Mand-

dommens Samliv med Viborgegnens Natur og Befolkning. Men ligesom Blichers Digtning vel hviler paa Samlivet med Viborgegnen, men har faaet sin Mangfoldighed ved Kendskabet til Østkysten fra Horsens til Aalborg og Vestkystens Klitegne, saaledes er Feilbergs Vesteregn kun det Grundlag, hvorpaa han har bygget sin vidtomfattende Kundskab til Jyderne og deres Land, ja til hele det danske Bondefolk.

Feilbergs Studentertid faldt i en livlig Periode. I hele Landet, og ikke mindst i Hovedstaden og i Sønderjylland — Studiestedet og Forældrehjemmet — mærkedes „Aanden fra 48" stærkt, og Feilberg var ikke af dem, som Folkevækkelsen lod sidde uberørt. Blandt de unge Teologer var der ogsaa stærkt Liv, Grundtvig, Martensen og Kierkegaard (efter sin Død delvis repræsenteret af Rasmus Nielsen) virkede paa de unges Sind; paa Feilbergs virkede Kierkegaard og Rasmus Nielsen stærkest. Blandt hans Studenterkammerater var Skat Rørdam, Niels Lindberg og de to senere Ledere af Indre Mission, Vilhelm Beck og K. V. Gøtzsche, og Frederik Feilberg levede med i alt det, der rørte sig blandt Teologerne. Men ogsaa Bevægelser udenfor Teologernes Kreds greb ind i hans Arbejde, og det ikke blot Frihedsrøret og Kampen for Danskheden. Hans Fader var blandt dem, der fik Rødding Højskole i Gang, blandt hans nærmeste var mange, som tænkte paa at give sig af med Højskolevirksomhed, og medens han var ret upaavirket af Grundtvigs kirkelige Tanker, var han med Hensyn til Skolen stærkt paavirket af denne Danmarks største Pædagog, og altsaa i bedste Overensstemmelse med Frk. N. Zahle, der ogsaa tog ham til Lærer ved sin Skole, saa snart han var bleven Kandidat. I hans Studenteraar grundlagde F. Dyrlund og K. J. Lyngby, hans Husfælle fra Borchs Kollegium, Studiet af de danske Folkemaal, og dette Studium drog ham ikke saa lidt. Ogsaa Plantekundskaben, som han allerede havde lagt sig efter i Skoletiden, drog ham stærkt, og Udsigten for ham var, da han i 1855 blev teologisk Kandidat, nærmest den, at han vilde blive københavnsk Kursuslærer med ret udprægede videnskabelige Interesser, som formodentlig vilde føre ham over i Naturhistorien med Tiden.

At dette ikke blev Tilfældet, beroede vist til Dels paa,

at han ikke kom direkte under Paavirkning af de ejendommelige Personligheder, som dengang virkede i Naturforskningens Tjeneste; men for en Del kom det af private Forhold, idet han besluttede at gaa til sit nærmeste Hjemland, Sønderjylland, som Præst. Han blev først Kapellan hos Eiler Hagerup i Solt i Angel, Forfatteren til den udmærkede Beskrivelse af „Det danske Sprog i Angel", senere Sognepræst i Valsbøl ude paa Heden og (1862) i Store Vi. Alle disse Steder, mellem en væsentlig dansktalende men tyskfindet Befolkning, gjorde han sine Jagttagelser, som han havde gjort dem i Ferierne hjemme i Sundeved, og da han fik et Stød udefra, samlede han sine Jagttagelser især fra Valsbøl i sin fine Afhandling „Fra Heden" (Hadersleb 1863). Mens han var i Valsbøl, blev han gift med sin Kusine Louise Anna v. Nutzhorn, og i St. Vi er hans første Barn født. Det kirkelige Arbejde i Sognene tog han med Alvor og forberedte sig grundigt baade til de danske og de tyske Prædikener, ligesom han hentede nye Indtryk ved et Besøg hos de skotske Presbyterianere og i Spurgeons Tabernakel i London.

Saa kom 1864. Feilberg blev allerede den 22. Maj afsat — forøvrigt ganske ulovligt — af Civilregeringen, og tog til Fyn, hvor han et Aars Tid var Kapellan i Marslev (her blev han efterfulgt af sin Fader) og derefter Kateket og Førstelærer i Odense. Herfra blev han igen kaldet til Sydjylland, da han i 1869 blev Sognepræst i Brørup og Lindknud. Nu var han atter i sit gamle Land, og det er mærkeligt at se, hvorledes han trods Svagelighed og trange Kaar kommer mere og mere ind paa fast Arbejde med bestemt Formaal.

Hans Svoger og Fætter Heinrich Nutzhorn var Lærer ved Højskolen i Askov, og naturligt kom der Forbindelse mellem Præstkær og Askov. Dette var ikke efter Brørup-Mændenes Hoved, og de tænkte endog en Tid paa at danne Valgmenighed; men det blev dog ved Tanken, og det hele førte kun til, at Feilberg mere end før sluttede sig sammen med den grundtvigske Retning, som han ogsaa i det politiske væsentlig stemmede overens med. Trange Kaar i Præstearbejdet var han vant til fra Midtslesvig, og det knappe Udkomme kunde ikke kue ham, selv om det maatte bekymre ham. Ved Siden af at passe sin Præstegerning

paa en saadan Maade, at der endnu mærkes Følger af den, gav han sig saa til at læse med sine Børn, og i denne Tid kommer han tilbage til gamle Interesser, dels Undersøgelsen af Folkets Sæd og Skik, som han nu drev i en ny Egn og med Hjælp fra Elever og Lærere i Askov, dels vidtstrakt Læsning af kulturhistorisk Art, ligefra gammelægyptiske Eventyr til amerikansk Methodisme. En Del Frugter af sine Undersøgelser og sin Læsning offentliggjorde han i „Nordisk Maanedsskrift".

Først efter Forflyttelsen til Darum, under langt bedre økonomiske Kaar og blandt en Befolkning, der tog vel imod ham, bliver dog Feilberg for Alvor Forfatter. „Fra Heden" havde været en enlig Afhandling, og Smaatingene fra Brørup-Tiden var netop Smaating. I 1877 begyndte Feilberg imidlertid paa sit største Værk, den jydske Ordbog, som om et Aars Tid vil være færdigtrykt (undtagen Tillægget), i 1882 udsendtes Planen til denne Ordbog, og 1886 kom første Hæfte, som straks vandt den største Anerkendelse fra alle Kyndiges Side. Samtidig med Forarbejderne til Ordbogen udarbejdede Feilberg til Tidsskriftet „Fra alle Lande" „Fra Vesterjylland, et Kulturbillede", som i 1889 blev udvidet til den Bog, der nu her udgives i tredje Udgave. I „Historisk Maanedsskrift" 1887 udgav han en Afhandling om „Fællesskab blandt Folkene i Skik, Eventyr og Leg".

Imidlertid taalte Feilberg ikke godt det barske vestjydske Vejrlig og de lange Sognerejser, ved 1890 var han alvorligt syg, og 1891 maatte han søge sin Afsked som Præst, uden at derfor Forbindelsen mellem ham og hans sidste Menighed blev afbrudt. Han flyttede til Askov, syg og træt; men her kom han sig i temmelig kort Tid, saa han siden har kunnet udfolde en forbavsende frugtbar Virksomhed som Forfatter. Selv tilskriver han Gymnastikken og det rolige Liv det meste af Æren for denne Forandring.

I den „Aarbog for dansk Kulturhistorie", som Poul Bjerge udgav 1891—1900, har Feilberg aarlig skrevet en Afhandling, og af disse er især den anden („Levende begravet") og den fjerde til syvende (om Sjæletro) vigtige. Ogsaa i andre, baade danske og udenlandske Tidsskrifter, har han skrevet en Mængde Afhandlinger. Desuden har

han som særlige Bøger udgivet en Samling jydske Skæmtehistorier: „En Kaargild" (1897), anden Del af „Dansk Bondeliv" (1899), det store to Binds Værk „Jul" (1904) og nu sidst „Bjærgtagen" (1910).

Feilberg har dog ikke virket blot ved sine trykte Skrifter, men mangen Gang har han hjulpet med Raad og Daad. Han har opmuntret Mænd som Kvolsgaard og J. M. Jensen til at udarbejde deres Folkelivsskildringer og Sproglære fra Nordjylland, og hans store Viden har staaet til Raadighed baade for nordiske og fremmede Forskere, som Villads Christensen, Axel Olrik, C. W. von Sydow, Kaarle Krohn, Aarne, Magnus Olsen, Bolte, Höfler, Rhamm, Rolland, Pineau, Marian Roalfe-Cox, Gertrud Godden og adskilligt flere. Han har været med i Styrelsen for Folkemindesamfundet, og senere har han taget livlig Del baade i at faa „Dania" (senere afløst af „Danske Studier") og nu sidst „Danmarks Folkeminder" i Gang. Og det er bestemt, at baade hans rige, velordnede Samlinger om Folkeminder fra alle Jordens Egne og hans righoldige Bogsamling skal gaa ind i „Dansk Folkemindesamling".

Ogsaa hans Virksomhed i Kirken blev i Virkeligheden fortsat, idet han i Halvfemserne prædikede jævnligt i Malt Kirke, ligesom han, saa længe hans Helbred tillod det, fungerede som Kordegn i Askov Valgmenighed, da denne var bleven stiftet. Som Sjælesørger virker han endnu, selv om han ikke har noget Embede.

Til sidst maa vi, der har den Lykke at være hans Naboer, takke ham for den Kærlighed og Sanddruhed, han altid viser overfor os, og den Hjælpsomhed, som vi endnu mere end de fjærnere boende erfarer. Naar hans Arbejder er saa tiltalende, som de er, ved vi, at det er hans elskelige Personlighed, der er Aarsag hertil.

Der er blevet tyndere om ham i Aarenes Løb. Hans Hustru, hans gamle Fader, to Børn og hans Venner L. Schrøder og Poul la Cour er døde, siden han kom til Askov. Hans Studentervenner er færre for hvert Aar. Men endnu færdes han rank og let paa Vejene, og endnu sysler han flittigt ved Skrivebordet og taler til de unge paa Skolen om Folkeminderne. Og endnu er hans Mening den samme som før, at i saa lille et Folk som vort har vi ikke Raad til at gaa om uden at forstaa hinanden.

Det er nok dybest denne Bogs Ærende til Læserne, at den skal bidrage til Forstaaelsen af nogle af vore Landsmænds Liv og Tænkemaade. Og derfor er det glædeligt, at den er naaet til saa mange, at den nu for tredje Gang maa trykkes op; det tyder nemlig paa, at den virkelig er blevet forstaaet.

Askov, i April 1910.

Marius Kristensen.

Forord til første Oplag.

Denne lille Bog har en Historie. Det er en rum Tid siden, det var 1872, det Aar, da Norge fejrede sin Tusendaarsfest, da tilbragte jeg en Maaned i dette Land som Eilert Sundts Gæst. I Fællesskab gjorde vi en Rejse op ad Gulbrandsdalen, og en Aftenstund, om jeg mindes ret, var det i Ottedalen, sagde Sundt til mig, da vi havde naaet Skydsskiftet: „Kom nu, saa beder vi Bondekonen lave Grød til os! Jeg har ført en lang Grødkrig.“ Vi gik ned i Køkkenet, og jeg saae nu alle Tilberedelserne; Vandet blev kogt, der kom Bygmel i — eller maaske blev det kogt med Melet i —, saa tog Konen rask den kogende Gryde Grød af Ilden, greb „Tvoren“*) — jeg stod med den i Haanden, undrende mig over Korset, der var indskaaret i dens Ende, og tænkende over, hvad det Stykke Haandværks-tøj vel kunde bruges til. Hun kom saa en Haandfuld frisk Mel i Gryden, der stod paa Gulvet, rørte eller kærnede i den med „Tvoren“, og et Øjeblik efter blev den velsmagende Grød hældt op i Fadet. Sundt fortalte mig saa, at en eller anden „Bykar“ havde skrevet om Bondens slette Stel og exempelvis anført, at Bønderkonerne end ikke kunde koge Grød; de kom raat Mel i, efter at Grøden var kogt, hvad der aldrig kunde være rigtigt, osv. osv. Dette, syntes Sundt, var alt for taabeligt, at en Bondekone ikke skulde kunne koge Grød; saa begyndte han Krigen, og den trak sig, som alle store Krige, gennem Aar og Omskiftelser og blev nok til sidst afgjort ved en Erklæring af den kemiske Professor, der gav Sundt Ret. Men i det Ordskifte faldt

*) „Madstok“ eller „Madspejl“ paa Jydsk.

en Ytring fra Sundt, som hagede sig fast i mit Sind: Bondens Liv er ikke en Blanding af paafaldende Skikke og slet, uordentligt Husstel, men er en tusendaarig Kulturudvikling, hvor bestandig Slægt har lært af Slægt, og der er gjort Fremskridt — og det var da alt for meningsløst, føjede han til, om de norske Bønderkoner, efter at have kogt Grød i tusende Aar, ikke skulde forstaa at gøre det Arbejde. Disse Ord slog mig og skaffede mig en Forstaaelse, jeg til den Dag havde manglet.

Da jeg atter kom hjem, blev Indtrykkene fra Norge efterhaanden skudte til Side bag et saare travlt Præstearbejde, og først da jeg kom under friere Forhold her ude i Darum, vaagnede paa ny Lysten til at fortsætte den Syssel, jeg begyndte i Sønderjylland ved Udgivelsen af „Fra Heden“ 1863, Forsøget paa, skønt af borgerlig Herkomst selv, at trænge ind til Forstaaelse af Almuens Liv og faa noget at se af den Kulturudvikling, der ligger bagved. I en Sommerferie skrev jeg da efter Tilskyndelse af en god Ven en lille Opsats „Fra Vesterjylland“ til Tidsskriftet „Fra alle Lande“ (1882). Jeg har levet som Barn i disse Egne, hvor jeg nu bor som gammel Mand, og jeg behøvede blot at lade Tankerne gaa tilbage til de svundne Aar, saa stod Billederne om mig fra Vesterhavet, fra Sundeved, hvorhen mit fædrene Hjem flyttedes 1847, fra Angel, Valsbøl og Store Vi i Mellemslesvig, hvor jeg havde tilbragt de første Manddomsaar til Krigen 1864, da jeg med saa mange andre fik Afsked paa graat Papir. Vi havde nylig haft en vældig Vesterhavsflod, det kom saa alt sammen med den Gang, uden dog at jeg mente at kunne gaa nøjere ind paa Enkeltheder. Den lille Skildring bragte mig en uventet Hjælp, en Pengeunderstøttelse fra Carlsbergfondet, ved hvilken Gave der saare hensynsfuldt ikke blev stillet særegne Krav, det var blot en Hjælp og Støtte til fremtidigt Arbejde. „Middel giver Mod!“ siger Fyden. Jeg tog saa med nyt Mod Arbejdet op for at lære at forstaa, hvordan Bondens Liv er blevet ført, før end den nye Tids mangfoldige og stærke Paavirkninger brød ind over det og begyndte at omdanne det. Det forekom mig mærkeligt at eftergaa, hvorledes et mangeartet Arbejde var samlet i Gaardmandens og hans Hustrus Hænder, de maatte jo noget nær skaffe alt til Veje. Saa begyndte

jeg at spørge de gamle ud og samle ind, ved tilfældige Samtaler, paa Landeveje, i Jærnbanevogne, paa Smaarejser, ved Forespørgsler i „Skattegraveren“ og ved skriftlige Meddelelser, og efterhaanden voxede Stoffet. En Del af, hvad jeg saaledes i Aarenes Løb har indsamlet af skriftlige og mundtlige Kilder, er genfortalt paa de følgende Blade.

Der er noget underlig vemodigt ved at gaa over en af de gamle forsømte Kirkegaarde med de sunkne Grave, med en frisk Grav og med et nylig reist Gravkors hist og her, og saa at maatte sige til sig selv: Hvad har de Slægter, som her er gaaede til Hvile, arbejdet med, hvad har de haabet og frygtet, hvorledes har de levet? Det er alt sammen glemt og borte, ingen kender mere de gamle Navne, der staar i Kirkebogen! Hvad jeg drager frem i denne Bog, er et Forsøg paa at sætte den gamle Tids Mennesker et Minde, den Slægt, der nu stærkt nærmer sig Graven.

Det er dog kun enkelte Stykker af Bondens Liv, der i de følgende Blade er dragne frem. Det kunde ikke let være anderledes. Jeg har den største Del af mit Liv været knyttet til Vesteregnen, og en bunden Embedsstilling har hindret mig i paa nogen nævneværdig Maade at besøge andre Landsdele. Da „Udvalget for Folkeoplysnings Fremme“ antog den tidligere offentliggjorte Skildring „Fra Vesterjylland“ til Optagelse iblandt sine Skrifter, ønskede jeg at øge og bedre Bogens Indhold, hvad der villig blev tilstaaet mig. Jeg tog saa to enkelte Grupper af Undersøgelser frem, Kvindearbejdet paa Gaarden, samt de Festskikke, der knyttede sig til Aarets forskellige Tider. Denne Festrække havde særlig interesseret mig, fordi vort Folk derigennem knyttedes til andre Folk af nordisk og germansk Rod. Jeg fik Øje paa en ældgammel hedensk Underbygning; den ligger nu overalt som en sammenfalden Ruin, mange Steder maatte der graves dybt for at finde Sylstenene, andre Steder er de forsvundne eller ukendelige. Meget er saare vanskeligt at tyde, andet vilde først klart kunne oplyses ved en Række Henvisninger til Udlandets Forskninger. I en Bog som denne, bestemt til Folkelæsning, har jeg ganske skudt de lærde Undersøgelser til Side og stræbt at fortælle saa klart og jævnt som muligt. I vor Tid gaar det gamle

tabt med rivende Hast, hver gammel Mand eller Kvinde, som bliver lagt til Hvile i Graven, tager noget med sig. I de mere ensomme Egne lever mere af det gamle, i de Egne, hvor Kulturen er stærkere fremskreden, mindre. Det er med disse gamle Vedtægter og Skikke som med et gammelt Træ, een Gren efter en anden gaar ud og fortørres; det er gaaet saa i Aarhundreder, der er nok kun faa friske Skud længer tilbage. Hvad jeg saa har samlet ind i Aarenes Løb, har i mit Sind lagt sig til rette om, hvad jeg havde oplevet eller kendte her vester fra, mange Steder har Meddelelserne været ufuldstændige, fra andre Steder har de været særdeles indgaaende; men da jeg ved personlige Forhold næsten helt har været afskaaret fra selv at eftergaa eller opspørge den manglende Sammenhæng, er Fremstillingen bleven meget uligelig. Hvor jeg har kunnet, er Fortællingen bleven stedfæstet ved et Stedsnavn i Klammer, hvilket betyder, at Skikken der bliver eller er bleven brugt; den kan mulig findes mange andre Steder, men derfra har jeg min Meddelelse.

Det er altsaa kun Stykker af Almuens Liv, jeg her har draget frem, Husenes tarvelige Indretning, Bylavet, den gammeldags Kreaturhandel, Kvindearbejdet, Festskikkene. Hverken Tid eller Plads blev der denne Gang til at søge Familiefesterne opredede; af Bryllup, Barselgilde, Begravelse er der kun enkelte Træk anførte. Mandsarbejdet er knap berørt, saa lidt som Høstskikkene; heller ikke er der gjort Rede for Almuens uskrevne Poesi.

Jeg beder alle dem, der har bragt „Korn til Gilde“, modtage min venligste Tak, og jeg haaber, at mine jydske Landsmænd, som denne Bog naaer til, vil kendes ved den som et Stykke af deres eget Kød og Blod.

Darum Præstegaard ved Bramminge St. i Oktober 1889.

H. F. Feilberg.

Forord til andet Oplag.

Mit i første Udgave af denne lille Bog udtalte Haab, at mine jydske Landsmænd vilde kendes ved den, er ikke slaaet fejl; den udgaar nu paa ny, efter at første Oplag er blevet udsolgt. og jeg kan ikke nokſom takke for den venlige Modtagelse, den har faaet. Jeg har ikke vovet at forandre noget i Texten, tør ikke længer tro, nu da jeg stærkt nærmer mig de syvti og lever under ganske andre Forhold, end da Bogen blev skreven, at jeg vilde være i Stand til saa levende som tidligere at fremstille Billederne af Bondens Liv; Aarene begynder at tynge. De Tidsbestemmelser, som her og der findes, maa regnes fra 1889, Aarstallet paa første Udgave.

Askov v. Vejen i Juni 1898.

H. F. Feilberg.

Forord til tredie forøgede Oplag.

Til hvad ovenfor er anført har jeg kun lidet at føje. Det var mig en Glæde at modtage Forslag fra Udvalget om en 3die Udgave af „Bondeliv", og nu udgaar den pyntet med en hel Række nye Billeder og i alle Maader smukkere udstyret end de tidligere. For dette og mere bringer jeg herved Udvalget min hjærteligste Tak, og haaber at Bogen i sin nye Skikkelse maa finde Venner blandt det yngre Slægtled, som den fandt blandt det ældre.

Sagabo, Askov i April 1910.

H. F. Feilberg.

Forkortelser.

D.	Darum Sogn.	Sk.	Skilling.
H.	Herred.	Sfts.	fammefteds.
Kr.	Krone.	Sundev.	Sundeved.
Lybſk.	Lybſkilling.	Sønderj.	Sønderjylland.
M.	Mark.	Valsb.	Valsbøl.
N.	Nord, Nørre=.	Vendſ.	Vendſyſſel.
o.	omtrent.	Veſtj.	Veſtjylland.
Rdl.	Rigsdaler.	Veſtſlesv.	Veſtſlesvig.
S.	Sogn.	Østj.	Østjylland.
S. foran et Stedsnavn Søn= der= (S. Hald H.).			

Danſk Bondeliv

Forſte Del

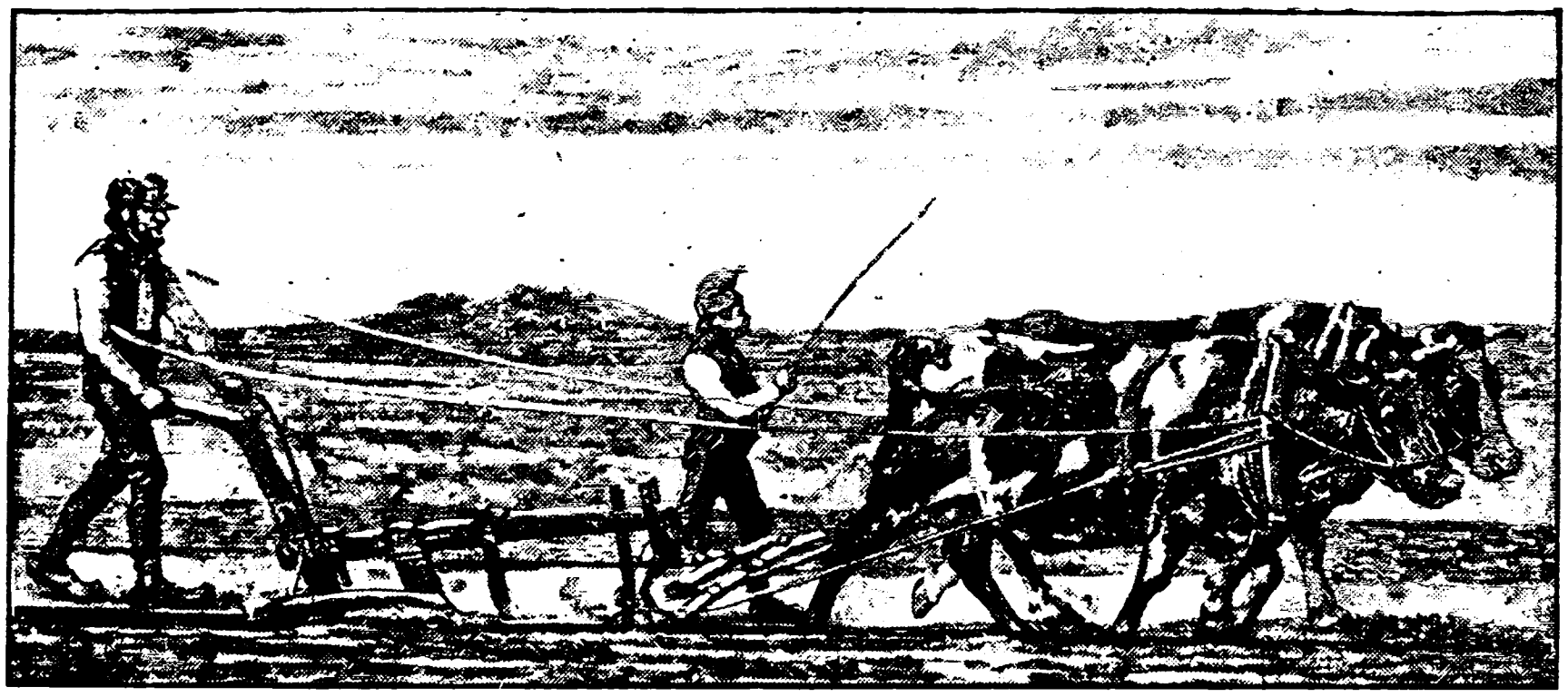

2. Studepløjning paa Heden.

Maleren dypper sin Pensel i Farver, og saa forstaar han at frembringe et Billede, hvor Skygge og Lys blandes i de fineste Overgange, medens Tilskuerens Sind gribes ved at se det — saaledes træder alt naturligt frem for hans Øje. En anden beskednere Kunst samler taalmodig smaa forskellig farvede Stene og gør Forsøg paa at sammensætte et Billede af dem; nær ved. set kendes alle Sammenføjningerne, men i nogen Afstand smelter de sammen, og Ufuldkommenhederne opdages ikke længere. Et saadant Mosaikbillede, samlet af tusende enkelte smaa Stykker, har Forfatteren af nedenstaaende Linier søgt at danne for at tegne et Folkeliv, som han i Aarenes Løb har lært at kende og elske, og han har næret det Haab, medens Personer og Billeder drog forbi hans Øje, at bidrage noget til et retfærdigere Syn paa Almuens Liv hos Mennesker, der staar det fjærnt. Vi er for faa her hjemme til at gaa hver sine Veje i Misforstaaelse og Miskendelse.

Det er saa almindelig Tilfældet, at man ved Rejser i fremmede Egne søger at faa Kundskab ej blot om Landenes Natur og Frembringelser, men ikke mindre om Beboernes Sæder, Tænkemaade og Skikke; men næppe ret mange af dem, som bor inden Byernes Porte, tænker paa, at der lige udenfor ogsaa findes et Folkeliv, om det end den meste Tid dølger sig, saaledes som den plattyske Digter Claus Groth saa klart og smukt har udtalt dette:

En egen Verden bor i Bondens Hjem,
hvo klare Øjne har, kan snart den finde.
Nu kommer den tit sky og dæmpet frem,
men se kun rigtig til — den er der inde!
Og har du Hjærte saa, for hvad du saae,
den lille Verden vil til Hjærtet tale
og snart saa broget rig for Tanken staa,
som nogen Digter kan faa Lyst at male.

(Oversat af V. Esmann.)

Det er sandt, at der skal Opmærksomhed og Forstaaelse til for at komme ind i den stilfærdige, skjulte Verden, hvori Bondens Liv dølger sig; det er ogsaa sandt, at Billedet hist og her har mørke Skygger, at der her og der findes Raahed og meget andet, der ikke er af det gode; men der er tillige meget baade sandt og smukt; og for Kulturhistorikeren har et indgaaende Studium af Folkelivet sin særlige Interesse ved de mange mere eller mindre dunkle Minder, det gemmer om svundne Tider; hist og her kan han vel endog træffe paa et Stykke lyslevende Middelalder. Det er jo klart, at det mest nationalt ejendommelige hos et Folk maa søges hos Almuen. Naar vi, der er gaaede Universitetsvejen, mødes med Udlændinge, Franskmænd, Engelskmænd, Tyskere, der omtrent har samme Stilling, overraskes vi ved at se, hvor meget vi har til fælles trods vor forskellige Nationalitet; ganske simpelt, fordi vor Dannelse ikke er væsentlig dansk, men evropæisk.

Med Bonden forholder det sig anderledes; lever han i sin Stand og med sin Stand, saa staar han i et ældgammelt dansk Kulturliv, forplantet i al Stilhed fra Slægt til Slægt og, om end i dette Aarhundrede stærkt paavirket af Oplysningen og andre Samfundsmagter, saa dog endnu saare ejendommeligt og tiltrækkende.

3. Høbjærgning i Engene.

1. Min Vesteregn.

Vesteregnen har ikke uden Grund Ord for sin Barskhed; dog er der i saa Henseende Forskel, og Vejrliget er langt fra saa haardt i det sydlige som oppe mod Nord, hvor kun den nøgne Klitrække skærmer mod det aabne Hav. Omtrent lige syd for Esbjærg (udt. Eesbjærg) begynder den første Antydning til den Marsk, der fortsætter sig til Frankrigs Grænse. Klitterne maa her søges ude paa Øerne, 1 til 2 Mil fra Fastlandet; men deres mægtigste Udvikling naaer de et Par Mil syd for Skagen i Raabjærg Sogns Sandmiler. Der er et Sted, der i Øde og Storhed søger sin Lige, og træffer man at komme der en Dag, naar Havet buldrer mod Vest, og man fra Klitternes Top kan se Braaddet der ude, medens Sandet „knyger“ (fyger) tæt om en, som Sneen paa en Stormdag ved Vintertide, saa kunde man tro sig hensat i en fremmed Verdensdel.

Sligt kender man ikke her syd paa. Marsken er saa flad, at Øjet forgæves søger en Højde. Staar man paa Bakkerne syd for Darum Kirke tæt ved Vesterhavet og stirrer ud over Kongeaadalen, ser man udbredt foran sig en aaben og vid Slette; den gør stærkt Indtryk af at være en gammel Vig af Havet, hvori to store Aaer, Kongeaaen og Ribsaa, har deres Udløb. Bakkerne, man staar paa, er kendelig nok den ene gamle Havbred; men Øjet spejder forgæves efter den anden, den maa vist søges et Stykke syd for Ribe i V. Vedsted Sogn. Man maa paa denne Flade gaa en Mil eller derover ind i Landet for at finde Højder, der naaer indtil 20 Fod over dagligt Vande. Meget af dette Land er Mose, ligesom Marsken rundt om synes at hvile paa Mose; thi saa langt Floden kan naa og føre Slik med sig, er Tørven dækket af Klæg, og først længere inde træder Mosen kendelig frem med sin bløde Grund, sine utallige Tørvegrave og sine Rør og Halvgræsser. Mægtige Stammer af Fyr og Eg tillige med Birk og El ligger begravne deri, de sidste, som det synes, øverst; men ellers er der ikke saa meget som en Kvist tilbage paa denne Egn til at vidne om Fortidens Skove; ethvert Minde, endogsaa det dunkleste Sagn, synes uddød om den Natur, som her har haft sit Hjem.

Ude mod Vest ligger Havet blankt i den nedgaaende Sols Straaler. Der kan være saa fredeligt der ude, og ikke faar man Indtrykket af, at det er en saa lunefuld og ufredelig Nabo. Det er endog knap nok, at der er Vand at øjne. Langt ude færdes nogle Skikkelser; det er Fiskere, som med deres trekantede Net („Kry", sydligere „Glib") gaar ud imod Floden for at fange en Slags smaa Fladfisk, „Skulder" eller „Botter", der saltede og tørrede ristes paa Gløder, klippes i Stykker paa tværs af Benene og spises paa Smørrebrød. For mange Smaa=

folk træder de i Stedet for Efteraarsslagtning og er gode at tage til for at drøje paa Grød og Kartofler ved Vintertide. De koges ogsaa ferske med Kærnemælk til en meget afholdt Ret, der hedder „Skuldesuppe".

Der skal haardføre Folk til det Arbejde; de gaar ud lige til ind i November Maaned, jævnlig over en halv Mil ud i Stranden, gaar i Vand til midt paa Livet i Timevis. En halvgammel Husmand, som jeg en Dag spurgte, hvor det var muligt at udholde sligt uden at forgaa af Kulde og Anstrængelse, svarede ganske alvorlig, at salt Vand ikke skadede: „Der er mange store Herrer, som kommer rejsende langvejs fra, blot for at gaa i salt Vand; salt Vand er sundt". Fiskene bliver trukne paa en Snor (en „Sløwer") ved Hjælp af en Jærnnaal („Preg"), der føres gennem et tyndt Sted i Hovedet, og saa bæres de over Skuldrene; en enkelt „Ringel" er „et Gehæng" og en dobbelt „en Krans"; er Fangsten heldig, kan den veje 5 Lispund.

Langs Højvandsmærket ligger Bændeltangen (Zostera) opskyllet, forskellige Arter af brune Havalger (Fucus, Chorda, Halidrys), de ejendommelig dannede Haj-Ægge-skaller („Fandens Kretbar", Trillebør), Skaller af Sø-pindsvin, Rygskaller af en lille Blæksprutteart, „Krageost" (nordligere: „Maarskæl"), store Klumper af udtømte Æg af en stor Havsnegl (Fusis), sædvanlig kaldet „Oldemor's Fadklude", og i Virkeligheden kunde de for den Sags Skyld godt bruges til Karklude, saa længe de er fugtige. Saa er der en Gang imellem Selskab ude paa „Vad-derne"; Vandfugle samles i Tusendevis i tætte Skyer og skriger saaledes i Munden paa hverandre, at jeg under-tiden paa en stille Dag har kunnet høre dem lige ind i Stuen, skønt Vinduerne var lukkede.

Men Havet er som andre Stormagter en lunefuld og vanskelig Nabo: man er aldrig sikker for det. Saa-

ledes skete det for et Par Aar siden, medens man havde allertravlest paa Marskengene med at faa Høet sat i Stakke, saa meldte „Engelskmanden“ — saaledes kaldes i Spøg Vesterhavet — sig med Storm og Uvejr, væltede sig ind over de flade Enge, kørte omkring med Høet, lagde det i store Bunker hist og her, somme Steder maaske indtil tusende Læs i een Hob, og saa kunde hver Mand søge sit ud, om han evnede det. Det er et ejendommeligt Syn, naar Havet kommer; blygraat vælter det sig ind, Aaerne stemmes op, Grøfter og Vandløb gaar over deres Bredder, Havfuglene flyver skrigende ind over Engene for at melde Majestætens Komme, Bølgerne gaar hvide, „i Skjorteærmer“, og Havet breder sig ind over Fastlandet, op til Byerne, hen ad Gaderne, ind i Husene, medens Folk og Fæ flygter.

Vesterboen er ellers en noget sindig Mand; men paa saadan en Stormdag, naar „Flyvetækkeren“ rusker i Taget, saa Spær og Tømmer knager, saa kommer der Liv i ham, især da, hvis han har Kvæg paa Engene. Der ude færdes Folk med lange Springstokke for at kunne komme over de fulde Grøfter; halvt svømmende og nu og da plumpende i Grøfter drives Flokke af Ungkvæg ind mod Land, og rundt om møder man Børn med smaa Flokke af Faar, der er ganske rene og hvide, og Børn og Faar alle lige drivende vaade. Er det i Kornbjærgningstiden, kører Bonden ud med de Vogne, han ejer, og læsser dem med det Korn, der staar paa de udsatte Steder, at det ikke skal ødes af Saltvandet. To Vogne stilles nær sammen, og saa meget Korn lægges paa dem, som kan rummes, saa er det bjærget til bedre Tider. Jo, Havet er en vanskelig Nabo; men, som det vel altid gaar, man vænnes efterhaanden til Faren, bliver ligegyldig og lader staa til saa længe som muligt, og Følgen deraf bliver da jævnlig den, at Havet

besørger Efteraarsslagtning af Kvier og Faar, og store Tab lides.

Ak ja, dette er nu ikke længere en Saga blot. Da jeg skrev dette, havde Havet gæstet os. Efter en Uges Uvejr og Storme kom Floden den 15. Oktober 1881, og denne Gang var det Alvor: Vandet gik højt op i Ribe Gader; og langs Vestkysten, saa langt den ligger aaben syd paa, er der spurgt Ulykke paa Ulykke. Hundreder af Stude, Unghøveder og Faar omkom, og et sørgeligt Syn var det at se de druknede Dyr ligge opskyllede her og der i Snesetal, da Havet atter drog sig tilbage. Dagen efter mødte man Vogne, der kørte øster paa med døde Kreaturer; hos Kusken stod et Par forkomne Faar, og bag i laa en Ko eller en Hest. Men intet er saa galt, det er jo godt for noget: Smaafolk levede højt, fik til Gave eller for en Ubetydelighed et af de druknede Dyr og opnaaede saaledes, da Skulde-Fangsten vist saa temmelig er slaaet fejl det Aar, rigeligt Vederlag i godt og fedt Stude- og Faarekød.

Ude ved „Ovret" (Havstokken) har Bølgerne brudt Grønsværen op og kastet omkring med Sand og Grus; her og der har Vandet, da det gik tilbage, udhulet sig hele Elvelejer, og rundt om er Strandbredden bestrøet med store Stykker opbrudt Mosejord; kort sagt, hvor man ser hen, faar man Indtrykket af, at mægtige Kræfter har været i Bevægelse. Jærnbanedæmningen til Ribe blev gennembrudt, og var der kommet Is med Floden, tænker jeg ikke en Stump af den havde staaet. Der gik dog nok kun faa Menneskeliv tabt, skønt mange maatte staa henimod et Døgn saa her og saa der ude ved Strandkanten, hvor de fandt Tilhold paa en eller anden Højde; thi Flodbølgen kom under de voldsomme Byger

med en Pludselighed og en Magt, der spottede enhver Beregning.

For Marskens Vedkommende bringer Tiderne en lang Liste over Ulykker, som Havet har voldt, „Manddrænkelsen“ 1162, Friserfloden 1400, de seks Gallerfloder 1434—1501, Kornfloden 1572, Nordstrandsfloden 1634, og Flod efter Flod indtil vore Dage. De mærkeligste Stormfloder i dette Aarhundrede indtraf i Aarene 1825 og 1839. Jeg drager enkelte Træk frem af den første.

Den 1. Febr. 1825 rejste der sig en Storm fra Syd-vest, den 3. sprang Vinden nordvestlig og gik om Aftenen og Natten i Stormskridt nordlig. Samme Dag brød Havet igennem Landtungen ved Harbøre og dannede Aggerkanalen. Ved Daggry blev Vejret igen nogenlunde stille.

Beretningen fra Syd-Slesvig lyder: Vi har i denne Vinter i det mindste haft 25—30 Storme af ulige større Voldsomhed, hvilket de nedrevne Tagsten i Stæderne og de flaaede Straatage paa Landet nokſom beviser; ved denne Storm er ikke een Tagsten revet ned og ikke eet Straatag sønderrevet, og Vinden var ikke stærkere, end at man i det højeste kunde have ventet en Flod af 4 Fod over dagligt Vande. Ikke desto mindre naaede den Stormflod, som indtraf Natten mellem den 3. og 4., da Vinden sprang om, pludselig og med Lynets Hastighed en Højde, som er ukendt i Fædrelandets Historie, selv om man gaar tilbage til den graa Oldtid. De fem Gallerfloder og den bekendte „Mannestränke“, i hvilken der omkom over 30,000 Mennesker, kom den ikke nær, hverken i Højde eller i Vandets rullende og malende Bevægelse. Ved Ditmarskerdiget var Bølgeslaget saa voldsomt, at Bølgen hver Gang veg tilbage til den nederste Rand af Digeskraaningen og hver Gang atter

steg alenhøjt over Digets øverste Rand. Saa voldsom var Bevægelsen, at et Drikketrug af Sten, 1000 Pund tungt, blev slynget 50 Skridt bort hen i et nærliggende Vandsted. Havets høje Vandstand strakte sig over hele den jyske Kyst, ja selv i Throndhjemsfjord bemærkedes et usædvanligt Højvande; men medens Stigningen angaves til 18—18½ Fod i Syd-Slesvig, noteredes kun 6—7 Fod ved Agger.

I den sydlige Del af Ringkøbing blev Beboerne overraskede i deres Senge af Floden og maatte flygte i stor Hast. Nord for Nymindegab gennembrød Havet Klitrækken flere Steder, gjorde „Havrendinger" og trængte ind i Husene i Bork. En Kone vaagnede ved Vandets Skvulpen og vækkede Manden med Udraabet: „Jøsses, Tappen er gaaet af Øltønden!" Han sprang ud af Sengen og stod i Vand til Knæerne, hvorpaa han helt sindig svarede: „A tænker ellers, her er mere Øl end vort eget!" — Her i Darum gik Floden meget højt op og gjorde stor Skade. En af de gamle har fortalt mig, at han tydelig mindedes den Dag. Alle Mand havde været paa Færde for ved ophobede Dæmninger at hindre Vandet fra at komme ind i Gaarden. Men Jorden var frossen, og det var vanskeligt at faa Græstørvene løse; saa dæmmede de med Gødning, Aske og Tørvebrokker, som de stampede sammen, og det gik godt; Floden blev holdt ude, til Vandet begyndte at synke. Saa tænkte de, at Sejren var vundet, og gik ind til en Mellemmad i „æ Dons"; men i det samme kom der en vældig Byge, og inden de kom paa Benene, „sluste" Vandet ind ad Døren. Kvindfolkene rev i en Fart de nederste Skuffer ud af Møblerne, Husbonden tog Oldemo'r og bar hende ind i Sengen, medens Oldefader fik træde paa nogle Stole, man satte til ham paa Gulvet; ude i Stalden stod Kreaturerne i Vand til Livet, og nu og da tog Stormen Tag

i Huset, saa Tømmeret knagede, medens Vandet neden fra lettede Gulvets Bjælker.

Det er en sammenhængende Række af Ulykker, der meldes om: Digebrud, Oversvømmelse, nedstyrtede Huse og druknede Kreaturer og Mennesker; frugtbart England blev dækket af Sand og Grus, Brøndene fyldtes, saa Vandet blev brakt, og overalt fulgte Sygdom og Elendighed i Havets Fodspor.

Fra Før fortælles, at Beboerne i Vik maatte flygte nøgne ud af Husene; to Skibe kastedes over Kajen og sad fast paa Skærmdiget, et tredje temmelig stort Skib red tværs over det nordre Bolværk, men kom dog atter løs, og omtrent 4000 Faar druknede. Ved Fuglekøjen kom Vandet med saa stor Hurtighed, at flere først vaagnede ved dets Skvulpen i Stuerne og traadte knædybt i, da de sprang ud af Sengen. Paa de smaa, lave Vesterhavsøer, Halligerne, var det en forfærdelig Nat. Øerne tabte betydeligt i Omfang, blev bedækkede med Slik, Sand og Muslingeskaller, der somme Steder dannede et indtil 12 Tommer tykt Lag, og paa store Strækninger var der ikke et Græsstraa at se. Paa Südfall gik alle Boligerne til Grunde, og intet Dyr eller Menneske frelstes. De tre Beboere paa Norderoog tilbragte 48 Timer i en Baad; selv paa de højeste „Værfter" steg Vandet ind i Husene, og paa Langenæs røvedes Ligene ud af deres Grave. I en Beretning af et Øjenvidne skrives: Kl. 9 om Aftenen ragede endnu det meste af Landet frem af Havet, og mange kunde have frelst baade sig og deres Ejendomme ved at ty op paa Lofterne eller blot ved at tilspærre Dørene, men det blev der ikke Tid til; thi Vandet steg derefter saa pludselig, at det allerede Kl. 11 væltede sig „taarnhøjt" hen over Landet; Floden gik over de højeste Volde og trængte ind i alle Husene, saa at der endog stod een Fod Vand i de højest liggende af

dem, og Rædsel greb de af Havet omspændte Mennesker. Paa Hoge maatte Beboerne flygte op paa Lofterne, og Vandet stod 4—5 Fod højt i Kirken, Stenene løsreves, og Stolene flød omkring.

Ja, saaledes kunde man længe blive ved. Ingen skulde ane Havets forfærdelige Magt, naar man en stille Dag gaar ud paa Ebben og kan med et Par taalelig gode Støvler vandre tørskoet 1—$1^1/_2$ Mil ud paa „Vaderne", og naar saa Floden endelig kommer ganske langsomt — thi Havet ligesom hælder Vandet ind mod Landet, her een lille, smal Stribe, og hist een, men bestandig nærmere —, ser det saa uskyldigt ud alt sammen, som var det slet intet; og dog er der Kæmpekræfter gemt ude paa Dybet.

Naar man staar paa Slotsbanken ved Ribe og ser mod Nord, Vest og Syd, møder Øjet kun udstrakte, grønne Enge, hvorimellem Aaen slynger sig. Men paa en Stormdag af Vesten, saa kommer Havet, vælter sine graa Bølger ind over alle Engene, til man kun ser Hav og atter Hav, medens Vejene betegnes ved den Række høje Pæle, der afmærker dem, og man forstaar da den gamle enfoldige Fortælling om Kong Hans, der en Aften stod i sit Herberge hos Borgermesteren i Ribe, saae ud over det graa Hav, der paa alle Sider omgav ham, og saa til sidst udbrød: „Den Herre, som er over alle, ham bør ogsaa Ære og Tjeneste over alle; nu holder han os imod vor Vilje fangen uden Pil og Bøsse ved Elementets Magt, og til ham aleneste ville vi give os fangen. Ham være Lov, Ære og Sejr evindelig!"

Af og til, især Vinter, Efteraar og tidligt Foraar, hører man her i Darum og milevidt ind i Landet Havets Buldren, en ejendommelig hul, drønende Lyd. Hvor den Brænding er, hvorfra det Bulder stammer, veed jeg ikke, mulig er det Horns Rev, eller ogsaa maaske det Sted,

hvor det dybe Vand uden for Dræken begynder. Dette fjærne Drøn melder, at der er Uvejr paa Nordsøen; Stormen med sit kongelige Følge drager forbi.

Ved Vintertid har Havet en ny Dragt. Med jævn Frost lægger Isen sig gærne temmelig hurtig inden for Øerne; ved hver Flodtid løftes Islaget noget og brækkes i tusende Revner, hvorpaa Vandet vælder op fra neden og fryser paa ny, og saaledes dannes det ene Lag ujævne Is oven paa det andet, medens Isstykkerne her og der skrues op til smaa Bjærge. Den gamle Is er hvid og tit snedækt; i den nye spejler Himlen sig paa en klar Dag, og naar Solen skinner, kan den frosne Flade lyse i dejlige Farver. Saa længe Havet ikke er helt tilfrosset ud til Øerne, ses der i Vesten en mørk Stribe i Skyerne, der kan staa næsten uforandret i mange Dage; naar den svinder, siger Vesterboen: „Hwid øwer æ Haw, swot øwer æ Skow, de gi'r Vinter i How (Hu, Forventning)".

Men atter er Havet lunefuldt; kommer Stormen paa, bringer den en „Isflod" som i Januar 1839, da der væltedes uhyre Ismasser ind over Landet. Her i Darum laa der oppe i Byen „Isskodser" af to Alens Tykkelse; men ude ved Havbredden ligger den brækkede og knuste Is opstablet og løftet; staar man der ude, naar Floden gaar ud, hører man Drøn som af Kanonskud; det er Vandet, der synker fra Isen, saa den brister. Naar saa Isen henad Foraaret tør, ligger der tilbage svære Stykker Tørvejord, som den har slæbt ind med sig ude fra Vadderne.

Nu ja, Havet er en noget vanskelig Nabo, den Sag er klar; det har dog ogsaa sine gode Sider. Efter en Storm kan det ske, at der driver Vraggods ind; saa gør man en Handel med „Kristen Vestergaard", eller man hugger et Stykke Tømmer i „Sønderskoven"; aa ja, saaledes kan man ogsaa sige det. Man strander en „Pind",

men passer jo nok paa helst at tage af de største; en „Pind“ rummer jo meget, somme Tider er det en Lofts-bjælke, somme Tider et Par Tylter Fjælle; en Gang imellem kan man ogsaa hos „Oldemo'r“ faa en Tønde Petroleum til Vinterbrug. Og saa er der slette Folk — Folk siger saa meget — der paastaar, at Vendel-boerne nør nede „malker den blaa Ko“, naar „Rasmus“ en Gang har været gal for Alvor der vester ude, og skummer dertil Fløden. Men, naar alt sligt ikke netop sker, mens Strandfogden staar og ser paa det eller ved højlys Middag, men til andre sømmelige Tider, som i Morgenlysningen, saa tales der ikke videre derom; det er en ærlig Sag at gøre en Handel, og hvorfor skulde man ikke gøre en „Præstehandel“ med „Engelskmanden“, naar Lejlighed byder sig?

Endnu eet, inden jeg slipper dette Æmne. Havet er med som en Magt i Folkets Tro. Hr. Peggotty siger i David Copperfield: „Folk kan ikke dø her paa Kysten, uden naar Strømmen noget nær er løben ud. De kan ikke komme til Verden, uden den noget nær er løben ind — ikke saadan rigtig komme til Verden uden ved Flodtid.“ Her gælder ganske lignende Forestillinger; det hedder sig, at Koen kælver, naar der er „fuldt Vand“ paa Havet, og døende Menneskers Liv løber ud med Ebben; ogsaa den Forestilling, at Børnene fødes, naar Floden er inde, har jeg truffet paa. Man vil ogsaa vide, at Folk, der mangler Skæg, skal barbere sig under stigende Flod, at Gryden lettere koger over ved Flodtid end ellers, og lige-saa at Tordenvejrene gaar i Flodens Følge. Trækker Uvejret op i Sydvest, naar Vandet er ved at gaa ud, bekymrer ingen sig om det; men kommer det med den stigende Flod, og det er mod Aften, gaar ingen i Seng, før det er overstaaet, thi saa kommer Vejret op.

Efter Vinterens Is og Storme kommer Sommeren

og klæder Engene grønne; Havet ligger saa stille der ude, som om det aldrig tænkte paa at gøre Fortræd, og Menneskene faar travlt med Høbjærgningen. Dette er Egnens livligste Tid. Man hviler kun i de mørkeste Timer af Natten; saa snart det dages, begynder Arbejdet, og det varer ved, lige saa længe som man kan se; det gaar fra Eng til Eng, og kan en opdrive lidt Musik paa et Klaphorn eller Klarinet, saa blæses der lystig igennem Byen, naar Slætkarlene drager ud eller vender hjem.

Heden begynder at tænke paa sin Pynt; i Mosen pranger de gule liljeagtige Blomster af Benbræk (Narthecium), og en fin lille rød Nellike blomstrer rigt paa højere Steder; Luften staar næsten stille i Varmen; flimrende gynger og bølger alt, hvad man ser i nogen Afstand; Fanø opløser sig i en Række Smaaøer, og Landsbyerne rejser sig over Synskredsen, omgivne af Træer, Søer og Havarme — det er „Jakob Løj“ eller „Lokkemand“, der „driver med sine Geder“ eller „Gæs“.

Besøger man Vesterhavsøerne, Fanø eller Manø, skifter Billedet. Ved Ebbetid ligger de i en skinnende Sandørken, og først langt ude mod Vest ser man Havet som en blank Stribe; Vinden leger og tumler med Sandet, der fejes hen ad Stranden som Sne paa en Knogdag; er det Vestenvind, ryger det tørrede Sand ind ad imod Land; er det Østenvind, fejes det ud ad mod Havet, og hver en Skal eller Sten viser en lille, begyndende Klitdannelse. Men det er tiest Vestenvind, og derfor højner Klitterne sig, her og der med Vindbrud, hvor saa det løse, glimrende Sand hvirvler op ved hvert Vindstød, men ellers tilgroede med Marehalmens stive Totter, hvorigennem Vinden suser.

Imellem Klitrækkerne her ude er der atter større eller mindre kedelformige Lavninger, hvor man en Sommerdag kan søge sig en Plads og ligge og lytte til Bruset

ude i Vester, til Biernes Summen og til Vindens ens-formige Susen i Marehalmen og lade Tankerne rejse udenlands med de flyvende Skyer. Atter et Stykke længere inde findes Engstrækninger, smaa bitte, grønne Pletter i Sandet, hvor der drives en Smule Agerbrug; men Vinterkorn kan man ikke dyrke, da der tit staar Vand i dem om Vinteren, og en Plov med Heste vilde ikke kunne vende her, det er der ingen Plads til. Derfor graves Pletten af Kvinderne, thi Mændene er til Søs; der saas Sommerrug („Valing"), Havre og Byg, og skønt man knap skulde tro det muligt, at Planter paa de Steder kunde finde Næring under saadanne Forhold, trives de dog, og med Forbavselse ser man de frodige grønne Smaamarker midt i det skinnende hvide Sand, indflettede i en Ramme af Graapil og Marehalm.

4. Husbygning.

2. Bygninger.

Naturen her ude bøjer sig for Vestenstormen. Alt hvad der kommer op over et skærmende Gærde af Træer, viser imod Øst, og det er ikke langt fra, at man ogsaa paa Gaardene kan se, hvor Vest er; thi Taget bærer Spor af Vindens Slid og er paa de fremstaaende Hjørner fæstet med Pilekviste. Nord paa, ude paa Jyllands vejrhaarde Skulder, har jeg set Tagene tyngede af Kalksten, for at ikke Vejret skal rive Straaet med sig ved første Angreb.

Husene er lave, i Reglen lagte saaledes, at Vinduerne i Opholdsstuerne kan fange Solen, og den smalleste Side staar mod Vestenvejret. I gamle Dage brugte man alle Vegne klinede Vægge og Bindingsværk. Tømmeret blev sat ned, først paa den bare Jord, senere paa Sten („Sylsten“) eller paa en Træramme („Rem“) langs Jorden. Jeg har endnu inde paa Heden set Lader blive

rejste paa Stolper, der stod paa Jorden; Muren imellem dem dannedes ikke af Sten, men af Ler, der æltedes sammen med Lyng og førtes paa lagvis, efterhaanden som det underliggende tørredes.

Arbejdet i gamle Dage var tit Fællesarbejde; at Folk i Nabolaget samledes til det, kan dels have sin Grund i gamle Gildesvedtægters Magt, dels ogsaa deri, at Pengene var faa og vanskelige at skaffe; man var vant til at hjælpe sig uden. Skulde et Hus bygges, maatte Brønden først graves; man maatte være vis paa, at der var Vand. Voldte det Vanskelighed at finde Vand, maatte der Bud efter en, der forstod at „vise Vand". Den Kunst blev gjort med en tvekløvet, elastisk Vidjegren, „Finkelrut", „Spaakvist", „Vol", „Vaand", der var voxet ved Vand; med hver Haand tog man i en af dens kløftede Ender, saaledes at en vis Spænding fremkom i Vaanden; dens frie Ende blev holdt vandret, og naar man saa gik over Marken, hvor man søgte efter Vandet, slog Pilegrenens Spids ned mod Jorden, saa snart der var Vand under; der blev sat et Mærke, og saa gravede man, vis paa at finde Vand. Men en Brønd var for stort et Arbejde for Enkeltmand. Naboerne blev samlede, et stort Hul med skraa Kanter blev gravet og fortsat, til man naaede Vandet; paa en firkantet Ramme blev saa Brøndens runde Form opbygget, almindelig af smaa Kampesten, hvor man havde dem, udstoppede med Mos; men nøje maatte der passes paa, at Stenenes tykke Ender ikke kom til at vende ind mod Brøndens Midte, thi saa vilde Brønden „skyde"; dette Arbejde kaldes „o kaast en Keld". Man kunde ogsaa „synke" den; det skete ved at anbringe den alt nævnte Træramme, „æ Sløng", i et lavt Hul; saa satte man med Mursten, helst med svagt krummede „Keldesten", Brøndaabningens Form, blev ved at arbejde Jorden bort

under „Slyngen“ og bygge Sten oven over, alt efter som hele Bygningen sank, og saaledes fortsatte man, indtil Vandet blev naaet. Paa Fanø blev Brønden jævnlig opsat rund med „Klægsajer“, Græstørv, skaarne af Marskens lerede Grønsvær, og saa hørte der endnu Et til: man tog en Æbleкærne, der i noget Klæg blev stukket ind blandt de øverste Græstørv i Brøndranden; spirede og groede Kærnen da der, maatte Busken blive staaende urørt i 7 Aar, først saa kunde det nytte at plante den ind i Haven med Haab om at faa et Træ ud af den.

Paa Nordsams arbejdede man efter en Opsang, „Kildesangen“. Det er i det hele taget ejendommeligt, hvorledes den taktfaste Sang støtter og fremmer det takt=faste Arbejde; det veed man i alle Lande, alle Vegne bruges Sangens Hjælp.

Lige til omtrent 1880 mødte paa Samsø alle Byens unge Karle, naar der skulde graves en Brønd. Først afsatte man Pladsen til et stort firkantet Hul, vel 10 Alen i Kvadrat. Saa hejsedes Jord og Sand op, efter=som man kom dybere ned, mens Opsangen lød:

„Der gik een,
hurra for een,
een er der gaaet,
ja flere til der kommer;
hiv een op med Sang,
for vort Hundred er saa lang!“

Saaledes fortsattes: „der gik to“, „der gik tre“ indtil tyve.

„Der gaar tyve,
hurra for tyve“ osv.

Dernæst:

„Der gik Tallien,
hurra for Tallien,

Tallien den er gaaet,
ja, mere til der kommer;
hiv den op med Sang,
for vort Hundred er saa lang;
o—oja, arbejd maa vi da;
liflig er vor Datter,
vor Mo'r hun bor i Nord!"

Saa fik Mandskabet en Snaps og en Drik Øl, og Sangen blev fortsat i omvendt Orden, indtil man naaede een, saa var der gaaet en „dobbelt Tallie". Der blev atter gjort Standsning med Traktemente, og man fortsatte, til Vandet blev naaet. Brønden blev saa sat rund som sædvanlig, det store Hul blev kastet til, og naar alt var i Orden, førte „Kildemesteren", der havde staaet for Arbejdet, igennem Byens Gader paa en „Sluffe", en Slags Slæde, forspændt med en Hest. Arbejderne fulgte bagefter med Sang, og hver bar sit Værktøj paa Skuldren. Den samme Opsang bruger Tunboerne til at ro efter.

I Aaret 1881 blev den første Brønd i Nordby sat af brændte Brøndsten; Arbejdet udførtes af en professionel Brøndgraver, og Sangen er gaaet af Brug.

Saa snart Brønden var sat, maatte man tænke paa Mursten til Gaardens Bygning. Der blev kørt nogle Læs Klæg (sejt Marskler) hjem om Efteraaret; det blev liggende Vinteren over for at fryse godt igennem. Saa tidlig man kunde om Forsommeren, blev det æltet med Heste og saa i en Træform strøget til Sten; disse blev opstillede til Tørring i Korn- eller Høgulvet, og man kan se i Murene paa enkelte gamle Udhuse endnu, at der saa Skifter over Grunden er muret smalle, spalteformede Aabninger, der rækker over flere Murstens Tykkelse; det var for at skaffe Gennemtræk. Saa snart Hø eller Korn skulde bjærges, blev de strøgne, nogenledes tørrede Sten

flyttede hen i en Port ved en Side, hvor de kunde staa i Fred, til Udearbejdet om Efteraaret var forbi; inden de saa førtes til Teglovnen, blev de „sniet", beskaaret paa Kanterne med et gammelt Stykke Løblad f. Ex. Rundt om ved alle Landsbyer var der i de Dage Teglovne, der kunde rumme mellem 4—6000 Sten. To og to Mand slog sig jævnlig sammen om at brænde en Ovnfuld Sten; hver stablede saa sit Fyrhul op med tilhørende Brænde, og saa for Resten hvert andet Lag af de lufttørrede Lersten: naar Ovnen var fuld, blev der lagt Ild ind i Fyrhullerne, og saa blev der fyret Dag og Nat, til Stenene var gloende helt igennem. Men der skulde bruges Maade med Fyringen; thi blev den for voldsom, kunde det ske, at Stenene smeltede og hele Ovnen brændte sammen til een Kage, saa var alt Arbejdet spildt. Om Aftenen, naar der blev fyret der inde, var det overtækkede Rum foran Ovnen den fælles Samlingsplads for Byens Folk, baade unge og gamle.

Jeg mindes en urolig og mørk Efteraarsaften, at vi Børn blandt andre samledes der oppe ved Teglovnen i V. Vedsted; Ovnen var ikke sjælden gravet ned i en gammel Kæmpehøj; der var satte, gamle Bønder, der var unge, lystige Piger og Karle; og de allesteds nærværende Drenge med Kartofler i Lommen for at stege dem i de udragede glødende Emmer. Røggangen var blevet stoppet; der blev hentet en Bøsse med et godt Skud Krudt i, og saa skød en af Karlene ind ad det ene Fyrhul, saa Gnister og Funker i den mørke Nat røg op af Ovnen; det var det sædvanlige Raad mod Forstoppelse, og det hjalp. Ilden blussede stærkere op og lyste med sit flimrende Skær og sit røde Lys over Forsamlingen. Bønderne var i Samtale om Fornægtere og Fritænkere — det er mange Aar siden — og en bemærkede: „Der er somm', der trowr, der ingen Guj er te, men la dem ta dem i

Aivt; di ku," saa bandede han, „blyw godt taaen ve æ Nejes (Næsen)!"

Slige filosofiske Betragtninger er dog Ungdommen for tørre; der bliver spøgt, sagt Vittigheder, leet, gjort Kur ligesom i de bonede Sale, og der knyttes nu og da saadan en Aften ved den luende Ild fra Teglovnen Baand, der kommer til at holde et Menneskeliv igennem. „Men der er Jørgen Sjællænder!" afbryder en, „han skal fortælle os om Frankrig!" — En gammelagtig Mand kommer ind med Knæbenklæder og rød Hue, med en vis rank Holdning, der tyder paa, at han havde været Soldat. Det varer ikke ret længe, før end den gamle giver efter og tager Ordet.

„Nu skal I høre," siger han, „vor Kommander-sergeant digtede en Vise, den begynder jeg saa med:

Fra Dannemark er kommanderet,
og nu her fra er udmarseret,
fem Tusend Mand vi var ialt,
som Ordre fik den Tid, det gjaldt;
med vores kære Officerer vi fulgtes med Fornøjelse,
skønt det os ej behagede,
den Tid, vi denne Ordre ser, vi skulde rejse bort her fra,
fra vores kære Venner bra'.

„Ja, af Sted maatte vi da og det til Fods, da Regimentet allerede laa der oppe i Frankrig. Vi havde levet paa Fyn, i Odense, og ligget flere Steder paa Sjælland; vi marserte fire Mil om Dagen langs ned gennem Sønderjylland. Da vi kom til Hannover, mente vi, at nu kunde det snart være nok med den Marseren, men saa sagde endda vor Kaptejn os, at vi endnu havde 103 Mil til Grænsen, foruden en 24 Mils Vej ind i Landet. Den første Fæstning, vi kom til, hed „Due", og den første Landsby „Henninglike". Derpaa kom vi til „Kuvier", hvor vi blev et halvt Aar; det var en

Landsby paa en 1000 Mennesker; men de forstod ikke et Ord af, hvad vi sagde, saa vi maatte gøre Tegn, og sært saae der ud. I Flandern, i en By, som hed „Dynkirk“, boede der en Københavner og en Amagerboer; de var begge forliste, og Københavneren havde endda mistet den ene Arm. De kom begge ud og tog imod os paa Torvet og var grumme glade ved os. Amageren stod sig godt og var Spækhøker og solgte Lax; Københavnerens Kone vaskede for os, og saa betalte vi ham med vort Brød. I Frankrig fik vi Brød halvt af Rug og halvt af Hvede, for de brugte slet ikke vor Levemaade. Om Morgenen fik vi Smørrebrød og Gulerodskaffe, den smagte baade sød og vammel, og om Middagen fik vi først Suppe, men den lavede de paa en avpartig Maner. Først satte de Vand paa, og naar det kogte, kom de saa meget Smør paa, at det satte Kringler, og dernæst skar de nogle Brødskiver og kom i, og dermed var Suppen færdig. Boller saae vi aldrig noget til. Kartofler, forstaar sig, blev der ogsaa kogt i Vandet, men de blev taget fra til Kød, og ingen Eftermad brugte de. Til Midaften vankede der saa Smørrebrød og en Snaps til, men vort Øl hentede vi i Brønden, for de bryggede ikke selv, det maatte de ikke. Bage maatte de nok, og det huede mig godt, for saa fik jeg altid Skoldkager (Skrabekager) med Korender i. Om Søndagen fik vi rigtig Kaffe. Hver fjerde Dag fik vi udleveret, saa vi daglig fik $^1/_2$ Pund Oxekød, 2 Pund Brød, 10 Lod Ris og en halv Pægl Genever; for to „Sus“ (Sous) kunde vi faa en hel Lue fuld af Vindruer; hver Maanedsdag fik vi i Lønning 12 Franks og et Pund Tobak, men maatte aflevere 11 Skilling eller „Sus“ for Tobakken. Kong Ludvig gav os det halve Pund.

„Ellers laa vi indkvarteret $^1/_2$ Eskadron, 60 Mand, i hver By; een Mand hvert Sted, hvor Manden ejede et

Par Heste og et Muldyr og havde af Agermark saadan omtrent en 30 Tønder Land. Falt var vi jo en 5000 Danskere, en 5000 Bajere, en 5000 Hannoveranere, 24000 Østerrigere og 24000 Engelskmænd. Meningen var, vi skulde holde Styr paa Franskmændene og blive der i fem Aar; men Ludvig kunde ikke holde ud at lønne os, saa vi blev der kun eet Aar, fra 1817 til 18. Vi var just heller ikke yndede af dem; vi maatte ikke komme med i deres Lag. Ellers kom jeg godt ud af det med dem. Et Par voxne Sønner i Gaarden lærte mig at tælle og snakke lidt fransk; 1 kaldte de „øn", 2 „dø", 3 „troa", 4 „kat", 5 „senk", 6 „sis", 7 „set", 8 „vi", 9 „nef", 10 „dis", 11 „ons", 12 „does", 13 „drets", 14 „katols", 15 „kens", 16 „sejs", 17 „deset", 18 „desvit", 19 „desnøf", 20 „venk". 21 „venk øn" og saadan fremad. Søndag kaldte de „dumas" og de andre Dage: „londi, mardi, markredi, sødi, vendredi, samdi". Jeg kunde ogsaa i mange Tilfælde gøre mig forstaaelig for dem; hvor man kom ind et Sted og bød Goddag, sagde man: „bonsar!" Bad vi om et Krus Øl, sagde vi: „kanet la bjer?" Et Stykke Mad hed: „donne mor en tersint skauple!" En Snaps hed „gut"; kom man til at nyse, sagde de strax: „de nøs!" Spurgte man en smuk Pige: har du dig en Kæreste? svarede hun: „a fi ten en bonnem mo fil!" Deres Skikke er ikke som vore. I hver By var der nu for det første to Kromænd, to Præster og et Bedehus, der lignede en Smedje; men uden for Døren var opstillet et Billede af Jomfru Maria, Jesus og Josef, som Folk jævnlig gik hen og bad til. Ved Landevejen var der ellers ogsaa Billeder af Vorherre paa Korset, og hver Gang en gik forbi, knælte han ned, men vi gik stift forbi; derfor sagde de ogsaa om os, at vi var stolte, idet vi gik til Vorherre selv og ikke til de smaa. Præsterne maatte

ikke gifte sig, for saa kunde de ikke tage Folks Synder paa sig.

„Ved Højtider bar de Billeder omkring paa Gaderne. Saaledes gik Præsten, før de begyndte Høsten, i Optog ud paa Markerne med et Billede af Jomfru Maria paa noget, der lignede en Ligbaare; paa den stod der ogsaa et Træ i en Potte, og det havde en Stamme lige saa tyk som en Arm. To Præster gik foran og sang, Degnen blæste i Trompet, ja, det var da egentlig et Rør, der gik i Slangegang; allerforrest gik en Dreng og ringede paa en Klokke, det var saa omtrent en 30 Skridt foran og vel sagtens for at varsko dem, der kom kørende; i den anden Haand havde Knægten en Røgelsekrukke med Gløder i. Det var vist Meningen, at Billederne skulde bese Markerne. Men vi havde vor Plaseer af, at Drengen imellem tog Kjolen op paa Præsterne og hug Krukken, der var paa Størrelse som en Urtepotte, op i Rumpen paa dem. Naar et Barn blev født, satte de et sort Billede udenfor, for saa var der Sorg; var Barnet dødfødt, satte de et hvidt Billede, det betød Glæde.

„Juleaften fik vi raa Kartofler, udskaarne i Skiver og stegt paa Kakkelovnen; mere gjorde de ikke ud af den Dag. Juledag var de i Kirke, men ellers drak de deres Vand som sædvanlig. Nyaarsaften derimod fik vi Suppe paa vort Oxekød, og Nyaarsmorgen gik de omkring og trommede Nyaar ind, og længere op ad Dagen red de Fastelavn omkring i Gaardene og paa Torvet og samledes saa om Aftenen til Musik og Dans, hvor vi ikke maatte komme med. I Paasketiden gik de ogsaa i Kirke og holdt sig bag efter lystige. En Gang gik vi en tre—fire Mand ind i Laget midt iblandt dem, men vi blev jo modtaget saaledes, at vi nok kunde forstaa, at Meningen var, vi skulde have en god Dragt Prygl. Et Par af os vilde danse med, men de franske snappede Pigerne

fra os, og saa begyndte jo naturligvis Slagsmaalet Pigerne hujede og skreg, og vi tog i hverandre; ja, jeg var da egentlig ikke med, men stod og saae til, for vores Folk de klarede sig godt, men jeg tænkte rigtignok: gid vi var vel borte igen! Som jeg saaledes staar i mine egne Tanker, kommer der saa ikke en af disse herre franske Slubberter og slaar mig med en Stol i Hovedet, lige til jeg var ved at daane. Men jeg var jo ikke sen, jeg fik ogsaa fat i en Stol og slog til Side det bedste, jeg havde lært, og kunde endda knap hytte mig for Grinnen, for disse herre smaa Karle drat, lige saa snart man pirrede lidt ved dem. Vi ryddede jo da naturligvis Stuen og smed dem ud gennem Vinduer og Døre, og dermed stak vi saa af, for de kom minsæl igen og havde Forke og Plejle med sig. En stærk Bøste havde vi, en af 2den jyske Regiment, en Hoppegist (Hoboist), han ryddede en Gang, ene Mand, en hel Stue, men saa bøssede han bag efter 40 Franks for det. Den samme Karl er der for Resten at fortælle om, at, da han kom hjem igen, traf han en Gang inde hos Gæstgiver Sørensen i Kalundborg en Fyr, der saae ham temmelig fast ud. Saa byder Hoppegisten ham op at slaas — for Plaseer, naturligvis — og lokkede da for ham med en halv Pægl, men Karlen vilde først ikke bide paa; omsider gav han efter og tog Hoppegisten ganske lemfældig om Livet, saa han troede, at alle hans Sideben knækkede, lettede ham op fra Jorden og holdt ham ud for sig i stive Arme; saa var Hoppegisten fornøjet, for nu havde han da truffet sin Ligemand.

„Naa, permitteret blev vi da omsider, jeg og saa en fra Silkeborg-Egnen kom til at følges ad, og han hed nok egentlig Søren Jensen, men han gik til daglig Brug under Navnet Store Søren, for han var en køn, høj Karl. En Dag naaede vi en By, der hed Mühl-

hausen, og da vi gik over Broen, stod der en Mand; han maa vel have kunnet se paa os, hvad Slags Folk vi var, for han spørger, om vi ikke havde Lyst til fri Middagsspise, saa vidste han, hvor den var at faa. Ja nok! sagde vi og tænkte jo ikke videre ved det. Saa førte han os til et Værtshus, hvor der var en hel Mængde unge Folk samlede; de skænkede for os, vi fik da ogsaa god Mad, men jeg begyndte at blive noget betænkelig ved dette herre; der var ogsaa Musik og Dans og villige Piger nok. Søren fik noget i Hovedet og gav sig til at sjove med Pigerne og danse, og saa lige paa een Gang spurgte de ham, hvilken Konge han vilde tjene; hvad han svarede derpaa, veed jeg ikke saa bestemt, for lige i det samme kastede en af dem en Sølvskilling ned i et Glas Vin og sagde til mig, at han vilde holde paa, at jeg ikke kunde drikke Vinen, uden at Skillingen faldt ud af Glasset. Det mente jeg, at det kunde jeg magelig, og gjorde det da ogsaa, kan jeg tro; men saa greb han i mig og sagde, at nu skulde jeg tjene den prøjsiske Konge, for det var hans Billede, der stod paa Skillingen. Jeg svarede nej, at jeg vilde hjem, men han greb i mig, flere kom til, og inden jeg ret vidste af det at sige, var jeg transporteret op paa et Loftskammer; de kaldte paa en sort Puddel, der lagde sig foran mig og viste Tænder, hver Gang jeg flyttede mig. Han skulde jo passe paa mig, saa for Resten havde de jo sat Skodden for Døren. Nu var gode Raad dyre; jeg kunde jo nok forstaa, at det var Hververe, Søren og jeg var faldet imellem, og at det ikke vilde blive saa helt let at slippe. Jeg kom saa til at tænke paa, at jeg havde en god Mellemmad i Lommen og begyndte at bræke Brødet i Stykker til den sorte Hund; det hovede han, og jeg fik mit ene Strømpebaand løsnet; det var jo imidlertid blevet langt ud paa Aftenen; en Rende-

løkke var snart bunden, og da Hunden snuppede et nyt Stykke Brød, snup jeg ham med Løkken om Halsen, og inden han saae sig for, hang han og dinglede uden saa meget som at give et Kny fra sig. Saa rev jeg Lagenerne i Stykker, knyttede Enderne sammen; sex franske Silkelommetørklæder bandt jeg ved; jeg vilde ellers gærne haft dem hjem med mig, men her hjalp jo ingen kære Mo'r. Da det var en Tid over Midnat, firede jeg mig forsigtig ned, naaede ogsaa lykkelig Jorden; et sex Alens Plankeværk slap jeg ogsaa over; rigtig nok forstuvede jeg den ene Fod ved det, men bort slap jeg, og glad var jeg. Søren har jeg aldrig spurgt fra senere. Paa den Maade blev det snart værre at komme hjem, end det havde været at komme der op, og saa har jeg ikke mere at fortælle."

„Jo, I har, Oldefader," sagde en af Børnene. „Syng den franske Vise, I kan!" „Ja, ja da", svarede den gamle, „men saa vil jeg ogsaa have Fred!" og derpaa istemte han med en noget rystende, men dog klar og køn Sangstemme:

Vivelen vi in bure fære,
la marøse gære,
vivelen vi,
lassen kantrør allen sofi,
vivelen vi in dybe stære,
pusselen i
lassen være
atalen ni, atalen vi!

Tyde Ordene, det kunde gamle Jørgen ikke, jeg gad vidst, hvem der magter det! — men rigtige var baade Tone og Ord, det var sikkert, han havde alt for tit hørt den Vise i Frankrig til at kunne glemme den, men Sproget var jo avpartigt, og tyske var de i Talen alle, saa det ikke var let at forstaa dem.

Saa bliver der lidt Stilhed, efter at den gamle har sunget; Samtalen gaar ad andre Veje, og en fortæller, at Søren Nielsen den anden Aften, da han førte hjem fra Ribe, havde set den hvide Kone paa Spindenbank og var da naturligvis bleven saa forvildet, at han var kommen øster ind ad Byen og endda inde paa Bygaden knap havde kunnet finde sin Gaard. En anden fortalte om en Pige, der var bleven forført og forladt; hun havde i sin Nød og Fortvivlelse hængt sig i Tærskeloen; men efter den Tid var der hver Aften, naar de vandede, en Ko for mange i Stalden, og Karlene kunde høre, at det raabte: Hævn! Hævn! ved Midnatstid. Karlen, der havde forført hende, kom da ogsaa sølle af Dage, han druknede i et Vandhul. En af Pigerne stemte nu op:

En Gang, en yndig Aften, da alting gik til Ro,
jeg og min unge Broder, vi sad alene to;
da randt det mig i Sinde til Kærest min at gaa
for at de tunge Tanker hos hannem at forslaa.

Den Vise kender de alle. Andre Viser som

Hør du lille Pige med det guldgule Haar,
sig mig, hvorfor du saa tankefuld staar,
kender du Armod*), den yndige Gud,
fatter dit Hjærte hans tryllende Bud!

følger efter, og Samværet fortsættes til Midnat eller derefter. —

Man regnede to Tørv til hver Sten, naar man brændte Lersten; Klægsten tog maaske noget mindre Brændsel; et Par Læs Klyne var nok til en Ovnfuld paa 4000 Sten. Skulde Bonden have sin Gaard ombygget, blev han ved at brænde Sten Aar for Aar, saa

*) Amor.

længe til han havde Tallet, han behøvede, fuldt; Klægstenene havde saa den gode Egenskab, at de var næsten uforgængelige; Muren kunde brydes ned Gang efter anden, uden at Stenene brødes eller tog Skade. Naar altsaa Varmen havde gennemtrængt Ovnen, saa det øverste Lag Sten begyndte at gløde, blev Fyrhullerne tilmurede og Overdelen dækket med fugtige Græstørv; saaledes blev Ovnen staaende, indtil Stenene var nogenledes afsvalede, saa blev de sorterede og Ovnen ryddet til en ny Brænding. Almindeligvis blev Stenene brugte af Bonden, der brændte dem; nu og da blev der gjort en Handel med Folk fra Østeregnen, og saa var Prisen gærne 1 Specie (60 Lybskilling) eller vel af og til 64 Lybskilling for 1000 Stykker.

Husene blev som en Regel opmurede med Ler og blev jævnlig ikke engang udfugede, hvorfor man især paa Vesterenden af de gamle Gaarde kan se, hvorledes Regnen tommedybt har udvasket Fugerne; men Kalk skulde dog bruges, om ikke til andet, saa til at pynte inden Døre med til Pinse. At overkomme at faa Kalk øst fra eller nord fra, som vi nu faar den, var i gamle Dage ikke til at tænke; men Havet skaffede Raad. Hjærtemuslinger og Blaamuslinger blev samlede ude paa „Veserne“ (Vadderne); der blev lagt to Rader Tørv paa den flade Mark, saaledes at der dannedes en Rende mellem dem; Renden fyldtes med „Skeller“, Muslingeskaller; uden om Tørvene blev lagt Græstørv for at samle Ilden, saa blev der stukket Ild paa det hele i Vindhjørnet; naar Baalet var udbrændt, var Kalken færdig til Læskning. Dette er sikkert den gamle Maade, hvorpaa man hjalp sig til rette; senere blev der bygget runde Kalkovne; der var en saadan i Ribe, en i S. Farup. Her i Sognet blev der een anlagt i Sønderby; den var ogsaa rund, med mange Huller paa Siderne til Lusitræk

og svære Jærnbaand om; den rummede omtrent 150 Td. „Skeller"; disse, der var Raaæmnet, skaffedes til Veje af Sønderhoninger, som ved Flodtid gik ud paa Veserne med Baad og blev liggende der ude, til Ebben kom; saa blev Skellerne samlede i en Kurv, hastig skyllede i et Vandhul og kastede i Baaden, der, naar den var fyldt, med den ny Flodtid sejlede her ind til Lejestedet ved Sneum Aas Udløb, hvorfra de blev førte op til Kalkovnen. Paa Bunden af denne blev først lagt en Række kantstillede Tørv; midt i blev en temmelig tyk Bjælke opstillet lodret; rundt om den blev saa lagvis hældt Skeller og Tørv, indtil Ovnen var fuld til Randen. Derpaa blev Bjælken i Midten trukket op og det Hul, den efterlod, fyldt med Gløder; blæste det lidt — og det gør det til daglig Brug her ude — for det meste „har en tro Karl ved Bælgen" — fængede Tørvene snart, og Ovnen kunde staa og passe sig selv, til den var udbrændt, hele fjorten Dage. De brændte Skaller blev saa læskede i Bunden af Ovnen. Mændene, der ejede den, havde købt et Mosestifte, hvis Tørv gav hvid Aske, og Sønderhoningerbaadene fik læsket Kalk tilbage; der skal være brændt indtil femten Ovnfulde om Aaret. Man sagde dog om denne Kalk, at den ej var god til Hvidtning, fordi den var for salt, og derfor heller ikke ret brugelig til indvendig Optrækning, mens den ellers skal have været stærkt bindende.

De gammeldags Huse var tarvelige over al Maade efter vore Krav til Bekvemmelighed og Hygge nu om Tider. Som en Regel har de nok hele Landet over været opførte af Bindingsværk; Stolperne blev satte paa skikkelig store Kampesten og saa højt, at Vandet ingen Steder kunde naa Træværket, men til alle Sider have frit Løb; det vandrette Stykke Tømmer, som forbandt to Stolper eller Stænger, kaldtes „Løsholt", og det var

atter støttet paa Midten af to lodrette „Dokker“ eller „Dværge“, den ene mellem Løsholtet og Remmen, den anden mellem Løsholtet og Fodremmen eller „Sylstenene“, der dannede Husets Grundvold. Væggetavlerne baade for oven og for neden var før Murstenenes Brug klinede; Folk, som kunde overkomme det, overstrøg de øverste Tavl med Kalk; de nederste Tavl led især stærkt imod Syd og Vest og trængte hvert Foraar til at sættes op paa ny. Somme Steder blev Ydervæggen beklædt, „vaset“, med Enebærris eller Vidjegrene eller Rør, som var det bedste; den kunde saa staa tre, fire eller flere Aar. De indre Skillerum blev opsatte af lufttørrede Sten, som man uden særlig Vanskelighed, blot der var Adgang til Ler, kunde selv tilberede. Skorstene var endnu saa sent som 1795 ikke alle Steder i Brug, hvad der giver Præsten N. Blicher Anledning til at sige: „En farlig Uskik er denne, at adskillige ikke alene Hus-, men endog Gaardboere ikke har Skorstenspiber op over Taget, men kun et Ildsted under aabent Tag, som ikke er muret højere end til Loftet; Røgen maa drive oven ud af en Aabning i Mønningen og af Døre og Luger. Taget indvendig ser ganske sort ud, overdraget

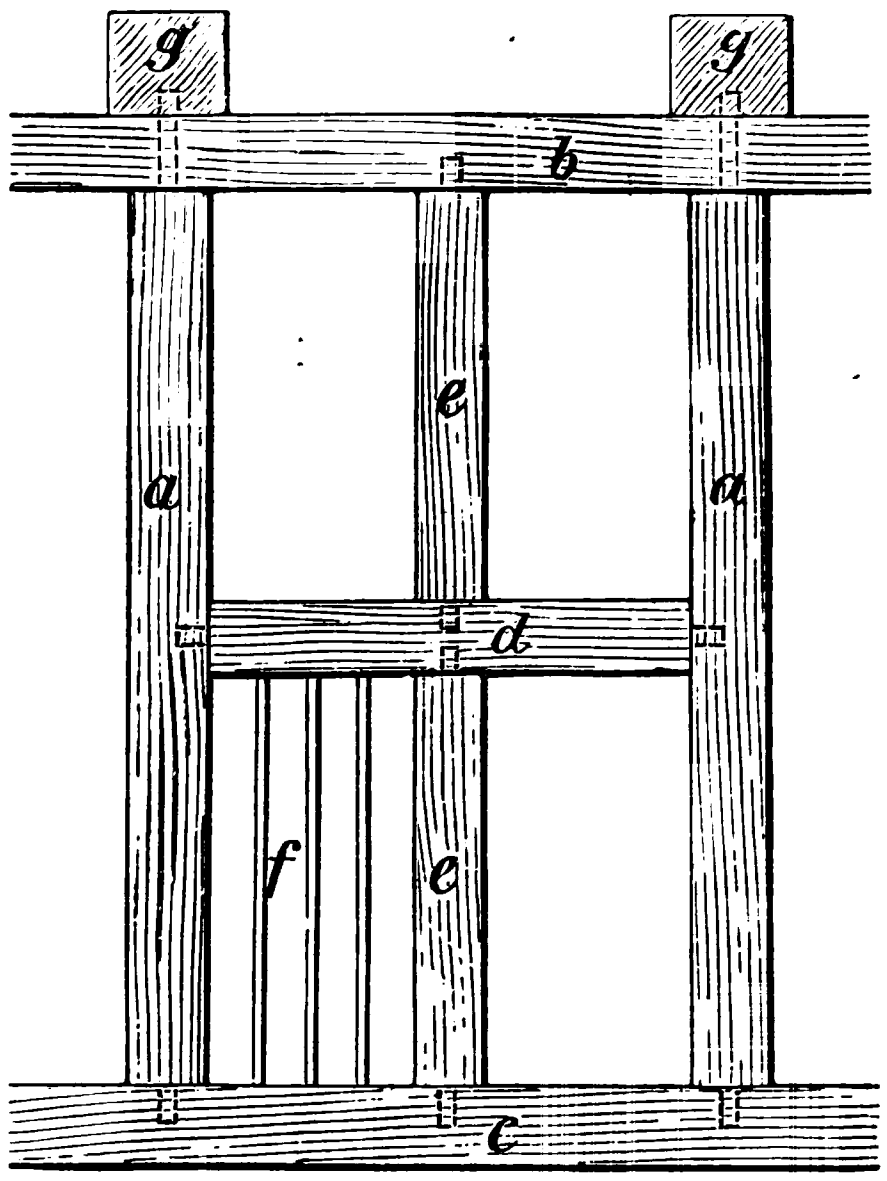

5. Bindingsværk. c Fodremmen; b Loftsrem; a Stænger el. Stolper; d Løsholt; ee Dokker; gg Loftsbjælkerne; f Spoler, om hvilke Vidjer eller Halm svøbtes i Kurvefletning; derpaa klaskedes saa det vaade Ler.

med et tykt Lag Sod. Det er rædsomt at se Gnisterne af den lange tørre Lyng og Lyngtørv at fare op til alle Sider især ved Gildes Færd, naar det tillige blæser. Sært nok, at Ildsvaade saa sjælden derved paakommer!"

Hullet i Taget kaldtes „en Lyre"; det dækkedes af en firkantet Træplade, fæstet til fire Smaapæle; somme Steder kaldtes Dækket en „Lyrehat" og var indrettet til at dreje efter Vejret; enkelte saadanne skal endnu til hen imod Fyrrerne være brugte i Vendsyssel (se Figur 8, S. 41).

Naar nu Undertømmeret var stillet op, blev Naboerne indbudte til „o komm' o hjælp o res". Efter en tarvelig Beværtning blev der lagt Haand paa Arbejdet; hver Mand medførte et „Lægtebor" og nogle tilskaarne Egepinde. Saa snart Sparrerne var rejste, blev Lægterne slaaede paa; disse var tit kun korte, krumme Egegrene, der naaede fra Sparre til Sparre; vinde og skæve var de den meste Tid, men huggede fladt til hen imod Enderne for at kunne ligge fast paa Sparren. Hver Mand fik sit Fag at arbejde paa; han borede Hul gennem Lægten og ind i Sparren og drev en Pind igennem; naar Lægten saaledes var fæstet i begge Ender, maatte den kunne bære en Mand; skraas over flere Sparrekobler blev slaaet en „Sværlægte" for at stive Tømmeret. Midt under Arbejdet bryder Manden af og siger: „Vi vil ind en lidt!" Hjælperne bliver standsede, der trakteres gærne med Æbleskiver, og efter en lille Hvil fortsættes Arbejdet. Murmesteren kommer atter med sit Lod, retter af og kommanderer: „Slaa fast!", til alt Tømmeret er rejst. Pigerne, som har Lyst til at være med til Rejsegildet, har sendt Kranse; øverst hænges paa en Lægte en stor Krans med Glas og Flaske i, de andre modtagne Kranse gøres fast rundt om; de er jo gærne forsynede med hvide og røde flagrende Baand.

Gæsterne gik saa atter ind til et Afskedstraktement, Bygmesteren klinkede med Husets Ejer og sagde: „Gid J nu maa løww løkle o wal i æ Hus!“ Denne svarede: „Det er aa mi Snak!“ og dermed var Indvielsen forbi.

Hermed var nu, hvad man kunde kalde Husets Benrad, tømret. Remmen for oven bar Loftets Bjælker, i dem var Sparretræerne tappede fast, og Bjælkerne blev igen holdte i deres Stilling ved en svær Kile, som til begge Ender fæstede dem til Remmen. Hovederne og Kilerne stak ud under Tagskægget; deraf Gaaden om dem: hvad er det, som ligger inde og kiger ud?

Mellem Remmen og den nederste Lægte var et aabent Rum under Tagskægget, „æ Owsbord“; dette lukkedes i ældre Tider med Brædder, hvilket mulig kunde give Nøglen til Ordets Betydning; islandsk ups er Tagskæg, Bord betyder et Bræt. Nu skulde Rummene mellem Tømmerværket fyldes; der blev sat lodrette Spoler ind mellem Løsholt og Loftsrem og Sylsten; mellem dem blev flettet Vidjer eller Halmbaand, som et Kurveværk, ud og ind, og hermed var alt lagt til rette for „Klinepigerne“; thi det var Kvindearbejde at kline Vægge, hvad enten det skete første Gang i det nye Hus, eller det skete hvert Foraar siden, naar Tavlerne var opløste af Vinterens Fugtighed og Frost. Arbejdet var bestandig det samme, blev gjort paa samme Maade og med de samme Redskaber.

Saa blev Klinepigerne da budte til at sætte Murene op; Leret var i Forvejen godt æltet, kastet op i en toppet Dynge og dækket med Græstørv. Den bestemte Dag mødte Klinepigerne op tidlig om Morgenen i en grov Arbejdsdragt med Blaargarnsforklæder for, sammenhæftede med Baand bag om Skørterne. En Karl, en stor Dreng eller Manden selv trillede Ler. Pigerne smøgede Ærmerne op; deres Haandværkstøj var en Spand

Vand med en Pjalt i. De tog saa stor en Klump Ler, som passelig kunde føres med begge Hænder; een stod indenfor, en anden udenfor, og saa klaskede de med bare Næver Leret fast om Spolernes Fletværk, eller hvor det om Foraaret var faldet af. Naar Mellemrummene nogenledes var fyldte og Overfladen jævnet med Hænderne, blev der glattet efter med en vaad Klud eller en Lerstryge, der laa i Spanden. En Dags Tid eller to efter, naar Leret var tørt og fuldt af Sprækker, blev Væggen overstrøget med en Lervælling, „Lævi" eller „Lumring", ved Hjælp af en Børste af „Drawgræs" (Scirpus cæspitosus) eller Halm. At Pigerne lo og sladrede og nu og da „kom til" at klaske Ler paa Karlen i Stedet for paa Muren, er en Selvfølge.

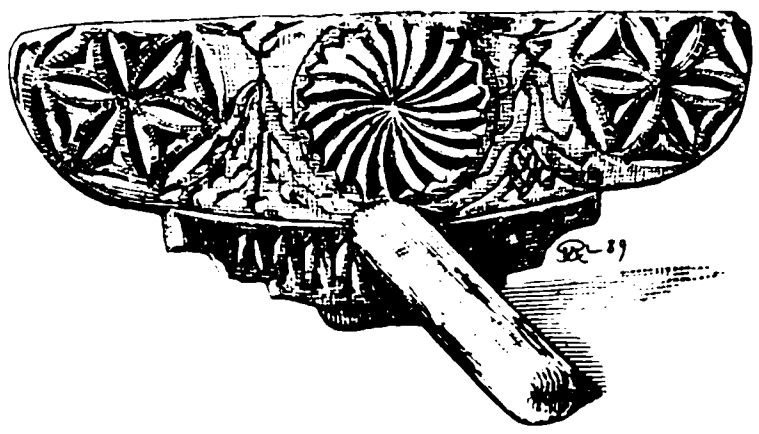

6. Lerstryge; at den er udskaaret, tyder paa, at det er en Gave fra en Karl til en Pige.

For nogle Aar siden tilbragte jeg en fjorten Dages Tid paa Sams. Jeg vidste noget om, at der fulgte et ejendommeligt Gilde med, naar Væggene blev klinede, men rigtig Rede paa det vidste jeg ikke. Jeg fik en gammel Kone søgt op og vilde gærne vide lidt Besked om, hvorledes det hele gik til; det var lidt svært at faa hende til at tale, men omsider lykkedes det, og Fortællingens Strøm flød livligere og livligere. „Først veed De, maatte Huset rejses; naar det var sket, blev alle Byens Karle og Piger, og om det var et stort Hus, ogsaa en Karl og Pige fra Slægt og Venner i de nærmeste Byer, indbudt parvis til Klinegilde. Leret maatte jo være tilstede; det blev Dagen i Forvejen af de indbudte Karle med Heste og Vogne kørt til Gaarden, og der blev det æltet og i alle Maader gjort til rette. Vi

skulde jo være færdige til Middag, saa der maatte begyndes tidlig. Vi mødte i de lyse Sommernætter ved Midnat, Karlene bar Leret til os paa Bærebøre, og vi tog vore Pladser, bestandig een uden for Væggen og een indenfor; men det vil jeg sige Dem, det var svært Arbejde og gav ømme Hænder. Løjer blev der jo brugt, hvor saa mange unge var samlede; vi kunde give Karlene et Klask med Leret, vi kunde vel ogsaa faa et af dem; det blev der jo leet af, og det kortede Tiden. Om Morgenen fik vi Davre, og vi naaede jo ogsaa den meste Tid at blive nogenledes færdige til Middag; til „Onden" fik vi sød Grød med Faaremælk og salt Fisk, det hørte sig til. Naar vi saa havde faaet os rigtig toet og pyntet, blev vi stillede op i en Række paa Gaden; hver af Karlene holdt i den ene Ende af et rødt Lommetørklæde, i den anden holdt een eller, naar der var mange Piger, to. Musikken, vi vilde gærne have Trommespil med, gik i Spidsen, og saa drog vi op paa en af de høje Banker i Nærheden — De har jo vel set, at dem er der nok af her omkring. Der „dansede vi paa Højen", og naar vi havde faaet en Svingom der oppe, drog vi ned igen og med Musik og Sang og Klang ind i Byen, hvor vi gik fra Gaard til Gaard og dansede ind i hver. Der blev lukket op for os til Øverstestuen, hvor Musikken spillede til Dans, og saaledes gik det Byen igennem, og vi endte altid der, hvor vi havde gjort Klinearbejde; der fik vi Nadver og dansede til den lyse Morgen." Mens den gamle fortalte, blev hun mere og mere optaget af Mindet om Dansen den lyse Sommerdag, hendes Kinder blev røde, hendes Øjne straalede, og hun udbrød til sidst: „Ja, det var de Dage, men det var kun Ungdoms Taabelighed!"

I Nordby paa Sams gik hele Flokken i Optog hen til den aabne Plads i Byen, hvor „Gadeklokken" staar

ved Siden af Majstangen, Karlene foran, Pigerne bag efter, holdende i Karlenes røde Tørklæder; saa blev der ringet med Gadeklokken som til Bystævne, og om Aftenen var der Dans og Gilde.

Ja, der var Humør i Folk den Gang. Det er for mig, mens disse Billeder drager forbi Sindet, som der under Nutidens mangehaande Uro og bitre Strid er sat noget til af Folkets Lune; ingen blev vred over en lystig Spøg. Inde i Aarhus-Egnen er Smedden kommunal Embedsmand, der har Embedsbolig; den havde ikke bedre Kaar end andre klinede Huse; hvert Foraar maatte Klinepigerne tilsiges for at smøre det nedfaldne op. Smedden i en By var en dygtig Arbejder, men havde Ord for at være noget paaholden, og Pigerne havde med Ungdommens Lyst til Drilleri lovet hverandre at lade ham undgælde for hans Gerrighed og spise og drikke som Tærskere. Smedden havde imidlertid faaet et lille Nys om Sammensværgelsen og modtog Pigerne grumme venlig, havde gode Mellemmader til dem, og den ene Tallerkenfuld forsvandt efter den anden. De vilde da ikke ogsaa have en Puns at skylle Maden og det tørre Øl ned med? Jo, det vilde de grumme gærne; Smedden skænkede med et lunt Smil, og Pigerne drak og skaalede og lovede at komme et andet Aar igen. Ja, saa ud paa Eftermiddagen sendte Smedden Bud rundt i Byen, om de ikke vilde komme og hente deres Piger, men de maatte helst tage en Trillebør med til at køre dem hjem paa; han troede ikke ret vel, de kunde gaa. Nej, kom ikke en anden Gang og prøv Kræfter med Smedden, Piger, han er en farlig Mand at bides med!

Taget blev af Tækkemændene lagt af Langhalm og syet fast med en stor Jærnsynaal og Simer, snoede af Halm (Tækkereb). Indenfor stod en Hjælper, der trak Synaalen til sig, strammede Halmrebet og stak atter

Naalen ud, saaledes at Dukken af Tækkehalmen fæstedes til Lægten. Naar det hele var færdigt, blev der lagt lange Møntørv for oven for at tætte Taget langs Rygningen.

Inde paa Hederne tækkedes Huset jævnlig med Lyng, den var der nok af alle Vegne. I en af Mellemslesvigs meget fattige Egne har jeg set en ejendommelig Tækkemaade anvendt. Det nederste Lag, „Brolaget" eller „Tagbraaen", blev fastsyet til Lægten med Tækkereb; der over lagdes Lyng, som af træskoede Tækkere fasttraadtes, højere og højere, indtil Mønningen var naaet; derpaa dyngedes der Jord oven fra nedad med Spande og neden fra op efter med Hulskovle, og naar der saa kom Regn, og det hele var sunket godt sammen, kunde et saadant Tag holde i mange Aar.

I Bondens lave Stue var der Lergulv; man lagde gærne Hestepander under Gulvet i Loen og i Overstuen, saa var der mere Klang i Gulvet, naar Folk tærskede eller dansede, det var mere „gjaldert"; naar saa Leret var lagt og færdigt til at drives med Kølle, kunde unge i Nabolaget blive budte til en Dans for at jævne det og trykke det sammen. „Loftskud", Loft af pløjede, i hinanden drevne Fjælle, fandtes kun i Opholdsstuen; dog plejede der at være en Smule Loft omkring Skorstenen i Køkkenet. I Overstuen derimod har Edderkopperne i Mands Minde fra deres Spindelvæv kiget ned paa Gæsterne, naar de ved festlige Lejligheder var bænkede paa uhøvlede „Fyrre-Dæller", der hvilede paa Fjerdinger eller Træknubbe.

Hvor tarvelige Boligerne i Landets fattigere Egne var, vil kendes af følgende Skildring, der passer for o. 60 Aar siden i Viborg-Egnen. „Bondegaarden var daarlig udstyret med Bygninger, alle Husene tækkede med et tykt Lag Lyng for at holde Vandet ude. Ovsbordet

var vændret*) med Vidjer og klinet; naar Pindene i det knækkede ved Lyngens Vægt eller gik i Stykker af Alder og Raaddenskab, sank Taget ned, og mange Udhuse stod med Lyngen hængende ud over Løsholterne næppe en Alen fra Jorden. Væggene var ogsaa vændrede, da der ikke var Raad til at købe brændte Sten. Det bedste i Huset var de svære Egebjælker, men Lægterne var af Bøg, og da de blev skøre, naar de blev gamle, knækkede ikke sjælden et Par af dem, saa Taget fik Indfald, og der var Buler saa store i det, at der i somme godt kunde være Rum til et Høved. Indgangsdøren paa Stuehuset var delt i to Halvdøre, Gangen var stenpikket og alle Gulvene Lergulve. Der fandtes intet Sovekammer. I Stuen stod en Bænk langs Vinduerne, et Bord, en Lænestol med Halmsæde i Kakkelovnskrogen og et Skrin med gamle Klude paa Kakkelovnens anden Side; Ægtesengen var anbragt mellem Skorstenen og Ydervæggen med Fodenden til hin. De andre Senge stod ved den nordre Væg. Samtlige disse Senge var da Himmelsenge, men næsten altid uden Forhæng, hvilket man ikke havde Raad til at anskaffe. Kakkelovnen var en Bilægger, da der brugtes mange Hedetørv, og i dennes Overligger var paa Forsiden drilet et Hul, hvori man stak en smækker Jærnstang, der om Aftenen bar Tranlampen med Sivvæge, og om denne Lampe samledes da alle i Huset, baade Mand og Kone og Børn, Karl, Pige og Dreng og „bandt" af alle Livsens Kræfter for at kunne tjene lidt til Udgifterne. Folk, der endnu er i deres bedste Alder, har i deres Barndom saaledes staaet ved Tranlampen og lært deres Børnelærdom. Tælle brugtes næsten ikke, da Faarene var yderlig magre, og

*) „vændre" (af Vaand) er at lægge Pilekviste som i Kurvefletning.

om der end slagtedes mange, var det en Sjældenhed, at der kunde være Tælle i dem. Ja, Grisene var endog saa magre, at der i Regelen kun var et Par Pund Flomme i hver. Man søgte ogsaa at tjene lidt ved at sælge Tørv til Købstaden. Men det var rigtig nok en drøj Kørsel at sidde paa et Halmknippe paa Hammelen og saa køre med et Par smaa Pilleker ad de dybe Sandveje. Den daglige Kost var meget tarvelig. Om Morgenen spiste man de Kartofler opstuvede, som man havde levnet Aftenen før, men uden nogen Slags Tilmad, eller ogsaa spiste man Øllebrød med Spegesild til; nu spiser man Ost til Øllebrøden; om Middagen fik man gærne Kartoffelgrød med lidt „Mjødrod“ (den Synkning, der blev paa Bunden af Karret, naar man blandede Mjød) at dyppe i i Stedet for Smør, og Øl at søbe til i Stedet for Mælk; om Aftenen spiste man „trinde“ Kartofler (d. e. ikke opstuvede) eller Melgrød, og levnedes der noget af denne, fik man Levningerne næste Morgen i Øllebrøden.“ Det er til at forstaa, at der fra slige Hjem udgik nøjsomme, tarvelige, arbejdsomme og haardføre Mennesker.

Det kunde være interessant nøjere at faa Bygningsskikkene eftergaaede. Noget Materiale har jeg og skal fremdrage enkelte Punkter. Paa Aashusene dannedes Tagrygningen af en Bjælke, Aas, der blev baaret af en Række lodrette Piller eller Støtter, og det kunde saaledes nok ske, at een af disse kunde komme til at staa frit i en Stue, hvilket atter kunde give Anledning til den sønderjyske Vittighed om Kløpinden i Jydernes Dagligstue, hvorom mere senere. Grundtegningen til det ældste Bondehus, jeg veed af at sige, findes i Provst Schades Samlinger fra Mors og er derefter aftegnet i Molbechs Dialekt-Lexikon (S. 136), hvorefter jeg atter gengiver det (Fig. 7).

Det er et Fæstehus, som 1807 beboedes af en Olding paa 84 Aar, og som med Sandsynlighed fulgte Skikken fra 100 Aar før. Det bestod af 7 „Bindinger“ eller Fag, med „Udskud“ til begge Sider, undtagen hvor Vinduerne sad, og havde ved den østre Ende en Tilbygning til „Fremmerset“ af 4 smaa Fag. J er Indgangen; fr Fremmerset, her en Mellemting mellem Køkken, Bryggers og Stald; kb er to Kobaase, hvor der intet Loft er; st „Stegers“, ligeledes uden Loft; a Arnestedet, ogsaa kaldet „Brandstedet“. Røgen fra Arnen fyldte hele Rummet, thi der var intet Skorstensrør, men en „Lyre“ paa Taget, det vil sige, et firkantet Hul med Træramme om, der lukkedes med en saakaldet „Lyrehat“, en bevægelig Træhat, saaledes indrettet, at den kunde dreje sig efter

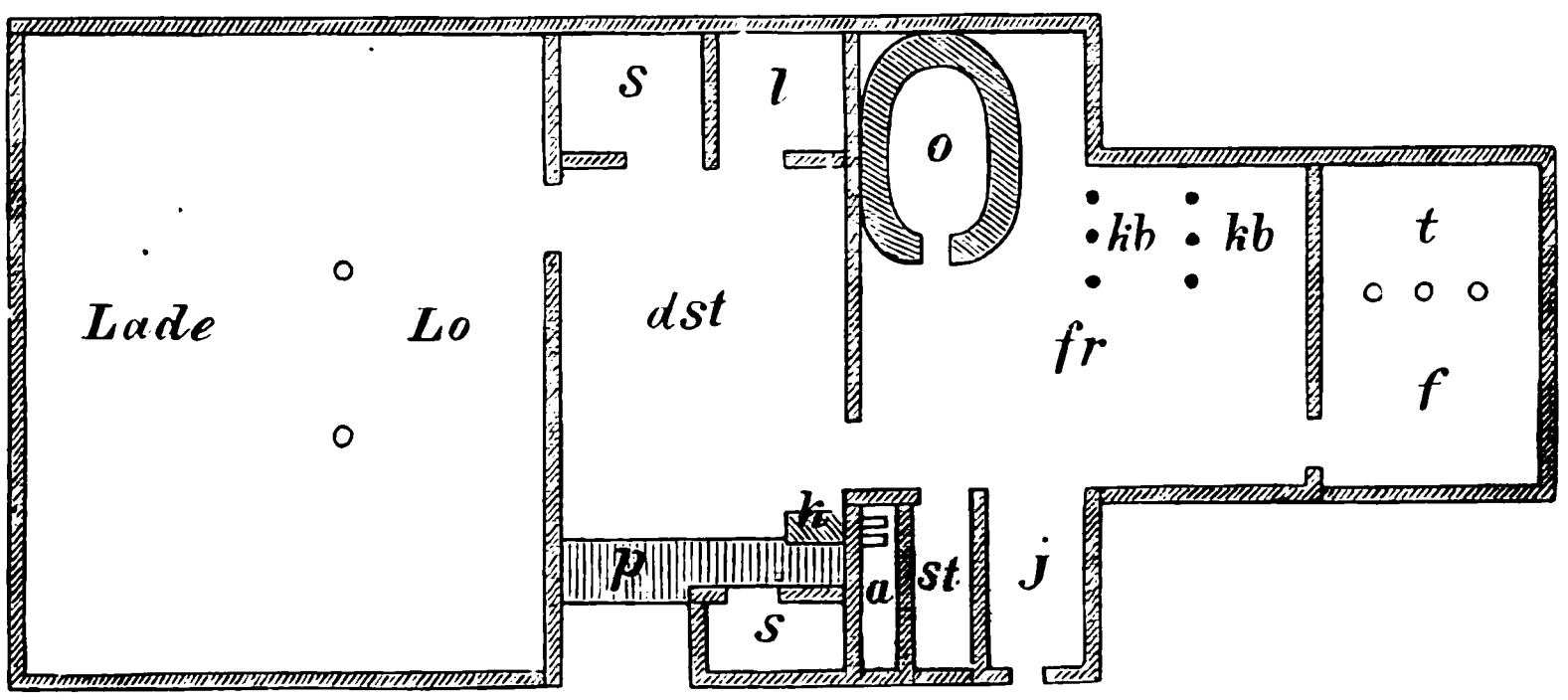

7. Grundtegning af en morsingsk Bondegaard.

Vinden for at give Røgen Udgang. Arnestedet var indrettet med to ophøjede Kanter af Ler, saa der kunde ildes under Gryden med Lyng; o er Bagerovnen; t Tørverum; f Faaresti; dst Dagligstuen, der er Husets eneste Stue; s, s er to lukkede Senge, „Vraasenge“, hver i sit Udskud; k en Pottekakkelovn; p en „Pald“, en Bænk opsat af Kampesten og Ler, der gaar langs hen under Vinduerne og fylder Kakkelovnskrogen; l Buret, d. e. et lille Spisekammer; Lo og Lade adskilles kun ved to Støtter under Bjælken.

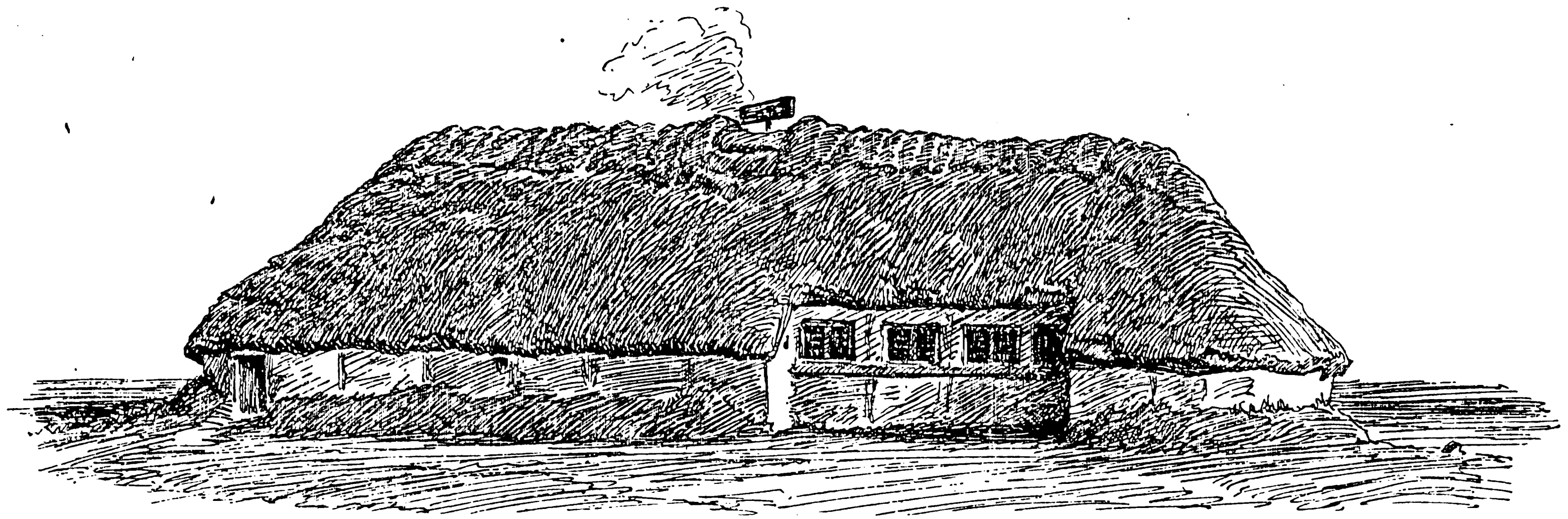

8. Udseendet af en anden morsingsk Bondegaard. I Stedet for Skorsten Lyre med en Lyrefjæl, der kunde drejes fra Køkkenet. Udskuddene træder frem paa begge Sider af Vinduerne.

Den næste Plan (Fig. 9) gengiver Grundtrækkene i en ældre vestslesvigsk Bondegaard, men maaske kan disse findes endnu et Stykke nord for Ribe. En gennemgaaende, brolagt Gang (g) skiller Beboelseslejligheden fra

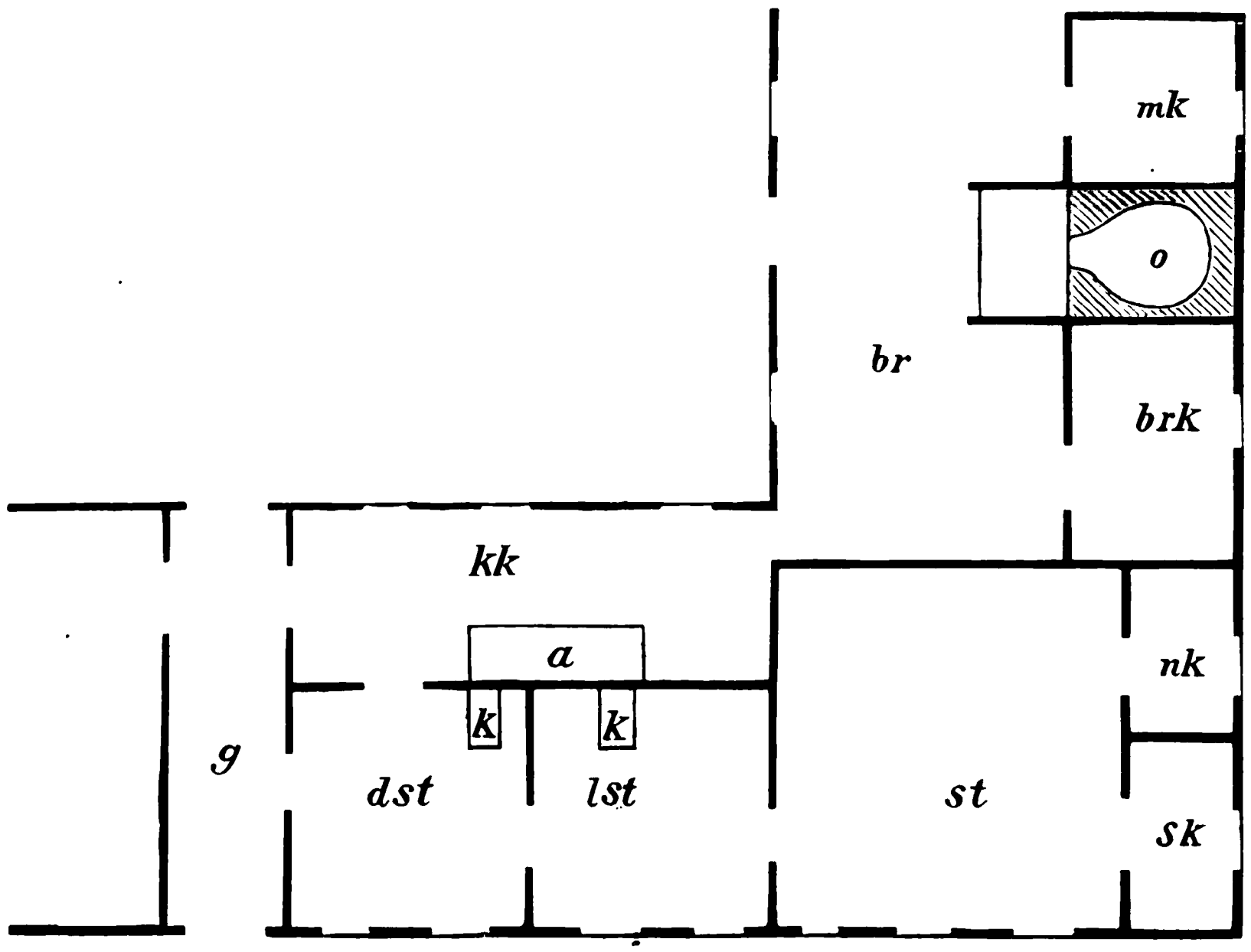

9. Grundtegning af en ældre vestslesvigsk Gaard.

Loen; dst er „æ Døns"; lst den pænere lille Stue, „æ lille Døns"; st den store Stue, „æ Pisel"; nk og sk to Gæstekamre, „Nørkammer" og „Sønderkammer"; br Bryggers, „Brus"; brk „Bruskammer" med Dejtrug;

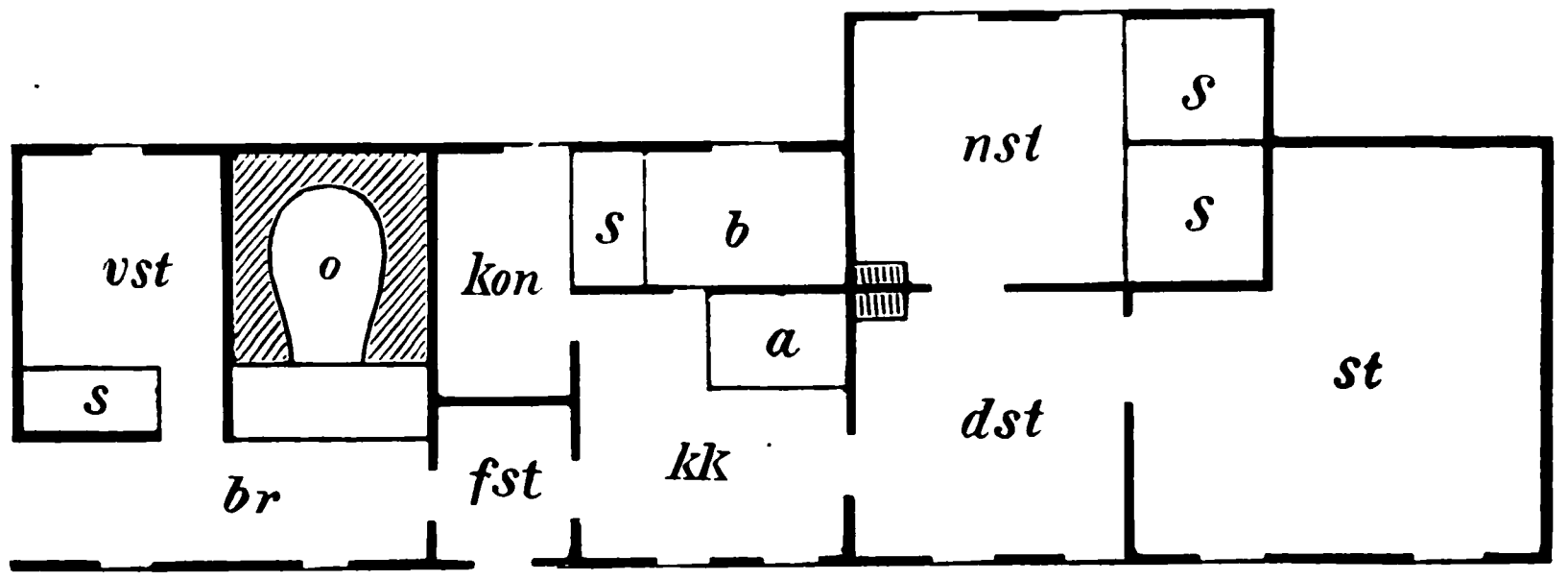

10. Grundtegning af en gammel grundmuret Gaard i Darum.

mk Mælkekammer; kk Køkken med Arnested a; k, k Bilæggerovne.

Dernæst følger (Fig. 10) Grundtegningen af en af de gamle grundmurede Gaarde i Darum, Ribe Herred. Bygningsplanen i den gaar sikkert tilbage til Aarhundredets Begyndelse i det mindste. Forstuen fst synes op-

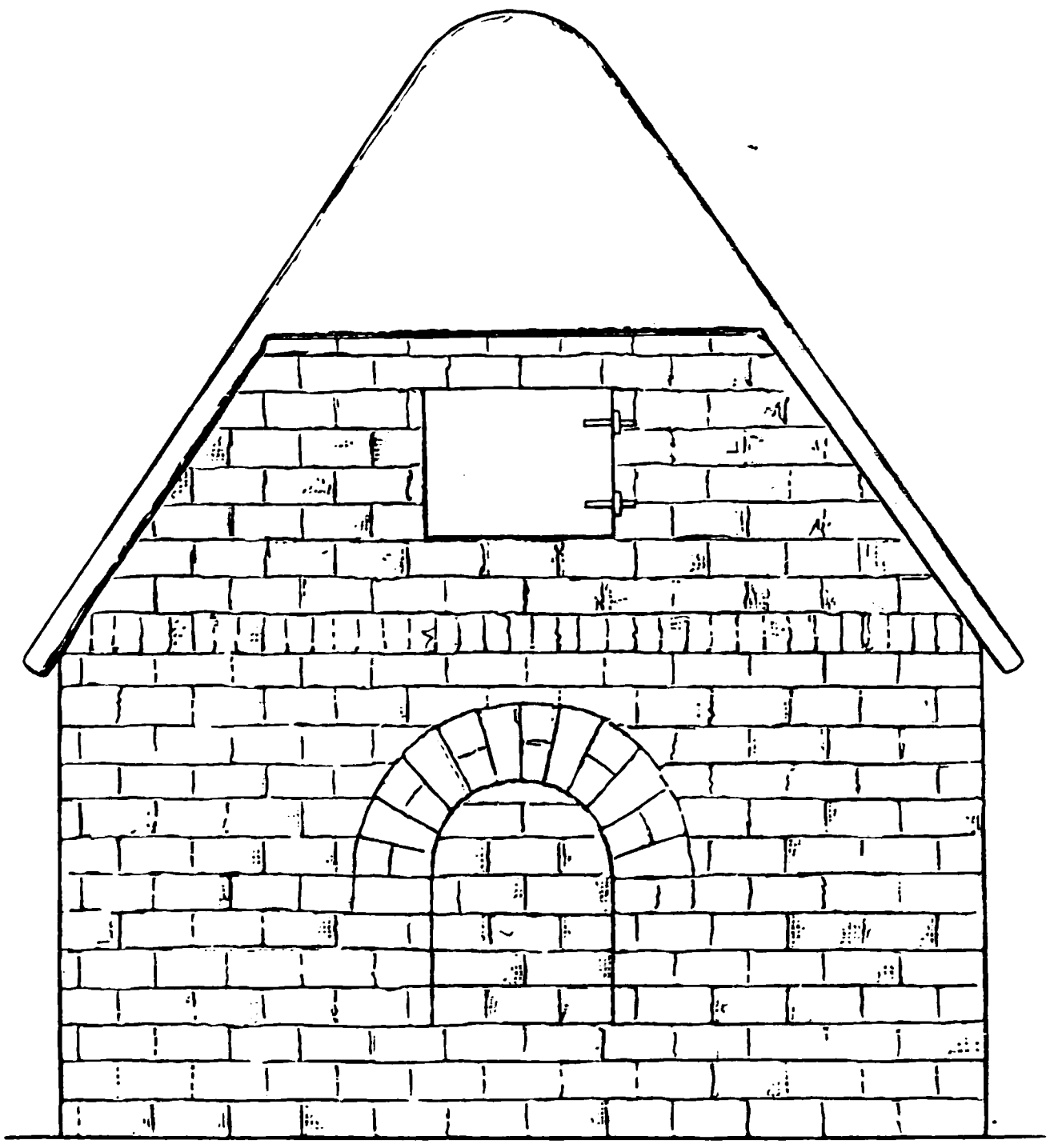

11. Gavl med Ligport paa Gaarden i Darum, Fig. 10.

rindelig at have gaaet igennem Bygningen; den skiller dog ikke længer mellem Beboelse og Stald, men mellem Køkken (kk) paa den ene Side og Bryggers (br) og Væverkammer (vst) paa den anden Side; det halve af den er omdannet til et Kammer med en Seng (kon); b er Spisekammer. Gennem Køkkenet kommer man ind i „æ Dons« (dst), der endnu har beholdt den gamle Hylde langs om Loftet til at sætte Fade og Tallerkener op paa, „æ Kandbord" — der siges om en Pige, som er

tilbøjelig til at pynte sig: du tror nok, at du skal sidde „o æ Kandbord", d. e. til Stads; nst er „æ nør Dons", hvortil der er bygget Udskud for at skaffe bedre Plads; s s s s er lukkede Senge; st „æ Stowv", hvor Kister med Linned og uldent staar, samt tillige Stuen, hvor Gæster forsamles. Den har beholdt et ejendommeligt gammelt Mærke deraf, idet der paa den østre Mur, set udenfra, i Stenene er muret en lille, lav Bue omtrent af Udseende og Størrelse som Mundingen af en Bagerovn. Med dens Bestemmelse forholdt det sig saaledes. Da Dør og Gang var saa snævre, at en voxen Mands Ligkiste ikke kunde bringes der igennem, saa

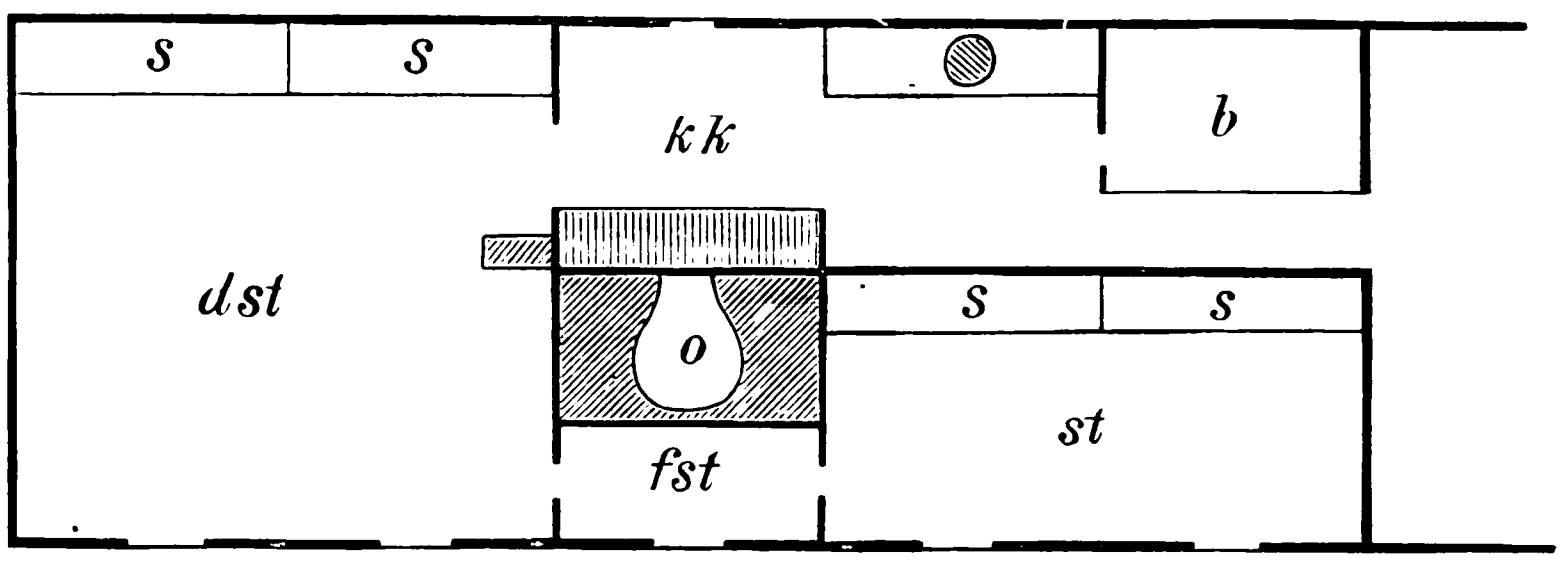

12. Grundtegning af en Gaard i Brørup.

skaffede man anden Udvej ved at støde Stenene ud under den murede Bue; igennem det fremkomne Hul sattes Kisten ud, og naar Begravelsen var til Ende, og Følget kom tilbage, var Hullet atter tilmuret og Bordene dækkede.

I Grundtegningen (Fig. 12) af en gammel Gaard i Brørup Sogn, Malt Herred, forekommer det mig, at der er en anden Type. At Forstuen (fst) gaar op imod Ovnen, er vel ikke ufravigelig Regel, men ejendommeligt er det, at Forstuen skiller imellem Opholdsstuen (dst) og Over- eller Storstuen (st). Denne Ordning genfindes til Ringkøbing og maaske længere imod Nord. I Køkkenet (kk) er Køkkenbordet, med en Svinetønde nedsat i Jorden under Bordet, ved Siden Spisekammer, b.

Endelig giver jeg Grundtegningen (Fig. 13) af en Gaard fra Hjelmslev Herred. br Bryggers, „Sals“, med tre Svineſtier *4 4 4*; s s Pigeſenge ved Ovnen i to, tre Etager, i det øverſte Rum Drengene; a Skorſten, med en Arne af Kampeſten, Sodſtang (ſe S. 47) og Grydekrog i; kk, der her hedder „Ujerſtowen“, den yderſte Stue, er Køk-kenet; b er et afdelt Rum til Mælk og Fødevarer; dst hedder „Kakkelſtowen“ med ſtor Kakkelovn i tre Dele med

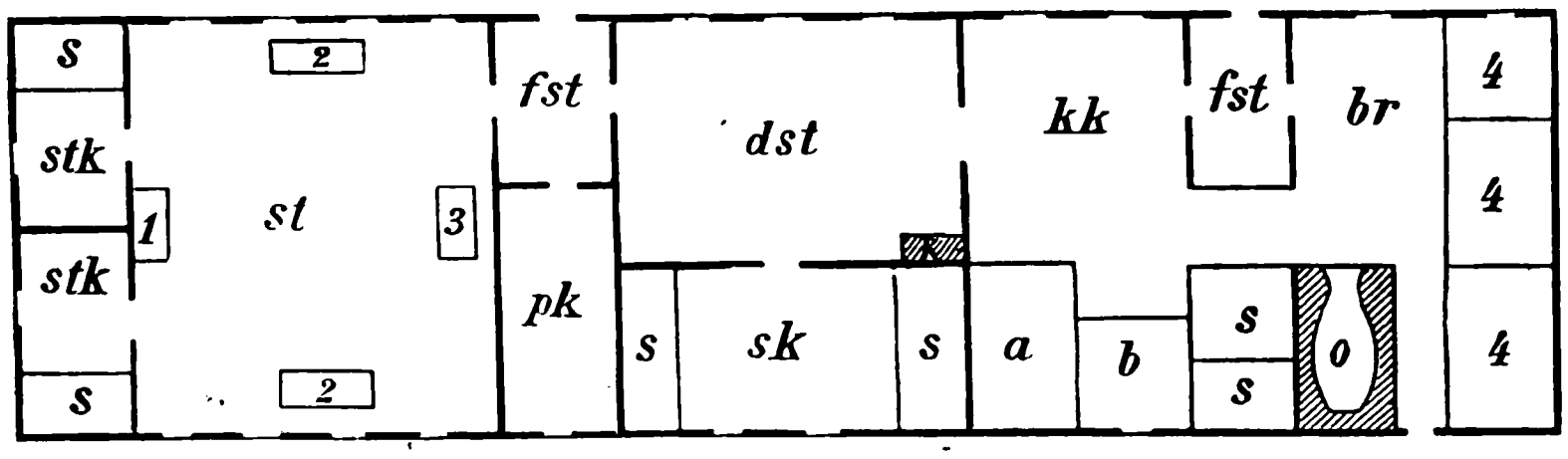

13. Grundtegning af en Gaard fra Hjelmslev Herred.

Kobberrør og Tromle; fst de to Forſtuer, af hvilke den ene fører ind til de pæne Stuer; bag ved den er et lille Pulterkammer (pk); endelig er der Overſtuen (st) med to Overkamre (stk), hvert med en Seng til Gæſter; *1* er en Himmelſeng; 2, 2 Ege-Standkiſter, 3 en Dragkiſte.

Vi vil nu i det følgende ſe lidt nøjere paa enkelte Dele af Huſet, og da førſt paa Arnen eller Arneſtedet, „Arneſkødet“, ſom det kaldes her ovre. Der har altſaa

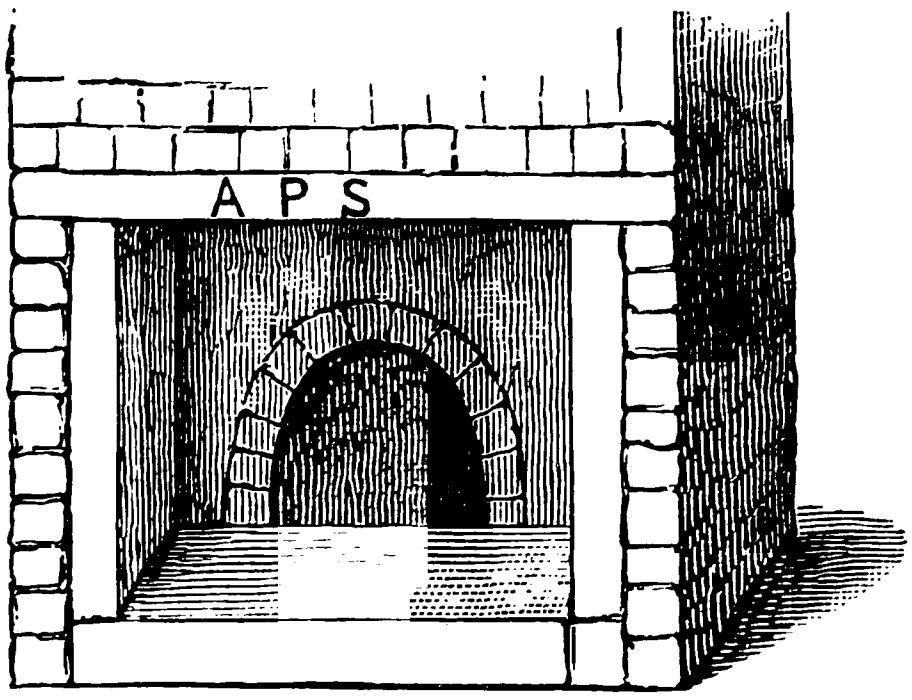

14. Gammeldags, lavt Arneſted i et Køkken med udſkaaret Navn paa Skorſtenshammeren og Ovnen i Bagvæggen. (Malt H.)

i ældre Tid ingen Skorsten været, men kun en „Lyre", et aabent Hul i Taget, hvorigennem Røgen kunde trække ud. Derom veed dog kun de allerældste noget at fortælle, men man kan se Spor deraf paa de sodede Lægter og Sparrer, naar en Gang imellem et af de gamle Huse, der har overlevet sig selv, bliver nedbrudt. Arnestedet var forbavsende lavt, og jeg har set gamle Huse, hvor det knap har været hævet 6 Tommer over Gulvet. Der var to Bjælker ved Siden; de bar en Overligger, „Skorstenshammeren", hvori var indskaaret Ejerens Navn.

15. Skorstenshammer. Indskriften lyder:
I. Jesv. Nafn. vi. vor. Ild. op. tende. Gvd. hende. til. det. be(d)s(t)e. vende. Kield. Christensen. Anno. 1. 6. 3. 9. K.

Brydes Huset ned, flyttes dette Stykke Tømmer over i den nye Bygning, ligesom Højsædestøtterne i gamle Dage. En Skorstenshammer, som er bevaret i Vendsyssel, bærer følgende Indskrift:

I H. S Tender. Ilden. op. i. Jesu
Nafn. oc. beder. Gud.
M S S. B om. Naade. — At. den. icke.
faar. mere. Magt. end. to.
A C D. F Hender. kand. raade. Anno
1703. Den 7. Juli.

I H S betyder Frelsernavnet, de andre Bogstaver er vel Ejerens Navnetræk. Meddeleren tilføjer, at en gammel Tømrer har fortalt, at paa nogle af disse Bjælker stod der Bibelsprog, paa andre lignende Vers som dette. Men

ved Gaardenes Ombygning eller Udflytning blev de svære Egetræsbjælker kløvede eller huggede om til Bygningstømmer.

Højere oppe tværs over Skorstenen er „Sodstangen“ indmuret; paa den hages med en Krog en „Kjælske“ (Fig. 16), hvori Gryden hænges, eller ogsaa er der en „Fløj“, en retvinklet Jærnstang, hvis ene lodret stillede Ben gaar i Øskener, mens det vandrette, hvori Gryden hænges, kan drejes ind over Ilden eller ud fra den, alt som Kogersken vil (som dem i Fig. 17); oven over Ovnen er jævnlig et lille muret Kammer, et „Kødkammer“, til at hænge Kød og Flæsk op i. I Køkkenet tilbragte saa Husmoderen en stor Del af sin Tid, baade naar Valle med Ost i (Waast aa æ Gryd) til Davren

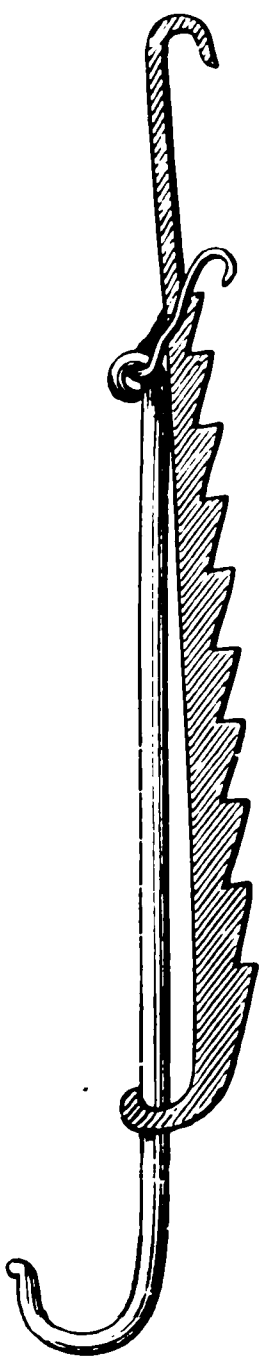

16. Kjælske, Krog, hvori Gryden hænges over Ilden, saaledes indrettet, at den kan forlænges og forkortes.

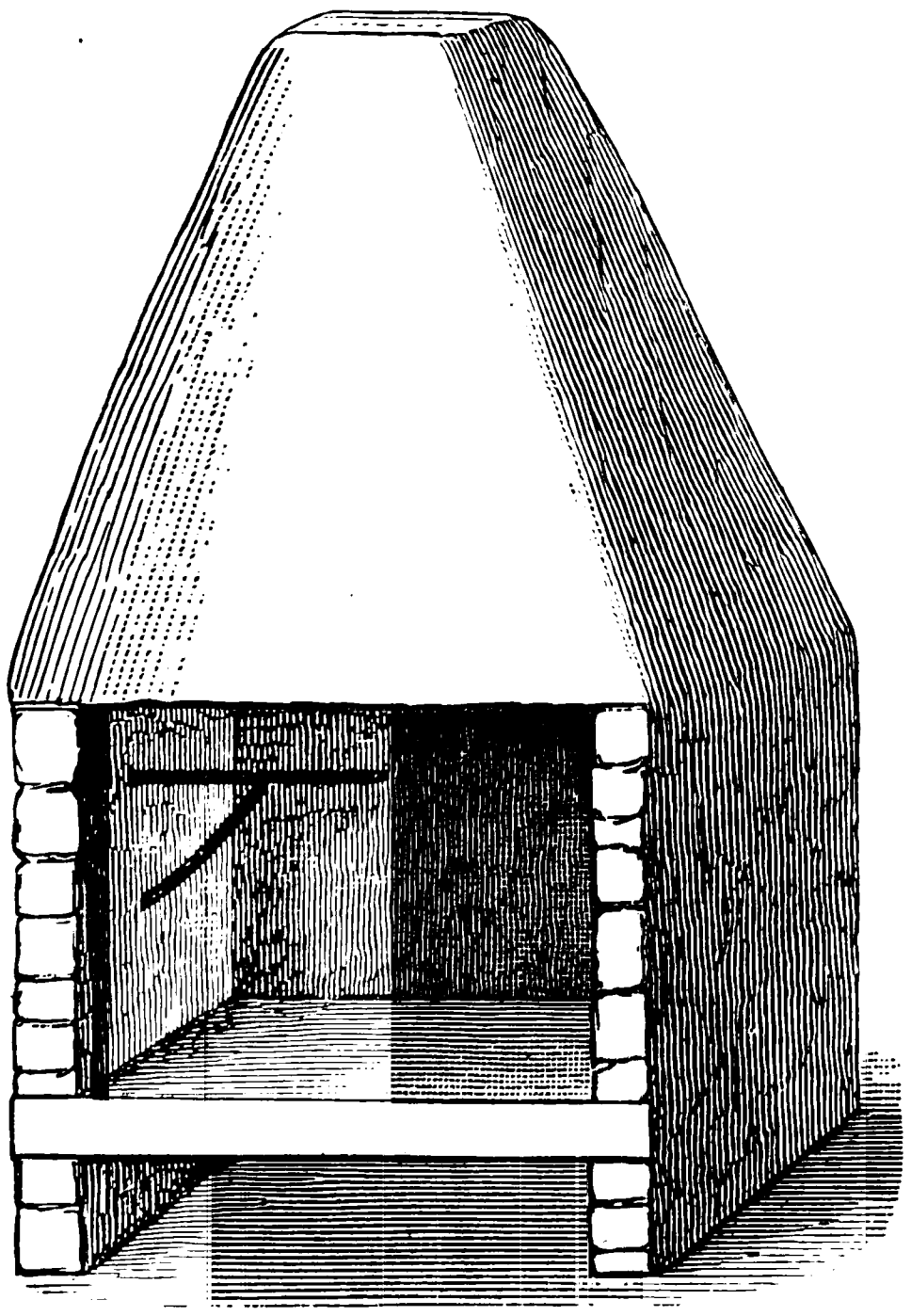

17. Gammeldags Arnested fra en nu nedbrudt Stue i Lindknud Sogn. I Skorstenens Væg er anbragt en „Vinde“ eller „Fløj“ til at hænge Gryden paa, som kan drejes frem og tilbage.

skulde varmes, eller Gryden med Folkenes „Onden“ i skulde sættes over — maaske skulde de have en „Pande-skrald“ til Mellemmad — og saa maatte hun atter holde Ild for at faa „Nadveren“ færdig i Tide. Men Vinden foer ned gennem den lave Skorstenspibe og tog Røgen med sig, saa Vejret forgik hende, og hendes Øjne randt, og saa lærte hun efterhaanden at lukke een Dør op for Vestenvinden, en anden for Nordenvinden, mens hun selv stod i Træk og frøs og samlede sig Gigt til de gamle Dage. Thi naar selv nu om Tide mange midaldrende Kvinder her ude er ilde plagede af Gigtsmerter, saa har uden Tvivl de slette Køkkener en stor Del af Skylden.

Inde i Opholdsstuen var der et andet Arnested: en bred, flækket Kampesten, som ved Siderne hvilede paa et muret Underlag, saa der under den var Plads til Tørv. Paa den antændtes Ilden, og over den var muret en Kappe, der samlede Røgen og førte den ind i Skor-stenen. Her mødtes i tidligere Tid Husets Beboere efter endt Arbejde. Naar Nadveren var taget ud om Aftenen, og Kvinderne havde begyndt deres Arbejde ved Rokken eller med at lade de „fire Pinde liste ved“, op-søgte man et Stykke „Lyseklyne“, tændte en blød Mose-tørv, som man først bøjede i en Bue over Lyseklynen, og naar saa det hele var kommet i Brand, blev et af Børnene sat til at pirre i Gløderne for at holde dem levende; derpaa begyndte Samtalen. Der blev fortalt „Læmmiker“ og „Æmter“ (Fortællinger og Æventyr) om Peder og Povl og Espen, eller den lystige Historie om en Himphamp til en Vejrmølle, om Slottet sønden Sol og norden Maane „aa vesten de tre babyloniske Taarne“, om Genfærd, Opskrig, d. e. Mennesker, der var grædte tilbage til Livet, Underjordiske eller, som de her hedder, Underboer og Undervætter, kort om alt det

meget, der efter Almuens Forestilling havde Magt og Liv i Nattens Stilhed eller paa den vilde ensomme Hede, saa Børnene krøb sammen i en Krog og turde knap aande af Rædsel.

Inde paa Heden ser man jævnlig en Forbedring af den aabne Arne i Opholdsstuen, idet der er bygget en temmelig stor Kakkelovn af Mursten med en stor, rundbuet Aabning og en bred muret Fod eller Jærnplade udenfor (Fig. 18); naar Ilden er udbrændt i Kakkelovnen, rages Gløderne ud paa Pladen og kan saaledes baade lyse og varme efter Behov.

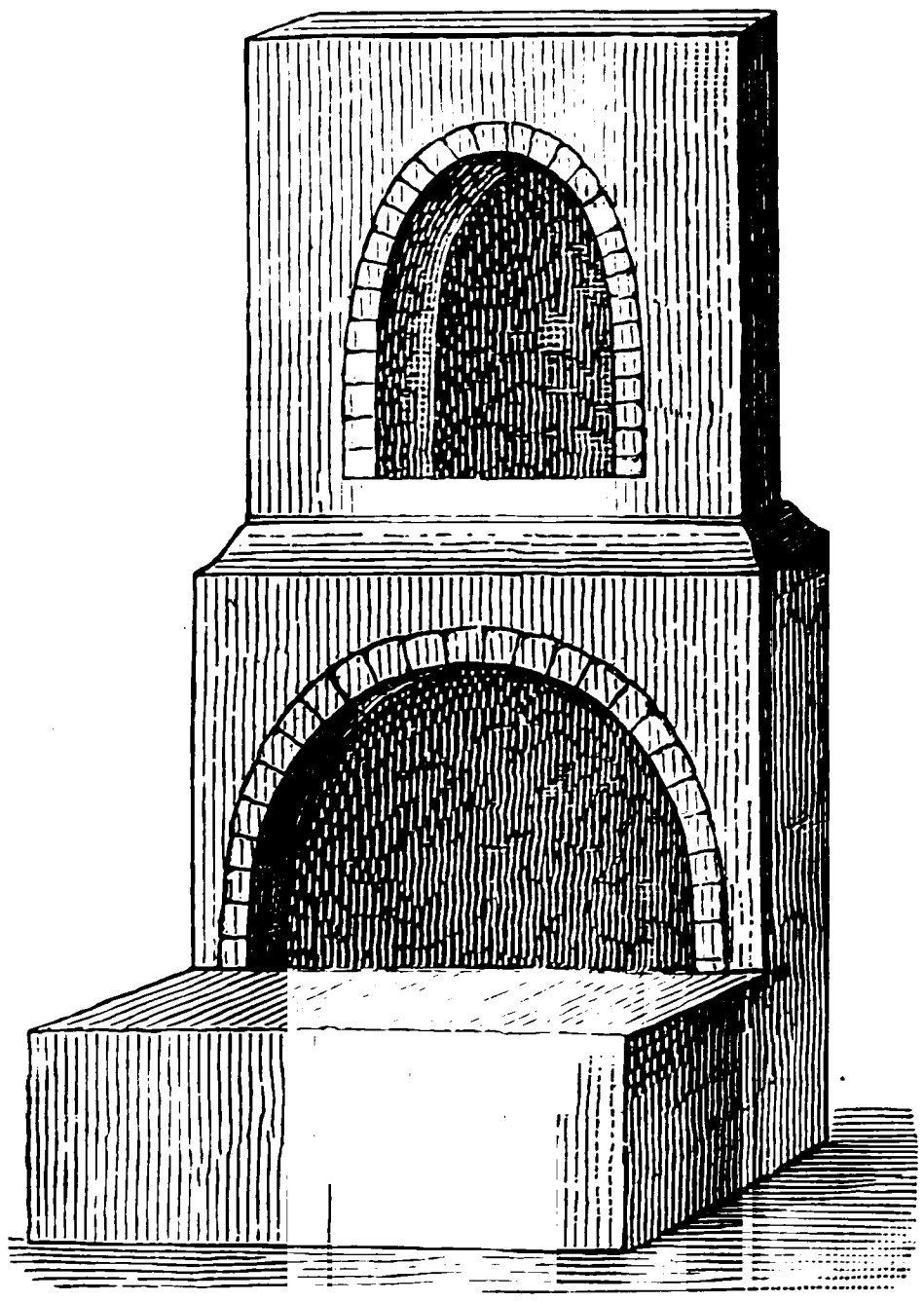

18. Mursten skakkelovn med bred muret Fod til at rage de udbrændte Gløder ud paa. (Lindknud Sogn.)

Hvad nu angaar Belysningen om Vinteraftenerne, saa voxede Kravet efterhaanden. Man havde en Tid lang, maaske i Aarhundreder, nøjedes med Lyseklyne, og naar noget skulde hentes i et andet Rum, lyste man for

sig med udkløvede Pinde af harpixholdig Mosefyr, — i Sønderjylland „Karlummerlys", her „Lysepinde", i Vendsyssel „Tyrripoge", og „Fimper" i Aabenraa-Egnen. En saadan Fyrrestikke var til sit Brug meget tjenlig, og dertil meget besparende; thi man kunde saa nøjes med nogle faa Pund Talg til Praaser, som brugtes, naar bedre Lysning tiltrængtes. Hermed hjalp man sig i lange Tider, men saa kom der nogle smaa Lamper i Brug, „Lampeskaar" eller „Smadderkatte", der ved et Stykke Staaltraad hængtes op paa et Søm i Bjælken. Det var en overmaade simpel Indretning, en lille flad Blikkop, loddet til en ombøjet Strimmel Blik, der tjente som Haandtag, og under Koppen en anden lidt større Underskaal af samme Form, for at intet skulde gaa til Spilde ved Dryp (Fig. 19). Flammen næredes ved Tran, og til Væge brugte man Marven af to Sivarter (Juncus effusus og conglomeratus), der samledes ved Mikkelsdagstider og hængtes op ved Skorstenen i pyntelige Smaabundter for at tørres*). En saadan Lampe passede sig selv, men den lyste ikke synderligt og osede dertil meget.

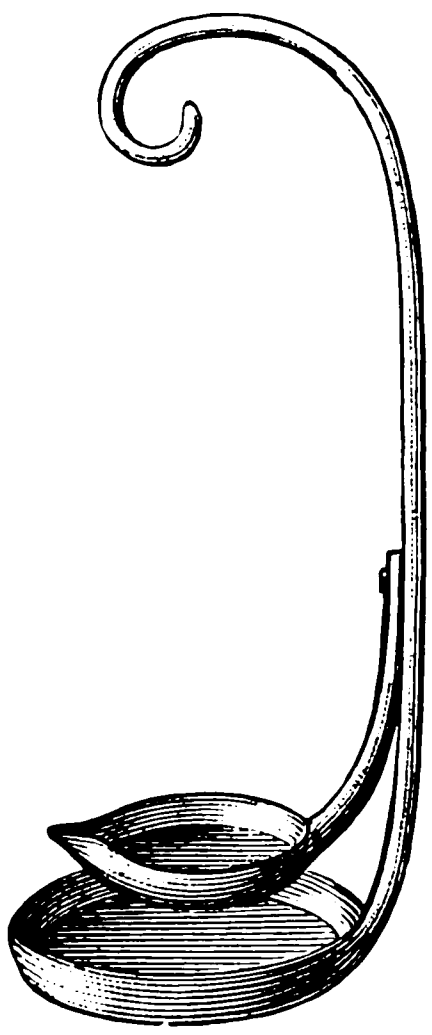

19. Gammeldags Tranlampe, forsynet med en Skaal for at opfange, hvad der mulig dryppede ned; den hængtes almindelig i et Stykke Staaltraad eller en tynd „Kjælske" (Fig. 16).

Brugte man Tællelys, anbragtes det i en „Praasekærte" eller „Proskjat", en Træ- eller Jærnstage, hvori det holdtes fast ved en Blikring og en Fjeder (Fig. 20 og 21). En vaad Pege- og Tommelfinger tjente til

*) Jfr. det engelske „rush light", Sivlys, som nu er = Natlampe.

Lyseſax, og Tanen eller „Branden“ kaſtedes paa Gulvet; det gik meget fortræffeligt. Jeg mindes i den Anledning, at da jeg 1859 var kaldet til Valsbøl, to Mil ſydveſt for Flensborg, og der ſkulde begynde en Husholdning, ſavnede vi blandt andre temmelig nødvendige Genſtande en Proptrækker og en Lyſeſax. Proptrækkeren var let at opdrive, den fik vi i Kroen, men Lyſeſaxen blev forgæves ſøgt fra Gaard til Gaard, indtil jeg endelig fik en blank=

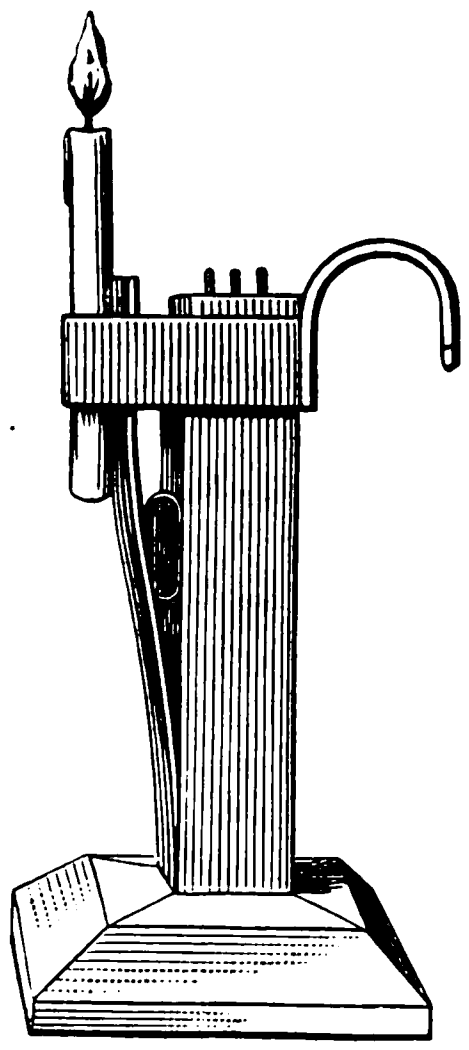

20. Praaſekærte af Træ med en „Profit“ paa Stagen.

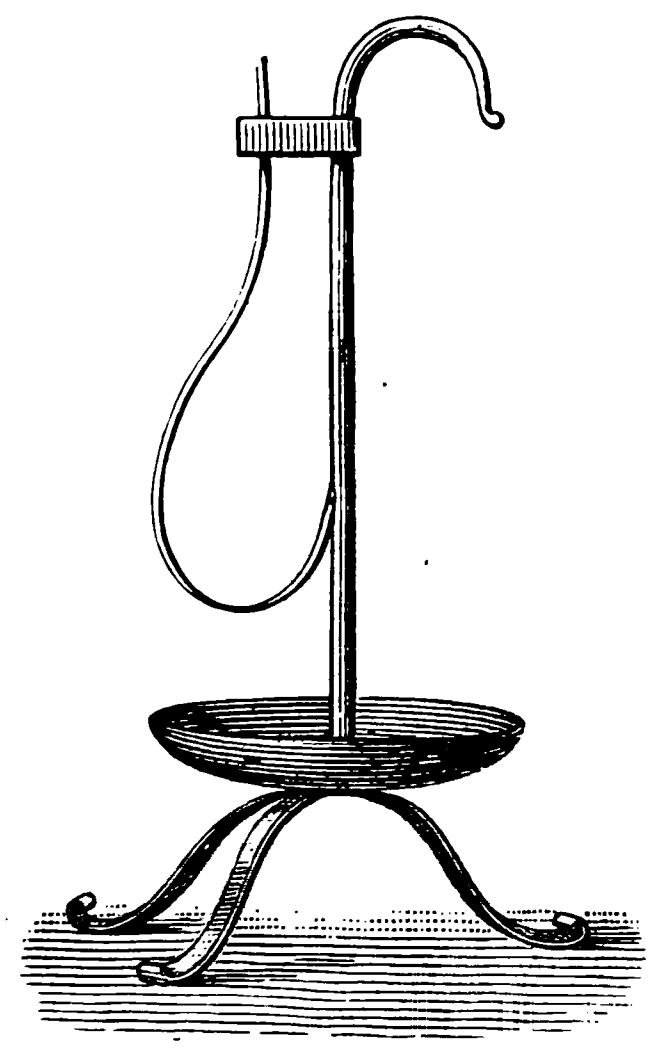

21. Praaſekærte af Jærn, med en Kop til at ſamle Levningerne fra den dryppende Tælle (Darum)

poleret Meſſing=Lyſeſax, der viſtnok al ſin Tid havde hængt til Stads over en Kakkelovn.

Andre Steder brugtes i Stedet for den hængende Lampe et lille Bord, et „Lysbord“ eller vel egentlig en ſtor Kærte, der ſtod paa Gulvet og var ſaa høj, at Lyſet kunde ſkinne ned paa Arbejdet. For at intet ſkulde gaa til Spilde, blev de ſidſte Lyſeſtumper ſatte i en „Profit“ eller „Fattigmand“, en lille Blikkop paa et Træſkaft, der paſſede ned i en Lyſeſtage (Fig. 22 og 23). Lyſeſtumperne ſattes ned imellem 3—4 iloddede,

smaa Staaltraade, og de kunde saa brænde saa længe, der var en Draabe Tælle tilbage. Nu tilhører alt dette en svunden Tid, og selv i den fattigste Hytte finder man Stenolielamper.

Om Kakkelovnen er endnu et Par Ord at tilføje. Vester paa, i alt Fald i Varde-Egnen, brugtes for en Menneskealder siden meget almindeligt indmurede Grube-kedler, der var vendte med Bunden i Vejret og op-

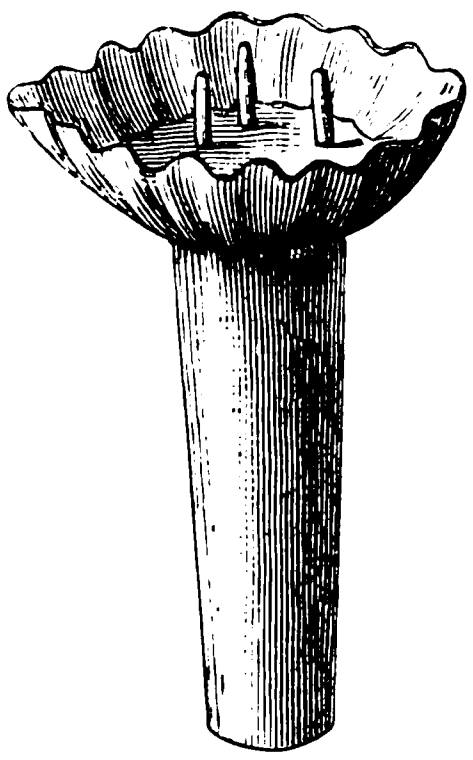

22. „Profit" eller „Fattigmand" til at benytte smaa Stumper af Tællelys i; naar omsider Vægen faldt om, kunde Blikkoppen anvendes som Lampe, ved at et Stykke Væge lagdes ud i dens Næb og saaledes den allersidste Tælledraabe bruges.

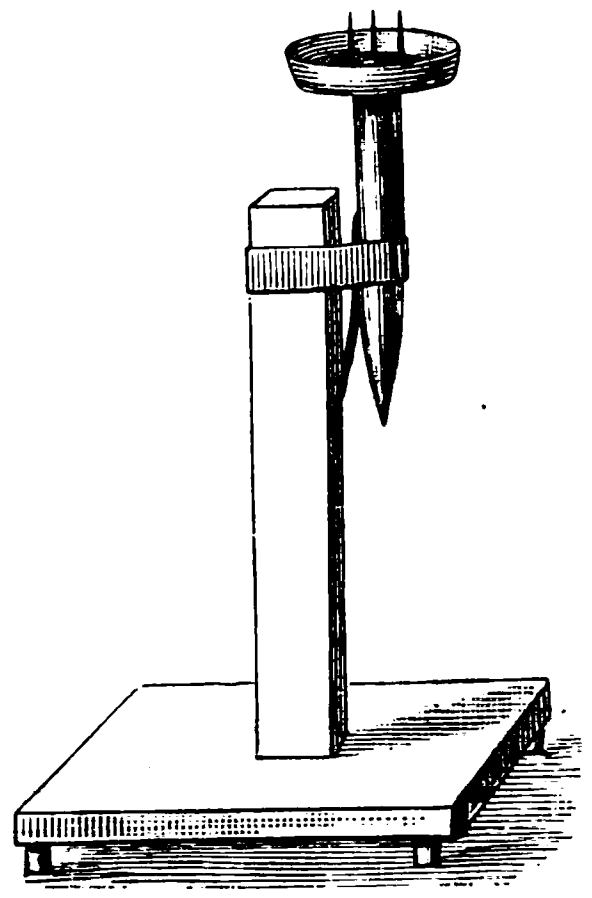

23. Praasekærte med „Profit" i. (Darum).

murede paa en Fod; og saa fyredes der udenfra. Langt pynteligere og bekvemmere var de norske Jærn-Bilægger-ovne med deres bibelske Billeder; de kom for en stor Del fra Næs Jærnværk og er endnu meget almindelige, saa Gaaden: hvad er det, som staar inde og æder fremme (ɔ: i Køkkenet)? endnu er anvendelig. Kun her og der er de afløste af Vindovne, ligesom Jærnkomfurer og Jærngryder efterhaanden kommer mere i Brug tillige med tætte Skorstene, hvilke sidste meget forbedrer Trækken og afhjælper Røgen.

I vore Dage har man ondt ved at forestille sig, hvor tarveligt man fordum forstod at indrette sig ved Hjælp af, hvad der paa Stedet kunde skaffes tilveje.

Hos Smaafolk kunde man træffe Kakkelovne, opsatte

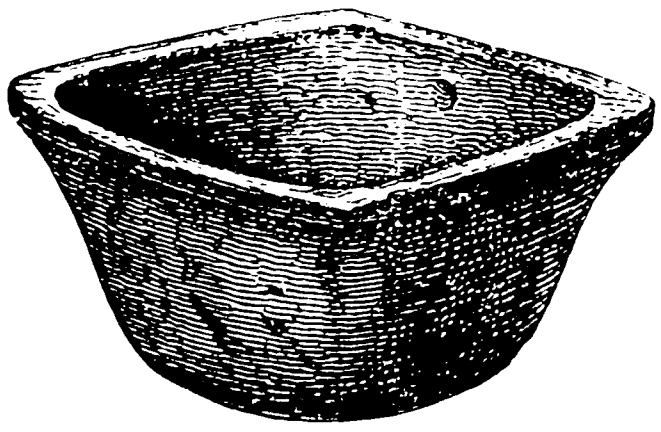

24. Pottekakkel, funden i Ulvborg, Ringkøbing Amt, $4^1/_2$" lang og bred, $2^1/_2$" dyb.

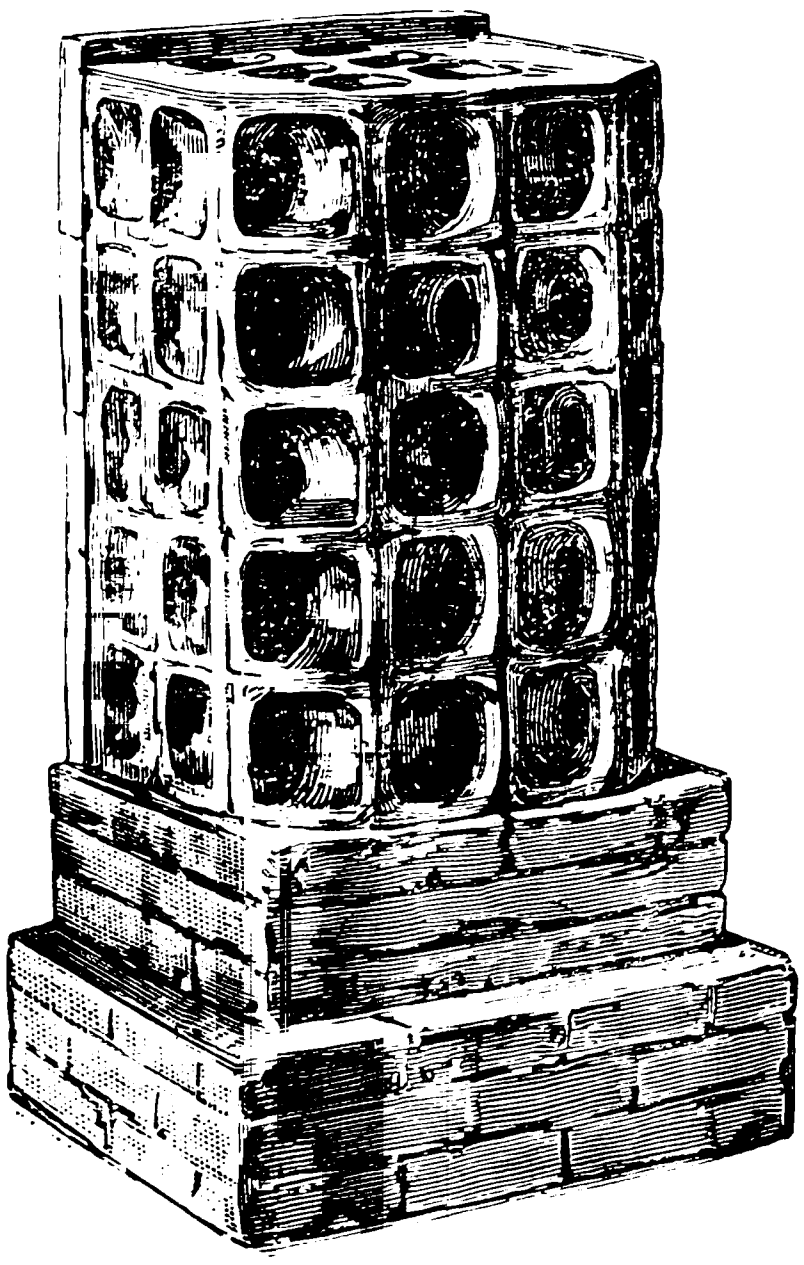

25. Pottekakkelovn, som den er opført paa „Dansk Folkemuseum" af Pottekakler, brændte i Pottemageregnen efter fundne Pottekakler.

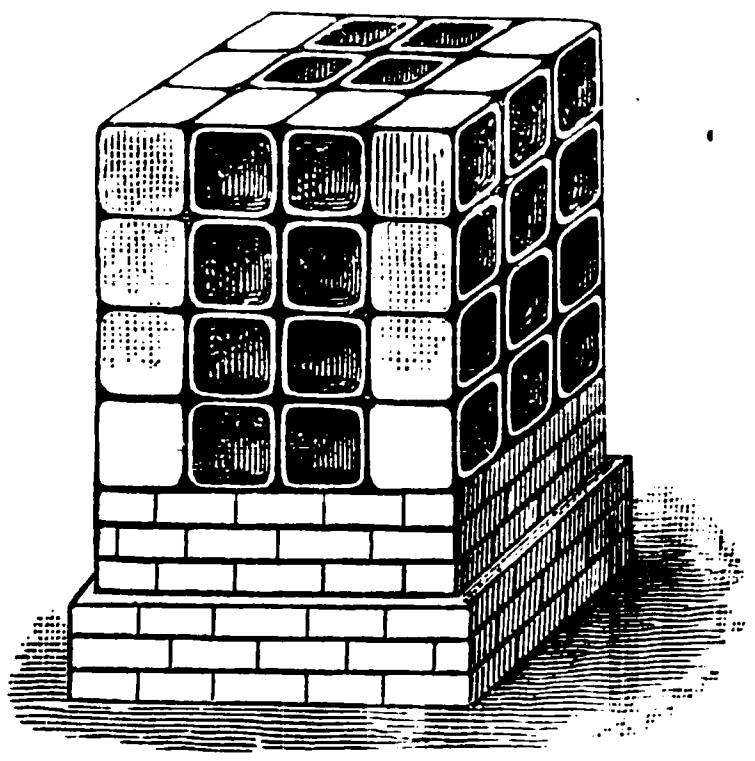

26. Pottekakkelovn, som C. A. Thyregod mener at have set dem for en Menneskealder siden.

Saa vel ved Fig. 25 som Fig. 26 er der først en muret Fod; der ovenpaa en Murkrans til Ildstedet, hvori man fyrer fra Køkkenet. Skorstenen danner Ovnenes fjerde Side.

af raat Ler, i Hjørnerne var fastgjort Faareben, hvor man nu paa Bilæggerovne kan se Messingkugler. Man kunde jo hænge noget paa dem til Varmen. I min Barndom har jeg set i en Præsteenkes nogenlunde velstaaende Hjem i Ribe en Kakkelovn opsat af Mursten,

under Ilden en Jærnplade og Røgtrækket i Zigzag, dannet af Tagsten, der vendte den hule Side mod hverandre i en Ramme af Mursten.

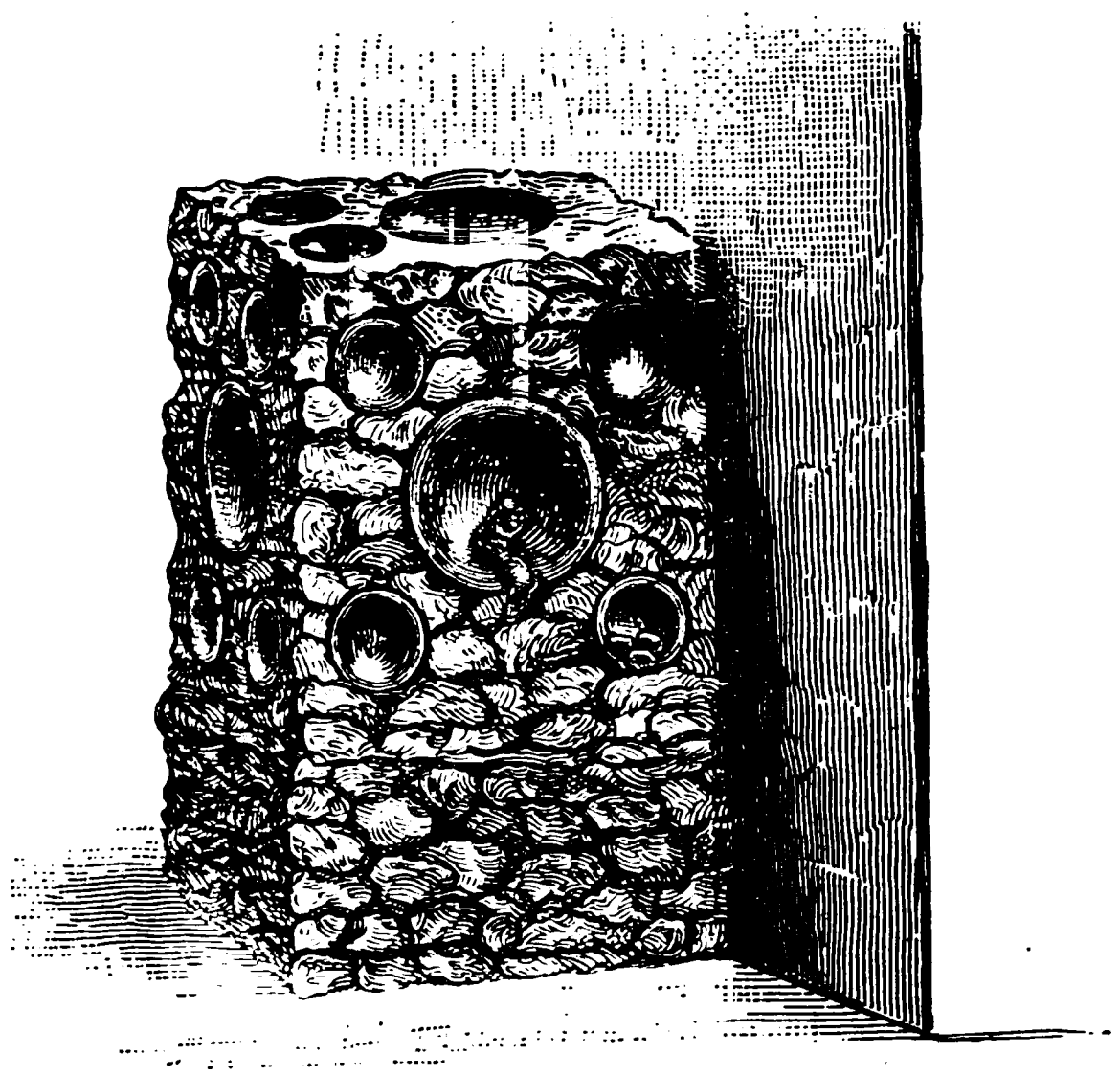

27. Grydekakkelovn.

Efter Meddelelse af Etatsraad Japetus Steenstrup brugtes Grydekakler af omtrent et saadant Udseende i Hillerslev i Thy endnu i Tyverne og Trediverne hos fattige Daglejere eller Indsiddere i Byens „Gadehus“. De var opførte af Hvidler og naturlige Flintknoller, tagne af den omgivende Jordbund. I Grydерne paa Siden kunde henlægges Ting for at tørres og opvarmes. Paa Forsiden var en Kasserolle indmuret. I den store Gryde for oven var gærne et Lag Sand paa Bunden; her stillede man Krukker med Føde, der skulde opvarmes, f. Ex. hvad man havde bragt med hjem, naar man „gik med Kanden“ (Mælk, Sodd). „Kanden“ var i Reglen en høj, sort Lerkrukke med hvælvet Laag; den blev baaren i Snore eller Læderølle, der gik igennem smaa Ører paa Krukkens Sider og tilsvarende Huller i Laaget; den kunde derfor ikke sættes over Ilden paa Arnen. I de smaa Potter laa Haandsten til at varme Hænderne paa.

Ellers var der jo „Pottekakler“, opmurede med indsatte „Kakkelpotter“, 3 à 4 Tommer dybe, runde eller firkantede, som Billederne viser. Siderne var af sæd-

vanlige brændte Sten og Ler, Stenene jævnlig gennemsavede, for at Varmen hurtigere kunde komme Stuen tilgode. „Ovret" af Kakkelovnen hvilede paa et Par Jærnstænger, det hele var tilklinet med Ler og kalket. Foran var „Potterne" indsat, fattige Folk nøjedes med 4 foran, mere velstaaende kunde have en 9 Stykker.

Her paa Egnen har jeg ingen truffet, der kunde mindes „Pottekakkelovne"; længere nord paa veed de gamle endnu at fortælle, hvorledes de som Børn i Skolen morede sig med at stikke Hul i Bunden af Potterne med en Pigkæp for at se Ilden gløde derigennem. Ovnen var opsat af sorte Potter, der vendte Aabningen udad. En enkelt skal endnu have været til i Ulvborg Herred for en Snes Aar siden*).

Opholdsstuen, hvor Familien samles, spiser og sover, kaldes i Sønderjylland og det sydlige Nørrejylland „Dørens", „Døns", „Dons" — Navnet synes at strække sig op ad mod Skjern — eller „Stoww", vort Stue, oldnordisk Stofa, der vel staar i Forbindelse med det engelske stove, en Kakkelovn; Dørens, som findes i mange plattyske Former og udledes af et slavisk Ord dwernice, skal betyde: en Stue, der kan opvarmes.

Træder man ind i Dørnset, bliver man i gammeldags Huse en stor Bilæggerovn (som i Fig. 28) vaer, prydet med Messingdupper, og oven paa den, støttet mod Væggen, et blankt Messingfad med Afbildninger af Adam og Eva, Slangen og Kundskabstræet eller med Josva,

---

*) Den gamle Præst Blicher i Vium siger om dem (1795), at Overdelen var Ler, klinet paa nogle Stykker Jærn; de gav stærk Varme i Værelset, men ogsaa stærk Røg og Støv og slemme Dunster. Da de let og tit gik i Stykker, var de vanskelige og dyre at holde ved lige. Potterne kostede 1 til 2 Skilling Stykket. Blicher, Vium, S. 135.

Kaleb og Drueklasen og en Kreds efterlignede, meningsløse Munkebogstaver udenom. Syd paa har jeg jævnlig paa Kakkelovnen set en Messing-„Stølp“ (Fig. 30), hvilken man

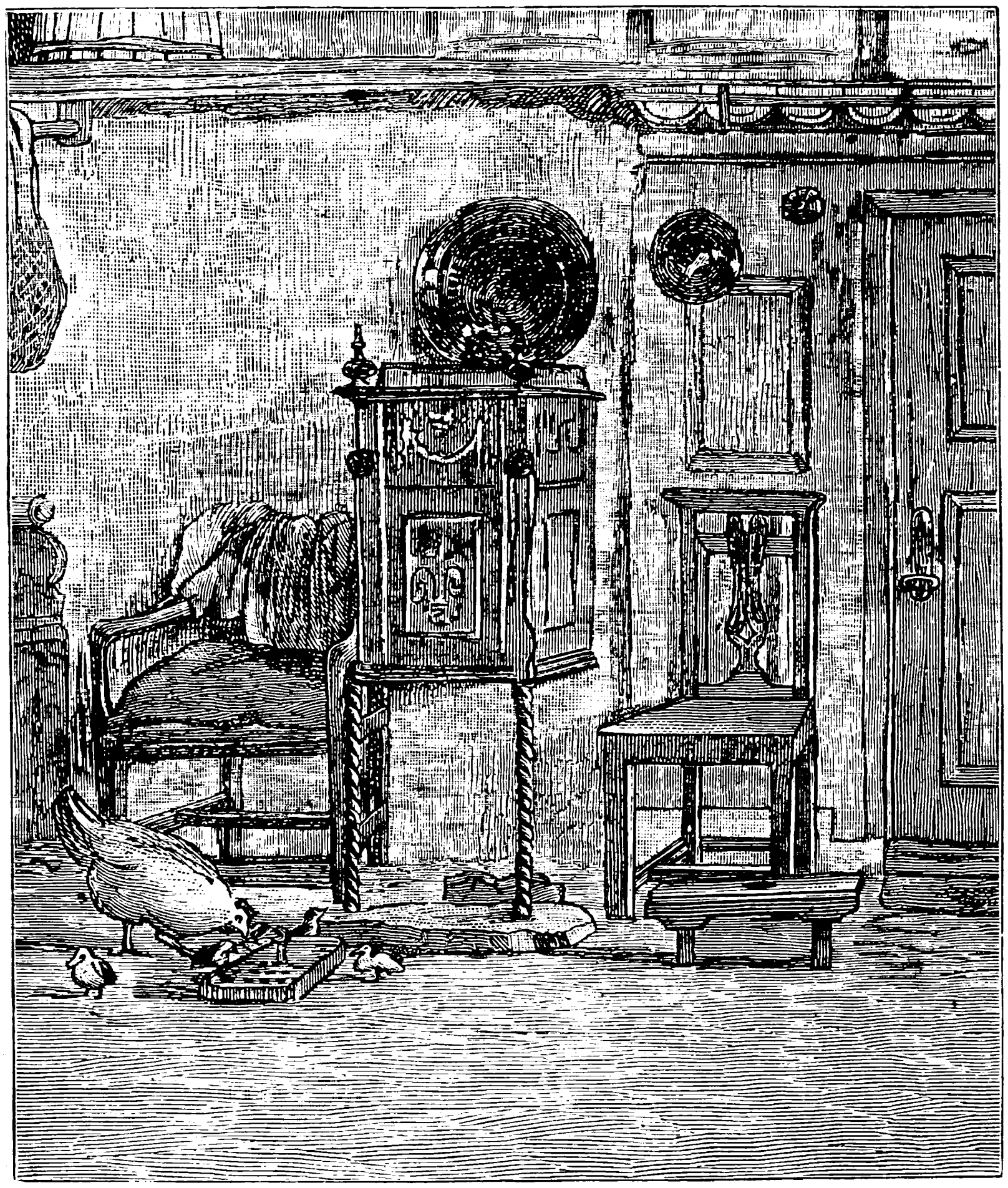

28. Stue fra Kalundborg-Egnen. Jærn-Bilæggerovn med Messingfad ovenover og Messingdupper til at varme Hænderne paa; til højre for Kakkelovnen over Døren er et „Kandebord“ med Tallerkener.

kan forestille sig som et halveret, meget dybt Vandfad, hvis to aabne Sider vender, den ene ned mod Kakkelovnen, den anden ind mod Bagvæggen, saaledes at den kan „stølpes“ over en Kop eller andet, der paa denne

Maade holdes varmt. Paa Kakkelovnen fandtes end videre tidligere og findes endnu somme Tider en flad,

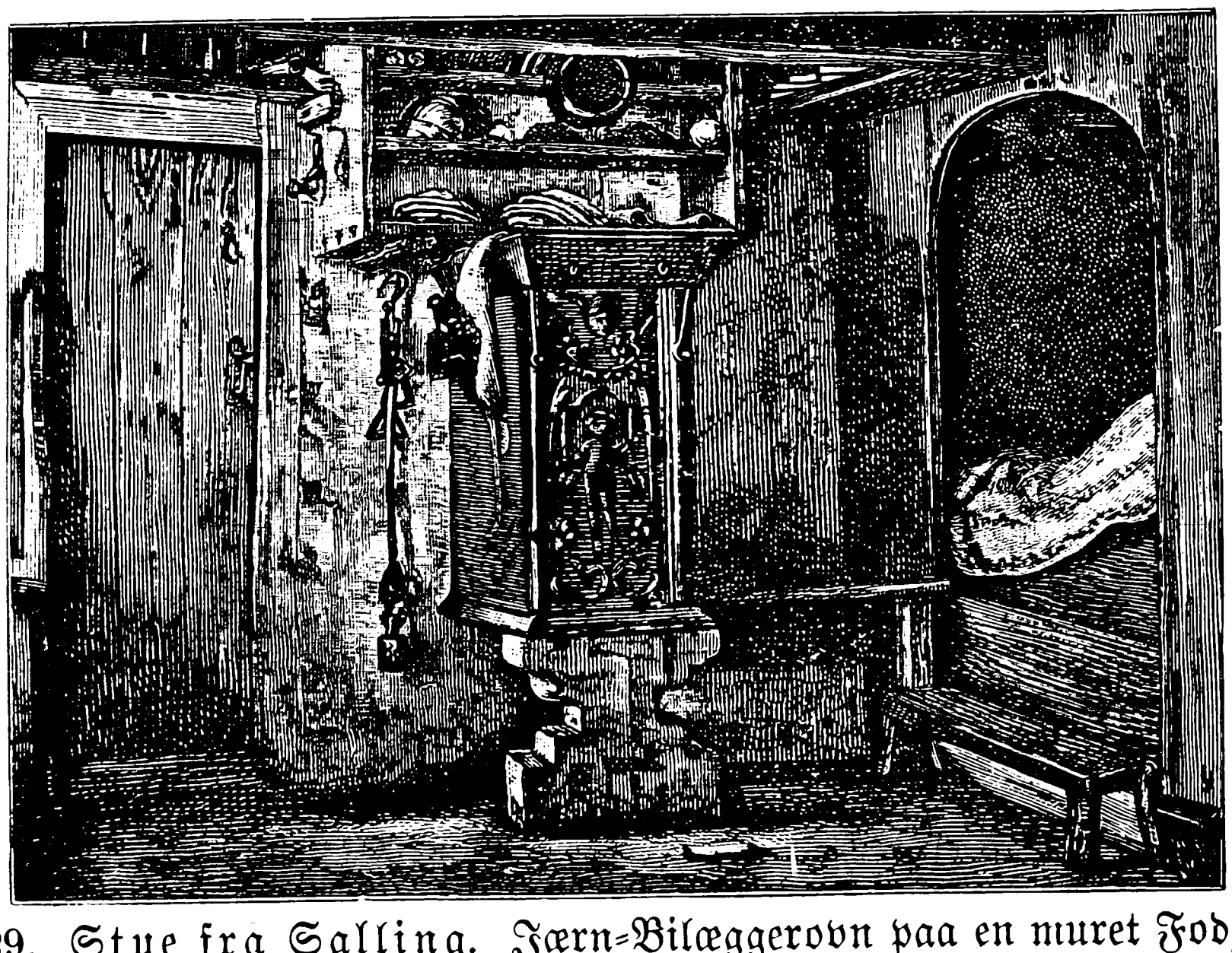

29. Stue fra Salling. Jærn-Bilæggerovn paa en muret Fod, paa den en Kasse til at tørre Malt i, over den en Rik til Tallerkener og Fade, paa hvilken der hænger et Fyrfad m. m.; til venstre for Kakkelovnen en Vægt og et Strygejærn, til højre for den et lukket Sengested. (Skive-Egnen.)

glat, rund Gnidesten, „Nistien", hvormed Kaffebønner blev bankede i Stykker paa en Læderlap eller Krydderier knuste, naar man manglede en Peberkværn, eller endelig Snus malet, alt som det kunde falde sig. Oven over Kakkelovnen i Loftet er en firdobbelt Krog, hvorpaa man hænger Klæder eller Strømper til Tørring; under eller over Kakkelovnen var der jævnlig en Skuffe til at tørre

30. Messingstølp.

Malt i (Fig. 29), og oppe under Loftet ved Siden af Ovnen hænger der Faarelaar eller Flæskestykker, der er tagne op af Salteballen og skal tørres. Helt ualmindeligt har det næppe været i forrige Tider, i alt Fald om Vinteren eller tidlig om Foraaret, at finde en Dæggegris, et lille Lam, hvis Moder var død, eller selv en Kalv, der blev opfødt inde i den varme Stue; ligesaa forfrosne tidlige Kyllinger og Ællinger, der var anbragte i en Potte med Uld i under Kakkelovnen.

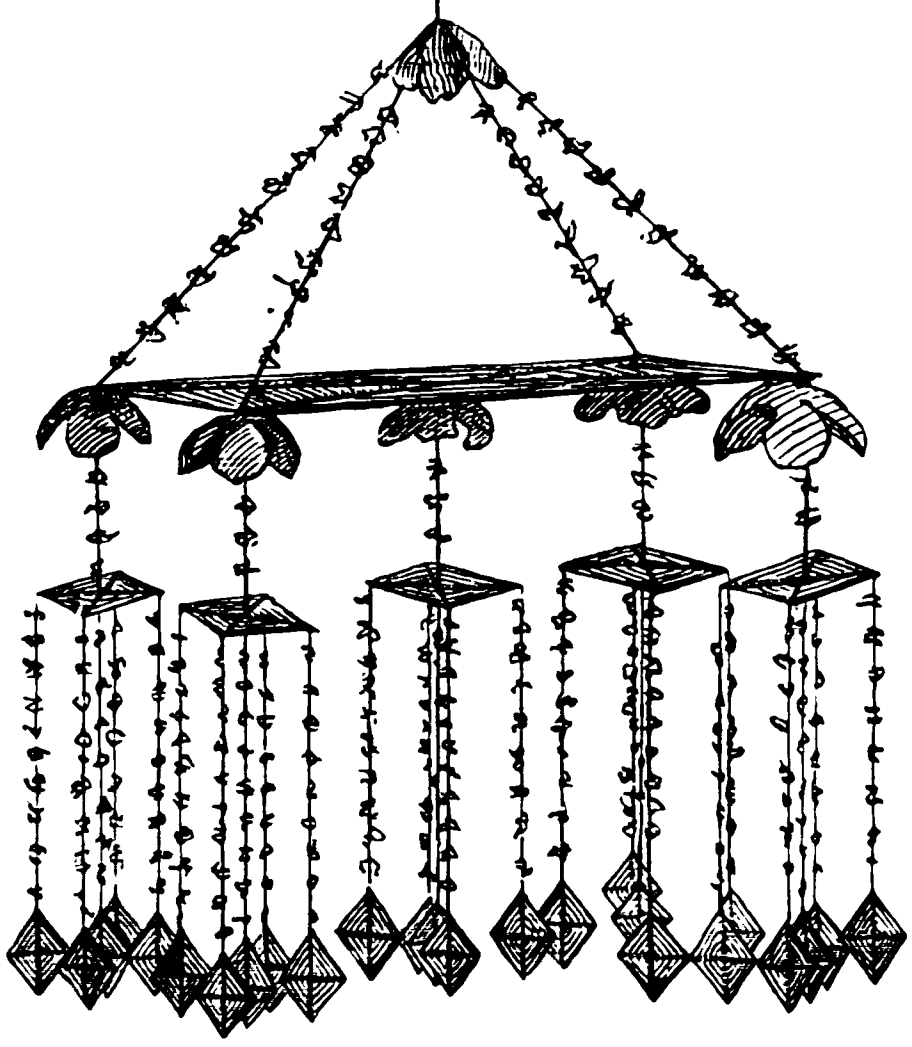

31. Uro, forfærdiget af Straa, forsynet med smaa Blomster af forskellig farvet Papir, saaledes som den endnn enkelte Steder kan findes hængende over Bordet i Opholdsstuen.

Under Loftet hang en „Uro“, en mere eller mindre kunstig Genstand, der er bundet af Svinebørster og Baand eller smaa Stykker Straa, og som stadig svinger og drejer sig, da selv det ringeste Vindpust sætter den i Bevægelse (Fig. 31).

Paa Væggene hænger Skilderier, for det meste tyske Helgenbilleder, navnlig Gudsmoder, med det gennemborede Hjærte og tyske, franske, spanske, italienske Underskrifter, dernæst Billeder af Kongehuset samt Fotografier af Slægt og Venner. Saa er der store Mindevers med Randbilleder, der gærne fremstiller en

Kirke i det Sogn, hvorfra Brud eller Brudgom stammer, og dertil paa den ene Side Lovens to Tavler, paa den anden Ankeret og Korset eller Evangeliebogen; eller der er Vers med Konfirmations-Ønsker, omgivne af Papirkranse; eller Ligkranse af Fjer og kunstige Blomster, der omslutter et lille Mindevers om afdøde Børn*). En Gang imellem træffer man ogsaa et „Himmelbrev" i Glas og Ramme, der skærmer mod Ildsvaade, eller Husfaderens Brev som Medlem af Vaabenbrødrenes Samfund.

Ogsaa kan man paa Væggen se et gammeldags „Bindebrev" med tilhørende Gaade ophængt i Ramme.

Foruden de store Gilder, som hver Interessent i Bylavet var forpligtet til at give, var der naturligvis mindre Selskaber, ved hvilke en snævrere Kreds mødtes. Man søgte at fremtvinge saadanne Smaagilder ved forskellige Midler, blandt andre ved at spille vedkommende et „Bindebrev" i Hænderne. Dette var gærne skrevet paa et helt Ark Papir, der den meste Tid var udklippet eller udhugget i en paa mangfoldige Maader slynget Ramme, som var malet, naar det skulde være rigtig fint, og omsluttede f. Ex. en rund eller hjærteformig Figur i Midten. Paa denne var Verset skrevet. Saa var der to lidt forskellige Former. I den ene Slags Bindebreve var nedskrevet en Gaade; kunde vedkommende Modtager gætte den, var han fri, saaledes i det her nedenfor meddelte Bindebrev 1. En anden Form var, at man stak nogle faa Silketraade ind om et lille Snit i Papiret,

---

*) Jfr. Benedicte, Smaaskitser fra en Islandsrejse, S. 75: Klimaet paa Island gør det overmaade vanskeligt at vedligeholde andre Gravmonumenter [end Tuer], dog træffer man paa enkelte Steder en Sten med indhugget Navn og Aarstal, men det hører oppe i Landet til Sjældenhederne; den egentlige Gravskrift hænger sædvanlig i Glas og Ramme paa Dagligstuens Væg.

saaledes at alle Enderne, lige lange, kom frem paa Brevets Forside. De blev saa knyttede i een eller flere Knuder og dernæst alle de løse Ender lagte ind under et Lakſegl, saa Knudens Løsning var fuldstændig umulig; dette er Tilfældet med det nedskrevne Bindebrev 2.

En gammeldags og ejendommelig Form af et saadant Brev fra „Dansk Folkemuſæum" findes her nedenfor aftegnet (Fig. 32).

Bindebrevet er udklippet af et Ark Papir og klistret oven paa et andet, der danner Baggrunden for det udklippede Papir med Slyngninger, Figurer osv. Randen paa dette Brev er malet grøn, de andre Forsiringer er røde, gule og grønne.

Indskriften for oven og for neden lader sig læse helt og lyder saaledes:

See her o Menniſke hvor Judas
hand forraade Guds egen Hjerte Søn
o hvilcken ringe værd
Guds Søn hand dræbes
for ringe skjenck og baade
for Penge tre gang ti,
med en Kyß som
med et Svær.

Du Judas o du har saa mange Skalckelige
Ja kunde man dem kons i hjerte arken kige
Man skulde finde Nok af Judæ skalcke nick
Ey skalckhed med ham fik sit sidste puf og stick.

Den anthydede Text paa Slyngningerne begynder saaledes: Lauris Christen Bunden paa Dagen oprunden ivor almernack ... Resten er ikke til at læse i Sammenhæng.

Sagen var dog ikke afgjort med at skrive et Bindebrev, Vanskeligheden var at faa den, til hvem det var bestemt, til at modtage det. Tamperdag kunde alle bindes, ellers kunde det kun ske ens Navnedag, saaledes at enhver, der hed Thomas, kunde bindes Thomasdag, enhver, der hedder Pæjer eller Peder, Pæjersdag. Breve kom i ældre Tider kun sjælden til By, naar undtages

til Præsten og Sognefogeden, saa et Brev Tamperdag eller ens Navnedag vakte Mistanke. Saa maatte man gaa Omveje. Det blev puttet i en Tobaksdaase, i et

32. Bindebrev.

Trøjeærme, i en Lomme, lagt imellem ens Mellemmader, ja, om en navngiven Mand fortælles, at han blev budt ind at smage en Pandekage; men da han tog den og vilde spise den, laa der et Bindebrev under den. Han

trak umistænksom Papiret frem for at se, hvad det var, der var kommet imellem Pandekagerne, men dermed var han fangen; thi man behøvede blot at røre ved Brevet for at være bunden.

Bindebrev 1.

Hør du, min søde Ven;
jeg skriver til dig saa,
du kan mig nok forstaa,
hvad jeg nu sigter til:
at jeg dig binde vil.
Et Bindebrev i Dag
jeg til dig monne sende,
jeg beder, du det tag,
saa skal du se og kende,
at jeg dig bundet har;
dog ej med Baand og Snor,
ej heller med Silketraad;
jeg binder dig derimod
med en Gaade her saa stor,
som jeg nu vil begynde:
„Jeg regnes udi fire Led,
„mit Hoved Tusend tegner,
„min Rump' paa sit sædvanlig' Sted
„fem Hundrede man regner.
„Naar Hovedet mig tages fra,
„kan jeg paa Vandet flyde;
„om rumpeløs jeg sidde maa,
„kan Hestehalsen pryde;
„hvis tredje Led tages fra mig,
„saa kan hver Mand mig æde;
„men naar jeg staves kunstelig,
„kan Fisk udi mig træde;
„men naar jeg hel og holden er
„med Hoved, Krop og Hale,
„for Guldet Piger har mig kær,
„jeg kan dem bedst husvale*)."

*) Opløsning: Mand (M = 1000; D = 500; And; Man; Mad; Dam).

Dersom du den kan opgætte med Ære
inden Søndag Morgen — ellers maa du bunden være —
saa skal du vist en Gang en Gæstebud mig give
af Mad og Øl og Vin
hvorpaa jeg Vennen min
kan byde med til Gæst,
men du skal sidde mig næst.
Saa vil vi holde os
ret muntre, fro og glade
og byde dennem Trods,
som os derfor vil hade,
og holde os honnet;
vi synge vil om det
og drikke Skaalen din
i Øl og Brændevin.
Jeg derpaa strax nu vil
mit Bindebrev afbryde;
jeg beder, du ej vil
derfor paa mig fortryde.
Jeg er din hulde Ven,
og du er min igen,
saa er vi begge to
fornøjet, glad og fro.

N. N.

Bindebrev 2.

Jeg drømte i Nat, alt som jeg laa,
at dit Navn i Almanakken monne staa,
hvorpaa jeg fik i Sinde,
jeg dig paa Tamperdag vil binde;
og dersom jeg kan binde dig,
maa du ej blive vred paa mig,
maaske det ej kan lykkes mig,
dog vil jeg det probere. —
— Ha, ha, det gik ret godt for mig,
nu har jeg dig fixeret,
jeg binder dig hverken med Baand eller Bast,
men med en Silketraad saa fast,
saa skal du bunden være,
til Løsning sker med Ære.

Gildet maa du ej forglemme,
— men hvem du vil ha' med, det maa du selv bestemme —
med Øl og med Mad,
(nu vender jeg Blad),
Mjøden den røde,
Sukkeret det søde
og Kaffen den brune,
den maa du ej „skune".

N. N.

I Vinduet staar der Urtepotter med allehaande „Roser", saasom Kristi Blodsdraabe, Kantøffelroser, Semperfi m. fl.*), som tit er plantede i revnede Te=potter eller Ølkrus, men blomstrer nok saa kønt i den tarvelige Bondestue og bidrager deres til at give den et hyggeligt Skær, naar Sollyset falder ind gennem de grønne Blade, og Katten, som har fundet sig en lun Plet, sidder og pynter sig velbehagelig, mens Perle, Pæn, eller hvad den lille Hund hedder, gør ad den ind=trædende for dog atter snart at give sig i Ro under Kakkelovnen.

Langs Bjælkerne er der Hylder, hvor de sorte Mælkesætter staar i Rad; opstukket ved Bjælken er en Kam og en Almanak, undertiden ogsaa et Brev, som ikke maa glemmes; og i Bordskuffen eller under Chatols=klappen findes Blækkrukken og Pennen. For Overbord=enden og langs med Væggen bag det store, rødmalede Fyrretræsbord er der Panel, nu og da udskaaret (som Fig. 33), med fast Bænk; ud imod Stuen staar en løs Bænk („Skammel"), og det følger af sig selv, at Hus=bonden eller den Gæst, der skal hædres, sidder „ve æ

---

*) Blomster som Fællesnavn hedder Roser, de vilde Lieger; „Kartoffelrose" er Calceolaria, hvis danske Navn, „Tøffel=blomst", ved Misforstaaelse er blevet saaledes omdannet.

Overbordænd". Endelig maa endnu nævnes en trekantet Hylde, en „Tavolet"*) eller „Pirremi"**) (Fig. 34 og 35), der er anbragt paa den ene Væg, og paa hvilken der er opstillet nogle Porcellænskopper og en Peberkværn: en Slags Træmorter eller diminutiv Kærne med et Rivejærn i Bunden og et andet paa Enden af Støderen (Fig. 36). Naar disse gnides mod hinanden, frembringer de en ejendommelig, ensformig, snurrende

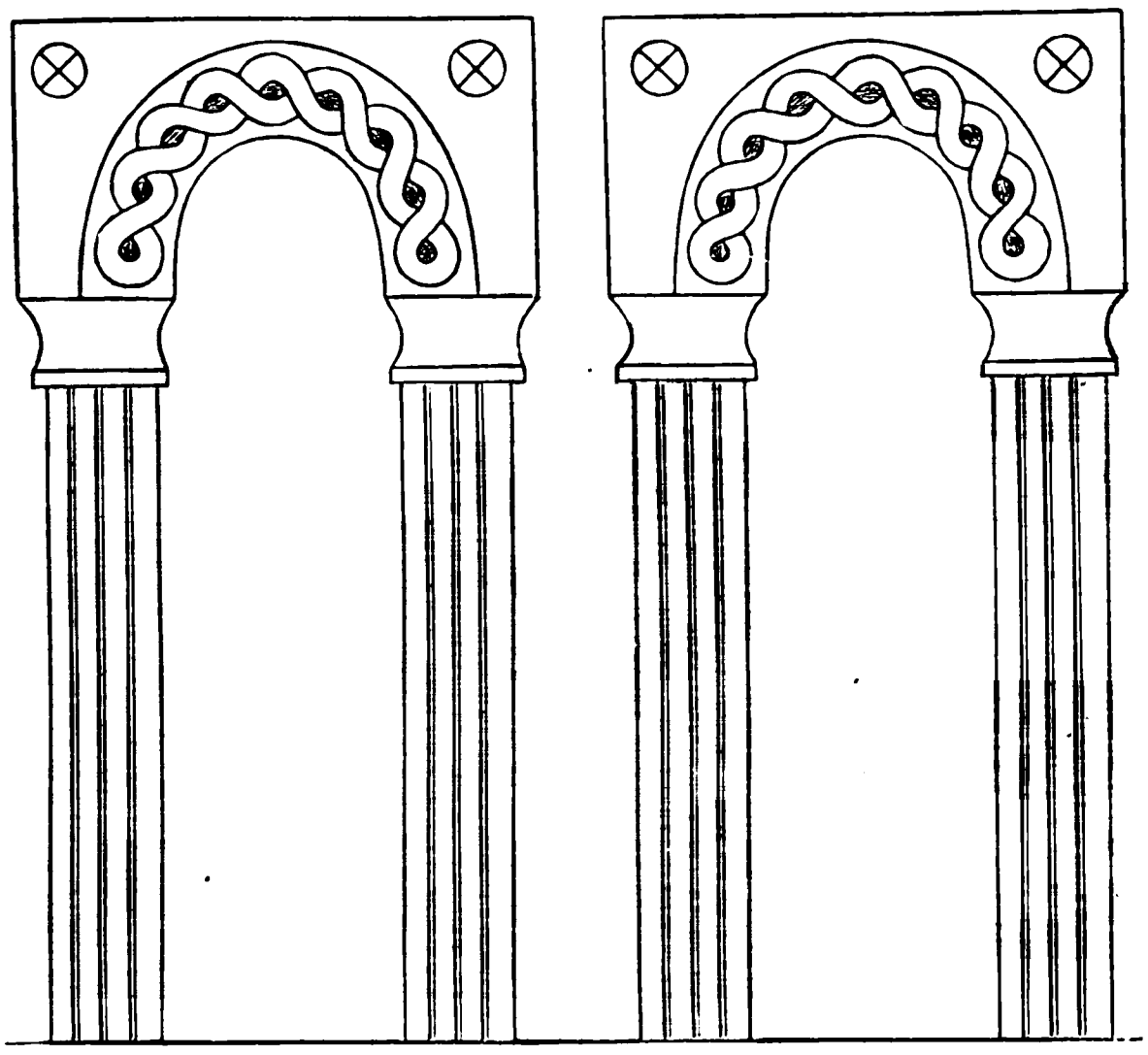

33. Udskaaret Panel bag „Overbordenden", Husbondens Sæde fra en gammel „Dobbeltgaard" i Grenaaegnen.

Lyd, der fuldstændig forklarer Udtrykket: Munden løber som en Peberkværn.

Sengen fortjener særlig Omtale. Jeg forbigaar Stabelsengene, som er frit staaende, og Slagbænkene, hvor Børnene faar Plads, for at se saa meget nøjere paa de lukkede Senge, der er anbragte i murede Alkover i Væggen eller i et Rum, der ved Panelværk er skilt fra den

*) fransk tablette, Boghylde.
**) Pyramide, paa Grund af Hyldens trekantede Form.

øvrige Stue saaledes, som det er viist paa Grundtegningerne af Husenes Indretning. Man finder dem lukkede ved ligefremme Skodder eller Skydedøre, eller ved Døre paa Hængsler, der gaar lige til Jorden; men undertiden har man sparet paa Træet og nøjedes med et Gardinomhæng ud til Stuen. Ind til Væggen er der gærne en flettet Maatte af Straa for at skærme Sengklæderne mod Fugtighed. I eet og samme Aflukke er der jævnlig to dobbelte Senge, der i Reglen vender Benene mod hinanden, og paa Skillerummet indvendigt imellem dem er der fæstet et lille Skab, hvori Husbonden gemmer sine Værdipapirer og Penge.

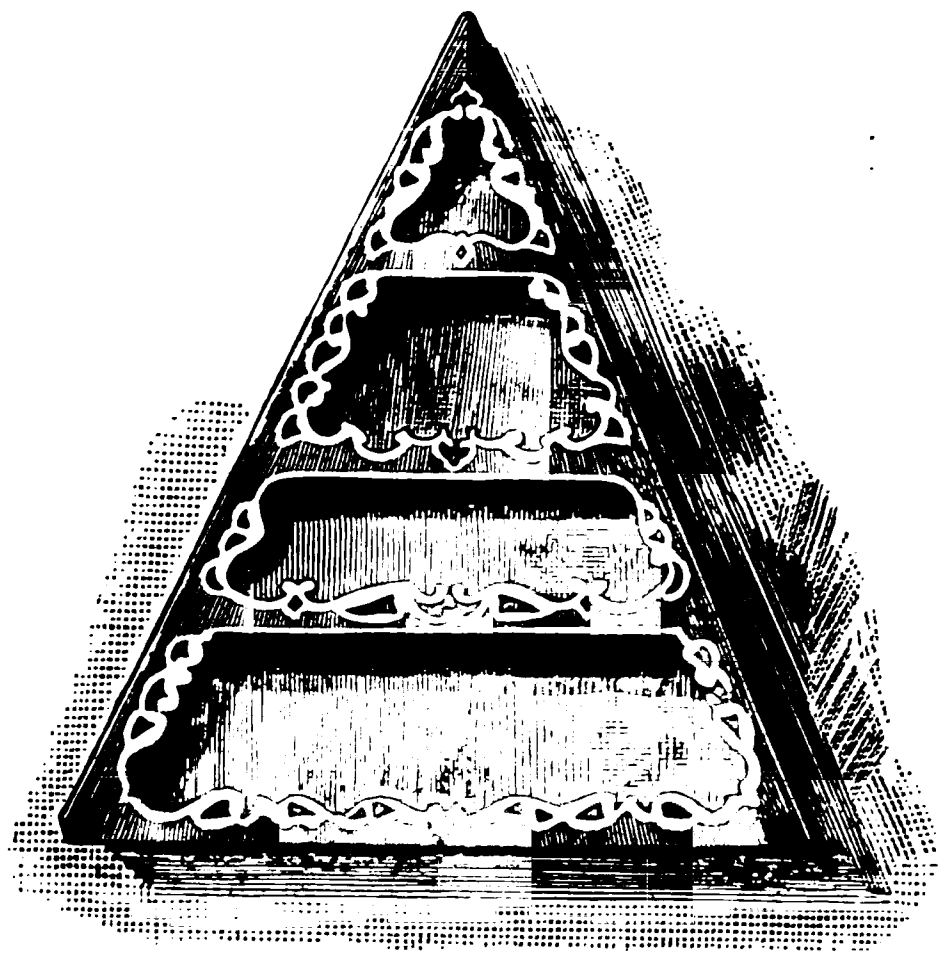

34. Tavolet el. Pyramide af simplere Form. Sams.

Til Børnene kunde der være Oversenge over Forældrenes eller Tjenestefolkenes, eller vel Smaasenge paa tværs ovenover Hovedenderne af Forældrenes Senge. Tit traf man dem liggende paa Dynevaar uden Fyld nede ved Sengefoden. I fattige Hjem havde Vaarene Blaargarn til Trendegarn, mens Islætten var det saakaldte „Trævlegarn“, optrævlet af gammelt, udslidt Uldtøj.

Af og til er der et aabent Rum under Sengene, som da f. Ex. bruges til at gemme Kartofler i om Vinteren for at bjærge dem mod Frost; men ofte gaar Sengestokken helt ned til Gulvet, og der er saa brolagt med Mursten nederst; ovenpaa lægges Tørv eller nogle

Knipper Lyng, som man har det; der ovenpaa igen et Knippe Halm eller to og saa Sengklæderne, der tit er ypperlige, kun efter vor Smag alt for tunge.

Hele Sengens Bygning medførte, som nu Boligen engang var, at der i Lyngen og Halmen ej blot fandtes Mus. Snoge skal tit have været Bondens Sengefæller, og det er efter de gamles Fortællinger øjensynligt, at man fordum saa paa dem med milde Øjne, ingen fik Lov at gøre dem Fortræd. De var her, som andensteds

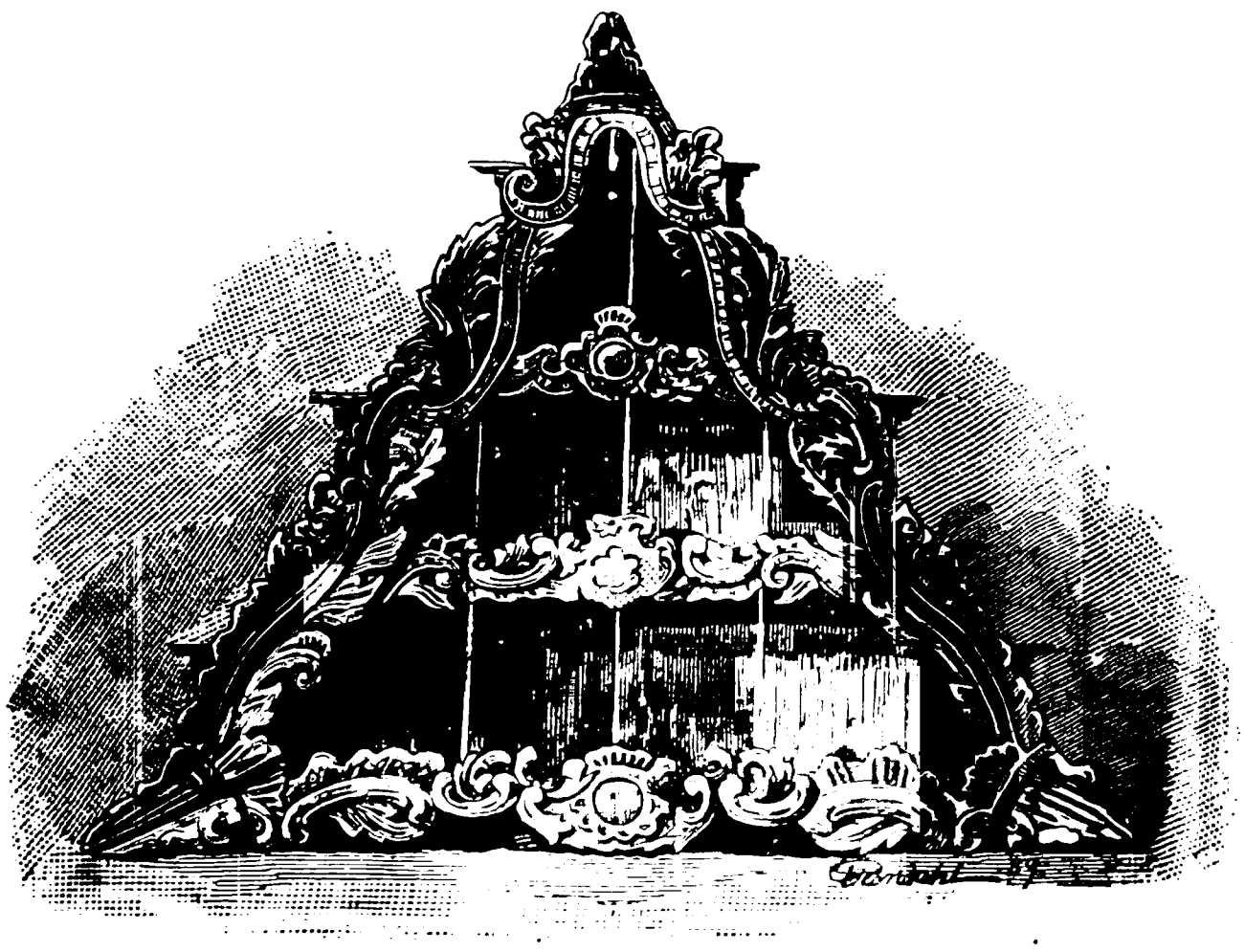

35. Tavolet eller Pyramide med udskaarne Forsiringer.

i Norden, Hjemmets gode Vætter. Men der kunde ogsaa være ganske andre Gæster under Sengene, og herom fortælles en fornøjelig Historie. Præsten var anmodet om at komme og tage en gammel syg Kone til Alters, og Tiden var bestemt til Kl. 10 Formiddag. Men der kom ingen Vogn, og først ud paa Eftermiddagen mødte Bonden. „Ja, a skal sige Præsten, a har været paa Jagt." — „Paa Jagt, hvor da?" — „I min Moders Seng. Hun havde i længere Tid mærket noget sært „Skrasleri" i den, og hun vilde gærne have Ro, naar Præsten kom, og saa maatte a til at rydde den. Da fandt a nede i

Lyngen en Ilderbo med tre halvvoxne Ilderunger." Det tog jo sagtens nok Tid at faa dem fanget.

I ældre Tider brugtes sikkert udelukkende uldne Lagener, „Hylsklæder" eller „Tjaal", der blev vaskede een eller to Gange om Aaret. Naar Faarene hvert Foraar eller Efteraar tvættedes til Klipning, kom Lage=

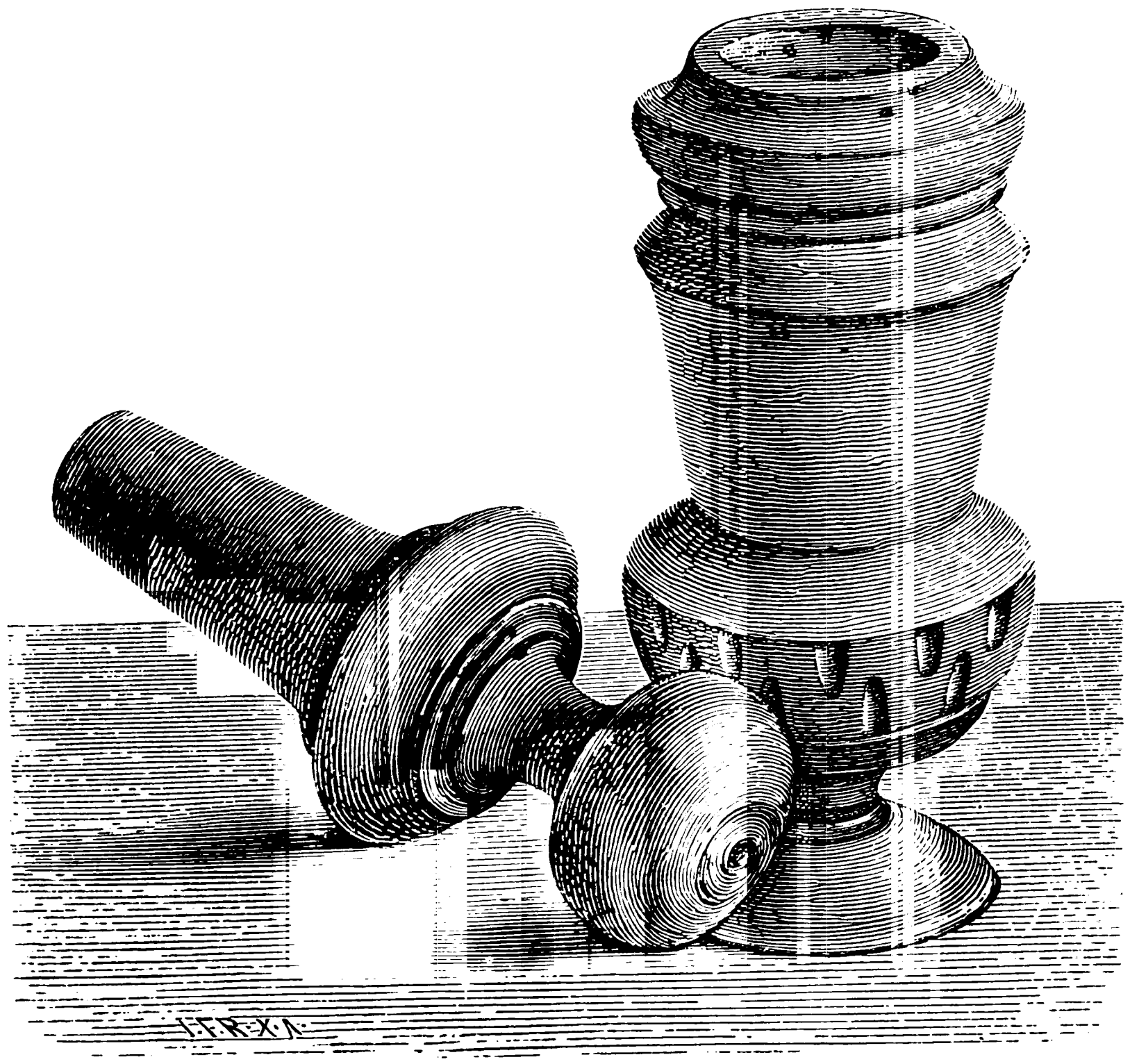

36. Peberkværn med Støder.

nerne i Faarevandet sammen med det andet Uldtøj, og da man sjælden havde overflødig Besætning, laa Folkene uden Lagener, saa længe det stod paa*). Over Dynen

*) Som Parallel anføres: Benedicte, Smaaskitser fra en Islandsrejse II, 187: „Medens hun reder Sengene, der synes at være vel forsynede med gode Sengklæder, beklager hun sig over, at hun ingen Lagener har at byde os; hun har nemlig den foregaaende Dag haft Storvask, og Lage=nerne staar endnu i Trækkekarret."

bredes et pænt, hvidt Lærredslagen til Pynt. En saadan Seng er om Vinteren særdeles varm og kan være overmaade behagelig at ligge i, naar Halmen er frisk, rystet godt op — „aa rest æ Seng" er at rede den — og naar der ingen Mus er i den; men er Halmen gammel og muggen, hvad den tit er — hos Smaafolk skiftes den kun een Gang om Aaret, og skal det tages nøje, samles den brugelige Halm endda fra det, som er blevet til Smul, for at benyttes endnu en Gang — ja, og begynder saa tilmed Musene deres natlige Leg, saa er det til at fortvivle over. Man er lige ved at falde i Søvn, men pludselig tildrager en sagte Puslen sig ens Opmærksomhed; den kommer nærmere, nu standser den, men kun et Øjeblik, saa begynder den paa ny, Straaene knaser og rasler, — til sidst slipper Musen op paa Lagenet, man griber efter den, men den springer ned paa Gulvet. Et Øjeblik er der stille, og man tror at være fri; men nej, der er flere i Følge, og den gamle Leg begynder paa ny.

Fattigfolk, for hvem det brister med Fjerene, fylder Dynerne med Avner eller med de lodne Frøhoveder af Føn (Eriophorum) eller Skovmos — de kaldes saa „Mosdyner" (Andst) — eller ogsaa, hvad der er bedre, naar det kan faas, med det Affald, Ulden giver ved Stampningen af Klæde, „Stamptow" (Stampeuld). Endnu kan anføres, at der uden paa Panelet, der indeslutter Sengene, af og til findes ophængt et pynteligt Haandklæde med Frynser for neden, og over det et Par brogede Fjer, hvilket dog alt sammen kun er til Stads.

De øvrige Stuer skal jeg kun kortelig omtale. „Æ lille Dons" eller „bette Stowen" holdes gærne pænere, og kommer der Gæster, bydes de der ind. Her i Egnen findes saaledes inden for den „æ Stoww" — som i

Sønderjylland kaldes „æ Pisel", der stammer fra det franske *poêle*, og vel oprindelig har været et Rum, der kunde opvarmes; dette er nu aldrig Tilfældet; — andre Steder i Jylland kaldes den „Fredstuen", „Ligstuen". Til daglig Brug gemmes der Husets Forraad af Klæder, uldent og Linned i store jærnbundne Kister, der nu om Tider sjælden har det ypperlige Jærnbeslag eller det pyntelige Navnetræk, som prydede dem i gamle Dage. Er det et rummeligt Hus, findes Væverstolen i et af Stuekamrene, og til den hører da „Spelterok" (Spolerok), „Trendebord" (Vinden, hvorpaa Vævens Rendegarn vindes op) og „Trendekiste" (Kasse til Garnnøgler); ellers maa Opholdsstuen give Plads til Væverske og „Vævel" (Væv) ogsaa, men saa er der da heller ikke synderlig Rum til mere.

En Bemærkning kan jeg her gøre, at Bondens Bolig i det hele taget kun er bygget med det Maal for Øje at skaffe Plads til Kvindearbejde og den officielle Selskabelighed, ikke derimod til Mandsarbejde inden Døre, undtagen hvor der bor en Haandværker. Ligeledes er Huset des værre kun bygget til sunde Folk; syge Mennesker ligger ikke godt i de lukkede Sengesteder. Der siges dog, at de lukkede Senge er gode at sove til Middag i, naar Fluerne er slemme; trækker man Omhænget for eller lukker Dørene paa Klem, kan man ligge i Fred. Anken mod „Stabelsengene", de frit staaende Sengesteder, er, at de er for lyse, man kan ikke faa Ro i dem, Fluerne er „saa i Bande" om Sommeren. I den fælles Stue er der heller ingen Ro at skaffe for syge Mennesker, og denne er tit den eneste Stue, hvori der findes Kakkelovn.

Der er i øvrigt i de sidste to Menneskealdere gjort meget store Fremskridt i Velvære.

„Ja, De kan ikke tænke Dem," siger en af de gamle, „hvilken Forskel mellem før og nu, fremfor alt hvad Levemaaden angaar; der smækkede de noget Sur=mælk i Gryden, som blev sat over Ilden til det ostede, det kaldte vi „Wost aa æ Gryd". Den sorte Gryde kom paa Bordet, og hver Mand kunde lange til. Gærne vilde vi have Osteklumperne; men De kan tro, det var en mager Kost, tørt Brød med lunken Valle til; kom nu og sæt den sorte Gryde paa Bordet og byd Folk den Ret!"

Forbedringerne gælder lige saa fuldt Huset som Føden; man ser det, hvorhen man saa vender Øjet. Ler=gulvet eller Stengulvet er vegne for Bræddegulv, klinede Vægge for Grundmur, kalkede Vægge for pyntelig olie=malede m. m. Deraf følger atter større Renlighed og Orden; Bræddegulvet kan vaskes og bliver vasket, medens Lergulvet her og der stod i Sump, hvor der blev spildt, eller Bunden var fugtig. Mændene vasker sig endnu gærne i Vandtruget, i en Spand ved Brønden eller Pumpen; men i gamle Dage brugte man ikke Sæbe dertil og tørrede sig i Rygstykket af en Vest eller i de linnede Skjorteærmer; nu er der Haandklæder, „Tarstøkker", baade til Karle og Piger.

Uden for Gaardens Dør ligger til Trædesten en slidt Møllesten fra Haandkværnens Dage, og ikke langt derfra en „Bindesten", hvori er fastgjort en Ring til at binde vejfarende Mands Ridehest. Hvor Huset gaar ud til en Bygade eller en befærdet Vej, er der jævnlig foran det en „Vinduesgaard", et lille hegnet Aflukke

med Blomster foran Vinduerne, at ikke Kvægdriften eller forbigaaende skal komme lige ind paa Gaarden og besvære Beboerne. Bag ved Huset er der en „Kaalgaard", efter Omstændighederne med nogle Frugtbuske*), et Æbletræ, et Bed med „Dusketøj", d. e. Blomster, hvoraf der kan laves „Dusker" (Buketter), og altid et stort Kaalbed, som Havens Navn tyder paa. Hist og her findes ogsaa et særskilt lille Indelukke til Bistader, en „Bigaard".

I Egnen langs med Ringkøbing Fjord og Skjern Aa mangler aldrig et „Strøsted", hvorhen det vaade Græs køres, saa snart det er slaaet, for at spredes og tørres; thi blev det liggende i Aadalen, var det udsat for ved første Tordenskyl inde i Landet og den dermed følgende Vandflod at drive bort til liden Glæde for Ejeren.

I samme Egne vil man ogsaa uden for den Del af Bygningen, hvor Kornet tages i Hus, finde et Par gravede Fordybninger, i samme Afstand fra hinanden som forreste og bageste Hjul paa en Arbejdsvogn; i disse Fordybninger køres Læsset ned, et Par Halmknipper er henlagte til Hjulene at ligge paa, Lagener og Linned ud for dem, og saa væltes Læsset der over, og Negene stikkes ind med Hænderne gennem en Luge i Højde med et Vindue. I sydligere Egne derimod bliver Sæden altid „forket" ind gennem en „Arkensluge" eller „Arkensgab" (tysk: Erker), i Østjylland „Akkeneje", d. e. en Luge i en Kvist.

---

*) Busk bruges i Vesteregnen kun om Græstotter: Hestebusk, Kobusk, Totter levnede af Hest og Ko. Hvad man andre Steder kalder Busk, er derimod her Træer: et Burretræ, Ribstræ, Solbærtræ.

Endelig er der gærne ved Gaardene en „Græsplet“ eller, naar den er hegnet, et „Græslukke“, hvorover Mødding- og andet Spildevand ledes, og hvis Græs slaas og skæres sammen med Havrehalm i Hakkelse til Hestene.

37. Høsberedning.

3. Arbejder.

Det er en Selvfølge, at, hvor et Folk lever under tarvelige Kaar med strængt legemligt Arbejde som eneste Vilkaar for hver eneste een til at bevare sin Plads i Samfundet, maa alle arbejde, Mænd, Kvinder og Børn, hver efter sin Kraft og Evne, ja, ikke sjælden ud der=over. Hvad der ikke kan ydes af Husets Beboere, maa der skaffes fremmed Hjælp til: Tjenestefolk eller Daglejere. Standsforskel mellem Husbonde og Tjenere var i Vester=egnen lidet fremtrædende, og der var heller ingen Grund til, at den skulde findes; thi Gaardfolks Børn tjente lige saa vel som Husfolks. De opholdt sig tidligere alle i samme Stue, spiste alle af samme Fad; Pigerne laa i en lukket Seng i samme Rum som Husbonde og Mad=moder, Karlene som en Regel i Stalden. Liv og Ar=bejde var fælles for alle.

Almindeligt har det været — det sker ofte endnu — at unge Folk, der søger Tjeneste, indfinder sig paa

„Folkemarkedet“ i Ribe, 14 Dage før Midsommer, for at tage Tjeneste til Mikkelsdag og gøre Slæt og Høst med. Unge Karle og Piger samledes der fra hele Omegnen, ja i ældre Tider almindelig langt nord fra, og mødte op østen for Domkirken paa Torvet, Pigerne med deres Skudsmaalsbog i Haanden, Karlene med deres stikkende frem af Trøjelommen. Det var især Sønderjyderne, der paa den Maade søgte Tjenestefolk. Nu kom Manden, saae paa Klyngen, tiltalte en af dem og spurgte: „Vil du tjene? hvad vil du have i Løn?“ og saa begyndte den sædvanlige Tingen; begge maatte slaa noget af, saa blev de enige, og Karlen eller Pigen fulgte med den nye Husbonde hjem. De, som havde gode Vidnesbyrd, blev gærne først fæstede; enkelte kunde gaa der alle Markedets otte Dage uden at faa Plads. Spøgen, som altid er rede, griber ogsaa dette Forhold. En Mand vil hen at fæste sig en Karl og spørger endelig en, der ser ud, som om han kan „vende sig syv Gange i en Time“, det er: være rask til sit Arbejde — han taler altsaa Karlen til: „Hvad kan du?“ — „Ja“, siger Karlen, „a kan al Ting undtagen:

høste og slaa,
pløje og saa,
harve og køre;
tærske og laase Døre,
tælle og snit,
ja, de kan a heller it!“

„Men hvad kan du saa da?“ spørger Manden igen. „Ja, a kan

spise og drikke,
og Stenbro pikke,
og læse og skrive
og gaa og drive
og lukke din Mund,
din storsnudede Hund!“

Dermed var den Forhandling til Ende, og hver gik til sit.

Om Efteraaret var der, og er endnu, Folkemarked i Kolding den 2den November, hvor Karle søger Vintertjeneste som Tærskere og Røgtere. Lignende Markeder har der været holdt i Byerne langs Vestkysten, f. Ex. i Varde og Ringkøbing, og Skikken kan ogsaa paavises i Skotland, Elsas og Nordtyskland.

Naar saa en Karl eller Pige var fæstet og havde faaet „Gudspenge" (Fæstepenge), var dermed Overenskomsten sluttet. Dog, det maa jo ikke glemmes, at Madmoderen skulde smøre sig om Munden med Fedt, naar hun gik ud at fæste Folk, for at alle kunde se, hvor Kosten inden hendes Døre var rigelig.

Her ude i Vesten synes Tjenestefolk i ældre Tid ikke som Regel at have haft en bestemt Fritid til deres eget Arbejde; i Kolding-Egnen havde de Onsdag og Lørdag Eftermiddag om Vinteren. I Slæt og Høst var en „Slætlørdag" og en „Høstlørdag" i Randers-Egnen Fridage, i Aars Herred en „Rompdag" efter Høst. „Høstlørdagen" blev gærne anvendt til en Byrejse, hvor alle Gaardens Høstfolk fulgtes, da skulde nemlig „Brokkens" eller „Ulvens" Skind sælges og det indkomne drikkes op ved et lystigt Gilde i Randers. Sagen hænger saaledes sammen. Har en Karl det Uheld at vælte med et Læs Korn, „skyder han en Brok" (d. e. Grævling) eller „en Ulv", Skindet skal naturligvis gøres i Penge til Fordel for Gaardens andre Arbejdere. I Vesteregnen var det gærne en Aftale ved Lejemaalet, at Karl eller Pige skulde have indtil otte Fridage til at sørge for deres Klæder og til at besøge deres Slægtninge, inden den ny Tjeneste tiltraadtes; da man i ældre Tider skiftede ved Mikkelsdag, blev disse Fridage kaldt „Mikkelsdage". Det hørte end videre til Sømmelighed, at ligesom ingen, naar der sælges eller bortgives en Snes Æg, giver 20 Stykker,

men altid 21 eller 22, heller ingen regner en Snes Fisk til 20, men altid een eller flere over Tallet for at faa det fuldt, saaledes rejste Karl eller Pige aldrig selve Mikkelsdag, det havde da set ud, som om de havde været kede af Tjenesten, men altid først næste Dag. I Fridagene var der saa uvægerlig „Mikkelslegs", hvor Karle og Piger samledes til Dans; Ungdommen morede sig kongelig; Spillemandspengene var o. 4 Lybskilling, og der dansedes Vals, Berlin, Skotsk, Polsk, Fransøs, Kontra, Totur og Firtur. Hver Karl tog een eller to Piger med ind og trakterede dem imellem Dansene; en Kop Kaffe kostede en Søsling ($^1/_2$ Lybskilling), en Pons en Lybskilling; der kunde gaa med ved Lystigheden indtil en „gammel Daler" (48 Lybskilling), hvad der den Tid var mange Penge. Sine Steder øster paa blev Pigen, der rejste, „danset ud af Laget" i Legestuen, og den, der tiltraadte Tjenesten, „danset ind i Laget" (Testrup), eller: der blev gjort „Indgangs"- og „Udgangs"-Gilde (Bjerre H.). Da Pengene i det hele var knappe, bestod Tjenestefolks Løn for en stor Del i Klæder, Ret til at have et Faar sammen med Bondens, Træsko, Vadmel, Lærred. Paa Sams er der blevet mig opgivet, at en Pige kunde i Aarsløn faa foruden nogle rede Penge: 12 Al. Lærred, 6—10 Al. Vadmel og $3^1/_2$ Al. „Tavletøj", d. e. rudret Tøj til Forklæder. I Østeregnen fik Pigerne gærne fra $^1/_4$ til $^1/_2$ Sk. Hørfrøsæd med i Lønnen. Hørren blev saaet blandt Bondens eget; der strøedes nogle Byg- eller Havrekærner om Stykket; naar Kornet saa voxte op over Hørren, blev der dannet Skel; hver kunde kende sit Stykke.

Nu, som sagt, Arbejde krævedes af alle, ikke mindst af Kvinderne. Tiderne i Aarhundredets Begyndelse var svære, her og der kunde være sort Armod; det er troligt, at Børn kunde forsømmes over Maade. „Er der nogen", siger en Mand, „der er opfødt i Skidt og Fnat og Skab

og Haardhed og alt ondt, som tænkes kan, saa er det mig; jeg havde baade Stiffader og Stifmoder, og sultede da rent ud sagt". Der blev tit liden Tid til at sørge for Børnenes Opdragelse uden for Arbejdet, ogsaa der, hvor der var god og kærlig Vilje imod dem. For en Del Aar siden kom jeg ved et Skolebesøg inde i et af de store Hedesogne paa Landryggen rent tilfældig til at betragte en Drengs lappede Trøje, og det slog mig, hvor skødesløst og daarlig Lapperne var satte paa som af en meget uøvet Haand. Da min Opmærksomhed var bleven vakt, blev jeg ogsaa snart klog paa, at Tjenestepiger i Reglen strikkede og syede overmaade slet, saa slet og langsomt, at deres Arbejde i den Retning for det meste ikke kunde bruges i vort Hus. Grunden dertil ligger ganske simpelt i fattige Egnes Arbejdskaar: der kræves saa meget grovt Karlearbejde af Kvinderne, at den finere Husgerning forsømmes. Iblandt de ældre har jeg ikke saa helt sjælden og selv i velstaaende Familier truffet Kvinder, der slet ikke kunde strikke: „Strikning skulde Smaafolk have Fortjeneste af", og mange Pigebørn lærte for et Par Menneskealdre siden slet ikke at strikke. Men endnu gaar det tarvelig nok. Saa snart den lille Pige naaer de syv Aar, kommer hun i Skole om Vinteren; om Sommeren bliver hun sendt ud at vogte Køer og Faar og er i Gang fra om Morgenen Kl. 4—5 til efter Solnedgang; der bliver ingen Tid til kvindelig Haandgerning. Om Vinteren har hun jævnlig mellem en halv og en hel Mil til Skole; hun gaar hjemme fra ved Daggry eller før, kommer hjem, efter at det er blevet mørkt, er saa sulten og træt, tit vaad og forkommen; hun faar Mad, skal læse Lektier, mens hun strides med Søvnen, og den næste Dag begynder hun for fra. Saaledes gaar Tiden til hendes Konfirmation, saa kommer hun ud at tjene hos fremmede, bliver Barnepige, skal

„bestille al Ting, hvad hendes Kræfter er til"; det bliver tit et Stykke ud over dem, hvor de naaer længst; og har hun ikke haft en særlig paapasselig Moder, eller hos sig selv en særlig stærk Arbejdsdrift, kommer hun som ung Hustru let til at staa næsten hjælpeløs over for den Slags Smaasysler, der ellers alle Vegne kræves af Kvindehaand. Hvor Arbejdskaarene er lettere og Velstanden større, som her ude ved Vesterhavet, ser jeg af og til Hyrdepiger sidde paa Marken i Ly af et Dige eller en Skærm, saaledes som Stenhuggerne bruger den, og strikker, mens de holder Øje med Køerne. Men Livet kommer bestandig med nye Krav, først og sidst hvor Kaarene er smaa. Tjenestepiger faar sjælden Tid til at rede deres Haar mere end en Gang om Ugen, nemlig om Lørdagen, og jeg veed Husmødre, som har anset det for upassende og unødvendig Tidsspilde, at deres Piger redte deres Haar daglig. Vist er det, at det til sine Tider af Aaret er omtrent umuligt for en Pige at pynte sin Person, naar der kræves almindeligt Bondearbejde af hende, saaledes er hendes Dag optagen fra den tidlige Morgen til den sildige Aften, og Søvnen faar endda den mindst mulige Tid. I de lange Krigsaar ved Aarhundredets Begyndelse skal det ikke have været usædvanligt, at Konen stod op før Dag i Rugsædens Tid og tærskede Sædekornet af sammen med Manden, gik forrest blandt Slætkarlene paa Engen, kunde tage en Tønde Rug paa Ryggen trods den bedste Karl, ikke at tale om, at hun stak Svinet, naar det skulde slagtes.

„Min Moder havde det strængt", fortæller en nu afdød midaldrende Kone, „hendes Mand var fattig, Penge skulde vi skaffe til Renter og Skatter, og saa var der ikke andet for, end at vi hele Sommeren maatte ligge og slide i Tørvemosen. Dyndet æltede vi med vore Fødder, somme Tider kunde vi faa et Høved til Hjælp;

kedsommeligt var det jo og skident Arbejde, men skident Arbejde giver rene Penge! vi holdt ud og strøg Tørv i Tusendvis; dem fik Fannikerne. I den Tid kom der mange Sønderhoninger-Baade her over, der kunde ligge indtil en 15—16 der ude ved „Lejestedet" i Aaens Udløb. Der var i visse Maader et Slags Marked; Fannikerne hentede Tørv og Kartofler, og hvad de ellers trængte til, ja, og som de kunde faa hos os; „æ Ljøngmænd" kom helt inde fra Gjørding Sogn med store Læs Lyng; hvad de fik for Lyngen, husker jeg ikke, men for Tørvene var Prisen 4 gamle Mark (64 Lybskilling) for et Læs; vi førte ud med dem paa „Veserne", hvor Baaden tog imod dem. Saa var der et Aar, da lejede vor Moder en Fanø-Baad, ladede den med Tørv og sejlede til Før med den. Ja, det forstaar sig, at hun havde Skipperen med, og Tørv blev godt betalt paa Før, for der havde de til daglig Brug kun Halm, Kokasser og Rapsstraa at brænde. Hun havde et Søskendebarn, der var bosat paa Ejlandet, han hjalp hende af med hendes Tørv; saa da Moder havde faaet Penge, gik hun fra Højer („Høwer") hjem, det var kun syv Uger, før min yngste Broder blev født; da hun var kommen til Heden ved Egebæk, en Mil syd for Ribe, var hun overtræt; hun lagde sig ned mellem nogle Lyngtuer, Pengene havde hun i et Tørklæde, det lagde hun under Hovedet, sove turde hun dog ikke. Lidt udhvilet naaede hun saa ind til Ribe; inde hos Jørgens fik hun en Kop Kaffe, og da hun havde ligget en Stunds Tid paa en Seng, kom hun sig saa vidt, at hun kunde overkomme at gaa de to sidste Mil her hjem."

At læsse og sprede Møg var før almindeligt Kvindearbejde. „A har læsset all' æ Mog efter 40 Høveder", fortæller en gammel Kvinde, „og a har en Dag spredt 60 Læs Mog, det var tæt uden for Gaarden, og de

kørte med to Spand. Saa, da Aftenen kom, og a næsten var færdig, — a var ved at sprede det sidste Læs — kom Konen ud. „No er do wal træt, Mo'rlil", sagde hun til mig. „Huha da!" svarede a og smed mig ned o mit Lyw (Mave), „a er saa træt, a ka hverken staa eller gaa mere!" „Ja ja da!" sagde Konen, „saa vil a malke for dig, gaa du saa kun i Seng!" — det gjorde a saa, a vilde ikke lade mig mærke med noget, for der var Dans næste Aften i Gredsted, og der vilde a med og kom da ogsaa; havde a sagt hende, hvor ondt a havde i min Lænd, havde hun nok holdt mig hjemme." Inde paa Heden i dybe Mergelgrave har jeg set Manden hakke Mergelen løs i Bunden og derefter kaste den op paa et Lad, hvor Konen stod med en Skovl og tumlede med de seje og tunge Mergelklumper, som hun kunde, for at faa dem videre op til Jordens Overflade; senere læssede saa Manden, mens hun kørte og læssede af. Pigerne gaar endnu altid med i Slæt og Høst, er med ved Tørvearbejdet, og man kan vel ogsaa se dem sprede Gødning og forrette andet skident Markarbejde; men det er dog langt fra det Slid som i gamle Dage.

Som den Tankegang, der var raadende i det gammeldags Arbejde, kan saa nævnes, at noget nær alle Hjemmets Fornødenheder, alt hvad der behøvedes til Føde og Klæder, skulde skaffes til Veje ved det fælles Arbejde ude og inde; derfor maatte den Kvinde, der forestod en større Husholdning, være baade dygtig og arbejdsfør. Der er tit blevet talt om Svineri hos Bønderfolk, ogsaa om „gyseligt Svineri", fra Byfolks Side; nu ja, brodne Kar i alle Lande. Der findes Steder, hvor Mennesker lever i noget, som vi andre vilde kalde en Mødding; men jeg vilde dog bede dem, der her er hurtige til at dømme, en Gang tænke over, hvad en Bondekone skal udrette Dagen igennem, hvor Kaarene er

smaa og Kravene store. Hun skal op i Dagningen eller før Dag, gøre Ild paa, skaffe Davren færdig til Karlene, malke, skære Mellemmad, koge Middagsmaden, vaske op; mens Karlfolkene sover til Middag, maa hun tit arbejde; Køerne skal atter malkes Middag og Aften; saa er der Børnene at passe, der skal gøres Markarbejde, med Mellemrum brygges og bages og vaskes. Det er at undre sig over, naar hun endelig har et Øjebliks Fred, at hun ikke segner af Træthed, og om hun skulde forsømme noget Rengøring, er det dog nok tilgiveligt. „Æ Boll er løs i æ Østermark, æ For er i æ Kallgor, æ Bi swarmer, æ Baan skriger, æ Gryd koger øwer, hwa skal mæ arme Kvindfolk gyer!" Ja, de som er dygtigere og kan overkomme mere, kan jo give Svaret.

Først behøves der Brød i Huset, men Brød skal bages, og det var Kvindearbejde at bygge en Bagerovn. Der bliver da stablet Tørv i den Form, som Ovnens Hulhed skal have, fremstaaende Hjørner og Kanter skæres af med Kniv; det hele bliver sat godt fast og her og der fæstet med Smaapinde. Derefter blev der lagt æltet sejt Ler over Formen, og det blev klasket godt fast. Naar det første Lag var sejtørret, førtes et nyt Lag paa, og saaledes fortsatte man, indtil den nødvendige Tykkelse var naaet. Naar alt saa var nogenledes gennemtørret, blev der stukket Ild paa Tørvene, og saa var Ovnen færdig til Brug med det samme; Arnen (Ovnens Bund) og „Ovnsmunden" maatte dog mures af brændte Sten.

Nu er det troligt, at Ovnen efter gammel Skik har ligget for sig selv, ikke som nu opmuret bag Arnestedet; den er blevet dækket af Græstørv, og der er blevet sat en Smule Skorsten op ved den. Man ser saadanne smaa Ovnhuse endnu i nogen Afstand fra Gaardene, og saa bliver Sagnet mere forstaaeligt om Manden, der vil have

sin Ovn flyttet over paa den anden Side af Bækken. Han faar en Hex til at hjælpe sig, hun binder et Reb om Ovnen, lader en Karl trække i Rebet, mens hun selv gaar bag efter med Pisken; saa kommer Ovnen ogsaa nok saa net duldrende bag efter Karlen, da Hexen pisker paa den; men Manden forser sig jo, da den gamle Ovn hopper over Bækken, og udbryder: „Det var da et Helvedes Hop!“ Det skulde jo alt være gjort stiltiende; Ovnen faldt med et Plask ned i Bækken, og der ligger den, den Dag i Dag er. Nu om Tider findes Ovnene almindeligt opsatte bag Køkkenarnestedet eller ogsaa i Bryggerset med en lav Arne foran; enkelte Steder med et firkantet Rum i Ovnsmunden til at rage de glødende Emmer ned i.

Umiddelbart før man laver til at bage, hentes Melet hjem fra Møllen; man passer nøje paa ikke at bage sin Julebægt f. Ex. den Dag, Solen vender sig, Solhvervsdagen; thi da vil Brødene vende sig i Ovnen; de, som har prøvet det, gør det aldrig mere. Nu da, naar Melet er kommet, „timses“ det til Sigtekage over Dejtruget, eller over en „Sælde“ eller „Flatte“, en flad, rundagtig Kasse, bunden af Halm, og saa lægges Dejen med lunkent Vand og Salt f. Ex. Mandag Aften og æltes i Dejtruget eller „Dæmmetruget“, som Vendelboerne siger; mange Steder bruges et Dejnekar eller en Dejnekiste i Stedet. Dejen lægges uden Surdej; hver Løb*) Mel, der kommes i, tegnes med et Kors, men det paases nøje, at Dejtruget ikke vaskes eller skrabes fra den ene Gang, det er brugt, til den næste. Har Melet faaet Skade ved, at det har været vret, eller Rugen spiret, kommes der en gloende Sten i Dejen, den trækker det onde til sig. Naar altsaa den foreløbige Æltning er gjort, sættes et

*) Kurv af Halm.

Kors i Dejen, og den dækkes med en Dyne og bliver saaledes staaende til Tirsdag Morgen, saa „væles den op". Pigen tager et Stykke saa stort som til en to, tre Brød, „en Væle", blander frisk Mel i og ælter det til den tilbørlige Stivhed; har hun saa gjort Dejen for lind Aftenen i Forvejen, kan hun komme til at „fordejne sig", d. e. hun faar ikke nok Mel til at gøre Dejen tilstrækkelig stiv med. Det er alt sammen den dygtige Piges Kunst: „Skaa Pigen i Dæmtrowe aa entj i Springdaajs!" — atter dækkes Dejen efter at være korstegnet. Tirsdag Aften slaas saa Brødene op og hensættes til Onsdag Morgen, hvert enkelt mærket med et Kors; Onsdag Morgen altsaa bliver de bagte. Men saa skal Ovnen jo først varmes; der skal „lyses" i den, eller den skal „ildes". Her er at mærke, at Pigen ikke maa synge under sit Arbejde foran Ovnens Mund, thi saa skal hun have den første fremmede Karl, der kommer ind ad Døren. Aftenen i Forvejen er Tørvene opstablede i to „Stuger" eller „Røgler" inde i Ovnen, hver paa sin Side; det er besørget af Pigen, som med gamle Klæder paa er krøbet der ind. Saa stikkes i god Tid om Morgenen Ild paa Tørvene, og naar de blusser godt, bliver Brødene satte paa „Gistenfjællet" eller „Grisselen" og „klistrede", d. e. oversmurte ved Hjælp af en Klud, dyppet i Ølbærme eller i en Blanding af Mel, Vand og Øl, eller i Kærnemælk for Rugbrødenes Vedkommende; Sigtebrødene klistres med Æggeblomme eller pisket Æggehvide. Fjællet skydes rask ind i Ovnen mellem de brændende Tørvestakke, og naar Brødene er godt tørrede, tages de ud og vendes, saa Bunden kommer i Vejret, den klistres, og de kommer atter i Ovnen. Dette Arbejde kaldes ogsaa at „gistne", „væde" eller „smide" og giver Brødene et smukt, blankt Udseende. Saa snart Tørvestakkene er udbrændte, spredes Gløderne med „Ovnsragen" over hele

Ovnens Arne*); behøves det, fyres der bag efter med nogle Knipper Lyng, saa længe til „den sorte Mand“ (alm.) eller „den sorte Kat“ (Vestslesv.) er ude af Ovnen, og den er bleven „klar“, d. e. har en klar, rød Farve af de glødende Sten. Saa skrabes Emmer og Pusel (gloende Kul-

38. Bagning.

stumper) rask ud, og den staar lidt og svales. Man prøver dens Varme ved at kaste en lille Tot Lyng ind; bryder den strax i Brand, er Ovnen rigelig varm; naar et Par Æggeskaller brunes, eller lidt Mel, som er kastet ind,

*) Jævnføres kan Gaaden om Ovnen: hvad er det, en sort Stald med røde Kør, men naar Røgteren (Ildragen) kommer, bliver de ravgale.

bliver langsomt brunt, saa er Varmen til Pas, og Bagerpigen og hendes Hjælper faar travlt; den ene sætter Brødene, eet for eet, paa „Skødselen“, en lang Stang med et fladt Brædt paa Enden, og her gælder det at rappe sig. Derfor siger man, at Pigen maa nok være mild og give sig Tid, naar hun brygger, men helst være vred, naar hun bager, „en grander (rask) Bager giver godt Brød“; men Kors skal der slaas for Ovnsmunden med Skødselen, inden det første Brød kommer ind, og nøje maa det paases, at ingen fremmed ser ind i den aabne Ovn; han eller hun kunde have et „ondt Øjesyn“, og Bægten dærves. I Enden af det første Brød, der sættes ind, er stukket en „Lysepind“ (D.), en brændende Pind, som er dyppet i Tælle, eller Kolben af en Dunhammer (Typha); de afskæres om Efteraaret, og, naar de er tørre, dyppes de strax i Tælle og gemmes hen til Brug ved at stikkes ind under Lægterne paa Loftet. Passer man ikke paa at dyppe dem, inden de sættes hen, er Følgen, at deres Dun flyver over hele Loftet og gør Korn og Sager urene. Det første Brød kaldes „Lysbrødet“ eller „Lyskagen“ (Vor H., Sams) eller „Lysmanden“ (Vestslesv.) og tjener til at skaffe Pigen tilstrækkeligt Lys, at hun kan se at fordele Brødet passelig; naar Ovnen lukkes tæt, gaar saa Lyset ud. I ældre Tider havde man vel i Regelen hverken Jærn- eller Træluger for Ovnen, men man stoppede dens Aabning med „Stoppetørv“ eller „Ovnsmundstørv“ (Lild S.), Græstørv skaarne til dette Brug. Rugbrødene skal staa $2^1/_2$—3 Timer i Ovnen; Sigtebrødene, som kommer ind samtidig med Rugbrødene eller $^1/_2$ Time senere, behøver kun een Time til at gennembages; men, saa snart Brødene er satte ind, maa man skyndsomt vaske Bordet af, de har staaet paa, ellers lykkes Bægten ikke. Naar saa Brødene stod i Ovnen, Mundingen var stoppet, der var

slaaet Kors for den af Bagerſken ſtiltiende, gik man ind i Dørnſet og ſang en Salme, hvorpaa Mændene fik en Ølpons og Kvinderne en Kop ſødt Øl, og ſaa blev der gærne ſagt, idet man klinkede med Skaalerne, ſom den Gang blev brugte: „Vorherre give, vi maa faa Lov til at nyde den Bægt Brød med Fred og Sundhed!“ Saa gik enhver atter til ſit Arbejde. Tiden gaar da, og Brødene bages, Ovnen lukkes atter op, og hvert enkelt Brød rages ud med Ovnsragen eller med Skødſelen; ſomme Steder bliver Brødene ſtaaende nogen Tid i Ovnsmunden for at „ſaages“ (Ribe), dampe; andre Steder lægges de med Bunden opad paa en Dyne eller vel ogſaa i en Seng med Dynen over ſig*), og der fortælles om en ung Karl, der var Gæſt et Sted her ude og ikke havde Lyſt til at ſtaa ud af ſin Seng, da Husmoderen forlangte det, at han fik hele den varme Bægt ned til ſig. Jeg tænker mig, at Sengens Dyner virker ſom Høkurven for den kogende Gryde; de gennembages bedre derved. Det forſtaar ſig, at gode Venner og Nabokoner, ſom kommer ind, „ſka haa en Støk warm Kaag mæ Smør o“, de ſkal „ſmaag æ Kaag te Pas“. Sligt Beſøg kaldes i Randers-Egnen et „Bajbeſøg“, og der trakteres med friſkbagt „Baj“, d. e. Sigtebrød, og Kaffe. Saa kan det vel ſke, at en vil gøre Løjer, ſmager paa „Kagen“ og udbryder: „De æ reng Brø o ild-baaged!“ men heri er jo et Ordſpil**), og Konen kommer til at le i Stedet for at ſkænde. Er Brødene i Ovnen komne til at ſtaa hinanden for nær, ſkal de „ſkæres“ (D.), d. e. ſkilles ad, og Mærkerne, hvor de har hængt ſammen, kaldes „Munde“ (Sams). Der kan for øvrigt ſke mange Uheld med Brødene. Er Ovnens Arne ikke varm nok,

*) Ogſaa der kan onde Øjne endnu ødelægge Bægten, ſe Kriſtenſen, Folkeminder VIII. 26. 54.

**) Ringe Brød, ilde bagt, el. Brød med Skorpe bagt ved Ild.

bliver de ikke „arnebagt", der kommer „Hvædsten" (Dejrand) i dem, eller de bliver „kjassede" eller „klassede" d. e. dejede; er Ovnens Loft for varmt, kan den tynde Overskorpe trækkes op i Blærer, de bliver „swalleret" (Lild S.); eller Skorpen kan løfte sig over Krummen, de bliver „frafaldne". Saa skal Brødet smages; først slaar Konen Kors over „Skalken", Endeskiven, og skærer saa denne af; det første Stykke derefter er „Jomfrustykket" (Vestj.) eller „Brudestykket", det er det bedste Stykke, og den betænksomme Husmoder passer nøje paa at lægge Smørret paa den bredeste Flade, ikke paa „Stifmodersiden"; det sidste ser ilde ud. Hver Krumme samles nøje op, Brød er „Guds Gave", og ikke den mindste Krumme maa bruges til Ugavn. Brødene henlægges saa i Dejtruget eller oppe paa Loftet, som Pladsen er; om Sommeren kan det saa nok ske, at den „rige Mand" kommer i Brødet, d. e. det bliver muggent; Udtrykket maa sagtens forstaas som en forblommet Tale: det er Rigmands Kaar at have saa mange Brød, at de kan blive mugne.

I Huse, hvor der er Børn, bliver der ved Bagning, i alt Fald her i Egnen, altid tænkt paa dem; af den sidste Dej bliver lavet een eller flere „Skrabekager" til dem; her i Egnen kaldes de ogsaa „Knæpkager", de er lange, smalle og flade; i Andst Herred: „Klisterkager"; i Thyland og nord for Limfjorden, maaske ogsaa sine Steder i Østjylland, dannes de som en flad And med Hoved og Næb, og der sættes en hel Mængde smaa Dejklatter op paa Ryggen af dem, det er „Ællingerne"; selve Kagerne kaldes „Wakker" eller „Wrapper". Endelig blev i ældre Tider jævnlig en „Sættekage", en Slags Bygmels Budding, bagt i et stort „Sæt" (Mælkefad) sammen med Brødene og spistes til Middag med Sovs

af smaatskaarne Flæskestykker og Sirup, den Dag i Dag en Herreret for Børnene.

Saa er der Brygningen. Først maa der skaffes Malt. Byg „støbes“ i et stort Kar eet eller flere Døgn, d. e. det staar overhældt af Vand; dernæst bæres „Støbet“, det gennemblødte Korn, op paa et varmt Loft, hvor det bredes ud omtr. 6 “ tykt, og man dækker det med Klæder og Tørv („Wuttørv“, Lild S.), indtil det „kommes“ (Thy), begynder at spire; man kan ogsaa bruge Havre eller Rug. Naar saa Kornet er groet sammen i en fast Kage, „brydes“ eller „brækkes“ Støbet, arbejdes, gnides mellem Hænder, indtil de enkelte Kærner er fuldstændig løsnede. Derefter skal Malten tørres; det kan ske paa en Ramme over Kakkelovnen, i en Skuffe under den eller somme Steder i en Maltskuffe under Arnestedet i Køkkenet. I Ribeegnen er der endnu fælles „Maltkøller“ til dette Brug, hvert Grandelag har sin, der bruges og vedligeholdes af det, og som hver Mand i Laget har Ret til at benytte. I Køllen er der en „Gris“, en Slags vandret Skorsten, hvorigennem Ilden slaar fra Arnestedet; dens øverste Væg er gennembrudt med Huller, og over disse er et Fletværk, „Fleger“, hvorpaa Malten er udbredt; den tørres ved Brænde, Kviste, Mosetræ, hvad der ikke altid er let at skaffe i Vesteregnen. Er Tørringen saa lykkedes, uden at enten Malten eller Køllen er brændt, føres den hjem til Maltbingen paa Loftet, i hvilken Bonden jævnlig gemmer saltet Flæsk og Skinker. Skal der saa brygges, bliver Malten først groft malet paa Møllen; derom lyder Gaaden:

Bitte Brun og hans Mage,
de gik ind ad Stenhage;
da de kom ud igen, var de hvide.

Karrene, som skal bruges, skylles med kogende Vand og Malurt og hvælves over en Tot brændende Lyng,

det kaldes, at de „brønses“ (Vestj.); af den første Skæppe Malt tages saa tre Haandfulde og kastes i Mæskekarret i Gud Faders, Gud Søns og Gud Helligaands Navn; dernæst røres Malten ud til en tyk Vælling med kogende Vand, der skal nævnes „Løw“, da ellers hele Arbejdet

39. Brygning.

kan mislykkes; dette gøres i Mæskekarret, og Blandingen kaldes „Mask“ (Vestj.), „Røst“ (Vendsj.), „Mæm“ (Sønderj.). Naar man er kommen saa vidt, skal helst alle Døre holdes lukkede, en Glød lægges ved hvert Dørtrin, tre Gløder eller Gnister skal i en Trekant spredes i Karret (Vestj.); eller man skal først komme en Haandfuld Salt i det, dernæst en Glød, endelig en Slat

Vand, og det hele skal saa omrøres med en Ildklemme (Randers), alt sammen for at onde Øjne ikke skal faa Magt til at øde Brygningen. Saa bliver „Tapkarret" eller „Røstkarret" stillet paa „Tapstolen", en svær, trebenet Skammel. I Bunden af det bliver lagt en Dukke Taghalm, „Taphalm" eller „Røsthalm"; det bindes tit i et Kors og betynges med Kampesten, hist og her varme (Tarm, Vestj.), tre, eller naar der bruges fire, een paa hver af Korsets Grene, og man tager helst frisk, utærsket Rughalm dertil (Vendsj.); andre Steder lægger man et Trækors, „Bro" el. „Greb" (Tarm), betynget med Sten over Taphalmen for at holde den nede (Testrup); men Halmen skal skoldes, inden den bruges. I Sundeved lægges der Havrehalm i Bryggekarret, midt paa dette dynges det opblødte, mæskede Malt, og det hele kaldes „Rosen", da det har en fjærn Lighed med en Blomst; to Kæppe sættes over Kors i Karret, og saa begynder Pigen at brygge. Men var det godt, at hun var rap i Vendingen til at sætte Brød i Ovnen, er det her bedst, at hun giver sig god Tid; en langvarig Brygning og en doven Brygger giver det bedste Øl, og den Dag, Pigen brygger, maa man helst binde det ene Ben op paa hende, at hun ikke skal være for rask til at slaa Vand paa Tapkarret og spæde „Urten" (det ugærede Øl). Det er ønskeligt at have en „Samson til at bære Malt og Lazarus til at bære Vand". Den første Spand, der, naar Tapstangen løsnes, løber ud af Taphullet: „æ føst Laaf", er naturligvis det bedste; men saa længe Bryggersken kommer nyt varmt Vand paa Tapkarret, løber der Øl i Spanden; til sidst bliver det dog nok af den Beskaffenhed, at det har „staallen sig igjemmel baade Hommel o Maalt o rendest om Kap mæ Fanden om æ Tapstaang". Spøgefugle deler saa Ølet i tre Slags: „Rutten om Skrald" er det bedste; derefter kommer „Faar i Maag",

og endelig: „Jøsse Nawns Øl", det faar Tiggerne, der beder om en Drik Øl i „Jøsse Nawn" (Mors).

Herom er en Historie at fortælle.

Der var engang en Mand, der hed Per Nielsen, han havde en Kone, som hed Ane Dorthe, som jævnlig tjente en Skilling ved at give vejfarende Folk en Drik klart Kildevand i en hankeløs Kop. Hun kom imidlertid i Tanker om, at havde hun Øl at give i Stedet, kunde der maaske vindes en Formue, og hun helmede ikke, før deres Smule Skillinger var omsatte i Kar og Tønder og saa een Skæppe Malt, der skulde gøres til Øl. Dagen kom, alt Trætøjet blev, som det sig hør og bør, skoldet. Per Nielsen maatte hente meget Vand. Der skulde meget til, for Ane Dorthe vilde have meget Øl. Den første Tønde, hun bryggede, kaldte hun „Starken=Kompost"; derefter slog hun atter paa og tog to Tønder, som hun gav Navn af „Meller=imell", saadan en Mellem=slags. Hun bryggede endnu til sidst tre Tønder som fik det beskedne Navn „Lidt=for=tyndt", og saa hørte hun op. Hun havde saa brygget Styrken af den ene Skæppe Malt, dertil føjet ganske lidt Humle og overmaade megen Malurt. Tønderne blev oplagte i Bryggerset, da alt var, som det skulde være, og Ane Dorthe skrev med store Kridtbogstaver de forskellige Navne uden paa Tønderne for ikke at tage fejl.

Saa kom der en Dag en vejfarende Mand og vilde have lidt at drikke. Ane Dorthe spurgte, om Herren behagede Øl eller Vand. Ja, han vilde helst have Øl, men var en fattig Stymper og maatte have af det billigste. Ane Dorthe tappede saa et stort Krus af „Lidt=for=tyndt", hun var en god Kone, og satte det frem for Vandringsmanden, han var træt og varm og tog en sær Slurk. Men — han satte Kruset i en Fart fra sig, begyndte at spytte, skære Ansigter, fare sanseløs

omkring i Stuen. Ane Dorthe havde selv slet ikke nænnet at smage paa sit Øl, det skulde gøres i Penge altsammen. Dette begreb hun ikke. Og ikke nok hermed — da Manden var færdig med at spytte, kastede han Kruset ud af Vinduet, væltede Stol, Spinderok, Borde og Bænke, kastede omsider en Otteskilling paa Bordet og løb sin Vej. Ane Dorthe tænkte, at Øllet maaske havde været for stærkt og bestemte ikke at gaa i Seng, før Manden kom hjem. Det skete jo da omsider, hun fortalte ham Historien, og han skulde da smage. Det gjorde han, men begyndte straks at spytte ligesom den rejsende, men væltede dog ikke noget. „Ja, jeg tænkte jo nok, det var for stærkt!“ sagde Ane Dorthe. „Smag selv!“ svarede Per Nielsen. „Det var en anden Sag!“ sagde hun, da hun var færdig med at spytte. Hun havde haft Uheld med Vandet, hun slog paa til sidst, „Lødgrydens“ (jfr. S. 120) Indhold var kommet med.

Nok er det, hun drak selv „Starken-Kompost“, lod „Meller-imell“ og „Lidt-for-tyndt“ gaa i Rendestenen, solgte Tønder og Kar paa Roskilde „Pæremarked“, og trakterede aldrig mere med Øl, naar en Vandringsmand bad om en Læskedrik.

Somme Steder bruger man det sidste Øl, der løber igennem, ugæret til Davre, det kaldes derfor „Doverøl“ (Gjern H.). Naar der saa er løbet igennem, hvad man ønsker, kommes det hele i Kedlen og koges med Humle, — ak ja, Humle, det er her ovre i Vestjylland et stadigt Stridsæmne mellem Jyder og Fynboer. Efter Humlehøsten i Fyen kommer fynske Humlekræmmere her over og falbyder deres Varer og maa altid holde Lyset for de lune Jyder. Fynboen siger: „Jej kan al Slags Bundearbejde undtagen høste og slaa, pløje og saa, — men plukke Humle, det kan jej!“ og saa tilføjer han, naar han kommer med sin Humlesæk: „Gode fynske

Humle i Sækki! min Kone har allerede brygget paa dem een, to, tre, fire Gange, aa de var lisſaa gode første ſom ſidſte Gang!". Ja, men herved er intet at gøre, vi nødes til at tage og bruge Humlen, ſom Fynboerne under os den, vi faar ingen anden; Konen i Huſet vil have Humle, ſaa kan Manden more ſig med at prutte og kritiſere, om han har Lyſt, Fynboen gaar med Fortjeneſten og kommer næſte Aar igen med ſine „gode fynſke Humle i Sækki". Humle ſkal der i Øllet; i gamle Dage ſiges Pors (Myrica gale) at være brugt i Stedet; nu omtrent to Haandfulde Humle til en Skæppe Malt. Humlen kan, ſom nævnet er, koges ſammen med Urten, eller den kan koges for ſig i Vand og hældes i Urten („æ Wot", „Øwt"); det kaldes: „o kom æ Størk i" (Thy); thi det er Humlen, der giver Øllet Kræfter:

Nær a haad en hal Skip Maalt te en hal Skip Hommel,
ſaa vil a brøg en Øl ſaa ſtærk, te aall æ Gutter ſka dommel!

Men Brygningen er ikke til Ende endnu, det vanſkeligſte Punkt, Gæringen eller, ſom Vendelboen ſiger, „Yppingen", er tilbage. Urten øſes op i et Kar af Grubekedlen og bliver ſat hen i Lufttræk for at ſvales; naar den er tilſtrækkelig kold, hvilket prøves ved at dryppe af et Lys nogle Draaber ſmeltet Tælle paa den — ſtørkner de straχ, er den for kold; bliver de ſtaaende ſom blanke Draaber, for varm; men naar de langſomt ſtørkner, er den til Pas — ſaa kommes Gæren paa; ſomme Steder ſtrøs en Haandfuld Bygmel over Karret (Gjern H.); men derefter maa Karret straχ dækkes med en „Øldug" (Gjern H.), et Lagen, en Dyne, og der maa nøje tilſes, at ingen fremmed kommer til at ſe det; ſker det, at en kommer ind, der har et ondt Øjeſyn, kan Øllet ordentlig koge oven ud af Karret. Der kan ligefrem være Trold i Urten. Folkene var i en Gaard

paa Sams ved at brygge Juleøl, men hvordan man end bar sig ad, det vilde ikke gære; man laante Gær rundt om i Byen, men lige meget hjalp det. Saa blev Pigen sendt længere bort for at skaffe Gær fra en anden By; paa Hjemvejen hører hun, at der blev raabt ud af en stor Høj, hun kom forbi: „Sig til Vitti, at Vatti er død!“ Hun blev forskrækket, da hun ingen saae, og løb hjem det hurtigste, hun evnede. Mens hun og Madmoderen saa stod ved Karret for at sætte den ny Gær paa, fortalte Pigen, hvad hun havde hørt; men næppe var Ordene ude af hendes Mund, før der kom en Røst fra Ølkarret: „Er Vatti død, saa maa jeg af Sted!“ Ølket bruste; noget, som ingen kunde se hvad var, foer op af det og ud gennem Gluggen. Siden den Tid var der aldrig mere noget i Vejen med Ølket der paa Gaarden.

Efter at Gæren er sat paa, bliver Ølket staaende urørt til næste Morgen; saa skummes Gæren af, og Ølket er færdigt. Derom er lagt Gaaden:

Brown i æ Rowed o hwid i æ Top,
uſer (voxer) op onder æ Døjn o gjør gaat i æ Krop!

det er det brune Øl med den hvide Top af Gær over sig.

Men lykkes nu Gæringen ikke, saa er der det Raad at komme Hugormegræs (Lycopodium) i Karret, eller tage en levende Mus, som skal kommes i en ny Potte eller en Flaske, og denne skal saa nedgraves under en af Arnens Stene, hvorved Kedlen staar (Vestj.), saa vil alt Hexeri holdes borte. For at skaffe rigelig Gær lægges ogsaa et Par Karlebuxer over Karret (Vestj., Østj.).

Foruden at Gæringen kan mislykkes, kan der ske det Uheld med Ølket, at det bliver „kastens“ (D.) eller „haardt“ (Mors); det kan „kaast sæ epo æ Tap“ (Thy) eller „blyw wæn“ (Thy), hvad der alt sammen er Ud-

tryk for: at blive furt under Gæringen. Sker det Uheld, betyder det Dødsfald i Huset.

Naar Øllet lykkelig har undgaaet alle Skærene, hvorpaa dets Velsmag kunde strande, „tyldes“ det, d. e. hældes gennem den store „Øltrant“ paa Tønden, og det er jo klart: faar man intet den Dag, man tylder, faa faar man heller intet den Dag, man hælder Tønden. Bliver noget tappet paa Flasker, skal der naturligvis skæres et Kors for neden i Flaskeproppen.

En Ting er jo nu Øl, en anden dets Styrke. Som et Maal for hvad' godt Øl vil sige tjener følgende. Købstadbryggerne slog en Skaal Øl ud i Sædet paa en Træstol, dernæst satte Manden sig deri, Folk gik i de Tider med Skindbuxer. Hvis saa Stolen hang fast, naar han rejste sig op, var Øllet probat. Det gælder dog næppe for Landet.

Øl spiller en stor Rolle i Almuens Husholdning og har utvivlsomt i tidligere Tider spillet en endnu større, hvad man kan se deraf, at saa mange Festnavne er sammensatte med Øl, f. Ex. Fæstensøl eller Lownsøl, Barsel (Barnsøl), Rejseøl osv., ja selv Udtrykket for Gilde i Angel hedder Ølhus („Øls“). Dog har Øllet langt fra den Betydning i Jylland som i Fyn, hvor der brygges ganske anderledes meget og stærkt Øl, og skal Fynboerne, som fortalt er, høre ilde for deres Humle, maa Jyderne høre ilde for Øllet. „Veed du, hvordan Jyderne bærer sig ad, naar de brygger?“ siger Fynboen; „de tager et Fjerdingkar Malt og kommer det i en Pose, og saa rammer de en Pæl ned i et godt middelstort Gadekær, og derpaa hænger de Posen i Vandet. Kommer der saa fremmede i Besøg, som de vil rigtig traktere, saa øser de tæt ved Pælen, og det kalder de godt Øl, men til daglig Brug øser de ved Bredden, og det Øl, siger de, er ikke saa ringe.“

Nej Styrken plejer ikke at være Øllets Skrøbelighed. Da Tjenestekarlen paa Gl. Estrup havde smagt paa Øllet han havde med i sin Dunk, satte han den forsigtig ned og gik hen og skar en Pilekvist. Saa tog han Dunken, hældte den, lod Øllet løbe ud og piskede det med Kvisten, idet han sagde: „Har du stjaalet dig fra Humle og Malt, skal du, Død og Plage, ikke stjæle dig fra mig!“ Det var nok for Resten den samme Karl, der var paa Spil ved en anden Lejlighed. Tappen var borte, Øllet løbet ud, Konen gik vred og søgte efter den paa Gulvet. „Nej“, sagde Karlen, „det kan lidt nytte, du søger saa lavt; Øl, der er saa stærkt, har naturligvis slaaet Tappen i Vejret.“ Dermed tog han den ned fra Hylden under Loftet. Der er jo den Slags Øl, som trækker Vandmøller i Jylland, og der er Vand, som er ilde dærvet ved at gøres til Øl.

En misfornøjet Sallingbo istemmer ogsaa Klagen og sukker:

Aa Himlens Konge si her nier,
hwa Øl di brygger i Krestenhier,
de er tynd som Wond, de er sur som Lur (Lud),
a trower, det rywer mi Tærmer ur!

For Resten roses dog Sallingboen for hans Villighed til at dele med andre. Kommer der en til hans Dør og forlanger noget at drikke, svarer han: „Drik I kuns, vi haar Øl nok, vi haar brygget i Gaar!“ men Fjandboen*) siger: „Vil I ha noj Wand? vi ska brøg i Muen!“ Dette er særlig stødende i en Jydes Mund; man byder ikke let en fremmed, der beder om „en Gang at drikke“, Vand, saa sandt det er muligt at skaffe Mælk eller Øl.

Jeg slutter med en Remse om Ølbrygningen:

En Kwonn brøgget en Fjærringkaar Maalt aa en Kopfuld Hommel; der bløw:

*) Beboer af Fjends Herred.

tøl Tønder Ejerøl,
aa tøl Tønder Nejerøl,
aa tøl Tønder Gjæjstøl,
aa tøl Tønder Præjstøl,
en Bimpel fuld, en Fjærring fuld,
nøj i æ Kjan te æ Slaakaal,
det skuld' vær lidt, men nøj godt.
Saa kom Per Bager, den velsmaagend' Mand,
han sku smaag, om de wa godt Øl heller Wand,
han saa', de war godt Øl, nær der kam Gjær po.
Karen Krus rend' nier te Slebæk
aa fik Gjær i en Sæk,
de gjæret i Top,
op po æ Laawt,
ud po æ Towt,
de spurst nier te Lilløwræbæk.
Der kom sem a dem fornemst Mænd
Per Ellen, Per Brellen,
Wolle Fenger aa hans Hund,
di haar hwerken Nies eller Mond;
den bedrøwele Hund fald i en Balle Mask,
den fik ni slemm' Slaberidask;
den rend' op i en Hyld aa bjet en Pær aa,
æ Kwonn hun skreg aa hun hwællrobt aa skaj ett,*)
Skam skuld' hun ha hat aa sek ett.

Ja, der er een endnu:

A brøgget jæn Gaang en hal Skip Hawermaalt:
føst brøgget a et, saa mold a et, saa taret a et,
saa sæk a tow Tønder godt Øl o tow Tønder smot Øl,
tow Tønder Atterlakker**) o tow Tønder Spidsvakker (?)
o mi Kjar fuld o mi Kwan fuld***) o mi Fiskgryd o mi P—pot;
o de sist bløw misæl endda saa gue, te æ Dreng ku ett drik en Pot aa et,
de waa Kræ Finds Dreng, han ku ett drik en Pot,
uden han sku spi hans Løwer op om æ Maaner.

Saa vidt om Øllet; men det huskes endnu godt af de ældre, at der blev brændt Brændevin hartad

*) raabte i vilden Sky uden at skade noget. — **) Efterlakker. — ***) Kærne og Kværn fuld.

i hver eneste Gaard. Det var forbudt under store Mulkter, saa det maatte skjules paa enhver Maade. Bønderne stod sammen der som andre Steder; de havde hemmelige Gemmer i deres Huse, hvor Brændevinstøjet blev skjult, og var Toldfolket („Ransagere", „Spejdere") ude paa Undersøgelse, ej sjælden efter Angivelse, gik der i Skjul Bud fra Gaard til Gaard for at advare. Hvor Tøjet var af Kobber*), kunde det være meget værd; det var altsaa et stort Tab, naar det blev konfiskeret. Men man kunde nøjes med saare tarvelige Redskaber: en Jærngryde som Kedel, derpaa et Trælaag, hvori der var indpasset en Hat af Ler, det hele sammenklistret med Dej, og et Bøsseløb til Pibe, der førtes gennem en Svaletønde, det var hele Destilleerapparatet. Drikken tilberedtes paa følgende Maade. Først blev nogle Skæpper Korn, helst af forskellige Slags, f. Ex. 2 Sk. Rug, 1 Sk. Malt, 1 Sk. Havre, gruttede paa Møllen mangen Gang blev alt Slags Ukrudtfrø af Spergel, Klinte og Rødknæ blandet i; dernæst „mæskedes" eller „mæmmedes" det i et Kar, ved at det hele blev udrørt med varmt Vand; der blev sat „Tilslæt" til Masken af Gær eller Ølbærme, gamle Slatter Øl, og det hele blev staaende saaledes en 2—3 Dage for at komme i Gæring; der kunde saa komme en „Hat" paa det af Skum, og, naar „æ Mæm fold (faldt)", var det færdigt til at brændes. Derefter kom det i Kedlen, Laag og Hat blev sat paa; fra Hatten udgik een eller to Piber, som førtes gennem et „Svalekar", der holdtes fyldt med koldt Vand, og som bragte den fordampede Spiritus til at fortættes. Saa snart Masken kom i Kog, destilleredes Brændevinen over. Under Pibernes Munding var der naturligvis sat

*) Kobbertøj blev forhandlet af kørende Kedelførere sønder fra; de kom aarlig, solgte paa Kredit og hentede næste Aar deres Penge.

en Potte, hvori saa Brændevinen draabevis samledes. Udbyttet af den første Destillation kaldtes „Drank" og var for tyndt til at bruges; Dranken blev atter hældt paa Kedlen for at „klares" ved en ny Destillation sammen med noget Peber, Salt eller andre Krydderier, at der kunde være noget at smage af; „Fordraaberne" eller

40. Brændevinsbrænding.

„Kobberdraaberne" ansaas for særdeles stærke og velsmagende og blev satte paa Bordet i et Fad, naar Naboerne gik sammen for at smage Brændingen, og saa spiste de med Skeer til et Stykke Mellemmad. Det har i det hele taget, saa fremmed som det nu end synes for Tidens moderne Bevidsthed, ingenlunde været noget ualmindeligt i ældre Tider, at man søbede Brændevinen

med Skeer. Dranken blev dog ikke trukket helt ud; man dyppede en Finger i Vædsken, der destillerede over, og rørte med den i Øjekrogen; saa længe det rev, fortsattes Destillationen og gærne lidt længere. Det sidste kaldtes „Attervin", Eftervin, det blev sat paa en „Skægge-mand" *) til næste Brænding og blandedes da i Dranken. Af Brændingen fik saa end videre hver af Karlene en Flaske fuld, „æ Fætkand" **), og det øvrige gemtes til Husbrug, eller vel snarere Misbrug; thi det er lidet lysteligt, hvad de gamle fortæller om Brændevinsdrikken ved alle mulige og umulige Lejligheder. Møder af Bymændene gik sjælden af uden Fuldskab; jeg mindes selv i Mellemslesvig, at Sogneraadsmødet ved Regnskabsaflæggelsen aarlig endte med Slagsmaal, blodige Næser, revne Klæder, Buler og Skrammer og derhjemme med grædende eller skældende Kvinder og hylende Børn. Fra Østjylland fortælles, at Mændene dyppede Boghvedegrøden i Brændevin og spiste med Skeer, til de gik under Bordet. — „Ja, ser De", fortæller en af de gamle, „vi maatte jo brænde om Natten, og De veed ikke, hvor besværligt Arbejdet den Gang var for Pigerne; de havde det ikke saa bekvemt som nu med en Brønd i Bryggerset, nej, de maatte gaa helt ud af Gaarden efter Vand, og der skulde bruges meget Vand, naar vi brændte Brændevin. Svaletønden skulde altid holdes kold, og vi maatte øse Vandet af og bære det ud i Spande, og der skulde atter bæres ind lige saa meget igen; naar saa Masken var afbrændt, skulde alt Tøjet gøres rent, inden Dranken kom igen paa Kedlen, det var retten et surt Arbejde. Hver Gang vi saa bryggede, skulde vi gærne brænde med det samme, for a skal sige Dem, al „Synk-

*) Dunk af Stentøj, hvis Hals i ældre Tid dannedes som en skægget Mand. — **) Nedertysk „Vatelkanne", noget af det bedste Øl, der blev foræret bort.

ningen“ i Øltønden, det blev jo Tilslæt til Maſken. Nu, ſaa brændte vi jo om Natten, da var der ikke ſynderlig Fare, men ſaa maatte vi jo holde godt Udkig om Morgenen, og nu ſkal a fortælle Dem, hvordan det en Dag gik os. Vi havde ſtillet til med Brænding til Natten; vi havde et muret Rum ved Skorſtenen til Tøjet; der var en Luge paa Loftet ned dertil, men det var ſaa godt ſkjult, at ingen ſkulde finde det, uden de maalte dem til det. Søren, vor Nabo, havde et Rum til deres Brændevinstøj under Dørtrinnet ind til Logulvet, og Hanſes havde deres gemt i Kaalgaardsdiget. Nu, kort at fortælle, ſaa gaar Maren ud for at hente en Spand Vand; lidt efter kommer hun rendende ind og ſiger: kom ud, Moder, og ſe, hvad det kan være! A render jo ud, og da kommer der en Vogn med ene Karle kørende øſter fra ind i Byen. Vi vidſte ſnart ikke, hvad vi ſkulde gribe til; vi kunde nok forſtaa, det maatte være Kontrollørerne. Vor Karl, Mads, kom førſt i Tanker om, at vi maatte have Brændevinstøjet puttet; han tager ſaa Hatten og Piberne og bærer dem ud i Loen, og der ſmækker han noget Halm ned over dem. Lige i den ſamme Firreve (Forvirring) kommer ſaa en af Kontrollørerne og vilde gøre Husſøgning; men min Mand var ikke ſen; han ſagde, om han vilde være ſaa god at forſøje ſig bort og det ſtrax, han havde ikke noget at gøre her, naar han ikke havde Herredsfogden med. Ja, Kontrolløren luſkede jo af, men lovede, at han nok ſnart ſkulde komme igen. Ja, hvad gør vi nu? ſiger a, da han var ude af Døren; ſaa ſnart de kommer, finder de jo alting! — Min Mand var jo nu god til at finde et Raad i en ſnæver Vending, og ſaa ſiger han: ſtræb nu, Mads, ſlaa en Tavle ud af Muren, — vi havde jo Tavlemur den Gang, — og ſlæb i en Fart Kobbertøjet ud deraf og ſmid det i Mergelgraven; og du, Katrin

Dorthe, rend fram i Skæreloen, der staar en Sækfuld Avner, og kom med dem! Det var alt sammen snart bestilt. Min Mand jagede Avnerne i Masken, og ligesom han havde faaet dem rørt om, og Katrin Dorthe havde faaet Sækken lagt hen i en Krog, saa var de der ogsaa alle Mand. Men vi slap jo; de førte nok i en farlig Tid rundt i det Mask og vilde vide, at det var til at brænde af Men saa bad min Mand dem, om de ikke vilde lære ham den Kunst at brænde Brændevin af Avner, det forstod han ikke; hvad der stod i Karret, var Svineæde; vilde de ikke tro ham, stod det dem frit for at smage. Saa slap vi den Gang, men a haad regte den Maan mi Lyw i æ Ærm. — Der var nu for Resten ikke saa lidt ved det Brænderi; somme Tider kunde det helt misse for os, det blev slet ikke til Brændevin; det kunde ogsaa svides, falde paa Kedlen, saa var det galt. Vi brændte altid i sorte Potter, Halsen var noget snævrere paa dem, men altid saa bred, at begge Piberne kunde gaa ned i den; i Piberne blev stukket et langt Rugstraa op, saaledes at Axet hængte ned i Potten, saa fulgte Brændevinen lige saa kønt Straaet og dryppede ned over Axet. Over Potten var bredt en Dug, hvorigennem den blev siet, og a kan huske, a har hørt, at de gamle siede den over Kaalblade og somme Tider over uldne Pjalter, naar den havde faaet Skade, men a kan ikke længer gøre Rede for det. Det kunde jo ogsaa ske, at Masken kunde koge over og løbe ud af Piberne, naar Ilden var for stærk, men saa bødte jo ogsaa Kluden over Brændevinspotten af, saa det ikke kom i Dranken. Men a tror dog, at Brændevinen den Gang var sundere end nu; om Karlene just drak mere, veed a ikke, men a skal nok indrømme, at der var meget mere Anledning, ogsaa Fristelse, for Kvindfolk den Gang som nu!"

Brændevin synes at være kommen i Brug midt i

det 17. Aarhundrede. Der findes oplyst i Jydske Samlinger, at en Mand var kommen ind til en Værtshusholder i Ribe i Januar 1647 og havde sagt, at han var utilpas, og bedet om en Pibe Tobak; Værten kunde ikke skaffe Tobakken, men hans Kone havde givet ham en Skefuld Brændevin for en Skilling; det, mente hun, var bedre end Tobakken. Det hjalp dog heller ikke, thi Manden blev næste Dag funden død paa Marken. Det nørrejydske „Dram" peger hen paa Apotekervægten Drakme; det sønderjydske „Snaps" stammer fra tysk „Schnaps" og betyder vel oprindelig den Bevægelse, man gør, naar man farer til og sluger noget i en Mundfuld. Fra Vendsyssel berettes, at det endnu i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede var sjældent og mærkværdigt, om der ved Bryllupper blev budt Gæsterne Brændevin, og det omtaltes: „Det var e swær Bryllup, wi fæk Bræjwin!" Saa uddeltes det i Skeer, og hver kunde faa et Par Skefulde. Dette tyder paa, at Drikken endnu ikke til den Tid har været almindelig. Men alt Kristjan V.'s Lov 1683 (2—11—19) forbyder Præster at sælge Brændevin, og Forordn. af 4. Juni 1689 handler om unyttigt Krohold, samt Destilleerpanders og Brændevinshattes Afskaffelse paa Landet. Skønt altsaa Brændevinens Brug næppe kan være stort mere end et Par Hundrede Aar gammel hos os, er den dog kommen ind i Sagnet. Da Brændingen ikke vilde lykkes en Gang paa Mors, fik Folk Mistanke om Hexeri, og da der netop kom en gammel Nordmand ind ad Døren og bad om lidt, blev han taget med paa Raad. Mens Folkene var i Seng, blev han siddende oppe, og det varede ikke længe, inden Hexen sad brølende af Smerte med den bare Ende paa den varme Hat. Nu talte Nordmanden til Manden og Konen, at de kunde se, hvem det var, og saa lod han hende slippe.

Efter at Bonden havde lært at brænde Brændevin i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, begynder der en lang Kamp mellem Øvrighed og Bonde om Retten til at brænde, og den fortsattes over et Hundrede Aar. I Forordn. af 30. April 1734 forbydes, at Destilleer-pander, Brændevinskedler og Hat maa tre Maaneder efter denne Forordnings Publikation paa Landsbyerne hos Møllere, Bønder eller Husmænd bruges. 1757 sættes Straf for, om Bønder eller andre, naar Inkvisitioner foretages, enten samler sig for deri at gøre Hinder eller Modstand, eller og nogen truer eller overfalder dem, som Inkvisitionen forretter; — 3. Maj 1768 bestemmes, at Brændevinsbrænderiet skal bortforpagtes for at hemme utilladelig Brænden, men „civile og militære Betjente, Proprietærer, Forpagtere, Præster, Degne" beholder Frihed til at brænde til eget Hushold. Disse Forpagtninger hæves atter ved Forordn. af 2. Sept. 1773, „da hverken de forrige Anordninger, ej heller de siden efter indrettede Forpagtninger har hemmet den utilladelige Brændevinsbrænden paa Landet og skadelig Misbrug af overflødig Brændevinsdrik, men samme har tvært imod taget Overhaand til Sædernes Fordærvelse, de kgl. Konsumtionsintraders Forringelse og det almindeliges Skade." Endelig kom Hovedbestemmelsen ved Forordn. af 2. Avg. 1786 med nye skrappe Forbud og Straffe for Brændevinsbrænding, der ved Plakat af 31. Maj 1791 bestemtes til Fæstningsarbejde for Mandspersoner og Tugthusarbejde for Kvindespersoner af Bondestanden. Kampen blev saaledes fortsat til ind i Fyrrerne i det 19. Aarhundrede, da Brændevinsbrændingen paa Landet helt ophørte.

Grunden til Bondens langvarige og seje Modstand maa søges i det slette Jordbrug og Umuligheden af at avle Korn, der med Fordel kunde gøres i Penge; ved Brændingen fik man en salgbar Vare ud, og Affaldet

kunde bruges til Kreaturføde. Da Agerbruget ved Brak og Mergling naaede til at producere Korn, der kunde gøres i Penge, og da tilmed nye og forbedrede Fabrikationsmetoder anvendtes ved Tilvirkning af Brændevin, saa Prisen derpaa stærkt sank, faldt Hjemmebrændingen bort af sig selv; den kunde ikke betale sig*).

Nok er det, Brændevinen drog ind i Landet for et Par Hundrede Aar siden, afløste Øl og Mjød og har hærget vort Folk maaske mere end Sot og Smitte. Det blev en Hæder at kunne drikke; naar Pigen blev Kone, fik hun Hue paa og skulde drikke Ponse; endnu kan det her ude i Vesten en Gang imellem ses, at Flasken staar paa Bordet i Kvindeselskab. Brændevin er billig; Høkerne køber Sprit, spæder den op med Vand og tragter den gennem en Pose for at faa den klar. Folk presses ved Gilderne, som om det var en Salighedssag at kunne drikke saa mange Kaffeponse som mulig; man narrer Folk fulde, „giver dem fulde", for at have Morskab af dem. Der er sviret og drukket paa Herregaarde, hos Bønder, i Kroer, i de elendige Rønner, man i gamle Dage kaldte Fattighuse; der er sviret ved Bryllupper og Begravelser. Jeg har en Gang set et drukkent Ligfølge tabe den dødes Kiste i Graven, og jeg skønner ikke rettere, end at Brændevinsdrikken er Folkets Synd og Sorg her ude. Handel og Købstadsrejser fører mange Fristelser med sig. Jeg mindes en Historie sønder oppe. Der havde været Valg til Stænderne i Flensborg. I Byen boede en dansksindet Bonde, der hed Povl; han plejede at sidde inde i Stuen med Hat paa; det var nu ikke mærkeligt, om det havde været en rød Hue eller en gammel Kasket, men det var en gammel sort Filthat. Af denne Hat fik han

---

*) Hele denne Fremstilling skyldes Hr. Stiftamtmand Regenburgs velvillige Meddelelse.

saa et Øgenavn og kaldtes til daglig Brug næsten ikke andet i den for øvrigt dansktalende By end „Paal mit de Hot“. Ud paa Eftermiddagen paa Valgdagen kom saa en af Povls Drenge løbende over til Læreren og siger: „Vil De ikke komme et Vend over til Fa'r; han vilde gærne tale med Dem, han er kommen ædru hjem fra Flensborg!“ — „Nu har jeg da aldrig hørt Magen!“ siger Læreren, „naar er det sket sidst?“ — „Ja, det er der ingen af os, der kan huske!“ svarede Barnet, lige saa forundret som Læreren; „vi har snakket om det.“ Det forekom mig, som om Mennesker betragtede det som en Ret, man ikke let gav slip paa, at komme fuld hjem fra Købstaden.

Skik og Vedtægt bærer sin Del af Skylden for den megen unyttige og syndige Brændevinsdrikken. Det første, der bydes en fremmed, der kommer ind ad Døren, er en Snaps; det første, Husfaderen nyder om Morgenen, er en Pons. Drikkeskikken er ødelæggende, den æder sig ind og tilintetgør mange Familiers Lykke og Velvære. Fra Sjælland fortælles, at, naar man Højtidsaftenerne har faaet sin Mad, skal man have en Snaps, for at „Grødhesten“ ikke skal ride en; den, der kommer til Møllen, skal have en „Møllersnaps“; den, som bærer Korn paa Loftet, en „Opbærersnaps“. Der er Grund til at tro, at Jyderne har lignende Skikke. Kært Barn har mange Navne. Brændevinsflasken hedder en Lærke, Maren eller blanke Maren, Langhals, en Pistol, en Sladdermund, en Kukkemand, Karoline, den sorte Ko, og saa kan der skænkes en „Dansker“ eller en „klar“, en „Bjæsker“, en „lille sød“; er den stærk: „jæn, som ka nokk' (rokke) begge Ører“. Og de forskellige Drikke har Kælenavne: Knægte, Ponse, smaa sorte; man kan skænke eller lave en Tærte, en Askebakke, en Slubbert, en Ølhøvl, Ølhund eller Kamenaat', en Put=i=gjemmel, en Saabrian, en

Neverkuk, en Opstrammer, en Hundehvalp, en Hybenkradser*); der er nogle berømmelige Ponse, som kaldes „Høweringer“**), det er ikke „Ponse“, det er „Knusere“. Og saa de talløse Udtryk for Berusningens forskellige Stadier: han er godt til Pas, ikke tør om Fødderne, ikke ren i Hovedet; han er skævt læsset, har en Blus, har faaet Piben eller Lygten tændt, har en halv Kurant, en Krabambel, har faaet Klarinetten smurt, trækker med en Bjørn, som han ikke kan faa Grimen over Ørerne paa; han har drukket Benene op; han ligger i en Grøft og er godt tillakket, ja, er fuld som en Abe. Kaster en op i Fuldskab, siges spøgende: du er nok bange for, at vi har narret dig, eller at vi ikke har givet dig af den rette Slags, eller: du vil nok have det maalt om. Og saa er der et Vers:

Ak, du kære Brændevinsflask',
a vil dig omfavne:
aaller er a ret til Pas,
naar a dig skal savne!

Ja, een Ting er det at sanse og drikke, det er ikke saa vanskeligt, men at drikke og sanse, deri ligger Knuden; thi

„Skaal og Godtaar
sætter mangen jæn fra Hus aa fra Gaard.“

Saa er der noget, der hedder „Omgange“. En Mand, der havde rejst sig igen efter at have været slemt fordrukken, har fortalt mig, hvorledes han som ung var kommen i det. Naar unge Folk kom sammen i Købstaden eller paa Kroen, var der gærne en, der begyndte med at give en Pons rundt til hele Selskabet; de andre vilde saa ikke staa tilbage; saa gav hver sin „Omgang“, man kunde ikke være andet bekendt, og det blev da til

*) Navnet stammer fra Hippokrates, Lægekunstens Fader.
**) Fra Byen Højer.

sidst saa mange Ponse, at de svageste blev paa Pletten, mens de stærkere dinglede af Sted, som de kunde bedst, og gjorde sig til Nar for deres egne Penge. Hvem kender ikke den gamle Historie: først smagte Brændevinen ham stygt, men da han ikke vilde lade sig gaa paa, fik han omsider „Begær" til det og blev saa gradevis mere og mere forfalden.

Saa vidt jeg kan se, er der i den sidste Menneskealder sket store Forandringer til det bedre i disse Forhold; to virkende Magter tror jeg, der har været. Højskolen er den ene; den har aabnet de unges Øjne for et rigere Liv end det, Kroen og Markedet byder; for en sømmeligere Beskæftigelse end at sidde og „tærske i Kortene" Vinteren igennem. Det er det ene. Hertil er i de senere Aar kommet hele Afholdsbevægelsen i dens forskellige Former; den har mange Steder fundet stærk Indgang; og hvor Folk ikke ligefrem har sluttet sig til Afholdsmændene, er dog Spørgsmaalet om det sømmelige i den megen Brændevinsdrikken kommet op som Genstand for Samtale, som et Bølgeslag, der har bevæget Menneskers Sind, og meget, meget er blevet bedre.

Som Mad og Drikke har i Bondens Hjem ogsaa Klædedragten og, hvad dertil hører, Uld og Hør, sin Saga; en Del af den haaber jeg at kunne rede. Uldens Fællesnavn er „To" — Faaret er det Dyr, der har fire Ben under Bugen og „To" paa Ryggen. Ulden klippes baade Foraar, da kaldes den „Laad", og Efteraar, og saa hedder den „Ulde", efter at Faarene er blevet toede. Man benytter Faarevand til at vaske i; især blev i gamle Dage „Hylsklæderne", de uldne Sengelagener, toede deri. I den Tid, Faarene klippes, gaar Smaafolk omkring og tigger Uld: „I vil da wal ejt ha gied mæ en bette Log Tow i Guds Nawn?" — ja, forstaa mig vel, de tigger ikke, de „gaar blot i Totiden"

for at samle lidt Uld. I Horsens-Egnen fortælles, at „Totiggerne" sang for Dørene:

Ak Jammer over Jammer stor,
hvad er vi slemme Gæster!
Gud haver skabt os først ved Ord,
han veed vor Gavn og bedste;
Barmhjærtighed og evig Fred
han la'r os aabenbare;
vi haver traadt ad Djævlens Fjed
og ladt os ilde daare!

„Aa vær saa god at give os en Tot Tow i Guds Navn, I Guds Børn!" — Ja, saa fik de vel de fleste Steder; thi det er et gennemgaaende Træk, at der kun er saare faa, som vender sig fra den, der beder.

Naar Ulden nu var klippet, og man ønskede den særdeles hvid og smuk for at faa kønne hvide Strømper af den, blev den dyppet i kogende „Lud" (gæret Urin), vredet op og skyllet i Sæbevand. Skulde Ulden bruges til Tøj, maatte den helst blandes, saaledes at den stride Uld („rag" el. „støg" Tow) blandedes med, hvad der var „fin", „god" Uld; ellers blev Tøjet „remperet", fordi fin Uld trækker sig mere sammen end grov. At faa denne Blanding omhyggelig gjort blev saa Opgaven ved Kartningen. Denne falder i to Afdelinger. Først blev Ulden „halvkartet" (N. Slesv.); i Thy siger man: „aa kaar ud" el. „sammel", i Holstebro-Egnen „at luffe" (o lof), d. v. s. Ulden blev kartet groft i store „Tøjer" eller „Triller", „Drillinger", „Luffer" el. „Hakker"; hele Pakken af disse blev rullet fast ind i et Lagen, og saa plukkede man atter Ulden ud af den ene Ende af Rullen. En mindre omstændelig Maade var at tage et Knippe, en „Pult" (Vendsl.), af disse store Tøjer under Armen ad Gangen og saa plukke Ulden ud med højre Haand; man skulde naturligvis holde dem godt fast med

venstre Arm. Dette Arbejde kaldes at „teſe"; i Sundeved: „aa nep Uld". Ulden kan ved denne Fremgangsmaade, naar nogen Omhu anvendes, blive særdeles godt blandet. Herefter kartes Ulden anden Gang til smaa Tøjer, og dette Arbejde har været en ganske almindelig Aftensysſel for Karle og Piger om Vinteren. Naar der var „røgtet af", Folkene havde spist Nadver, Tranlampen var tændt eller Lyseklynene lagte til Ilden paa Arnen, fik „vor Mo'r" fat paa Spinderokken, og Karterne kom i Gang; $^1/_2$ Pd. Uld kunde en Karl karte en Vinteraften. De havde en „Kaarlap" (Kartelap) af et Stykke uldent Tøj paa Skødet, og naar Smaapiger blev lærte op til Arbejdet, gik det i Begyndelsen ikke helt af uden Skrammer. En Dag kom jeg ind et Sted, hvor der sad en lille Pige og kartede ivrig; pludselig gav hun et Skrig og udbrød, idet hun saae op paa den fremmede med et Smil paa Læberne, men med en Taare i Øjet: „A fæk nok Kaarfjæt!" Hun havde skrabet sin lille Haand til Blods paa de skarpe Kartetænder. Kartningen var altsaa et dagligt, stilfærdigt Arbejde; men den kunde dog ogsaa give Anledning til en festlig Sammenkomst, hvor Ungdommen flokkevis mødtes til Fællesarbejde. Var der en Kone i Byen, som gærne vilde have Ende paa Uldarbejdet, f. Ex. for at faa en Væv færdig, bød hun „Kartepiger" sammen til et „Kartegilde" (Vestj.), „Kartehus" (Sundev.), „Kartehøjtid" (Valsb.); paa Fanø kunde ogsaa bruges Navnet „Hakkegilde". Alle Byens Piger blev budte, somme Tider blev de endog budte sammen fra flere Byer; og var der en Pige iblandt de andre, der vidste med sig selv, at hun kun var en daarlig Arbejderske, kunde det være hende en Æressag at komme med, det var altid saa haant at blive forbigaaet. Hvor Gildet skulde staa, blev der gjort Anstalt til at tage mod de mange fremmede. Der var vel de

Steder, hvor Bindehunden blev sluppen løs for at holde Karlene i Ave; thi det forstaar sig selv, at naar Byens Karle var færdige med deres Aftensysel, skulde de hen at besøge Pigerne. I et bekendt Skæmtesagn faar Skrædderkonen sin Mand til at agere Bindehund; Lænkehunden er nemlig død, og saa mener Konen, at Karlene bliver for dristige, render og fjaser med Pigerne, og saa bliver der intet udrettet. „Kunde du ikke krybe ind i Hundehuset og sætte dig til at gø i Aften, og hvis der kommer en Karl og vil ind, saa skal du springe ud og lade, som du vil bide ham i Benene; saa skal du se, at de andre bliver nok henne, og Pigerne kan saa sidde kønt inde og passe deres Arbejde!" Og det forstaar sig, Manden fandt sig i Rimelighed, krøb i Hundehuset og gjorde det den Aften ud for den bedste Bindehund.

Pigerne mødte saa med deres Karter lidt over Middag (Vends.). Lige saa mange Pund Uld der skulde kartes, lige saa mange Piger blev der indbudt i Sunde=ved; der fik de Kaffe, naar de kom, med to „gemene Tybakker" til, senere „Mældmaal" og to „Æblekager" (Æbleskiver) hver, endelig sød Grød med Smør i til Nadver. I Vestjylland har nok sød Grød og Æble=skiver været Festretterne, og en stor Morskab var det, naar det kunde lykkes en af Karlene at stjæle Grød=gryden og gemme den, saa Husmoderen stod forlegen og raadvild, naar hun skulde „tale" til Nadver. Hvor saa mange var samlede, var der jo Løjer og Morskab, Snakken gik lystig; een kunde een Vise, en anden en anden, men de gik for det meste alle om Kærlighed; den Karl, der først kom, og den Pige, der først var kommet om Middagen, var „Kartekærester" (Lild S.) eller den Karl, der først kom, og den ældste Pige, og saa blev der sunget:

Der ſtander en Lilje i min Moſters Have,
a frygter, det er en Paſilli,
fra Rod og til Top tilſammen gro,
ſaaledes gror Kærligheds Villi;
(Anders's) Hjærte brænder inderlig,
ingen den kan udſlukke
uden (Kirſtine), ihvor hun er,
Gud raader for begge deres Lykke.
Der ſejler, der ſejler ſaa dejlig en Due,
der ſejler (Kirſtine), den ſkønne Jomfrue.
Lille (Anders) han ſtaar paa den hvide Strand,
og vinker med hans hvide lille Hand:
kom til Lands, kom til Lands, Allerkæreſte min,
kom til Lands, Allerkæreſten min!

Saa ſiger Kirſtine:

Æ Kaal er i djær Taal,
ſom en grivver en Fowl i æ Haal!

og Anders fortſætter:

Aa æ Kwinder er i djær Trow,
ſom en triner o en Stjænebrow!

I Fyn er bleven ſunget:

Mit Bur ſtander vel udi Tremme,
ja, hvem ſkænker Vinen der inde? —
det gør liden (Sidſel), den ærlige Kvinde.
Ja, hvem bejler ſnareſt til hende:
Biſpen ud af Skaane
og Paven ud af Rom?
Det gør Hr. (Jens), ſaa gærne vil han komme,
for hans Støvler, de ringler,
og hans Sølvſporer ſkringler,
lukker op de nørre Døre!
for en Hirren, for en Hep,
for det unge Tutteleje,
for de ſover tilſammen den lange Nat.

Eller ogsaa:

Vi rider os ud ad Land;
imellem Ny og Næde
fortæller vi vor Julesang
og det med Lyst og Glæde.
Hvem sejler i vor Sø?
Der sejler og en Due,
der sejler liden (Karen), som er en Adelsfrue;
Hr. (Henrik) staar ved Land
med to Sølvbæger' i Hand.
det ene med Mjød, det andet med Vin,
saa drikker han til Allerkæresten sin.
Han vinker ad hende med Fingrene fem:
„kom, kom min Kærest frem!"
Han vinker ad hende med Fingrene ti:
„kom, kom min Kærest hid
og drik hos mig!" Hejsa, trolove,
det vil de to vel vove.
Han henter hende i hendes Faders Gaard
med Heste og forgyldene Karme
og kører hende hjem i sin egen Gaard
den rige forbi og den arme.

Paa Als:

Den lystig og frydefuld Sommerens Tid
med al sin Herlighed,
den glæder og fryder saamangen en,
det vi jo alle veed;
den fører frem hver Blomst saa skøn,
den røde Rose saa dejlig og grøn,
som jeg og enhver kan se.
— „Blandt alle de Roser (Marie) er en,
hun er en Rose for alle,
udsprungen af en dejlig Gren
og af den smukkeste Stamme."
— „Vel er der mange smukke til,
men jeg for Sandhed vil sige,
(Kristian) overgaar dem alle!"
— Og hvor var hun saa lykkelig,
at hun den smukke kunde faa,

hendes Hjærte ler ret inderlig,
længes med stor Attraa;
hendes Hjærte ler,
naar hun ham ser
og det udaf stor Kærlighed.
Hun lader sig dog ej forstaa
og gaar om Dagen ud og ind;
men hvor det saa end være maa,
da er han stedse i hendes Sind,
om Natten er det ligesaa;
naar hun monne sove sødelig,
hun om ham drømmer lystelig,
som udi hans Favn hun laa.

Dertil blev sikkert danset som ved andre Danselege; men, naar Kartningen var forbi, var Dans og Sang ikke den eneste Tidsfordriv. Karlene gjorde Forsøg paa at kyse Pigerne ved uventet at skyde uden for Vinduerne; een kunde hitte paa at vende Vrangen ud paa sine Klæder og komme som en Tigger og bede om lidt i Guds Navn; og naar de saa stimlede med Latter og Morskab om ham, var en anden krøben op paa Taget og kastede en Potte af al Magt ned gennem Skorstenen, saa Skaar og Stumper fløj om blandt de skrigende Piger. I Sjælland hittede en af Karlene paa at lade sig sy ind i et tørt Koskind; han var da gærne i Forstaaelse med Husmoderen, der benyttede Lejligheden, naar hun et Øjeblik havde faaet Stuen tom, til at lukke ham ind i Gaasebænken; midt i Morskaben foer han saa frem med brølende Røst og stangede til højre og venstre med sine Horn. Karlene i Gaarden maatte passe den Aften at laase deres Kammerdør; kunde Pigerne naa at komme ind, stjal de Sengklæderne og gemte dem; men saa fandt Karlene paa Raad; en af dem lukkede et Faar, paa hvilket han havde bundet Glotrøske*), inde i deres Kam-

*) lysende Trøske.

mer og lod med Forsæt Døren være uaflaaset; da saa Pigerne kom sagte gaaende og listede ved Døren i Mørket for at faa den lukket op, kom Faaret brægende farende imod dem, mens Ilden stod om det. Hujende og skrigende foer de hver til sin Side, og Karlenes Sengklæder blev i Ro den Nat. Kunde Pigerne faa fat paa en af Karlenes Kasketter, blev den gemt, det er saa lige til, og han fik den ikke uden gode Ord og Betaling.

Saa blev der leget. I Sundeved var det en almindelig Selskabsleg ved slige Lejligheder at „slæbe med Slæden"; A. begyndte: Æ slæse mæ min Slæj!

B. Hvæn faa?

A. Faa (Søren).

B. kunde saa svare: „La staa"! eller: „Slæf væk!" men det sidste kun to Gange; tredje Gang skulde der svares: „La staa!" og saa blev der altid passet paa, enten at det var den usleste, man vidste at nævne, eller ogsaa, at det var den rette, og i begge Tilfælde var det lige morsomt.

I Vestjylland brugtes: „Skibet fra Holland", ja somme Tider hed det fra „Amsterdam", somme Tider fra „Varde", ligesom man havde Rimet rede. A., en af Pigerne, blev lukket ud; man blev saa enig om tre Karle, og naar det var sket, blev A. kaldt ind. B. begyndte: Mi Skiv er kommen fraa Waar!

A. Hwa haar en mæj o faar (at fare)?

B. Meloner, Citroner o trej vakre unge Personer.

A. Hwa Klæjr haad di o?

B. beskriver nu Klædedragten paa hver og siger saa: Hwa vel do gyer mæ den føst?

A. Ham vel a daans mæj!

B. Hwa vel do gyer mæ den aaen?

A. Ham vel a gi en Køs!

B. Hwa vel do gyer mæ den tridde?

A. Ham vel a sto for æ Præst mæ! — Derpaa nævnes de tre Karle.

Har een af Pigerne begyndt, maa een af Karlene fortsætte; af og til er der blevet begyndt i Spøg, hvad siden er fortsat i Alvor; der slaar lige saa varme Menneskehjærter under den grove Vadmelstrøje som under den raslende Silkekjole, og Bondekarlen og Pigen forstaar lige saa godt som nogen anden, hvad Sandhed der ligger i det gamle Rim:

Gywter do dæ faa Lyst,
de fortryder do allerføst;
gywter do dæ for Gor,
de fortryder do inden Or;
gywter do dæ for Gudsfrygt o Dyd,
saa for do aalti Fryd.

Alt faar Ende i denne Verden, ogsaa Kartegilderne, om de end tit trak ud til længe efter Midnat. Og saa var Morskaben endda langt fra forbi; thi paa Hjemvejen blev der øvet al Slags Kaadhed. Ungdommen gik rundt i Byen, satte Plove op paa Husmønningen, trak Arbejdsvogne om i Byen, bandt Dørene, saa Folkene, naar de om Morgenen stod op, maatte krybe ud af Vinduerne. En Gang havde en Mand her ude i Vesten tænkt, at han rigtig skulde lure Kartepigerne; han vidste, de var i Gang; saa blev han siddende oppe i den mørke Stue, og da han mærkede, der kom fremmede til Døren, var han ikke sen, greb en Spand Vand, han havde staaende rede, og kylede over den første, der kom ind; han mærkede jo nok, at han havde truffet, paa den Leen og Hvisken, der blev udenfor. Han smilede vel tilfreds og gik i Seng; men han sov ikke længe, før han blev vækket af et skrigende Hanegal uden for sit Vindue; og hver Gang han faldt i Søvn, vakte Hanen ham paa ny; til sidst stod han op for at jage Hanen bort, saa var den tøjret med

Strikke og Stage uden for hans Vinduer. Da han opdagede Sammenhængen, udbrød han med en hjærtelig Ed: „Saa —, der har da ogsaa de forbandede Kartepiger igen været paa Spil!“ For Resten maa det dog siges: man skænder nok over sligt, men bliver ikke vred.

Paa Sams synes man ikke at have kendt til slige lystige Gilder; Kartepigerne mødte nok til Arbejdet Foraar og Efteraar, de fik Kosten, og saa var der for Resten ingen Lystighed. Her i Ribe-Egnen har der ogsaa været holdt Kartegilde uden Arbejde, naar Ulden har været opkartet; det skal den være inden Juleaften, og den Kone, som ikke er færdig med sit Uldspind til den Dag, skal gaa med en Pose Tøjer paa Ryggen til Kirke første Juledag; og ligger der nogle uspundne Tøjer der hjemme i Juledagene, bliver de gemte omhyggelig i et Skrin, at ingen skal faa dem at se. Men Pigen, der er bleven færdig med at karte, kan saa, om hun tør vove det, gøre en Rejse ind til Naboens — eller hvor ellers i Byen de endnu sidder i Uldarbejdet — med sin Kartelap. Der bliver en lille Seddel bundet ved den med Opfordring til at være flittig eller lign., og saa gør hun Forsøg paa at faa den lagt fra sig uden at blive set. Bliver hun fanget derved, kan hun risikere at blive sværtet i Ansigtet og faa en Stang igennem begge Ærmerne, saa Armene staar stivt ud fra Kroppen; saa kommer hun leende eller grædende hjem, som hendes Sind er til, og Husmoderen siger: „Ja, hwa vild' du der, Morlil!“

Om Spindet er der ikke meget at sige. Husmoderen sidder hver ledig Time i Vintertiden ved sin Rok; naar Ulden er færdig, spindes Hør eller Blaar til Linned. En gammel Kone i Aarhus-Egnen har fortalt mig, at hun kunde, naar hun stod tidlig op, spinde 3 Pd. Uld en Dag, men saa maatte den være kartet; i

Løbet af en Vinter havde hun spundet til 30—40 Al. Vadmel og til henved 100 Al. Lærred. En duelig Spinderske maa kunne gøre sit Arbejde saaledes, at der „løber et vist, bestemt Antal Alen af Pundet", d. e. at, naar Garnet væves, udgør det saa og saa mange Alen Væv af bestemt Bredde. Spinding er i fattige Egne ikke blot Kvindearbejde, nej, der fortælles fra Raabjærg Sogn, syd for Skagen, at flere, selv blandt Sognets velhavende Gaardmænd, giver sig af med „indendørs Arbejde" og tager Spind hjem, i Almindelighed Hørblaar, fra Skagen, hvor Kvinder giver sig lidet eller intet af med den Slags Husgerning. Rokken, „Spindehjulet", bruges vist i den gamle Form endnu almindelig; derom lyder Gaaden: Hwa er de, der kommer aa æ Skov, er bøwet i en Boww, smej i æ Smiddes, dræjet i æ Drejlaj, føj i æ Fo'rhus (Snoren) og læver om i æ Stoww o sæjer: snorr, snorr? De smaa Jærnkroge paa „Vingerne" eller „Finnerne" (Agger) er sagtens en Forbedring og hører nyere Tider til. Jeg har en Gang set paa Mors, at der paa Rokkens Vinger var en Række Huller, og saa havde man en Pind af et Slags haardt Træ, der blev skiftet fra Hul til Hul, efter som man ønskede at lede Traadens Gang paa Tenen; en lille Staaltraads Krog, ved Hjælp af hvilken Traaden blev trukken gennem Tenhullet, kaldtes „Tyvetrækker". Paa Fanø skal man have brugt tomme i Land drevne Skaller af Hajfiskeæg som Bøsninger, for at Hjulet kunde løbe let; „Opstandertøjet" bærer Rokkehovedet („Hørhoved" til Hør, „Spryd" til Blaar). Spindes der Hør, og Hovedet bliver spundet tomt om Aftenen, saa at Rokken staar Natten over uden Hør, „staar den Brud", og den første Karl, der om Morgenen kommer ind og ser den, har Lov til at tage den (Holstebro). Naar Tenen er fuld, fæstes den paa en „Tenstol" med en tyk Staal-

traad, og saa haspes eller „hærves“ eller „strænтes“ Garnet af ved Hjælp af en Haspe, der ogsaa kaldes „Hærvetræ“, „Strænтetræ“ eller „Strongle“; smutter en Traad ved Uforsigtighed over Haspens Vinger og bliver siddende, har man hærvet en „Hest“. Garnfeddene kaldes „Klawser“, der afbindes ved „Festelbaand“ eller „Rede=baand“; Klawserne sættes atter paa en „Garnvindel“ og vindes til Nøgler; først vindes et ganske lille Nøgle, en „Tude“, paa „Vindepinden“; Tuden tages af, og saa vindes Nøglet (æ Nogl) i Haanden. Er der Knupper eller Skæver i Garnet, som i Hørgarn, vindes det igennem en „Rusjepind“, en ejendommelig dannet Pind, hvor Traaden trækkes igennem et Hul i hver Ende og føres skraas over Pinden; en Læderlap, en „Rusjelap“, kan gøre samme Nytte. Er Garnet saa vundet i Nøgler, er det med det samme brugeligt til Væv eller „Binding“.

Inden jeg fortsætter, kunde her være Lejlighed til at omtale, hvorledes Garn farves; de gamle har tit brugt ufarvet Vadmel til Klæder, eller de har nøjedes med den graa Farve, som fremkom ved en Blanding af sort og hvid Uld; men især Kvinderne har ikke kunnet nøjes med den derved fremkomne store Ensformighed. Erfaringen blev Læremester, og man lærte at hjælpe sig til rette. Og saa kommer jeg nok til at nævne et Stykke Husgeraad, der nu om Tider ikke let nævnes af Kvinder, og naar Mænd omtaler det, sker det altid med et lunt, meget sigende Smil, det er Farvegryden, „Lødgryden“, som den kaldtes, en stor, sort Lydepotte, der i gamle Dage havde sin Plads i de fleste Skorstene og indeholdt „Kvindemeje“ eller „Lud“, d. e. gæret Urin; dens Ind=hold hældtes i Vandet til Faarevask og brugtes nok i det hele taget til Vask baade af uldent og Linned. —

„Ja, De veed jo nok, hvordan det var med Lødgryden, det vil a ikke snakke om, men nu skal a fortælle Dem,

hvordan vi farvede blaa; det var den Kulør, vi altid i gamle Dage brugte til Karlfolks Klæder; og naar a selv skal sige det, saa har a altid haft god Haand til at farve blaa. Vi tog altsaa 1 Lod „Ændelblaa“ (Indigo) til hvert Pund Uldgarn, det var jo stødt, forstaar sig, og det blev syet ind i en lille Pose og hængt ned i Luden; der bliver den saa hængende maaske otte Dage, hver Dag bliver den klemt og gnedet, at Farven kan komme af den, alt imens at Ludgryden stod ved Varmen. Der skal saa lige være saa megen Lud, at Garnet netop kan flyde, og saa sætter vi Gryden over en langsom Ild; er Ilden for stærk, vil Garnet gærne plettes. Naar Garnet har ligget der en Dags Tid, tager vi det op, vrider det og piller det ud, og saa putter vi det igen i Luden og bliver saaledes ved, indtil det er mørkt nok. Det kan somme Tider tage fra fire til otte Dage, efter som Luden er stærk til; men det kan ogsaa ske, at Farven ikke vil „tage ved“, saa er der ikke andet Raad end at komme Kalk i Luden; ja een kommer Surdej i, andre grøn Sæbe eller Brændevin i; a har nu altid brugt Kalk; slaar det endda fejl, er det bedst, at Gryden bliver staaende en Maaneds Tid eller to, jo længere den har staaet, og jo tiere den er brugt, des bedre er den, — ja den kunde jo omsider blive saa fuld af Snavs og Skidt, at det hele maatte hældes væk.“ Saa vidt den gamle Kone. Endnu maa mærkes, at man vel skulde vogte sig for at rose Garnet under Farvningen; kom en fremmed ind og saae det og sagde: „Det bliver kønt!“ maatte man hurtig svare: „Din R—, den er ogsaa køn!“ saa havde Ordet ingen Magt.

Et Par andre gammeldags Opskrifter følger. „Mos-brunt“ farvedes paa følgende Maade: man tager 1 Lod Karlsten*) til 2 Pd. Garn, og det skal koges 1 Time

*) Kromsurt Kali.

i saa meget Vand, at Garnet flyder; saa bliver Garnet taget op og køles; atter tages rent Vand, og deri kommes 1 Pund Løgskind eller 1 Pund Mos (Skaallav, Parmelia physodes), Garnet koges atter en Time og tages saa op og tørres. Løgskind giver den smukkeste Farve.

En smuk gul Farve fremstilles saaledes, at Garnet først skoldes hvidt, dernæst kommes 1 Lod Alun i saa meget Vand, at Garnet flyder, og det koges deri en Time, saa tages 1 Pund Hoveder af „onde Urter" (Chrysanthemum segetum) med lidt mere Vand; Garnet koges endnu 1 Time deri og tørres bag efter i Skyggen. Vil man have grønt, behøver man jo blot at dyppe det gule i Lødgryden. Der kan ogsaa skaffes en gul Farve til Veje ved at koge Garnet i Alunvand med smaa Lyngkviste eller Skræppeblade; i Æventyret siger Enken til sin Søn: „Du skal ud i Heden og skære mig noget fint Lyng, te jeg kan faa at farve mig et Skørt i!" Rødt farvedes saaledes: man købte „Kræp" (Krap), dernæst kogtes Garnet i Vand, hvori der var opløst Vinsten og Alun, derefter i Krapvand. Violetbrun var ogsaa en Farve, der kunde fremstilles i Hjemmet; naar Konen var færdig med Brygningen, kom hun varmt Vand paa Karret med Bundfaldet, lod det staa og trække til næste Morgen; saa blev Vandet tappet af, det kaldes „Tapdraaber"; deri opløstes saa 1 Lod Alun for hvert Pund Garn, og man brugte saa megen Vædske, at Garnet kunde flyde, og saa kogtes det en Time deri, hvorpaa det blev taget op; derefter blev der tilsat Suppen $^1/_2$ Pund Brunspaan for hvert Pund Garn; det kogtes atter en Time, hvorpaa Garnet blev taget op, skyllet og tørret i Skyggen. Af andre Farvemidler nævnes: til lysegult bruges Pors og Blomsterne af Skarntyde og Engskær (Serratula tinctoria); til mørkegült grønne Boghvede-blade eller Birkeløv; lavendelblaat farves i Ege-

Savspaaner. Endelig kan Kristensens Fortælling anføres: „Skørteren dem farret di i Ællebark aa Slibstensdøj (Slibestensdynd), de wa jo pæn swaat de føst, men saa bløw di baade rø aa gul te sist".

Saaledes omtrent har den gamle Skik med Hjemmefarvning været; nu bliver det meste Tøj „hennefarvet", eller man køber hos Farvehandlere i By eller paa Land, hvad de har i Forraad af Anilinfarver eller andet. Om Lødgryden endnu skulde findes her og der, veed jeg ikke, jeg skulde dog næsten tro det; Klæder, der ved dens Hjælp blev hjemmefarvede, havde en ganske ejendommelig, stram Lugt, naar de da ikke med særlig Omhu var skyllede; jeg tror at have mødt den Lugt nu og da ogsaa i senere Aar, den er ikke let at tage fejl af, naar man een Gang har mærket sig den.

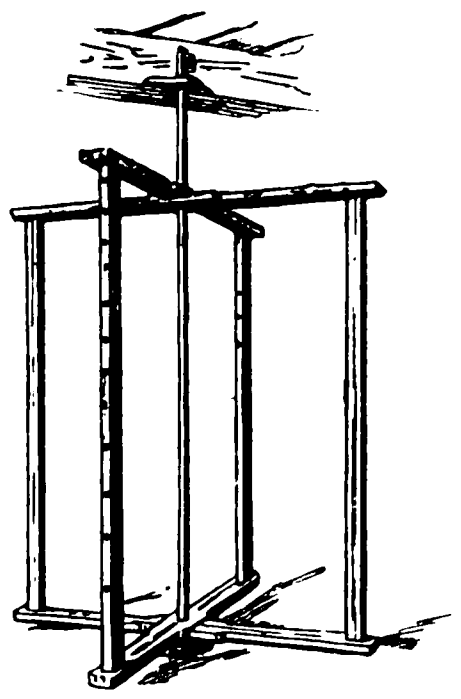

41. Trendebord.

Skal nu Garnet bruges til Tøj, maa det jo væves. Skal der gøres svært tykt Vadmel, maa det først tvindes; er det rigelig haardt tvundet, lægges Garnnøglerne i Ovnen, efter at Brødet er taget ud, det kaldes at „brue" dem; saa løber Traadene ikke i Kurrer, naar de skal trendes til Væv. Nøglerne lægges i „Trendekassen", der har mange Rum; saa haspes de op paa „Trendebordet" (en stor Vinde, Fig. 41) i Vævens Længde; det er et Arbejde, som vanskelig kan beskrives; naar saa Garnet er afdelt i „Lokker" paa 40 Traade hver, Lokkerne er „kejsede", det hele til sidst er „lænket op", trukket i lutter Sløjfer, den ene i den anden, sættes Væven paa Væverstolen, de enkelte Traade trækkes igennem „Sellenes" Traadløkker, igennem „Rørenes" Skillerum, og Vævningen kan begynde*).

*) Blev der trendet til Væv ude, fik Trendersken en lille Gave, som her (D.) kaldes: Trendekande.

„Rørene" dannes af en smal Træramme, hvori der er fastgjort Fliser af Bambusrør; de kan være mere eller mindre tætte til finere eller grovere Garn. Her i Egnen er der Mærke paa Rammen for hver „Lok", og de inddeles efter Snese: i Vendsyssel regnes efter „Baand", 60 Fliser; et Tibaandsrør har 10 × 60 Fliser osv.; men saa kan Røret igen have forskellig Tæthed

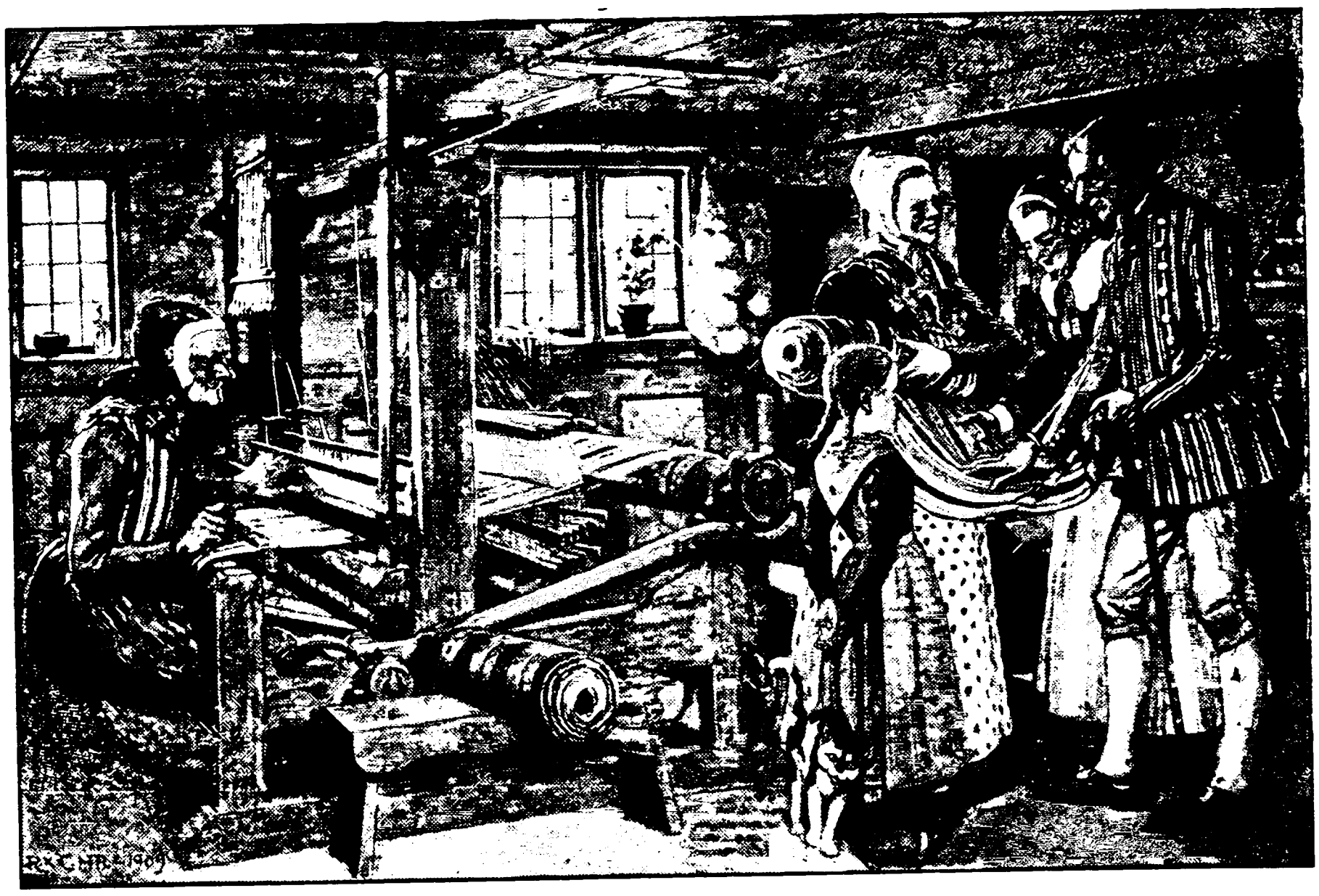

42. Vævning.

efter dets Længde, være f. Ex. 16 Baand langt, men kun 10 Baand tæt. Er Garnet fint eller ujævnt, saa det let springer under Vævningen, skal det limes, eller „saldes", det kan ske med Klister, men ogsaa med Kalve-lim. Naar man slagtede en Kalv, blev Hoved og Ben hængte ud ved Husvæggen; skulde Limen fremstilles, blev de „smadderkogt", Suppen siet gennem et Saald og Garnet dyppet deri og tørret. Væverstolen har mang-foldige enkelte Stykker, som det vil være for vidtløftigt at opregne; jeg skal blot nævne „Skytten", hvori Islætten

sidder oprullet om Rørstykker, „Spolerne“, der tit ved et Barns Arbejde fyldes paa „Spelterokken“, „Slagbordet“, hvormed Islættens Traad slaas fast i „Trendegarnet“, de forskellige „Bomme“, „Skamler“ eller „Fodtræer“, „Svingler“ og endelig den tunge Sten, der i et Reb hænger bag ud over Væverstolen: „Hund“ eller „Ko“.

Naar Væven saa bliver afleveret, saafremt den er „hennevævet“, faar Væveren en lille Gave af Fødemidler, et Brød og et Faarslaar, eller et Brød, en Ost, noget Gryn og Mel foruden den Betaling, man er enig om. Denne Gave kaldes „Skøn“ eller „Mude“, og der bliver gjort et lille Gilde for ham, et „Vævergilde“, med Kaffe, Smørrebrød og en Pons eller to (Randers). For at Tøjet kunde blive tykkere og sværere, blev det „valket“; man kunde dertil bruge en stor aflang, firkantet Ramme med Tværstykker, det hele overspændtes med Halmsimer; derpaa blev Vadmelen udbredt, blødt med varmt Vand, og saa bearbejdedes det med Hænderne; Naboer blev indbudte til at hjælpe (Fanø). Det samme kunde gøres paa et Bord (D.). Presningen kunde man ogsaa til Nød selv besørge; man rullede det fugtige Tøj fast omkring en rund Træstok, bandt dernæst et andet Stykke Tøj udenom og lagde hele Rullen ind i Ovnen, naar Brødene blev tagne ud; der blev det liggende, til Ovnen var kold; naar det saa atter blev rullet op, var det presset og blankt. Nu sker alt sligt hos Farveren eller i Stampemøllen. Men hvad der kunde kræves af en Bondekone i gamle Dage, og hvordan hun i en snæver Vending kunde rede sig ud af en Vanskelighed, kan følgende Fortælling oplyse. „Skrædderne kom til Aften, det var jo nu godt nok, at de kom; det er den Slags Folk, der gør en Husmoder to Gange glad, baade den Dag, de kommer, og den Dag, de rejser. Ja, det maa man dog ikke sige for rask, saaledes som en

Husmoder gjorde, da „æ Spytskræjer" kom. Han svarede: „Saa er 'et bedst, hun for aald hind Gle a jæn Gaang!" — dermed tog han sine Sager og gik sin Vej. Men Ulykken var jo, at Vadmelen sad endnu paa Væven, den Vadmel, som de næste Dag skulde sy mørke Klæder af til vor Fa'r. Lade dem gaa igen, vilde a ikke, saa blev de budte ind og fik en Skefuld Grød til Nadver, og saa kunde de gaa i Seng, naar de vilde. Pigen blev sat til Væven for at gøre Tøjet færdigt og skære det af; selv gjorde a Ild under Grukedlen; en „Vognhave" (en Side af Vognfadingen) blev slæbt ind — De veed nok, at den gammeldags Skik er, at to Mennesker ligger med Fødderne mod hinanden paa en „Have"; Tøjet er jo fugtet og indsvøbt i et Lagen, saa stamper de det med Fødderne. Det fik vi jo først anstillet; Brunspaan og Galæbler havde vi i Huset, og da Tøjet var valket, kogte Vandet i Kedlen, saa blev det farvet og tørret om Natten i den aabne Skorsten; — ja, det blev jo lidt silde, inden vi kom i Seng den Aften, men da Skrædderne kom op om Morgenen, laa Tøjet farvet og tørt til dem; men a har dog ikke Lyst til at gøre den Tur om igen, hverken for Guld eller røde Trommer*), som de siger; der kunde let noget have misset for os."

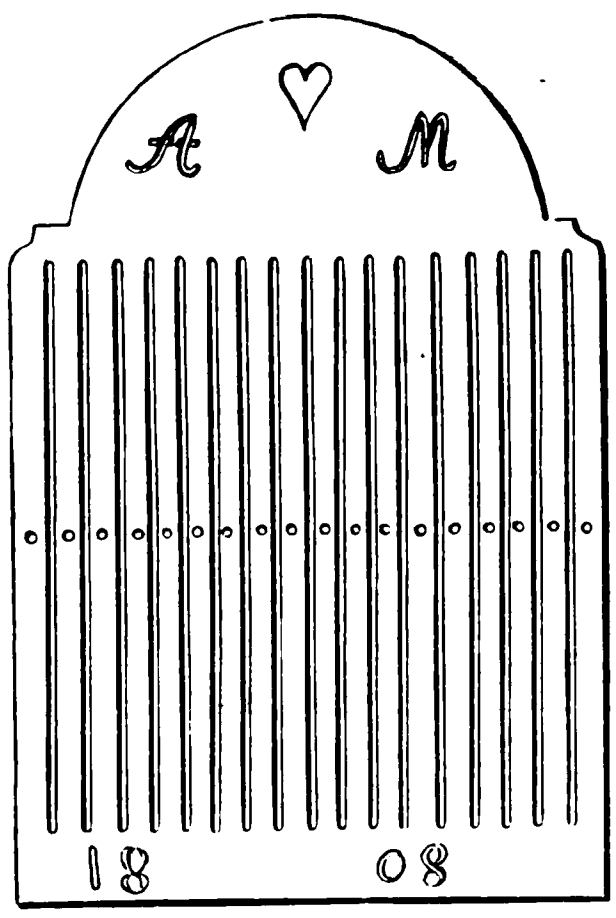

43. Strømpebaandsvæv.

Strømpebaandsvæven (Fig. 43) hører ogsaa til Udstyret i de gammeldags Huse; den kaldes „en Spjold" og kan nærmest sammenlignes med en stor Redekam,

*) Traadender, hvormed det vævede Tøj er fastgjort til Væverbommen; af dem beholdt Væveren, naar Tøjet var vævet ude, efter gammel Skik det halve.

saaledes at Tænderne er lukkede baade for oven og for neden. Hver anden Traad af Trendegarnet føres igennem et Hul midt paa Tanden, hver anden igennem det frie Mellemrum mellem to Tænder. Naar Trendegarnet saa strammes, frembringes der et Skel til Islætten mellem Traadene, ved at man hæver eller sænker Rammen, idet hver anden Traad, — den, der er ført gennem Øjet i Tanden, — hæves eller sænkes med den. Islætten føres igennem med Haanden, og som Slagbord bruges en Finger eller et Stykke Træ, som man slaar Traaden fast med.

En anden Maade at anvende Uldgarn paa var til Strikning af uldent Undertøj, Hoser, Trøjer o. lign. Man kalder i Nørrejylland almindelig Arbejdet: „at binde"; man sagde: „en Bindehose", „en bunden Trøje", og man lod „de fem Pinde" liste ved. I Nordslesvig gjorde man Forskel imellem at „strikke", hvilket skete med fire Pinde og saaledes, „at Traaden kastes over med højre Haands Pegefinger", og at „pregle" med fem Pinde, „saa holdes Traaden over den mellemste Finger paa venstre Haand". Andre Koner har jeg set sætte Enden af den ene „Bindepind" ind mod et hult Metal- eller Benstykke, som hang ved venstre Side, og saaledes strikke. Som en fuldstændig Næringsvej er Bindingen dreven i fattige Hedeegne, især i Hammerum H.; Folk maatte „binde deres Udgifter ind", d. e. skaffe Penge til Skatter og andre Udgifter til Veje ved Strikning. Landhosekræmmere købte de strikkede Sager og solgte dem dels over Ringkøbing til Hamborg og Holland og dels til København. Kræmmerne havde saa tillige Uld at bytte bort samt Sæbe; Ulden blev købt paa Holstebro Sommermarked i Juni Maaned eller paa Markedet midt i Oktober, da den plejede at være billigst; Kræmmerne overlod saa de fattige Bindere Uld og Sæbe, og modtog af dem deres Bind, som højst blev betalt med $^1/_3$ af

Værdien i rede Penge, det øvrige i Varer. Er Fortjenesten lille, maa der hænges i med Arbejdet. Børnene lærtes op fra smaa, baade Drenge og Piger; saa blev der bundet om Sommeren, naar Fritid gaves, om Vinteren daglig; Karlen gik med Bindehosen ved Møgvognen til Marks, Børnene læste Lektier med Strikketøjet i Hænderne. Karlene blev fæstede til at spinde og binde for Husbonden. Konen spandt i Almindelighed om Mandagen den Uld, som forbrugtes om Ugen til Binding; hun baade binder og tvinder paa een Gang, stundom med Barnet paa Skødet. Garnet snos om Haanden et Par Gange, Rokken trædes med Foden, og den samme Haand benyttes til Binding. „Laadden" (Sommerulden) forarbejdes gærne til Salg, og „Ulden" (Vinterulden) slides, da man anser den for at være stærkest. Til Salg bindes 12, 10 og 8 Skillings Karle-, Kvinde- og Børnehoser, Vanter, Trøjer, Underbuxer, alt af ufarvet Uld. I disse Egne møder vi saa „Bindestuerne", Sammenkomster til fælles Arbejde (Fig. 63, S. 244). Derved naaedes to Ting: der sparedes for de enkelte Lys og Varme, idet een Stue gav Rum til mange, og saa havde man desuden Fornøjelsen af et selskabeligt Samvær med den Adspredelse, som et saadant ydede, hvor Livet var til daglig Brug saa ensformigt og stille som ude paa de ensomme, sorte Hedevidder i Hammerum Herred. Blicher har i sin „Bindstouw" givet et Billede af en slig Aftens Underholdning, og jeg benytter E. T. Kristensens Ord for at skildre, hvorledes Skikken var. „Bindehosen skulde føde Familien, og Børnene opnaaede tidlig en stor Færdighed i at bruge Strikkepindene. Tit kappedes man om, hvem der kunde binde mest, og det var en stor Ære at anses for den hurtigste Binder. De „maalte da af", det vil sige, de rinkede hver især lige meget Garn op, flere Hundrede Alen, og bandt ved Maalet en Løkke eller Sløjfe; disse

Rinkninger laa da foran enhver især, og af dem bandt de. Sad man ved et Bord, gik Garnet over en Krog, fastgjort i Loftsbjælken.“ — Jeg har selv hørt en lidt anden Fortælling om, hvordan det gik til, naar man bandt om Kap: alle Enderne blev samlede, og en af de tilstedeværende maalte saa et vist Antal Favne ud, idet han bestandig holdt alle Enderne samlede, som skulde de tvindes; det afmaalte Garn blev lagt i en „Rinkning“ midt paa Bordet, for at tage et Billede andensteds fra: som en opskudt Trosse; de samlede Ender førtes over Krogen i Bjælken, hver tog sin, og Arbejdet begyndte; kunde een eller flere ikke følge med, blev deres Garn af de andre trukket i „Filte“. Bandt man ikke om Kap, brugtes Garnkrogen ikke, men saa var Garnet heller ikke rinket op; Garnnøglet hang paa Binderens Skulder i en Dobbeltkrog, „Giljekrog“, der med sin anden Hage var fastgjort i Trøjen eller Vesten. En hurtig Binder kunde bruge 100 til 120 Favne Garn, naar han bandt 3 Marks Hoser, eller 60 Favne, naar han bandt $2^1/_2$ Marks Vanter. — „Skal vi ved Siden heraf se ind i en fattig Stue?“ siger Kristensen videre. „Smaafolk var for fattige til at gaa i Lag med Gaardmændenes Slægt og havde i Reglen mange Børn, som de ikke kunde forlade om Aftenen; de sad da alle og bandt, saa mange, som kunde, for det meste i Mørke, og for at de smaa ikke skulde blive søvnige, sang Moderen den ene gamle Vise for dem efter den anden, ja satte dem Lektier for deri, som de maatte synge igen, og netop paa den Maade blev Viserne indprentede i Hukommelsen saa fast og urokkelig, at de aldrig glemtes.“

Skyggesiderne ved hele dette Bindeliv var det, at baade Karle og Piger afvænnedes med strængt Arbejde og Vejrligets Omskiftelser; man kunde i den travleste Sommertid se store stærke Karle staa ved en Husende

og binde. Det er blevet mig fortalt, at en Gaardmand bød 8 Skilling i Dagløn, den Tid ingen ringe Betaling, Kosten og desuden Skraatobak for at faa Arbejdere til at lukke Diger, men forgæves.

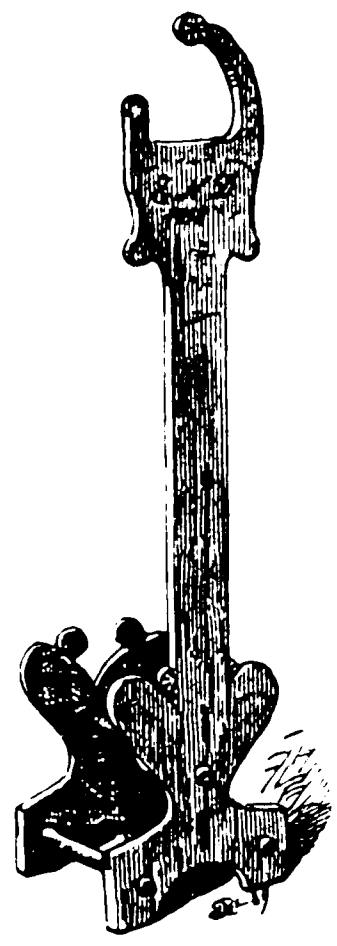

44. Skagefod.

Om Arbejdet med Hørren veed jeg ikke meget at sige; naar den var ruskket, blev Taverne løsnede enten ved, at Hørren spredtes paa flad Mark, saa at Regn, Dug og Sol maatte gøre Arbejdet; eller ogsaa sænkedes Knipperne i rindende Vand, til det samme var naaet. Naar dette forberedende Arbejde var gjort, blev Hørren tørret over en „Hørgrav" (S. Hald H.), en lang Grav med Stænger over; nedenunder var der Ild antændt. Det var en særlig Kunst at tørre godt; de forsigtige tørrede for lidt, de dristige stak Ild paa det hele; en god „Tørrekone" hentedes langvejs fra og betaltes godt. Somme Steder er Hørren nok ogsaa bleven tørret ved Ovnvarme. Naar den saa var tør og stiv, skulde den „brydes", d. e. Stænglerne knuses, saaledes at Taverne blev fri; Gaardene havde hver sit „Brydelag", som udførte dette Arbejde. Dernæst laantes saa vidt muligt alle Pigerne til Skagning, og hver mødte med en „Skagefod" (Fig. 44), i hvis Krog for oven Hørknipperne føres ind med venstre Haand, og en „Skagehaand" (Fig. 45) at hugge med. En af de ældre fortæller fra Vendsyssel, hvor de tørrede Hørren i Ovnen, at han som Barn gærne krøb ind i Ovnen og „lokkede" Hørren ud i Haandfuldevis. Hen imod Slutningen blev der spurgt den ene Gang efter den anden: Er det „Kælingen"? Er det „Stodderen"? „Kællingen" kaldtes den

45. Skagehaand.

næstsidste Lok, den var der for Resten intet at mærke ved; „Stodderen" var den sidste Lok, den skulde fyldes med Gulerødder, Roer og Kaalrabi. „Naar jeg saa smed den ud, tyk og stor som den var, sprang alle op for at slaas om den; thi den vilde enhver have." Fra Djursland fortælles, at Bonden gør sin Kostald ren til Skagningen; i hver Baas faar en Pige Plads med sit Skagetøj, og man samler saa mange sammen, som der kan skaffes Plads til, fra hele Byen; saa begynder „Skagepigerne" paa deres Arbejde, og den er naturligvis den „villeste", der kan faa de fleste „Dukker" Hør skåget. Saa bliver der fortalt Æventyr og Kærestehistorier, vel ogsaa sunget, og der kan blive meget gaaet igennem, thi Skagningen tager tit 3—4 Dage; men den sidste Dag bliver der Gilde, og derom kan der fortælles følgende.

„Jow, sie do, de wa te Jens Rasmussens, die hoj di Skagpige; de Gong de no lakket moj Awten den sist Daw, saa sæjer der jæn ow di fremmed Pige te Kuenen: „Met Mari," sæjer hun, „sku vi it ha Fiolen i Awten?" „A veed et helleſen it," sæjer hun, „de komme jo an aa, om Jens vil sæj ja te de; men no, saa den Sag, ska a da mæ de saam go øwer aa snak mæ ham om et; a ka si, han sto aa vande Bæste die øwe vi Kjaltrowet (Brøndtruget)!" De Gong hun no kam hen te ham, saa sæje hun: „Jens!" sæje hun, „di fremmed Pige vil da saa mød gjen ha Fiolen i Awten; hwa sæje do te de?" „Ja, to hwa sæjer a te de!" suet han, „de komme missen (minsæl) an aa, om Drengen vil løv op ætte Niels, saa to saa sku vi jo ha ham te aa kom hie nie mæ Loret (Fiolinen) aa saa hans Rokbien (Klarinet)!" Lisom di no, Manden aa Kuenen, sto aa snakket om et, komme Drengen trækkend' mæ et Kaavel Kyer ind aa Pueten. De Gong han no kam hen te Kjaltrowet mæ Kyeren, saa sæje Jens jo te ham, om han vild' løv op

te Pannerup aa sæj te Niels om aa kom dæ nie i Awten mæ hans Lor aa Rokbien. Jow, Drengen wa osse rele te aa løv ætte Niels, aa de sto heller ek' læng aa' mæ ham, saa de Gong Pigern wa bløwen færdig mæ djæ Arbejd, aa wa kommen ind aa hog løs i Natteren, saa kam Niels aa Drengen drawend' mæ hwerander ind ow Pueten. Da no di kommer ind, saa sæje Niels: „Go Awten!" aa Jens Rasmussen rese sæ jo da op fra Natteren aa sæje: „Go Awten, Niels, aa walkommen; læ mæ leg det Rokbien ind aa Sengen, Loret ka vi jo hæng her aa Væggen, aa sæt dæ saa om te Skywen (Bordet) aa saa dæ noed te di Natter!" Ja, Niels hog no i sæ ow di hæ stywet Katosle, di søv (søbede) dem ind mæ Skie, men imell hwæ Las, Niels kjo (kørte) ind mæ, saa skotted han da mød gjæwt øwe te Tjenstpigen i Goren; hun saj aa kjo te ve den aaen Sie ow Fajet. De Gong di no wa færdig mæ de hie Eden, saa saj Jens Rasmussen aa Niels aa snakket let ve en Piv Tobak; Jens spue Niels, om di hoj sot djæ Mog uj op' i Pannerup, aa om di hoj sot Rowen lo i Joren. Jow, suet Niels, Rowen hoj di da sot soj, men djæ Mog ku di it kom uj opaa di ujest Skywte mæ, saa de wa bløwen saa mød sjette, te de wa slet it te aa komm aa. Men di no saaen saj aa snakket, saa bløw Kvindtøwet da saa mød urolle, aa Niels han ku no nok sosto, te dede wa bæjst, han kom op i Dwestowen aa sek Loret stemt, aa han hoj heller it wal begyndt aa skrup aa et, sa han hoj hiele Swalmen om sæ; nowe vil ha en Holstenswals, ande vil ha en Hamborre, ja de wa saa galt nowe, de vild ha hat de „fuld Swing" (en Slags Polskdans); men Niels han bløw vre, aa suet dem, te desomti te di no it vild ha de, han ku spell, saa pakket han Loret ind aa gek sen Vej. De Gong di hoe dehie, saa tu de rele te aa daans, aa de gik den

jænn Gong galler end den aaen. Da de no bløw noed uj aa Nætten, saa kom aasse Mølleswenden, han hoj en bette Mogkrog (Tobakspibe) i Munden, de Gong han kom ind aa Daren; men aaller saa sor' hoj Ungdommen sjet ham, sa de wa jæn ow di ung Kaal, dæ kom hen te ham mæ en Pig ve Honden aa saa te ham; „Væsgu, ve do no væ saa gu aa opret' de, a haa faasømt!" Jow, de sku han da nok, aa a ska da osse low for, te han swinget om mæ hind'. Pigen wa hind', te Niels hoj laant saaen et gjæv Øw, men de Gong han so, hujen hun turet mæ Mølleswenden, saa tint han noj ant. Mølleswenden trækket ow mæ hind', da de bløv hen moj Dawningen, aa lidt længe hen gik Niels osse hjem; men da han kom et Støj uj ow Vejen, saa ku han it blot sæ (dy sig) længe, han maat te aa si, hwa de wa, de trot (trykkede) ham; han haj fot saaen en stue Knuj aa hans jænn Lor. De Gong han saa so ætte, saa hoj han 14 Rigsdaaler aa to Skjelling i Lommen, dem hoj han tjent i Nat. „Wa et it ant, de trot mæ," saa han, „saa er a missel bæje faarend', end hwissomensti tede a hoj fot Pigen; hun ku kaski hoj bløwen mæ en wa Knuj te aa trøk!" (Thorsager, Djursland).

Arbejdet med Hørren er dog ikke til Ende med Skagningen; efter denne bindes Hørren i Lokker, „Bruder", med et knyttet Hoved i den ene Ende. Disse Lokker „hegles"; river den uøvede Arbejderske sig paa Heglens hvasse Tænder — den er stillet op paa et Lad, en „Heglestol" — faar hun „Heglefedt" at smage; 12—16 Lokker bindes saa i en „Krans". Dermed er Hørren færdig til Spinding, og saa hedder det: „Nær æ Fruentimmer hægler aa kun so'r lidt Hør, saa takker di Guj saa Blor, men so'r di Hør nok, saa takker di hwerken saa Hør eller Blor." Bliver Hørren saa endelig spunden, skal Garnet først koges, derefter bankes det, til det bliver

blødt; det Arbejde kaldes: „aa bøs" eller „bøst", og det sker med en „Bøstkjæp".

Inden jeg slipper Hørren, maa jeg omtale en sønderjydsk Industri, Kniplearbejdet. — „Kan De ikke fortælle mig, Ane Marie, hvordan det gik til, da De lærte at kniple?" — „Jo, det kan æ godt. Vi kniplede snart alle der omkring ved Møgeltønder, men vi maatte begynde tidlig for at lære „Slaget", o æ var knap otte Aar gammel, law æ kom hen. Det var til et Par gamle stille Folk, hvor Konen kniplede; senere blev der ligefrem holdt Skole, hvor der var over en Snes Børn samlede. De spørger, om Skolemesteren vilde lide det — jo, min Moder var meget nøjeregnende, og æ forsømte saa vidt ikke en eneste Dag af min Skolegang. I den lille Klasse gik vi hele Aaret tre Dage i Skole og saa de andre tre Dage i Kniplestolen; law æ kom op i den store Klasse, skulde æ kun to Dage hen i Ugen, saa gik æ fire Dage i Kniplestole. Vi begyndte med de smalle Mønstre og saa Stokke, og saa havde vi ikke et stort Kniplestrin, men en „Storkerede"; det var et fladt firkantet Stykke Træ med fire Huller i, eet i hvert Hjørne; til de Huller passede fire Pinde, og oven paa dem igen laa Pladen med Kniplebrevet, Mønsteret, hvorefter vi kniplede; hele Anstalten laa paa vore Knæer, og vi støttede den yderste Kant af Skrinet mod en „Stander", der stod paa en Slags Skammel, og som var til at løfte eller sænke, som vi behøvede det. Om Aftenen havde vi en Lampe tændt; vi brugte den Gang smaa Lamper med Brændeolie eller Tran, og da de jo ikke lyste synderlig, hang der for hver af os fire, der sad rundt om en Lampe, en Glaskugle med Vand, saadan som Skomagerne bruger dem; den kunde ogsaa skrinkes op eller ned, saa at vi altid kunde faa Lyset til at falde paa vort Arbejde. Og skønt æ endnu var Barn, har æ

fortjent mer en een Bægt Brød til vort Folk (Forældre). Law vi saa var blevet voxne, gik vi gærne sammen fire og fire og arbejdede; der sparedes jo baade Lysning og Varme derved. Saa skete det jo nok, at der kunde komme unge Karle ind; og De maa tro, vi havde en køn Ungdom de Tider. Vi kunde saa sige til dem: Kom igen en anden Aften, saa skal vi byde jer med til vort „Standerhøtte". Karlene kom saa mindst to Aftener i Ugen; de mødte gærne i Mørkningen, naar de havde faaet Nadver, og blev saa til Kl. 9 omtrent, da de skulde hjem og røgte af; saa fortalte de Bynyt eller gamle Krønniker; somme kunde ogsaa synge, og vi havde mange kønne Viser den Gang. Naar Aftensædet hørte op, gjorde vi Piger et lille Gilde, et „Standerhøtte", og bød de Karle, der havde holdt os med Selskab; det gik for sig i stor Tarvelighed, de fik en Kop Kaffe med Tvebakker og noget Mellemmad og saa for Resten Tak, fordi de havde kortet os Tiden de lange Vinteraftener. Æ har fortjent mange Penge med Kniplestokkene, en Tid var der svar god Fortjeneste derved; naar vi havde et Stykke færdigt, kunde vi gaa til den store Knipling=kræmmer Hansen i Møgeltønder; ham fik vi Traaden hos, og saa betalte han os efter Alenmaal. Vi fik altid Sølvpenge, for de havde den Tid ingen Sedler der oppe, og saa kom vi ind een for een og fik vor Betaling; han kunde aldrig lide, at der kom mere ind end een ad Gangen; der kunde jo være dem, han for samme Møn=ster betalte mere, fordi Arbejdet var saa kønt; andre var sludrede og fik mindre. Det kunde han ikke lide, der skulde snakkes om; men æ tror virkelig, han havde Sølvpenge i skæppevis, naar æ tænker paa, hvor mange der en Dag kunde komme; vi kunde jo komme, naar vi vilde, men til de store Fester, til Jul, Paaske og Pinse, kom vi alle. Det er jo ogsaa før gaaet op

og ned med Prisen, men saa ringe i Prisen, som de nu om Tider er, det tror æ dog aldrig, Kniplingerne har været."

Arbejdet med Mælken hørte naturligvis Kvinderne til; de malkede Køerne og siede Mælken op i de gammeldags sorte Lerfade, „Sætter", der stod paa Hylder under Bjælken i Opholdsstuen; en særegen Mælkestue hører til den senere Tids-Forbedringer. Der maatte passes paa, at der ikke blev givet Mælk bort, uden at der kom et Par Saltkorn deri; disse hindrede nemlig Hexene i at øve deres Trolddom mod Køerne, som havde ydet Mælken; visse Mennesker forstod Kunsten at malke Køerne ud af en Syl i Bjælken, eller ud af Porsstilke paa Heden. Dette gik saaledes til: Pigen satte to Syle med Spidserne fast i en Bjælke, og saa tog hun om Skafterne, som om hun malkede; da straalede Mælken ned i Spanden, som stod under dem. Der fortælles om, at Præsten i Sognet fik en Pige til at gøre den Kunst for sig, og da hun nægtede at fortsætte, fordi der da vilde komme Blod og Koen dø, svarede han, at han nok skulde betale Skaden. Hun blev saa ved; det skete, som hun havde sagt, Blodet dryppede ud af Syleskafterne. Præsten døbte saa Pigen om, og med den ny Daab glemte hun sine Hexekunster.

Fløden samledes sur i Flødepotten; paa Bunden af Potten var der en Tap til at lade Vallen løbe fra. Kærnen var en Stampe-Kærne; Staven maatte helst være af Røn, Kærnen maatte ikke staa under en Bjælke, for saa magtede onde Mennesker at trække Smørret fra den, saa man til sidst kun fik noget ildesmagende Kærnemælk, som ikke engang Svinene vilde æde. Man fik heller ikke Smør, naar man sang, mens man kærnede; nøje maatte der passes paa, at ingen fremmed saae i Mælkespanden, fra der blev malket, til Mælken blev siet, eller

saae i Kærnen, naar Fløden var kommen i; kom en fremmed under Kærningen ind ad Døren, skulde han hoppe ind over Dørtrinnet, for ellers tog han Smør-ret med sig. Det er i det hele taget let at for-staa, at der tit har været Vanskelighed med at faa Smør; somme Tider var Mælken bleven saa sej, at de kunde tage ned i Span-den og løfte „Hjankerne" lige op til Loftet, uden at de gik i Stykker, til andre Tider maatte man, efter at have kærnet i Dagevis forgæves, koge Smørret ud af Kærne-mælken. Hexeri var der jo naturligvis deri, og Raad maatte søges. En Hjælp var at lægge en „Tordensten" (Echinit) paa Hylden ved Mælkefadene — den kaldtes somme Steder „Smørlykke", saa fik Hexeri ingen Magt. Man kunde ogsaa malke paa Messing eller lægge Knappenaale under Køerne i Baasen. Kan man ikke faa Smør, og en af Gaardens Folk, som har været fra By, kommer hjem i det samme, siger Konen: „Kom du nu og tag ved, du er gaaet over Aa-Skel, og det er der Held ved!" Det er ogsaa godt at lægge en gloende Hesteskо under Kærnen, eller en Glød, eller at komme et Stykke Arvesølv i den. For at skaffe den rette Temperatur til Veje kom man om Vinteren varmt og om Sommeren koldt Vand i Kærnen. Var man saa lykkelig sluppen igennem alle Vanskeligheder og havde faaet Smørret, skulde Børnene have en „Kærnebryge" eller „Kærnemelmad", paa Sjæl-land en „Kærnestumpe", et Stykke Brød med et rigtig tykt Lag usaltet Smør paa. Smørret blev saa taget op af Kærnen, men maatte først „knives", det er: man tog

46. Flødepotte
med Tud og Tap i Bunden.

Brødkniven og førte den paa Kryds og tværs gennem Smørret med Ryggen fremad; derved samledes Haar og Trævler ud; man bruger vel Udtrykket endnu om en klar Sag: den er saa red som heglet eller knivet Smør. — „For Resten", sagde Kællingen, „har hver sin Skik!" — hun kærnede med Ragen og tog Smørret op med Visken, for at der ingen Straa skulde komme i det. Smørret er i øvrigt af de vanskelige Ting; der er næsten altid „Fejler" ved det, „om æ Sommer er et faa blød, om æ Vinter faa hor, men den væst Fejler er, nær der ett er aa et".

Mange Steder i Vesteregnen brugtes smaa Tranlamper til Lys om Aftenen (se Fig. 19). Det var dog sagtens mest i de Egne, der laa nær ved Havet, og hvor man havde let ved at forskaffe sig Tran ved selv at koge den af Torskelever. I fattige Hjem i Hedeegnene nøjedes man med „Lyseklyne"; men hvor man havde Raad til det, blev der støbt Lys ved Novembertid, naar Faarene var slagtede. Tællen blev smeltet fra „Greverne"; Faaret og Koen er jo „Talghøveder", et Svin derimod et „Isterhøved". Ganske almindelig brugtes Smørkærnen til Støbegryde; den blev sat i en Balle koldt Vand, for at man lettere kunde faa den afdryppede Tælle opsamlet. Somme Steder havde man en Støbegryde af fortbrændt Ler, der var aflang rund i Aabningen; der var ogsaa dem, der brugte en Støbespand af Bødkerarbejde; Gryden pakkedes ned i en Balle med Hø, Spanden blev ligesom Kærnen sat i Vand. Vægerne af Bomuldsgarn blev trukne paa smalle, lige Grene, „Spiler" *), eller „Spedder", saa lange, at de bekvemt kunde hænge paa tværs af Spolerne paa en almindelig Loftsstige; en saadan blev lagt over Ryggen paa to

*) „Saa raank som en Lysspil." Vendsyssel.

Stole, under den blev udbredt et Stykke Lærred, der maatte være saa glat som muligt, for at man lettere kunde faa Tælledrypperne afskrabet. Man tog saa „Spilen“ i begge Hænder, dyppede Vægerne i Tællen, hængte den op mellem Stigens Spoler og fortsatte saaledes; efter

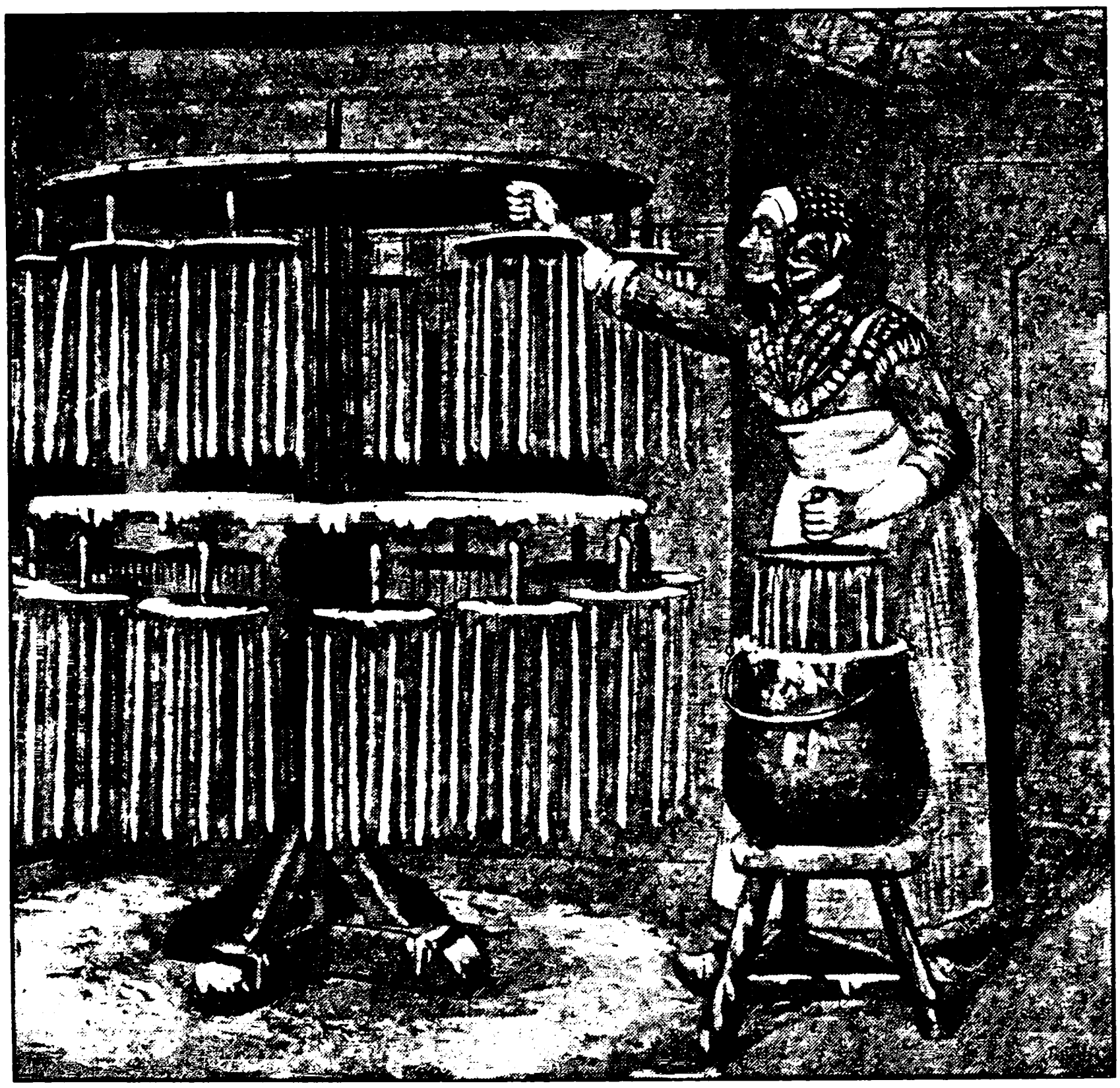

47. Lyseſtøbning ved Støbebord.

som Tællen svandt i Støbegryden, blev der hældt varmt Vand efter. Naar Lysene var tykke efter Ønske, blev de „tappede“, d. e. den kegleformede Spids, der havde dannet sig paa Enden af dem, skaaret af, og til sidst en „Fattigmand“ eller en „Løbepraas“ støbt: det var en lang tynd Tællevæge, som rulledes op om en „Praase-kærte“, et Stativ af Træ, af lignende Form som dem,

der i Byerne anvendtes til Voxstabler. Løbepraasen brugtes til at gaa Ærender med om Aftenen i de mørke Stuer, og Børnene plejede at have særlig Interesse for den og gjorde deres Bemærkninger om den: „For er han tykker som ifjøver!“

En bekvemmere Indretning var et Støbebord (Fig. 47); Vægerne hænger paa runde Brikker, der er anbragte under den runde Bordplade; denne kan drejes om en Tap, saaledes at den, som støber, kan blive siddende ved Støbegryden, hægte Brikkerne af een for een og dyppe deres Væger, imens hun stadig drejer Bordpladen til sig. Var Lysene slupne op, og der i en snæver Vending skulde bruges et, havde Husmoderen gærne et Par Støbeformer af Bly eller Blik, hun kunde hjælpe sig med; vilde Lysene ikke slippe Formen, varmede man den forsigtig ved Ilden. Ja, men eet maa ikke glemmes, det er det trearmede Lys, der blev støbt og henlagt for sig selv for at sættes paa Bordet Kongeaften; det har hørt til alle Steder, hvor der var gammeldags Husstel. Naar saa Støbningen var endt, blev Vandet, der jo næsten helt fyldte Støbegryden, forsigtig baaret over i Faare-stien og der hældt ud; det friede Faarene for at faa „Svæld“ (Skab).

Et Kvindearbejde er endnu Vask. Med den gammeldags Fremgangsmaade kunde en stor Vask gærne

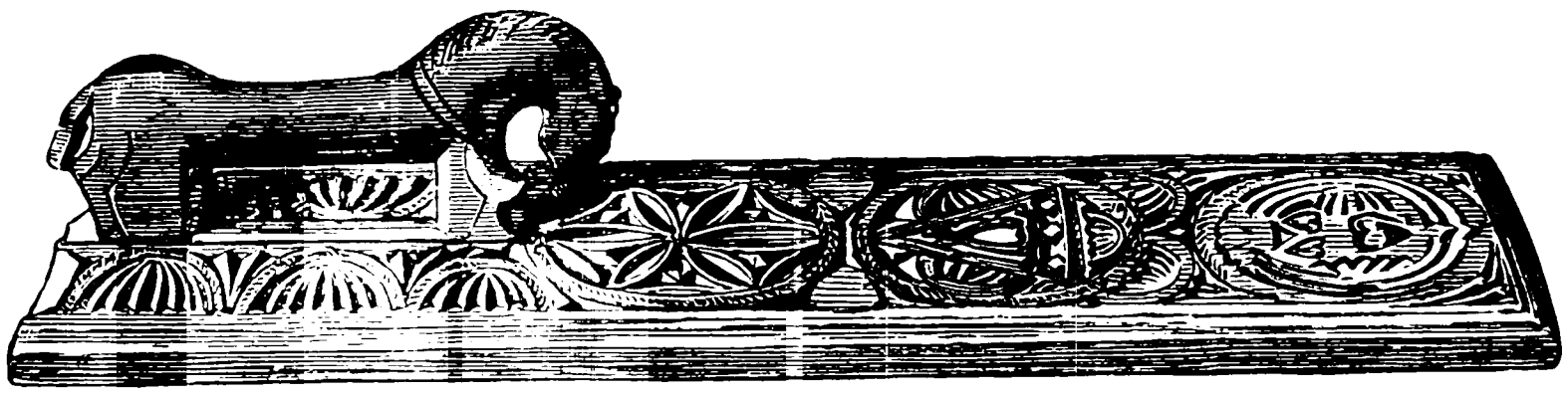

48. Manglebræt.

tage to Døgn; den første Dag er saa Husmoderens, den anden Pigernes. Naar Tøjet vrides op, passer

Pigerne paa om muligt „at give hinanden Vuggen", det er en Fold paa Tøjet, der kan fremkomme, naar det vrides; den af Pigerne, som „Vuggen" er nærmest, vil først faa en virkelig Vugge i Gang. For at der kan faas godt Vejr til at tørre Vasken i, maa Karlene stølpe deres Buxer godt op for neden, eller trække dem af, vende dem avet og hænge dem paa et Søm paa Husgavlen; eller ogsaa vende Skjorten avet og trække den paa. Det er for Resten en yndet Morskab at raabe til Pigerne der vasker: „Tørvasker!" Men Karle eller Drenge, som gør det, passer paa at komme bort snarest muligt, thi Pigernes Svar er en Spand Vand over Vedkommendes Hoved. Er Vejret godt den første Dag, er Konen gode Venner med Karlen, er Vejret godt den anden, er det Pigerne, der har Karlens Yndest; i det hele siges almindelig, at godt Vejr, naar der vaskes, er Tegn til, at Husets Kvindfolk har „Karleynde". Naar Tøjet var tørt, blev det rullet paa et Bord med et „Manglebræt", hvis Haandtag jævnlig var dannet som en Hest (Fig. 48 og 49). Strygejærnet brugtes nok kun til enkelte Stykker fint Tøj, f. Ex. til de krusede Lin paa de gamle Hovedtøjer, der efter at være strøgne blev krusede med en Kniv. Det uldne Tøj, deriblandt de almindelige uldne Lagener, „Hylsklæder", „Tjaal", blev, som tidligere sagt, gærne vaskede Foraar og Efteraar i Faarevandet.

49. Manglebræt.

Inden jeg helt slipper Arbejdet med Uld og Traad,

skal jeg omtale en utvivlsomt ældgammel Arbejdsmetode*), som endnu bruges af Fiskerbefolkningen i Agger. Man har der den Mening, at man ikke kan tvinde flertraadet brugeligt Garn til Fiskevaad paa Rok, det skal gøres paa „Haandten" (Fig. 50). Denne bestaar af en o. 10" lang smækker, rund Jærnstang (*cd*), hvis ene Ende er ombøjet til en Krog, „Nokke" (*a*); ikke ganske paa Midten, nærmest Nokken, er der fastgjort en Trille paa den, en „Snold" af Eg eller andet tungt Træ (*b*); det hele kan dog ogsaa være af Jærn eller af Træ; Stykket med Krogen kaldes „Hoved" (*c*), det lange Stykke under Snolden „Hale" (*d*).

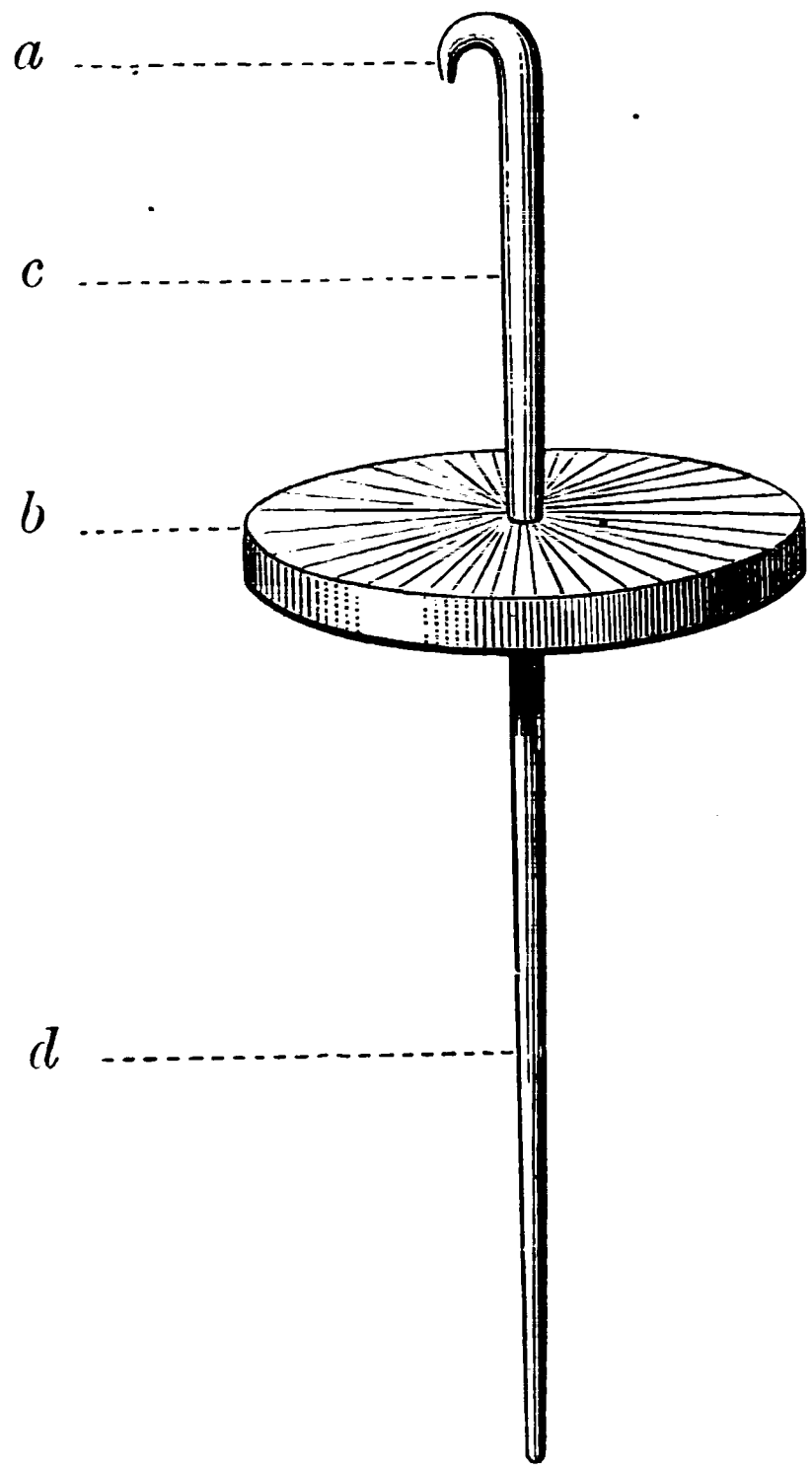

50. Haandten i Agger.

Med en saadan Ten tvindes al den Tvist, der bruges til Aalevaad; disse Garn skal slæbes over Fjordbunden med dens Sten og Tang og maa derfor være af særlig svær Beskaffenhed; det bliver tvundet af indtil 7 eller 9 enkelte Traade.

Arbejdet udføres af Kvinder, Drenge, i det hele mest af unge Mennesker, der ikke endnu har tilstrækkelig Færdighed i den vanskeligere Gerning: at binde Fiskegarn. Den, som tvinder, fastgør først Traadene til Haandtenens Hoved og snurrer dem om Nokken; dernæst lægger han

*) Velvillig Meddelelse af Lærer A. Grøn i Hellum.

Tenen vandret med Halen paa en Bænk f. Ex. og holder ved Traadene tæt inde under Nokken med venstre Haand; i højre Haand har han en „Strogge", en Pind paa godt og vel sex Tommers Længde, med den stryger han rask hen over Tenens „Hale", saa den kommer i en hurtig omdrejende Bevægelse, farer ud over Bænkens Kant, glider mod Gulvet, som den dog kun flygtig maa berøre for ikke at standses for hurtig i sin Omdrejning; samtidig glider Traadene mellem venstre Haands Tommel- og Pegefinger, og der tvindes ved dette Strøg saa langt et Stykke Garn som fra Tenen, der snurrer ved Gulvet, op til Haanden, der er løftet saa højt, som den oprakte venstre Arm kan naa. Højre Haand slipper strax efter Strøget Strygepinden, og med dens tre første Fingre fordeles Tvindingen ved Op- eller Nedstrygning paa hele Garnlængden.

Saa snart Traaden er tilstrækkelig tvundet, og Tvindingens Fasthed er ens over hele Længden, vindes det tvundne Garn om venstre Haand, hvorefter man med højre Haand griber Tenens Hale og ved at snurre Tenen rundt vikler Garnet op om dens Hoved; derpaa fæstes Traaden atter om Nokken, og Arbejdet fortsættes, indtil Tenen er bleven fyldt; naar der ikke kan være mere paa den, fastgøres den paa en Slags Tenstol, og Garnet vindes af. Hele Fremgangsmaaden hermed synes som sagt at vidne om stor Ælde.

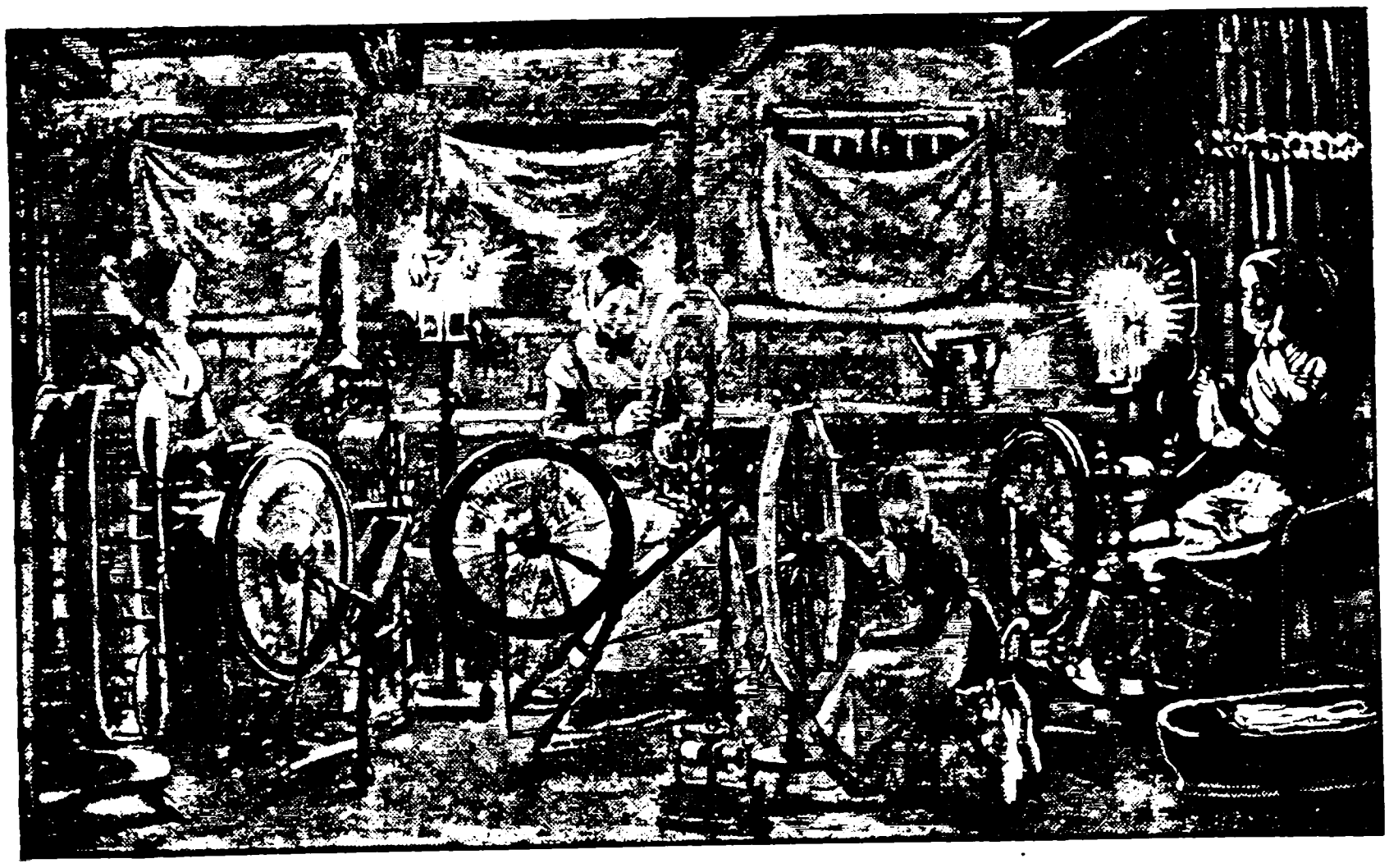

51. Spindestue.

4. Livet inden Døre.

Hvordan leves der saa i Bondens lave Hjem? Gamle Pontoppidan siger i sit Danske Atlas (IV S. 43) om Jyderne: „Som Folkene paa Vesterkanten af Jylland ved den kolde og skarpe Luft ere friske og haardføre, saa ere de og til største Dels store og anselige. Ved hverken for streng eller altfor lemfældig Omgang ere de jydske Bønder lette at styre; men synes de, at de fornærmes, ere de hævngerrige og hastige, dog varer det ikke længe. Af Naturen ere de oplagte til at handle, ere meget for at rejse og tjene noget andensteds, men dog, naar de have tjent noget, ere de meget for at komme hjem igen til deres Fædreneland. — Imod fremmede ere de meget venlige og gøre sig en Ære af at gøre dem til gode med, hvad de have. I Klædedragt ere de tarvelige: de fleste fabrikere selv ved deres Koners Duelighed deres Linned og Vadmel.

„Kvindekønnet er mesten alle af god Skabning og

arbejdsomme, gaa snart alle med stribet hjemmegjort Tøj, Vadmel og Linned, som de selv forfærdige; et Kramlærreds Halstørklæde og en stadselig Hue ere de meget for. De gaa næsten alle med Træsko, uden naar de ere i Kirken; da bruge de Tøfler og lade Træskoene staa udenfor. — De ere af Naturen stærke, hurtige og tro, have stor Lyst i deres unge Aar at tjene i Køben=havn eller Købstæderne, ja og i Holsten og Holland for at lære og tjene noget, men de komme dog gærne igen til deres Fødestavn, om de nogenlunde der kunne gifte sig til deres Fordel."

Saaledes Pontoppidan 1768, og mange Træk kan endnu genfindes. Gennemgaaende, tænker jeg, man maatte sige om Livet inden Døre, at det er stille og behersket, ingen store Lidenskaber og ingen stærke Udbrud. Sker det f. Ex., at Sorgen faar Magt over en eller anden ved en Fordefærd, og Ved=kommende bryder ud i jamrende Klage, omtales det ikke altid velvilligt; „den, der klawer sæ, skaar ett". Hvad angaar Ægteskaberne, da spiller Penge og Formue=spørgsmaalet i mange Tilfælde en saa vigtig Rolle, at der ikke kan være Tale om stærke Følelser; men selv der, hvor Ægtefællerne synes saare ilde magede, ser man i Reglen et fredeligt Samliv, hvor Konen efter gammel Vedtægt raader til Framgulvet og til Foderlo=Døren. Men ogsaa her har Reglen sine Undtagelser, og undertiden foregaar der forfærdelige Sørgespil bag den stille Resignation og Ro, Bonden bærer til Skue. Saa=ledes fortælles der om et Bryllup, hvor Brudens Fader i al Hemmelighed satte Vagt omkring Gaarden, for at Pigen ikke skulde flygte bort om Natten.

Hvem der raader paa Gaarden, Manden eller Hu=struen, er ikke vanskeligt at opdage; man behøver blot ved Middagstide at gaa igennem Byen, naar Konen har

Middagsmaden paa, og lægge Mærke til Røgen; alle Vegne, hvor Røgen trækker imod Vinden, raader Manden. Børn fødte uden for Ægteskab træffes kun saare sjælden i Vestjylland, og den Pige, der er bleven „bedraget", har gærne dermed mistet sin Ære; Sædelighedskravet er i mange af Sognene her omkring meget strængt.

Forholdet mellem de gamle og unge paa Gaarden er vel ogsaa i Reglen godt og fredeligt. De gamle hjælper de unge med Raad og Daad, „gaar sammen med dem", d. e. bor i samme Stuer, spiser ved samme Bord og nævnes „vor Faar" og „vor Muer". Gaardmandsbørn tager Tjeneste ligesom andre mindre velstillede Folk, og i den daglige Omgang her ude synes det sociale Spørgsmaal lidet fremtrædende. Husbonden spiser ved samme Bord og af samme Fad som hans Tjenestefolk og deltager med dem i alle Aarets forskellige Arbejder. En dygtig Bonde kendes paa, at han til sine Folk siger: Kom! — og ikke: Gaa!

Jyden er i Reglen en Mand af faa Ord og udtrykker sig altid forsigtig og forbeholdent. Vil han bekræfte noget, hedder det: Ja, det kan gærne være, — ja, a tænker et wal, — det kan nok være sandt, — det er ingen Løgn. I Stedet for: han lyver, siges: hans Mund er ikke at skrive efter, er ingen Evangeliebog; det er ikke Evangelier alt, hvad han fortæller, der er og Epistler iblandt, — og ligesom der er blevet sagt om Vesterboerne, at det er paalidelige Folk: de laaner aldrig mere, end de kan betale, saa kan man her føje til: Vesterboen vogter sig stedse for at sige mere, end hvad han kan staa ved.

Ser jeg paa Almuen her ude, hele det store menige Folk, saa er der blevet sagt, og vel ikke med urette, at det er snæversynet, hildet i Standsfordomme, at det i høj Grad er materielt, at det mangler Oplysning. Nu

ja, det kan være; Fyderne er ikke ideale Mennesker, men et stærkt Folk, der bunder dybt i det samme Liv, som deres Fædre har levet; de staar med deres Træsko godt fast paa den Jord, der har fostret dem. Man siger om Fyden, at han er nærig og paaholdende og lægger ham det Ord i Munden som Levereglen over alle: „Du skal elske dine Specier af dit ganske Hjærte og dine Stude som dig selv!“ Ja, men hvor hvert Aars Udgift til Skatter og Udgifter paa en karrig Jordbund skal slaas ud af strængt Arbejde og samles i lutter smaa Summer, hvor Skilling lægges paa Skilling for at faa Daleren ud, og hvor det er gaaet paa samme Maade i Aarhundreder, der vænnes Sindet tit til kun at se paa en Pengesum som Værdimaaler for et vist Arbejde. Der skal stor Udholdenhed og Lykke, tit stor Selvfornægtelse, hvad Føde og Hvile angaar, til at kunne skaffe et Overskud til de aarlige Udgifter; men lykkes det saa at bjærge nogle Skillinger, der kan lægges til Side, ja, saa holder Bonden godt fast, og det var dog virkelig underligt andet; thi Datteren eller Sønnen skulde nødig gaa nøgen og bar fra Hjemmet, naar den Tid kommer, at de skal have deres eget. Gaardmanden veed godt, at Daglejerens slidsomme Liv er lidet ønskeligt. Ordsproget siger, at Fyden kan sidde og blive rig paa en Graasten, og noget er der i det. Ligeledes hedder det: naar en vesterbo Pige og en østerbo Karl kommer sammen, saa bliver de rige, d. e. med andre Ord, at hvor Vesterboens store Tarvelighed og Nøjsomhed mødes med Østerboens store Arbejdsdygtighed, der samles Penge. Jeg skal blot nævne exempelvis, hvor nøje alt er bleven taget med her ude. Tøjr til Kreaturerne blev sjælden købte, Manden snoede dem af Fæhaar ved Hjælp af en Slags Haandten, der endnu bruges; Snoren til Rokken blev ligeledes tvunden hjemme af Faarenes Tarme i Slagtetiden; til Faar

og Kalve nøjedes man med Halmreb af stærkt snoede Simer, eller med Reb af Rævlingeris (Empetrum nigrum) eller ogsaa af de blomsterbærende Stængler af en Sivart (Juncus squarrosus) eller af optrævlede Fiskegarn, og en Stump Træ med to Huller tjente i Stedet for det nu brugelige Jærnlægn med to eller tre Lægnsøm. Under Husmoderens Hænder gik intet til Spilde, linnede Pjalter kunde sælges og indbringe en Skilling; Badmelsklæder blev lappede med Lappers Lapper, saa længe der var en Stump tilbage; den „Laadnelse", der faldt af ved Væv=ningen af Uldgarn, blev omhyggelig samlet og kartet ind i Uld eller fyldt i Dyner; slidte gamle Strømpeskafter blev trævlede op og Garnet slaaet i Enden af et Stykke Tøj paa Væverstolen, og selv de levnede Traadender, „Trommerne", paa Væven, naar Tøjet er skaaret fra, blev løste op og knyttede sammen og kunde ogsaa slaas paa et Stykke Tøj ved Lejlighed.

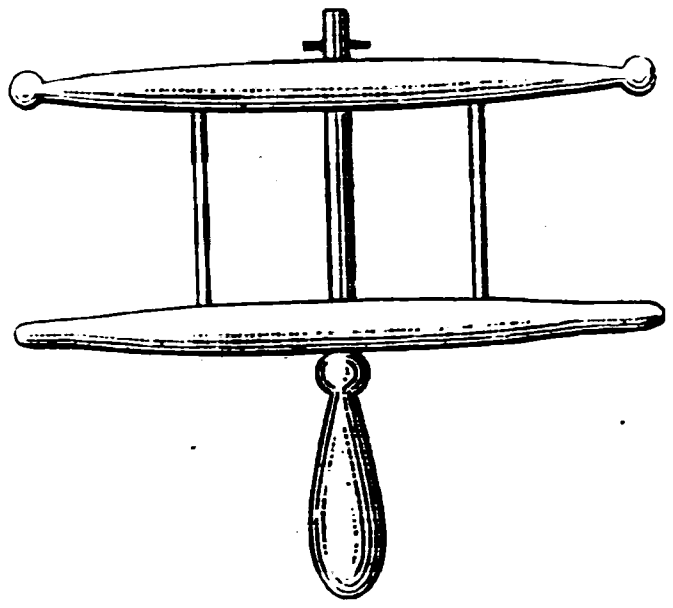

52. Haandten. Enden af Traaden, som skal snos, fæstes om en af Tenens Dupper.

Og nu et snævert Syn og Standsfordomme! Men hvor er det, menneskelig talt, muligt andet? Mand og Kvinde gror op i et lille ensomt Hjem; der er faa For=nødenheder; de ser Aar efter Aar de samme Mennesker, mødes med dem i de samme smaa Interesser; mang=foldige Kvinder, især i ældre Tider, er gaaede i deres Grav uden nogen Sinde at have set en Bys røde Tage. Et Liv, der leves under saa smaa Forhold, at et Lams Fødsel er en Begivenhed, en Kos Liv eller Død et Exi=stensspørgsmaal, hvor skulde det ikke blive snæversynet! Det er let at forstaa, at der findes Bønderfolk, der ikke ret vel kan se længere end til deres egen Marks Græn=

ser, eller, naar det kommer højt, til Sognets Skel; underligere vilde det være og hartad ubegribeligt, om man havde truffet Folk med Syn for det store Samfund, Land og Folk. Og dog maa jeg bestemt hævde, at Bondestanden nu til Dags, ogsaa hvor Højskolen og andre Nutidsmagter kun ad Omveje har gjort deres Indflydelse gældende, i det hele og store staar i Udvikling, Dannelse, om man vil sige det saaledes, over dem, vi her ude paa Landet ser af Smaaborgerfolk fra Købstaden, Handelsmænd, Haandværkere. Disse Mennesker har ganske vist i Reglen en ydre Politur, som Bonden tit mangler, i alt Fald i den Form, som Stadboerne ejer den; men saa kommer Forskellen stærkt frem, saa snart et eller andet af Tidens Spørgsmaal kommer paa Tale. Der vindes liden aandelig Udvikling i en Krambodsvends ensformige Liv i en Butik eller i et lille trangt Værksted med Udsigt til Genboen og hans Rendestensbræt, hvorimod Livet i en Bondegaard ved Siden heraf bliver rigt og stort: der skal skaffes Forraad til hele Aarets Brug, det indsamlede skal anvendes med Forstand; der er Mennesker og Dyr, som skal plejes og passes, kort, det er et mangeartet Liv, der rører sig rundt om Gaardmanden og hans Hustru, og som paa alle Maader stiller Krav til dem. Ja, om jeg tør sige det, jeg har mere end een Gang haft Lejlighed til at se, hvor højt Bønderpiger har staaet i aandelig Udvikling og Modenhed over unge Piger fra Hovedstaden, der ikke blot havde faaet den bedst mulige Skoleundervisning, men ogsaa som voxne søgt videre Uddannelse.

Jeg skal ikke nægte, at nu og da er jeg bleven overmaade pinlig berørt, naar jeg har følt Standsfordomme og Mistænksomheden mod kjoleklædte. Men intet er uden Grund i denne Verden; Bonden har saa tit af Embedsmænd og andre kjoleklædte Folk hørt Themaet

„Bønder og Bæster“ varieret i alle mulige Tonarter. Jeg mindes med stor Morskab, hvorledes en Gaardmand en Dag kom ind til mig og fortalte, mens Latteren den ene Gang efter den anden afbrød Fortællingen, om et Møde hos Øvrigheden, hvor der havde været nogen Misforstaaelse om Mødetiden, en af Parterne var ikke kommen til rette Tid; saa gik Herredsfogden som en brølende Løve op og ned ad Gulvet i Kontoret med mange vældige Eder og udbrød den ene Gang efter den anden: „Jeg skal lære de Bondebæster at lystre!“

Bitterheden i Sindene synes mig dog at være langt større øster paa end her ude. Det traf sig for nogle Aar siden — jeg ønsker ikke at nævne Stedet, det var øster paa — at jeg kom i Følgeskab med en Smaamand; vi mødtes, kom i Samtale, først om Vind og Vejr, saa om andet, vi skulde samme Vej og fulgtes. Jeg vender mig saa om til Manden, da vi skilles, rækker ham Haanden og siger, som vi plejer her vester paa: „Saa Farvel da og Tak for Følgest!“ og bliver forundret ved et vist højtideligt Udtryk, der var over ham; han rettede sig, traadte et Skridt tilbage, tog Hatten af og sagde grumme alvorlig, at han var kun en Smaamand, og han takkede mig ret hjærtelig, at jeg ikke havde følt mig for god til at følges med ham; sligt var han ikke vant til. Jeg søgte at slaa det hen i Spøg, men blev usigelig pinlig berørt ved det og kom som Modsætning i Tanker om, hvordan den tykke Husmandskone sad ved Siden af Præstekonen i Sofaen hjemme, drak vel til Pas Kaffe og spiste Julekage og kendelig betragtede sig selv som lige saa god Kone i sit Hus som Præstekonen i sit.

Endelig fremhæver man Bondens Mangel paa Oplysning, maaske især historisk Oplysning, navnlig om den nærmest forud gaaende Tid, i hvilken der findes

Forudsætninger for det allermeste af, hvad der lever og rører sig nu blandt os. Den Mangel findes aldeles utvivlsomt. Almueskolen byder kun lidt og vil vanskelig under dens nuværende Ordning kunne give synderlig mere; dog synes denne Kundskab et uundgaaeligt Krav for et frit Folk, der selv skal raade for Statsstyrelsen. Men hvordan skal denne Kundskab faas? Er der slet ingen blandt Bønderne, der bekymrer sig om den?

Der sidder rundt omkring ude paa Landet ensomme Mennesker med en stærk Kundskabstrang; det er ikke enhver Plovkøring, der som Hans Tavsen naaer frem. Jeg skal fortælle en lille Historie. Det er mange Aar siden, det maa have været 1862, da bankede det paa Døren til min Stue. Jeg var ung Præst i Valsbøl; en Bondemand med et eget kønt, lyst Ansigt og klare brune Øjne traadte ind, nævnede sit Navn, Peder Klausen, og tilføjede i sit danske, sønderjydske Maal: „Jeg er Rationalist og Slesvigholstener!“ — „Og jeg er rettroende og danskfindet!“ svarede jeg, „vær saa god at komme nærmere; sid ned!“ Hvad hans Ærende var den Dag, husker jeg ikke, men da jeg kort efter flyttede til Store Vi, traf jeg ham blandt mine ny Sognefolk. Vi blev snart Venner, han kom jævnlig til mig, og efterhaanden fik jeg et Indblik i, hvor saadan en ensom Bondemand ude i en Krog paa Heden kan sidde med indestængt Savn og Længsel, mens tusende Spørgsmaal rører sig i hans Sind; han træffer ingen, der kan svare. Han kendte tyske Digtere til hen imod Gøthes og Schillers Tid, han havde hørt disse Stormænds Navne, men aldrig læst noget af dem; al Skolelærdom og al aandelig Paavirkning paa Folk der oppe var jo før 1851 i denne dansktalende Egn kun tysk. Saa kunde han komme til mig i Mørkningen med den ene Spørgeliste efter den anden; tyske Udtryk, literære Personer, Sam-

fundsforhold, historiske Begivenheder, Hentydninger, han ikke kunde forstaa, han blev ikke træt af at spørge og høre timevis. Jeg kunde jo langt fra altid klare Sagerne for ham, men noget fik han jo da, og jeg er ham endnu taknemmelig, at han under Krigens beskeste Omskiftelser blev ved, trods vore afvigende politiske Meninger, at komme til os, mens den Gang mange forlod os.

Af den Slags findes der ikke saa helt faa spredte rundt om i Landet. Saa kom den grundtvigske Højskole, især efter 1864, med Syn for dem, „der rundt i Livets Mølle gaar med Sav og Høvl, med Gods og Vrøvl, med lænket Fod og stækket Vinge"; den lærte efterhaanden at tale det Maal, som Almuen kunde forstaa, og at møde Kravet, først saaledes at den søgte at vække ved at vise den modne Ungdom et Glimt af, hvad Menneskelivet ejer af stort og skønt i Nutid eller Fortid, senere ved at oplyse. Skolen gik ud fra, at „den Hund, der skal slæbes i Skoven, jager daarlig"; kan Interessen, Troen, først vækkes hos Eleverne, saa er det en Lyst at undervise. Saa satte Højskolens Forstander og hans Hustru sig for Enden af Bordet, delte husligt Liv, Mad og Drikke sammen med Eleverne, som efter den gammeldags Husskik Bonden spiser, arbejder, lever sammen med sine Folk, og nu blev det forsøgt at bygge Bro over Kløften mellem Gaardmand og Husmand, mellem Bonde og Borger; fine københavnske Frøkener sad paa Skolebænkene sammen med vestjydske Tjenestepiger; Studenter, Kandidater, Lærere, Bønderkarle mødtes i de samme Stuer, i samme Husorden og lyttede til Talen, der priste det menneskelige Arbejde, men gjorde opmærksom paa, at dette som alt andet ikke skal være Madstræb, men tjene Livet, Personligheden, — til Talen, der lød om, at det var eet Folk, fra de skygge-

fulde, mørke Skove i Øst ud til de drivende Garn i Vesterhavet; vi havde stolte Fortidsminder, vi kunde ikke slippe vort Fremtidshaab, hvor mørke end Tiderne blev. Saa blev Verdenshistorien fortalt, taalmodig, i smaa Stykker, i store Træk, og Danmarkshistorien, og Guds Folks Levnedsløb her paa Jorden. Dette er den for alle udenfor staaende tilgængelige Side af Højskolelærernes Arbejde; men deres opofrende, selvfornægtende Virksomhed, under deres personlige Samliv med Eleverne, med Raad og Daad til de enkeltes Tjeneste, er ikke deres ringeste Gerning.

Har nu Højskolen sat sit Mærke i Folkets Liv? Jeg mener jo, om jeg end villig skal indrømme, at den, der lever samtidig med en stor aandelig Paavirkning i et Folk, altid har vanskelig ved at rede de enkelte Traade, der tit kan være sammentvundne med mangfoldige andre. Om de enkelte Elever alle faar Nytte af Opholdet, er jo saare tvivlsomt; der er dem, som kommer, der slet intet Ærende har paa Skolen, og som gaar lige saa kloge, som de kommer. Det er dermed som med Universitetets Undervisning; der er vist adskillige af Studenterne, som slet intet har paa Universitetet at gøre. Andre søger Højskolen for at faa nogle Maaneders Frihed; det turde da i alt Fald være undskyldeligt for den, der saa at sige aldrig har kendt Frihed, men begyndt at tjene i det syvende Aar og haft den ene strænge Tjeneste efter den anden. Saa er der igen nogle, der bliver overmodige, utaalelige efter deres Højskolefærd, dobbelt saa, fordi de har saa lidt inde. Man kunde vel ogsaa gærne her opstille til Sammenligning enkelte unge, glade Studenter, der, for at bruge et jydsk Udtryk, tror, at „hele Verden hænger i et Kalveskind“, og at de selv har fat i Halen, og som dog bliver grumme flinke Folk, naar det ungdommelige Over-

mod har sat sig. Der er blevet sagt om Kristen Kolds Elever, at de som en Regel ikke var til at have med at gøre et Par Aars Tid, efter at de havde forladt hans Skole; men naar den Tid var gaaet, og de stærke Tankers Gæring i deres Sind var forbi, saa kom Frugten i et smukt og dygtigt Menneskeliv. Efter hvad jeg selv har kendt til Kold, kan jeg forstaa dette; han var i en mærkelig Grad Samtalens Mand og havde Evne til i et kort Møde at sige, hvad Tilhørerne aldrig glemte; hans Ord gik i Bondekofte, men gemte stærke Tanker. — Skal jeg i det hele og store pege paa Mærkerne af Højskolens Gerning blandt Folket, saaledes som jeg har set den her ude i Vesten, vil jeg sige, at den har afsat sit Spor i Folkets Oplysning, og den har haft en dannende, civiliserende Indflydelse. Bondens tidligere Læselyst er voxet, mangfoldige stærkt benyttede Bogsamlinger oprettede, Foredragsforeninger stiftede, Forsamlingshuse byggede; jeg tænker ogsaa, at Skytteforeningerne staar i nøje Forhold til Højskolebevægelsen; helt igennem er Jævnmaalet af Folkets Intelligens løftet. Mange gamle skal kunne vidne om det, hvorledes tidligere ved Sammenkomster og Besøg Samtalen først næsten udelukkende drejede sig om Handelen og saa senere om Gengangere, Varsler o. desl., mens nu alt muligt af det, som er oppe i Tiden, og som naaer Bonden i en for ham forstaaelig Form, bliver behandlet i Samtale. Dernæst har Højskolen gjort sit til at gøre Livet smukkere, sømmeligere. En ældre forstandig Gaardmand inde paa Heden sagde en Dag til mig, at Ungdommen gjorde de gamle til Skamme; der havde nylig været et Ungdomsgilde; ingen Fuldskab eller Kivsmaal, ingen Raahed eller Banden, alt gik sømmeligt og kønt til; „og hvordan gaar det, naar vi ældre kommer sammen?“ fortsatte han, „vi drikker os fulde, saa kommer gammel Fortræd

op, vi bander som vilde Hedninger, og tit og mange Gange ender det med Slagsmaal og braadne Pander!" Jeg tør vel ogsaa tro, at Ægteskaberne er blevet bedre, at Hustruen som Mandens Lige har faaet større Indflydelse paa Hjemmets Ve og Vel end tidligere. Saa mener jeg endelig, at Højskolen har gjort sit til at adle Arbejdet for Udkommet; det er som en Regel let at kende i Hjemmene baade inde og ude, hvor Manden eller Hustruen eller de begge har været paa Højskole, ja, lad mig føje til, og været der da, fordi de havde Ærende der, og det er oppe i deres Sind at gøre et ærligt, menneskeligt Arbejde saa dygtigt og godt, som det kan gøres ogsaa med Benyttelse af, hvad Udviklingen har ført med sig af nyt og brugeligt.

Her er naturligvis andre aandelige Magter oppe i Tiden, og det vil ikke være let, allermindst for en samtidig, der ikke kan overse Udviklingen, at sætte bestemte Skel. Hele Tidens stærke politiske Bevægelse har ogsaa faaet en Betydning, der ikke let kan overvurderes; man kan dømme om Striden, som man vil, saa meget er vist, at den har bragt ind i de usleste Hjem noget af en Fællesfølelse, som vist aldrig der har været kendt før. Arbejderen, hvis Liv er et sammenhængende Slid, fra han bliver stor nok, til at han kan løfte en Pisk, Husmanden, der ikke har tænkt paa andet end at spise sig mæt hos Bonden, helst saa mæt, at han kunde spare Føden næste Dag hjemme, og saa endda faa Dagens Løn hjem med, har lært, at de hører et Folk til, at de har fælles Interesser med deres Folk, at de har en Ret og et Ansvar. Der er vist ikke en Hytte saa usel længere iblandt os, uden at Folkene i den jo læser en eller anden Avis; holder de ikke selv en, saa faar de den hos Naboen. Dette har Tiden ført med sig, og jeg

vilde helst deri se et godt Varsel om et oplyst, enigt og stærkt Folk en Gang her efter.

Paa sine Steder her i Jylland, maaske især i Hedeegnene, har der været en stor Indvandring af Fynboer; det er tit gaaet dem saare ilde her ovre. Deres Komme er en Tragedie, hvor Kommissionærernes gyldne Løfter og det store Areal er første Akt, mens bitter Armod og Fortvivlelse for mange er Afslutningen.

En Gang spurgte jeg en forstandig Fynbo, hvori det laa, at hans Landsmænd saa tit gik til Grunde i yderlig Armod her ovre paa Heden. Han svarede, at Fynboerne sædvanlig bedroges af det store Areal, troede, at det kunde bære langt større Afgifter end muligt var, og saa mente de desuden, at Jyderne ikke forstod Jordbruget; men naar saa Fynboen begyndte at pløje paa sin Vis i den løse Sandbund, kunde hele Marken ryge væk en Foraarsdag, naar det stormede. End videre var Jyderne mere „polerte" end Fynboerne, og disse blev derfor narrede i Handel og Vandel. Ham selv havde Livet og Kosten her ovre været strængt. Det havde knebet at maatte undvære det fynske Øl — det hed i Fyn: „Hvor de lægger en Tønde Malt, spares en Tønde Rug", hvilket ogsaa nok skulde stemme — og ligesom han havde savnet Øllet, saaledes ogsaa Sulet; thi paa den Gaard, hvor han i sin Tid havde tjent i Fyn, var de kun 8 Mennesker, og der blev dog slagtet til Jul 2 Svin paa 22 Lpd., 15—20 Gæs, 1 Ko, 10—12 Faar, og tit endda desforuden ved Majdagstider en Foraarsgris paa 10—12 Lpd.

Slig Overflod gror ganske vist ikke paa den jydske Hede, og sikkert er det ogsaa, at den godmodige, tit snakkesomme og overfladiske Fynbo trækker det korteste Straa over for den beregnende, forsigtige Jyde. Jeg mindes en Gang, at der var Tale om noget Spind; det skulde

være særdeles fint, men hvor skulde man finde en Spinderske? Der nævnedes to Husmandskoner, den ene Fynbo; hun kom, fik Besked en, fortalte om alt, hvad hun havde spundet i sine Dage, og hvor fortræffeligt det havde været, og hvor daarlig der blev spundet netop her i Egnen. Altsaa, hun fik et Pund Uld, og efter nogen Tid bragte hun sit Spind, som blev befundet at være ikke noget „Rumleri", heller ikke „hist som et Haar og her som et Laar", men i det hele taget jævnt pænt; dog naaede det langt fra Prøven. Saa gik der Bud efter den jydske Husmandskone. Hun saae paa Prøven, undrede sig over, hvor fin den var spunden, vidste knap, om hun turde paatage sig Arbejdet, men endte omsider med at love, at hun vilde prøve at gøre sin Flid. Nogle Dage senere kom hun med sit Arbejde, og det var da om muligt smukkere og finere, end der ønskedes. Der fortælles, at naar Fynboen kommer ind i en Butik, spørger han, mens Kræmmeren viser ham Tøjet: „Er det paa Moden?" Naar der svares ja: „Vil De saa maale mig saa og saa mange Alen af!" og, naar det er gjort, spørger han: „Hvad koster det?" — Jyden spørger først: „Er'et stærk?" og derefter: „Hvad koster det?" — Dette fremsættes nu ikke for at gøre Fynboerne ringere, men blot for at vise Modsætningen mellem deres og Jydernes Karakter.

Gæstfriheden og Venligheden mod den fremmede er meget stor; men hellere end at fremkomme med almindelige Betragtninger vil jeg fortælle, hvad der er mødt mig selv. Det var i Aarene efter 1864, at jeg med en lille Ransel paa Ryggen gjorde en Ferierejse ud til Vesterhavet. Dagen var meget varm, og jeg var en Del medtaget af Træthed og Mangel paa Søvn; Middagsmad havde jeg heller ikke faaet. Da mødte jeg et Par Mil nord for Thisted en Mand med en Spade paa

Ryggen. Mit Øje blev fanget af Spadens ejendommelige Form, jeg hilste og spurgte, og nu var Samtalen strax i Gang med det uundgaaelige Spørgsmaal: „Hvor er den Person fra?“ — Ja, jeg var langt borte fra, fra Fyn. — „Med Forlov at spørge, hvad er den hersens Mand?“ — Ja, jeg var ved Bogen, jeg var Præst. — Han saae lidt op og ned ad mig —: „Er De maaske Mormonpræst?“ — „Aa nej, men jeg er en af dem, Tyskerne har jaget fra Hus og Hiem, og for Tiden tjener jeg mit Brød som Skolemester.“ Samtalen gik saa videre, til vore Veje skiltes; men i Stedet for at sige Farvel bad Manden den vildfremmede følge med inden Døre —: jeg kunde nok trænge til at sidde ned og faa en Gang at drikke. Da det var besørget, kom der Middagsmad paa Bordet, derefter var der en Seng opredt i den store Stue — han kunde se, jeg saae træt ud — og til sidst stod Kaffen paa Bordet efter en god Middagssøvn, og en lille Dreng var rede til at vise mig Vej gennem de vildsomme Klitter til Bolbjærg.

Jyden har stor Sans for en Spøg, og den er tit godt gemt; thi Ansigtet er saare alvorligt, og Stemmen forraader intet. Derfor har man ogsaa det Ord her ovre: han er saa skre (glat), at man kan skride om paa ham med et Par nyskoede Træsko, eller saa lodden, at man kan klippe ham langt ned i Halsen. Men Lunet og Spøgen er aldrig forsynet med broddet eller giftig Od, men kun godmodig og lun; thi lun er Jyden, ret en laadden Fyr, men det kommer formodentlig af det strænge Klima. Lad mig anføre et Par Exempler.

Naar det gælder Skrædderen, er Folkespøgen altid rede. Det var inde i Malt Herred i de Egne, hvor Taterne, i Almuens Mund „Rakkere“ eller „Kjeltringer“, færdedes. Skærsliberhaandværket var kun Paaskud; de var Tiggere og Tyve, og hver Mand havde et Glas

staaende at skænke for Rakkeren i, naar han kom til Døren; det Glas drak ingen anden af. Saa var der en Mand, der gik omkring og tiggede „til Braahnd“ (Brandhjælp), rigtig en lun Broder, netop af den Slags, der er saa skre, man kan skride om paa dem med et Par nylig skoede Træsko. Han kom ind i en Gaard, frembar sit Ærende og blev budt Sæde paa Bænken; paa Bordet, tæt ved, sad en Skræddер og syede.

53. Rakkerens Glas i Lynæs. Den oprindelige Glasfod er afhugget og erstattet ved en Træbrik, for at man ikke skulde forveksle det med andre, „ærlige“ Glas.

Da den brandlidte havde drukket, rejste han sig, tog Afsked og sagde til Manden i Huset: „I maa tørre Glasset godt, inden I bruger det igen!“ — „Hvorfor det, hvad er du for en Karl? — er du en Keltring?“ — „Ja, var det endda saa godt; nej, det er meget værre!“ — Alle saae op og lyttede, og Manden i Huset spurgte med Forundring: „Hvad er du da?“ — Den fremmede tog i Dørgrebet og sagde med den største Alvor og med et dybt Suk: „A er en Skræjjer!“ og var ude af Døren, inden den rigtige Skrædder, der sad og lyttede med aaben Mund, kunde faa besindet sig paa, at det var ham, Spøgen gjaldt. — De stakkels Skræddere, Folkevittigheden har rigtig øvet sig paa dem, som f. Ex.: de er ikke „Folk“; de er „Skræddere“; — Skræddersved er dyr, koster 10 Daler Pundet; — der skal ti „Skrædderhwep“ til et Smeddeslag, osv. osv. Der er mig kun eet Udtryk bekendt, hvor Tilsætningen „Skrædder“ udsiger noget fordelagtigt: et „Skrædderlys“, hvilket støbes

bedre end de sædvanlige Praase, for at Skrædderen om Aftenen kan se ved det.

Et andet Exempel: En Gang traf det sig i et Selskab, at der udviklede sig en meget livlig Disput i Anledning af noget, der blev fortalt, og Ordstriden var lige ved at ende med et temmelig stort Væddemaal, da Tredjemand lagde sig imellem og hindrede det. Kromanden fortalte nemlig om en bekendt, afdød Drukkenbolt, at, da Liget blev kørt forbi Kroen, hvor den afdøde var vel kendt, stod Hestene stille udenfor, og den døde raabte i sin Kiste lige saa højt, han kunde: „Lad mig faa en Pons med paa Vejen!“ — Man paastod, det var ikke sandt, men Kromanden holdt fast ved sit Udsagn, idet han med uforstyrrelig Alvor erklærede, at han maatte da bedst vide det; thi det var passeret uden for hans egen Dør. Naa, Væddemaalet blev som sagt forpurret, og saa oplystes det da, at Pointen laa i den tilføjede Bemærkning: saa højt, han kunde. — Endnu et Exempel: En Aften ved et Selskab var der en Kone til Stede, som havde stærk Tandpine. Da hun klagede sin Nød, var der en Mand, som vidste et ypperligt Raad: En Dag, naar der blev ofret i Kirken, skulde hun passe godt paa, indtil det Øjeblik kom, da Præsten ikke vilde have mere, men vendte sig om og vinkede til Folk, at nu var det nok; den Luftning skulde hun blot opfange, saa gik Smerterne øjeblikkelig over. — Der var et Glimt i den talendes Øjne, der søgte den tilstedeværende Præst, men denne svarede lige saa alvorlig med en anden Spøg, der vendte Latteren.

Dette spøgende Lune har tit afgjort Sagerne i Sogneraadet og andensteds; thi den, som er i Pagt med Latteren, gaar i Reglen ogsaa af med Sejren. En Husmand mødte en Dag i Sogneraadet og forlangte en indgrøftet Kirkevej til sit Hus; Byens Fædre var noget i

Forlegenhed, men der er tit iblandt dem en Spøgefugl, der ved en lystig Bemærkning afgør Sagerne. Han greb her Ordet og sagde: „Hør Rasmus, vi veed jo alle, at du og din Kone kun plejer at gaa til Kirke de to Gange om Aaret, I gaar til Alters; saa synes jeg, at alle Parter slipper langt nemmere, naar een af os Mænd de to Gange henter jer, og en anden fører jer hjem; vi er 20 Gaardmænd, det bliver netop en Tur til hver Mand hvert femte Aar.“ Alle brast i Latter, og Sagen var afgjort. Det har tillige givet sig Vidnesbyrd i mangfoldige Ordsprog, som f. Ex.: „Guj ha Low! En er udden ve et (uden for det),“ soj æ Skolmæster, da sloweſt æ Drænge. — Om Enken, der gifter sig, hedder det: „Det er godt, hun kan glemme ham saa snart; thi han kan jo ikke komme tilbage.“ — „De sidder i Tanker som Smedens Kat, der tog Kyllinger for Mus“ osv.

Den Lyst, som Fyden har til at fortælle en god Historie, turde maaske have givet Anledning til Udtrykket „en rigtig Fydeløgn“, eller, som man siger til en, der mistænkes for at sige Usandhed: „Naar er du kommen fra Fylland?“ Det er ingen synderlig velvillig Fortolkning af Sagen, og Sjællændernes Fortælling om den jydske Aftenbøn lige saa lidt; de siger, at Fyden beder:

No lægger a mæ i mi søde Bill (Seng).
Guj, la mæ aalder te Fowren trill;
bewaar mæ faa rø Myrer,
aa Bytyrer,
faa Bussier*) aa Bassier**),
aa Skindkjowls Krassier**),
aa mandhwolm Gassier***),
for Hammer aa Howtaang,
for Ull aa for Ræww,
aa for aalt, der ka øwer mæ skræww.

*) Bussemænd. — **) Lus. — ***) uvane Gasser.

Saa spørger Sjællænderen ogsaa: Er det sandt, at Fyderne siger: dersom jæn kommer te jæn paa jæn Vej og vil gør nue ved jæn paa jæn Vej, hva skal saa jæn gør ve jæn, dersom jæn kommer te jæn ve jæn Vej og vil gør nue ve jæn paa jæn Vej, hwa=a=a? — Men Fyden veed nok at svare; han spørger: Er det sandt, at der kom en Sjællænder ridende med en Lasmedstang*) paa twat øwer Hæjsten og skulde igennem en Port; saa spurgte han Fyden, hvordan han skulde komme igennem, og saa sagde Fyden: Du skal ride et Stykke tilbage og saa sætte i Galop ind igennem Porten!

Men ikke blot Sjællændere og Fynboer, Fanni=kerne maa ogsaa holde for. Det er her paa Egnen et almindeligt Udtryk om en, der er bleven narret, at sige: Du blev nok Fanniker! Der fortælles, at en Pige kom fra Sønderho og skulde i Tjeneste; men da hun var kommen her over til Fastlandet, havde hun glemt, hvor hun skulde hen, og spurgte saa en „Ronnevæder“**), som stod tøjret her ovre: „Hvor er det, a skal tjene?“ — Denne, som var noget tyk i Mælet, svarede: „Ba=a=a=a=l=l=m!“ — „Ja, det er rigtigt,“ sagde Pigen, „det var det ogsaa, det var til Ballum, a skulde; naar du vil komme over og se til vore Faar og Lam, skal du faa lige saa mange søde Grød og Bakkeskulder***), som du kan stop i di lille Ma!“ Historien skal natur=ligvis fortælles med stærk Efterligning af Øboernes Tonefald og Udtale.

Her bliver der Lejlighed til at fremdrage endnu et Exempel paa Folkets Lune. Det er denne Gang Kvin=derne, det gælder. Hedder Manden Rasmus, kan det jo være, at hans Kone hedder „Rasmus Rasmussen“, eller som en Tybokræmmer en Gang udtrykte sig: „Det

---

*) Læssetræ. — **) Vædder. — ***) smaa Fladfisk.

Kvindfolk er nøj gjæw nøj, nær det wil wal, men — hwitter wil 'ed det?"

Ja, og saa er der Pigerne. Der siges, at „alle onde Piger og gode Koner i et Sogn, de kan køres paa een Kasjevogn, og saa behøves der endda hverken Læsjetræ eller Svøbereb", thi „Katten knurrer ikke, før den faar Mus, og Pigen ikke, før hun faar Hus". Mændene vil dog nu ikke lade sig sige og tænker ikke paa, „at bedre holder igen Pigehaand end baade Bast og Baand". Sjællænderen spørger, naar der er Tale om Ægteskab: „Er hun ung?" Fynboen: „Er hun køn?" Vesterboen, der kender det strænge Arbejde i ufrugtbar Jord og veed, at „Skilling er Skillings Broder" og „har man Skillingen i Lommen, kan man købe en Fløjte", han spørger: „Haar hun not?" I Nørre Nebel spørger Frieren: „Duer hun noget i Leret?" Der lavedes tidligere Pottetøj af Kvinderne, som kunde fortjene en god Skilling ved deres Dygtighed. Anholteren siger: „Hvormange Rokkegarn har hun?" I Rindom hedder det: „Er det en køn en?" I Velling: „Kan hun danse?" Paa Holmsland: „Er hun her fra Landet?" Saavidt har jo Frieren Ordet, Svaret hører Pigen til; hun kan, om hun vil, give en „bundløs Kurv", og saa maa den unge Mand prøve sin Lykke, om han kan andetsteds faa „Bunden sat i".

Men det var jo Pigerne; de er til Tider gudfrygtige og synger Salmer, og „Gudsfrygt er jo nyttig til alle Ting", men baade Indhold og Tone er forskellig, det kommer an paa, hvorledes Humøret staar. Den overmodige atten Aars Pige synger jublende: „Min Sjæl vær lystig, glad og fro" afvexlende med: „Fra Himlen højt vi kommer her", ser Ungdommen sværge til hendes Fane, ligge for hendes Fod og forsyner sig med et lille Oplag af Kurve til gratis Uddeling. Bliver hun

tyve Aar, er Salmetonen noget nedstemt, naar hun synger: „Det er forvist paa Tiden snart . . .“ Det er dog næppe den himmelske Brudgom, hun tænker paa. Atter gaar nogle Aar, uden at noget sikkert viser sig, og er hun fyldt de femogtyve, istemmer hun med et Suk: „Hjærtelig mig nu længes!“ . . . Bliver hun tredive, er hendes Aftenbøn: „O Gud, hvor længe glemmer du mig?“ Naaer hun de femogtredive, da lyder: „Af Dybsens Nød, o Gud, til dig min bange Sjæl sig vender!“ Endnu er der jo Haab for hende som Husholderske hos en Enkemand, men brister ogsaa dette Haab, istemmer hun: „Gak nu hen og grav min Grav, jeg er træt, nu vil jeg sove“, og føjer maaske til: „Fra Mennesker har jeg vendt min Hu.“

En Gang meddelte jeg hele dette Litani til en ung, livsglad norsk Jente. Hun saae skælmsk paa mig og spurgte: „Veed De, hvad Pigerne i Norge synger, naar de er bleven gifte?“ Nej, det vidste jeg ikke. „Jo“, fortsatte hun, „saa synger de: „Herre, jeg har handlet ilde!““

Saaledes fik dog Pigerne det sidste Ord. Dog, Mændene er ondskabsfulde og fortæller, at den attenaarige Pige spørger, naar Bejleren melder sig: „Hvem er han?“ Den femogtyveaarige siger: „Hvad er han?“ Hun forstaar, hvad en lun Rede er værd. Har Pigen naaet de tredive, venter hun knapt til Navnet er nævnet, før hun udbryder: „Hvor er han?“

Nu ja, de ugifte Pigers Kaar plejer sjælden her i Verden at være synderlig lyse, og det var dog ikke saa underligt, om de, som til de gamle Dage maa tjene deres Brød i andres Hjem, kunde med et Suk se efter yngre og lykkeligere, der fik, hvad de selv engang rakte Haanden ud efter, eget Hjem og Arne.

Pebersvendene maa ogsaa holde for, de bliver efter

deres Død til „Skronnehøge" (Bekkasiner) og mødes med Pebermøerne i Vibers Skikkelse paa de store Moser i Jylland eller paa Skrøbeløv Hede paa Langeland. De raaber: „Hwi vild' du itt?" Og Pebersvendene svarer: „For a turrr itt!" I København skal Pebermøerne vaske Rundetaarn og deres ugifte Fæller blandt Mændene slæbe Vand til Arbejdet i bundløse Spande. Paa Færøerne sidder Pebersvendene i „Naakalskrogen", hvorom jeg ingen Oplysninger ejer, og Pebermøerne paa „Skaalebænken", en Affats paa Fjældet, hvorover Bølgerne uafladelig skyller. Paa Island skal barnløs Karl stampe Haarvæv, barnløs Kvinde kærne til Dommedag. —

For Resten er Jyden naturligvis godt tilfreds baade med sig selv og sit Land. Der kom en Frue ind i en Butik i København: „A vild' nok ha not Staajsager!*) — Den unge Mand i Butikken svarede: „Madammen er vist fra Jylland!" — „Ja, minsæl er a saa, det takker a Guj for!"

Endnu maa omtales Forholdet mellem Nørre- og Sønderjyder. Jeg mindes ret vel fra de Aar, jeg levede sønder paa, den Blanding af Medlidenhed og Foragt, hvormed Sønderjyderne omtalte „Pottemændene", og hvorledes de spottende fortalte, at i Jylland var Lusene saa store, at de gik med Halmstraa i Munden, at der i ethvert Hus stod en Pæl midt paa Gulvet, og at den første høflige Anmodning til en fremmed, der kom ind, ikke var: Sid ned! men: Vær saa god, gaa hen og klø dig! Ligeledes fortaltes der, at Jyden var groet op af en Kokasse, og at hans første Ord her i Verden var: Her er a, der er Sønder, der er Nar (Nord), hvoe er min Madpose? — med Hentydning til Jydens bekendte Tilbøjelighed til at nævne alle Retninger

*) Legetøj.

efter Verdenshjørnerne, medens Sjællændernes og Fynboernes Højre og Venstre nok kendes, men ikke bruges. Børnene skulde give fremmede „den kønne Haand" (plattysk: de smucke Hand) eller „den rette Hand" — den venstre hedder „æ kaww Haand" — og spørges der om Vej eller gives Besked, er Verdenshjørnerne altid med.

Om det gaar saa vidt, som fortælles, at den lille Dreng klagede til sin Moder: Der er intet Smør paa det søndre Hjørne af mit Brød! — det har jeg ikke hørt og skal ikke kunne sige, men vist er det, at den gamle Mand, der ligger i Sengen, siger: Kant mig over til den nør Side! — eller: Koppen staar paa den nordre Hylde længst til Vester! Og for den, der er vant til det, er det en saare bekvem Maade at betegne en bestemt Stilling paa; thi Højre og Venstre skifter uafladelig, efter som man vender sig, mens Solen beholder sin Plads, hvor man kommer.

Vestjyderne har uden Tvivl set op til Sønderjylland, eller, som det kaldtes af de gamle, „dansk Holsten". Hamborg var jo i sin Tid i visse Maader Hovedstaden for Jylland, og syd paa var baade Pengene og Frugtbarheden*). Mens saaledes Sønderjyderne

---

*) Jfr. J. Kamp, Højskolebl. 1881, Nr. 16: „Især for Vestjyden, der i Sprog, Sæd og Skik er saa nær beslægtet med Sønderjyden, stod og staar endnu Sønder-Jylland som det forjættede Land, hvor der er Guds Velsignelse af dejligt Kvæg og store Thevandsknægte. Jeg talte en Gang med en meget gammel vestjydsk Bonde, som i sin Ungdom havde drevet Kvæghandel. Han havde kun eet Ønske endnu tilbage for Livet, dette: endnu een Gang at komme op til Marsken, staa paa Diget og se ud over de grønne Fenner, fyldte med dejligt Kvæg; Mage til Syn havde han aldrig set." — I det hele taget kan Bonden ikke tænke sig en Skønhed uden Frugtbarhed og begriber ikke, at en Egn kan kaldes smuk, naar den er øde eller ufrugtbar.

stærkt fastholdt deres syngende Sprog med de mange r-Lyde, naar de bosatte sig her, var Nørrejyden, naar han kom sønder paa, villig til at slippe sit Maal; havde han tjent der oppe — sønder paa er altid „op", nord paa „ned" — og kom tilbage, satte han en Ære i at tale „søndret". Syd paa gik ogsaa de jydske Stude til de store Markeder i „Ssehow" eller Husum, og først de senere Aar har gjort Forandring heri ved den lettere Forbindelse med England.

54. Studedrift ved en Hedekro.

5. Handel.

Har Vestjyderne en Lidenskab, som er stærkere end alle andre, saa er det Handelen, og er der noget, der kan sætte vort stilfærdige Folk her ude i Fyr og Flamme, saa er det en god Handel eller en Lejlighed til at gøre den. Og det gror i Børnene, fra de er smaa; naar de mødes i Skolen eller paa Marken, kan Spørgsmaalet falde: „Haar do not Handelskram?“ — Den ene har „not Skralderbast“*), den anden nogle Grifler eller Knapper, eller en „Knyw, der er læng' engelsk“, og som kan bide alt det, den ser; saa er Æmnet til Stede, og Handelen kan gaa for sig. Den ene Dreng siger til den anden:

Vil do handel, o vil do byt,
vil do haa en Helmes for en Fyt**)?
vil do riffel, vil do raffel,
vil do haa en Knyw for en Gaffel?

*) Bast til at flette Skraldet paa en Piskesnor. — **) daarlig Hest.

„Hva vil do gi for et?“ — En Mark, en Spark, en Slav aa en Unkjæp!“ —

Karlene handler om Kasketter, Piber, Ure; Mændene hartad om alt muligt og kun alt for tit efter det Princip, at den, som ikke lukker Øjnene op, maa lukke Pungen op. Handelsmanden snor sig saa fra det med en tvetydig Ytring: „Dersom der er en Fejl ve æ Ku, saa vel a ønsk', te a aldrig kommer ind i dette Himmerige!“ og saa slaar han Koen paa Rumpen med en Kost eller med en Pisk; eller han stiller sig foran et Par Heste og siger med store Eder: „A stor for*) aalle Fejler, di er li saa gue for æ Vuen som for æ Plow!“ osv. At gøre en „Præstehandel“, ja her ude siger man ogsaa en „Fanikerhandel“, er at „komme hjem mæ Fjæt om æ Hvonner“**), er at gøre en Handel, som der er aldeles ypperlig Fortjeneste ved. Her gaar en Historie om en gammel Præst i Hvidding, som var til Marked for at sælge en sytten Aars Krik; men han vilde jo selv handle, for han vilde have en Hest, der var ham rigtig „gandelig“. Han solgte sin gamle Hest, fik naturligvis ikke synderlig for den, gik nogle Ærender i Byen og skulde saa til at handle. Der var jo Heste nok at faa paa Markedet, men en af Handelsmændene havde en extra god Hest; den blev ført frem for ham, der var flettet Snore i Mankehaarene, Halen var opstudset, der var „Kærne“ i Tænderne. „Hvor gammel er den?“ spurgte Præsten. — „Aa, den er en otte, ni Aar!“ — ja, det passede ypperlig; en god Hest var det, og dyrt blev den betalt, og den gamle Præst kørte nok saa fornøjet hjem fra Ribe om Aftenen. Da de saa havde faaet Nadver, banker Avlskarlen paa Præstens Dør: „Æ tror rigtig, Husbond, vi har faaet vor gamle Krik hjem igen; den

*) Indestaar for — staar foran. — **) Hornene.

kendte selv Vejen til Stalddøren, vidste, hvor Vandtruget stod, og fandt selv i sin Baas!"

En anden Præstehistorie hørte jeg en Gang sønder oppe, og har Grund til at tro, at den i det hele er paalidelig, og jeg fortæller den her som Anvisning for Embedsbrødre. Præsten havde henvendt sig til en Handelsmand og bedt ham skaffe sig et Par Heste; han kunde give en vis Sum for dem, saa tog han dem paa Tro og Love. Der kom da Bud en Dag fra Hestehandleren, at nu var der et Par Heste her udenfor, om Præsten vilde komme ud og se dem. „Nej," svarede denne, „træk dem ind i Stalden!" — Et Par Timer senere kom der paa ny Bud, at nu var der et andet Par Heste; Præsten gav samme Svar som før. Endelig kom tredje Gang Avlskarlen selv og meldte, at Hestehandleren havde trukket et Par kønne brune Hopper ind i Stalden og vilde næste Dag komme og hente sine Penge. At Hestene nu var gode, forstaar sig af sig selv.

Den bedragerisk̊e Handel gælder navnlig den fremmede, der kommer til Marked; med en bekendt Mand gaar man nok i Reglen noget ærligere til Værks.

En Mand havde en kullersk Hest; han ønskede at afhænde den og kørte med den til Marked. Tre af hans Naboer fulgte med og skulde hjælpe ved Handelen. Undervejs fik Hesten et Anfald af Sygdommen, og den ene af Naboerne sagde: „Du skulde skille dig ved den Krik! hvad vil du have for den?" Ja, han „lovede" ham den for saa mange Kroner; den anden „bød" naturligvis under, med andre Ord, de kom hurtig til „Low o Bøj". Handelen varede ikke længe, de var snart „ve æ Mjæning", og de to andre Mænd „slow te Løk" over Sælgerens og Køberens fremrakte Haand. Ankomne til Markedet drak de Lidkøb, idet Sælgeren benyttede den sædvanlige Formular: „Saa drikker a dig

en sort Hoppe til; som den er, skal du have den; gid du maa faa Lykke af Hoppen, som a venter at faa af Pengene, du skal give for den!" og Køberen svarede: „Saa drikker a dig 100 Kroner til for en sort Hoppe; som den er, skal a ha den, gid du maa faa Lykke af Pengene, som a venter at faa af Hoppen!" Nu skulde man jo se at faa den syge Hoppe „bonket o jæn", og naar der kom en lysthavende, fortalte den ny Ejer, at han havde købt Hoppen samme Dag og kunde derfor ikke være vidende, om den havde skjulte Fejl. Det var en af Vidnerne ved den første Handel strax rede til at bekræfte. Spekulationen lykkedes, Hesten blev anden Gang solgt for gode Penge, og da Handelen var sluttet, kom den oprindelige Ejer til Stede og fik Pengene, da Sælgeren „ikke havde Plads til dem".

Ja, en Hestehandel er noget for sig selv, som ingen uindviet bør indlade sig paa, og for de gamle var Markederne Festdage, som man nødig forsømte. Er der Udsigt til en Handel, vækkes strax Interesse.

Handelsmanden, „Købmanden", har Mæglere og Venner med sig, Sælgeren ligesaa, og strax samles interesserede Tilskuere i Mængde, en større Handel er en Fest.

Saa begyndes der: „Hvad vil du have for Hesten?" Sælgeren forlanger rundeligt, Handelsmanden byder — langt under. At nogen skulde slaa til ligestrax, er utænkeligt. Ja vist er Hesten god, men Prisen er urimelig. Købmanden sværger mange og dyre Eder paa, at han ikke kan give een rød Øre mere, uden at gaa fra Gaard og Grund, ruinere sig selv, sin Familie og gøre sin Kone og Børn hjemløse. „Det vil du da ikke have paa Samvittigheden? Nej, den Handel bliver der intet af!" Sælgeren holder paa sit, og — Handelsmanden lægger 5 Kroner til, men det forslaar intet, Handelen gaar overstyr, og med en Mine som en Mand, der er

sluppen ud af en stor Vanskelighed, gaar Køberen bort — for at vende tilbage vel baade ti og tyve Gange, bande, saa man kunde tænde Ild i et Stykke Træ ved hans Gnistren og Tordnen, og skælde Sælgeren ud, fordi han kan være saa uforskammet at forlange slig ublu Pris.

Mæglerne griber imidlertid ind. „Du skal slaa af, 10 Kroner, det er for lidt, sig 25!“ Og naturligvis skal Køberen lægge lige saa meget til, og det sker da under nye Eder, og saa tilføjer han, at han hellere vil æde den sølle Krik levende med Hud og Haar end gi' een Krone mere.

Men Enden er ikke endnu. Mæglerne griber paa ny ind, trækker i de Handlendes Hænder, opfordrer dem til at slaa til, og Spillet med Tillæg og Afslag gentager sig Gang paa Gang, til begge Parter har rakt sig mod hinanden under Købmandens klagende Forsikring: „A taber Penge, a taber Penge ved den Handel, det kan ikke gaa!“ — „Ja, men hvad vil du handle for, du siger jo, du taber altid Penge?“ — „Ja, hvad skal a gøre? A er ikke for at fylde Doktoren med Penge, og naar a ikke handler, bliver a syg, og saa maa a hellere handle end at give ham Skillingerne.“

Nu, Parterne har naaet hinanden fra den Sum, Sælgeren „lovede“ og Købmanden „bød“, Næverne falder sammen med et Klask, Handelen er gjort, Komedien forbi, Forretningens alvorlige Del, Væddekampen i Snildhed og Udholdenhed, er gennemstridt, og nu kommer Lidkøbet og Ponsenes fornøjelige Afslutning.

At gøre en god Handel kaldes ogsaa: „o gyer en Konghandel, en Bannes, en Lanter“; den, der gør den, kommer hjem „o haar faat hans Kraas smur“; den, der er bleven snydt, „har gjort en Kokmarkend“, har maattet „spøt i æ Bøs“ eller har „gjow i æ Nalderer“. En „Drengehandel“ kaldes det, naar Køber eller Sælger for=

tryder Handelen og forlanger, at den skal gaa tilbage. I Marts Maaned, Prangermaaneden, handler Vendelboerne alle Vegne om Huse, Gaarde, Jordstykker, men de fire af fem saadanne Handeler er kun saakaldte „Brændevinshandeler", hvis eneste Udbytte er en behagelig tilbragt Aften ved Brændevinsflasken, idet man paa begge, eller i alt Fald paa den ene Side betinger sig Betænkningstid og saa ikke videre bryder sig om Handelen. Stundom begynder man med at handle om Huset, og det ender med, at man køber et Jordstykke eller en Ko; til andre Tider kommer man for at købe en Gris, og saa ender det med, at man faar enten en Hest eller selve Stedet; Prutten og Sludren maa der til, det er en afgjort Sag. En Gang spurgte en Mand paa en Hest; Ejermanden forlangte 70 Rdl. for den, og Liebhaveren slog straks til. Da Ejeren saae, at Køberen begyndte at tælle Pengene op, frygtede han for at være bleven snydt, idet han antog, at Hestene ham uafvidende var steget i Prisen — der skal jo altid tinges og pruttes — og saa bød han fem Kroner „i Opslag", d. e. for at Handelen skulde gaa tilbage; det skete jo da ogsaa. Havde Køberen blot pruttet, vilde Ejeren have solgt den samme Hest et Par Daler billigere end de 70 med fuldstændig Sindsro.

Der kunde fortælles Historier uden Ende eller Tal om den lille Handel; jeg maa dog tilføje som en personlig Erfaring, at jeg har intet haft at beklage mig over, naar jeg har bedt en Mand om efter bedste Skøn at handle for mig; tværtimod, jeg har baade haft Grund til Tak og Paaskønnelse; jeg kender min egen fuldkomne Ulyst og Udygtighed til alt, hvad der hedder Handel, men derfor falder det saa meget stærkere i Øjnene, at det for andre kan være en stor Fornøjelse. Jeg har set Folk, mine egne Tjenestekarle, rejse til

Marked uden noget bestemt Ærende, købe et Stykke Kvæg, sælge det, købe et nyt osv.; „en maa heller taav en Daaler end læ æ Handel sto stell"; man faar at se, hvorledes „det kan falde ud". Handles der heldig, kan der vel ogsaa tjenes en Dagløn; man kan desuden faa Lejlighed til at være Vidne, mægle et Par imellem, være med til et „Lidkøb", som er en staaende Afgift ved enhver Handel. Sælges en Ko, gives lidt i „Hornpenge" til den, der trækker den; er det en Hest, betales „Grimepenge" og for et Svin „Halepenge", det er en given Sag. Jeg mindes en Tjenestedreng, jeg havde en Sommer; han ejede et Faar, der blev græsset paa Præstegaardens Lod; det Faar blev solgt og købt mangfoldige Gange; jeg tror nok, at hver en af vore Tjenestefolk havde ejet det en kortere eller længere Tid, men da Efteraaret kom, tilhørte Faaret atter Drengen, og han havde Penge til. Af det Stof tænker jeg, at mere end een af de store københavnske Grosserere er kommen. Om Kvinderne ogsaa handler, veed jeg knap; jeg saae en Gang i Toget en midaldrende Kone, som midt i en Kreds af unge Piger traf en stor og tyk Haarfletning op af Lommen; der blev straks en ivrig Snakken og Hvisken — men jeg skal ikke sladre!

For at have Held med Salget skulde man slaa Koen over Bagdelen med en Lime, som man derpaa kastede fra sig; det skulde ske, naar den blev trukket ud af Stalden hjemme. Havde man købt et Kreatur, blev Mandens Pengepung lagt under Døren, og Koen blev trukket der over, eller ogsaa blev der stukket en Kniv i Dørkarmen og Koen trukket ind der under; vilde man undgaa, at Kreaturet skulde længes eller løbe bort, hviskede man det i Øret — jeg benytter en Opskrift paa Vendelbomaal:

Hør, bette [Skimmel]!
her ſkat do gaa, aa her ſkat do wær,
hwor do kommer fraa, er Gori ø',
Folkene dø',
aa Hukſe (Huſet) nier,
de ſkat do aaller ker dæ ætter mier!

Man kan ogſaa tage Huſets Borddug ud og lade Dyret første Gang æde deraf.

Saa vidt om den lille Handel; Studehandelen i det ſtore, den, der gik over Huſum og Itzeho Markeder, var af en hel anden Beſkaffenhed. Jeg tør vel ſige, at der herſkede en Ærlighed i den, ſom var ſtorſlaaet; deri har den været himmelvidt forſkellig fra den lille. Den fortjente vel ſin egen Hiſtorieſkriver; hverken Tid eller perſonlige Forhold tillader mig at opſpore dens Veje i Middelalderen, og hvad jeg her evner at drage frem, bliver kun ſpredte Træk, jeg er kommen til at ſkylde flere gamle Handelsmænds Velvilje*).

Studene, ſom udførtes ſyd paa, ſamledes fra Thy, Mors, Salling og Vendſyſſel. De fødtes og groede op rundt omkring hos Smaabønder og Husmænd; fra dem blev de ſolgte, naar de var ſex Maaneder gamle; ſaa gik de fra Haand til Haand og blev ſjælden over et halvt Aar paa Stedet, efter at de var $1^1/_2$ Aar gamle; ved 4—5 Aars Alderen ſolgtes de til Marſken. Det ſidſte Aar, inden deres Drift ſønder paa, blev de ſamlede paa de nordjydſke „Studegaarde"; der fik „Staldſtudene" noget nær ſamme Foder ſom Malkekøerne, ſaa at man regnede til hver opſtaldet Stud omtr. 3 Td. Havre og $1^1/_2$ Td. Byg. Der regnedes, at der i Aaret 1799 har været holdt omtr. 500 Staldſtude paa Gaardene i Thy=

*) Afdøde Proprietær Breinholt i Esbjerg, Gaardmand N. Villumſen i Brørup S., afdøde Paſtor J. L. Knudſen i Lejrſkov.

land, tidligere anslaas Tallet til 16—1800. Fra en enkelt Gaard, Tandrup, anføres, at Ejeren købte i April 1799 110 Stykker Stude for 60 Rdl. Kurant Parret; de blev atter solgte i April 1800 for 95 Rdl. Parret, hvilket gav en betydelig Avance. Studene var ordnede i Stalden saaledes, at „æ Darstud", Dørstuden, altid var en af de smukkeste og bredeste Stude; en „Kongestud" var en stor, særlig smuk og fejlfri Stud, køn af Farve og Horn. Den, som kom ind i Stalden, skulde strax modtage Indtrykket af Gaardens Rigdom og Skønhed; længere tilbage kom de mindre gode og anselige Dyr. Studene solgtes bestandig parvis; man kunde saa udskyde efter Aftale, saaledes at der var een, to eller fire i „æ Skod"; Ejeren undtog ikke de bedste fra Handelen; naar saa „Skodstudene" var satte til Side, ja „saa waar et godt træ æ frammer End' o ett skidt obag!" Studehandlerne var Aristokrater, og der kunde blandt dem findes Mænd, der i flere Slægtled havde handlet paa Husum, og det var Slægtens Ære at bevare Anseelsen som en hædret og dygtig Handelsmand. Ikke ualmindeligt var det, at store Gaardmænd sendte deres Sønner sønder op for at lære Plattysk og Studehandel, og Handelen skyldes det vel ogsaa, at de smaa, skidne lybske Skillinger og de prøjsiske Dalere, brunsvigske „Dritler" og „Zweidritler" gjaldt før 1848 lige til Limfjorden som almindeligt Betalingsmiddel i Vestjylland. Da jeg 1849 som Student kom til København fra Ribe, varede det længe, inden jeg kunde faa den mig fremmede Rigsbank-Beregning lært og forstaa en eller anden Værdi derefter. De lybske Smaaskillinger taltes i „Kast", fire til et Kast, og atter fire Kast til en Mark, og tre Mark til „en Daaler Kurant" (9 Mk. 10 Sk. Rigsmønt); tit blev en Værdi opgivet i Mark, og man kunde ved Handeler høre Prisen uafladelig skifte saaledes,

at der blev forlangt i „Spesiger", budt i „Prøjsere", og Handelen endelig afsluttet i „Mark".

Men lad mig fortsætte om Handelen. Til hen i Foraaret laa alt stille, Vestjyderne spillede Trekort og drak de forskellige Arter af Ponse: smaa sorte, Askebakker, Tærter, Teknægte, og hvad de alle hedder, mens Sindet samlede Kræfter til April Maaneds Anstrængelser. Alt laa stille, ingen vilde begynde; men naar det saa rygtedes, at der var sluttet en Handel et eller andet Sted, saa blussede Handelsmodet op, og alle Kneb gjaldt for at komme hinanden i Forkøbet; man kunde købe en fremmed Studestald op for at gøre en saa meget større Handel med en af de „store" Handelsmænd. Men her raadede saa ogsaa en storslaaet indbyrdes Ærlighed; det var ikke sjælden, at et Parti Stude blev solgt paa to eller tre Hænder ene og alene efter den første Købers Ord. Der er et teknisk Udtryk i Kreaturhandelen, eller som den ogsaa kaldes: „æ løwwend' Handel": „æ Slawww", d. e. Slags, Art. En Stud kan være: „aa æ Slawww", d. e. af den rette Art; den kan være: „uderle aa æ Slawww", saa er den „ett gawen den ret' Vej", men „haar saat æ Røw ud aa æ Slawww"; det maa Studegaardens Ejer sørge for, naar han køber ind, at det ikke skal siges om hans Stude: „Der er ingen Slawww i 'em!" Er de holdte for daarlig om Vinteren, kan det ske, „te æ Slawww er der, men æ Pund mangler". Naar saa eet Parti var købt, kunde der ubesæt handles om andre; „æ Slawww" svarer til den eller den Gaards, dette er tilstrækkeligt, og derefter bliver Prisen bestemt; der kan siges: „Du plejer at faa en Daler mere eller mindre end han, det maa du ogsaa have nu!" Saare sjælden blev Handelsmanden narret; „man maa behandle Folk saaledes, at de kommer igen". Som en Regel fik

Sælgeren først sine Penge, naar Handelsmanden kom tilbage fra Husum eller Itzeho.

Midt i April begyndte Drifterne at afgaa; den sidste Torsdag i April og den første Torsday i Maj var de to „store" Markedsdage i Husum; een af dem havde lige saa meget at betyde som tre andre; der var saa for Resten eet Marked før og to efter i Husum. Til at føre Drifterne blev der lejet „Drivere", to til 50 Stude, tre til over 50; de fik Kosten samt 20 Lybskilling i Dagløn, maatte bekoste Hjemrejsen selv; de kunde faa en „Prøjser" i Gave ved Afskeden i Husum som Rejsepenge. Udtrykket er bevaret i Vestslesvig: „Do kand ær' som naawe Jyllands Drywer!" og de skældtes ud for „Jyllandske Tranlamper".

Der var nu forskellige Veje, der brugtes som „Drivveje" eller „slesvigske" Veje, i Hovedsagen en østlig og en vestlig. Fra Mols gik Vejen over Aarhus, Skanderborg, Horsens, Remmerslund Kro, Bredal Kro, Vejle, Højenhus Kro, Viuf Kro, Vonsild, Thomashus, Haderslev og saa videre: fra Haderslev gennem Vartenbjærg Kro, Immervad Kro, Toldsted Kro, Pedersborg Kro, Bommerlund Kro, vest for Flensborg, Schæferhus, Bilskov, Helligbæk, vest om Slesvig, Dannevirke Kro, Feldscheide, Sorgbrück, Rendsborg, Jevenstedt, Hohen Westedt, Blauen Lapp til Itzeho. Rejsen med en Flok Stude tog 10—12 Dage fra Aalborg til Itzeho.

Knudepunktet i den vestlige Vej var Foldingbro; dertil kom man fra Vendsyssel over Aalborg, Svendstrup, Binderup, Viborg, Non Mølle, Hvem, Knudstrup, Lille Høllund, Trollerup, Kiddegaard, Ølgod, Hulvad, Foldingbro. Eller ogsaa over Aalborg, Hobro, Randers, Bisbro, Laasby, Ry, Mattrup Ladegaard, Nørre Kollemorten, Randbøl, Ølgod Kro, Hulvad, Foldingbro. Fra Mors drev man ved Gæstgiverstedet „Pinen" over Salling-

sund, fra Thyland over Oddesund; en endnu (1889) levende navngiven Mand skal have været en af de sidste, der har gaaet med en Drift Stude paa det smalle Fed, Harbøre, der nu er gennembrudt af Havet ind til Limfjorden, fra Thy til Lemvig.

Fra Foldingbro gik atter Vejen syd paa over Stenbæk, Arrild, Lygum Kloster, Damgaard, Klinborg Kro, Tønder, S. Lygum, Læk, Soholmbro, Drelstrup, Jæger Kro, Husum; Vendelboerne mødte Vesterboerne i Foldingbro, ellers stødte Østerboerne først sammen med de andre Drifter i Jæger Kro. Fra Husum gik atter Vejen over Østenfelt, Hollingsted, Guten Rath, Sorgbrück, Rendsborg, Jevenstedt, Hohen Westedt, Blauen Lapp til Itzeho.

Fra Holstebro gik en Drivvej over Agerfelt, Varde, Egerisgaard, Felding, Jullingsholm, Hovborg, Foldingbro; eller gennem Ringkøbing, Brejning, Hanning Hedegaard, Marup Kro, Skjern, Tarm, Brosløl Kro, Blaksmark Kro, gennem Varde, Ølluſvad, Kikkenborg Kro, Gredstedbro, Ribe, Ulvmølle, Brede Kro, Tønder, S. Lygum, Læk, Soholmbro, Drelstrup, Jæger Kro, Husum.

Lad mig endnu blot tilføje, at Bekostningerne ved fra Thy—Mors at drive op til Husum regnedes (1840) til 2 Daler Kurant for hver Stud; senere blev det dyrere.

Det var sagtens ældgamle Handelsveje. Jeg har færdedes ad Drivvejene flere Gange ind over de store Heder; der er det brede, sandede Veje, der strækker sig, saa langt Øjet naaer i Syd og Nord; tidligere Tider har der været Vadder, ikke Broer, over Bække og Aaer, som de overskar, og man kan tænke sig Færdslen de lyse, kolde Foraarsdage, naar man saae en Støvsky rejse sig i Synskredsen og saa hørte Drivernes ensformige: „hop,

howw!" af og til Forbandelser over en Stud, der ikke vilde følge Trop; igen: „hop, howw!" og de brogede Stude med store Horn drog sønder paa fra de store sorte jydske Heder til de fede Græsgange i den slesvigske eller holstenske Marsk. Da en enkelt Købmand kunde have Stude i Hundredvis, havde han som Fører af Flokken en „Fordriver" eller en „Foderskaffer"; denne maatte kende alle Kvartererne paa Vejen, forstaa at „slaa en Stud op"*), om den blev „overdreven", kort, være ansvarlig for at bringe Flokken frem den lange Vej i uforringet Stand. Der udviklede sig i April Maaned hvert Aar et ejendommeligt Liv i disse jydske Hedekroer, hvor man ellers til daglig Brug knap kendte andre Gæster end Smuglere og Bissekræmmere, der færdedes i de mest affides Egne. Foderskafferen mødte en Times Tid før end sine Flokke og meldte, hvor mange der var, bestilte Hø og Kvarter til dem og Folkene. Naar saa Flokkene kom, fik de første, der gærne indtraf om Eftermiddagen mellem Kl. 3—5, Plads nærmest ved Kroen, de senere ankomne bestandig længere borte, indtil de yderste, naar der var mange, kunde ligge en hel Fjerdingvej fra Gaarden; der kunde ved Hovborg Kro i Lindknud Sogn være indtil 30 Drifter samlede paa een Gang; men da Kromanden ejede 1500 Td. Land, hvoraf det meste var sort Hede, saa var der god Plads; men hvilken Travlhed ude og inde slige Dage! Manden i Huset maatte til Marks og anvise Plads, og Kvinderne fik travlt med at brase og stege til de mange sultne Mennesker. Saa snart en Flok var kommen paa Plads, blev der kørt Hø ud, et Lispunds-Knippe til to Stude; man vejede ikke, men tog paa Slump; det kostede efter Aarets Priser 24—32 Skilling. Flokkene var mærkede,

*) aarelade.

og det kunde vel behøves, hvor der paa en saadan Dag kunde være samlet op imod 1000 Stykker. Saa, naar alt det nødvendige var besørget, samledes den store Flok Drivere i Kroen; Foderskafferen var gærne en pæn Mand; men de simple Drivere var tit grove Karle og raa Børster; hen i Aarene 1820—30 lod Købmændene deres Sønner rejse med for at se sig om og lære Handelen. I Kroen var Bordet imidlertid blevet dækket; først blev der skænket Kaffe, dernæst blev der baaret varm Mad frem, Sødsuppe og Flæsk, eller hvad man havde, og det veed Kvinderne der ude endnu (1889) at fortælle om, hvor sultne de Mennesker var, hvad de kunde sætte til Livs, hvilke løjerlige fladbundede spidssnudede Træsko de havde, rigtige „Foller", og saa var de endda ikke skoede (beslaaede)! Ja, og endelig deres underlige „nørrede" Snak med den slæbende Udtale af Selvlydene! „Ka do ett gi mæ en Broj te mi Træsk, bette Pig'?" Ja, saa kom Pigen med et Søm, men det vakte kun stor Morskab i Driverflokken og Bemærkninger om, hvor Folk var dumme sønder oppe og ikke forstod Dansk og ikke vidste, at „en Broj" er en Halmvisk. Der kunde ogsaa blive forlangt „en Havretvilling" til en „overdreven". Stud; det klang ogsaa underligt i en Egn, hvor man bruger Udtrykket „Tvilling" kun om Børn, ikke om et „To-Neg".

Om Aftenen spillede Folk Kort, drak Ponse, fortalte Krønniker; omsider gjorde Trætheden sig gældende, og Menneskene søgte Hvile i Senge, Høgulve, hvor der kunde blive Plads, undtagen de enkelte, der skulde holde Vagt, een ved hver Flok. Naar alt ud paa Natten blev roligt, vilde Vagten ogsaa gærne putte sig i et Høgulv og sove; men saa kunde det ske, at der blev Uro i Lejren; Flokken var bleven kyst op og løb sin Vej, og det var altid Tidsspilde og Fortræd om Morgenen at skulle ud at lede for at faa dem samlede. Det gjaldt nemlig om

at komme tidlig af Sted for ikke at skulle tvinges til at overnatte for langt ude paa Marken ved det næste Bedested. Driverne havde derfor altid travlt om Morgenen; de løb ind, slugte en Kop Kaffe, greb en Bunke Mellemmader og rendte. Foderskafferen forlangte Regningen, som han ubetalt puttede i sin Lomme, til han kom igen, naar Studene var solgte. Det var en gylden Maaned for Kromanden, han kunde tage en 7—800 Rdl. Kurant ind ved Beværtning og Høsalg; 10—12 Lybskilling var gærne Prisen for Kost og Natteleje til en Driver.

Somme Tider kunde Handelsmændene selv følge med Drifterne, tit 10—12 Vogne i Følge; de samledes med de andre i Kroerne om Aftenen og drev Tiden hen med at spille Klink med Søslinger. De spillede ogsaa Trekort, Polskpas, Solo, men ikke højt, 3—4 Lybskilling til at begynde med; i senere Tider spilledes der dog højere, da der var flere Penge mellem Folk. Det var en magelig Rejse paa kun tre Mil om Dagen.

Man regnede 3—3½ Mil som en passende Dagsmarsch for Studene; inde paa Hederne vilde Driverne gærne „slo æ Stud'" d. e. lade dem græsse paa Loddene langs Vejen. Der er bevaret Mindet om en Mand i Lintrup — han hed Karsten — der ej vilde finde sig i dette Overgreb. Saa lagde han sig paa Lur efter Driverne og fangede en Stud, som de kønt maatte løse; Driverne blev naturligvis vrede og skældte ud, og der blev en Saga efter dem, som endnu huskes: „Den Tames Kæhsten, han kinder wos, S—sl—mæ, nok, aa, saa den Stykke Hærp (Kælling), han haar. Kom hun ikke mæ en Stykke Sluhd (Prygl) in æ Haand, a truer wal, de waa en Furkstaagh!"

Driverne vilde, hvad ikke saa underligt var, gærne uden om Købstæderne; om det stod i Forhold til gammel-

dags Toldsteder, at Flokkene passerede Ribe, Varde, Hadersley, veed jeg ikke. Saa kunde Drifterne mødes, det gjaldt da, at de ikke blev blandede; men midt under Raabene: „Hop howw! aa, mød sawt (sagtens) den Stud!“ fik man Lejlighed til at spørge: „Hwems er den Stud?“ — „Det er Søren Hansens!“ — „Er han sjæl mæj?“ — „Nej, han kommer bag ætter!“ — „Er de sold?“ — „Nej!“

Saa fortsættes Rejsen i smaa Dagsmarscher til Jæger Kro ved Husum. Der begyndte allerede Handelen, og i Aarene 1835—50 kunde der Dagen før Husum Marked sælges indtil 1000 Høveder der; men den egentlige store Handel fandt først Sted paa Kampen uden for Husum, og det kan ikke fejle, at det har været Festtiderne der oppe i de Uger. Der opgives i Aarene fra 1840—50 at være solgt omtrent 18—22,000 Stude om Foraaret, om Efteraaret 12—14,000; efter 1850 tog Handelen svært af, Fyderne begyndte ved den Tid selv at fede.

Her skulde nu Handelsdygtigheden vise sig. Man maatte dømme af Købernes Antal, af Tildrifternes Mængde om Markedets synkende eller stigende Tendens, om man strax skulde slaa til, naar en Handel bød sig, eller om man kunde vente at faa bedre Priser ved at holde igen; der blev handlet paa Plattysk, bestandig om Prisen for Parret af Studene, og Priserne kunde svinge til mellem 20—30 Daler mere eller mindre for Parret. Det var ikke smaa Summer, det gjaldt om; var Markedet daarligt, sank Prisen Time for Time.

Eiderstedterne førte til et Sted ved Husum, der hed Singelen, hvor der var en Mængde Værtshuse. Sælgerne holdt Øje med Køretøjernes Antal; var der mange Bøndervogne og ikke for stor Tildrift, ventede man god Handel. Kom Marskbønderne samtalende vandrende i

Flokke ud til Markedspladsen, var det et slemt Tegn; men kom de enkeltvis svingende med Kæppene og sprang over Grøfterne, saa blev „Husum god" det Aar. Det blev altid forlangt opgivet, fra hvilken Gaard Studene kom, om fra Vestervig, Ullerup, Nannerup, Pederslund osv.; løj vedkommende Handelsmand, saae Køberen aldrig mere til ham, den Sag var vis nok. Saa snart en af Handelsmændene havde solgt sin Flok, optegnede han blot Køberens Navn i sin Lommebog; Studene blev afleveret og strax drevet sønder paa. En nu afdød Studehandler har fortalt mig, at Drengene der oppe havde opfattet Drivernes bestandig genkommende Raab: „Aa, mød æ Stud!" og hver Gang de saae en af de jydske Drivere med sin Pisk, udstødte de nogle Strubetoner, der skulde efterligne dette Raab. Om Eftermiddagen ventede Sælgeren rolig i sit Kvarter, til Markbonden kom med Pengene; der var aftalt ved Handelen, „saa mange i Specier, saa mange i Prøjsere og de øvrige i Tutter". Tutter var Papirsruller med lybske Skillinger i; de havde omtrent Formen af Cikorie-Tutter, og der var aftalt 10 Daler Kurant i hver; den, som havde lagt Pengene ind, satte sit Segl paa, og en saadan Tut gik aarevis fra Mand til Mand uden at blive oplukket. Køberen kom altsaa om Eftermiddagen med Pengene aftalte i forseglede Tutter og Poser; man tog dem, som de blev givne, uden at tælle efter; kun de løse Smaapenge blev talte. Derefter kom „Foderskafferen" med sine Regninger fra Bedestederne og sik Penge til at klare alle Vegne samt sin egen og Drivernes Betaling, og nu kunde Studehandleren tænke paa at rejse tilbage. Sedler blev i ældre Tider lidet brugte, Købmændene (Studehandlerne) havde et svært, jærnbeslaaet Vognskrin, en Kasse med skraa Sider for at passe til Vognens Fading, som tilmed kunde bruges til

Sæde; naar „Husum havde været god", kunde den være saa svær, at to stærke Karle havde ondt ved at slæbe den af og paa Vognen. I gamle Dage, da Parret af Studene kun kostede 12—15 Rdl. Kur., kunde Prangerne nøjes med Vognskrinet; men da Prisen gik op til 140 Rdl. Kur., forslog Skrinet ikke længere. Bødkerne i Husum vidste dog Raad; de havde i Markedsdagene stærke Egefjerdinger i Forraad, dem førte Handelsmændene deres Penge hjem i. Den „historiske Samling" i Randers ejer en saadan Pengetønde med Stropper af Reb i begge Ender og mærket at have indeholdt 4000 Daler. Den har tilhørt Proprietær Bruus, Drumgaard.

Marskbønderne, som købte de jydske Stude, fedede dem i Marskfennerne og solgte dem i September—December i Hamborg ligeledes parvis; enkelte solgtes ikke.

Var Husum ikke „god", kunde Driverne faa Lov til at fortsætte Rejsen til „Issehow", for at prøve Markedet der. Holstenerne kunde bruge magrere og daarligere Kreaturer end de eiderstedtske Bønder; derfor blev „Itzehoer" Navnet paa et magert og simpelt Studehøved. Om Efteraaret til „Simon Jur" (27. Okt.) var dog først det store Marked i Itzehо; da samledes Flokkene med deres Drivere i Blauen Lapp og laa ude, tit i Storm og Rusk og Regn; der skulde stærke Mennesker til at taale de Ture. Men om Efteraaret var Driften lidet betydelig i Sammenligning med Foraaret; der angives saaledes, at i 1843 Antallet af de paa een af de „store Dage" ved Husum solgte Stude beløb sig til o. 10,400 Stykker. Sent paa Aaret gik dog enkelte Drifter sønder op af „Mecklenborg-Kvier"; om dem veed jeg ikke videre noget at berette.

Lykkens Omskiftelser var store ved Handelen. I Efteraaret 1842 udbrød Klovsyge mellem det første

Marked i Husum 20.—27. Oktober og Markedet d. 27.—28. samme Maaned i Itzehо; de Dage glemmes næppe af nogen, der var med; Handelen gik usselt, Studene var købte for 35-- 40 Daler Parret paa Mors og i Thy og maatte sælges i Husum for 10 Daler 1 Mark Kurant; mange gik fallit. En enkelt Handelsmand, som havde alt været der oppe om Foraaret med en Drift og ikke ment, at Priserne var gode nok, og derfor havde drevet Studene tilbage til Vendsyssel, var kommen igen om Efteraaret; han kunde ikke bære Tabet og tog Livet af sig selv. „Ja, saa minsæl vil Studene stikke, min Fa'r, og et Studestik er værre baade end et Slag af en Hest og et Bid af en Gris!"

„Jeg har set mere end eet hjærtegribende Syn i Husum," fortæller en af de gamle. „Jeg har set Handelsmændene staa paa Gadehjørnerne, hvide i Ansigterne som en kalket Væg, tavse, fortvivlede, og jeg har set, naar de havde gjort en god Handel, at tre slog sig sammen om et flot Køretøj og saa en Spillemand paa en Hest foran, og saa kørte de i Firspring ud af Byen, mens Spillemanden tudede i sin Trompet, saa det sang i Gaderne, og de gamle Borgermænd kom ud for at se, hvad der var paa Færde!"

Det gjaldt at være første Mand igen hjemme for med de vundne Penge atter at kunne spekulere; Talemaaden bruges endnu om et overmodigt Menneske: han spytter saa fedt, som han havde solgt sine Stude. Der blev strax paa ny købt Stude op, sædvanlig paa „Hold", d. v. s., saaledes at Sælgeren skulde beholde dem en vis Tid og fodre dem i sin egen Stald, inden de blev afleverede. Dette ansaas for en noget mislig Handel for Sælgeren, især naar der, som ske kunde, var et halvt eller et helt Aars Hold; „en ska waar sæj for Klatgjaald o laang Hold"; sælger man paa Hold,

„skal en fuer sæj anten te Skaa eller Skamm". Enhver hæderlig Handelsmand vil aflevere Studene i god Foderstand, selv om han skulde tabe ved det. Den bedste Handel for Sælgerne er altid „Skyww Markend"; der ligger i dette Udtryk et Ordspil mellem Markedet i Skive og Markedet hjemme ved Bordskiven; naar der er stærkt Spørgsmaal om Studene, venter Handelsmændene ikke til Markederne, men søger dem op paa Gaardene, og saa har Bonden altid den Fordel at kunne handle i sit Hjem.

Paa Hjemvejen førte Kromændene tit Handelsmændene fra Station til Station, at sige da, naar de ikke selv var førende. Driverne blev afskedigede der oppe og maatte selv sørge for Hjemrejsen; de gik atter den lange Vej i deres fladbundede Træsko med de spidse Snuder. Var der et tykt Stykke Brød iblandt Mellemmaderne, lod de det kønt staa, naar de drog op; men paa Hjemvejen kunde de nok banke Kropigen paa Skulderen, naar hun skar Brød, og sige: „Skær kun tykkere, bette Jomfru!" — En Dag kom en Driver sønder fra ind i Foldingbro og forlangte noget at spise; foran ham blev sat en hel Skinke; der kom flere Gæster, og Pigen vilde skære af Skinken til de andre, men Driveren vilde ikke slippe den. Han sagde: „Læ mæ no blyw farre føst, bette Baan, inden der ska flier ha!" — Somme var blevet hel tyske i deres Snak, de havde jo været oppe i Holsten; der kom en Aften en Driver ind i Dover Kro tæt ved Nørrejyllands Grænse og sagde til Pigen: „Kan a nich hier en gue Kop Tewand fo faa Betalling; a haar, D— sl— mæ, nich jæn dansk Uer gesprægen, sin a drow herfræ sidst!" Somme søgte at forbedre deres Fortjeneste ved en lille Handel; de kom vandrende tilbage med 4—5 Par Støvler hængende over Skulderen, ja

somme Tider helt tilhængte af Støvler; de tiggede gærne Boghvedegryn, gik paa bare Ben og havde deres flad=bundede Træsko under Armen.

Endnu skal jeg fremdrage en Begivenhed fra de Dage, som viser, hvilken Tillid der i Pengesager fandtes Mand og Mand imellem; her er ikke Tale om Kvittering eller noget af den Slags, Pengene gaar fra Haand til Haand, en ærlig Mands Ord er nok. Manden fra Ullerupgaard paa Mors solgte et Parti Stude, 40 Stykker til 85 Rdl. Kurant Parret, til Ejeren af Lundgaard i Salling; slige Handeler blev gjorte paa Kredit. Studene blev solgte om Efteraaret og afleverede rigtig paa Lundgaard; derfra blev de drevne til Husum i Oktober og solgte. Da Lundgaard=Manden ikke havde Lejlighed til selv strax at rejse hjem, bad han en bekendt, Damsgaard=Manden, at bringe Ullerupgaard=Manden Pengene; han lovede det godt nok, men ogsaa for ham indtraf Forhindringer; saa er han saa heldig at træffe Ejeren af Rolstrup paa Mors og siger til ham: „Kan du ikke nok skaffe de 3400 Rdl. Kurant i Ullerupgaard-Mandens Hænder?“ — Jo, det kunde han sagtens; han gjorde i de samme Dage en Handel med Ejeren af Votborg, hvem han afkøbte hans Stude; Manden fra Votborg var Broder til Ullerupgaard=Manden; saa endte det da med, at Rolstrups Ejer afsendte Beløbet for begge Handeler til Votborg=Manden, Pengene for den sidste Handel i Sølv, Pengene for Studehandelen i Husum i Sedler, alt sammen lagt i en gammel Mantelsæk, som en af Karlene paa Gaarden red over med. Votborg=Manden tog saa Sølvpengene ud, det var alt sammen rigtigt; Sedlerne blev derimod liggende, der har formodentlig ingen ordentlig Besked været med om dem. Karlen fik Vadsækken med tilbage og gav Jomfruen den ved sin

Hjemkomst; gammel og daarlig var den; med en ærgerlig Mine gik hun op ad Loftstrappen og kylede den hen i en Krog. Ullerupgaard=Manden fik altsaa ingen Penge; i Vinterens Løb spurgte han flere i Spøg, om de ikke skulde have faaet Penge hjem til ham fra Husum; der blev svaret som spurgt: han havde vel ikke saa haardt Brug for Penge, eller det jagede vel ikke med Betalingen; og derved blev det til ind i Februar Maaned. Saa kom han til Damsgaard=Mandens Broder Br., at han maatte have de Penge, han kunde ikke undvære dem længere; denne svarer omgaaende, at han har ingen Penge. Saa skriver Ullerupgaard=Manden til Lundgaard=Manden, som han havde handlet med, at han maatte have sine Penge; denne svarer strax tilbage, at Pengene ere sendte för lange Tider siden med Damsgaard=Manden fra Husum, hvorpaa Ullerupgaard=Manden skriver paa ny til Br., at Pengene var sendte med hans Broder fra Husum. Damsgaard=Manden kommer nogle Dage senere ind til sin Broder i Besøg, og denne siger strax: „Den er tordengal, Pengene er borte, du har faaet dem, hvor er de blevet af?“ — „Ja, vel har jeg faaet dem,“ svarede denne, „men jeg flyede Morsingboen dem; nu er det bedst ikke at snakke om Sagen, før vi har talt med ham.“ Derved blev det saa for den Gang, men knap efter rejste Damsgaard=Manden ind til Rolstrup, og da han vel er kommen til Sæde, fører han strax Sagen frem: „Hvordan hænger det sammen, har du ikke faaet Pengene til Ullerupgaard=Manden?“ — „Jo, vel har jeg det!“ var Svaret. — „Hvor er de henne?“ — „Ja, veed jeg det! Tøv lidt, lad mig se! jo, jeg sendte dem over til hans Broder sammen med Pengene for en Studehandel, jeg gjorde med ham i de Dage; de blev pakket i en Mantelsæk, og min Karl red over

med dem.“ Husjomfruen var til Stede og hørte paa dette; hun udbryder: „Pengene skulde da ikke ligge i den gamle Mantelsæk der oppe paa Loftet; jeg har været ked nok af den, og mere end een Gang lovede jeg mig selv, at jeg vilde brænde den!“ — Hun løb op paa Loftet og kom efter nogen Rumstering tilbage med Mantelsækken, som blev lagt op paa Bordet; der laa alle Pengene urørte. Saaledes gik det til, at Ullerupgaard=Manden først fik de Penge i Februar, der Aaret i Forvejen i Oktober var sendt hjem til ham fra Husum.

„Men det var ogsaa i de Dage, en Mand kunde gaa over til sin Nabo og laane 500 Rdl. Kurant; det var Sikkerhed nok, naar Konen saae paa det, men kom nu!“ sluttede en gammel Mand, der fortalte om de Tider. Gik en Handelsmand bankerot den Gang, som jo nok ske kunde, betalte han ud til den sidste Skilling, han ejede, ja solgte Kjolen af Kroppen, for at hver Mand kunde faa sit; men vilde han saa atter begynde at handle, kunde han blive hjulpen; en ærlig Mand er der ingen bange for at give en Haands=ræknin g.

Enkelte Studeflokke kunde føres over Bælterne til København. „Min ældre Broder handlede af og til paa København,“ fortæller en Mand, „og jeg kan huske, at naar Mads kom hjem fra saadan en Tur og havde været henne med en Flok Høveder, bankede han paa; saa snart min Broder saae ham, tog han ham med op i Overstuen; der knappede Mads først sin Trøje op, dernæst sin Vest, saa sin Undertrøje, og nærmest Skjorten havde han i en skiden, sammenlagt Avis en Pakke Sedler; dem fik hans Husbonde, og saa gjorde Mads Rede for, hvordan Rejsen i stort og smaat var

gaaet; men om der havde været Vinding eller Tab, fik aldrig nogen af os at vide."

Hvordan tjente en Mand sig op til de store Handelsmænds anselige Stilling? Svaret maa blive, at en „Svinedrivers" beskedne Stilling jævnlig var Trappetrinnet, der førte til Ærens Højder. Unge Folk, der havde nogle Skillinger, begyndte paa at handle med Svin; de købte i Marts Svin op langs hele Vestkysten, i Thy, Salling og paa Mors; to og to slog de sig gærne sammen og drev saa sønder op til Husum ad en af de nævnte Drivveje. De kom i Kvarter Kl. 9—10 om Formiddagen; thi det kunde slet ikke lade sig gøre at drive med Svin i Middagslaget; de fik i Kroen udleveret Havre og Rug, som de blandede sammen og rystede ud paa Grønsværen i smaa Dynger saa store som Muldvarpeskud. Til de store Grise fik de gærne Brød brokket i Øl. To, halvtredje Mil var det længste, der kunde drives med Svin, og de plejede saa at ligge stille til næste Dags Morgen Kl. 2—3. Marschen var bestandig ordnet saaledes, at den ene Svinedriver gik foran med en Taske fuld af Brød; han blev ved at kaste smaa Stykker Brød bag sig, mens han gik; gryntende og snøftende fulgte hele Flokken saa efter ham. Bag efter gik den anden af Driverne; han havde en Pisk af „Juchten" (d. e. russisk) Læder, den var købt i Husum og blev smurt med Fedt, og han smældede uafladelig paa de bageste af Svinene; han førte et Forraad af „Skralderbast" med sig for stadig at kunne forny Smældet paa Pisken. Blev det for varmt i Vejret, rejste eet eller flere af de gamle Svin Børster og sagde: horr! saa gjaldt det at gribe ind; thi kom Svinene til at bisse, kunde ingen jordisk Magt standse dem. I en Fart greb Driveren da et af dem i et Ben, Svinet begyndte at skrige,

alle de andre Svin stimlede deltagende sammen om den skrigende, og Bisse-Anfaldet gik over. Der fortælles om en Svinehandler vest paa, at han havde købt et Parti Svin til Levering; men saa hørte han, at Prisen var sunket stærkt sønder oppe; han fortrød Handelen og mødte ikke for at modtage dem. Folk kom efter Aftale med deres Svin, men maatte rejse hjem med uforrettet Sag; nogle tog deres Svin hjem med, andre lod dem gaa, men Enden paa Sagen blev da, at de alle maatte hentes hjem, og at den Historie drog vidt om Lande. Nu skete det en Tid efter, at den samme Købmand traf sammen i Østeregnen med en stilfærdig, sindig Vesterbo-Bonde, Peder Krat, som han mente, han kunde over, og han gjorde Forsøg paa i fleres Nærværelse at gøre Løjer med Vesterboen; denne tav en Stund til det alt sammen, omsider sagde han: „A er kommen vester fra; der var en Svinekøbmand, som havde købt en stor Flok Svin; men da de blev leverede, forsømte han at komme; nu viste de mig den anden Dag hele Flokken, den gik der endnu; de gamle rendte rundt om Gaarden og sagde: Fre-de-rik-rik-rik! de unge gryntede: as-bas-bas! og løb bag efter.“ — Der var en Hentydning til Købmandens Navn i Svinenes Skrig, og denne havde ikke mere, han skulde have sagt.

Man regnede 24—30 Lybskilling i Tilsæt paa et Svin til Husum; der købtes de enkeltvis for at fedes; Marskbønderne beholdt dem sædvanlig et helt Aar, gav dem saa meget, de vilde æde, saa Flæsket kunde blive et Kvarter tykt og Svinet 4—500 Pd. tungt. Det var en Ære for Pigen, der passede Svinet, at kunne levere det saa tungt som muligt til Slagtning.

Men der var ogsaa andre Handelsveje. „A plejede,“ fortæller en gammel forhenværende Handels-

mand, „sidst paa Vinteren at opkøbe Grise i Nørre=Landet; naar a havde faaet en Flok samlet, drev a sønder paa med dem; saa mange a kunde blive af med, solgte a paa Torvet i Hadersley, de øvrige drog a til Als med; Grisene lejede a Vogn til, de „Starels" (halvvoxne) Svin blev drevet. En Gang passerede det mig ovre paa Als, netop som a kom med Flokken hen ad Vejen ikke langt fra „Gustenborg" *), a gaar og tænker ingen Ting paa uden at passe Svinene; hvad sker! — der kommer en stor Vogn kørende med alle Hertugens Jagthunde paa; de gøede og de tudede i en farlig Tid, og inden a saae mig for, rejste de store Svin Børster og sagde baade: horrr! og humm! og foer med det samme af Sted, nogle i Øster og andre i Vester, gennem Hække, Ledhuller, a veed ikke hvor, men a stod alene paa Landevejen og havde ikke mere end eet Svin tilbage; a havde lige grebet det ved det ene Bagben, law de andre rendte. A maatte jo have Folk til Hjælp; vi søgte i hele to Dage fra Morgen og til Aften, men to „Starels" Svin var og blev borte, dem saae a aldrig mere; det var rent ud Tab; men heldigvis havde a to „blaa" Grise af en udmærket Slags fra Kolding=Egnen; dem fik Hertugen Lyst til, og han var en Mand, der kunde betale, saa slap a da naadelig den Gang. Andre Gange drev a over til Vesterhavsøerne og solgte Grisene der; hen ad Sommeren købte a Lam paa List (Sild), der var den Tid en Mand, der ejede ikke mindre end 1500 Faar; Lammene drev a nord paa og solgte nede i Jylland." — „Men hvad gjorde De saa i Efteraaret?" — „Saa gik a med Kramposen; i Ribe og Hadersley fik a Varer."

---

*) Augustenborg.

En anden Handelsmand fortæller: „Vi købte Grisene i Varde eller i Egnen norden for; saa førte vi sønder op med dem; for at komme over Grænsen gav vi 13 Sk. Rgsm. i Told for hver Gris, vi kunde saa have indtil 40 Stykker paa en Vogn. Men vi skulde passe paa i Kroerne, eller hvor vi bedede, at de ikke blev lukkede inde i et Rum, der var for snævert, eller hvor der var for lidt Luft, for saa kunde de blive skoldede af Heden, og det endte da altid med, at de blev skurvede. Vi førte til Daabøl (Dagebøl); derfra blev vi sat over til Før, det kostede 1 Lybsk. for en Gris og 16 Lybsk. for Manden. Vi havde sørget for at gøre vort Komme bekendt, saa samledes Folk; det var altid Konerne, der handlede, Mændene stod med Hænderne i Lommen og saae til; det var en hel Howro (Morskab) med den Handel. I den Tid holdt ingen Grisesøer der oppe; de er først kommet med Danskere, som har bosat sig der".

Handelen medfører nu een god Ting — Bonden skal leve af sine Kreaturer, i dem staar hans Rigdom, og jo bedre de passes, jo mere Indtægt; altsaa skærpes hans Øje for alt, hvad der angaar deres omhyggelige Pasning, og for det ubetydeligste Ildebefindende iblandt dem. Kalve, Grise og Føl er Kæledægger i Huset. Da en Tjenestepige en Gang skiftede fra os, var hendes sidste Gerning, inden hun sagde Farvel, at skære en Rundtenom, som hun gav den røde Kalv ude i Stalden, den havde hun selv passet fra lille og altid holdt „saa groww møj a".

Manne Hæst' aa manne Hunnd'
gjør en Herremand te en Bund';
manne Stud' aa manne Køer
gjør en Bunde til en Maansør*). —

---

*) (fransk: Monsieur) Titel til en fin Mand, Herremand.

Men Handelen fører andet med, der ikke er godt. Jeg har saaledes flere Gange mærket, at Forældre, for at hvæsse deres Børns aandelige Skarphed, prøver paa at lyve for dem, og saa, naar Børnene tror deres Ord, gør Nar ad dem og viser dem det urimelige i at tro sligt, hvorimod de roser Børnene og glæder sig over dem, naar et sligt Forsøg mislykkes. Dette kan man næppe kalde en heldig Opdragelsesmethode.

55. Bystævne.

6. Lidt fra Fællesskabets Tid.

I vore Dage er Byerne i høj Grad ændrede ved Udskiftning og Magelæg, og der er vel kun her og der Rester at finde af det tidligere Forhold. Oprindelig bestod „Bystedet“ af den indre Gadeplads, som var Fællesjord og ej maatte bebygges, og af de gamle „Botofter“, af hvilke hver Bonde havde een som Særeje. Udenfor deres Skel begyndte „Vangen“, hvoraf atter intet Areal kunde fraskilles uden Forstyrrelse af hele Agerfordelingen.

Jeg benytter her P. Lauridsens omhyggelige Undersøgelser. Tre Grundformer gør sig gældende i de gamle Byers Anlæg. Forudskikkes maa, at Landsbyen oprindelig bestod af Gaarde, Markerne tilhørte udelukkende Gaardmændene, og Smaafolk som Kaadnere og Husmænd vedkommer ikke den gamle By.

Først er der at nævne den sluttede By, „Rundbyen“, den er den mærkeligste og i mange Egne af

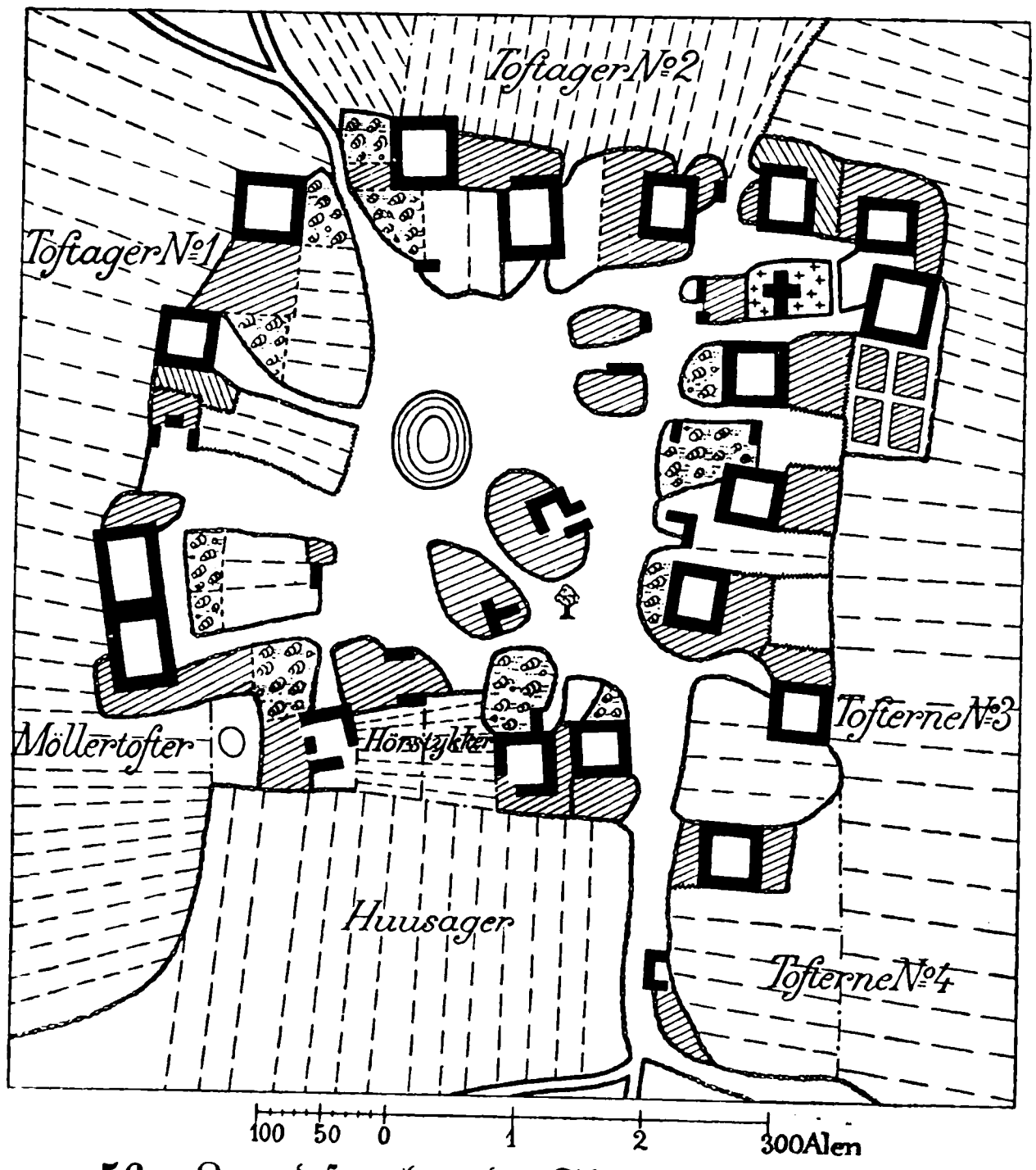

56. Lundforlund, Slagelse H. 1770.

Landet den almindeligste. Som i en Krans eller Ramme omslutter Gaardene med deres Tofter en stor indre Plads, et Torv, om man vil, eller som det senere hed „en Forta", vort nuværende Forte, Fortov. Ovenstaaende Grundrids vil gøre dette tydeligt.

Den sluttede Byform findes udbredt over hele Landet fra Svans til op imod Skagen og fra Hedefladerne til Sundet, men hører fortrinsvis hjemme paa den sjællandske Øgruppe og i Østjylland fra Limfjorden til ned mod Horsens Fjord, hvor den største Del af Adelbyerne, Hovedbyerne, og mange Torper, mindre Byer, er prægede i denne Form. Ud imod Hederne bliver Bebyggelsen formløsere, der ødsles med Plads, Byerne er mindre, Gadepladsen er kun ufuldstændig ombygget; alligevel kan dog Formen tydelig genkendes, og saa nævner Lauridsen exempelvis: Søby, Fly, Vrov,

Bjørsting, Sjørup, Torning i Fjends og Lysgaard Herreder. I de magre Hedeegne er „Enestegaarden" Bebyggelsestypen, men overalt, hvor Jordbunden har været i Stand til at ernære større Grupper af Familier, har Rundbyen gjort sig gældende.

„Langbyen" er den næste Byform, som i sin simpleste Skikkelse danner et langstrakt Bosted, hvis Gaarde med deres Tofter ligger paa begge Sider af en forholdsvis smal Gade, og Hegnene, der danner Ejendommenes Grænser, falder lodret paa Gadelinien, og deres Dybde er langt større end deres Bredde, hvilket altsammen ses paa den her gengivne Grundtegning.

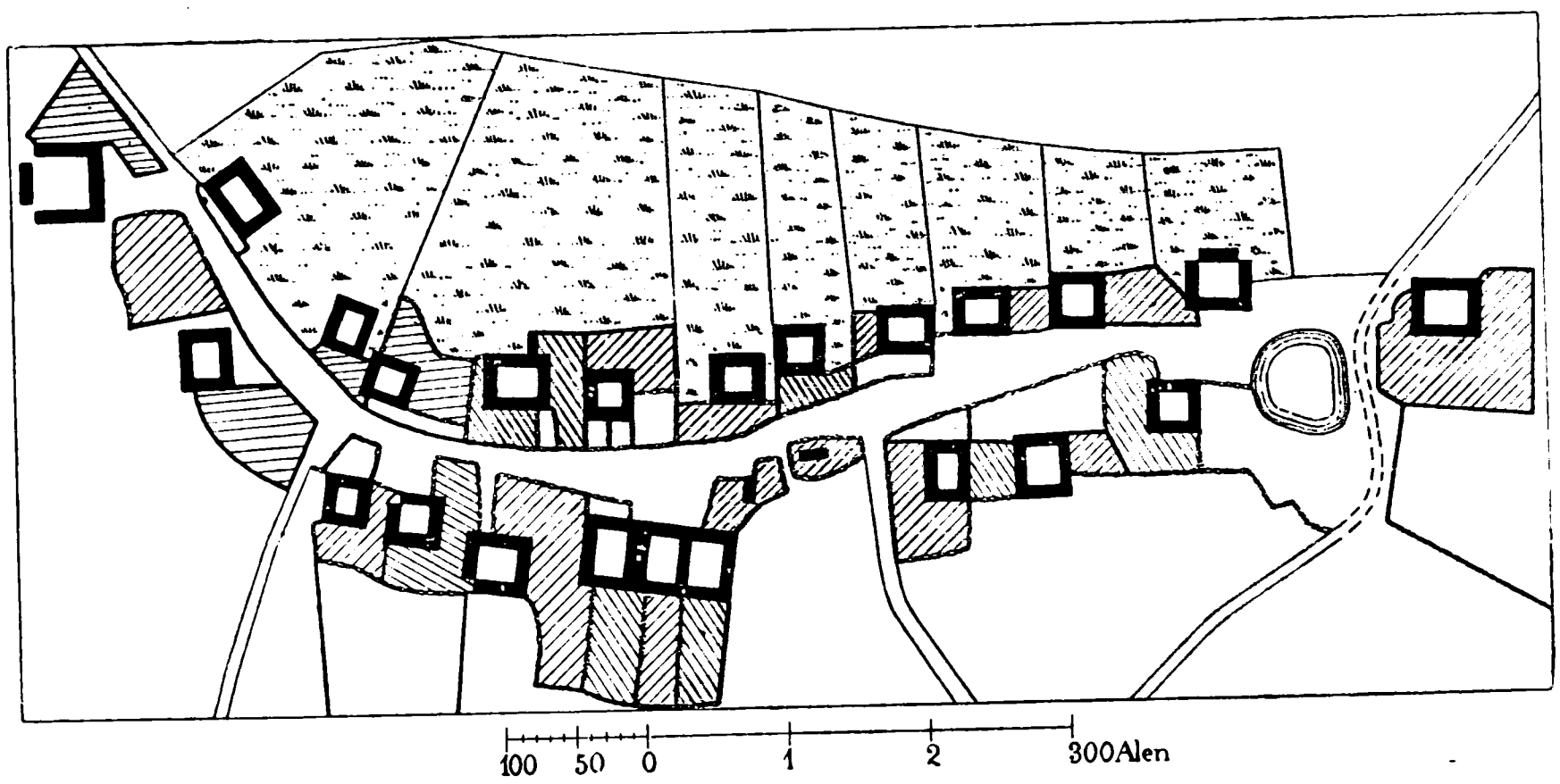

57. Tornemark, Ø. Flakkebjerg H. 1790.

Denne Byform hører fortrinsvis hjemme i Sydjylland, Slesvig og Størstedelen af Fyn, men findes dog ogsaa i Landets øvrige Egne.

Den tredie Byform kalder Lauridsen „Terræn byen", der bestaar af en enkelt Række Gaarde, opførte paa Foden af en Skraaning ud mod en Sø, langs en Aa eller en Engskraaning, paa en gammel Havstok. I Brovst (Thy) ligger Gaardene langs en Engskraaning, i Rødovre (Sokkelunds Herred) langs en Sø, i Thorslunde

(Smørum Herred) langs en Aa, i Fyllinge (Sømme Herred) paa Havstokken ud imod Roskilde Fjord, i Vust og Klim ligeledes paa gamle Havstokke. Bypladsen ligger sædvanlig langs Gaardene og er ofte meget stor, som vist er paa Figuren, hvor den er betegnet ved „Fælles". I det Hele er denne Byform ret hyppig rundt omkring i Landet.

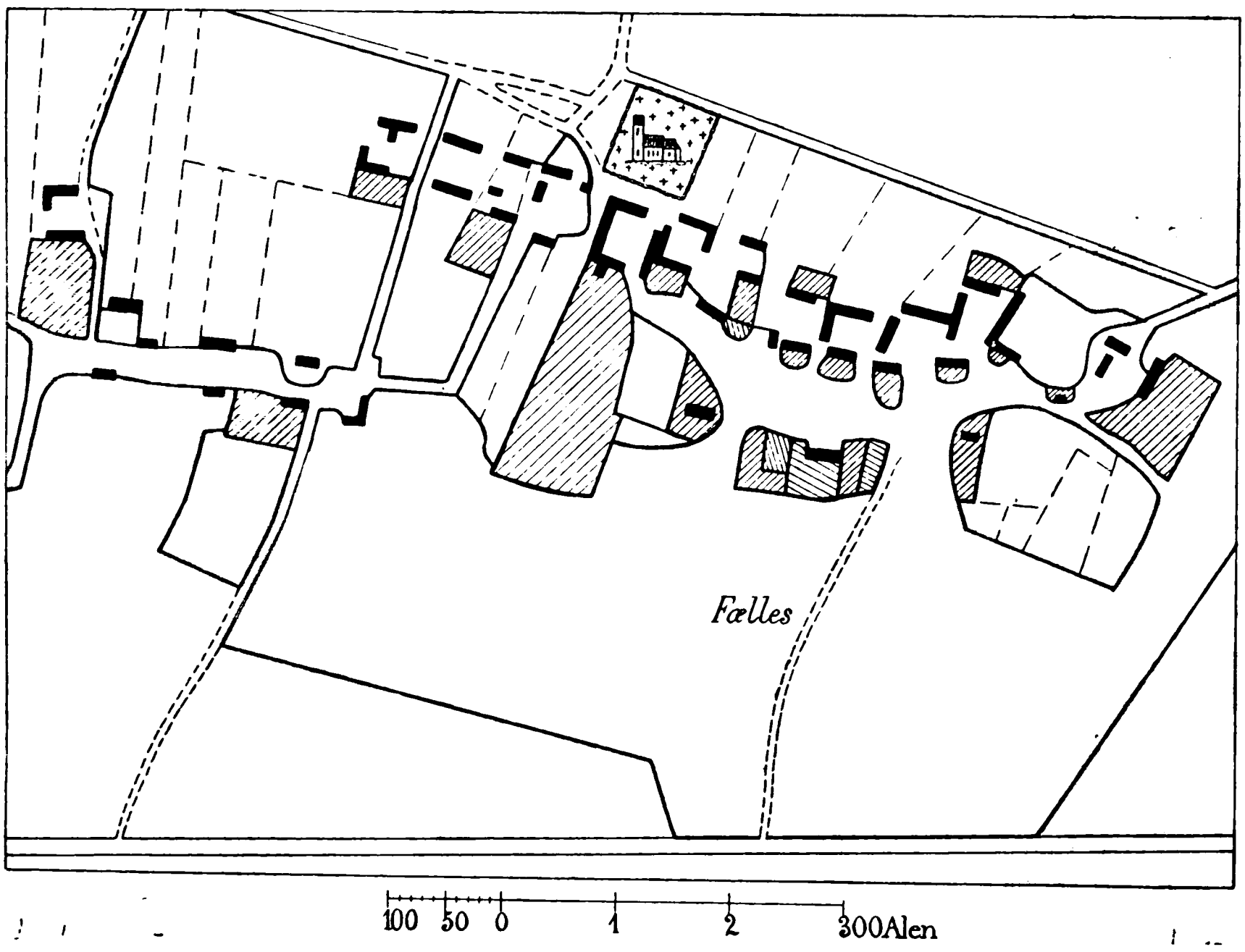

58. Brovst i Thy, 1812.

Det indre Byrum maa opfattes som „Rundbyens" Fællesgaard, afgrænset og stærkt indhegnet af Botofternes indre Sten- eller Risgærder. Over den Plads foregik al Kørsel, hele Indbjærgningen af Hø og Korn, Byens hele Driftsarbejde og Færdsel til Gadeleddene, der lukkede for den og til Markvejene. Her samledes Byens Kvæg om Morgenen og afleveredes igen om Aftenen, naar Byhyrden kom hjem, og jævnlig blev sagtens Dyrene ogsaa om Natten paa Pladsen, hvorfor den

var forsynet med Vandinger eller Gadekær, ogsaa ofte med en Fællesbrønd eller naturlige Kildevæld.

Men foruden at være Fællesgaard og Kvægets Samlingsplads var den tillige Byens Tingsted med „Grande"= eller „Tingstenene" og „Majtræet", hvor Gubberne samledes, naar Gadestævne varsledes ved Tromme eller Horn, ved Grandepind eller Tingvol, til at drøfte Tiden for Sæd eller Høst og hvad andet, der berørte det lille Samfunds Livsinteresser, og her gik Ungdommen paa Gadesjov og mødtes til Leg og Fest.

Jeg forsøger da at samle til et Helhedsbillede de enkelte Brudstykker af Fædrenes Liv, som det er lykkedes mig at finde.

Byen var altsaa sammenbygget; Husene laa der, lave, smalle, hvidkalkede, Gaardene sammenbyggede og skinnende i Sollyset, alt af Bindingsværk med klinede Vægge og Stolperne malede med Brunrødt, Tjære eller rød Aske, udrørt i Kalveblod. For hver Adgang til Byen er en Bom eller et Led, hvorom Mindet er bevaret endnu i de ikke ualmindelige Navne Bom og Ley (en bekendt Familie hedder Ley), hvilket sidste blot er den jydske Udtale af Led. Byen er inddelt i de forskellige „Bydelav", ethvert med sin bestemte Begrænsning, der nøje overholdes ved alle selskabelige Sammenkomster.

Samfundets lovgivende Myndighed findes hos „Grandet", et Møde af alle Bymændene. Her og i N. Slesvig gik Bymændene til „Grande", længere nord paa til „Vide" eller til „Gadestævne". I Mellem-Slesvig til „Sankelse" eller til „Nabos". Grande blev stævnet ved en „Grandestok", hvortil der var bundet en lille Seddel med Besked om Tid og Sted; denne kaldtes „Nabostok", „Tingvol" i Mellem-Slesvig. Jeg bemærker i Forbigaaende, at der paa sine Steder endnu var en

„Brevstok", der gik paa Omgang, og hvem der havde den inden Døre, skulde besørge offentlige Brevskaber; efter hvert Bud leveredes Stokken til den næste, alt i nøje foreskreven Orden. I Nørrejylland sammenkaldtes Mødet ved Tuden i et Horn (Fig. 59) eller ved Trommeslag med to Stikker; blev der kun slaaet med een Stikke, betød det Ildebrand. Mændene samledes „paa Gaden"; der var mange Steder rejst en Kreds af store Sten der paa en aaben Plads, een til hver Gaardmand; paa Sams mødte de omkring „Majtræet" og satte sig paa „Majstenene" (Ørby).

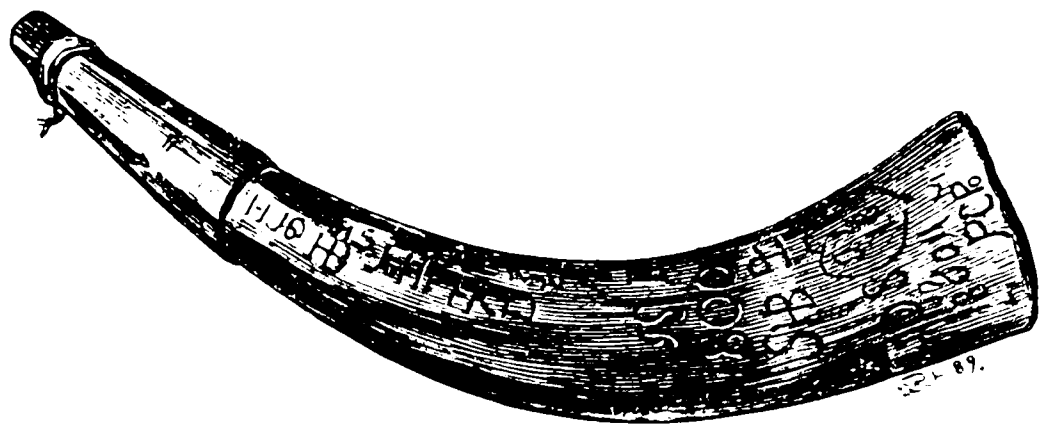

59. Byhornet i Hornbæk med indskaarne Navnebogstaver og Aarstal.

Den kommunale Republiks Præsident var „Oldermanden"; det turde være det almindelige Navn, men han kaldtes ogsaa „Videfoged", „Grandefoged", „Knæpfoged" (Vendsj.). Naar „Oldermanden" slog til Lyd i Forsamlingen — ude ved at banke paa en Tønde eller inde med „Videstaven" — slog mod Bjælken eller mod en Kedel, blev der Tavshed. Saa forhandledes der paa „Byens Bedste" om Lukning af Hegn, om Hyrdens Løn, om naar der skulde begyndes med Møgkørsel, naar med Sæd, naar med Høslæt, naar med Høst, kort om alt, hvad der angik det lille Samfunds ydre Husholdning. For alle Forsømmelser ikendtes Bøder, der betaltes, alt efter de forskellige Egnes Skik, med Penge, Korn eller Øl, og Regnskabet blev holdt paa hver Mands „Pind", „Talliestok", „Videstav", „Karvestok" eller „Knæpping" (Vendsj.), ved Skurer. Vedtægten, hvorefter der dømtes, kaldtes „Bylov", „Videbrev", „Grandebrev"; den fik Lovsmagt derved, at alle Mændene tog om Older-

mandens „Pind" eller „Bysens Kæp" (Fig. 60); havde en Mand Mod eller Penge nok til at gaa sine egne

60. Bysens Kæp med Forbogstaverne til Gaardmændenes Navne.

Veje, kunde han jo blive ved „til Pinds Ende", d. e. til hans Pind var fuld af Skurer. Ved den aarlige Opgørelse til Mikkels- eller Mortensgrande blev alt nøje eftergaaet, „Stokkene blev klarede", og naar alle Irettesættelser var givet, alle Undskyldninger eller Benægtelser afvist og alle Bøder betalt, — saa drak man Pengene op og begyndte et nyt Aars Regnskab.

Her i Darum var der sex Pantemænd, formodentlig to i hvert Bylav, og deres Bestemmelse var afgørende for alle Markarbejder; naar de erklærede Engene færdige til Slæt, blev der slaaet, og naar de om Middagen rakte Leerne i Vejret, var det Tegn til at holde op. Engene var ikke indgrøftede som nu, men hver Mand havde alligevel sit Stykke. Skellene blev afmærkede med omvendte Græstørv, „Doler", eller med Græstotter; i Mellem-Slesvig derimod blev der i det dugvaade Græs „løbet Skenninger (Skel) op" og saa slaaet et Skaar. Naar Rugen saae ud til at være moden, slog Pantemændene ind i den med en Kasket, og hvis der kom nogle løse Kærner i Kasketten, og Kærnerne hver for sig kunde staa paa Enden bag paa en Haand, blev Høsten bestemt.

Under Sognefogeden fungerede „æ Bojfowed" (Budfogeden); han tilsagde Folk til fælles Arbejder, og om Morgenen i Daggry lød hans Røst raabende gennem Bygaden: „Te Howw! te Howw!" med Tilsigelse til at møde paa Herregaarden. Saa hedder det i en gammel

„Sæjj“ *): om Morgenen bar Pigerne Riverne højt, og naar man spurgte dem: „Hvor skal I hen, lille Piger?“ svarede de: „Vi ska' te Howw!“ men mødte man dem om Aftenen, slæbte de Riverne efter sig, og til Svar paa Spørgsmaalet: „Hvor kommer I fra, lille Piger?“ lød det: „Fra det forbandede Howw!“ — saa var Modet borte.

Byens Kvæg blev vogtet af „Byhyrden“ (Byhjorden); han blev kendt i hvert Hjem; thi han gik visse Dage om i „Mading“ i Byen, og Sagnet har kastet en Slags forsoren Glans over ham, som en Mand, der var vel kendt med Elskovsæventyr.

Knud Hyrde han driver hans Kvæg ad Mos';
I triller, I falder, I kommer ret nu —,
og fjorten skøn Jomfruer skal bære hans Horn,
for Knud var kommen fra Lejren hjem.

Knud Hyrde han driver hans Kvæg ad Eng,
og fjorten skøn Jomfruer skal rede hans Seng.

Dankongen han taler til lidel Smaadreng:
„Sig til Knud Hyrde, han kommer her ind!“

Knud Hyrde kom ind og stilled for Bord:
„Hvad vil Dannerkongen, han sender mig Ord?“

„Og hør du, Knud Hyrde, hvad jeg siger dig,
hvor mange Koner saa haver du dig?“

„Ja, skal jeg sand' sige og ikke lyve,
saa har jeg ni og halvfemsindstyve!“

Dannerkonning han gjorde Kors for sig:
„Og Gud bevare min danske Dronning for dig!“

„I har ikke Behov at gøre Kors for jer,
danske Dronning, hun er selv een af dem!“

---

*) Mundheld, Krønnike.

Dankonning han siger til lidel Smaadreng:
„Sig til danske Dronning, hun kommer her ind!“

Danske Dronning kom ind og stilled for Bord:
„Hvad vil Dannerkonning, har sendt mig Ord?“

„Hvilken vil du en Hyrdekone være,
eller vil du en Krone af røde Guld bære?“

„Langt heller vil jeg en Hyrdekone være,
end jeg vil en Krone af røde Guld bære!“

„Ti Tønder Mjød og ti Tønder Most,
dem gi'r jeg Knud Hyrde til Barselkost!

Ja, ti Tønder Mjød og ti Tønder Vin,
dem gi'r jeg Knud Hyrde til Barsel sin!“

Knud Hyrde havde Vugger op paa sin Gulv,
han havde slet aldrig mindre end tolv.

Ja, fjorten Vugger og saa en lille Trow (Trug),
— I triller, I falder, I kommer ret nu —,
og de synger alle: hurr Børnene sov',
sov lov, sov lov, sov lov lov lov!

Det er ikke helt frit, at noget af denne Berømmelse som Pigernes Jens, og Konernes med, kan jeg tro, er blevet over ham; der mindes endnu et Rim, der sagtens er en Smædevise, hvor det hedder!

Byhyrden med hans højpullet Hat,
de femten Kærester, dem har han haft;
de ti, de har ham rent forladt,
de fem, de elsker ham endnu.
Den første, hun hedder: „Grimmiskovkat“,
den anden, hun hedder: „Hvad ta'r du dig fat“,
den tredje hedder „Tung“,
den fjerde hedder „Let“,
den femte, hende kender jeg ikke saa ret;
men nu har han faaet en Kærest paa ny,
og det er Mette Sladders udi Galten By.

Det være, som det vil; han var ikke nem at undvære. „Kan Bymændene taale det, saa kan jeg ogsaa!", sagde Filskov Hyrde, en Vogn kørte over begge hans Ben. Men han har et let Arbejde: „Prokuratorblæk og Apotekervand er dyrt, men dyrere er en Pægl Hyrdesved"; og han veed at sno sig fra Bymændenes ubehagelige Bemærkninger, dem har han ikke Tid til at høre paa, „nær en taal te Hjoren, taar han te hans Kæp"; han tager sig sit lette Arbejde mageligt. Børnene synger:

Wor broget Kow kom besend' te By;
æ Hjor' han ligger i æ Eng aa sower i Ly;
vi løwtet ham op mæ Pivver aa Tromm',
gi ham en gue Pot sød Grød i hans Læjer Lomm'.

Enkelte „Hyrdekald" var særlig gode, saaledes Haslev. „A holder Folk for mig!" sagde Haslev Hyrde, han var i Silkeborg at tigge. Hans Hund var hans Hjælper og Ven: „De æ saa stort mæ dem som mæ Per Her' (Hyrde) aa sin Hund", og det er klart: „Der er Høg øwer Høg, aa Her' øwer Krawlund Faar!" Den Pige, der sildig faar sig vasket og pyntet om Dagen, siges det om: „Do smøkke dæ om Awtenen lisom Hjoekællingen, næ hon vente Hjoren hjem."

Ved Indgangen til Byen var en „Forte", et 20—30 Favne bredt Stykke Mark med Diger ved Siden; derpaa samlede Hyrden Kreaturerne om Morgenen, og der hen maatte Folk føre og der hente deres Kvæg, naar Hyrdens Horn lød, og „den, som ikke tager Tuden vare, kommer bag efter"; Kreaturvejen til Engen kaldtes „Fæløbet" (Randers). Hornet hørtes langt, og da Røverne havde overfaldet Toftegaardskonen, mens hendes Mand var i Kirke, og en af dem opholdt Kirkefolket med Snak paa Hjemvejen, hørte de Hyrden tude vældig i sit Horn og derefter synge:

Sortegraa So ligger i Salt,
alle de smaa Grise
løbe om Rise:
ræk dine Ben, lange Tøger!

Saa kunde Tøger Lang, thi det var Mandens Navn, nok forstaa, at der var noget galt hjemme; han og Folkene skyndte sig af Sted, saa fort de evnede, og fandt Røverkællingen i Kisten og Knægtene i Risbuskene og fangede og dræbte dem alle. Hyrden har utvivlsomt brugt en „Hauken", et syngende Raab med Køernes Navne i, som i Norge og Sverrig; jeg har hørt det omtale fra Randers- og Helsingør-Egnen, ligesom det vel endnu bruges paa Bornholm. Det er ogsaa blevet mig fortalt af gamle Folk inde i Gjern Herred, at naar Nabobyens Hyrder havde noget udstaaende med hverandre, kunde de om Aftenen gaa ud paa en Høj, hvorfra Nabohyrderne kunde høre det, og tude vældig i Hornet; det blev betragtet som en Udæskning og kaldtes „at støde hverandre af".

Foruden Hornet havde Hyrden end videre „Ringlestav" eller „Ranglestok (Fig 61), en kort Stav med en

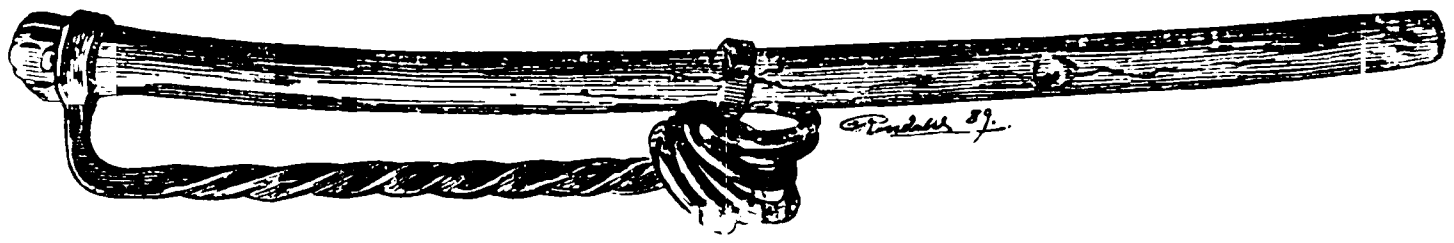

61. Ringlestav fra Skaane.

tyndere Stok, her paa Billedet af Jærn, fastgjort paa Siden; paa den tynde Stok var trukket en hel Del raslende Jærnringe. Naar et Stykke Kvæg vilde forlade Flokken, kastede Hyrden Staven efter det; Kreaturet lystrede den lige saa godt, som det nu om Tider lystrer en Hund; det var ogsaa en svær Alarm, saadan en

Stav gjorde, naar den kom susende. Løb der Køer eller Kalve bort fra Hjorden, var der en „Byfold". Vi har endnu en saadan i Darum By; der driver Markmanden de ukendte Høveder, som han træffer løsgaaende,

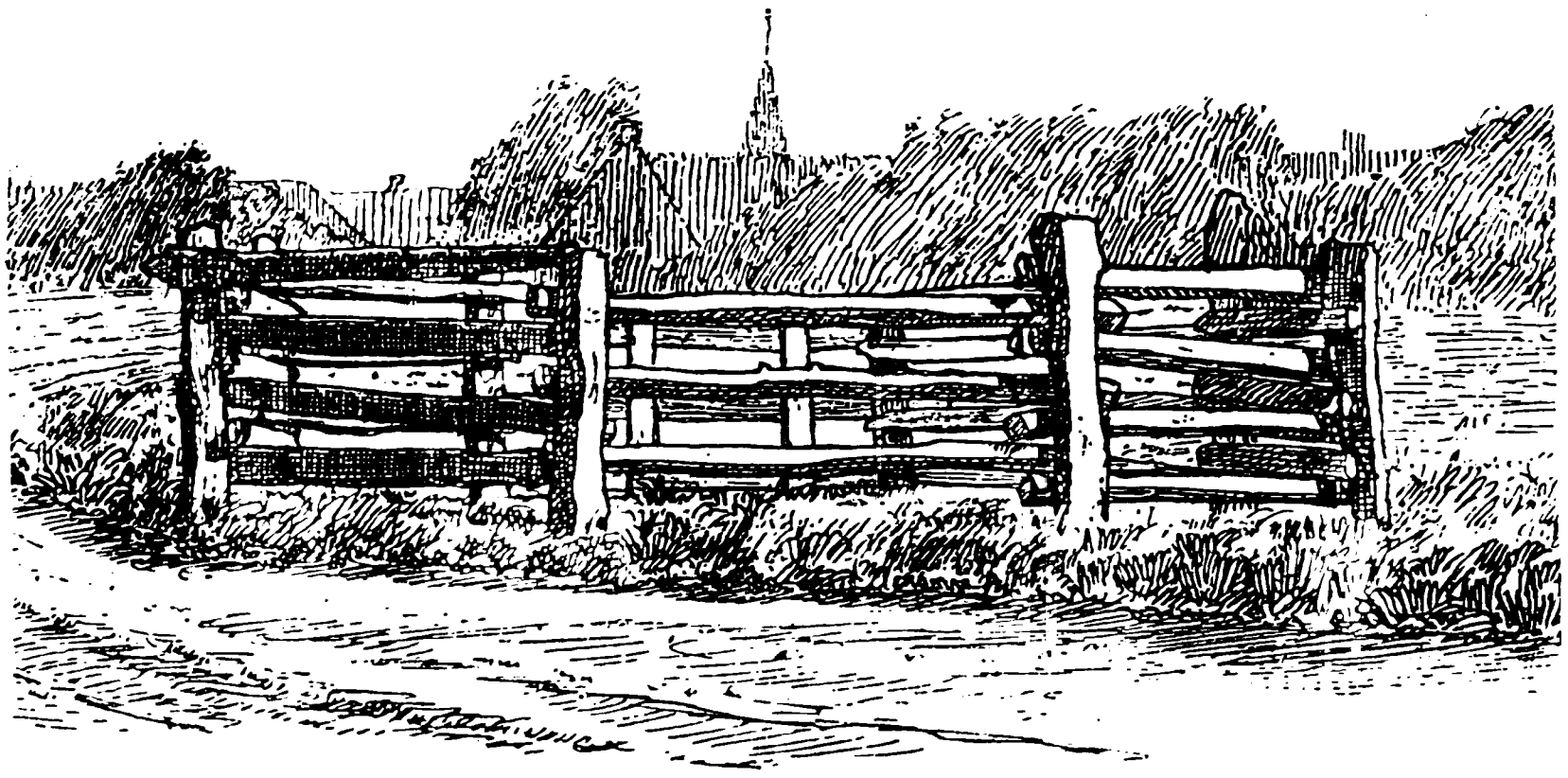

62. Byens Fold i Darum.

ind, saa kan Ejeren melde sig. I et af de gamle „Videbreve" siges: „Hvo som driver Kvæg af Folden uden Foldefogedens Tilladelse, skal betale 1 Td. Øl til Granderne."

Hyrden blev fæstet af Oldermanden, to Mænd i Byen maatte love for ham; hans Løn var i Saxild: 1) en Skæppe Mel for hver fem Køer, hvert halve Aar, undtagen der er nogle, som ej har lige fem Køer, da skal de give et Fjerdingkar Mel for hver Ko, som er over eller under, hvert halve Aar; 2) en Skæppe Byg for hver fem Køer, eller et Fjerdingkar for hver, som enten er over eller under; 3) for „Straagfæ"*) en Skæppe Havre eller og Penge derfor efter Kapitels Køb for fem Nød; 4) for Faar, Lam og Kalve et Nanneft

*) Fremmed Kvæg, som tages paa Græs.

(Afgift) i Naturalier, saa godt som 6 Skill. om Julen og et om Pinsedagen eller Penge derfor; 5) et Læs Brændsel af hver Mand om Aaret, halve Byen om Vinteren, halve Byen om Sommeren, og skal han igen stande til Rette, hvissom bliver øde for hans Forsømmelse; 6) hvad Mælken er anlangende, da skal han ikke have Køernes Mælk før end sex Uger, efter at Koen har baaret, og Faarene maa han malke fra St. Hansdag til St. Mikkelsdag. — Byhyrden i Valsbøl, i Mellem-Slesvig, fik Søndag Morgen Mælken af alle Byens Køer, hvorfor han om Lørdagen plejede at drive hele Flokken ind i et Egekrat; saa malkede de gærne bedre næste Morgen, end om de havde gaaet i Heden eller paa de golde Marker. Søndag Morgen inden Kirketid gik Konerne „te Hirhus" med deres Maal Mælk, og gamle Folk huskede endnu (1860) en Fortælling om, at al Hyrdens Mælk, der blev øst ud i en stor Tønde, en Gang var bleven til Ost, idet en af Konerne havde kommet Løbe i sin Potte, inden hun bragte ham den, uden at det nogen Sinde blev opdaget, hvem der havde været Mester for det. Mange Steder hørte der Embedsbolig og Jordlod med til hans Løn; en nu afdød gammel Mand i Brørup Sogn har fortalt mig, at Byhyrden havde Hus, Have, Ko og nogle Faar, og at han i en af Byerne i Kolding-Egnen havde set et Hyrdehus, hvor der stod skrevet over Døren: „Tjen tro og ærlig, saa skal du lønnes oprigtig." I Valsbøl bar en Mark Navnet, „æ Hiræng", Hyrdeengen, og mindes jeg ikke fejl, har jeg truffet det samme Navn inde i Angel. Hyrdens Hjælpere var enten „Løbedrenge", som han selv holdt, eller ogsaa „Bud" fra Gaardene i Byen, der paa Omgang mødte hos ham. Sin Kost fik han ved at gaa om i „Mading" fra Gaard til Gaard, et vist Antal

Dage i Forhold til Køerne, han havde fra hvert Sted; vilde nogen ikke rettelig „made" ham, skulde der bødes 1 Mark Kurant. Naar Køerne samles første Gang til Græsning om Foraaret, bliver deres Horn efterfete; har nogen skarpe Horn, bødes 4 Skill. for hver Dag, indtil de afskæres; men dølger Hyrden, eller lyver han om Naboens Kvæg, da maa han bøde.

Til alle de forskellige Kreaturer i de større Byer hørte mange Hyrder. Byhyrden førte Køerne, men saa var der ogsaa tit Hestehyrde til at passe Øgene i Hestehaven efter endt Arbejdstid; om Middagen, og mens Folk sov til Middag, græssede de gærne løse langs Bygaden paa Grønninger; thi Ledde og Bomme var da lukkede. Saa var der Kalvehyrde, Lammehyrde, Gaasehyrde og endelig Faare- og Svinehyrde. Jeg har selv i Valsbøl om Vinteren (1860) daglig hørt Faarehyrdens ensformige Raab igennem Byen om Morgenen: „Faar ud!" og om Aftenen: „Faar ind!" naar han gik med Flokken. Man jog om Morgenen Faarene ud, men om Aftenen kendte hver Mands Faar Vejen til egen Fold; blev der ikke straxt lukket op, krøb de sammen udenfor og ventede. I Aarhus-Egnen (Kold S.) raabte Hyrden gennem Byen: „Oven ud!" eller „Neden ud!" efter som han hver Dag drev den ene eller den anden Vej ud med dem. Men naar den store Faareflok kom ind ad Bygaden, skulde der være Fred for Faarene; løb en ind blandt Flokken og bragte Forstyrrelse, maatte han bøde 4 Skill. til Byen og andre 4 Skill. til Klageren. I Valsbøl lønnedes Faarehyrden saaledes, at han skulde have 14 Lybskilling af hvert Faar i Penge; for hver to Faar, en Mand havde, skulde han end videre koste Hyrden en Dag. Paa Djursland, i Gjerrild Sogn, fik han af hver Gaard 1 Sk. Korn, 1 Fk. Malt, 1 Fk.

Gryn, 1 Brød, 1 Faarelaar samt et Lys i „Skøn"*) til Jul.

Til Marrebæk By i Væggerløse Sogn paa Falster hører et Stykke Jord med Skov langs Guldborgsund; i gamle Dage laa det naturligvis i Fællesskab. Naar det lakkede henad Høst, saa Nødder, Olden og Agern var modne og begyndte at falde af, kørte Folk deres Grise til Skovs; der gik de og sankede deres Føde til langt ud paa Vinteren. Fra hver Gaard blev der dog daglig sendt Karl eller Pige ud med en „Stipose" til Grisene; det var, for at de ikke skulde blive helt vilde, men hver kende sine Folk. Det, de fik, var kun museskaaret, svangt Korn, altsaa ikke synderlig til Føden, men hver havde sin bestemte „Stiplads" og sit bestemte Raab, der kaldte Grisene sammen; een raabte: „Gris gaa=aa!" en anden: „Gris o=o!" Et Rim, som finder sin Forklaring herved, mindes endnu:

„Jeg gruer!" sagde den lille Gris,
„lidt i Pose og langt til Stis!"

Her passede altsaa Gris og Svin sig selv; af Videbrevene kan ses, at der mangesteds har været Svinehyrde; han har ogsaa faaet nogen Løn i Penge eller Korn og skulde efter en Byvedtægt have Kosten een Dag for hver tre store Svin, fødte før Jul, eller for hver sex Grise, fødte efter Jul, og har saaledes ogsaa gaaet rundt i „Mading".

Paa de forskellige Steder har alt dette dog været saare forskellig ordnet, efter som Folks Lejlighed og Vilkaar har været.

I ældre Tider er Kvægsygens hærgende Sot flere Gange draget over Landet; naar den indtraf, var

---

*) som Gave.

der kun eet Raad: at skaffe ny Ild til Veje ved Gnidning, „aa draw Ild“. Først maatte hver Ildgnist slukkes i Byen; man gjorde dernæst en Læsmedstang saaledes fast, at den med den ene Ende gik ind i et Hul i en Egestolpe; der blev slaaet Tov om den, nogle Mænd holdt i hver Ende af Tovet og trak det taktfast rundt frem og tilbage; ogsaa paa tværs over Stalddørens Karm drev man et Stykke Træ, en tør Gren eller lignende, ind i to Huller og halede den rundt ved at trække vexelvis i Hold uden for og inden for Huset. Lykkedes det ikke at skaffe Ild i et Hul, forsøgte man ved Siden af; man kan i Lindum Skoles Køkken se et Pandetræ*), hvori der er fire Huller ved Siden af hverandre. Der fortælles om, at Folk har „draget Ild“ en hel Dag, uden at Arbejdet lykkedes; saa blev der sendt en Mand rundt i Byen for at se nøje efter alle Steder. Han fandt ganske rigtig nogle uslukte Gløder paa en Arne; da de var slukte, begyndte man paa ny, og saa lykkedes det strax. Denne friske Ild, der saaledes var skaffet til Veje, blev der tændt et Baal med i en „Drift“ eller en Hulvej med høje Diger eller Brinker, og ad den skulde Byens Kreaturer drives. Dette var ingen let Sag, thi Dyrene er angst for Ilden, og det lykkedes kun derved, at Mændene stillede sig op paa begge Sider af den snævre Vej, mens Kvinder og Børn med Skrig og Skraal drev Dyrene fremad. Naar Høvederne lykkelig var kommet over, tog hver Mand en Brand hjem med sig og tændte ved den paa ny den slukte Ild paa sin Arne.

Lad os dvæle et Øjeblik ved Smeddene; thi Smedden er en Mand med „Videnskab“; han forstaar meget og mange Slags, baade at aarelade en Hest, og

*) en Tværbjælke ved Arnestedet.

om det skal knibe, læse over en syg Ko eller maale for „Modsot" (Former af Blegsot).

„Hvordan gik det til, har De gjort Svendestykke, Søren?" — „Ja, det forstaar sig! Ser De, jeg kom i Lære som Dreng, og saa snart jeg mødte, maatte jeg betale et Par Mark i „Hønsepenge"; saa skød de andre Drenge noget til, der blev købt noget Kaffe og Hvede-brød og maaske ogsaa noget Pons, og det skulde for-tæres i Smedjen, som det da ogsaa blev, kan jeg tro; thi vi kogte selv Kaffen. Saa gik jeg min Tid ud, ja let var Tiden ikke; Arbejdet var strængt, men det kunde være det samme, for jeg var en stærk Knægt; værre var det, at vi sultede; det har tit været i mine Tanker siden, hvilken Uret voxne Folk gør mod Børn og unge Folk, naar de ikke giver dem Mad nok. Kender De ikke det Ordsprog: den Knyw haar nok æ Smæjs Dreng gjor, den skær tyk' Støkker! ja, jeg vilde kun have ønsket, at vi selv havde faaet Lov til at skære, men nej! Nu var der uden for Ribe et Sted, de kaldte Rakker-kulen, ja, der var da egentlig to, een sønden og een norden for Byen; der fandt vi paa at gaa ud Søndag Eftermiddag, naar vi havde fri, med en Pose og Spade, og saa gravede vi Ben. Dem vilde Englænderne den Gang have, og naar vi kom med dem, vaade og tunge som de var, købte Købmændene dem strax, og vi hen til Bageren og købe runde Sigtebrøds Boller, „Fumper" kaldte de dem; det kan nok ellers være, at de smagte; saa fik vi dog een Gang om Ugen Livet fuldt.

„Omsider skulde jeg da gøre Svendestykke, det var et Par Hestesko. De skulde slaas saa nøjagtig, at der ikke var et Straas Bredde Forskel paa dem, og man maatte ikke kunne se Spor af Hammerslagene. Det var dog ikke det værste, men saa skulde Hullerne være lige langt fra hverandre og lige langt fra Hagerne, hvad der

var umuligt at gøre paa fri Haand; og naar Skoene blev lagt sammen, skulde alle Hullerne være blanke. Der mødte den Dag to fremmede Mestere, „Skuemestere", i Smedjen for at se paa, at det gik rigtigt til. Da saa Skoene var slaaede, sagde min Mester: „Ja, nu er det bedst, at vi gaar ind og faar os en Pons!" Han vidste nok, hvad han gjorde, thi de blev borte en god Stund, og imidlertid fik jeg Cirkelen frem, Hullerne afmærket og slaaet igennem, og da Mestrene kom tilbage, var Skoene færdige. „Vil du ikke gøre mere ved dem?" spurgte den ene af Mestrene. „Nej," svarede jeg. Saa tog han dem og stak et Søm igennem to Huller paa dem. — Jo, alle Hullerne var klare. Skoene blev forseglet, og saa kunde jeg jo ikke gøre mere ved dem.

„Paa den bestemte Dag blev de forevist Borgmesteren i Ribe og antaget. Jeg kom op paa Herberget med mine Sko under Armen, bankede paa Døren og gik ind, men Jøsses Kors, som de tog imod mig! Hvad jeg vilde der, og saa ævlede de saa meget op, at det var forskrækkeligt. Omsider spurgte de mig, om jeg havde affundet mig med Drengene. Nej, det havde jeg ikke. — Ja, saa kunde jeg gaa den Vej, jeg var kommen. — Udenfor var alle Smeddedrengene samlede. Da jeg havde givet dem et Par Mark, gik jeg atter ind. Nu blev jeg budt at sidde ned, og saa skulde jeg give noget ud til Svendene. „Hvor meget?" spurgte jeg. — „Saa meget som din Formand," svarede de, og derpaa blev en stor Pokal fyldt. De kaldte den „Velkom". Der var Brændevin i den og Rum og Mjød, jeg veed ikke alt; men saa meget var der da af hver Slags, at det kostede en Specie. Den gik rundt, og jeg drak ogsaa af den. Men de vilde have endnu mere klemt ud af mig, og saa kom de frem med en lang Kridtpibe, pyntet med Silke-

baand. Om jeg ikke vilde ryge Tobak? „Nej, ejsen mange Tak!“ — Om jeg aldrig før havde røget? Det havde jeg jo vist, men jeg tog mig vel i Agt for at svare Ja; thi Drengene maatte ikke ryge, saa der snub de mig ikke. Kort at fortælle, vi drak og holdt os lystige. — Aa, det er mange, mange Aar, siden jeg blev Svend paa mine Hesteſko; men Mesterstykke har jeg aldrig gjort, det behøves ikke for at nedsætte sig paa Landet.“

Smedden var ganske sikkert en af den gamle Kommunes meget ansete Mænd; „enhver Smæj haar si Sæjj“ (Mundheld), hedder det; hos ham og i Kroen kan det meste nyt spørges, og der staar nok desuden i „Danske Lov“, at ingen Mand skal staa til Regnskab for, hvad han siger paa Kro og i Smedje. Han var kommunal Embedsmand. Sagen var saaledes ordnet, at Bonden bragte Jærn, Tørvekul og et Par stærke Arme til at føre Forhammeren, samt Øl, Brød og Brændevin med den Dag, der var „Smæjjstøwn“ for ham; saa arbejdede Smedden, men Bonden trak Bælgen og slog med Forhammeren. For at faa noget udrettet skulde Smedden holdes i Humør med rigelig Brændevin, hvoraf atter Følgen blev, at mangfoldige af de gamle Smedde, der ikke til dagligt Brug kunde taale at gaa med en Hat for meget, gik til Grunde af Drik. Ordsproget er ondskabsfuldt: „Smæjjbrænd'vin er godt for Restsyg'“; Brændevin, der levnes i Smedjen, helbreder Koldfeber, at sige, naar det kan faas, men det kan det aldrig; thi: „en finder letter' Brø i en Hund'hus end Brænd'vin i en Smiddes“. Brændevinen er derfor jævnlig med i de gamle Historier om Smeddene. To Bønder havde faaet noget Arbejde gjort, det var netop det samme Stykke til en Plov, men det ene Plovskær var blankt og smukt afarbejdet, det andet groft og skødesløst. Det gav

Anledning til Omtale og Forundring, men en erfaren Mand skilte Trætten af: „Det ene Plovjærn er nok hærdet i Brændevin, det andet ikke!“ Det samme lyder i en gammel Smeddevise:

Hvo som vil til Smedden gaa,
han skal baade blæs' og slaa,
hente Vand og trække Sten,
give Smedden, hvad han fortjen';
hvo som Smeddens Ven vil være,
maa en Pægl Brændevin med sig bære.

„Hvor sier en en Smæj, der ett drikker Brænd'vin, aa en Skræjer, der ett er stuerhowe?“

Ja, saaledes skrev jeg for nogle Aar siden i en lille Opsats, men fik saa Brev og Hilsen fra en Smed nord paa med Spørgsmaal om, hvorfor jeg alene havde talt om Smed og Skrædder og glemt at give andre den Ret, som deres var. Jeg kendte dengang ikke Talemaaden, nu kender jeg den, og her er den i sin Helhed: Hvor ser man en Præst, som ikke er pengegerrig, en Degn, som ikke er ærgerrig, en Smed, som ikke drikker Brændevin, og en Skrædder, der ikke er storsnudet?

Smedden var da nu klog som et Menneske og vidste at gøre Forskel paa Folk; den Bonde, der var nøje-regnende og knap, skulde ikke let faa Kul med tilbage; det gik med Kullene som med Brændevinen. Naar Dagens Arbejde var endt, og Smedden gik fra Smedjen, sørgede han altid for at tage Hammeren af Ambolten, „Ildspeddet“*) blev stukket ind i Bælgens Tud, og Sandskeen blev lagt over Kors dermed, saa havde Trolde ingen Magt over dem.

Smedden var, som sagt, fæstet af Kommunen som „Bysmed“. Der fortælles, at „Bysmedden“ og „By-

*) Jærnstangen, hvormed der stikkes i Ilden.

hjuleren" en Tid skal have været fri for Militærpligten; om dette kan jeg dog intet oplyse, heller ikke om Hjulmanden var Embedsmand. Vester paa har jeg ingen Smedeakkorder truffet; øster paa er de derimod, saa vidt jeg veed, endnu almindelige. Jeg skal gøre Rede for nogle enkelte.

Foruden fri Bolig og Smedje fik Smedden i Borum ved Aarhus: 1) 1 Td. Rug og 1 Td. Byg af hver Helgaard; 2) 2 Køer frit græsset, saaledes at de gik $^1/_2$ Dag paa en bestemt Ager hos hver Mand; 3) et lille Læs Hø af hver Gaardmand; 4) 12,000 Tørv; 5) lidt Risbrændsel; 6) Kosten og en Mand til Hjælp ved Arbejdet; for denne Løn blev alle Reparationer gjorte, men hvad der skulde Fil eller Klub paa, maatte betales særskilt. En anden Akkord fra Skanderborg-Egnen blev sluttet Valborg Aften og bestemte til Smedden: 1) Smeddelod, o. 4 Td. Land, med Bolig og Værksted; 2) et Læs Tørv af hver Gaardmand at levere til Mikkelsdag; 3) et Læs Skovbrændsel af hveranden Gaardmand at levere om Foraaret; 4) en Skæppe Rug og en Skæppe Malt fra hver Gaard. I Laasby fik Smedden sin Lod, som han ejede, frit drevet; Byen holdt hans Bolig og Værksted ved lige; i Løn fik han saa: en Sk. Korn, halv Rug, halv Byg, af hver Td. Hartkorn, tre Havretvillinger, samt et lille Læs Tørv og et lille Læs Hø fra hver Gaard; Kornet blev leveret Søndag mellem Jul og Nyaar, da blev der gjort „Smeddegilde", og var man paa en af Siderne ikke tilfreds, kunde der forhandles om en ny Akkord.

Fra Randers-Egnen har jeg faaet meddelt, at Smedden i et Sogn, hvor han selv ejede Lodden, gjorde Akkord med Bymændene om, at han skulde have sin Jord frit drevet, Kørslerne gjorte, samt en Tønde Rug af hver Gaardmand og en Skæppe Malt, fordi de drak

Øl hos ham. Naar ſaa Smedden en Gang om Aaret modtog ſin Løn Kyndelmisſe, eller Søndag mellem Jul og Nyaar, eller naar det ellers var, trakterede han jo godt, og det endte gærne ſom et „villele Swirgilld".

Saa klinker Smedden lyſtig paa ſin Ambolt fra den tidlige Morgenſtund af. Hans lille Dreng er klogere end Præſten; thi denne lod ſig narre til at tage et Stykke Jærn op, der endnu ikke var blevet koldt, mens den lille Knægt forſigtig førſt ſpyttede paa det, og da det ſnurrede, tog det med Tangen. Og Moderen ſidder med det lille Barn paa Skødet, ſlaar det under de ſmaa Fødder og ſiger:

Sko min Heſt,
hwæm kan bedſt?
— det kan æ Præſt!
nej, kan han ej,
det kan æ Smæj,
ſom buer ve æ Vej;
han kan ett ha hans Kuwen i Frej,
for aal di ſmo Swænn,
der drejer aſtej;
den jænn vil ha Kjød,
den aaen vil ha Flæſk,
den tridde vil ha hans Kuwen.

For at holde Slibeſten til Byens Brug fik Smedden af hver Bonde en Kærv Korn, ſom kaldtes „Slibekærv", ligeſom Degnen i ſin Tid fik en „Ringekærv" for at ringe.

Som man havde Smeddeſtævne, ſaaledes brugtes der ogſaa „Møllеſtævne", d. v. ſ. der blev aftalt en beſtemt Tid, til hvilken Møllеren ſkulde male for en Mand. Her kan med det ſamme anføres nogle mindre bekendte Forhold. Der var kun faa Møller, og Vejene var tit meget lange; naar man nu ſaae Vingerne paa

Vejrmøllen, thi kun om dem er her Tale, staa „i Kløwt', eller „over Kryds" som et oprejst latinsk X, betød det, at Mølleren af en eller anden Grund ikke kunde male; stod de derimod i et lodret Kors, kunde Folk trøstig begive sig paa Rejsen. Kørte et Ligtog forbi, blev Vingerne halede lidt til højre eller til venstre ud af den lodrette Korsstilling, hvilket betød Sorg; til Ære for et Brudefølge blev de derimod krydsede eller halede lodret, hvilket Svendene nok skulde passe, da der saa altid vankede en Drikkeskilling. — Man taler ogsaa om Næbbestævne: „at staa til Næbbestævne" for noget, hvilket vil sige, at maatte modtage en Irretesættelse for noget, man har sagt, uden at kunne svare dertil.

Fattigforsørgelse gik for sig uden kgl. Anordninger. De indensogns fattige „gik rundt i Mading" hos Bønderne, hver een eller flere Dage efter Gaardenes Størrelse, ligesom Skolemesteren og Byhyrden i sin Tid og nu om Tide Markmanden. Ved Bryllupper, og maaske ogsaa ved andre Forsamlinger, mødte de fattige ved Kirken og modtog en Gave af Brud og Brudgom. Senere blev det afskaffet, i det mindste her i Darum, og i det Sted blev de tilsagte til Gildet tredje Dag og fik saa der Mad og hver to lybske Skillinger. Det var desuden Sognets fattige tilladt at gaa med Mælkekrukken, og mange Steder vilde man endnu anse det for en stor Uret at sælge Mælk til fattige og en lige saa stor Skam at nægte et fattigt Menneske en Krukke Mælk, naar man selv havde den. Ligeledes gik fattige om og tiggede Uld i Klipningstiden, Hø i Høbjærgningstiden, og behøvedes der et Knippe Halm til en Seng, blev det lige saa lidt nægtet.

Tiggeri var for øvrigt ligefrem et Haandværk. Med deres Poser strejfede Tiggerne om fra Sted til Sted og samledes, som Ravne samles om et Aadsel,

naar de et eller andet Sted lugtede et større Gilde, og Gilderne var paa de Tider mægtige. Blandt Tiggerne var især Taterne frygtede; de kom som Skærslippere og stjal og tiggede, alt som Lejligheden faldt. En af de gamle i Malt Herred har fortalt mig om, hvordan det en Gang gik ved en Brudefærd, som han mindedes. Paa den anden Gildesdag mødte en stor Flok „Stakler" (Stavkarle) i Brudegaarden. En svær, stor Betler, rigtig en plump Karl, stod saa frem som Anfører, gjorde en lang Tale for Manden i Gaarden og lod ham vide, at vilde han kun beværte dem godt, skulde der ingen Uskel ske. Manden, som var temmelig paaholden, syntes slet ikke om dette og stod derfor hele Tiden, medens Tiggeren talte, og skuttede sig og kløede sin venstre Arm. Dog, der var ingen Hjælp for det, og saa samlede han da forsigtig alle Sølvskeerne fra Bordene og lod derpaa Borde og Bænke bære ud i Gaarden og fik „Staklerne" bænkede. Men han havde været for karrig med Maden. Tiggerne fandt, at der var for lidt Kød paa Benene, og saa varede det ikke længe, før de begyndte at kyle Benene i Hovedet paa ham, saa han til sidst ligefrem maatte flygte ud af Gaarden.

Der kunde ved Gilderne let opstaa Slagsmaal, og der fortælles, at en blev slaaet ihjel paa Gjelsbrogaards Mark ved en saadan Lejlighed; Drabsmanden blev aldrig opdaget. En Gang døde en Tigger i Aarup; der skulde han jo saa være begravet, men ved Nattetide flyttede Sognefolkene Liget og stillede det op i Yderdøren paa Gjelsbrogaard i Nabosognet. Da Folkene om Morgenen kom og lukkede Døren op, faldt den døde ind i Forstuen til dem; det skulde jo se ud, som om han havde siddet i Døren og var frosset ihjel. I Gram Sogn blev han begravet, men Historien kom dog ud, jeg veed for Resten ikke, hvordan det endte.

I Nordslesvig, fortalte en anden Mand mig, drev Tiggerne om i Flokke fra Sted til Sted, og det var ikke blot gamle eller svage, men mangen en Gang unge, arbejdsdygtige, kraftige Mænd og Kvinder. Børnene blev baarne, mens de var smaa, i Poser paa Ryggen; Tiggerne var i det hele svært godt forsynede med Poser; de bar Rygposer, Hofteposer, Lændeposer, Tværposer, foruden Haandposen eller Tiggerposen, der bares i Haanden. Det var naturligt, at fredelige Folk ræddedes for dem; stjæle gjorde de som Ravne, og var der ingen Karlfolk hjemme paa ensomme Gaarde, truede de jo Kvinderne med Vold og Mord, til de fik, hvad de vilde. Hvad de saa tiggede sammen om Dagen, gik til Brændevin om Aftenen; Smaafolk købte for en billig Penge Brød, Flæsk og Gryn af dem. Var Vejret godt, kunde man se dem ligge i hele Flokke og holde Hvil i en Lavning, hvor der var Skygge eller Ly.

I hver By havde man en „Bettelpind“*), det var en firkantet omtrent 2 Tommer lang Fyrrepind med en Læderstrop i den ene Ende, saa den kunde hænges op; paa dens ene Side var indskaaret B, paa den anden P. Bettelpinden gik paa Omgang i Byen, og med den fulgte en Bog med Opgivelse af, hvor mange Dage hver Mand skulde have den, og der blev skrevet i den ved Modtagelsen og Afsendelsen. Saa snart een eller flere Tiggere kom til Byen, spurgte de om Bettelpinden; hvor den var, havde de Nattekvarter og kunde fordre Mad; de fik om Aftenen gærne Byggrynsgrød af store Gryn: havde de selv Æg og Flæsk med, kunde de faa lavet en Æggekage; om Morgenen fik de Øllebrød med Smørrebrød til. Der blev anvist dem Nattely i Stald og Lader; i Stalden blev en Klapning (Knippe) Halm

*) kaldtes i Nørrejylland „Stakkelsfjæl“.

henkastet i en tom Baas og noget gammelt „Bredsel“, eller de kunde faa en Pjalt af et Hestedækken at brede over sig, og disse Stykker blev omhyggelig gemte fra den ene Gang til den anden; thi Tiggerne plejede at være saa vel forsynede med „graa Stude“, at alt blev besmittet af dem. Navnet paa en af de mest berygtede Tiggere den Gang var Krumme-Kristen; han havde mange Børn, som alle var store og stærke Karle og alle Folks Skræk, hvor de kom. En af Gaardmændene forstod dog at omgaas ham. Naar saa Tiggerflokken kom, og de skulde have Nattely paa Gaarden, plejede Søren at sige til ham: „Kræsten, do er da forstande aa den gamleste a jer aall, aa dæ har di anner Respekt for; læ mæ se, do holder Styr aa dem!“ — „Det skal æ nok!“ sagde Kristen, og saa slog han med sin Kæp i Bæsningen*), saa det svarede igen, og raabte: „Vil J no vær rolle, J Keltringer!“ Han følte sig smigret ved, at man viste ham Tillid. „Man skal gør' en Skarn godt for it aa ha undt a en, aa en Dannemand for aa faa en Tjenest!“

Tiggerne var hjemløse. Saa udkom der i Frederik den sjettes Tid en Lov, at hvert Sogn skulde sørge for sine trængende, og at hver havde Hjemstedsret der, hvor han i 15 Aar havde haft fast Ophold. Fra den Tid af blev der i hvert Sogn ansat en „Stodderkonge“; somme Steder havde de et mindre fornemt Navn til ham og kaldte ham „Prakkerfoged“: han var som en Slags Politibetjent, der et Par Gange om Ugen til ubestemte Tider skulde gennemvandre Sognet, gribe alle udensogns Tiggere og aflevere dem til Sognefogden mod en Godtgørelse af 4 Lybskilling for hver; denne skulde saa igen føre dem til Herredsfogden, der for det meste

*) Skillerum mellem Baase.

kun skældte dem dygtig ud og derefter lod dem løbe. Foruden disse uvisse Optagelsespenge havde Stodderkongen en Pengeløn paa omtr. 20 Rigsdaler Kurant og selv Lov til at tigge. Et Tællelys tog han i Haanden med hjemme fra; det var Tegn paa, hvad Ærende han kom i; og saa gik han fra Gaard til Gaard og samlede ind Brød, Kød, Flæsk, Lys; ingen var dog forpligtet til at give ham noget.

Naar Brudefolk gik i Kirke, stod Stodderkongen der, skuldrede med sin Hellebard og fik to gamle Skilling for sin Ulejlighed med at holde Tiggere borte.

I Nørrejylland nævnes blandt Tiggerne foruden Natmandsfolk, Tatere og Keltringer, som jeg dog ikke videre skal omtale, temmelig almindelig „Nordmænd“ og i Vendsyssel tillige „Finlapper“; begge Slags Folk var bekendte for deres Dygtighed i at signe og mane. En omvandrende „Norremand“ blev af en Mand i Ellehus i Nordslesvig spurgt om Raad til at fordrive Mus, som de i høj Grad var plagede af paa Stedet; han var straks villig til for gode Ord og Betaling at læse over dem, men da han saa næste Morgen var borte, stod der skrevet med Kridt paa den ene Port:

Hør du Mand i Ellehus,
hold du flere Katte, saa har du mindre Mus!

hvilket ikke synes at være saa forkert et Raad endda.

Jeg kan dog ikke helt slippe Tiggerne uden at nævne brandlidte Folk, der gik om til gode Mennesker og tiggede „te Braand'“ og bad om lidt i Guds Navn. I det hele taget blev Udtrykket „at gaa i Guds Navn“ enstydigt med at tigge. „Hvad kommer du efter i Dag, Søren? du faar ingen Ting, du var her jo den anden Dag!“ — „Nej,“ svarede Søren, „i Daw kommer a ett i Guds Navn; a vil blot spør', om do ett wanter

nowwer Tyrstagger*)!“ Nu, men det var „Brandstød-mændene“, dem har vi kendt lige til vore Dage; de gik ganske sikkert aarevis efter Ildebranden og bad om Hjælp til at faa Huset rejst, længe efter at det stod der; andre gik før Branden, hvorom Historien fortæller, at en del-tagende Mand spurgte slig Stakkel, der bad om lidt i Guds Navn til det brændte Hus: „Naar brændte det da for dig?“ — „Ja, de er ett brænd ino; men, vil Guj, ska hun fyt' o tekommend' Wonsda Attermeja!“

For dette lille Samfund, Bykommunen, behøvedes saa for Resten ingen Herredsfoged. Trætter Mand og Mand imellem om Hegn og sligt afgjorde Grande og Videbrev, og skete der et Tyveri, udøvede man selv Dommermyndigheden. Endnu bruges Udtrykket at „bøsse til Tyvetønden“, men uden at Sagen selv har kunnet oplyses af nogen, jeg har truffet. Jeg tillader mig derfor at benytte en Meddelelse fra Skaane, da den uden Tvivl i alt væsentligt ogsaa passer her. Vilde Tyven ikke tilstaa, blev han først pryglet halvt ihjel, og naar han saa omsider vedgik sin Brøde, maatte han betale til Bymændene et vist Kvantum Øl og Brændevin efter Formue og Lejlighed; det var at bøde til Tyve-tønden. Den bodfærdige Tyv modtog altsaa sine Gæster med Glas i Haand og holdt omtrent følgende Tale: „God Taar, Brødre! jeg er nu en Gang kommen i denne elendige Forvildelse, men det skal, minsæl, aldrig ske oftere, og hvis du, Bror (den bestjaalne), vil tilgive mig for denne Gang, saa kan du lide paa, at du skal have dit i Fred for mig fra denne Dag af. Vil I nu alle sammen tilgive, saa at vi kan blive lige saa gode Venner som før, skal I ikke komme til at fortryde der-paa!“ — Herpaa svaredes: „Ja!“ — Værten, som

*) Tøjrepæle.

herved havde faaet Æresoprejsning, sagde: „God Taar alle sammen, sid ærlig, drik kærlig!“ Det var at drikke Tyveskaal. Men, tilføjer Meddelelsen, Tyven fik gærne tredobbelt Straf, først Prygl, dernæst Ølbøden og endelig Tab af sit gode Navn. Havde han stjaalet Havre, fik han for Livstid Navn af „Havre=Ole“, og hans Børn kaldtes „Havre=Ungerne“. Maatte han saa tilmed drikke af Tyvekruset, fik han endda endnu en Straf. Tyve=kruset var nemlig et Fixerbæger, forsynet med et lille Hul for oven og saaledes indrettet, at, naar det Hul var stoppet, gav Bægeret intet af sig; han maatte sidde med tør Mund og klinke, medens de andre drak. Fra Gjern Herred fortælles, at, naar en havde stjaalet i anden Mands Skov, maatte han gøre et Gilde og gen=tage hver Gang, inden han drak: „Nu drikker Tyven“. — Ogsaa kan nævnes, at der kunde bødes en „Skvaldre=tønde“, naar en Mand havde løjet om en anden. Den, som havde forset sig, holdt da følgende Tale: „Hvad jeg har sagt om N. N., er skammelig Løgn og Bag=talelse, hvorfor jeg tager Løgnen i mig igen!“ Derpaa drak han, men maatte ellers holde sin Mund under hele Gildet.

— Som betegnende for Almuens almindelige Rets=bevidsthed kan maaske endnu bemærkes, at det har været en sædvanlig Tro, at man havde Lov til at slaa „en Tremarksmand“ ihjel imod at betale 3 Mark. Ligeledes forsikres det i ramme Alvor, at der her og der sidder store Folk, som er dømte til Slaveriet, eller med et for=mildet Udtryk „til at spise Kongens Brød“ eller „til at kritte“, d. e. køre med Trillebør, men som har betalt en anden for at gaa i deres Sted. Undertiden har den dømte ikke kunnet købe sig helt fri og maa da en Gang om Aaret paa Kongens Fødselsdag møde i Tugthuset og trække i Klæderne; men har han betalt nok, faar

han Lov til at bære Lænkerne og Fangedragten hjemme i sin egen Stue den Dag. Lænkerne plejer at være godt gemte, men uforvarende er dog somme kommet til at se dem.

End videre mener Almuen, at det ikke er ønskeligt at have noget at gøre med Loven, thi „der er lige saa mange Kroge i Loven, som der er Kroge i Skoven". Prokuratorblæk er dyrt; de dygtigste Prokuratorer har faaet Samvittigheden skaaret ud af sig, saa den Slags Folk maa man helst holde sig borte fra; et magert Forlig er bedre end en fed Proces.

I København er et Fangehul, der hedder „Blaa Taarn", og det er nok deri, at den „blaa Jomfru" findes. Store Forbrydere dømmes til at kysse hende, og naar de træder op paa det første Trappetrin, der fører til hende, smiler hun; sætter Synderen Foden paa det andet Trappetrin, breder hun Armene ud, men paa det tredje slaar hun Armene om ham og kvæler ham. Naar Kongen skal dømme, maa han have sin Krone paa, uden den kan han ingen gyldig Dom afsige. Saa er der nogle Mennesker, der vel nok er endnu ringere end Tremarksmænd, det er „Frimurerne". De har solgt deres Sjæl til Fanden og bærer hans Billede paa deres Bryst; Penge har de nok af, men de faar dem alle sammen af den Onde. I en Skaal Blod, som de har, svømmer der et Menneskehjærte, og naar man stikker med en Knappenaal i det Hjærte, kan man dræbe hvem som helst; men værre endnu end det alt sammen er, at de sælger Menneskekød til „Tryntyrken", der kaldes saaledes, fordi han har Snude til at snøgre med ligesom en Hund. Ja, der kunde drages endnu flere æventyrlige Forestillinger frem, der ligger gemte i Krogene af Almuens Sind, men det faar at være nok hermed.

Endnu blot et Par Træk, der skildrer gamle Dages Retstilstande i Vestjylland. Byfogeden i Lemvig holdt ikke af at skrive Domme, det var ham besværligt, og naar derfor Parterne havde udprocederet, anmodede han gærne den Prokurator, som skulde vinde, om selv at skrive Dommen. Det gik nu særdeles godt. Men saa kommer ved en Lejlighed den ene Prokurator i Tanker om, at han vist denne Gang skulde tabe, og det vilde han nødig; han havde Udsigt til et svært godt Honorar, om han vandt; saa skrev han da selv en Dom, der gav ham Ret i alle Ender og Kanter og hans Modpart Uret. Han lod sin Fuldmægtig paa Tingdagen kalde Byfogeden til Side, imens han tog den anden Dom ud af dennes Mappe og lagde sin egen i Stedet. Byfogeden kom atter ind, fremtog af sin Mappe Dommen, læste den op for Parterne, mere og mere forundret, indtil „thi kendes for Ret“, og saa udbrød han: „Det er minsæl da Fanden til Dom!“ — Ja, og saa havde Byfogeden i Holstebro for Skik at bruge Fangerne til Arbejde i sit Hus og Have, eller hvor det behøvedes inde eller ude. Kræn Nawr var kommen noget i Forlegenhed med Øvrigheden og var bleven puttet i Hullet. „Synes du ikke, Kræsten, at det er mer howres (morsomt) at grave i min Kaalgaard, end at sidde her og kukkelure og hverken se Sol eller Maane?“ sagde Byfogeden. Jo, det syntes Kræsten. „Ja, men saa maa du ikke rende din Vej!“ Nej, det skulde han ikke. — En Dag kom saa Byfogeden ud til ham med et stort Brev og siger: „Jeg vanter sikkert Bud til Borgmesteren i Viborg, kan du ikke bringe ham dette herre Brev?“ „Jo vel kan a det!“ sagde Kræsten. Han fik sig dannet og gjort i Stand, tog Brevet i Lommen og vandrede nok saa strunk af Sted i Øvrighedens Ærende. Inde i Viborg leverede han, som han skulde, Brevet i Borgmesterens

egne Hænder, og da denne havde læst det, udbrød han: „Do skal ad æ Togthus, Kræsten!“ „Ja, lindt a ett nok o æ Spel!“ svarede denne, og det blev til et Ordsprog: „a lindt o æ Spel!*)“ saa' han Kræn Nawr, han skuld' ad æ Togthus. Kræsten trøstede sig i øvrigt med, at sidst, han var i „Viborghuset“, havde han ikke opført sig ringere, end han kunde komme igen, og trak, uden at mukke, „Kongens Klæder“ paa.

„Men nu skal De høre Løjer!“ fortalte en Mand. „Der var en Dag to Mænd ude fra Husby Klit, som havde været i Ringkøbing; saa siger den ene, Jens Pedersen hed han: „Nu skal vi hjem, Hans, men a tykkes reele, det kunde være en Plaseer at gaa ind til Amtmanden og faa en Resdram!“ — „Er du gal, Mand?“ sagde Hans. „Amtmanden smider os jo ud!“ — „Lad du mig om det!“ — „Ja, kan du skaffe os en Dram hos Amtmanden, skal a give en, naar vi kommer til Tim Mølle!“ — Saa gik de ind paa Kontoret. „Kan vi faa æ Amtmand ve æ Taal?“ spurgte Jens. Fuldmægtigen vilde, de skulde sige ham Besked, men det forstaar sig, det vilde de ikke; Jens forlangte bestemt, at han vilde tale med ham selv, ingen andre kunde gøre det ud. Der gik da Bud ind til Amtmanden, og denne kom strax. „Hvad godt?“ spurgte han. „Vil han ett kjøv' Vin?“ sagde Jens. „Hvad for Vin?“ — „Ja, hvad det hedder, det veed a ikke, men fint er det, og godt smager det; der er Staaltraad om Proppen, og naar man faar den listet af, saa suser det oven ud af Flasken.“ — „Hvor mange Flasker kan jeg faa, og hvad skal det koste?“ — „Han kan faa et Dusin, og a har tænkt, at 20 Skilling for Flasken var ikke for meget!“ — „Det er godt, jeg tager dem, kom

*) Jeg blev mistænksom ved Sagen.

saa med dem!" — „Ja, men naar en gør en Handel, skal en ha Lidkøb; mæ og min Nabo vi skal ha en Dram!" — „Jeg giver ingen Lidkøb!" — „Ja, saa beholder a min Vin selv!" — Det forstaar sig, Mændene fik en Dram og gik, og Hans maatte give en Pons i Tim Mølle. Saa gik der en Tid, da træffer Amtmanden Jens Pedersen ved en større Strandavktion; der var en Russer løbet paa Grund. Aldrig saa snart ser Amtmanden ham, før end han raaber: „Du har ikke bragt mig Vinen, din Æsel!" — „Ja, a har ikke strandet den endnu, men han kan være vis paa, at, saa snart a strander den, skal a bringe den!" — Amtmanden truede ad ham, men Jens havde faaet Drammen, og den beholdt han.

Men vi maa atter tilbage til den gamle Kommune.

Alt i alt faar man Indtrykket af, at saadan en lille Bondekommune var et helt afsluttet Samfund, en Stat i Staten, med selvstændig Regering og Dommermyndighed, og man faar tillige det Indtryk, at det var en god og human Aand, der gik igennem det lille Samfund. Hjælpsomheden var og er endnu stor, thi ikke blot staar Venner og Naboer hverandre bi i Høslætten og ved Kornhøsten, hvorved Arbejdet bliver langt billigere; men der bliver ogsaa altid Raad til at gøre en Køretur for Smaafolk Søndag Morgen eller ved anden Leilighed, naar det passer, og sjælden betales slig Villighed med andet end en Gentjeneste. Indtræffer alvorlig Sygdom i et Hus, behøver man i Reglen heller ikke at bede om Hjælp, f. Ex. til Nattevaagen eller til at hente Doktor; Tilbudene kommer af sig selv, og Hjælpen er saa trofast og kærlig, at man strax føler, at Menneskene her ikke blot bor Side om Side, men lever med hverandre og deler fælles Glæde og Sorg.

Den samme Hjælpsomhed genfindes i „Bydelavet". Hvert Sted har sit bestemte og begrænsede Bydelav, det vil sige et vist Antal Gaarde og Huse til et vist Grænseskel, hvis Beboere skal indbydes til alle officielle Festligheder, og det baade Indsiddere, Husmænd og Gaardmænd. Saaledes kommer de smaa og fattige ogsaa med, og om de muligen ikke bliver bænkede i den fornemste Ende af Storstuen, faar de dog deres rigelige Del af den gode Mad og Drikke og af Dans og anden Lystighed.

Nu er hele dette gamle Samfundsliv imidlertid i Færd med at omdannes. Paa sine Steder er der brudt med Bydelavet. Hvor Mejeridrift og Smørproduktion kommer op, ophører Gaverne af Mælk; Tyvene kommer nu paa Vand og Brød, og uforsigtig Tale bliver straffet med Injurieprocesser. Her paa Egnen holder vi dog fremdeles fast ved Bydelavet, Grandelavet, Nabolavet — om hvilket Ordsproget siger: En god Nabo er bedre end en Broder i en anden By — og Stodderkongen har vi da ogsaa endnu. Han er alle gode Borgeres trofaste Forbundsfælle og holder de tiggende Burscher („Bosser") fra Dørene.

I Sammenhæng med, hvad der i det foregaaende er fortalt om Landsbykommunen, kan her maaske endnu tilføjes et Par Ord om Lavsgilderne, og blandt dem den gamle Skik, som i Sjælland og paa Fyn kaldes „Igangsgilde", et Gilde, der blev holdt, naar en ny Mand flyttede ind i Byen, og som den nyankomne gav, vistnok oprindelig for at vise sin Erkendtlighed mod det hæderlige Lav, han traadte ind i. Her paa Egnen er Skikken glemt, men i Mellemslesvig har jeg selv set den i Hævd.

Bymændene udgør et sluttet Lav. Træder ved Køb og Salg en ny Mand ind i Lavet, maa han give en „Velkomst" ud med 5 Kander Brændevin og en halv

Tønde Øl til Byen, og der skænkes nu frit for gamle og unge, som deraf tager Anledning til at holde sig lystige med Dans og Musik, lige til Morgenen gryr. Vil nogen unddrage sig denne Forpligtelse, vanker der først Stikpiller, Manden faar Prædikatet „Nymand“ føjet til sit Navn, og hjælper dette ikke, finder han en skøn Dag et Vers skrevet paa sin Dør med Hentydning til hans Forsømmelse, eller og anbringes det paa Broen ved Landevejen, hvorover Færdslen gaar, eller paa en Fjæl, som rager op af Skorstenen paa hans Hus, og Enden bliver, at han maa give tabt og betale „Velkomst“.

Skikken omtales hos Molbech saaledes, at Betalingen af „Igang er Vilkaaret for Lavsretten, det er Retten til at møde efter Hornet paa Gadestævne og til at faa Bud fra Oldermanden Byens Sager angaaende“. En Tale, som ved slig Lejlighed blev holdt af Oldermanden i Fyn, er opbevaret.

„I godt Folk alle sammen, Dannemænd, unge Karle, Drenge, Piger, skulle alle sammen være denne Mand og hans Hustru ganske velkomne hid til dette Hus og Sted i Aften; saa skal I og alle vide, at vi har faaet en Tønde Øl og to Kander Brændevin og et Pund Tobak, som skal være disse Folks Igang, om samme er eder fornøjeligt; hvis ikke, da lover de heller at ville forbedre det end høre nogen slet Snak og Tale derom i Fremtiden. Saa vil vi allerførst bede for vor egen Sjælesørger og Sognepræst N. N., at han saa kunde prædike og lære Guds hellige og saliggørende Ord rent og purt, at det kunde ske Guds allerhelligste Navn til Ære og os arme Syndere til Trøst og Glæde, men fornemmelig til Sjælens evige Velfærd og Salighed. For vor allernaadigste Arveherre og Konge, Kong Frederik den sjette, Gud hannem naadelig spare og bevare

til Liv og Sjæl; desligeste hans udvalgte Dronning, kongelige Prinser og Prinsesser, dem ville vi dig Gud under din trygge Beskærmelse troligen befalet have. For Rigets Raad, at de kunne give de Raad, som kan være dig, o gode Gud, behagelige og os arme Undersaatter til Gavn og Glæde, men fornemmelig til en bestandig Fred og Rolighed. For alle Ægtefolk, som Gud haver i Ægteskab tilsammensøjet, at de kunne ære og elske hverandre, indtil deres sidste Stund og Dødstime. For alle dem, som ere paa deres retfærdige Rejser, enten de ere til Lands eller til Vands, at Gud vil sende dennem did, hvor de gærne ville, med hel og holden Rejse. For den ønskelige Kornsæd, som i Jorden er henlagt eller hereftер skal nedlægges, at den maa opvoxe og bære hundredefold Frugt, hvoraf vi arme Mennesker kunne nyde vort naturlige Ophold og Livets Føde. Skænds Viser og Skænds Snak vi lyse af vort Lav; vort Gildes-Hus og Gildes-Sted ønsker jeg af alle og enhver at holdes udi Fred; er der nogen, som ypper Klammeri og kommer Trætte afsted, da er det vores Vide og Vedtægt og Lavs Paalæg, at en Mand eller Karls Person skal bøde en halv Tønde Øl, en Dreng en Fjerding; er der ingen, som bryder, tør heller ingen betale."

Der omtales fra Falster et Gilde, som nævnes „Kyrads": det giver hver ny Mand i Laget til sine Bymænd, ved dette faar han saa sit Tilnavn, til Brug i den Kreds, han lever i. Herom veed jeg dog intet videre.

Det var eet af Gilderne, men der var mange foruden; har det været trange Tider for Bonden udad til, synes det, at han har kunnet more sig brav inden egne Døre, og der er en forunderlig Blanding af Gudelighed midt i Festlarmen; men det var næppe synderlig andet end en Form; thi Sagnet gaar, at man jævnlig Dagen

efter talte op, hvor mange Gange der havde været Slagsmaal, og hvem der havde faaet Prygl.

Nedenstaaende Skildring, der er bevaret til vore Dage, vil give et klart Indtryk af de Tiders festlige Møder.

Først slaar Oldermanden til Lyd: „Giver Lyd, I gode Folk, mens en Dannemand taler et Ord!“ Saa bliver alt stille, enhver tager Hatten af, og Oldermanden begynder: „I godt Folk, forlader mig, at jeg tager jer af med jer Snak og Tale; I skal snart komme til jert Glædskab igen med Guds Hjælp. Ellers er det saa, hvor vi samles eller sankes, hvor Guds gode Gaver er at bytte, som vi nu for Haanden har, da skal I vide, vi har det ikke af os selv, men af den almægtigste Gud, som alting formaar, som er Gud Fader, Søn og Helligaand. Saa vil vi ogsaa bede Gud Fader om, at han vil udgyde sin Hellig Aand over os som Vand paa det tørre og Strømme paa det tørstige. Thi Kristus Jesus siger selv, hvor to eller tre er forsamlede i hans Navn, der vil han selv være midt iblandt. Nu er vi mange flere samlede; efterdi vi er forsamlede i Jesu Navn, saa lader os ogsaa love og prise Jesus. Gud skabe rene Hjærter i os og give os en ny viis Aand; forkast os ikke fra dit Ansigt og tag aldrig din Hellig Aand fra os! Hvo dette med mig ønsker og begærer, han beder af Hjærtet en god Bøn til Gud i Himlen, saa bønhører han os.“

Herpaa læser enhver et Fadervor.

„Saa vil vi ogsaa ydermere bede for Tid og timelig Vejrlig og for den velsignede Jordens Grøde, som nu er hensaaet eller herefter skal saas, at Vorherre give hende sit benedidede Vejrlig, at hun maa komme vel i Huse i sin Tid, at vi kan nyde vor daglige Næring deraf. Saa vil vi ydermere bede for Kongen og for

Fyrster og for dem, som skal styre Lande og Riger, at Vorherre vil give dem samdrægtige Hjærter, at vi kunne nyde Fred indtil vor Død. Saa vil vi heller ikke forglemme at bede for vor egen gunstige Øvrighed: Gud give dem en kristelig Tro og Taalmodighed indtil Enden. Saa vil vi ogsaa bede for Kirker og Skoler, for vor gode Sognepræst og Sognedegn, som skal prædike og sjunge Guds Ord for os i den kristne Kirke: Gud lad dem saa prædike og synge, at vi kunne mærke og gemme, at de med os og vi med dem kunne alle bekomme Himmerig og det evige Liv paa den yderste Dag. Saa vil vi ogsaa bede for Enker og faderløse Børn, Gud være deres Fader og Forsvar! Og vær i lige Maade hos alle dem med din Hjælpers Haand, som er paa deres retfærdige Rejse til Lands eller Vands. Saa vil vi heller ikke forglemme at bede for os selv, for vore egne Gildesbrødre og gode Venner. Gud give os en god Aften i Aften og hver Aften, og hertil vil vi bruge den samme Bøn, som vi havde tilforn; beder alle af Hjærtet Fadervor, saa mange som skønne kan, saa bliver der nogle af os med Guds Hjælp bønhørte."

Her læser atter hver sagte Fadervor.

„Eftersom vi har begyndt vor Bøn med Tale og Paakaldelse, saa vil vi ære Gud i Himlen med en smuk Lovsang; vor Stolsbroder eller en anden god Ven, giv os det første Vers!"

Herpaa synges: Som sig en Fader forbarmer.

„Nu har vi læst og bedet det bedste, vi har kunnet, Gud antage vores Bøn og Lovsang bedre, end vi kan fremføre den! — Saa skal I gode Folk ogsaa vide, hvad det er for Øl, vi har til Stols i Aften, da er det et Par Tønder Øl, som den gode Herre, Hr. Justitssekretær Sechmann, vor velbaarne Husbonds Broder, har foræret os at drikke hans Skaal udi. Gud i Himlen

velsigne og bevare ham og alle hans fra al Vaade og Ulykke, og at han maa længe leve og lide vel! Ellers siger han saa, eller jeg svarer paa hans Vegne: dersom nogen skulde klage enten paa Øl eller Tønder, da lover han heller at bedre det i Aften end siden; mig tykkes for min Part, Øllet er meget godt, enhver svarer for sig!"

Her raaber Folk højt og lydelig alle sammen: „Øllet er godt, Øllet er godt!" — Er der nogen Brøst paa Øllet, saa klapper Oldermanden til Lyd og siger: „Gaa ud, I otte Mand!" og de skal paalægge Straffen, som skal betales for Brøsten; men er Øllet godt, fares fort.

„Gaar I ud eller gaar I ind, da taler venligen og vel til hverandre! Af gode Ord og Tiltale, deraf kommer godt Gensvar; af Spe og Gloser kommer kun Kiv og Trætte. Gud bevare os derfra! Den, som intet bryder i Aften, han har intet at afbede i Morgen. Vores Gildeshus og Gildesvej den lyser jeg i Førm*) og Fred, saa vidt den er bred, at hver ærlig Mand og Ungkarl maa komme vel hjem til sit Hus foruden nogen Forhindring, Fare eller Skade i nogen Maade. Dersom der er nogen, som sidder med ulovligt Værge, da melder jeg det hen i Husbondens Forvaring til i Morgen eller til en anden Tid, saa skal hver bekomme sit lige godt igen. Dersom der er nogen, som enten klamres, skældes eller slaas enten her i Huset eller paa Vejen, saa skal de fylde os Tønden med saa godt Øl, som vi nu har. Dersom der er nogle af vore Lavsbrødre borte, som har rette Gang til samme Øl, da kan de lade deres Kande eller Gæst komme, den Stund her er klart Øl i Tønden; om saa er, de enten er syge eller i Husbonds Forfald,

---

*) Skaansel, Hævd.

saa skal de nyde den Ret, som vi vilde have, om vi var borte, og de var her; forsømmer de det selv, saa skal de have Skade for Hjemgæld. Er her nogen fremmede Gæster til os komne, da forfremmer dem til det bedste, at de kan se den Skik paa os, som god er, at de lyster hellere at være vore Gildesbrødre end vore Gæster. Er her nogle fattige Mennesker, som beder om en Drik Øl, da giver dem den; thi Herren siger selv: Almisse-Del forarmer ingen. Saa melder jeg ud fra os alt det, som ondt er, og ind til os alt det, som godt er, Guds Naade og Venskab. Nu vil jeg have vor Stolsbroder formanet, som det sig bør, at han skaffer os klart Øl i Skaalerne, som det sig hør. Naar Tønden ikke mere formaar, og I har hørt Lyden paa den, saa veed enhver sig derefter at rette; og dermed sidder i Herrens Fred alle sammen, og forlader mig, jeg kan ikke tale for jer, som jeg skulde!"

Her raaber saa alle i Munden paa hverandre: „Du taler som en ærlig Mand; gid du ikke leve længer, end du kan tale!"

Efter denne Indledning fulgte nok saa den meste Tid et dundrende Drikkegilde.

Fra Bornholm nævnes i Begyndelsen af 19de Aarhundrede, som Bestillingsmænd ved Gilderne, først „Oldermanden", der sidder for Bordenden; hver Gang han med sin Stok slaar i Bordet, tager alle tilstedeværende deres Hat af. Dernæst en „Skraaherre", som har Lovene, Justitsvæsenet, i Selskabet at bestyre; han er tillige Sekretær, Notarius og Bogholder. Saa er der to „Stolsbrødre" eller Øldirektører, der skal tappe Øllet af Tønden og drikke Forsamlingen til. Endelig en „Fyrbøder", der slaar Ild, hver Gang en i Forsamlingen vil ryge sig en Pibe Tobak. End videre fortælles der, at der blev givet i Fæste for en „Gildesgaard" $1\frac{1}{4}$ Tønde

godt Øl, 24 Potter Brændevin, 2 Pd. Tobak samt 3 Rdl. i Penge; i aarlig Landleje: 4 Td. godt Øl, 2 slette Daler, 1 Pd. Tobak.

Som det ovenfor er beskrevet, gik det til ved Gilderne: ved „Afgangsgilde", „Arveøl", naar Gaardmand eller Gaardkone var død, ved „Oldermandsgildet", som den gamle Oldermand gjorde Askeonsdag for den tiltrædende, ved „Trommegildet", naar Bytrommen blev flyttet, ved „Tyregildet", naar Tyrens Fortjeneste blev drukket op, ved „Tjæregildet", naar en indkøbt Tønde Tjære blev fordelt blandt Bymændene, ligeledes naar der var „Fævningsgilde", og Gadejorden blev udlejet. Jeg maa indskyde den Bemærkning, at Byen ogsaa havde sit Apotek, men alt var i høj Grad gjort simpelt og let; thi man holdt kun eet Lægemiddel, „Teregel"*), men det bestod af en Blanding af ikke mindre end 60 (tresindstyve) enkelte Stoffer, med betænksomt Hensyn til alle forskellige Legemsdele og deres Sygdomme. Dette kostelige Universallægemiddel gik ogsaa paa Omgang i Byen ligesom Bytyren og fik aarlig et nyt Kvarter ved Smeddegildet. Det heldige ved Brugen af dette Middel var, at Misbrug ubetinget var umulig; det var jo godt for alt.

Ved Opgørelsen af fælles Regnskaber holdt man ogsaa Gilde, og man havde hartad alt fælles, fælles „Gadebrønd", „Gadekær", Lergrav, Sandgrav, ja inde i Gjern Herred fælles Pottegrav, d. e. Lergrav, hvoraf Potteleret toges; i det mindste et enkelt Sted i Fællesskab Bede til Kaalplanter. Herom er følgende at fortælle. Paa Nordsams ligger der en stor, tæt sammenbygget Landsby, Nordby; i den er der et Torv, og paa dette er atter et stort Mastetræ rejst, en „Majstang".

---

*) Theriak.

Rundt om denne indtog Bedene til Kaalplanter noget nær hele Torvepladsen i gamle Dage, senere kun den Halvdel, der ligger vest for Hovedgaden. Hver Gaard havde Ret til et Bed paa Pladsen. Naar saa Kaalfrøet skulde saas, blev det tillyst, og hver Parthaver mødte paa bestemt Dag med et Fjæl og en stærk Pæl for at hegne Pladsen. Ligeledes blev det tillyst, naar Planterne maatte tages op og Hegnet bortskaffes; var nogen forsømmelig med Lukkelsen, fik han en Bøde paa 4 Skilling, og brød han Gærdet, „før end af den menige Mand vedtaget", kostede det en Skæppe Byg til Byen.

„Det har været meget anderledes fremst (fremfor) nu," fortæller en af de ældgamle Mænd fra Nordslesvig; „om Gaansager har der i gamle Dage været en høj Jordvold; somme Steder, maaske hvor Jordbunden var lav, var der dog nok et Risgærde i Stedet. Jordvolden tjente ikke blot til at samle Kreaturerne i Byen, men ogsaa til at beskytte mod Ulve; min Fader har en Gang set en Ulv i Nærheden af Gadediget, og det er slet ikke utænkeligt, for Byen ligger i en Udkant af store Mose- og Hedestrækninger. Jeg har i min Drengetid hørt fortælle om, at der en Gang havde været Barsel i Gaansager, og en Mand fra Spandet var budt med; men undervejs blev de angrebet af Ulve, som kom saa nær, at de sprang over Hammelstokken og vilde fare op i Vognen til dem. Manden var lige ved at give tabt, men Konen sagde: „Vi er kørt ud i Guds Navn, og vi færdes i lovligt Ærende; fat Mod, Gud raader for Udgangen!" Han slog saa Ulven med det tykke af Piskeskaftet over Hovedet. Hestene var jo vilde og gale; levende kom de da alle sammen fra det; Manden vidste knap selv bag efter, hvordan det var gaaet til. Birkelev og Vinum har der ogsaa været en

Jordvold om. Jorden inden for Volden kaldtes „Gaden"; der gik Svin og Gæs; de fik i hensatte Truge lidt Foder, maatte saa for Resten bjærge Føden, som de kunde. Byhyrden vogtede Køerne, Hestene derimod blev passede af Bønderne selv paa Omgang. Køerne gik paa den høje Mark mod Nord, Ungkvæget gik paa Heden mod Sønder og Øster og blev passet af to Drenge, som Hyrden skulde koste og lønne. Ved Middagstid drev Drengene Unghøvederne hen paa en Banke, der kaldtes „æ Stand"; der laa de saa og hvilte, mens Dagen var hed; der var to til: Øster Hvilbjærg — og Sønderstand; den første er kendelig nok endnu, den ligger i Hvilbjærg Mose og har altid et rigeligt Græslag paa sig. Byhyrden var jo den Tid en vigtig Mand, han havde større Indtægter end Degnen i Vodder. Han havde frit Hus og Brændsel og desuden Græs til to Køer. Penge fik han ogsaa, dernæst paa en bestemt Dag i Ugen et Maal Mælk af alle Byens Køer; i Korn fik han et Fjerdingkar Rug af hver „Stald" i Byen; ja, De maa forstaa mig rigtig, „Stald" er det, de andre Steder kalder en Baas til to Køer. Ved Juletid havde han saa Ret til at gaa Byen rundt og bede om Flæsk, Kød, Brød, Smør, Tællelys. Saa tog han sin Kone og en Tørvekurv med og samlede „æ Reventyrer" ind; naar Kurven var bleven fuld, gik de hjem og tømte den. Hvert Sted blev de skænkede med Snaps og Øl, Bønderne brændte jo den Gang selv Brændevin, men for ikke at faa for meget og heller ikke at lade staa havde de Flasker med og fyldte deri, hvad de ikke orkede at fortære, saa kunde de jo have „Ligen" saa meget længere af det hjemme. I Byen var der saa 2 Treottingsgaarde, 7 Toottingsgaarde og 2 Enottingsgaarde eller ialt 22 Ottinger. Derefter var Marken inddelt; hver Treottingsgaard havde i hvert „Slag" (Tægt) halvanden Ager eller en 6 „Skar" Ager;

en Toottingsgaard eller en Halvgaard en 4 „Skar“ Ager og en Enottingsgaard i hvert andet „Slag“ en 4 „Skar“ Ager; det kaldte de, at Jorden „laa Ager om Ager“. Al Agermarken var inddelt i otte Tægter; der toges tre Kærve, først Boghvede, eller som vi siger „Tadder“; til den blev Jorden pløjet om Efteraaret, det forstaar sig da, at det var Grønjord, der blev fælget. Om Foraaret, naar Furerne begyndte at grønnes, vendte man dem, og naar Boghveden endelig skulde saas, pløjede man tredje Gang, men noget dybere, saa at frisk Muld kom op. Naar Boghveden om Efteraaret var bjærget, blev der kørt Gødning ud og nedpløjet, derpaa saaedes den første Kærv Rug, Gøderug eller Møntrug; næste Efteraar pløjedes atter Rugstubben, og anden Kærv Rug saaedes uden Gødning. Kvæget kom ind ved Mortensdagstider eller mellem Mortensdag og Jul, og var Jorden snefri, maatte Unghøvederne allerede ud i Marts; Køerne blev naturligvis holdt længst inde. Et Aar gik Høvederne ude til Jul, men Juleaften blev de taget ind, de skulde dog have deres Julenadver; ja, der er truffet de Aar, da Unghøvederne og golde Køer kun har været fjorten Dage i Hus. Naar saa Foderet for tidlig slap op for en Mand, spændte han for og kørte rundt til hver Mand i Byen og bad om en Klapning Halm; vi plejede da at sige, at han kørte med „æ Hungervuen“; jeg har hørt fortælle, at de i Birkelev en Gang slog Kreaturerne ud Kongedag; det var Byhyrden helt ilde tilfreds med, den Dag vilde han dog nok have haft fri. Til Faarene holdt Byen om Sommeren en Hyrdedreng, men om Vinteren maatte Hyrden passe dem. Som fortalt er, har der ogsaa om Birkelev været et Dige. Ved hver Vej, der førte ud af Byen, var der et Led, der skulde lukkes op og i, hver Gang en Vogn kørte igennem. Naar Bønderne kørte Korn hjem, var der en bestemt Mand i Byen,

der først skulde køre ud af Leddet. Hvem der kom før ham, maatte blive holdende, og man kunde somme Tider se en hel Skare, der holdt og ventede paa Formanden. Naar han først var kommet ud, kørte hver Mand, som han vilde. Skulde Folk vester ud, kom de gennem „Balle=Led“, og skulde de sydvest ud, maatte de gennem „Ting=Led“; skønt disse Led for mange Tider siden er ude af Verden, bruges Navnene endnu.“

Da Bylodden saa blev udskiftet — før den Tid havde jo Smaafolkenes Køer gaaet med Driften — overlod Gaardmændene hver af Husmændene saa meget Jord, at han derpaa kunde græsse og fodre en Ko; de betalte ingen Købesum og svarede ingen Skatter eller Afgifter deraf paa Amtstuen, men betalte aarlig til Byen en lille Sum hver, „Gengift“, paa een eller to Daler Kurant. Saadanne Smaasteder kaldtes andre Steder „Forbedelser“ eller „Bysens Kod“ *).

Jeg kan ikke ret vel slippe Fortællingen om den gamle Kommune uden endnu at nævne en af dens vigtige Embedsmænd, det er Bytyren; „Bytyren aa Smejen er Embedsmænd“, siges i Aarhus=Egnen. Husker jeg ikke feil, er der i et af de fynske Videbreve en Bestemmelse, hvorefter Herregaardens Enkefrue holdt Tyr for Bønderne; dette er dog sikkert en Undtagelse; Reglen har været, at Gaardmændene selv holdt den; Skikken har enkelte Steder bestaaet lige til vore Dage. I Vostrup, i Lønborg Sogn, tilhørte Tyren Bylaget til 1874; den solgtes og købtes for fælles Regning og lønnedes med fire Havrekærve af hver Mand og to Skilling lybsk af hver Ko, som den betjente. I Tarm

---

*) Husmandssted, der i Mellemslesvig oprindelig synes at have haft Jord til to Køer; meget ofte holdes tillige en Hest; tit er Stederne dog mindre.

Sogn og flere Steder nævnes „Tyrholm“ eller „Tyreng“ som Marknavn, i Sønderjylland „Boleng“, hvilket nok= som tyder paa, at der har været henlagt et Stykke Jord i Skiftet til dens Underhold. Det sædvanlige var nok ellers, at hver Mand havde Tyren et Aar; saa „skulde Tyren fødes ustraffelig efter fem Mænds Dom; vanrøgtes han, saa han ej kan stige Køerne, lide han Tiltale, som ham føder; han skal holdes inde fra Mikkelsdag eller 14 Dage derefter til Valborg, Hyrden ellers tage vare paa ham eller bøde“ (1681). Tyren skal beses Juledag og Fastelavns Søndag, maa ikke bortlaanes til udenbys Køer; Husmændene skal betale 2 Skill. og en Fjerding Øl for at bruge hans Tjeneste (1693). Den, som føder Tyren, skal have 16 Sk. Byg vel maalt Midfaste Søndag for hans Foder, desuden 2 Sk. Byg og Græs til en Ko, men skal saa give Bymændene, naar han annammer Bygget, 1 god Tønde Øl, som han kan forsvare og de være fornøjede med (1705). Foruden Bytyr har der ogsaa været holdt Byorne; men dens Funktion har ganske sikkert været mindre fremtrædende og mindre paa= skønnet end Tyrens.

Det tør vel anses for givet, at Fællesdriften i sin Tid har været et nødvendigt Led i Landbovæsenets Udvikling; men, at Forholdene i Tiden var blevet saare brogede, og at det gamle maatte og skulde vige for en ny Tingenes Orden, viser f. Ex. følgende Brudstykke af en Indberetning fra Sognepræsten i Darum 1767.

„I Store Darum blev 1766 med alle Lodsejeres Samtykke foretaget en almindelig Udskiftning af hele Byens Mark. Samme var saa meget mere fornøden, som den gamle Inddeling var meget ulige og for mange fornærmelig. Efter den i gamle Dage brugelige Maade var Byen inddelt i 8 Bol, men i Matrikelen inddelt efter Hartkorn. Hver Gaard havde sin Part i Bol, f. Ex.

et halvt, et tredjedels, et fjerdedels Bol og saa videre; men mellem Bolparten og Hartkornet var ingen Lighed. En Gaard af 5 Td. Hartkorn kunde have en Tredjedel i Bol, en anden af samme Hartkorn en Ottendedel i Bol. Agermarken var tvende Slags; en Del saa kaldet „Gribsjord", mulig fordi enhver i fordum Dage havde grebet til at opbryde af Heden, hvad han lystede; en Del var „Bolsjord", hvor et Stykke Jord først var delt i otte lige Dele, og hver Del igen siden inddelt efter enhver Gaards Part i Bol. I nogle Bol var 5 til 6 saa kaldte „Bolsbrødre", i andre 10 til 12. Disse Bol adskiltes fra hverandre ved visse Mærker, f. Ex. et Anker, et Kors, en Husgavl osv. Ja endog een og den samme Gaard kunde have Part i to til tre Bol tillige, f. Ex. en Fjerdepart i „Anker", en Sjettepart i „Kors" osv. Var der nu mange Bolsbrødre i et Bol, blev Agrene til stor Skade følgelig ganske smalle. Endnu var ved den gamle Inddeling en anden ikke mindre Ulejlighed. Foruden en saakaldt „Alsædtægt", havde Byen 5 andre Tægter. Tre af dem var Gribsjord, to Bolsjord; men Uligheden i Tægternes Inddeling var stor. I een Tægt f. Ex. havde en Mand 2 Td. Sædeland, i en anden havde den samme Mand 6 til 7 Tønder; deraf flød, at Manden det ene Aar ikke havde Jord nok til sin Gødsel og det andet ikke Gødsel nok til sin Jord. Just dette havde nødt Byen til at indtage fuldkommen en Fjerdepart af Marken til Alsæd til kendelig Skade i Avlingen; thi Erfarenhed viser, at Alsæd-Jord, som altid bruges, kan langt fra, hverken til Trave eller Skæppe svare imod den hvilte Jord. Ved den nye Inddeling derimod, som ikke blev vedtaget efter Bolpart, men efter Hartkorn, fik hver Td. Hartkorn lige meget, saaledes at enhver, uden at følge Tægt med andre, kunde bruge sin Jord, saa længe og hvor paa Marken han vilde. Engen var lige-

ledes tvende Slags; noget kaldtes „kendt Eng“, hvor enhver vidste sit Skifte, andet, hvilket var det meste, kaldtes „Bols=Eng“, som hvert Foraar ved Lodtrækning blev delt i otte Bolsparter, og siden hver Bolspart igen delt mellem Bolsbrødrene, saa mange som fandtes i Bolet. Disse Bolskifter var saa vildsomme, at de fleste, endog gamle Mænd, som var fødte i Byen, ikke vidste at ud=vise dem. Her var heller intet Forhold efter Hartkorn; nogle havde meget „kendt Eng“ og dog stor Part i „Bols=Eng“, andre havde saa godt som intet „kendt Eng“ og dog derfor ikke større Part i Bol.

„Ved Udskiftningen mødte vel den Vanskelighed, at hverken Ager eller Eng var paa alle Steder lige gode. For at afhjælpe dette brugte man en dobbelt Metode: enten gav man den, som traf et ringe Skifte paa et Sted, Frihed til at tage først uden Lodkastning paa andre Steder, eller og gav man ham Overmaal, indtil Skaden efter Billighed synes at kunne været oprettet.“

Naar Gaardenes Drift paa ovenstaaende Maade var kommen i Vilderede, er det at undre sig over, at ikke alle greb til, da en ny og redere Orden blev budt.

63. Jydsk Bindestue.

7. Toldgrænse og Smugleri; Bissekræmmere og Markeder.

I gamle Dage var der Toldgrænse ved Konge-aaen; den Gang ansaa man det for klogt eller fordel-agtigt at indrette kunstige Grænseskel mellem Rigets enkelte Dele. Som en Følge deraf var Smugleriet noget nær blevet en Institution, og jeg mindes meget vel fra min egen Barndom, hvorledes alle Hænder og alle Tanker i Ribe-Egnen var mod de stakkels Told-betjente, der dog kun gjorde deres Pligt. Der var ikke een Købmand, uden at det hed sig, at han smuglede, og han var nødt til at gøre det, sagde man, thi ellers vilde han blive undersølgt af alle de andre. Jeg mindes, at man om en navngiven Købmand, for hvem der var blevet konfiskeret et Fad Spiritus, fortalte, at han havde svoret en dyr Ed paa, at Toldvæsenet selv skulde komme til at betale det; og dette Løfte indfriede han derefter ved at udføre og atter indsmugle et Fad Spiritus saa

længe, indtil han i Toldgodtgørelse havde faaet fuldt Vederlag for den lidte Skade. Inden jeg for Smuglernes Vedkommende fremdrager enkelte Træk af denne lille Krig mod den borgerlige Lov og dens Haandhævere, maa jeg forudskikke en Bemærkning. Grænsen mellem Sønder- og Nørrejylland dannedes af et Tolddistrikt, der som et bredt Baand strakte sig en Mil nord og en Mil syd for Kongeaaen. Syd for Aaen kaldtes det „Brændingsdistriktet", fordi alle Kreaturer der var indbrændte med Toldvæsenets Mærke — norden for „Optællingsdistriktet". Hver Mand havde her en Optællingsbog med Rubrikker for hvert Stykke Kvæg, hvoraf atter Toldvæsenet i Vilslev havde Kopi i sine Bøger; naar Folk vilde til Marked i Ribe, maatte alt anmeldes ved Toldstedet; handlede Bønderne i Varde, skulde en Mand i Forvejen til Vilslev og anmelde købte eller solgte Kreaturer, deres Farve, Alder og Mærker, inden vedkommende naaede sit Hjem. Solgtes et Kreatur herfra til Sønderho, hvad der i de Dage tit skete, sendtes først Bud med Melding til Kontrolløren i Vilslev; Buddet fik et Bevis med hjem her til Darum; dette skulde atter i Forvejen sendes til Toldvæsenet i Sønderho, der paategnes og atter til Vilslev, hvor Koen eller Studen eller Hesten saa blev udslettet i Toldvæsenets Protokol for derefter at blive streget i Gaardmandens Optællingsbog. At slig Forretningsførelse gav Anledning til endeløse Sinkelser, Fortrædeligheder, Drillerier, Mulkter, naar Toldvæsenets Protokol ikke stemmede med Bondens Optællingsbog, siger sig selv, og det er ikke at undre sig over, at Bønderne hjalp sig, som de kunde bedst, snart ved Bestikkelse, snart ved Smugleri. En af de gamle her i Byen har fortalt mig, at man stadig de første Nætter efter Markederne i Varde i Stilheden kunde høre den knækkende Lyd af Kreaturernes Klove og den hvi-

nende Lyd af Piskeslag. Saa blev der sagt: „De æ growww, som æ Pisk gor i Nat!“ Ingen brød sig videre om det. Flokken blev dreven ned til Stranden, langs „æ Udgrov'“, jaget ud i Kongeaaen; Driveren greb den sidste Ko i Halen og blev trukken med over; det gjaldt i Ly af Natten at naa en Mil syd for Aaen, saa var Faren forbi, og de kunde dristig benytte Landevejen. Mangen Gang skal de store nørrejydske Handelsmænd, der førte Kvægdrifter til Husum, have baaret sig ligedan ad; andre Gange tingede de med Toldbetjentene og fik dem mod en Dusør til at nedsætte Tolden til det halve eller en Tredjedel.

Der er næppe en eneste af de ældre Mænd en Mil eller to nord for Kongeaaen og formodentlig heller ingen i samme Afstand syd for den, uden at han har været med at smugle, om ikke til Stadighed, saa dog nu og da. Sagen var tillokkende; thi vel maatte man ud, naar Vejret var værst og Natten mørkest, men saa kunde man til Gengæld frit drikke saa meget Brændevin, man vilde; der tjentes for en Nat 2 M. til 2 M. 8 Sk. Kurant (Kr. 2.16 til 2.64), hvilket var noget uhørt paa den Tid. Der nævnes da ogsaa adskillige nu velstaaende Familier, som efter Sigende har lagt Grunden til deres Velstand ved Smugleriet. Det maa ikke glemmes, at det i den almindelige Mening var en stor Ære for en Mand at bedrage Toldvæsenet; jo dristigere hans Farter var, jo mere blev han beundret og omtalt.

Vi maa her atter til Hovborg Kro, som for disse Skildringer er et historisk Sted. Der var nylig kommet en ung Kromand paa Stedet, og da han var en meget dygtig Mand, var han tillige bleven udnævnt til Sognefoged. Han hed Kristoffer Sørensen. I senere Dage har han indskrevet sit Navn, hvor det gjaldt storartede Vandings-Enganlæg, og efter selv at have plantet den

første lille Lund paa en gold Hedeskrænt blev han Sjælen i alle Hedeplantningsforetagender der i Sognet, og de var ikke smaa. Har nogen tjent sit Dannebrogskors med Ære, saa var det ham. Selv mindes jeg ham med stort Venskab og uskrømtet Højagtelse. Han døde for en Del Aar siden, vel 1887.

Stillingen som Kromand og Sognefoged var vanskelig for ham. Greb han ind, maatte han omtrent arrestere hele Sognet, foruden at han jog nogle af sine bedste Kunder paa Døren; thi Smuglerne pruttede ikke og gav gode Drikkepenge, tit en Rigsdaler pr. Mand til Karlene paa Gaarden. Han lod altsaa alle „Kræmmerne" sige, at han ikke vilde høre noget som helst om deres Sager, saa kunde de for Resten skøtte sig selv. Helt oppe fra Nordlandet, fra Mors og Thy, kom disse Handelsmænd, som bestilte deres Varer i Tønder og Flensborg, hvor der formodentlig atter var smuglet Hamborger Alenvarer ind. „Bærere" eller „Sjowere" mødte efter Aftale med Varerne syd for Aaen og nu gjaldt det om at føre dem over ved Hjælp af Broer og Baade, der laa skjulte i Sivene eller ved Vadestederne, og saa naa en vis Grænse norden for Aaen for at være sikker for Toldvæsenet.

I Kroen samledes ofte store Flokke af disse Bærere rundt omkring fra, mangen Gang 40—50 Mand; deres Varer havde de i al Stilhed gemt i Udhusene eller paa Heden, saa de saae ud som almindelige Krogæster og vejfarende Mænd, og om Natten eller i den tidlige Morgenstund gik der saa Bud ud til de omboende for at skaffe Vogne til at føre Varerne videre. En Gang var hele Flokken bleven „udspidset" af en eller anden Forræder, og ligesom Solen var kommen op, mødte Herredsfoged og Toldbetjente mandstærke i Kroen, hvor der var helt fuldt af Kræmmere. De fik dog kun en

halv Snes Pakker; de øvrige var blevet godt gemte, og Smuglerhandelen var saa indbringende, at kunde blot af tre Oxehoveder Sprit de to frelses, var intet Tab lidt.

Ude ved Vesterhavet gik aldeles lignende Ting for sig. Rigtignok var Aaerne der bredere og Egnen fladere, men saa havde Smuglerne til Gengæld Hjælp af Havet; thi ude paa Vadderne var der ikke godt at færdes i den mørke Nat uden for Mennesker, der havde fisket der fra deres Barndom, og kunde Smuglerne ikke komme forbi Grænsen og Toldopsynet ad andre Veje, drog de til Havs, og saaledes gik Farten videre, til Faren var overstaaet.

Bærerne gik i lange Rækker; den første bar kun en Ubetydelighed, de øvrige hver en Varepakke eller et 20 Kanders Spritanker. Saa snart den første Mand mærkede Uraad, gav han Tegn ved at hoste eller fløjte, og blev han taget, gav han sig til Trods for Betjentens Hysen til at raabe for at advare de andre. Rundt omkring i Bøndergaardene blev saa Pakker eller Ankere hengemte for at vente paa Lejlighed.

„Hør, Søren, hvor skal du hen?“ — „A skal til Jedsted Mølle at have malet.“ — „Aa, saa kan du sagtens tage noget med hjem for mig; der staar to Grise hos Peder Krænsen, bring mig dem hjem.“ — „Ja, saamænd,“ siger Søren, „men du skal selv staa Risikoen og betale Mulkten, om Skade sker!“ — „Det forstaar sig!“ — Grisene var nemlig ikke et Par uskyldige Dyr, men to 20 Kanders Spritankere. Vel, Manden kører, faar „Grisene“ og gemmer dem under Kornsækkene, som han kan bedst; men hvad sker? Idet han kører ud af Gaarden, hvor et Par Karle og Drenge havde hjulpet ham at læsse, opdagede disse en af Kontrollørens Karle, der var ude til Hest for at patrouillere.

„Jeg vilde endda være sluppen fra ham," fortæller min Hjemmelsmand, „om ikke de skidte Drenge var blevet staaende der ude og havde peget og kiget efter mig. Det blev Karlen vaer, rejste sig i Stigbøjlerne, og da han opdagede mig, der kørte hen ad Vejen, var han ikke sen med at ride efter mig. Da jeg saae det, tænkte jeg, nu kan det ikke nytte at prøve paa at køre fra ham, det kan jeg ikke. Altsaa jeg holdt, stod af og gik ved Vognen, som andre Bønderfolk, der har Læs paa. „Hvorfor kører du om ad den Vej?" sagde Karlen, da han naaede mig, „skal du ikke til Sønderby?" — Jo vel, men jeg havde lovet at tage noget Korn med til en Mand i Nørreby. Naa, vi fulgtes saa ad, og Snakken gik, som den kunde, indtil vi kom tæt ind til Byen. „Nu," sagde han til mig, „maa du have Farvel for den Gang!" og saa red han forud; men lige i det samme vil Ulykken, at jeg kører op paa en Knold, Hestene rykkede til, og det ene Hammelreb sprang. Kontrollørens Karl, som kun var kommen et lille Stykke bort, blev vaer, at der var noget galt, og raabte til mig, om han skulde hjælpe mig. „Aa nej, det betyder ikke noget!" svarede jeg, fik Rebet knyttet igen, og det kan nok være, at jeg lod Hestene rykke forsigtigt. Naa, det gik, og jeg kom vel af med „Grisene". Et Par Dage efter mødte jeg atter Karlen paa Vejen. Han holdt stille og sagde til mig: „Havde jeg vidst, hvad jeg nu veed, skulde du ikke have sluppet saaledes i Mandags"."

En Gang imellem stod der ogsaa formelige Slag mellem Betjente og Smuglere, hvor der vankede braadne Pander; kommer de gamle først til at fortælle herom, er det et hartad uudtømmeligt Æmne.

Bisekræmmerne hørte ogsaa til de gamle Dages kendte Skikkelser, der nu vist helt er forsvundne; jeg har i alt Fald ikke i mange Aar set nogen. I sønderjydske Byer, Tønder og Flensborg, ja selv i Hamborg købte de deres Varer, Tøj, som Bønderfolk ønskede det. Pakkerne blev paa sædvanlig Maade smuglede over Kongeaaen, og naar Faren var forbi, vandrede Kræmmerne omkring med deres tunge Kramkiste paa Ryggen fra Sted til Sted. Her og der havde de deres Oplag i Forvaring og kunde hente frisk Forsyning. Det gjaldt altid at give sig god Tid, hvor de kom ind; „en duelig Tigger og en doven Kræmmer tjener godt". En gammel Kræmmer, der om Sommeren handlede med Svin og Lam, men om Vinteren gik med Kramkisten, har fortalt mig, at han gærne satte sig ned, naar han kom ind et Sted, tog Kisten af Nakken og spurgte, om der var noget, de ønskede. Blev der svaret, at de intet vilde have, lukkede han op for sine Sager og sagde, at det ikke kostede noget at se, hvad han havde; „og vil De tro," føjede han til, „a har mer end een Gang saadan et Sted, hvor de ingen Ting vilde have, solgt baade for 20 og 30 Daler!"

Til Bisekræmmerne hørte ogsaa Hosekræmmerne fra Hammerum Herred; de gaar endnu omkring og sælger „bundne" Varer. Det var nok af og til nogle løjerlige Fyre. Der fortælles et Sagn om en saadan, at han en Juledag kom med sin Bylt forbi Funder Kirke, just da Klokken ringede sammen; han havde nok ikke været i Kirke i de sidste ti Aar af sit Liv. Salmebog havde han ikke; det var „et Barn er født i Bethlehem", der blev sunget, men han var ikke forlegen, han stemte op:

Et Barn er født mellem Virklund og Tem,
thi glæder sig alle de Funder Mænd.

Disse to Linier huskes endnu, mens hans øvrige Kvad er glemte, og han tog fat med saa vældig en Røst, at Kirkefolket i Forundring forstummede, og han og Degnen til sidst var ene om Kampen, hvem der skulde føre an med Salmetonen.

En anden Gang hedder det om den samme, at han

64. Brænding af Tydepotter.

lod sig trille ned ad en Høj ude paa Heden til stor Forfærdelse for nogle Hyrder, der løb hjem og fortalte, at Fanden var løs ude paa Heden. Bønderne væbnede sig saa med Økser, Høtyve, Forke o. lign. og drog, førte af Hyrderne, ud paa Heden. Der kommer Hosekræmmeren frem oppe paa Højen, iført en Frakke med store Sølvknapper, Knæbukser og en rød Hue paa Hovedet, og

raaber spottende ned til Bønderne: „Nu kan I gaa hjem og sige til eders Koner og Børn, at nu har I set Per Hesel, Per Skævmule og Per Djævlekonge!“ Dermed gik saa Bønderne.

Kniplingskræmmerne, der fra Tønder-Egnen førte Kniplinger omkring; Pottemændene, der førte med de sorte Jydepotter fra Varde-Egnen lige til Hamborg og Berlin; Krejlerne, der ladede Smaaskibe med al Slags Handelskram og sejlede langs Limfjordens Kyster, hører alle sammen med til de gamle Dages omstrejfende Handelsfolk. Alle disse er noget nær ogsaa forsvundne; Sagn gemmes, saa om een, saa om en anden, ikke sjælden om Kræmmere, der er udplyndrede og ihjelslagne.

Vesteregnen har været saare langt borte fra det øvrige Land, Vejene var lange og skaarne dybt ned i den sorte Hede eller med Vognspor, hvor Sandet, naar Vognen knirkende og langsomt var kommen forbi, atter rusede sammen; her og der et Vindbrud, hvor Blæsten havde faaet fat og blæst Sandet op, saa der var blevet en stor Lavning med stejle, underhulede Brinker paa Siderne, hvorfra Rødderne af Græs og Sandstar hang ned, og om Vinteren samlede Vandet sig der og blev staaende, da det ikke kunde trænge ned gennem Alen i Bunden.

Naar man færdedes ad disse Veje med en Vesterbokusk, hvor gik det saa jævnt og betænksomt, „Fod for Fod“; kun sjælden drev man det til et lidet Luntetrav, thi „det var Synd for Bæsterne“ at drive dem for haardt. Køretøjet var saare simpelt. En ældre Bonde har fortalt mig, at, da han efter sin Fader fik Gaarden, medfulgte alt Redskab, Vogne, Plove, Harver o. desl. Harverne havde Trætænder, paa Ploven var Muldpladen af Træ beslaaet med Jærn, Plovskæret var ligeledes af Træ med en Jærnspids, og mindre end fire

Heste havde ondt ved at trække den. Hjulene paa Vognen var helt af Træ, thi Jærnringen om Hjulet er her ude af temmelig ny Oprindelse. Forud for den gik flere eller færre løse Jærnskinner, der med svære Søm nagledes til Fælgerne, saaledes at de dækkede over deres Sammenføjninger; men dette var for mange en stor Luxus, og det sædvanlige var Arbejdsvogne uden Jærnbeslag, hvor Hjulene alene holdtes sammen af Trænagler eller „Døvlinger". Saaledes ogsaa her, og da den unge Mand, fuld af Iver, vilde tage fat paa Arbejdet, skiltes hans Arbejdsvogn ad, første Gang han i Foraarstiden skulde til at læsse Gødning paa. Den anden Vogn kom frem; men med den gik det ikke en Smule bedre, den faldt fra hverandre for ham, mens han selv stod grædefærdig tilbage. Gamle og daarlige var Vognene, og nu havde de tilmed længe staaet inde i tørt Vejr. Næsten lige saa usle var Hestene, de kaldtes „Vildlapper" eller „Vildsmækker", thi de blev holdt ude saa længe som muligt, og tit kom de ind med Sne paa Ryggen. Det havde mindre at sige, at de ikke var skoede, men kun lidet evnede de at trække. Skulde man en Gang „te Stajs", ind til Købstaden, var der et Knippe Halm eller et Agefjæl at sidde paa, og kom det højt, et Vognskrin, en Kasse, der gik smallere nedad og passede til Vognsjælenes Skraaning. Selve Vognene var lavere og smallere end de nu brugelige, og Hjulene ikke holdte paa Axen med Skrue, men med „Lundstikke", en Nagle med bredt Hoved eller Dække, der gik igennem Axen. Man slog sig flere sammen for at spare paa Køretøjet, hvilket kaldtes at lægge „Bynning" eller „Byntlag" eller „Vognlag", saaledes at een gav Forvogn, en anden Bagvogn, to Mand atter hver sin Hest, og saa drog man af Sted. Langsomt gik det hjemme fra og betænksomt, tilbage derimod gærne rask; thi „det

fremmer mere at give Kusken en Pons end Hestene en Skæppe Havre. Folkespøgen har gjort Løjer hermed. Naar Bonden kører til Købstaden, siger de pibende og knirkende Hjul ganske langsomt: „No ska vi te Ri—i—i—v!"; men, naar Hestene faar af Pisken, og det gaar rask hjem ad: „No ska vi hjem, no ska vi hjem!"; eller paa Udvejen: „Vi kommer der aal—l—l—er!", paa Hjemvejen: „Saa tit som a skal!*)"; eller: „Sæl Tørre, kyev Tjær!", men paa Hjemvejen, naar Tørvene er solgt, og der er købt Brændevin i Stedet, saa klager Hjulet: „A tænkt et nok, a tænkt et nok!"

Her paa Stedet har der i gamle Dage været en Ladeplads, hvorfra Fanø blev forsynet med Tørv og Korn, og der har til sine Tider af Aaret været stærk Færdsel ved Dag og Nat til Havet.

Dette er nu alt sammen nær ved at være et Sagn, og naar de gamle ved selskabelige Sammenkomster fortæller herom, lytter Ungdommen forundret og vil knap tro Fortællingen; thi nu ser man overalt store og fede Heste og pyntelige Fjedervogne, og der er næppe een Hjulplov at finde i Byen. Det har været gyldne Tider for Bonden, og Fremskridtet er uhyre.

Et Led og det et saare nødvendigt Led i Samfundslivet har Markederne været, baade Kvæg- og Krammarkeder. Bonden bor ensomt, han har nok Blæk og Pen i Huset, men skriver, selv nu om Tide, sjælden og ugærne og i tidligere Dage vel slet ikke. Men ingen af os kan leve uden et Forhold til Slægt og Venner, ogsaa til dem, der ikke bor Dør om Dør med en selv; saa mødes man ved Kirken om Søndagen; der ses Slægt og Venner, som bor inden for samme Sogns Grænser, man faar en Pasiar, slutter en Handel og faar lidt

---

*) Hvor tit jeg dog skal!

nyt hjem med sig. Men Markedsmøderne er dog noget andet, det er en Afbrydelse af Livets sædvanlige Gang; der staar ikke en alvorlig eller stræng Kirkebygning bag ved og holder Ungdommens Lystighed i Tømme, der er mange samlede, der er Musik og Dans, der er Lystighed og Kommers, og der faar man ligesom et Pust fra en anden og større og rigere Verden end den, inden for hvis Omraade det sædvanlige daglige Liv falder. Naturligvis bliver der først handlet, thi Handel er vistnok ogsaa Mændenes bedste Adspredelse; men saa bliver desuden tusende af det daglige Livs smaa Forretninger afgjort, der spørges nyt fra Slægt og Venner, Dødsfald, Barnefødsler og Bryllupper; hvad der i senere Tider bringes til offentlig Kundskab gennem Breve og Aviser, føres her frem i Samtale. En spørger til en Hest, en anden til en Ko, som han har solgt; der bliver gjort Aftale om Tjenestefolk, og ægteskabelige Forbindelser indledes, idet man nemlig træffer Bestemmelse om, at Vedkommende skal komme hen og se Gaarden.

Markedstiden var saaledes delt, at den ene Dag hørte de gifte Folk til, som da mødtes og afgjorde deres Sager, medens den anden tilhørte Ungdommen; men alle var de lige begærlige efter at komme til Marked, og selv de gifte Koner, der ellers sjælden kom uden for en Dør, maatte til Marked, om det var muligt; almindelig er Talemaaden her omkring: „Ses vi ett far, saa ses vi te Wörbasse Mærkend". Ogsaa Børnene fik deres Del af Glæden; de, som ikke selv kom med, laa paa Lur efter Markedsvognene og raabte: „Mærkendsgjaww!" og fik saa tilkastet Hvedebrød, Kringler, Hjærter eller andre Smaating. Fra Randers-Egnen anføres følgende Vers, som Børnene tilraabte de hjemvendende:

Hej, bette Mand, gi mæ Markendsgjawv!
Ellers faar a ondt i mi Mawv,
aa det er en jur aa en Satans Plawv,
aa dèn ka waar i fjowten Dawv.

Dette er nu Markedets fornøjelige Side; det har en anden, der er lidet lystelig. I Januar Maaned holdes der et Marked i Holsted, som endnu kaldes Drikketingsmarked, og mere end een Gang har jeg med Forundring staaet og set paa Brændevinsbodernes Antal; hvor mange der var, tør jeg ikke nævne, jeg frygter for at overdrive. Og saa Vorbasse Marked —; i hvert Hus i Byen en Kro, og i hver Kro en syngende, larmende Flok! Vand solgtes i Spandevis for dyre Penge, men Ponsene strømmede som en mægtig Flod over alle Bredder. Det er der i Egnen en jævnlig Bestemmelse i Aftægtskontrakter, at de unge paa Gaarden skal yde Aftægtsfolkene een eller flere Markedsrejser; de anskaffer sig saa et Telt, indkøber en Del Brændevin, gammel Vin, Sukker og Kaffe med et forholdsvis lille Udlæg, faar Bevilling til Udskænkning, og saa gaar det med Ponse. Man begynder med tre Snapse for Vejret; den heldige Handelsmand giver en Omgang rundt for at give sin Glæde Udtryk, og den uheldige giver en Omgang for at glemme sin Sorg, Venner drikker paa gammelt Venskab, Uvenner paa ny Forsoning, og „Glarvognen" kører atter og atter rundt, til Menneskene sansesløse eller døddrukne falder under Bordet. Gaar en ud for at kaste op, hedder det, „at han faar en Kalv"; saa spøges der med, at der er et „Spejlskind"*) paa den, og at den kan blive god til at gøre en Pose til en Fiol af, og til Slut faar den fulde Mand, om han ellers evner at gaa, et Par „Brudepiger" med, der følger ham

*) Skindet af en ufuldbaaren Kalv.

hjem, om det ellers lykkes dem at finde Vejen — Erfaringen har nokſom viiſt, at Aaer og Spange er ſaare farlige ved ſlige Lejligheder.

Og ſaa Hjemvejen fra Markedet! Langs Vejen hvert et Krosted oplyſt, mens Muſikken lyder ud, ſaa, er ikke den ſidſte Skilling borte, maa og ſkal den jo ſpringe. Saaledes lægges der Baghold for Markedsgæſterne, og det er derfor ogſaa ganſke ſædvanligt efter de ſtore Markeder i Veſteregnen ſelv i de ſenere Aar at høre om løbſke Heſte, væltede Vogne og kvæſtede eller ihjelſlagne Mennesker.

65. Sommer i By.

8. Fester.

Gæstfriheden er, som alt omtalt, saare stor i Vestjylland, og der er megen Selskabelighed. Et stærkt Udtryk for at byde en Velkommen her ude er: „Kom, vi skal tage imod eder med Katten paa Skødet", eller „paa Knæet". Bag Udtrykket gemmes sagtens den Forestilling, at man vil sørge for at have alt Arbejde tilside, saa man helt kan være til sin Gæsts Tjeneste. Andre siger „med Katten paa Spid", der vel er en Omdannelse af den første Talemaade. Her hedder en selskabelig Sammenkomst „en Forsamling", i Angel „et Øls" (Ølhus), ellers almindeligt „et Gilde"; nord paa „en Bojel" (Budøl) og i Vendsyssel „et Bal", og saa er der af „Ballerne" igen flere Arter: „Parbal" (et Betalingsgilde), „Dansebal" og „Siddebal" eller „Spisebal". Ord kan undertiden faa løjerlige Betydninger i Tidens Løb! En „Bakkelarres" (Baccalaureus) er saaledes bleven til en forløben Driver, omtrent det samme

som „Fageløjter"; „en Hoppegist" (Hoboist) bruges om et løjerligt udseende Fruentimmer; en sær Mand kaldes en sær Drabant eller en sære Apoteker, og „skalu" bruges om undselige Børn. „Monarker" er for Tiden i Sønderjylland Landevejstiggere.

a. Thomasdag.

Det arbejdsomme daglige Livs Ensformighed maa afbrydes, og jeg tænker, jo mere ensomt og stille Mennesker til daglig Brug fører deres Liv, jo mere vil ogsaa Trangen til en Afbrydelse af Stilheden gøre sig gældende, og jo mere larmende og urolige vil Adspredelserne blive. For at faa en Oversigt over Aarets folkelige Fester, er det bekvemmest at slippe Almanakkens Nyaar og begynde med Vintersolhvervets Nyaar, Thomasdag, den korteste Dag i Aaret (21. Decemb.). Det gamle Aars Arbejde i Skolen var til Ende og sluttede med en Fest. Afdøde J. Kr. Lindberg skriver i sine efterladte Papirer: „De eneste glade Barndomsminder, jeg har tilbage fra min Skoletid, var Thomasdag, en Barnefest (Ribe), hvorpaa der bragtes Skolelæreren Juleoffer, og hvilken Stads min Skolekammerat Ørbech har beskrevet i hans „Betragtninger og Bønner" med megen Naivitet."

Af Ørbechs Beskrivelse skal jeg fremdrage følgende. Aftenen før Thomasdag fik de smaa Drenge og Piger deres Haar klippet og gjort pænt; hver fik to Lys og nogle ny Toskillinger til Skolemesteren; Faderen viste dem de nye Stadsklæder, de skulde have paa; alt dette gjorde, at Børnene ikke kunde sove om Natten. Næste Morgen drog saa Børnene af Sted med Lysene i Haand og Pengene i Lommen. Alt var imidlertid gjort rent i Skolestuen, hvor Børnene bragte Læreren deres Gaver;

man satte sig paa Bænkene, maatte tale frit, „Læreren sagde ej hys eller hvys, om vi end var temmelig høj-røstede“, Riset blev forvaret, „saa klappede vi stundom alle af Glæde paa Bordene med de smaa Hænder“. Naar alle var ankomne, traadte „Præceptor“ og Frue ind, den ene med Pebernødder og „Goderaad“*), den anden med Mjød; hver fik en Haandfuld af de første og et Glas af det sidste, og dette stod i en liden Stak udfor hver, alle var glade, „vi klappede igen i Bordene paa de samme Sæder, hvor vi i forbigangne Dage havde siddet med Smerte og fældet Taarer. Saa legede vi med Nødder: „Gæt en Gang hvor mange?“ eller: „Under hvilket Træ ligger min Gris?“ Saa stod vi op, sprang paa Borde og Bænke, gjorde en Vending i Samfund ned i Gaarden, naar Vejret tillod det, saa kom vi ind igen, begyndte at lege Blindebuk og andre Lege; vi satte os atter til Bords, fik Resten af Thomæ Godt og løb med et Stykke Goderaad hjem.“ —

Dette Udsagn af en af de gamle, at Thomasdagen har været en Festdag af første Rang for Skolebørnene, bekræftes nokſom af nulevende, der skildrer den som Aarets gladeste Dag med ubunden Frihed i Skolestuerne; maaske har det nok givet Festen et eget Krydderi, at Friheden netop raadede den Dag der, hvor Lærerens strænge Tugt og Tampens taktfaste Slag ellers til daglig Brug kuede enhver Rørelse af den personlige Frihed. „Vi Børn,“ fortæller en midaldrende Mand, „stod jo op, ja længe før Dag, saa tidlig vi kunde vaagne, og saa i Klæderne og af Sted til Skolen, det gjaldt om at være den første, der kom; den, der kom sidst, maatte ride paa Træhesten. Ved Brønden vesten for Præste-gaarden var der en gammeldags „Sule“ og „Brønd-

*) En Slags flade Kager.

vippe", og der slæbte vi den af Drengene hen, der kom sidst, og satte ham op at ride paa den. Saa foer vi omkring i Byen og raabte Folk op, dunkede paa Vinduer og Døre. Imidlertid havde nogle af Drengene flyttet Borde og Bænke ud af Skolestuen, og naar det var bleven lyst, kom Degnen og hans Kone; hun med Kager og Mjød til Pigerne; han havde en Flaske med sammenrystet Brændevin og Sirup til os Drenge og Fiolen under Armen; saa snart vi saa havde afleveret vore Offerskillinger og faaet en Gang at drikke; begyndte Dansen, og den fortsattes da med smaa Hviletider, til Skumringen indtraadte, men saa var vi rigtignok ogsaa tidige til en god Mellemmad, naar vi kom hjem. Ja det forstaar sig, Tampen blev brændt, eller ogsaa kunde vi gaa alle ud og binde en Sten ved den og drukne den i et Vandhul; men naar vi saa kom igen i Skole i det nye Aar, havde Degnen altid en ny Tamp; den var da nu endelig ikke saa svær at overkomme."

Saadan omtrent har Skikken været i en Del Sogne, V. Vedsted, Hvidding, Rejsby, Vodder, Døstrup, Meolden og vel længere syd paa. Somme Steder, hvor Skolebordene var fastgjorte til Gulvet, modtog Læreren Børnene i sin egen Lejlighed; Traktementet var i Vodder Sogn til hvert Barn: en Simle, en Kringle, fire, fem Kovringer, og Degnen tillavede en Drik, der bestod af Øl, Sirup og Brændevin, hvori der var blandet itubrokkede Kovringer; det blev baaret omkring i et Fad, og Læreren madede deraf Børnene med en Ske; senere fik de Brændevin og Sirup i Kopper; men nu er hele Skikken nok nær ved at uddø. I Skoler i Skads Herred er det endnu i Mands Minde sket, at den, som kom sidst i Skole Thomasdag, af de andre Børn er bleven kaldt: Tammes.

Hermed staar utvivlsomt den vestjydske Skik at

drikke Skolen op" i Forbindelse, kun at dette skete, naar hele Vinterskolen var forbi. „Det var i den Tid, vi havde Omgangsskole, at det var Skik at drikke Skolen op; den holdtes omkring i Gaardene, og hvert Sted var vi en Uge ad Gangen. Den sidste Dag paa Stedet fik vi saa gærne Vafler eller Æbleskiver; men det var dog først rigtig Gilde, naar vi skulde til at opdrikke Skolen; dette fandt Sted den Dag, Vinterskolen skulde ophøre; vi gav hver et lille Indskud af Penge, og derfor blev der købt en Potte Mjød. Hjemme fra fik vi naturligvis bedre Mellemmad med den Dag, og Folkene i den Gaard, hvori Skolen var sidste Dag, og hvori vi altsaa skulde opdrikke den, gav os Vafler, dersom de havde et Vaffeljærn, ellers Æbleskiver; vi var fri for Skolen, og saa skulde vor Mjød jo drikkes til Vaflerne. Skolemesteren drak naturligvis selv med, og naar Mjøden var opdrukken, skulde vi lege, danse, eller more os paa anden Maade. Vi anstillede os jo gærne, som vi var bleven berusede, og mange af Drengene blev det ogsaa i Virkeligheden; thi Mjøden var gærne gammel. Naar det saa blev hen paa Eftermiddagen, saa skulde vi jo hjem, men først skulde vi hen til Folkene i Gaarden og takke dem for god Beværtning og takke Læreren og tage Afsked med ham for den Vinter; hertil benyttedes ofte en gammel Ramse eller Visestump, men den kan jeg ikke huske".

Det har nu forekommet mig, at Aarets Fester kan samles om de to Solhvervsdage, ikke dog saaledes at forstaa, at de store Fester netop fejres paa disse Dage, men saaledes, at der i dem er et vist Forhold til Solens Bevægelse, med andre Ord, at der ved Siden af kristelig Paavirkning endnu kan spores Træk, der viser tilbage til ældgamle hedenske Forestillinger. Ved Julefesten har

de kristne Minder langt Overtaget; anderledes turde det forholde sig med Valborgsgildet og Midsommerfesten. Dette, haaber jeg, skal blive klart i det følgende.

b. Julefesten.

Julefesten er sikkert i mange Egne Aarets store Højtid og noget nær den eneste af de kirkelige Fester, der stærkt sætter sit Præg paa Almuens daglige Liv. Dette er Tilfældet i disse Egne, om det i Østeregnen ogsaa er det paa samme Maade som her, veed jeg ikke. I lang Tid forud samles Tanker og Arbejde om Juleaften: „Om æ Or er alder saa laang, er Ywlawten i traang*)". Grisen fedes med Juleaften for Øje; der gøres rent, pudses og pyntes i Huset; Karlene har et stort og besværligt Arbejde for med at feje Spindelvæv ned og gøre rent alle Vegne i Stald og Udhuse (Mors); Ploven bliver hentet hjem fra Marken, — om den er bleven der ude; Jerusalems Skomager kunde man vel unde et Hvil paa den, men Manden vil nødig have Prygl af sin Kone i det kommende Aar, og det risikerer han, om han lader Ploven staa Juleaften paa Marken. Smaafolk gaar omkring og beder om „Julleft" og faar Gryn, Flæsk, et Brød, eller hvad man har. Paa Fanø gik „æ Sjøngbøn", blandt hvis Skare dog ogsaa fandtes voxne, omkring fra Sted til Sted; de spurgte: „Maa vi sjøng'?". Fik de Lov til det, sang de en Salme og modtog Gaver af Fødevarer til Tak. Der har i tidligere Tid været en hel Udvandring af Smaafolk fra Byerne, f. Ex. fra Ribe, til det omkring liggende Landdistrikt; der gik de rundt til alle Gaardene og bad om lidt til Jul, og vendte i Reglen hjem med vel forsynede

---

*) jo trang.

Poser. Ingen vestjydsk Husmoder afslaar let et fattigt Menneskes Bøn om Fødemidler, allermindst i Juletiden. Disse Hærtog synes dog nu næsten helt ophørte. Travlheden i Husene bliver større, som Juleaften nærmer sig; der skal vaskes, slagtes, bages en Julebægt med Pebernødder til Børn og Smaakager, „Smaabrød", til Gæster, og, det maa ikke glemmes, mange Steder bages en Sigtekage til hver af Husets Folk, ogsaa til Arbejdsmændene i Høst og Slæt og deres Koner (Gjern H.); i Angel bagtes nogle smaa Brød, „Leve", til Fattigfolk; man søger efter fattig Lejlighed at hjælpe Smaafolk til ogsaa at holde Jul med nogenlunde god og rigelig Mad og Drikke. Lille Juleaftensdag er gærne saare travl, men Juleaftensdag ved Middagstid klarer det sig; Husmoderen bliver atter til at faa i Tale. I forbigaaende nævner jeg blot en Skik, der omtales, at en Mand skal ud og „trille Julen ind" i Byen, hvilket sker ved, at han triller et Vognhjul øster ind ad Byens Gade. I Ribe-Egnen, V. Vedsted og flere Byer syd for, mødte Byens unge Karle op til Hest for at „ride Julen ind"; de plejede at aftale et bestemt Mødested, hvor de samledes, det var kun Bøndersønner og enkelte af de unge Mænd, og saa red de i Følge fra Gaard til Gaard, tog Hatten af, ønskede glædelig Jul, og Husets Folk kom og skænkede for dem Mjød eller Brændevin med Sirup, hvad de havde, med en Kage til; undervejs red man om Kap, og det var naturligvis den villeste den, der havde den raskeste Hest. Naar Juleklokkerne begyndte at kime, red hver til sit. Det samme plejede at ske Nytaarsaften. Som Skikken har været enkelte Steder i Landet, skulde man lille Juleaften tage Ovnskødselen, efter at Julebægten var færdig, gaa ud med den i Haven, slaa tre Slag paa hvert Frugttræ og sige: „Fryd dig, Kvist, Kristus er født!" saa var man vis paa, at Træerne

bar godt; det kunde ogsaa gøres saaledes, at man bandt et Halmbaand om sine Frugttræer Juleaften, idet man sagde: „Nu klæder jeg dig, men saa skal du ogsaa føde mig, i Navn Gud Faders, Guds Søns, Gud den Helligaands“. Ved disse Skikke skal jeg ikke dvæle længere.

Juleaften og Juledag.

Alle Husets Kreaturer skulde have rigeligt Foder Juleaften, ikke blot Heste og Køer, men ogsaa Hund, Kat, Ænder, Høns, Gæs; Bindehunden blev løst; han skulde have noget med af alt, der var paa Bordet, om det saa var en Draabe Brændevin og et Stykke Lysetane (Tudse H.). Køerne blev gnedne om Tænderne med Salt og Sod, at Trolddom ikke skulde faa Magt med dem; i Tærskeladen blev der kastet Kornknipper ned, den maatte ikke staa tom i Juledagene (S. Hald H.); et Neg blev sat ud til de vilde Fugle, Tjærekors tegnet paa Stald- og Ladedøre, Kors-ridset i Korndyngerne paa Loftet, og naar saa alle disse Udenomssysler var forbi, samledes Husfolkene pyntede inde ved det dækkede Bord i Mørkningen. Der stod Julelysene i et Par blankt polerede Messingstager og omvundne med udtunget Papir, eet for Husbond og eet for Madmoder; i Vinduet, der vendte ud mod Marken, et lignende tændt Lys, der skulde vise en ensom Vandringsmand Vej til et gæstfrit Hus, om nogen var saa ulykkelig at maatte færdes en saadan Aften borte fra eget Hjem. Husfaderen istemte en Salme, Juleevangeliet blev oplæst, atter blev der sunget een eller flere Salmer, og saa kom Maden paa Bordet. Her i denne Egn bruges først Suppe og Steg, i Randers-Egnen sættes et Fad ind med Flæsk og Ribben i Bunden, der ovenpaa er dannet

en Rede af Pølser, i hvilken der troner en stegt And; paa et andet Fad ligger et halvt „Svinehøs“ (=hoved). I Angel blev der om Middagen spist „Mullebrød“, Brødstumper, overhældte med Suppefedt, om Aftenen kogt Skinke. Jule=, Nyaars= og Kongeaften tog Hus=bonden Brødet og Kagen, der laa paa Bordet, gjorde med Kniven Korstegnet derover, skar Endeskiverne af; disse, sex ialt, blev lagt paa Skabet og gemt til For=aaret, da de blev blødt i Vand tillige med Rug, Byg og Havre til at blande i det sidste Foder, Hestene om Foraaret fik, før de blev spændt for Plov. Naar Maal=tidet var til Ende, gav Manden og Konen hinanden Haanden med Tak, de andre tilstedeværende ligesaa, og derefter begyndte gærne Julemorskaben med Pebernødde=lege og Kortspil. Her i Egnen blev spillet Trekort eller Femkort, saaledes at den, der tog sidste Stik hjem, vandt Indsatsen; ogsaa „Brus“ eller „Hunder o jæn“. Hus=moderen kom med et Maal Pebernødder til hver af Husets Folk; det var dels de sædvanlige smaa, dels ogsaa nogle store, der i Hammerum H. kaldtes „Konger“ eller „Ronnevædre“, her i Egnen „Gjeldevædre“, og gjaldt i det mindste en halv Snes af de smaa. Saa blev der spillet „effen eller ueffen“, man skulde gætte, om der var et lige eller ulige Antal Pebernødder i Mod=partens Haand; til Afvexling knytter en af Pigerne Haanden, i hvilken hun har gemt en Pebernød, hun viser den knyttede Næve til Karlen og siger: „Mi Sow læver ad æ Skow!“ — „Min læver mæj!“ svarer han. — „Hwa Træ ligger en onder?“ — „Det bedste Træ i Skoven er!“ — „Hwa er det for en jæn?“ — „Den!“ Dermed peger Karlen paa en af hendes Fingre; er det den rette, faar han Nødden, ellers maa han lægge een i den tomme Plads. Saa kan han tage en Nød i sin

ene Haand, knytte begge Næverne, rask snurre dem om hinanden og sige:

Hjort springer øwer Hus;
derætter kommer lille Pillerimus,
Pillerimus o Pinnd,
under hvilket Træ ligger Hjorten innd?

Gætter hun saa rigtig, faar hun Nødden, hvis ikke maa hun lægge een. Ja, og saa havde vi en „Put“ eller en „Ponnipind“, det var en lille firsidet Tærning med en Pind igennem, saaledes at den kunde snurres rundt; paa den ene Side stod A (alt), den anden havde et H (halvt), det tredje P (put til), den fjerde N (Nix); man gjorde hver sin Indsats og snurrede saa Putten rundt, efter det opad vendte Bogstavs Betydning fik enhver af Indsatsen eller maatte lægge til. Saaledes gik Aftenen saare fornøjelig. Naar Nadvergrøden var fortæret, havde Folk i Vendsyssel en Leg for med Levningerne: der blev i Koppen af en Ske taget en stor Klat Grød, Skeen blev lagt med den fyldte Kop midt i en flad Tallerken, hvorom alle samlede sig i Kreds; saa greb en af de tilstedeværende Skeens Skaft, snurrede det rask om, saa det bevægede sig langs Tallerkenens Rand; den, som Skaftet pegede mod, naar Skeen standsede, skulde spise Grøden, hvad der kunde være svært nok, naar man havde spist rigtig tæt i Forvejen; men Lyden har nu engang Plads til en vældig Mængde Grød.

Inden man skiltes ad, kunde man tage Varsel om det kommende Aars Grøde. Husbonden tog tre Klatter Grød, lagde dem paa Gulvet og sagde, idet han lagde den ene: „Det er Rug!“ den anden: „Det er Byg!“ den tredje: „Det er Havre!“ Dernæst kaldte han Hunden ind og viste den Grødklatterne; den Kornsort, som betegnedes ved den Klat, Hunden først greb, skulde blive

bedst i Aarets Løb. Ved Sengetid plejede Smaabørn i Mellemslesvig at sætte en tom Tallerken op i Vinduet til „Kingken“*) og ventede saa om Morgenen at finde den fyldt af Sirupskager og Pebernødder; i Nørrejylland har jeg ikke truffet det som en ældre Skik, at enten Børn eller voxne ventede eller fik Gaver i Julen.

Saa gik man til Hvile Juleaften, man læste sin Aftenbøn og sov trygt ind; men naar da det leende og larmende Menneskeliv tav, og der var stille i Husene, begyndte det Liv, der til daglig Brug var skjult for Menneskeøjne. Saa snart Klokken slog 12, rejste Kreaturerne sig i Stalden og hilsede Herrens Fødselstime ved at knæle; de fik ogsaa Magt til at tale; men den, som vilde prøve paa at lytte, kunde komme saare ilde afsted. Efter Midnat begyndte tavse, hvide Skikkelser at samles ved Kirkedøren, Alterlysene blev tændt, og Sangen lød dæmpet ud i den stille Nat; Præsten gik paa Prædikestolen; selv en Dødning talte han til de forsamlede Dødninger. Det er sket, at levende Mennesker ved et Tilfælde er kommet ind i de dødes Kreds; de er kun sluppet levende bort ved efter en af de dødes Raad at løsne et Klædningsstykke ved Udgangen af Kirken; dette laa saa splittet og skilt ad bagefter.

Blandt de Skikke, som hører Julen til, er „Juletræet“ ikke nævnt, fordi det først i de allersidste Aar synes at være bleven bekendt og brugt blandt Bønderfolk. Brugen af Juletræ er i det hele næppe nogen gammel Skik hverken i Danmark eller Nordtyskland. I Werlauffs Bog, Historiske Antegn. til Holbergs atten første Lystspil (Kbhv. 1858), S. 187 Anm. findes nævnet, at de nu saa almindelige Juletræer synes først at være

---

*) o: Kindchen, Jesusbarnet.

kommet i Brug i det 3. Aarti af det 19. Aarhundrede. Jeg tror med Sikkerhed at mindes, at jeg først saae et saadant 1849 i København; i mit Hjem blev, mens vi var Børn, bestandig dækket et „Julebord" med Lys, Gaver, Æbler, Nødder og alle Slags Smaasager. Dr. M. Steenstrup har velvillig meddelt mig, at hans Hustru alt i Trediverne har set smykkede Juletræer i Vendsyssel, medens han selv først har set et saadant 1840 i København; end videre, at i Begyndelsen af Tyverne har et Juletræ været tændt i Randers hos Sognepræsten der, Kruse. Dr. L. Moltesen har skaffet mig den Oplysning, at Pastor C. Brandt ved Vartov Kirke første Gang saae det hos Pastor Boesen i Fyn 1823, men at det alt var kommet til København i Aarhundredets Begyndelse og rimeligvis første Gang tændt i Aarene 1806 eller 1807 hos Familier af tysk Herkomst, blandt hvilke navngives den bekendte Politiker Orla Lehmanns Fader samt den forhenværende slesvigske Minister Wolfhagens Fader.

Men hvorfra stammer det? Sagen er næppe let at bringe Klarhed i. I sin store Bog, Baumkultus der Germanen (1875) I. 238 flg., siger Mannhardt, at faa Tyske kendte Juletræet ved det 19. Aarhundredes Begyndelse. Ukendt i Sverrig brugtes det af Svenskerne paa Øerne Dagø og Worms ved Ruslands Kyst alt i de første Aar af vort Aarhundrede. Til Hertugdømmet Oldenburg er det kommet i de sidste Aar af det 18. Aarhundrede, mens det i de samme Aar saa at sige har været ukendt af den nordtyske og mellemtyske Almue. Som ung Student traf Goethe i Leipzig et Juletræ, behængt med Kager og Sukkergodt; og under det var opstillet et Lam og en Krybbe med et Jesusbarn af Sukker, Marie, Josef samt Øxe og Æsen. Til Danzig blev det ført 1815 af prøjsiske Officerer og

Embedsmænd; i Würtemberg var det endnu indtil 1810 ſjældent, i Elſaß omtales det allerede i det 17. Aarhundrede, dog uden Lys, men forſynet med Dukker og Sukkergodt. Det bruges af tjekkiſke Familier i Bøhmen, hvor Husbonde og Tyende knælende før eller efter Julemaaltidet ſynger Juleſalmen foran det. I Ungarn findes det i borgerlige Hufe ſaa vel ſom hos fornemme magyariſke Familier og har været kendt ſiden 1830. Ved Prins Albert blev det indført i England; under Ludvig Filip er det bragt til Frankrig af Hertuginde Helene af Orleans.

Men hvorfra ſtammer Skikken? Den kan først knyttes til de gamle Helgenſagn (Legender). Den 24. December er Adam og Evas Dag efter den gamle Kalender med Hentydning til, at Kriſtus er den anden Adam, fra hvem den ny Slægt af troende Mennesker ſtammer. Dette har Kirken ogſaa udtrykt ſaaledes i ſit Billedſprog, at Adam fik med ſig fra Paradishaven en af Kundſkabstræets Frugter. Han ſaaede en af dens Kærner, deraf voxede det Træ op, der blev omhugget til Kriſti Kors; eller ogſaa ſagde man, at af Adams Grav voxede en Kviſt op af Livets Træ, og af denne plukkede Kriſtus Forløsningens Frugt. Saaledes bliver i den gammelkriſtelige Poeſi Kriſti Kors det nyplantede, frugtbærende Livets Træ, der gror blandt troende Mennesker. I Middelalderens gudelige Feſtſpil blev Livets Træ fremſtillet ſom et rankt Enebærtræ, ſmykket med Baand og behængt med Æbler. Paa Malerier tegnedes Korſet den Gang jævnlig ſom et Træ med Rødder, Blade og Frugter. Et i Tyſkland almindelig udbredt Sagn fortæller om Æbletræer, der ſætter Knop, udfolder Blomſter og bærer Frugt midt i Vinterens Is og Sne. Det er alt ſammen Udtryk for en i Middelalderen ſaare gængs Foreſtilling om Kriſtus ſom Livets Træ, han,

som tillige er Verdens Lys. Men skønt saaledes Juletræet med dets Lys og Frugter, det grønne, friske Træ, mens hele Naturen udenfor ligger som død i Vinterens Kulde, danner et let gennemskueligt religiøst kristeligt Billede, tør man maaske dog nok antage, at her er et oprindeligt Grundlag af Skikke, der hører ind under hedenske Naturfester, men som Kristentroen har taget i sin Tjeneste, som den har taget Vintersolhvervstiden med dens hedenske Skikke og bygget sin Julefest over. Er dette rigtigt, saa vil Juletræet være i Slægt med Majtræerne, der i gamle Dage rejstes, maaske i hver By af vort Fædreland, smykkede med Foraarets friske, grønne Løv og de første lyse og smukke Blomster, et Billede paa Lysets, Livets og Livsglædens Sejr over Vinter og Mørke.

Første Juledag tilbringes i Stilhed; Husfaderen pakker omhyggelig Offerpengene til Præst og Degn ind i et Stykke Papir og gaar i Kirke. Jeg mindes endnu fra Barndomstiden i V. Vedsted Julens stille Højtid; de store Lys brændte paa Alteret, Julesalmen lød, og naar saa alle Mændene gik op at ofre, trak Organisten et Register ud paa Orgelet, saaledes at en Stjærne drejede sig rundt, mens der lød et Klokkespil; havde saa Degnen gaaet om med „Klinkpungen“ for de fattige, og den sidste Tone i Kirken var forstummet, skiltes man ad med Ønsket om en glædelig Fest. De pyntede Mennesker gik hver til sit Hjem, og der var ikke en Hytte saa usel i Sognet, uden den jo havde noget af Festens milde Tanker og dens Lys og Fred over sig.

Stefansdag.

I den nordlige Del af Landet, Mors, Thy, Vendsyssel, Himmerland, fik Stefansdag, anden Juledag,

et ejendommeligt Præg. Karle og Piger gik om Aftenen i Seng paa Skrømt; lykkedes det dem at holde sig vaagne, stod de op ved Midnat; Karlen skulde saa have Stalden fejet og muget, og Pigen var ude om at faa hans Møgbør skjult, mens han søgte at tilvende sig hendes Fejekost og gemme den. Kunde han overraske Pigen, tog han hendes Klæder, lavede en Dukke deraf, som blev sat op i Skorstenen, hende til Forsmædelse, naar hun kom op. Saa snart Huset var fejet og rengjort, var „Stafen gjænt ud" (Thy). Er der rent og pænt hjemme, gaar de unge paa Æventyr hos Byfolk, og hvor en Karl eller Mand kan overraskes sovende, spærres Stalddøren derved, at man binder Klinken fast, eller man kaster Gødning op foran den, saa ingen kan komme ud, og saa gør man for Resten al Slags Taabelighed, stopper Skorstenen, skiller Vogne ad og slæber deres enkelte Stykker op paa Tagene. Et Sted i Thy blev Tværgangen, der skilte Kostald og Hestestald ad, helt fyldt med Sne. — Kort, man bedriver den lystigste Kaadhed, Ungdom og et godt Humør kan finde paa, og holder sig helst i Nærheden for at se, hvorledes Sagen spænder af. Den, som kommer sidst op, kaldes „Stefan" eller „Stefansnar" Aaret rundt. Oven paa den lystige Nat gaar saa Ungdommen i Kirke, vistnok kun med liden Andagt til at høre paa Evangeliet om det første kristne Blodvidne. Naar de atter kommer hjem, har Husmoderen en stor, firkantet „Stefanskage" til hver i Huset.

Mellem Jul og Nyaar eller Kongedag.

Der er nu meget, som skal varetages i Juledagene. Der er Varslerne for det kommende Aar: Julemørke gi'r Sommertørke; Julesommer gi'r Fastevinter; en hvid

Jul gi'r en grøn Paaske, en grøn Jul en fyldt Kirkegaard, en mørk Jul en lys Lade (daarlig Avl); bugner Træerne af Rim i Juleugen, skal Kornet bugne paa Marken af fulde Kærner næste Sommer. Saa har de gamle haft for Skik at tegne med Kridt tolv smaa Kredse paa Bjælken, een for hver af de tolv Juledage, regnet fra første Juledag; det var „Julemærkerne". Som Vejret var i disse Dage, skulde det i Hovedsagen blive i Aarets tolv Maaneder, saaledes at Formiddagen gjaldt for Maanedens første, Eftermiddagen for dens sidste Halvdel; Kredsen blev saa delt ved en vandret Streg; indtraf der en hel eller halv Dag Sne, Taage eller Regn, blev den tilsvarende Kreds eller Halvkreds mærket med tætte Kridtstreger, og saa ventede de gamle, at Julemærkerne nok skulde sæde. Man maatte undgaa, at noget gik rundt; ingen Karl maatte slibe paa en omdrejende Slibesten, ingen Pige maatte spinde, saa fik man „Navlegæslinger" *); man maatte ikke vaske og klæde Træer med Linned, thi saa skulde man komme til at klæde Lig til Faste; somme siger ogsaa, at man ikke maatte smøre Sele- eller Skotøj i Julen, saa skulde man komme til at „smøre" Øvrigheden inden Paaske. Nævnede man Lus, Rotter og Mus ved deres rette Navn i Juletiden, skulde de i Aaret yngle over Maade. — Endnu kun eet. Der er blevet fortalt om en endnu levende Mand øster paa, at han var truffet tidlig Julemorgen fejende uden for Kirkedøren; naar et Menneske tre Aar i Træk Julemorgen fejer uden for Kirkedøren, gør han Bod for en stor Synd, der saa bliver ham tilgivet.

Dagene mellem Jul og Nyaar eller vel egentlig mellem Jul og Kongedag, ja somme Steder regnes der nok helt til Kyndelmisse (2. Febr.), er en halv Helg, hvor kun det nødvendigste Arbejde udføres; man spiser Sigtebrød,

*) ufuldbaarne Gæslinger.

ikke Grovbrød, og Kreaturerne faar bedre Foder end sædvanlig.

Men hviler Arbejdet i denne Tid, saa er Lystighеden med Dans og selskabelige Sammenkomster, „Julegilder", levende; Naboer besøger hinanden, ingen maa „bære Julen ud", enhver Gæst skal smage Husets Julegodt og skænkes. Der er endnu bevaret Minder om Julestuerne, dog kun om faa og af meget gamle, som det synes mest paa Sjælland. Der fortælles fra Ubyegnen, at Folk mødte udmajede paa det lystigste i Legestuerne. „Julebukken var klædt ud som en Djævel, kikkede ind ad Døren for at skræmme Gæsterne, men, naar man saa vilde gribe ham, dansede han omkring oppe paa Taget." „Saa legede vi Julelegen „Havfruen"; hun kom ind for at danse med os og var indhyllet i et Lagen, der gik helt op over Hovedet; naar hun bød os op til Dans, nejede hun for Karlene, saa Vandet øste ned over dem af Ølkanden, hun havde paa Hovedet skjult under Lagenet." En anden Leg var „den rige Hr. Randsbjærg"; han var svært udpyntet, og for det meste havde han Klokker paa; han hoppede og sprang og havde en Flok Svende med sig. Bag efter ham kom „fattig Per Eriksen" med alle sine lurvede Sønner. En anden lystig Leg var „Præsten og Degnen". Det gik saaledes til, at en af de vittigste Karle fik en stor Kofte paa og en Præstekrave af Halm, en anden blev udpyntet som Degn, og Præsten og Degnen havde hver en grøn Tørv i Haanden at læse op af. Saa snup en en Dreng og slog med hans Ben mod Stuedøren; det var at ringe sammen. Karle og Piger kom strømmende ind i Stuen for at blive viede. En tredje Person i Legen blev kaldt „Seppeltut"; han parrede de unge Folk sammen og helst saa ravgalt, som han evnede; en rigtig knibsk Pige fik en Dreng eller en gammel sær

Støder; de stiveste Karle fik de Piger, ingen kunde lide, Kærestefolk blev stilte ad. Præsten holdt saa en Tale for hvert Par, det galeste og taabeligste Tøj, han kunde hitte paa, og naar han var færdig, sagde Degnen: „jammen". Fra Horsens-Egnen fortælles, at Karlene lavede en „Julebuk" af Halm i en Mands Skikkelse; den blev pyntet med forskellig farvede Baand og holdt i Ære hele Julen igennem. En Pige, som i Kaadhed dansede med ham og sang til for at vinde et Væddemaal, blev taget af Djævelen og splittet og skilt ad, saa hendes Tøj, Blod og Kød var klistret paa Vægge og Bjælker hele Laden igennem. Man skal aldrig gøre Løjer med aandelige Magter.

Af de gamle Sanglege, der brugtes i Julestuerne, er ikke saa helt faa bevarede; nogle er blevet Børnenes Ejendom, som „Munken gaar i Enge den sommerlange Dag"; andre bruges endnu meget almindelig, hvor unge Folk samles til Dans, saaledes som „væve Vadmel" og da for Resten mange flere. Et Par af de sjældnere nævner jeg. Karlene og Pigerne opstiller sig i Rækker lige over for hinanden; Pigerne gaar frem mod Karlene og synger:

Nu kommer de kække Nonner,
Hr. Dominik!
ædru, ædru, sandelig, Hr. Dominik!

Derpaa gaar Karlene frem og synger:

Hvad vil de kække Nonner?
Hr. Dominik osv.

Og Vexelsangen fortsættes:

De vil med Paven tale!
— Paven er ikke hjemme.

De vil med Bispen tale!
— Bispen er ikke hjemme.
De vil med Præſten tale!
— Præſten er ikke hjemme.
Hvor monne han da være?
— Han er paa Skrivekontoret.
Hvad gør han paa Kontoret?
— Han ſkriver de Kærlighedsbreve.
Hvad ſtaar der i de Breve?
— Der ſtaar, de to ſkal ſammen!
Hr. Dominik!
ædru, ædru, ſandelig, Hr. Dominik!

Dernæſt danſer det øverſte Par ud, og de øvrige følger.

En anden Leg er følgende. De legende ſtiller ſig i en Kreds og holder hverandre i Haanden; en (A.) gaar rundt om Kredſen, og nu ſynges:

Der gik en Gang et underligt Dyr
alt i vor Herres Have,
det gik der baade Nat og Dag,
det gjorde ſaa ſtor en Skade;
Jægeren i Skoven, han lurer derpaa,
han vil det gærne ſkyde, men kan det ikke naa.

Du liden Smaadreng,
tag mig fat paa den!
han løber paa Bakken
med Sækken paa Nakken;
han løber i Lunden
med Flæſket i Munden;
han løber ſom en Hare,
tag du dig vel i Vare!
han løber ſom en Hind
og ſlipper vel ind.

Ved Ordene: Jægeren i Skoven oſv. jager alle de legende Hænderne om paa Ryggen og lukker Øjnene, A. giver tre Slag med ſit Lommetørklæde paa en af Hænderne; Haandens Ejer og A. løber raſk hver til ſin

Side, naar de mødes, giver de tre Nik til hinanden og søger at naa Hullet i Kredsen. Den, der kommer sidst, skal i næste Leg blive udenfor.

Endelig nævner jeg Pantelegene, af hvilke der var mangfoldige; alt gik ud paa at faa de legende til at forse sig mod Legens Orden; skete det, maatte man give Pant, og dette skulde atter indløses; man maatte „hænge", „falde i Brønden", „gaa polsk Tiggergang", og hvad veed jeg alt. En meget almindelig Form var den, at en lang Remse blev udstykket, saaledes at man begyndte med at sende en enkelt Sætning rundt i Kredsen, den øgedes saa for hver Omgang med en ny, indtil man i haabløs Forvirring tumlede med en halv eller hel meningsløs Remse, som man hvert Øjeblik førte fast i; en saadan var Remsen om de tolv Juledages Gaver, den begynder: den første Juledag min Herre han mig gav en skøn Jomfru at sove hos; og nu fortsættes med den anden, tredje og følgende Juledage, indtil den hele lyder:

Den tolvte Juledag min Herre mig gav: 12 Signe, 12 Kirker i hvert Sogn, 12 Altre i hver Kirke, 12 Præster for hvert Alter, 12 Kjoler paa hver Præst, 12 Bælter om hver Kjole, 12 Ringe om hvert Bælte, 12 Punge ved hver Ring, 12 Skilling i hver Pung; 11 Byer, 11 Gaarde i hver By, 11 Huse i hver Gaard, 11 Stuer i hvert Hus, 11 Kamre i hver Stue, 11 Kærlinger i hver Vraa, 11 Rokke til hver Kærling, 11 Tene til hver Rok, 11 Totter til hver Ten; 10 Søer, 10 Grise i hver So; 9 Køer, 9 Kalve i hver Ko; 8 abildgraa Heste, der staar i Kongens Stald med forgyldt Sadel og Bidsel paa, alle er de rumphalet og stumphalet, giver du Agt derpaa, kan du slaa din Næse deri; 7 Hopper, 7 Føl i hver Hoppe; 6 Faar, 6 Lam i hvert Faar; 5 Gæs, 5 Topper paa hver Gaas; 4 fede Galte,

So, Svin; 3 Traver gyldne Korn; 2 smaa bitte Horn og en skøn Jomfru at sove hos.

Denne Remse er med mangfoldige Ændringer kendt over hele Landet.

Nyaarsaften og Nyaarsdag.

Juledagene gaar hurtig, saa kommer Nyaarsaften; det er i det mindste her i Egnen den uroligste Aften i hele Aaret. Næppe er Nadveren spist, før Ungdommen skal paa Farten, ud at skyde Nyaar ind. Først skydes der uden for Vinduerne; det er en høflig Maade at sige: God Aften, glædeligt Nyaar! paa; saa bliver man budt ind, faar Skænk og Smaakager, kan vel ogsaa spille et Slag „Sorteper" og komme hjem med en Streg i Ansigtet, af Lysetane var det i gamle Dage, i Nutiden med dens mere forfinede Sæder bruges en sveden Prop. Imens er det galt med Kaffekedlen; vores forsvandt og blev af Husmanden, der saae efter Vejret, opdaget næste Morgen paa den ene Skorsten. Alle Kneb gælder, og somme Tider er en af Husets Folk med i Sammensværgelsen. Andre Steder bliver Grødgryden stjaalet, ligesom Grøden skal sættes paa Bordet. „I Mørkningen kom Mads Degn*) springende ind til Lavst Persens med en Gryde varm Grød, og idet han stak Hovedet ind ad Døren, siger han: Lavst, her er Per Søes Nadvergryde; spring ind til Niels med den og sig, at en kom og havde knebet den; vil de, saa kan de jo bære den ind til Pers! — Ja nok, siger Lavst, det kunde der være Løjer ved, og han griber Gryden og vilde have været til Spring, men saa siger Maren, hans Kone: Det maa du Skam ikke, for saa faar du

*) Øgenavn.

Skyld for at have stjaalet deres Grød! — Ja, du siger noget, svarer Lavst, Mads er ikke til at stole paa! — og saa sætter han Gryden ind paa Storstuegulvet. En halv Times Tid efter kommer Maren ud i Stegerset og vilde se til Nadveren. Først rørte hun op i Suppe=gryden, og saa vilde hun til at tage Grødgryden, men da var den rent borte. Hun grunder lidt over dette, hvor Gryden kunde være bleven af, men saa med eet løber det hende i Hovedet, og hun raaber ind ad Døren: Lavst, havde du nu lydt Mads Degn og gaaet ind til Niels med vor egen Nadvergryde, saa er jeg vis paa, at vor Grød havde været hele Byen rundt inden i Morgen Aften, og du havde nok faaet Lov til at følge med den!" — Lykkedes det en at stjæle en Mands Grødgryde om Aftenen, blev den sat. uden for Døren næste Morgen, og saa var der som Bod gjort et Smør=hul i den og lagt en Klat Smør i (Thy). Paa Hede=egnen i Mellemslesvig hørte „Rumlepotten" til Nyaarsmorskaben; det er en eller anden lille Krukke, der er stramt overspændt med Blæreskind; midt paa er befæstet et Rør eller en Pennepose; naar man med fugtige Fingre gnider op og ned ad Røret, frembringes en Lyd, omtrent som naar man gnider Vinduesruder af med en fugtig Klud. Den kendes vist over hele Landet, kaldes østjydsk „Guffepotte", „Buddipotte" eller „Wokke=potte"; et dansk Rim, der skulde følge den, har jeg for=gæves efterspurgt i N. Jylland. Her paa Egnen er den for længe siden gaaet af Brug; men sønder oppe gik Drengene flokkevis omkring med den. Jeg mindes en Nyaarsaften for mange Aar siden i Valsbøl, vi hørte en løjerlig tudende Lyd udenfor og mange skrigende Drengerøster. Jeg kaldte hele Flokken ind; Forsangeren stemte op, Rumlepotten tudede Bas til den ensformige reciterende Melodi, hvormed et halv højtysk, halv plat=

tyſk Rim blev ſunget, og Ungerne ſtemte op, ſaa Vinduesruder og Træværk i Stuen klirrede derved. Det var en Koncert!

Paa Sams gaar unge Folk forklædte omkring, ſtore Drenge klæder ſig ud ſom Piger, Piger ſom Drenge; de fører tit Rumlepotten med ſig og ſlaar Potter paa Dørene.

Ja, Potteſkaar er lagt til Side til Nyaarsaften; man liſter ſig forſigtig til Naboens Dør og kaſter Potten med al Magt derimod og løber ſin Vej det bedſte, man evner; ſomme Tider kan Potten være fyldt med tør Aſke. Røgen og Dampen, der opſtaar af den, gør ſaa, at Knægten lettere kan undſlippe. Man har i ſenere Aar her ude veſter paa hjulpet ſig noget nemmere til rette. Børnene havde førſt Kæppe eller Køller med en tilfilet Sømſtump, hvorpaa der kunde fæſtes en Fænghætte, den kunde jo knalde, men var ikke uden Fare; nu kommer de blot med en ſimpel lille Kølle, ſlaar et Slag eller to paa Dør eller Dørtrin, ſaa bliver de budt ind og faar Pebernødder og Smaakager. „Har du noget at tage dem i?“ „Ja, wal haar a de!“ — og med det gladeſte Anſigt af Verden ruller Tøſen en Skæppeſæk op; endnu er der jo ikke ſynderlig i den. „Mener du, du kan faa den fuld?“ „Det tænker a nok!“ — Jeg ſaae en Nyaarsdag i et rygende Sneſog en hel Flok Børn, der hartad ſegnede under Sækkene, vade af Sted gennem Snedriverne; de hilſede nok ſaa fornøjet. Nyaarsaften og -dag er en Feſt her i Egnen, der nu ikke har ſin Lige for Børnene. Den førſte Tid i det nye Skoleaar har de Lommerne fulde af Pebernødder; de har førſt kun liden Værdi, de bliver liggende paa Gulvet, de knaſer under Fødderne; men ved Faſtelavnstid er en Haandfuld Pebernødder en Formue og en „Gjeldevæder“ eller „Konge“ knap til at betale.

Hvor man kommer ind, hilser man og ønsker: „Glædeligt Nyaar!“ — forsømmes det sidste, faar vedkommende sit Navn til Skræk og Advarsel skrevet med Kridt paa Bjælken (Vendsj.); Børnene raaber: „Godaw Nøjorsgaw!“ og bliver trakterede med Kaffe og Æbleskiver (Gjern H.); her ude kan man høre sige til de unge: „Godaw, o en gleele Nyor o en Kærrest ve æ Lor inden en anden Or!“ — Saa drives for Resten alle mulige Kaadheder og Spilopper som Stefansdags Morgen. I Fjends Herred skæres en Kaalrabi eller en anden stor Rod ud som et Menneskeansigt; den bliver udhulet, og man sætter en tændt Lysestump i Hulningen; kan man saa faa Held af det, anbringes denne Figur paa anden Mands Møbding; hvad dette skal betyde, kan jeg ikke oplyse. I Sundeved gik Børn rundt i Gaardene og sang:

En Sang jeg eder sjunge vil
— Gud give os sin Naade!

Kom hele Verden og hør til,
saa sandt det er Nyaarsaften.

Kristus, vor Frelser, han er født,
og al Verdens Sorg er helt forødt!

Marie er hans Moder kær,
og foruden Mand hans Fødsel er!

Kristus ned paa Jorden kom,
og han kommer igen for at holde Dom.

Naar Børnene havde faaet en Gave, fortsatte de:

Eders Gave jeg annammet har,
Gud eder fra alt ondt bevar'!

Nu siger jeg jer Ær' og Tak,
og ønsker jer en rolig Nat.

Ret gaar jeg nu ad Døren ud,
— Gud give os sin Naade,

og det Hus bevar den store Gud,
saa sandt det er Nyaarsaften!

Indtil Slutningen af forrige Aarhundrede gik unge Karle og Piger paa Als Nyaarsdags Aften omkring med „Ploven“ for at samle til Gilde. En af Karlene var „Præst“, han styrede Ploven; en anden var „Degn“, de øvrige spændte sig for og trak Ploven om fra Gaard til Gaard, hvad der næppe kan have været vanskeligt med en af de gamle Hjulplove, om man hindrede Skæret i at gaa i Jorden. Naar de saa gjorde Holdt et Sted, spillede en „Musikanter“, der fulgte med; „Degnen“ førte an, og hele Flokken stemte op:

I lukke op jer Stuedør,
lad Nyaar ind til jer gaa!
Velkommen Nyaar og velkommen her!
Vi er velkomne i Herrens Aar og velkomne her.

Med Glæde og med Gammen,
med Helbred alle sammen.

Med Plommer og med Pærer,
som Sommeren frembærer.

Med lange Rug paa Hjolde (Stænge)
og favre Foler i Stalde.

Med Fisk udi vor Fænge (Fangst)
og smukke Piger i Senge.

Saa Vuggen den kan gange
med dejlige Børn og mange.

Nu har den Vise Ende,
alt ondt Gud fra os vende.
Velkommen Nyaar og velkommen her!
Vi er velkomne i Herrens Aar og velkomne her.

Derefter holdt „Præsten" følgende Tale:

„Giver Rum her i Huset! Husbond og Hustru maa ikke fortænke os i, at vi bruger den gamle Sæd og Sædvane, som de unge Karle plejer at bruge Nyaarsaften. Saa vil jeg sige, som den gamle Bernhardus haver sagt: Hvo, som giver en lille Del, ham giver Gud en fuld Del igen. Vi er alle Slags Haandværksmænd, Skræddere, Skomagere, Sudere*), Perlestikkere, jeg er selv en Suder, jeg har en Syl i min Fik, og vil I ikke tro det, kan I faa den at se. Vi rejste alligevel fyrretyve Mil, før vi fik et Sting syet paa vore egne Sko. Vi rejste igennem Rysland, Tysland, Roland, Poland, Rotland, Skotland, og efter disse fyrretyve Mils Rejse kom vi til en Mand:

Han gik og saaede over Pyt og Dige,
han fik ikke et Straa i et helt Kongerige.

„Det var en slem Mand, det var Plumprian; han var dog saa from og god, at han viste os til det lille Land Fyn.

Vi kom til Kjertemind',
der var godt Øl og favr, Kvind',
de holdt vos længe ind'.

„De gav os Bøster Flæsk og Brimpler**) Smør, Speciesdaler, Halvtredjemarkstykker, Tyveskillingsstykker, Tiskillingsstykker og Femskillingsstykker. Det gav de os, fordi vi var saadanne Karle. Men saa kom vi til en anden Mand:

Han gik og saaede af en Kande paa en Ble***),
han fik hundrede Fold at gaa med til sin Le,

---

*) Skomagere. **) Lille Smørtræ til 16 Pd. ***) Lagen.

Han saaede en Nævfuld
og høstede en Klævfuld*),
Han saaede en Haandfuld
og høstede et Land fuld.

„Det var en smuk Mand; det var saadan en Mand, som jeg er, og havde saadant et Skæg, som jeg har. Leder I efter ham, saa tag Kynd' paa mig, saa veed I, hvem I leder efter. Nu vil jeg ogsaa saa min Sæd: jydsk Sæd, tysk Sæd, hollandsk Sæd og lollandsk Sæd, og før min Sæd skal forgaas, da skal før aall' æ Viffer (Viber) og Kragger forgaas, der fløjer i æ Skorsten."

Herpaa spillede „Musikanteren" op til Dans, og Karlene dansede med Husets Piger eller med sig selv indbyrdes; Husbonden gav saa Taleren en Pengegave, derpaa sang „Degnen" og hele Skaren til Spillemandens Fiol:

Nu vi alle sammen vil
vores Tak yde
med lystig Sang og Frydespil.
Gid vi alle leve vel
og os tilsammen fryde!

Giv Sundhed, Helbred, Ro og Fred
— vi vores Tak vil yde, —
ledsag' enhver udi sit Sted!
Gid vi alle osv.

Nu vi ud ad Døren gaar,
— vi vores Tak vil yde, —
og ønske vil et godt Nyaar.
Gid vi alle leve vel
og os tilsammen fryde!

Saa sluttede „Præsten": „Saa er I saa goi

*) Stue fuld.

Nyaarsdaw om æ Awten aa kom te vos ve Jes Minkus i Flæskdamsmai. Hop, høj! aall' min Hæst!"

Tilsvarende Skikke findes i Storbritannien, i Omegnen af Paris, i Kärnten, i Østerrig, ja lige inde i Hjærtet af Rusland ved Moskva.

Nyaarsaften er som Juleaften en Tid, hvor Varslerne faar Røst. Gaar man om Aftenen uden for Vinduet, lægger en Græstørv over sit Hoved og ser ind, sidder de uden Hoved, der i Aarets Løb skal dø. Ogsaa bredes Aske paa den aabne Arne; om Morgenen kan der findes Mærket af en Fod deri; den, til hvis Fod dette Mærke passer, skal dø i Aaret. Eller man kan lægge en lille Dynge Salt paa hver Plads ved Bordet; den, hvis Dynge smelter til næste Morgen, skal dø. Gaar man Nyaarsaften op til Kirkegaardens Port, kan man faa Held til at se Skarerne, der kommer til Kirke, og som varsler Bryllup, Barsel og Død i Aaret. Kommer man Hviden af et Æg i et Glas Vand og lader det staa Natten over, viser dens æventyrlige Former næste Morgen, hvad der skal times et Menneske i det kommende Aar. Antallet af Hanegal Nytaarsnat varsler Kornets Pris, og stikker man tre Knive i et Rugbrød om Aftenen, een for Rug, een for Byg og een for Havre, vil den mest anløbne næste Morgen spaa om, hvilken Kornsort der bliver bedst. Pigerne vil ogsaa gærne tage Varsler for deres egen Fremtid den Aften; en Pige vælger fire Skaale, den ene hvælver hun over noget Jord, den anden over en Ring, den tredje over en Kam, men den fjerde staar tom; hendes Medtjener kommer saa ind og vælger for hende eller sig selv; Jorden betyder Død, Ringen Trolovelse, Kammen Brylup, den tomme Skaal, at man skal vedblive at være, som man er. Man kan ogsaa skrælle et Æble saaledes, at Skrællen hænger sammen i eet Stykke; kaster man

det baglængs over sit Hoved, vil Formen af dets Slyngninger danne Kærestens Forbogstav. Kaster man sin Sko baglængs over Hovedet mod en Dør, saa betyder det, at man skal flytte, naar Skoens Taa vender mod Døren; vender Hælen mod Døren, skal man blive. Endelig nævner jeg endnu, at Karlene paa Sjælland tidlig Nyaarsdags Morgen driver Hestene til Gadekæret for at vande dem, saa faar de „Fløden" af Vandet og trives derefter hele Aaret.

Helligtrekongers Fest.

„Kongeaften blev Lyset med de tre Arme sat paa Bordet; der, hvor Armene samledes, var der gærne støbt noget Krudt ind, og Børnene ventede med Længsel paa Øjeblikket, da Explosionen skulde komme; det var i vor Barndom saare fornøjeligt; i ældre Tider, da den enfoldige Tro var bevaret, saae man paa disse gamle Skikke med stille Andagt.

„Af den egentlig store Helligtrekongers Fest," fortælles der i Morgenbladet 1888, Nr. 4, „var det lidt nok, Thilda (en gammel Kone) havde set, men hendes Moder og Farmoder, hvad havde de ikke kunnet fortælle fra deres Ungdom! I den blaalige Aftenskumring saae man de hellige Kongers Tog komme hen ad Vejen, ned mod Landsbyen. Forrest gik de tre vise Konger, Kaspar, Melkior og Balthasar; den sidste var sværtet i Ansigtet, thi han fremstillede Kams Æt; ellers var de hvidklædte, idet de yderst bar hvide, nystrøgne Skjorter; paa Hovedet havde de høje, spidspullede Huer, der skinnede af Perler, Baand og Guldpapir. En af dem bar Stjærnen, et tændt Helligtrekongers Lys, der var fastgjort paa Enden af en lang Stang og anbragt saaledes i et Tøndebaand, overhyllet med Papir, at det ikke slukkedes i Vinden.

Efter Kongerne fulgte deres store Følge. Der var Jomfru Marie, en køn ung Bondepige, klædt i rødt og grønt og blaat og ridende paa et lille Æsel, der blev laant paa Herregaarden. Hun havde en Sivvugge paa Skødet, ved Siden af gik Josef, Tømmermanden, der var pukkelrygget og havde Øxe og Sav i Haanden. Der var ogsaa en Judas, en grim, latterlig udstafferet Person med Narrefagter, der vakte Folks Lystighed; han bar Pengekatten og skulde modtage Gaverne. Saa fulgte Herodes, det gamle Par, Simeon og Anna, med Krykke og Stav, og endelig alle Kongernes Svende og Drenge, der havde klædt sig, som de kunde bedst, og gjorde Musik med Violiner, Fløjter, Skalmejer og Basuner.

„Sognet rundt drog de, fra By til By, fra Gaard til Hus. Musikkens brogede Virvar af Toner klang, Judas gjorde Løjer, Kongerne stemte op paa deres gamle Vise. Den begyndte saaledes:

God Aften, god Aften baade Mand og Kvinde,
Husbonden med al hans Husgesinde,
Gud give eder et lyksaligt Nyaar,
fra al Ulykke eder Gud bewaar!

„Børnene var halv ængstelige, halv glade, men altid fulde af Forventning, naar det hed sig, at Kongernes Tog var i Nabolaget og snart vilde svinge ind ad Porten. De unge morede sig og drillede Judas og trak gamle Simeon i hans lange Frakkeskøder. Men i Døren stod Husbonden og skænkede en hjemmebrygget dansk Kornbrændevinssnaps for Majestæterne og udnævnte Judas til Klørknægt, idet han lagde en Skærv i Pengekatten."

Der er af al den Herlighed kun dunkle Minder tilbage. Det synes, at „Stjærnefolkenes" Tog er gaaet

ud fra Købstæderne; i Omegnen af Ribe var det en Skorstensfejer-Familie derfra, som besøgte Landsbyerne; i Reglen naaede de kun een By rundt om Aaret, da de først kom sildig, efter Nadvertid om Aftenen, og blev saa ved til Sengetid. De bar et Hjul paa en Stang, og dette var beklædt med Papir i forskellige Farver og dannede en Stjærne, bag ved den atter et Lys, og naar de saa kom ind i en Gaard, blev Stjærnen drejet rundt, dens Arme slog imod en lille Klokke, og de istemte Sangen:

Med denne her Stjærne, som vi nu har,
vi vil kuns alene erindre
om Stjærnen, de Vise af Østerland blev vaer,
der de søgte Jesum at finde;
og klarlig de saae
den Stjærne at staa
over Huset, hvor Jesus var inde.

Alle syntes, det var dejligt at se paa Stjærnen, der straalede i mange Farver, at høre paa Klokkeklangen og Salmesangen, og Folkene, der bar „Syvstjærnen" om, var derfor saare velkomne og modtog rundelige Gaver. Til Tak sang de saa:

Vi ønske eder alle et glædeligt Nyaar,
med alt, hvad som eder kan fornøje,
med Lykke, med Ære, med Velstand, med Flor
fra Himmelens Gud i det høje;
vi sige Dennem Tak,
vi ønske Dem god Nat,
Gud Dennem sin Naade tilføje!

I Vendsyssel kaldtes det at „gaa med Morgenstjærnen".

Naar saa Huset var kommet til Ro, stod Pigerne op i den stille Midnatsstund; de gik tre Gange rundt

om Gaarden fra Nord til Syd, modsat Solen, og læste hver Gang Verset:

A be'er de hellige Konger tre,
at de i Næt mæ i Drømm' vil la se,
hvis Kjæreſt a skal vær',
hvis Navn a skal bær'
hvis Seng a skal re',
hvis Dug a skal bre'!

Saa gik de i Seng, lagde et Spejl under deres Hovedpude og ventede saa paa i Drømme at faa Bud fra ham, „hvis Ægteviv de skulde være med Ære"; somme stillede tre Glas ved Sengen, eet med Vand, eet med Vin og eet med Mælk; var der næste Morgen drukket af Vandet, skulde han være fattig, af Vinen rig, af Mælken velstaaende.

Det var Julens sidste Helligdag, ja man kunde jo nok strække den længer:

Ved Kørmesse Knude
er Julen ude,
men ingen kan den laste,
der holder Jul til Faste.

Og i Danselegen sang de unge overgivent:

Nu er det Jul igen,
og Julen varer ved til Paaske!

Men ellers var det dog Sankte Knud (7. Jan.), der drev Julen ud; i Hedebo-Egnen paa Sjælland blev Julen St. Knuds Aften „piſket ud"; i Vesteregnen skulde den „spilles i Jorden" Kyndelmisse Aften; i Vendsyssel blev den samme Aften „trampet ud" af Børnene, der ikke to Gange lod sig bede om at stampe af al deres Magt i Gulvet.

Har man saa Kyndelmissedags Morgen (2. Febr.)

baaret en Armfuld Hø ud i Gaarden, kan man, naar Julen er jaget paa Døren, ſe efter Høet; er det blæſt bort, behøver man ikke at ſpare paa Foderet; men ligger det endnu ved Aftens Tid, maa man ikke bruge mere Hø hver Gang, „end man kan gnide af Høgulvet med ſin Ryg", ſaa lang og ſvær vil Vinteren blive.

c. „At gøre Vejr".

Om alle disſe Skikke, ſom hører Juletiden til, kan nu ſiges, at de er fælles nordiſke, ja, vel i det hele og ſtore, fælles evropæiſke; i alt Fald findes der mange Skikke andenſteds, ſom kan ſættes ved Siden af disſe. Men anderledes forholder det ſig med Skikken: „at gøre Vejr", den har jeg hidtil ikke truffet andenſteds, trods ſket Efterlysning. Den findes paa Djursland, Sams, Sejerø, Nexelø og i Kalundborgegnen. Konerne i Byerne gør ſom Regel „Vejr" i Februar, Mændene i Marts, alt ſammen i en beſtemt Orden, der har været overholdt i umindelige Tider. Mange Steder gaar det efter Matrikelnummeret, ſaaledes at Præſten og Præſtekonen har den 1. i hver ſin Maaned, dernæſt følger Byens øvrige Beboere; kan Mændene ikke fylde Dagene i Maaneden, gaar Turen en Gang til om og begynder med Karlene, ſaaledes for Ex. at Karlen „gør Vejr" om Formiddagen, Drengen om Eftermiddagen ſamme Dag, ligeſaa med Kokkepigen og Lillepigen. Paa Sejerø bruges det Udtryk derom, at vedkommende „har Dag", og Februar hedder „Huſtrumaaneden"; der begyndes med Kirkebyen, Udflytterne beholder Pladſen efter deres gamle Bopæl i Byen, ſaa følger den anden By; den ſidſte Kone i Krogſtrup kan kun faa Dag hvert fjerde Aar; i Maſtrup faar Konerne aldrig Dag. Det hedder om Konerne: er Vejret daarligt, raſer de; i Storm ſkælder de ud paa

Pigerne, i graat Vejr og Taage er de gnavne, i Solskin ser de mildt, i Regn græder de, og i Snevejr ryster de Blaar.

Skal en Samsing rejse eller til Søs, kan Samtalen falde: „Bare vi faar godt Vejr!“ — „Hvem skal gøre Vejr?“ — „Jørgen Hansens Kone.“ — „Saa er der kun daarlige Udsigter, hun er gal for det meste!“ — Der er jo langt bedre Haab, naar Konen er mild; kommer der saa en stille, smuk Dag med Solskin og klart Vejr, berømmes den, som har gjort det kønne Vejr, „hvad mon der kan have gjort hende saa glad!“ — Nabokonen kan hitte paa at bære Kage eller Pølse eller Kaffe ind til hende som Tak for Vejret.

„Hvad kan være gaaet Hans Lund imod, sikken Storm vi har i Dag!“ — Saa tager Manden fra Nabogaarden en Mursten og en Tallerken, og han skjuler begge Dele forsigtig under sin Trøje og gaar ind til ham. Han lægger Murstenen paa Tallerkenen og siger: „Du er maaske forlegen for noget til at tørre dine Øjne paa, værsgod!“ — Saa bliver der lidt Løjer af, han bliver budt at sidde ned og faa en Dram og en Bid Brød for sin gode Vilje.

Sidst i Februar bliver det Tøsne en Dag. Det er „Lammesneen, der slaar de gamle Heste ihjel“, og det er Mikkel Hansens Kone, som gør Vejr. „Aa,“ siger hendes Nabo, „giv mig lidt Blaar; hun skal have at vide, at vi har lagt Mærke til det, ellers har hun ingen Fornøjelse af at være vred!“ — Han faar saa Blaarene, kryber forsigtig langs med Gærdet i Skjul og fæster Blaarene til Klinkefaldet paa Køkkendøren, vender atter tilbage og stiller sig paa Vagt. Datteren der ovre lukker Døren op, bliver Blaarene vaer, ler og løber ind; „saa maa hun sgu se paa Blaarene, hvor spejet og uredt alting er for hende i Dag!“ Fra

Nordby paa Sams fortælles, at der blev stukket en Fejekost med en Tot Skageblaar udenfor op mod Mandens Vinduer, naar han gjorde daarligt Vejr; var det derimod godt, blev Kosten pyntet med røde Baand; i Slud og Sne kunde der siges til Konen: „Du ryster nok Blaar i Dag!“ — til Manden hed det: „Du karter nok Svinebørster!“

„Hvordan hænger det sammen med jer Koner her paa Egnen, gør I ikke Vejr?“ spurgte jeg en ældre Kone i Gjerrild nord for Grenaa. „Jo vel gør vi; Mændene har hos os Vejr i Januar, vi i Februar. Naar nu Konen der ovre gør Vejr, og det er lyst og mildt, saa tager vi andre Koner Sommertøj paa, Solhat og hvidt Forklæde, og saa besøger vi hende og roser hende for hendes kønne Vejr og venter, at hun skal tage godt imod os og traktere os med Kaffe og Kager. Er Vejret derimod daarligt, saa møder vi vinterklædte, maaske har en af os taget et Reb med; saa slæber vi hende ud og binder hende ved en Pæl eller ved Brønden, at hun kan faa sit eget Vejr at prøve. Det andet Aar gjorde Præstekonen Vejr, det var netop den 1. Februar, og et rent forrygende Vejr var det, Himmel og Jord stod i eet af Sneknog; vi havde en Vandkælke til at lægge en Tønde paa, den tog jeg og fik det gamle Øg forspændt, og saa kørte jeg først en Gang frem og tilbage uden for Præstegaarden og derpaa ind i Gaarden op for Døren og slog det bedste Smæld med Pisken, jeg evnede. Folk kom jo og skulde se, hvad det var; jeg vilde naturligvis tale med Præstekonen. Hun kom jo da ud, og jeg var ikke sen til at køre frem og foreslaa hende at faa en Køretur i hendes eget Vejr, saa kunde hun faa at prøve, hvorledes det var. Hun lo naturligvis; jeg fik fraspændt og maatte ind at drikke Kaffe hos hende.“

Er Vejret slet, kan det ske, at Naboerne kommer

ind og sætter vedkommende i Hønsehuset (Kalundborg) eller i Storkereden (Hvilsager S., Hald H.); derfra maa man løse sig med et lille Traktement; den, som har Vejr d. 25. Marts, skal hente Storken.

Hvordan skal saa denne Vejrskik tydes? — Jeg veed det ikke og skulde sige Tak, om nogen kunde lede mig paa Sporet.

d. Fastelavn og Faste.

Fasten, naar den kommer, siger til Julen:

„Jul, Jul, du er skiden og ful!"

Men Julen svarer:

„Faste,
du tør mig ej laste,
du kommer med Dagene lange,
med Bugene smalle,
med Fadene smaa
og lidt godt derpaa."

Men, inden de lange Fasteuger kommer, er der et Par lystige Dage, Fastelavnssøndag og -mandag. Om Søndagen er der mange Steder øster paa Ringridning. Karlene er pyntede paa det smukkeste i hvide Skjorter, som foran er hæftede op som Frakker og kantede med røde Baand. Saa er der desuden paasyet Sølvknapper, Spænder, Guldgaloner og Stads, saa pyntelig og fantastisk som vel muligt. Paa Hovedet bærer de en trekantet Paphat med flagrende Baand. Ringen er hængt i en Galge. Den skal tages, idet Hesten løber i Galop, ellers betales Mulkt; den, som griber Ringen tre Gange i Træk, bliver „Konge", den næste, som griber den tre Gange, bliver „Prins"; „Kongen" udmærkes ved et

hvidt Klæde om Armen, og Kongen og Prinsen udnævner tillige hver sin „Tjener". Saa drager de om med Musik i Spidsen til alle Gaardene; de rider ind efter at have indhentet Tilladelse, ordner sig foran med Front mod Stuehuset og synger:

Musikken lyder, vi vil sjunge
paa denne store Glædesfest;
thi vi er alle raske og unge
og haver Munterhed i Bryst;
derfor vi alle som een Mand
istemmer her en Frydesang.

Vi Fastelavn velkommen byder,
derfor vi nu saa pyntet er,
den hele Ungdom sig nu fryder,
og Glæden flammer hos enhver.
Gid at vor Sang var til Behag,
da var vi glad paa denne Dag!

Vi synger højt til Kongens Ære
og om den tapre Landsoldat!
thi han Geværet haver ført
og haver stridt for Danmarks Sag;
Hurra, Hurra vort Fødeland,
vor Konge lever og holder Stand*).

Efter Sangen bliver der trakteret med Æbleskiver, Smaakager og Brændevin; Husbonden giver en Skærv til Gildet, derefter afsynges til Tak et nyt Vers:

Ærbødigst vi takker for Gaven, I gav,
det gør vi alle med Glæde,
I har os trakteret og skænket saa brav
af Flasken, som her er til Stede;
og nu vi omvender og siger Farvel
og ønsker, at alting gaa lykkelig til,
Hurra, og Farvel vil vi sige!

---

*) D. Tørslev.

Saa synges Værtens og Værtindens Skaal; der gives Befaling til at forlade Stedet, og man rider til Nabogaarden. Saaledes fortsættes, til hele Byen har nydt Æren af Besøget; saa følges „Kongen" hjem, og Omridningen er forbi.

Om Aftenen har Ungdommen Dans; mange Steder møder ogsaa de gifte Mænd med deres Koner. „Kongen" vælger sig en „Dronning", „Prinsen" en „Prinsesse", „Tjenerne" „Tjenerinder", og saa gaar Dansen til den lyse Morgen.

Drengene følger med liden Forandring den samme Skik, rigtignok med den Forskel, at de maa bruge deres Ben som Rideheste. De har deres Kasket pyntet med Baand, Papir, Perlekranse, smaa Papirsfaner og Fastelavnsris. For at faa Plads til det alt sammen er der paa Kasketten fastsyet Bøjler, saa at den pyntede Kasket tit har en Højde af en halv Alen og, naar det er Blæst, undertiden er saare brydsom for de smaa Knægte. Over den venstre Skulder, tværs over Bryst og Ryg, har de et hvidt Klæde, der er fastgjort paa højre Side ved Hoften; et andet hvidt Klæde er bundet som Skærf om Livet; og saa bærer den lille Fyr en Sabel af Træ, der er stukket ind gennem en paa venstre Side af Trøjen fastsyet Lap, der tjener som Skede. Drengene slaar saa Katten af Tønden; der er et Sted i Byen ophængt en Tønde, derhen drager Flokken, to Mand høj i taktfast Marsch. Paa Festpladsen har „Raadet" Kommandoen; dette bestaar af tre Drenge, „Gadebassen", hvorom mere senere, „villeste Dreng" og „ringeste Dreng". I Tønden er der undertiden en død eller udstoppet Kat, men der har ganske sikkert en Gang været en levende. Drengene ordnes nu saaledes, at den største Dreng med sin Slagvol slaar første Slag, den næststørste derefter og saaledes nedefter, til de allermindste smaa Purke, der har ondt

ved at løfte Kniplen, og saa fortsættes der, til den sidste Splint af Tønden ligger paa Jorden. Den, der gør det sidste lykkelige Slag, er „Kattekonge"; Gadebassen raaber: „Længe leve Kongen!" og alle Drengene svarer med et tre Gange gentaget rungende Hurra. Saa marscherer Flokken om fra Gaard til Gaard, efter at „Kongen" har faaet en Sparebøsse hængt om Halsen; han træder hen til Døren, og Flokken synger:

O hør I gode Venner,
o hør nu een og hver,
en Vise vil jeg sjunge
for eder fjærn og nær.
I Fastelavn vi fik
alt efter gammel Skik
en Kat udi en Tønde;
saa banked' vi paa Tønden,
men Tønden gik itu,
og alle sammen blev vi naturligvis sjalu*).

Vi derfor eder beder,
om I vil hjælpe os,
saa vil vi eder give
den allerbedste Ros.
Vi Penge beder om;
thi Pungen den er tom,
og vi nu just skal have
til Ballet os lidt Rom.

Naar de saa har modtaget en lille Gave, synges atter

Ja, Tak saa skal I have,
og Tak saa skal I ha'
for denne lille Gave;
saa raabe vi Hurra!

---

*) valgt mere efter Rim end Mening; sjalu el. skalu er den, der ikke kan sige noget af Undseelse eller Overraskelse.

Hurra for Gaven god
vi sjunge med frit Mod!
Farvel! — saa vil vi ønske
et godt og frugtbart Aar*).

Derefter indbydes Manden i Gaarden til at gæste Drengene ved deres Gilde, og Skaren marscherer til næste Gaard under Afsyngning af alle Slags Fædrelandssange, f. Ex. „Den Gang jeg drog af Sted", eller: „Ser I, hvem der kommer her", og, naar Turen er til Ende, samles Børnene til sidst i Skolen, hvor Pengene deles, enkelte Steder, f. Ex. i Kristrup By, efter en ejendommelig Regel: „Raadet" deler ud; nogle faar „hele Penge", andre „halve Penge", atter andre 1 Kr., 50 Øre eller 25 Øre, alt efter som de har betalt til ved Legestuerne Aaret i Forvejen; „halve Penge" er gærne Kr. 1, 25. Naar disse Penge saa er uddelte, kan Resten bortgives som „hele Penge", hvoraf de berettigede undertiden kan faa indtil 5—6 Kr. hver.

Naar alt dette er overstaaet, gaar Drengene hver til sit og møder Kl. 7 i Dansesalen. „Kongen" skal naturligvis danse den første Dans, og der er altid tavs og nysgerrig Forventning, indtil han har valgt sin Dronning; naar det er sket, fortsættes Dansen ved „Kattegildet" som i de almindelige Legestuer.

Jeg kan dog ikke slippe Fastelavnsdagenes Omridt og Skuespil uden at omtale visse Skikke fra Falster; der synes at være bevaret meget mere af det gamle. Hvad der andre Steder i Evropa spiller en stor Rolle i Optogene under Foraarsfesterne, Kampen mellem „Sommer" og „Vinter", er her bevaret et udvisket Minde om.

I Skelby og Gedesby Sogne kan Folk ikke oppebie

---

*) Verset er fra Grenaa-Egnen.

Fastelavnen, men holder den en Uge forud for den rigtige; hvordan det er kommet i Gang at holde „den gale Fastelavn", kan ikke oplyses; der er gjort Forsøg paa at faa det forandret, men det har ikke kunnet lykkes. Hvor mange Spillemænd vi end her har, kan de dog ikke overkomme at spille alle Steder paa een Gang, og da Fastelavns Mandag, Torsdag og Fredag er Gildesdage i alle Egnens Byer, er det jo meget hensigtsmæssigt af Sønderlænderne, at de tager deres i Forhaanden. I nogle af de større Byer bruges endogsaa alle Dagene, saa de gamle har de to første Dage og de unge Resten; tit lader de gamle dog Spillemand være Spillemand til „Regnskabet" om Tirsdagen og lader sig nøje med Brændevin, Kortspil og anden Morskab; de unge har da heller ikke altid Musik til Regnskabsaftenen om Lørdagen. Danse to, tre Dage og Nætter i Rad bliver dog trættende i Længden, og man aftaler derfor i Forvejen, hvad man i øvrigt vil tage sig for, om man skal „ride til Rings", have „Kongelegen", „Bjørnestadsen" eller „Bakkus-paa Tønden". Hvilken af Delene det nu bliver, skal det først gaa for sig den anden Gildesdag; den første bruges saa til at „pynte". Pigerne bringer alle deres brogede Baand og Tøjblomster, Konerne udlaaner ogsaa villig deres Stads fra Ungdomsdagene; det bliver saa fæstet paa Karlenes Huer eller Hatte, Frakker, eller hvor det skal bruges. Ringridningen er omtalt før.

Til „Kongelegen" vælger man sig en Konge og en Dronning; de øvrige fordeler sig som Hoffolk, Løbere og Soldater, en Nar ikke at forglemme, og saa drager hele Forsamlingen ud paa Gæsteri: Musikanterne i Spidsen, derefter Kongen og hans Følge til Hest, saa Dronningen og hendes Damer og til sidst den store Tilskuerhob, der har samlet sig fra de omliggende Byer og trofast følger

fra Gaard til Gaard. Hvert Sted gaar Skafferen først ind og melder Herskabets Komme og sørger for at berede det en god Modtagelse; naar han kommer ud igen, drager hele „Stadsen" ind under fuld Musik. De kongelige bydes gærne ind i Huset og sættes til Bords, mens der til Følget udenfor bydes Kager, Øl og Brændevin. Narren løber ud og ind alle Steder, gør alle de Narrestreger og siger alle de Vittigheder, han kan finde paa; han er ved slige Lege altid forsynet med en „Prisdaase", som han jævnlig byder Folk tage sig en Pris af; naar de saa har gjort det, siger han: „Jeg har een Daase til, vil du ikke se ham?" I den er der Plads til de Skillinger, vedkommende vil give til Gildet. Naar Kongeparret har spist, bliver der danset nogle Danse, hvorpaa man drager videre; men Skafferen kommer tilbage og takker i velvalgte Ord for den gæstfri Modtagelse.

Hovedpersonerne i „Bjørnestadsen" er Bjørnen, Bjørnetrækkeren, hans Oppasser, Abekatten og „de herske" (pyntede), i Reglen to Par, og saa naturligvis Narren. Spillemænd har man jo ogsaa og nogle til at bære deres Instrumenter, Fanebærere osv. Bjørnen spilles i Reglen af en før, ikke for høj Karl, som paa Hovedet faar en laadden Hue og om hele Kroppen bliver indviklet i Halmbaand, det ene tæt ved Siden af det andet; paa Hænderne har han uldne Vanter og om Livet et Reb, i hvis løse Ende Bjørnetrækkeren holder, mens Bjørnen danser. Abekatten er gærne mere klejn, og hans Tøj skal sidde stramt om ham; han har sorte Strømper paa, som er trukne op over Buxerne, og en Trøje, der slutter godt om Kroppen; han bliver sværtet i Ansigtet og faar en lang Kohale fæstet i Buxerne. Han har ogsaa et Reb om Livet, deri holder Bjørnetrækkeren, mens Abekatten gør sine Kunster; men til

sidst faar han Rebet snoet om Livet og faar Lov til at gaa fri og hjælpe Narren at gøre Spektakler, især blandt de talrige Drenge; Bjørnen derimod bliver som et mere farligt Dyr overgivet til Oppasseren. Bjørnetrækkeren møder i trekantet Hat, lang Frakke, Støvler op over Knæerne og Sabel ved Siden, et mægtigt paaklistret Overskæg, og ser saa udenlandsk ud som muligt.

Narren skal helst være broget, jo mere, des bedre, med een sort og een hvid Strømpe og en Koklokke fæstet bag i Buxerne. De øvrige pyntes med Baand og Blomster, saa smukt ske kan. Naar nu „Stadsen" kommer ind i en Gaard, holder Bjørnetrækkeren en Tale til Gaardens Ejer, skildrer med mange Ord, hvor han kommer fra, hvor han har faaet eller fanget sine Dyr, og beder om Lov til at forevise deres Kunster. Det faar han naturligvis, og Bjørnen, som ellers gaar paa fire, maa nu op paa Bagbenene og trampe rundt, bære Bjørnetrækkerens Stok over Forbenene o. lign.; Abekatten er mere „alat" til at springe omkring. „Ja mine Børn kan ogsaa danse!" siger Bjørnetrækkeren; saa maa „de herske" paa Brædderne; de øvrige Deltagere og nogle Tilskuere danser lidt med.

„Bakkus paa Tønden" kræver mange virksomme Deltagere. Der er først Bakkus, en lille Tyksak med vide Klæder, der er udstoppede med Halm; han rider paa et Anker, hvori der er Vand, som han jævnlig tapper af og hælder ud over de omstaaende. Ankeret ligger paa to sammenbundne Stænger, som to stærkt pyntede Karle bærer paa Skuldrene, med fire Mand til at løse af. Bag efter kommer Ole Lukøje, en udpyntet Straadukke i en Barnevogn, der trækkes af to Karle, af hvilke den ene er karleklædt paa Overkroppen, kvindeklædt om

Nederdelen; den anden er kvindeklædt paa Hoved og Overkrop og karleklædt for neden.

Saa er der „Sommer" og „Vinter", to Karle, af hvilke den første er lyst og luftig klædt og pyntet med Blomster og Baand; den anden er iført en Skindpels med laadden Hue, der er trukken helt ned over Ørene; han har Træsko paa og ser ud, som han fryser. Narren byder sin Prisdaase, Æggepigen sine Æg; denne er en Karl i Pigeklæder, han har en Kurv paa Armen med Æggeskaller i og tager mod Haandpenge paa de Bestillinger, han faar; det samme gør „Hvedebonden" og „Jerusalems Skomager", begge klædte som gamle Mænd med hvidt Haar; den første har en Pose med Kornprøver, den anden et Knippe Læster, og hver snakker for sin Æske det bedste, han har lært. Der bruges ogsaa Skaffer til denne Leg, og naar Optoget kommer ind i Gaarden, synger Bakkus en lystig Vise.

Har man ikke bestemt sig til nogen af disse Lege, forslaar man Tiden om Fredagen med „at skære Flæsk ned", „sko Heste", „krybe igennem en Rivestage" o. lign., eller man har Væddeløb, saa at en skal løbe et vist Stykke Vej, mens en anden skal løbe et „Bagreb" fra en Høstvogn om en oprejst Høtyvs Skaft og af igen; men Karlen skal hele Tiden holde Rebet stramt, mens han løber rundt om Høtyven og ruller det op eller af".

Det kan man kalde at holde Fastelavn, saa det forslaar noget! Jeg skal nu blot nævne andre Fastelavnsmorskaber. Fastelavnssøndag hed Fastesøndag, man stjal hinandens Flæskeskinker Fastelavnsmandag, man stak til Straamanden, foretog Omkørsel med Skibet, dystedes fra to Baade paa Vandet, slog en Potte i Stykker, „traadte Trobeæg", piskede op, rykkede Hoved af Hane eller Gaas, eller hvad andre Morskaber der

endnu findes, og ſom hører til at „løbe Faſtelavn“ eller „narre Faſtelavn“.

e. Paaſken.

Der ſamles, ſom bekendt, et hartad endeløſt Virvar af Folketro og Folkeſkik om Juletiden. Det forklares ſimpelthen deraf, at Evangeliet tog en gammel hedenſk Feſt i ſin Tjeneſte, i Ly af den nye Tid fortſætter den gamle ſit Liv gennem Slægternes Skiften. Juledag var i Middelalderen Nyaarsdag, Juletiden her i Norden den Aarstid, da alle Døde og Varsler færdedes, og ſaa levede Folkeſkikkene, der knyttede ſig til Aarets første Dag og den gamle hedenſke Folketro videre til Trods for Kors og Salmetoner. Med Paaſketiden forholder det ſig noget anderledes. Er Julen ſom en oprindelig hedenſk Feſt Solhvervstid for Naturen og kriſtelig talt „Solhverv for Hjærterne bange“, er Paaſken ikke ſom den traadt i Stedet for en beſtemt ældgammel hedenſk Folkefeſt, men den indtræffer i Foraarstiden, ſamtidig med en hel Gruppe af hedenſke Foraarsfeſter. Og naar vi Kriſtne fejrer i Paaſkedagene Herrens Opſtandelſe fra de døde, klinger der igen i Salmetoner noget af den gamle Naturfølelſe:

Ser du op til Hvælvingen, Skyerne ſig klare;
lytter du til Bølgerne, blidelig de ſvare;
mellem begge morgenglad
fryder ſig med Foraarskvad
hele Fuglekoret.

Ser du, hvor i Skovene alle Træer ſkyde,
mærker du, hvor Engene ſig i Vaaren fryde;
nu det visne vorder grønt,
hvad der falmed atter ſkønt,
det gør Paaſkemorgen.

I sydligere Egne var Paasketiden henimod Kvægets Uddrift, da Hyrdearbejdet begyndte. Der tændes Blus paa Højene for at værge Sæd og Kvæg mod Troldkvinder og andre onde Magter, man tog Varsler for Aarets Vejrlig Langfredag og Paaskedag. De ældre mødtes til Paaskeleg udenfor Byerne og Børn gik i Paaskeugen rundt og tiggede Æg og sang:

Naldkong' aa Flø'rskek (Flødeskæg),
æ gek rundt aa saanked Ek,
jo mer' æ saanked, jo sler' æ sik,
halleluja mit Paask-ek!

I Sjælland har man sunget:

Else, Belse, Fibelskæg
gik omkring og sang for Æg;
et Andeæg,
et Mandeæg,
et Dueæg,
et Frueæg,
et Hesteæg og et Præsteæg,
en gammel Mand med et graat Skæg,
jeg takker for et Æg!

Noget Folkeliv har været knyttet til Paasketiden herhjemme. Saaledes fortælles, at i Hoptrup syd for Haderslev samledes første og anden Paaskedag gamle og unge, Mænd, Koner, Karle og Piger om Eftermiddagen, naar Vejret var godt, til „Paaskeleg" paa en grøn Mark et eller andet Sted nær ved Byen; her legede de voxne saa alle de Lege, vi kender fra vor Barndom: Hund efter Hare, holde op for Sol og Maane, Enke, Gaasetyv o. fl.; man slog Bold, drev So, kort alt var Liv og Lystighed, til Aftenen kom og jog denne voxne, glade, gamle Ungdom hjem; Skikken skal først være gaaet af Brug 1848.

Mulig er her en dunkel Levning af en gammel Fest, thi ogsaa andensteds fra omtales Sammenkomster første Paaskedag.

En halv Fjerdingvej nordvest for Thisted, i Nærheden af Vintersmølle, ligger der en Kæmpehøj eller Kove, som vel er 200 Skridt lang, og som kaldes „Langdos"; paa denne har der atter været tre mindre Høje, hvoraf endnu ses Spor. Her har fra umindelige Tider første Paaskedags Eftermiddag været Samlingsplads for Thisted Indvaanere, baade unge og gamle, høje og lave. Enhver plejede at ofre en Knappenaal til „Langdosmanden" eller Kæmpen, som der menes at ligge begravet, og dette Offer blev kastet ned i en Fordybning i vestre Hjørne af Højen; Hullet var altid fuldt af Vand og Mudder. Derefter tilbragtes Tiden med Langbold, So og andre Lege. De gamle tog forhen ofte Del i disse, navnlig i den meget yndede Spillen So, hvilken Leg bestaar deri, at enhver faar en fast Plads ved en af de mange store Stene, der omgiver Koven, og denne Sten kaldes da hans Gaard. Han har en Slude (Kæp) i Haanden, og en saadan rigtig Sokæp skal helst være lidt krum i den nederste Ende, men i Mangel af andet kan en stærk, lang Grønkaalstok være brugelig. Sodriveren udtages ved Tælling:

Welle mælle, du fortælle;
Skibet gaar uden Ror,
Ryg i Rend, tag i Spænd,
en, to, tri,
nu er du fri.

Vil en af Deltagerne en kort Tid forlade Legen, raaber han højt: „Der er Ild og rød Lue i min Stue!" og lægger saa sin Slude paa Stenen, da maa ingen tage hans Gaard, mens han er borte.

Legene fandt endnu 1861 Sted, Ofringen af Knappenaale er ophørt, Koven og den tilstødende Mark er opdyssет, og Rummet, hvor man tør færdes, er langt mere indskrænket end tidligere.

I Sjælland lever Forestillingen om, at Hexene Skærtorsdag farer til Bloksbjærg eller Troms Kirke i Følge med Skaderne og holder Gilde; derfor tager Bonden det fjærmer Hjul af sin Plov, at de ikke skal bruge den til deres Køretøj; han kaster ogsaa Øxer og Jærnkiler ud paa de tilsaaede Marker, for at „de gamle Kællinger" ikke skal skade ham; og saa har der været den Skik, at Drengene, inden de gik rundt og sang for Æg, skulde „raabe Hexene ud". De samledes ved Solnedgang, gik en Gang frem og tilbage i Byen og raabte: „Tut, herut skal de alle, ikke tælle forgæves! Somme sidder i Køklingshullet, somme sidder i Bryggerkedelshullet, somme sidder i Bagerovnshullet: Herut skal de alle, ikke tælle forgæves! De skal ride paa Kost og paa Rage, paa Grissel og paa Stage til Bloksbjærg; hvo som ikke vil høre, maa stoppe deres Øren med røde Klude!" — Saaledes lød Besværgelsen; havde Drengene forsømt at raabe Hexene ud, fik de ingen Æg. Skærtorsdag kunde Hexene kendes i Kirken af den, der sig selv uafvidende havde et „Hønnikeæg" i Lommen, det første Æg, en ung Høne har lagt; han ser da Hexene sidde med Mælkefade paa Hovedet.

f. Pinsen.

Jeg har en Gang set en Bemærkning om, at Digterne i Middelalderen i saa forunderlig stærke, jublende Toner priste Sommerens Komme, og at Grunden dertil maatte søges i de kolde og slette Boliger, i hvilke man selv paa Borgene kom til at lide af Vinterens Kulde,

endſige da i Bønders og Haandværkeres fattige Hjem, der ſagtens den meſte Tid var, hvad vi nu vilde kalde Røgſtuer, uden Skorſten, med Lyre i Stedet, uden andet Dagslys end hvad der faldt ind gennem Hullet i Taget eller den aabent ſtaaende Dør. Under ſaadanne Forhold bliver det let forſtaaeligt, at Sommeren er den lyſe, dejlige Tid, da ikke blot Naturlivet vaagner af Dvale, men Mennesker ryſter Vinterkulden og dens Tyngde af ſig, fryder ſig i den varmende Sols Straaler, holder Feſt paa Feſt, der alle ſkal udtrykke det ſamme: ſom Naturen ſtaar Menneſkehjærtet Brud i jublende Livsglæde. Man trættes ikke ved atter og atter at udtrykke og afbilde det ſamme: Livet, der vaagner og rejſer ſig i ſin Rigdom og i ſin Fylde. Jeg ſkal drage enkelte Træk frem; det er ſikkert dunkle Minder om ældgamle hedenſke Skikke.

Her i Egnen og ſagtens i en Del af Veſtſlesvig blev „Pinſebruden“ ſmykket. Det ſkete gærne i et Hjem, hvor der var Børn i Forvejen, at Byens andre Børn mødtes førſte Pinſedag; der blev ſaa valgt et Par, en lille Dreng og en lille Pige, gærne blandt de ſmaa Børn; hun blev pyntet ſom Brud med en Krone af friſke Blomſter og røde og hvide Baand, han blev med Blomſter, Sløjfer og Baand gjort ſaa køn, ſom ſaadan en lille glad rødmuſet Dreng kan blive. De øvrige Børn pyntede ſig alle med Blomſter, Engroſer og Kabbelejer. To Smaapiger gik foran ſom „Brudepiger“; efter Brudefolkene, der holdt hinanden i Hænderne, fulgte to ſmaa „Brudekoner“ og derefter det lange Følge, to og to; men forreſt paa vældige Kæpheſte de „ridende Svende“, der maatte galopere foran hen til Gaarden, hvorhen Følget agtede ſig, vende om, komme tilbage, holde og tage Hatten af for Brudefolkene og igen fare

af Sted som rigtige Brudesvende. Naar de kom ind i en Gaard, sang de:

Her kommer Offer, her kommer Adelig,
her kommer syv Mands Adelig,
her kommer Kongens Bønder alle!

Saa traadte to Smaapiger, der bar Kurve, frem og bad om en Gave til Gildet; Konerne saae gærne efter, hvad de alt havde, for at kunne hjælpe paa Manglerne; der blev givet Smør, Æg, Sigtekager, Fløde, malet Kaffe, Sukker, Tællelys; især maatte Brudefolkenes Faddere give lidt rigelig; enkelte gav ogsaa Penge, og det mindes endnu, at, da en Pinsedag Følget drog ind i Præstegaarden, gav den gamle Præst den lille Brud en Lybskilling for hvert Barn, der var med. Naar saa Omgangen var forbi, hjalp de voxne Børnene med at lave til Gilde, og der holdtes Dans og Lystighed, saa længe de smaa Ben kunde holde ud i den lyse Sommernat; men „Jakob Løj" kom jo omsider og strøede Sand i Øjnene, og naar Fuglene sang Solen op, gik de sidste Børn i deres Seng. Det var en Glæde uden Lige, dog hvor Kravene var smaa! de dansede med Træsko eller Trætøfler paa Lergulv, og det kunde ske, at to Drenge havde eet Par Støvler til fælles; saa skiftedes de til at danse med dem.

Men det var ikke blot blandt Børnene, at en Pinsebrud blev smykket. Pinselørdag Aften eller Nat drog de unge Karle til Skovs og udsøgte sig da et passeligt Bøgetræ eller i Mangel deraf en rank Birk; de huggede uden videre Træet, førte det hjem til Byen og plantede det forsvarligt paa en fri Plads, alt sammen i Stilhed, uden at nogen fik Nys om det; i Toppen af Træet var fæstet et Par Kranse, i dem atter løst hængende Skaar af Glas og Flasker, der „tinklede", naar Vinden greb i

dem. Næste Morgen var Forventningen stor, om Træet, „Pinsemajen", skulde være bleven plantet. Anden Pinsedag om Eftermiddagen gik de unge Piger i Skoven for at flette Brudekranse af Skovmærker og Blomster; Kransene var forsynede med to opstaaende Halvbuer, der krydsede hinanden, saa at de lignede Kroner. Karlene gik Pigerne i Møde, naar de kom fra Skoven, og sluttede dansende Kreds om det forrige Aars Pinsebrud. Hun greb da den ene Krans og kronede dermed den Karl, som hun valgte til Pinsebrudgom; nu sluttede alle Pigerne Kreds om Karlen; han valgte saa sin Brud ved at sætte den anden Krans paa en af de dansende Pigers Hoved. Musik var til Stede, Brudefølget ordnede sig med Brudepigerne i Spidsen, derefter parvis Brud og Brudgom og det øvrige Følge. De drog hen til „Pinsemajen", hvor de traadte en Dans om Træet, og saa for Resten fortfattes Gildet i Kroen, eller hvor der kunde blive Plads. Efter otte eller fjorten Dages Forløb blev Træet rykket op og solgt af Karlene: hvad der saa indkom for det, blev gærne brugt til en lille Lystighed.

Et Par enkelte Træk fra Pinsen maa jeg endnu fremdrage. Mange Steder, naar Kirkeklokken kimede til Fest Pinselørdag, samledes unge og gamle paa Kirkegaarden, dog sagtens mest Kvinder. Gravene blev opsatte, Kanterne blev afskaarne, der blev hentet Sand, som deres Flade blev dækket med; nu bragte Kvinderne Blomster af forskellig Farve; de blev rodløse nedstukket i Sandet, tit i Figurer, der dannede de afdødes Navnetræk. Naar saa alt var færdigt, gik Folk om og saae paa hverandres Arbejde og roste det: „Nej se, hvor pænt du har smykket din Grav, det er let at se, at du forstaar det!" (Skanderborg). Samtidig blev Kirken smykket med nys udsprunget Løv. Pinsemorgen „leger

Solen" og da skal „Gammelkonen" i Huset først op og give alle, selv Hyrdedrengen, Kaffe paa Sengen (Stadil); første eller anden Pinsedag efter endt Gudstjeneste har det rundt om været Skik, at gamle og unge samledes til Dans paa en Plads uden for Byen, indhegnet ved Smaadiger; naar denne i nogle Aar havde været brugt, indrettedes en ny, hvorved der efterhaanden dannedes en hel Klynge; Indgangen var altid i Øst, og Pladsen blev smykket med Blomster; der er endnu Spor af en saadan i Østerby, Stavning Sogn.

g. Gadelamsgilder og „Sommer i By".

Jeg vender atter tilbage til Foraarsgilderne, men maa gøre et Tilbageskridt for at samle under eet en Oversigt over Gadelamsgilderne, og hvad dertil hører; jeg maa dog nøjes med enkelte Hovedtræk. Egnen, hvor disse Gilder holdes, eller holdtes blot for faa Aar siden, synes at maatte begrænses af en omtrentlig Linie mellem Horsens i Syd, Skanderborg i Vest, og saa ned til Randers og nogle Sogne med nord for denne By; hvor langt Skikken ellers rækker mod Nord, veed jeg ikke. I Juletiden, Søndag før Jul (Kousted), anden Juledags Aften (Øster Tørslev), Nyaarsdags Aften (Kastbjerg) holdes der Legestue, og henved Kl. 8 gaar saa de, som skal dele „Nyaarsgaverne" ud, tre Piger og en Karl af de „villeste", ud i Byen for at raadslaa. Det er ingen let Opgave, og mange Hensyn skal tages, naar man da nogenledes vil prøve paa at stille Folk tilfreds. Men Enden kommer omsider, og de gaar saa tilbage til Dansesalen, stiller sig midt paa Gulvet med Tin-tallerken i den ene Haand og en Nøgle i den anden, hvormed de slaar til Lyd paa Tallerkenen; saa synges der:

Der stander et Træ i min Faders Gaard,
jeg frygter, det bliver en Persilje,
tilsammen gro i Rod, tilsammen gro i Top,
tilsammen gro i Elskovens Vilje.

Den unge [Karens] Hjærte det brænder saa hedt,
slet ingen den Brand kan udslukke
undtagen [Søren Hansen] i hvor han saa gaar;
Gud raader for begge deres Lykke.

Nu haver hun spundet det røde Guld i Aar
og ladet den Silke indtvinde;
men kommer de ej sammen i Dag om et Aar,
saa ganger de hinanden ud af Minde.

Dette Vers er det ældste, der mindes brugt (Kastbjerg); senere er sunget:

Nu er vi kommet for jert Land,
fryder eder, Venner!
den gode [Karen] skal du ha'
og saa det rige Holland.

Nu synges:

Det vistnok dig fornøjer, at vi dig binder til
en rask og munter Pige, der gærne giftes vil;
hendes Navn er [Karen Jakobsen], om hun behager dig,
hun stræber vist at gøre dig glad og lykkelig.

Er du nu vel fornøjet, saa er vi vel tilfreds,
vi alle os skal glæde i denne muntre Kreds,
men er du misfornøjet med det, som her er gjort,
da trøst dig med: Forbindelsen den varer ingen Aar.

Naar Uddelingen er forbi, tager hver Pige sin „Nyaarsgave", den af de unge Karle, hun tilfaldt, med hjem; det træffer vel ikke saa sjælden, at de rette ved denne Lejlighed følges sammen:

„. . . hun bløw mi Gajilam aa a hind Nøjorsgaw da,
de Gaang te di djelt Kjærrester ud i Kaal= aa Pigilaw da!"

Karlen bliver trakteret paa bedste Maade, og naar han atter indfinder sig nogle Aftener senere, giver hun ham Æbler og Pebernødder, jo flere, jo bedre. Den første Legestue, der holdes efter Nyaar, kaldes „Pige=legestue", den gør Pigerne, og den holdes to Dage i Træk; hver af dem bringer skaaret Smørrebrød med til sin Ven, byder ham selv op til Dans hver Aften. Skikken naaer ogsaa Børnene, hver lille Pige faar sin „Nyaarsgave" blandt Drengene, og det paahviler de store voxne Piger, som de smaa, at pynte deres Ven paa bedste Maade til Legestuen og Ringridningen i Faste=lavn, hvorom der tidligere er talt.

Forbindelsen mellem Pigen og hendes „Nyaarsgave" varer ikke længere end til Valborg Aften, da knyttes der nye Forbindelser, og saa „byttes der Gadelam".

Ved Fastelavnsgildet bliver „Raadet" udnævnt. Det forløbne Aars „Gadebasse" har i Stilhed gjort Aftale med Karlene om, hvem der skal vælges, og midt under en af Dansene, paa et givet Tegn, griber Karlene fat paa den Karl, de har udset, og løfter ham op imod Loftet, som han skal berøre, for at Valget kan være gyldigt. Gaar alt, som det skal, er vedkommende det nye Aars „Gadebasse"; han skal staa for Legestuerne, uddele „Gadelammene", være den villeste og ved Gil=derne den mest pyntede blandt Jævninger; han har til Hjælp en „Svend", der ved Gilderne skal tænde Lys, tappe Øl og Brændevin, og en „Dreng", der besørger alle de løbende Forretninger. Det første, Gadebassen faar at gøre, bliver at ordne alt til Blusset Valborg Aften, samt i Hemmelighed med sine Hjælpere at faa „Gadelammene" uddelte, saaledes at hver Karl faar sit,

hvori der jo tit er noget Drilleri, ofte dog et alvorligt Forſøg paa at parre dem ſammen, der gærne mødes. Alt ſkrives op, for at der ingen Fejltagelſer ſkal ſke. Nu er der ſtor Forſkel paa, hvordan „Bytningen“ af Gadelam bliver offentliggjort. Somme Steder er det en af de ſidſte Aars Konfirmander, der kryber op i et Træ Valborg Aften og raaber, mens Ungdommen er forſamlet rundt om:

„Hej, gammel Kælling, kom ud og ſe Blus! Og det ſkal være for (Mads Jenſen) og (Dorthe Nielſen)! Det ſkal holdes og knoldes og aldrig forglemmes! Høj!“

Men de Karle, der ikke før Valborg Aften har faaet Muldſkuddene paa Marken jævnede, og de Piger, der ikke har faaet de gamle Kaalſtokke rykkede op i Haven, faar ingen andre Gadelam end de ujævnede Muldſkud og Kaalſtokkene.

Andre Steder ſkete det ved Blusſet. Det blev tændt paa en Høj, Gadebaſſen ſkaffede en Tjæretønde; i Skovegnene var det ikke vanſkeligt at ſamle tørre Grene; veſter paa — thi Blus Valborg- eller Midſommersaften tændes over en ſtor Del af Landet — nøjedes man med Lyngknipper, ſom Karlene løftede op paa Høforke og ſvingede, ſaa Gniſterne fløj langt bort. Men naar Blusſet var udbrændt, danſede Pigerne med hinanden i Hænderne, rundt om Baalet, Karlene uden om dem; hver af dem vidſte, hvem han ſkulde have til „Lam“, og naar han kom forbi hende, gav han hende et let Slag paa Ryggen og løb ſin Vej; hun raſk efter for at gribe ham, og naar hun naaede ham, kyſſede hun ham til Tegn paa, at hun kendtes ved ham.

Andre Steder endelig ſkete Offentliggørelſen Kriſti Himmelfartsdag i Skoven. Paa en beſtemt Dag i Forvejen havde Karlene været ſamlede i en af Gaardene og

hver faaet Navnet paa sit „Lam“ at vide. Pigerne var naturligvis forfærdelig nysgerrige og benyttede alle Slags Smaakneb for at opdage Hemmeligheden. Da Karlene en Aften skulde mødes i en Gaard, anviste Husbonden dem sit store Bryggers til at forhandle deres Sager i; men i Forvejen var tre af Byens Piger krøbet ind i Ovnen for at lytte. Det gik alt sammen godt en Tid, men da bliver en af Karlene et Par mistænkelige Kvindetræsko vaer uden for Ovnens Mund. „Hvad er dette her?“ sagde han, „der skulde da ingen være puttet i Ovnen?“ De stimlede alle sammen, fik Ovndøren taget fra og halede under endeløs Morskab Pigerne ud. — Naar saa Kristi Himmelfartsdag kom, samledes de unge i Skoven, og saa snart Kundgørelsen var sket, løb Pigerne og skjulte sig mellem Buskene, og hver Karl maatte nu oplede og fange sit Lam; henad Aften fulgte Karlen sin Pige til Byen.

Karl og Pige var hinandens „Lam“, men Gadebassens Lam hed „Gadinde“ og skulde staa for at brygge og bage til Pinsegildet; hver Pige maatte skaffe omtrent 1 Fjerdingkar Malt til Ølket, mens Karlene skaffede det øvrige til Veje ved deres Omridt.

Naar Blusset var slukket Valborg Aften ved Sengetid, delte Karle og Drenge sig i smaa Hobe og drog Byen rundt og sang i hver Gaard „Valborgvisen“:

Al Verdens Skaber med god Besked,
hør det, som vi bede!
du haver alting vel bered;
vær os alle naadig Gud med Glæde!

Den Vinters Trang du drev af Land,
lad Sommeren os gaa til Hand!

Velkommen hid, Majmaanedstid,
Gud glæder os med Sommer blid!

For dig vi bære Maj i By,
og lover dig med Salmer ny.

Fordi vi bar dig Maj i Gaard,
velsign os med et frugtbart Aar!

Vi pløjer i vort Ansigts Sved
og saar godt Korn i Jorden ned.

Giv Korn og Kjærn' paa Agrene
til Brød og Øl i Laderne!

Giv Frugt paa Træ'r i Haverne
til søden Most i Tønderne!

Ved Bier og Vox giv Honning sød
til Lys og Lægedom, Mad og Mjød!

Lad Hønen gøre Æg paa Fad
til Pandekage og Æggemad!

Bevar vore Gæs for Skade og Nød,
gør Kaalen fed og Dynen blød!

Vor Sang vi slutte endrægtelig,
og Amen sige hver for sig.

Dermed gik omtrent hele Natten, og nu passede hver sit Arbejde til anden Pinsedag Kl. 6 om Morgenen. Da samledes alle Karlene i Byen, nogle af dem bragte store Halmkurve med til at modtage Gaverne, som de ventede at faa; de delte sig i smaa Hobe og drog om paa ny fra Gaard til Gaard og sang „Pinsevisen":

Nu ønsker vi eder en Pinsefest,
fryder eder, I unge Folk!
Den Herre Jesus vær' jer Gæst!
Fryder eder, I gamle og!

Nu kommer vi igen paa ny,
vi gaar omkring den ganske By.

Vi har jo været her een Gang før
at sjunge og kvidre for jer Dør.

Vi har en Kurv baade stor og vid,
der kan gaa syv Ol Æg deri.

Vi har og een til godt Rugbrød,
Gud unde os det indtil vor Død.

Vi har og een til Ost og Smør,
den samme er til Flæsk og Kød.

Vi har en Pung, baade stor og vid,
der kan vel gaa hundrede Daler i.

Vi har ikke smagt en Brændevinstaar,
siden vi gik fra eders Nabogaard.

Jeg er saa tør udi Halsen min
alt efter det klare Brændevin.

Jeg er saa tørstig, jeg kan ikke spytt',
o, hent os Flasken og giv os lidt!

Nu har vi sjunget oprigtig og vel,
saa veed I nok selv, hvad der hører til.

Naar nu Folk havde bragt deres Gaver, en Snes Æg, en Pølse, et Rugbrød eller maaske endnu mere, saa fortsatte Karlene:

Saa takker vi for Gaven god
og ønsker eder et frugtbart Aar.

Saa beder vi Mand og Kone om,
I til vort Pinsegilde vil komm'

at faa godt Øl og Brændevin,
  fryder eder, I unge Folk!
ja, Spil og Dans, til Dagen skin';
  fryder eder, I gamle og!

Ved Middagstide kunde de være færdige med Omridtet og Sangen, og alle samledes da i Gaarden, hvor Legestuen skulde holdes. Alle Fødevarerne blev der afleverede, og et stort Middagsgilde blev anrettet; „Gadeinden“ og hendes Hjælpere, „Svendens“ og „Drengens“ Lam, besørgede Kogning og Opvartning. Retterne var Risengrynsvælling og Æggepandekage; hver Pige skulde give sit Lam en saadan; den skulde være stor, ikke ret vel under en Snes Æg, være tillavet med Rosiner og Krydderier og bestrøet med Sukker. De fortærede den, om de orkede det, Karl og Pige i Fællesskab, i Løbet af Natten, kunde ogsaa byde en fremmed Karl, der intet Gadelam havde, Plads ved Fadet; hvad der ikke kunde fortæres, tog Pigen med sig hjem. Det indsamlede Kød, Pølse, Ost, Smør og Brød blev brugt til Mellemmader, der blev spist denne og den følgende Dag. Saa snart Maaltidet var til Ende, begyndte Dansen; enkelte ældre kunde møde til Middagsmaaltidet, men de fleste kom dog først om Aftenen. Naar Solen stod højt paa Himlen næste Morgen, skiltes man og gik hver til sit; tredje Pinsedag Klokken 12 fortsattes Gildet, og alt gik til som den første Gildesdag.

Lørdagen derefter samledes man i Reglen igen „for at gøre Redelighed“. I Mørkningen mødte Folk; der blev budt Kaffe, og Pigerne havde atter medbragt skaaret Smørrebrød. Saa bliver Regnskabet opgjort; Pigerne betaler „Kaffetøwet“, Kaffe og Cikorie; Karlene betaler Sukker, Brændevin, Punsch, Musik samt Stuen, hvori Gildet er bleven holdt; vil en Karl tillige betale for sit Lam, er det en privat Sag. De unge bliver sammen til ud paa Aftenen, spiser Levninger fra det store Gilde, om slige endnu findes, saa bliver der danset til Kl. 2—3, og saa er Pinsegildet til Ende. I nogle Sogne ophører dermed Karlens Forpligtelse mod Lammet, i

andre skal han være hendes Kavaleer ved alle Legestuer i Aarets Løb til næste Valborgdag.

Drengene har ogsaa deres Del i Pinsens Festlighed; de begynder som de ældre med Omgang i Byen Valborg Aften og synger for alle Døre:

God Aften, I, her inde bor,
god Aften hver og een,
vi var her ved den Tid i Fjor
og sjunger det, vi meen';
om hvad os fryder inderlig,
derom vi sjunger glædelig
med Stemme hver for sig.

Os fryder Aarsens Tid og Dag,
det Maj i Morgen er,
den kommer alle til Behag
alle baade fjærn og nær;
hvo vil ej fryde sig derved?
thi den frembringer Frugtbarhed,
som Gud har os beredt.

En skønne Sommer lystelig
frembringer alle Ting,
og Solen varmer mildelig
og lyser rundt omkring,
ja rundt omkring i alle Land'
til Glæde baade for Kvinde og Mand,
det siger jeg for sand.

Om Sommeren saa lystelig
der alting fryder sig,
og Kornet smukt paa Marken staar
og voxer priselig,
og Engene de staar i Flor,
og Græsset meget frodig gror
til hver Mands Ko og Faar.

Om Sommeren saa lystelig,
saa er jo alting glad,

og Træerne i Haven ſtaar,
og ſkyder Knop og Blad;
ja, de udſkyder Blomſter ſmukt,
ſom voxer til en dejlig Frugt,
der giver Smag og Lugt.

Om Sommeren ſaa lyſtelig,
naar Høſten den gaar paa,
da ſtræber alle trøſtelig
at gøre, hvad de formaa;
med Glæde udi Hu og Sind
de høſter og de ſamler ind
og give hver ſin Tind*).

Saa giver I os vel og i Aar,
ſom vi er vant at faa,
lidt Flæſk og Æg, i hvor det gaar,
ja Smør og Brød ogſaa;
ja Penge, om ej andet er
ved Haanden, vi har kær,
og takker hver iſær.

Nu ſtandſer de med Sangen, og en af dem træder frem og ſiger:

„I Aften er vi ſaa mange Drenge forſamlede baade ſtore og ſmaa,
paa Pinſedag ville vi rundt om i Byen gaa,
om I ville give os lidt til Ære,
hvad I ſelv ſynes bedſt kunde være.
Flæſk og Æg I maa ej ſkone,
thi vi ſynger med vor Tone,
vi ſynger, ſom vi kaa,
aa ekki ſom vi ſkuld',
ſaa vi haae ſaa manne Hoſt aa Kuld',
aa Vejen, den æ ſaa lang aa ſaa ſkien (ſkidden),
ſaa hwæm dæ haae ſaa ſtakke no Bien."

Derefter fortſættes med Sangen:

---

*) Tiende.

Om I vil vide Tiden ret,
naar Gildet det skal staa,
paa Pinsedag vi haver sæt,
det kan I lide paa,
saa kommer vi og tager an
den Gave, Kvinde eller Mand
os villig give kan.

Nu ønskes eder rolig Nat,
og vi gaar til vort Hjem;
paa Pinsedag, som vi har sat,
saa kommer vi igen
og tager Gaven, som er sat
til os i Skabet, og nu god Nat!
vi hilse med vor Hat.

Pinsedag samles atter Drengene i den Gaard, hvor Gildet skal staa; en Del af dem bliver forsynede med Kurve, een faar en Smørbøtte, og saaledes udrustede gaar de atter rundt; hvor de kommer ind, synger de:

For os er kommen en glædelig Pinsedag,
og alle vi smaa Drenge skulle have os et Lag;
saa frydelig, saa frydelig alt udi den Sommer saa grøn.

Her stander vi Drenge, baade store og smaa,
Og venter os en Gave, før vi monne gaa.

I give os en Gave alt udi Guds Navn,
saa ville vi tage eders Piger i Favn;
saa frydelig, saa frydelig alt udi den Sommer saa grøn.

Naar saa Husmoderen har bragt dem Æg og Flæsk — somme Steder faar de ogsaa Penge — og naar alle de gode Gaver er blevet omhyggelig gemt, fortsættes:

Taksigelsen den maatte vi dog ikke forglemm';
vor Herre bevare eders Huse og Hjem!

Vi takke for Gaven og bede Farvel;
saa ønske vi eder alle baade Lykke og Held!
Saa frydelig, saa frydelig alt udi den Sommer saa grøn.

I Gildesgaarden sørger Husmoderen for at gøre Levnedsmidlerne i Gavn for Børnene; om Aftenen er der saa Dans.

Alle disse Fester udtaler hos store og smaa Glæden over Sommerens Komme; klarest udtales dette ved Navnet paa Festen i Sjælland: at ride Sommer i By. Der smykkes, ja jeg maa sagtens nu sige smykkedes, to „Blus"; Konerne smykkede eet, Pigerne et andet, alt blev holdt hemmeligt; thi der var en Kappestrid om, hvis der kunde blive smukkest. „Blussene" var lange Stænger med Tværtræer; paa disse var to Ringe rundt om Stangen fastgjorte, saaledes at den nederste var større end den øverste; de var behængte rundt om med kostbare Tørklæder i spraglede Farver; ogsaa Korstræerne var overtrukne med broget Tøj; paa hver Bue var atter fire smaa Fløje eller Vimpler befæstede; over den øverste Bue var en Krone, øverst paa Stangen en stor Fløj eller Vimpel, alt sammen kostbart og broget pyntet med Snore, Baand, Sølvlænker osv.

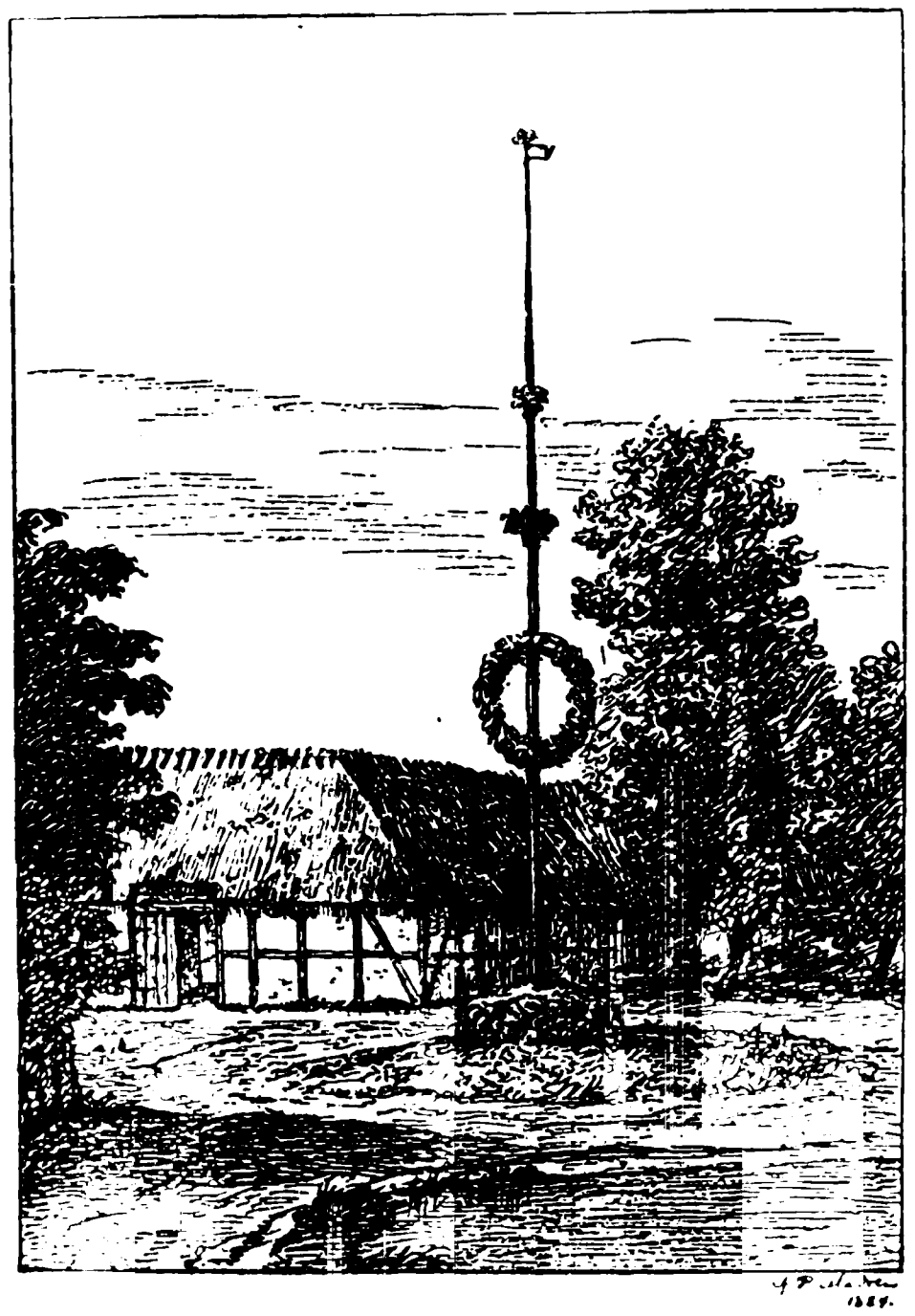

66. Majstang fra Avernakø.

Paa den bestemte Dag iførte Karlene sig deres bedste Pynt, smykket sig med Baand og Tørklæder; Hattene var bedækkede med Snore, Baand, Sølvlænker, Hovedvandsæg, og Hestene var naturligvis pyntede. Saa red de af Sted parvis, paa to nær; den ene, „Skafferen", red i Spidsen, han medførte en kostbart pyntet, halv Alen lang Stok, „Skafferstokken", og skulde, hvor Skaren drog ind, bære Talen frem. Den anden, „Aftakkeren", red forud for at melde Togets Komme og spørge om Tilladelse til at ride ind i Gaarden. Saa snart denne blev given, red han ud mod Folkene og holdt saa stille, mens Karlene med „Blusene" i Spidsen red forbi ham ind paa Gaardspladsen. Der var plantet et grønt, pyntet Træ, som Skaren nogle Gange rider rundt om til Musik af Klarinet, Violin og Tromme. Naar det er gjort, rider Skafferen hen til Gangdøren, hvor Manden i Huset har taget Plads, hilser og siger:

„God Dag, god Dag, vil I skue vores Lag,
alle vores Sommerkarle, vores Skaffer og Skafferstok,
vores Blus og Blusførere,
vores Kurve og Kurveførere,
vores Musikanter og Trommeslagere,
vores Forridere og Bagridere, alle saa mange som vi er?
Majgreve har vi, Majinde søger vi efter;
maaske De har en at meddele os, da er det os kært;
maaske De har et Par Piger eller Koner
at lade os faa at danse med i Dag,
da er det efter vores Behag, thi vi holder os lystig i Dag.
Behager De at høre et Par Vers af Sommervisen,
da skal vi være Dem til Tjeneste."

Naar Husbonden svarer Ja, synges nogle Vers af

Alverdens Skaber mild og blid;

helt til Ende med alle 40 Vers bliver Sangen dog først sungen, naar de om Aftenen holder i Gildesgaarden,

efter at Omridtet er færdigt, og inden de stiger af Hesten. Der bliver saa budt Rytterne Skænk og Beværtning; derefter danser de nogle Gange rundt med Husets Kvindfolk, stiger til Hest, rider atter omkring Træet i Gaarden, Skafferen holder en Afskedstale, Manden giver ham nogle Penge til Hjælp til Gildet. Efter at det er sket, rider Aftakkeren hen foran Gangdøren og holder følgende Tale:

Mange Tak skal De have for Skænk og Gave,
for al den Godhed, De os bevist have,
imod os og vores hele Lag; derpaa vil jeg bede, at De
vil have den Godhed at møde i vores Gildesgaard hos [Søren Hansen],
da skal De den samme Ære faa;
haver De nogle smaa, da lader dem kuns medgaa,
de skal da den samme Ære faa!
Men vil De sidde blødt, skal De tage Hynde med sig,
ellers skal De sidde paa bare haarde Bænke;
saa maa vi, hvor vi kommer frem.
Adjø og mangfoldige Tak!

„Majgreven" er Karlenes Fører, han er pyntet med to Kranse, der hænger over Kors paa hans Bryst fra Skulderen og ned under Armen; den ene af dem er anbragt løst, saaledes at den let kan tages af; naar han i Gaardene byder en Pige op til Dans, sker det ved, at han tilkaster hende en Krans; saa snart Dansen er til Ende, giver hun ham nogle Penge til Gildet. Om Aftenen i Gildesgaarden vælger han en Pige til „Majinde" ved at hænge begge Kranse paa hende; hun kaster atter en Krans til den, hun ønsker at danse med, og modtager Penge af sin Kavaleer til „Majindegildet", der holdes nogen Tid efter Sommergildet.

Om Aftenen samles saa alle de indbudte Gæster og bespises med, hvad Kurvebærerne har indsamlet af Fødemidler, Sigtebrøds-Smørrebrød, Kaffe, Brændevin; saa

danser man, til Solen staar op. Nogle Dage senere er der „Sommergilde“, hvortil Folk bydes til Middag; der trakteres med Risengrød, Bergfisk med Smør og Sennep; om Natten faar Gæsterne Plukfisk og Kaffe, og Kvælds=nadver ved Daggry.

„Majindegildet“ holdes atter senere hos Majindens Forældre for de Penge, hun har samlet.

Endnu nævner jeg St. Hansfesten paa Samsø; unge Karle red der med Fanen, eller som Samsingerne udtaler det, med „Favnen“. Det var en o. 3 Alen lang Stang med tre Tværstænger som Ræerne paa et Skib, den nederste var den længste, fra den førtes et Reb over Enderne af de to andre op over Toppen. Over disse Tværstænger blev fastsyet et Lagen, og paa dette igen Silketørklæder, Baand, Sløjfer, Smykker, Skilderier, og paa Stangens Top et lille Flag eller Fløj. Alt dette besørgede Byens Piger.

Naar da Toget med „Favnen“ drog ud, gik en Trompetblæser i Spidsen og meldte dets Komme. Favnen blev holdt af to Karle, hvis Heste var sammen=bundne ved Sadel og Bidsel. Mellem disse var Favnens nederste Ende fastgjort og Bærerne støttede den paa hver Side med en Haand. De andre Karle fulgte ridende, to og to, og søgte altid at faa magede Heste; lykkedes det ikke helt, hjalp man sig ved Hjælp af lidt Maling. Baade Dyr og Mennesker var pyntet med Grønt og Blomster.

Karlene var iklædt pyntelige hvide Skjorter med rødt Skærf om Livet. Saa red man fra Gaard til Gaard først i Byen, saa til de andre Byer i Sognet; hvert Sted kom Manden i Huset ud og skænkede for dem, en Pige gik omkring, bød Æbleskiver, Kager og Bagværk. Mens Toget var ude, bandt Pigerne grønne Kranse med Blomster i, som de gav hver til deres

ſærlige Ven blandt Karlene. Disſe Kranſe kom endnu engang i Brug; thi naar Karlene red ind i Gaarden, forſøgte de at hænge dem om Gaardkonens Hals, og lige saa mangè Kranſe ſom det lykkedes dem at pynte hende med, lige saa mange Gange ſkulde de have Lov til at danſe en hel Nat i hendes Stue det Aar. Der var de Koner, der fik fem, seks Kranſe med ſig, andre gjorde Forſøg paa at ſkjule ſig, men Karlene gav ikke tabt, søgte til de fandt dem. Natten efter Ridtet var der ingen Dans, men naar de ſenere kom for at danſe, var Regelen, at de fik fri Lysning og frit Øl, saa meget de vilde drikke, men Muſikanterne maatte de ſelv betale.

Jeg kan ikke ſlippe Sommerfeſterne uden at drage et lille Billede frem endnu. Der er andre Egne i vort Land end dem, hvor de mørke Skove danner Ramme om frugtbare Marker, der bugner af tung Sæd. Langs Veſterhavets Kyſt bor der ogſaa Mennesker, et ſtærkt, haardført, nøjſomt Folk, Fiſkerne. Paa Fiſkeſtederne, f. Ex. ved Udløbet af Ringkøbing Fjord, rejſer der ſig „Boder“, der kan danne hele ſmaa Byer. Boden er opført af Tømmer, omtr. 6 Alen bred, den danner en aflang Firkant; i den ene Ende findes to Senge, der vender Fødderne mod hinanden, i den ene ligger to Piger, i den anden to Karle; foran Sengene er et faſt Bord, midt for Bordet ind mod Sengene er en „Sule“ befæſtet; den bærer tre til fire Hylder, der er pyntede saa kønt med Billeder og Stads, ſom Pigerne formaar det; til begge Sider af Bordet mod Væggen ſtaar Kiſter med Klæder; foran Bordet er en Kaſſe, pasſelig til at ſidde paa; paa den ene Langvæg er en Køje. Døren er anbragt i Bodens ene Gavlvæg,

modsat Sengene; oven over den er Rummets eneste Vindue; ved den ene Side af Døren er Plads til „Bakkerne“, Linerne med Krogene, ved den anden Side er Arnen, hvis lave Skorsten staar uden for Bodens Væg. Til hvert Baadelag hører 3 Boder, i de to bor fire Mennesker, i den ene fem, i alt 6 „Esepiger“ og 7 Fiskere; hver af dem sørger for sin egen Føde, men de har en „Pandebuddike“ med Smør til fælles for at have noget at stege Fisken i.

Hver Dag, naar det er muligt, gaar Fiskerne til Havs i Foraarstiden og Esepigerne til deres besværlige Sysfel, at rede, rense, skure, smøre 700 Kroge hver og sætte „Es“, Madding, paa dem, tit to Gange i Døgnet. Omsider kommer saa Majdag, det er til at mærke, at Vinden ikke blæser fuldt saa koldt; Søerne slaar, som de plejer, op paa den flade Strand; dog Braaddet er ikke længere saa svært ude paa Revlen; kort, der er Foraar i Luften. Men Klitten har ingen brogede Foraarsblomster, den har kun det stride, blaagraa Marehalm (Elymus) eller Klittaget (Psamma), der med sine lange, findelte, trævlede Rødder kappes med det knygende Sand, bliver skjult af det, gror atter op, ja lever kraftigst, hvor Sandet sættes i Bevægelse af hvert et Vindpust; jeg tror, det er lettere at faa Bjærget klædt end den rygende Klit ved det store Hav. Saa en Dag, der kan skaffes lidt Tid, gaar Esepigerne ind i Klitten og søger efter de smaa, krybende Graapil, det kan somme Tider være svært nok saa tidlig paa Aaret at finde Smaagrene med Blomsterknopper, „Gæslinger“, men de findes omsider; saa binder de en Krans — ved Hjælp af et strandet Tøndebaand, om det behøves —, Kransen pyntes med kulørt Papir og bringes ned til Havet og gemmes

der i al Stilhed, til Fiskerne kommer hjem. Pigerne vader ud imod Baaden, bærer Kransen skjult med sig, og nu gælder det at faa Held til at kaste Kransen over Hovedet paa en af Fiskerne; lykkes det, skal han gøre et „Kransebojle" for Pigerne. Traktementet er ikke stort; man venter, til det en Dag er „Opblæst-Vejr", saa holdes der Gilde med Sjov og Lystighed, mens Stormen gør Musik, og Havet med sine drønende Søer spiller Bassen.

Foruden disse Lag er der her en hel Række andre selskabelige Sammenkomster, der knytter sig til Aarstiderne og deres Gerning. Først Julegilderne (Julebesøg, Ywlbojler); de begynder kort efter Mikkelsdagstide og varer, idet de gaar fra Sted til Sted, til hen imod Paaske. Dernæst „Ungbojel" for Ungdommen; end videre „Hestebojel", der gøres af den, som holder Hingst, for hans Kunder iblandt Bønderne; i Fiskeregnene „Hwælbojel", der holdes den Dag, Baaden bliver trukket i Land og „hvælvet", d. e. vendt med Bunden i Vejret. Ja, der er „Græsgilde", „Enggilde", „Høstgilde", „Opskør" og vistnok flere endnu, om man fik rigtigt set efter, saa det er ikke saa underligt, at somme Folk „bojler" saa længe, at de bliver helt „bojlesyge", saaledes som det spottende hedder i et gammelt Vers:

Bojler aa Gilld
det helst a willd,
Harre aa Plow
kommer aaller i min How,
Swøb aa Tæm
will a saa gjar forglemm.

Ejendommeligt er det, at Kvinder aldrig tager Haandarbejde med, naar de gaar i Byen eller til Sel-

skab, og det anses ligefrem for upassende at gøre det: „Kunde du ikke faa Tid til at pregle din Hose færdig hjemme?“ I Valsbøl, i den mellemste Del af Sønderjylland, har jeg vel i gamle Dage om Vinteren set Konerne gaa i Byen med deres „Spindehjul“ under Armen og en „Staaf“ (Ildgryde) i Haanden, men Rokken var kun Skalkeskjul; thi „Madam Brun“ kom snart paa Bordet, og saa var der lumskelig gemt et Spil Kort i Lommen; de kom frem, og det blev til et Slag „femten Streger“ i Stedet for en Tenfuld Garn.

67. Det nyfødte Barn drysses med Rugkærner.

9. Fra Familielivet.

a. Bryllupsskikke.

Det er i og for sig saare naturligt, at de større Begivenheder i Menneskelivet særligt udmærkes, og fornemmelig om Bryllupsfærden med alt, hvad dertil hører, har dannet sig en rig Kreds af Vedtægter og Skikke, af hvilke jeg her skal drage enkelte frem. Af hvad der har hørt til den unge Karls Frieri til Pigen, er vistnok meget svundet nu til Dags, de unge gør det naturligvis hyppigst af paa egen Haand, og her er da Kærlighedens Veje lige saa mangfoldige som i noget andet Samfund og undertiden saare romantiske.

Herom skal jeg ikke sige noget; hvor derimod en Forbindelse indledes mere formelt, kunde der være adskilligt at fortælle.

Skal Frieriet bæres frem, er Paaskuddet gærne en Handel, ved hvilken der da ikke fra Frierens Side, som ellers Skik er, tinges eller pruttes; dette forstaas uden videre Antydning af Pigens Fader som Indledning til, hvad der kommer. Ellers gaar Forslaget som ved de fyrstelige Forbindelser gennem en Mæglers Haand. Saaledes har jeg hørt fortælle om en ung Mand øster paa, der efter sine Forældres Død sad med Gaarden. En Dag stod han i Vedkasten og arbejdede sammen med en Husmand. Saa begyndte Samtalen. Gaardmanden savnede en Kone, Husmanden vidste, hvor der var en at faa, som rigtig var hans Husbondes „Ganning“ *); thi hun havde baade en Gaard og Penge paa Rente. Sagen blev nærmere drøftet, og Husmanden fik Løfte om 12 Rdl., hvis han bragte Forbindelsen i Stand. I al Stilhed gik han nu Bud og snakkede de unge imellem saa længe, til Gaardmanden en skøn Dag rejste over for at se paa Stedet, og da han syntes om Pigen, kom Sagen i Orden. Saa vidt gik alt godt; men nu kom Mægleren og forlangte sine Penge; 6 Rdl. havde han faaet, 6 Rdl. stod tilbage, men dem nægtede den unge Mand at betale, sigende, „han havde vel faaet nok for sin Ulejlighed“. En Trusel om at sætte hele Historien i Kolding Avis klemte dog de sidste Penge ud af Gaardmanden.

Lad mig drage en anden lille Skildring frem af det virkelige Liv. En ældre Pige, Maren, tjente i mit Fædrehjem, der laa noget fra Byen, ikke saa meget langt fra Landevejen. Ugentlig kom en Fragtmand forbi;

---

*) Som rigtig passede til Kone for Husbonden.

han havde spurgt, at den nævnte Pige fandtes der i Præstegaarden, og at hun havde en Del til bedste, baade noget Porcellæn, to Senges Klæder og en Sparekasse=bog. Han bad da en af sine Venner i Byen at være Mægler i den Sag og fri til Pigen for ham. Men Vennen viste sig at være en „Træring"; han talte sin egen Sag i Stedet for Fragtmandens. Maren blev over=raskет og sagde Ja. Og saa stod det hen en lille Tid, indtil Pigen en Dag gik ind til sin Husbonde og sagde til ham, om han dog ikke kunde hjælpe hende ud af den Fortræd, hun var kommen i; hun havde grædt Nætter og lyse Dage, og hun kunde ikke have den Karl, i hvad det saa skulde koste. Husbonden hjalp hende til rette, og nu gik der atter nogen Tid hen, indtil Avlskarlen paa Gaarden en Dag kommer ind og siger: „Maren, der er en, der vil tale med dig, oppe i Kroen!" — „Nej, a vil ikke høre en eneste Ord!" var Svaret. Men der kom atter og atter Bud, og omsider blev det saaledes, at Avlskarlen skulde en Søndag rejse ud og se Stedet. Da han om Aftenen kom hjem igen, sagde han blot: „Det kan gaa an, Maren!" Et Par Dage senere mødtes Maren og Fragtmanden oppe i Kroen, alt blev afgjort til fælles Tilfredshed, og hun var hans trofaste og dygtige Mage til sin Død. Men det forstaar sig, „Stedet" skulde eftersés; som rimeligt er, har ingen Lyst til at gaa ind til den sorte Armod.

Forlovelser plejer at holdes meget hemmelige; først i de senere Aar brydes Skikken, mest af unge Folk, der har været paa Højskole; men hvor hemmeligt sligt end holdes, kan det dog aldrig i Længden skjules. Kæreste=folkene giver hinanden Fæstensgave, og naar hun har faaet Uret, maa det jo være sandt. Hun giver ham atter en Urkæde eller et Silketørklæde. Er Forlovelsen efter Folks Mening noget usikker, hedder det: „De kunde

trænge til at have Præsten bag Døren!" Jævnlig ser man paa Landet, at unge Karle af den tjenende Klasse tager ældre Piger, og forhører man sig om Grunden, vil det i Reglen komme frem, at de ældre Piger har noget mere til bedste, ligesom og at de er mere forstandige og betænksomme i Huset end de helt unge.

Forlovelsesdagene afsluttes omsider ved „Lovnsøl", naar Forloverne gaar til Præsten for at bestille Tillysning. Dette er Forlovelsens officielle Deklaration. Somme Steder (vester paa) er det Skik, at Brudefolkene ikke kommer i Kirke, saa længe Tillysningen staar paa; i Malt Herred og vist mange Steder øster paa hører det sig derimod til, at begge Brudefolk skal møde i Kirken paa Tillysningens anden Søndag. Naar der er lyst tredje Gang, „er Brudefolkene faldet ned fra Prædikestolen", og saa staar Brylluppet for Døren, om de da ikke bliver uens, saa en af Parterne noget ilde til Pas kommer til Præsten med Anmodning om „at lyse tilbage". Dette, at et nær forestaaende Bryllup gaar over Styr, sker jo nok imellem Stunder, men betragtes da ogsaa som en stor Skam.

Det mest storartede, jeg kender af Bryllupsfestligheder, er en sundevedsk „Kost"; ved Siden af de hartad fyrstelige Tilberedelser hertil staar alt andet, jeg har set, i Skygge. Der behøves over 100 Hjælpere og Hjælpersker under Forberedelserne og ved Gildet, Gæsternes Antal staar i Forhold hertil, og Festlighederne rækker ikke blot „tre hejle Dage til Ende", men hele Ugen rundt. Mærkeligt er det, at Brylluppet staar hos Brudgommen, hvor Bruden er flyttet ind i Forvejen. De forskellige Bestillingsmænd og Kvinder er: Brudesmykkeren, Brudgomsføreren, Kogekone og Skaffer, hvilken sidste møder 8 Dage i Forvejen og forestaar hele Arrangementet. Til Brudefølget hører, eller hørte, to

„Tromtrækkere“ og to „Krutstrøere“ *) samt 10—12 Par „ridende Svende“, naturligvis foruden Musikken og Gæsterne. Til Køkkenet hører „Køkkenfolkene“, gifte Naboer eller Slægtninge til Brudefolkene, en „Vinfaalaader“ (plattysk Wienverlaater, Vintapper), en „Fadekone“, en „Øltapper“, der tillige er „Skrawmand“ og slaar Bænkene op. Saa er der end videre 6—8 „Dækkepiger“, som bringer Dækketøj og Lagener til at beklæde Laden med, hvor Gæsterne sidder, og syr Himlen der inde; der er „Kaffepiger“, som skaffer hele Tilbehøret af Kopper og Kander, og ved Bordet „Oppasere“ og „Skænkere“, „Brudepiger“ eller „Krutpiger“, der byder Bagværk om, „Bydesvenden“, der byder Gæster, og mange „Ledesvende“, der gaar „Bydesvenden“ til Haande og skænker i „æ Brujstow“.

Otte Dage før Brylluppet i Sundeved indbydes der; om Tirsdagen slagtes, og Husbonden gør en Byrejse; Onsdag hentes Udstyret og modtages Gaver til Hjælp til Beværtningen; om Torsdagen har man travlt med Forberedelserne, og Byens Piger bringer Mælk; om Fredagen staar Brylluppet, og om Lørdagen er Folk saa trætte og søvnige, at de maa have lidt Hvile for at kunne være med til anden Dags Bryllup om Søndagen, da de nygifte gaar i Kirke; om Mandagen lever man højt af Levningerne, det er „Knaaggildet“, og saa ryddes Huset omsider baade for Gæster og fremmed Ejendom,

---

*) Smaa Piger, der gik i Spidsen for Brudefølget til Kirke. Tromtrækkerne gik den første Dag allerforrest, den anden Dag bagest i Følget, Krutstrøerne tidligere bag efter Tromtrækkerne, nu foran Bruden, og skulde sidde foran Brudefolkene ved Bordet og „strø Krut“, d. v. s. uddele Sukkerkager. Navnene stammer muligvis fra det plattyske „Trumme“, en Trækasse til Opbevaring af Kager og Hvedebrød, og „Strovekruut“ = Krydderi.

og „Tøjpigerne“ kommer for at hente Skeer, Knive, Gafler m. m. hjem, men saa er ogsaa Ugen gaaet rundt. En Pige, der tjente hos os, og som gjorde „stor Kost“, har fortalt mig, at hun som Brud maatte være paa sin Plads tidlig og silde, ved Dag og ved Nat, saa at hun til sidst rent overtræt og sansesløs flygtede ud i Sommernatten under et Hegn for at ligge og sove; men hun blev funden, og der var ingen Barmhjærtighed; hun maatte atter paa Plads.

„Bydesvenden“ vælges i forskellige Egne paa forskellig Maade. I Raabjærg Sogn ved Skagen er det Brudgommen selv, i Ringkøbing Brudens Fader og i Ribe en Broder til Brud eller Brudgom. Ved selve Indbydelsen genfindes visse fælles Træk; alle Husets Folk skal saaledes være til Stede, og man prøver paa at forstyrre Bydesvenden, der maa være sikker paa sin Remse. I Sundeved lyder denne saaledes: „Godaw aa Guds Frej! Her er nower a æ Folk, hvor er di anner?“ — saa samles hele Husets Besætning — „A skuld hjels fraa N. N. aa sin Kjærrest, om I vild vær saa goi aa kom te Kost i Daw aat Daww, aa kom aa følle mæ te Kirk aa kom mæ hjem aa faa lidt te Onden, æ Piger aa gaae faar ve æ Bruj, æ Kal aa æn Hæst*).“

Nøje maa det passes, at Svenden frembærer Indbydelsen i „æ Dønsk“, i Stuen, og ikke i Køkkenet.

I Ringkøbing-Egnen lyder Indbydelsen: „Jeg skal hilse fra Kristen og Mette og mig (Brudens Fader) og min Kone, om I ville være saa god at komme hen til os paa Torsdag Morgen Kl. 8 og faa eders Kaffe og noget til Frokost, følge med til Kirken og høre Brudevielsen, følge med tilbage igen og faa noget til eders Middagsmad og blive hos os et Par Dage.“

---

*) Remsen er ikke fuldstændig.

En gammel Formular, som jeg har faaet meddelt fra Harbøre=Egnen lyder: „A haar en flittig Helsen te jer alle sammel, baade stower og smaa, baade den jænn aa den aaen, fræ N. N. aa M. M., som no ska gywtes, om J vild vær saa gowe aa kom hen te N. N's o Frejda, naar æ Klok æ ni, aa saa en Bej Wost aa Brø aa en Dram aa hwa ant Knaverinask, der ka saald aw; aa om J vild saa gør dem den Fornywels aa følle mæ dem te Kjerk aa hør en dejle Brojviels aa saa følle mæ hjem ijen aa saa en Skefuld te jer Onden aa saa en Skaal Kaffe aa saa blyw der saa læng, som J sjel løjster!“ — Bydemanden der i Egnen mødte i Knæ=buxer, blaa Strømper, Sko med Sølvspænder og med Hatten i Haanden uden at nyde enten vaadt eller tørt og forrettede sit Hverv paa staaende Fod; men han skulde passe nøje paa ikke at „forhjappe sig“ i Talen; skete det, gav det Anledning til megen Bysnak og slet Omtale.

Mærkes kan, at Folkevittigheden har grebet Ind=bydelsesremserne og gjort Løjer med dem i store Maader. Her til Exempel en lille Prøve. „A skuld helsen fra Jakob Gulerod og Md. Skorrehat, om du vilde ett være saa gowe og kom op te wos te Brøllup te Nat; men du saar ett uden to smaa Retter og de kommer ind paa to sort Sætter (Lersade), og det er Æggehvide og Storkesk —, og naar du ser, de kører til Kirk, saa maa du ha mæ undskyldt, a saa dæ ett i Tidlighed, saa du baade kund' saa storret (kruset) og stywet, pudset og blanket, saa du kund' kom i al Høflighed.“

Inden selve Brylluppet er Brudesengsdagen den vigtigste; somme Steder bydes der ligefrem til den, bydes til at komme og tage ved „æ Høwn (Hjørnet) aa æ Brujdyn“ eller „rede Brudesengen“. Det sker med Skinker, Æg, Kager, Fløde m. m., Gaver, der

kaldes i Sundeved „Skikkende“, her og mange andre Steder „Fon“*), i Ringkøbing-Egnen „Send“ og ſynes at betragtes ſom et Laan, der ved en lignende Lejlighed ſkal tilbagebetales, ſaa der endogſaa holdes Bog over, hvad der modtages.

Paa ſelve Bryllupsdagen bliver „Brudgommen „taget ud“ fra hans eget Hjem og hans Slægtninge (Ringkøbing); i Mellemſlesvig hørte det med til den gamle Skik, at de Mænd, der førte med Brudens Udſtyr, ſkulde fanges og halvt tvinges til at deltage i Brylluppet. Bruden pyntes af Brudeſmykkeren (Sønder-Jylland og Veſt-Jyll.) eller af Skrædderpigen (Raabjærg); og efter Almuens Smag er Brudeſmykket meget broget, det ſynes at naa ſit højeſte i den Retning paa Fanø, hvor det kaldes „Bore“.

Naar Toget ſatte ſig i Gang gennem Byen, førende med Muſikanterne foran**), eller gaaende, og da efter veſtjydſk Skik parvis, Mand og Kvinde, blev der ſkudt, ſaa det dundrede, hvilket voldte de ridende Svende ſaa vel ſom Kuſkene i Brudeſkaren adſkilligt Beſvær, thi Hestene ſlog op og ſtejlede, og de uſikre Ryttere faldt af. Svendene ſkulde ikke blot naa Kirken først, men der vende, atter ride Brudeſkaren i Møde og om muligt gøre dette to, tre Gange, og ligeſaa efter Vielſen først naa hjem og ſaa atter ride Skaren i Møde. Gæſterne mod-

*) Jfr. islandſk forn, Tempelgave.

**) Det morſomme traf en Gang med et Par gamle Brudefolk, at, da vi gik i Kirke, ſpillede Muſikken foran os Krøyers Melodi til „Livet ſkal nydes, ja Livet er herligt!“ og ved Udgangen atter, ved en Spøg af Tilfældet, den bellmanſke Melodi: »Så lunka vi så småningom«; jeg kunde knap tvinge et Smil ved Erindringen om Ordene: »Den skönsta nymf, som åt dig ler, inunder armen tag«.

toges ved deres Komme med Musik af Spillemændene, som stod uden for Døren.

I Kirken ofres ikke blot til Præst og Degn, men sine Steder (Ringkøbing, Fanø) ogsaa til Bruden. Brud og Brudgom kører til Kirke, hver siddende alene paa sit Sæde, Bruden uden Overtøj og med ubedækket Hoved, selv om det er Snefog og klingrende Frost; hjem ad kører Brudefolkene sammen paa eet Sæde.

Ved Bordet bringes Gæsterne til Sæde efter Slægtskab, Alder og Anseelse, hvorved der er meget at iagttage, om alt skal sømmeligt passes. Retterne er: Sødsuppe og kogt Skinke eller Suppe og kogt Kød og til sidst Risengrød. Der fortælles fra Raabjærg Sogn, og jeg har ogsaa været Vidne til det inde paa Heden i Malt Herred, at Gæsterne kastede efter hverandre med Sveskestenene, men passer nøje paa ikke at ramme Brud eller Brudgom. Bliver et Fad tomt, klinkes ivrig med Skeerne paa Kanten, hvad der er en stor Skam for Pigerne, der gaar for Borde, men en overmaade stor Morskab for Gæsterne, saa der bruges allehaande Kneb for at naa det.

Mod Slutningen af Maaltidet gaar Tallerkener om, een til Fordel for Køksen, „som har haft Uheld med at brænde sit Forklæde", og een for Spillemændene; paa hendes Tallerken ligger en Smule Salt, paa Spillemændenes en Stump af en Violinstræng. I Sønder-Jylland gaar der ogsaa en Kop rundt til „æ Bajmor", Fordemoderen. Som Exempel paa Talen, der holdes, naar Spillemændenes Tallerken gaar rundt, anføres fra Ringkøbing: „De ønskede at give godt „Send", og da de hørte, der var en Hjort oppe i Heden, vilde de skyde og „sende" den, men de tog fejl og skød Peders graa Stud. Peder vil nu have Betaling for Studen, dette falder lidt haardt for Spillemændene, hvorfor I bedes

give en Skærv til Hjælp. Er det ikke Løgn, skal I faa Pengene igen."

Efter Bordet gaar Pigerne hjem og skifter Klæder, inden Dansen begynder, for ikke at slide for meget paa deres gode Tøj, thi — „der er en grow Klæjsled ve de Daansen".

Mændene fordriver Tiden med at se paa Kreaturerne i Stalden, gøre et Vend hjem, eller de bliver siddende og ryger Tobak. Der blev altid sat et lille Messingfyrfad (Fig. 68) paa Bordet med klare Tørvegløder. Den, som behøvede Ild til sin Pibe, tog en

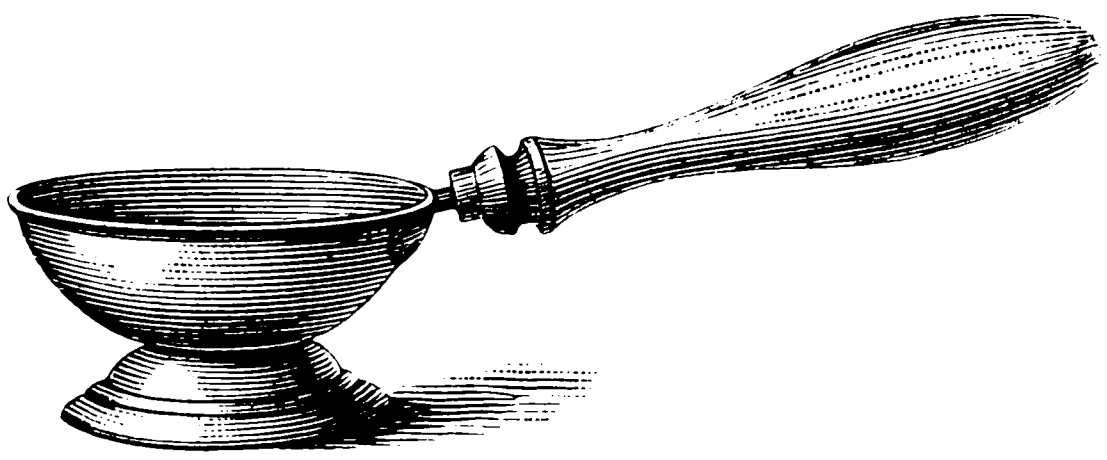

68. Fyrfad med Skaft.

Glød med Fingrene og lagde den paa Tobakken og bakkede løs; var man hos fine Folk, kunde der ligge en Sølvtang, omtrent af Udseende som de gammeldags Sukkertænger, til samme Brug.

Kan en Ungkarl, naar der tages af Bordet, lokkes til at holde ved Dugen et Øjeblik, rejser der sig en ustandselig Morskab, thi det bliver da ham, som næste Gang skal have Selskab; især er Lystigheden da stor, hvis det er ved et Barselgilde. Dansen begynder med, at først Bruden og saa Brudepigerne „danses op". Ja, jeg mindes det for en 20—30 Aar siden, hvilken Lystighed! Uden for Vinduerne i Gildeshuset var Byens Børn samlede til „Vinduesgilde" for at se til, og indenfor Latter og Larm, medens Violiner og Klarinetter kappedes om Prisen i de høje, skingrende Toner; men det kunde

ogsaa nok behøves, thi Polskdansen gik, nej, gik forslaar slet ikke, den snurrede, larmede, hvirvlede, suste hen over Gulvet, først til den ene Side, et vældigt Stamp i Gulvet, et Huj, et Slag i Bjælken, saa Støvet drysfede ned, saa til den anden Side, rundt, saa Kvindernes Skørter stod ud som en Fane, og man kunde ikke følge Føddernes raske Trin paa Gulvet; et nyt Stamp, en ny Hujen, et nyt dundrende Slag i Bjælken, Par fulgte paa Par, Dans paa Dans, indtil Musikanterne ikke længere kunde holde ud. De havde den Gang endnu hverken lært „æ Polka" eller „æ Masjok", saa lidt som at danse Wienervals til Marseillaisen, Kvinderne lagde deres Hænder paa Meddansernes Skuldre, og Karlene tog dem med begge Hænder om Livet, alt efter den gamle Skik. Ligeledes skete det i gamle Dage (blandt andet i Malt Herred), da næsten hver af Mændene havde sin Polsk, at Danserne traadte frem og opgav et Vers eller Rim, der var ligesom Text til Dansen. En af de gamle har opgivet mig flere saadanne — f. Ex.:

Vil du tigge Mel, saa vil a tigge Saalt (Salt),
saa mødes vi paa Lindebjærg Holt,
det lille Dæggelam vi omrende.

Enkelte Rim udmærkede sig ved stor komisk Kraft, men var til Gengæld lovlig grove.

Saa kom Skænkeren med sin Bakke, hvorpaa der stod fire Glas; tre af Karlene tog hver sit, hvorpaa den første drak den anden til, og den anden den tredje, men den tredje bestandig en af Spillemændene, som saaledes fik Broderparten af Drikkevarerne, og derfor ogsaa let til sidst for meget. Hvad de gamle har fortalt om Traktementet ved Gilderne, at der for Kvinderne uden for Døren stod en Spand Vand med en Øse, og at der til Karlene gik et Fad rundt med Brændevin og en Sølvske

i, har jeg ikke set og maa antage, det er noget, der hører med til Legestuerne; dog fortælles det samme ogsaa inde fra de store Heder midt i Landet, hvor rimeligvis Kaarene har været meget fattige og Skikkene mere gammeldags end paa den forholdsvis velstaaende sønder- og nørrejydske Vesteregn.

I Sundeved blæses der efter den sidste Ret Mad ved Middagsbordet „til Gjaw", men da Maaltidet er langt, med Pusterum mellem hver Ret, sker dette først ud paa Aftenen. Der sættes en stor, hvid Skaal eller Terrin foran Brudefolkene, og heri ofres først af Brudesmykkersken og Brudeføreren, saa af Familiens Medlemmer og dernæst af de øvrige Gæster i Orden. Gaverne bestaar i Penge, indlagte i forseglet Konvolut med Navns Underskrift, Sølvtøj osv. Hver rækker først Bruden, derpaa Brudgommen Haanden og bydes saa en Snaps af Brudeføreren eller et Glas Vin af Brudesmykkersken, alt som de ønsker det. En lignende Skik nævnes fra Raabjærg, og baade derfra og fra Ringkøbing omtales den Skik, at Bruden skulde græde; i Ringkøbing-Egnen skete dette ved anden Dags Bryllup, naar Kagen blev skaaret i Stykker.

Saa blev der spist og drukket, danset og tumlet til den lyse Morgen. Skulde nogen af Gæsterne rejse, blev de spillede til Dørs, og naar de sad paa Vognen eller Rytteren paa sin Hest, blev det sidste Glas budt og drukket.

I Vesteregnen (Ringkøbing) skænker Bruden ved anden Dags Brylluppet Kaffe til alle, og Brudgommen gaar for Borde i Skjorteærmer. Dansen begynder straxom Formiddagen, og Kl. 2—3 danser de nygifte en Dans sammen, den unge Mand med Hat paa Hovedet for at vise, at han er Herren. Medens Bordene dernæst dækkes i Bryllupsgaarden, bevæger hele Forsamlingen sig dan-

sende „Tospring“ hen til den nærmeste Gaard: gamle og unge stiller sig op i en lang Række, Haand i Haand, Brudens Fader med Bruden paa højre Fløj, derefter Brudgommen og siden, som det kan træffe sig, dog sædvanlig de ældre paa højre, de yngre paa venstre Fløj; Spillemændene gaar baglængs i Spidsen og gnider paa Fiolen. Melodien er ejendommelig, og de ældre udfører Dansen alvorlig og ikke uden Ynde.

Melodien er følgende:
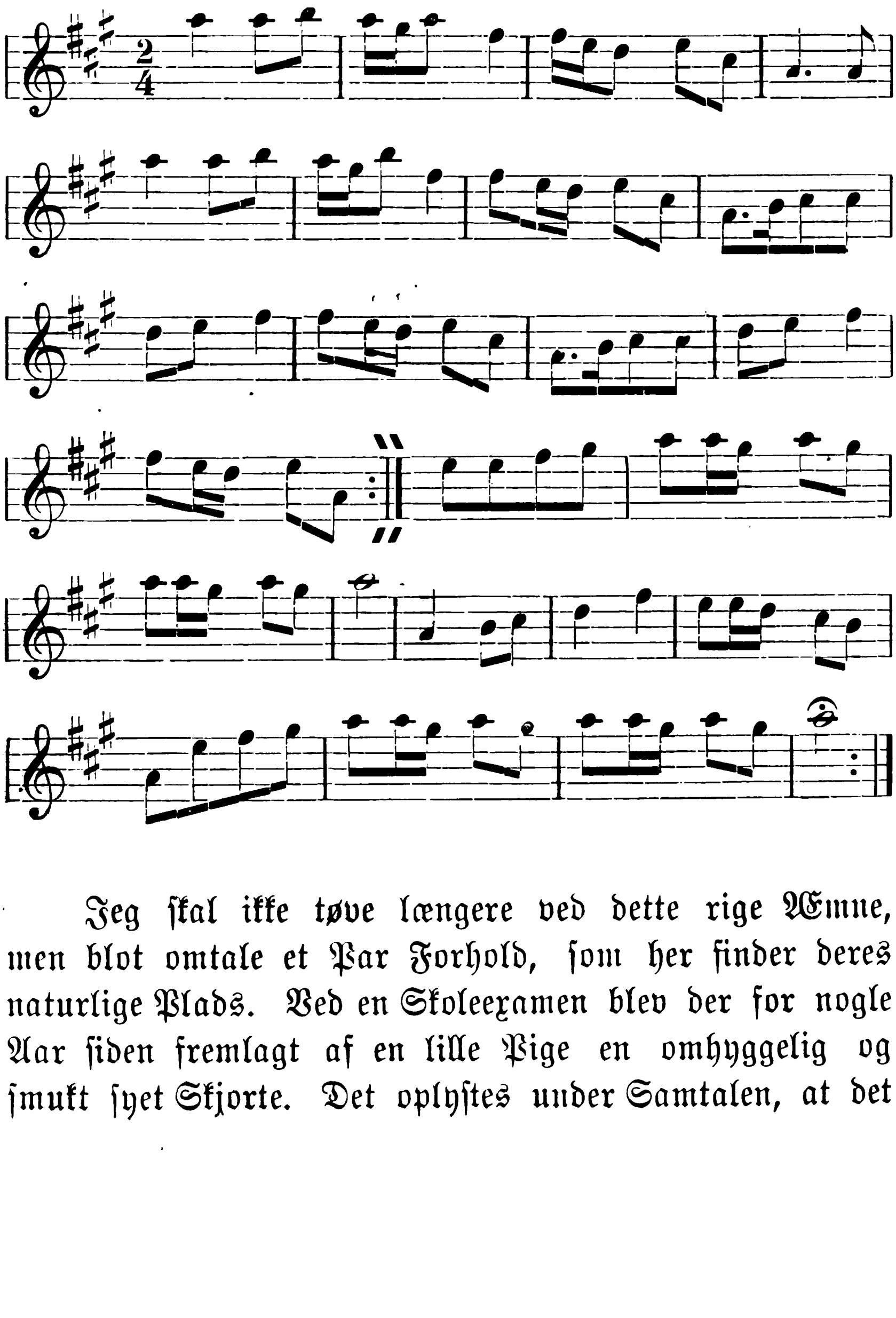
Jeg skal ikke tøve længere ved dette rige Æmne, men blot omtale et Par Forhold, som her finder deres naturlige Plads. Ved en Skoleexamen blev der for nogle Aar siden fremlagt af en lille Pige en omhyggelig og smukt syet Skjorte. Det oplystes under Samtalen, at det

var hendes Faders Ligskjorte; han var selv til Stede. Det oplystes fremdeles, hvad jeg den Gang ikke vidste, at det hos de mere gammeldags Familier i Egnen (Malt H.) var almindelig Skik, at Ligtøjet laa rede, og at det Linned, Brudeparret havde baaret deres Brylupsdag, i Reglen fulgte dem i Graven. Paa sine Steder købes ligeledes Ligkisten i Ægtefolkenes levende Live, og den følger dem, hvor de flytter hen (Lemvig), ja, bliver hos Smaafolk deres Børns Seng. Saa underlig dybe Tanker kan Almuen bære paa!

Har Bruden tidligere været gode Venner med en anden, har det vel kunnet ske, at den forsmaaede Bejler næste Morgen paa sin Skorsten kunde finde en Kurv med Klude, bundet sammen i Bylter i Lighed med Smaabørn, een rød og en anden sort; den sorte har et Stykke Flor i den ene Haand og en Teglsten i den anden til „at tørre Øjnene paa". Undertiden forsødes denne Gave ved et medfølgende Stykke Sølvtøj eller anden Foræring, og Modtageren maa da takke Giverne ved et Gilde. Skikken har rimeligvis strakt sig over en større Del af Landet, thi den omtales baade fra Fanø, her fra Darum Sogn, fra Sønderjylland og fra Samsø.

Er der ingen Skikke, der knytter sig til den unge Kones Indtog i det ny Hjem? — Jeg har ikke sikkert kunnet opspore nogen, hvor jeg har været kendt, hvad der har undret mig, da det jo er en af de store Begivenheder i en Husstand; men mulig ligger Forklaringen deri, at Bruden i tidligere Tid drog ind i sin tilkommende Mands Hus, allerede naar Tillysningen begyndte; dette er nødvendig gaaet mere stille af end Brylluppets Festligheder, hvorfor Skikkene i Tidens Løb er glemte, om der ellers har været nogle.

b. Barselgilder.

„Det første, jeg ordentlig kan gøre rede for, er hvad der skete, da min Søster Maren blev født. Jeg var dengang en Knægt paa en fire, fem Aar. Jeg husker det saa godt, som hvad jeg bestilte igaar, at vor Karl, Kristen Lise, kom kørende vesten ind ad Smøgen med den gamle Elle og hvordan hun sad pakket ind i Hynder og Kapper „saa bred som en Klat". Da de havde faaet hende slæbt af Vognen, og hun var kommen ind i Stuen, blev jeg hartad bange for det gamle Skind, hendes Hoved dinglede, og naar hun tog efter noget, fimrede hun med Hænderne, som Per, naar han strør Sand paa sin Skrivebog. Hun var ellers meget forfrossen, da hun kom ind, men da hun havde faaet en Taar Varmt med en lille Dram i, blev hun endda tilpas. Siden var hun ude at kradse den lille op af Sandgraven, det saa jeg nu ikke noget til, men bagefter kaldte de paa mig, at jeg skulde ind og rykke i Taaen paa den lille, men det varede syv lange og syv seje, inden de kom med hende. Jeg havde jo ikke bedre Forstand end at jeg jo ogsaa rykkede i Taaen paa Puslingen, men saa blev Kællingerne rent gale og lo ad mig, og jeg blev saa flov som de havde hældt en Spand Vand over Hovedet paa mig.

Saa snart Barnet nu var gjort istand og pyntet, flyede Jordemoderen hende til Fader og sagde: „Du er vel nærmest til hende, du kender dig vel Fader til hende". Det siger han da ja til, at det var noget, der bød sig selv. Saa tog han sin Hue af og sang en Salme, mens han stod med Tøsen. Han var hartad som ræd for at røre ved saadan en lille en og skyndte sig at blive skilt ved hende, saa snart som muligt. Saa tog gamle Elle igen Barnet i Armene og gik rundt

omkring i hver Krog af Stuen og holdt hende ned i hvert Hjørne, og saa nejede hun, og hun sagde noget, som jeg ikke forstod. Strax efter blev Kvinderne sat til Bordet med en vældig stor Flæskepandekage paa en hollandsk Tallerken og godt Øl i det brogede Krus med Tinlaaget og med den hvide Klukflaske for deres Næse, men den kimsede de ad. Først bød Jordemoderen den lille baade Brød og Øl og Brændevin og Pandekage og hvad andet der var paa Bordet og ønskede, at hun altid maatte faa nok af det altsammen og meget mere til, kan jeg tro. Nu tog de andre for sig af Retterne, men saa kan I ogsaa tro, at Sladderen kom i Gang: om Kvinder, der var døde i Barselseng, om Fødselsmærker, om Børn med Hareskaar, fordi Moderen først havde gaaet over et Dørtrin, der var hugget i med Økse, eller et varmt Hareleje; om hvordan Børn blev hudløse, fordi Moderen havde sat sig, hvor de havde strøget en Kniv, om Katterist, Dørspænd, Skøgeset, og mere end det. Jeg husker især, at de fortalte om et Barn, der var bleven forbyttet af Dværgene, fordi Moderen havde glemt en Aften, før det blev døbt, at sætte hærdet Jærn, en Stoppenaal eller en Saks, i Svøbet. Jeg tyktes da, at det var rædderligt, at det bitte Barn skulde være hos Dværgene inde i Højen, mens Moderen fik en sølle Skifting i Stedet. Der var en af Konerne, der ikke vilde tro det, men gamle Elle kapitelfæstede det saa godt, at hun maatte holde inde med sin Vantro.

„Langt om længe blev de da færdige ved Bordet og saa kom en efter anden og kyssede Fader og Moder og sagde Tak for Kaffe — havde jeg nær sagt. Nej dengang brugte saadanne Folk, som vi og vore lige, ikke Kaffe som nu til Dags, nej, Tak for Mad sagde de, det vilde de ogsaa haft mig til at sige, men det tyktes jeg, var saa sært, og det var jeg aldrig vant til at gøre.“

Det er en afdød gammel Mands Fortælling, der drager glemte Træk frem fra Fortidens Skik. At Drengen skulde holde Barnet i Taaen, er sagtens et halvglemt Minde om det, der andre Steder kaldes „Barnetaa“. Ved det nyfødte Barns Taa hængte Kager, som Barselkonen delte ud til Smaabørn, der kom at se den lille, og er i somme Egne det samme som Kvindegilde. Den gamle Skik synes at have været, at Moderen laa paa Jorden og fødte sit Barn, og Kvinden, der tog Barnet op fra Jorden og rakte Faderen det, fik derfor Navnet Jordemoder. Den døende blev lagt paa Jorden, lægges som det nyfødte Barn i vor fælles Moders Arme; „af Jord og til Jord“ er Menneskelivets Kaar.

Ved de andre Skikke, der samler sig om det lille nyfødte Barn eller Moderen, skal jeg ikke dvæle længe. Først er der at mærke vel de hundrede Ting, som den frugtsommelige Kvinde skal vogte sig for, at hendes Barn ikke skal blive blindt eller skeløjet, og at Drengen ikke skal blive kvindekær, Pigen ikke karlekær eller faa en af de mangfoldige Lyder, der klæber aandelig eller legemlig som en Smitte ved vor Slægt. Det er, som om Almuen forestillede sig, at Ulykkerne laa paa Lur ved Dørtrinnet i Stuen og bag Gærdet paa Marken, saa at en Kvinde kun ved det største Held eller den mest anstrængte Aarvaagenhed kan undgaa at forse sig mod sit ufødte Barn ved at give sig blot i en ubevogtet Stund. Naar saa Barnet er født, kommer Barselpotterne i Gang i Nabolaget. Retterne er Smørgrød eller Sødsuppe, og dermed følger en Købenskage og en Flaske Vin. Konerne, der overbringer Madgaven, bliver trakterede med Kaffe og Ponse. Derefter følger „Konegildet“, „Kvindegildet“, ogsaa kaldet „Konebarsel“, naar Konerne samles til Selskab hos Barselkvinden, en

Skik, der sikkert har strakt sig vidt; selv kender jeg den fra Sproggrænsen mod Syd til langt nord paa i Jylland, og i alt Fald som et gammelt Minde findes den formodentlig i alle Egne af vort Land.

I Valsbøl brugtes den endnu 1860, og jeg var paa et hængende Haar nær en Gang selv kommen ind i den vilde Skare. Konerne drak om Kap, og som det i Reglen ved saadanne Lejligheder gaar Kvinder, vidste de hverken Maal eller Grænse. Naar de saa ikke kunde længere, foer de af Sted som den vilde Jagt. Ethvert Karlfolk, de mødte, maatte øjeblikkelig tage Hatten af; inde i Skolen gav de Læreren en Svingom og hujede og tumlede med Børnene, inde i Kroen væltede de Borde og Bænke; Smedden jog dem bort med sit gloende Jærn, men den tykke Skrædder maatte danse en Polsk rundt med dem paa Byens Gade; Heste kyste de løbske, men somme Tider lykkedes det vel ogsaa en Mand at „faa Far" paa (faa Magt med) dem og køre dem ud i en Dam, saa de maatte vade i Land. Fortællingerne om alt dette er saa fuldstændig bevidnede, at der ingen Tvivl kan være derom, men forunderligt er det, at et saa stilfærdigt og undseligt Folkefærd som jydske Bønderkvinder kunde gribes af et sligt bakkantisk Raseri. Hvor den Skik har sin Forklaring eller sine Sidestykker, er mig for Tiden ganske ubekendt; mærkelig er den.

I gamle Dage var Gilderne, som alt nævnt, Ølgilder. Derom kan ingen Tvivl være, naar man lægger Mærke til Navnene: Bojl (Budøl), Rejseøl (Rejsegilde), Barsel (Barnsøl), Lownsøl (Forlovelsesgilde), Øls (Ølhus-Gilde), Ærrel (Arveøl, Begravelsesgilde). Nu om Tide burde Kaffen sættes i Stedet for Ølket, thi det er utroligt, hvilken Mængde Kaffe der bruges. Sønder oppe var (1861) „Retten" gærne tre Kopper Kaffe som en Indledning, derpaa „et Kraakop", „et

Nødekop" og til sidst „et Gevaltkop"; Nr. 6 maatte ned, der hjalp ingen kære Moder. Kaffen har sin Historie; den begynder med, at en Købmand forærer en Bondekone $^1/_2$ Pund Bønner med den Besked, at de skal brændes, males eller knuses og koges, og saa smagte de ypperlig. Konen gør samvittighedsfuldt, som hun faar Besked om, hælder det brune Vand i Vasken og anretter Grumset i en Tallerken og „æder det, efter at have sat et Smørhul i Midten, med Øl til", uden dog at denne nye Ret gør synderlig Lykke. Til Trods for dette mislykkede Forsøg fandt Drikken Indgang, og Brugen bredte sig, dog næppe uden Modstand fra de gamles Side; til Bevis kan anføres en Stump Samtale fra „Beskryuels øuer et faalæ villelæ Basel" (1835). Deri hedder det: „Læ wos saa so de iband Kaffertøweri ind! Gi D— han haad et, de lie Pargaas (Snavs)! Herren han weed, hwem de Spøgels ha wot, dæ ha sonnen de gremm Kram op? Nej, da laar (mener) a, te godt Øl aa Brændwin æ bejer saa Tøw. De weed Folk, hwa' er! . . . a sejer som do, pøj! te Kafferet." Saa bydes en gammel Mand Kaffe: „Hwa' er de saa nød? Pøj! de wil a ett ha; ejsen saa manne Tak! En Dram, den kinner a."

Der findes her i Pastoratets Arkiv et snurrigt Dokument, som en god Ven har gjort mig opmærksom paa; det lyder som følger:

„Efter naadige Herrers Ordre af 27. hujus at give Betænkning, hvorledes „Coffe-Drikken" blandt Almuen paa Landet ved passende Straffe kunde hæmmes efter Kgl. Allerh. Forordning af 18. Marts h. a., da i hvorvel den største Del af Gjørding Herred veed lidet af „Coffes" Brug, og deres Uformuenhed nøder dem til ej at spilde Penge derpaa, og for de faa, som det synes

at være en Herlighed at kunne traktere baade sig selv og deres gode Venner ved en Besøgelse undertiden med „Coffe“, da de paa et halvt Fjerdingspund kan koge en Thekedel paa 2 Kander fuld, at der kan blive en halv Snes Kopper fulde til hver, og kan det ej forslaa, gives det en Opkogning, der endnu kan holde sin sorte „Coleur“ og smager dem lige godt, kan det ej heller anses for synderligt Tab. Jeg har været her i 6 Aar, men tror næppe at have faaet 6 Gange Bryllups „Coffe“, da jeg ved deres kærlige Anmodninger har været nødt til at give dem den Ære at drikke et Par Kopper, da jeg heller vilde give dem Penge for at slippe fri, dog har set, at Gæsterne med synderlig Appetit har fortæret den vel tvende Gange spædet med Vand. Men da der maaske paa andre Steder blandt Bønderne øves større Overdaadighed med „Coffedrikken“, og disse Egne efter Tiden kan falde paa samme Daarlighed, og Hs. Majestæt ønsker at faa det forebygget, og en taalelig Mulkt, som Almuen kan udrede, virker mere end stor Pengestraf, som rent vilde ruinere dem, synes, naar en Gaardmand, Møller, Kromand brak eller skænkede „Coffe“, han da skulde bøde 8 Skill. dansk for hver Person, og en Husmand 4 Skill. for hver Person, og „Coffe-tøyet“ at være forbrudt.

Men at der kan ske Indseende derved, synes, at Herredsfogeden eller Birkefogeden til Tinge skulde beskikke tvende ærlige Mænd i hvert Sogn, som tillige med Sognefogeden skulde dette opagte, og de samles en Gang om Ugen og overlægge med hinanden, paa hvad Tid og Klokkeslæt enhver af dem skal møde ved de Forsamlinger, de veed, der skal holdes i den Uge, saasom ved Brylupper, den første Kl. 2, den anden Kl. 4, den tredje Kl. 6 om Eftermiddagen, begge Bryllupsdagene, ved andre Samlinger to Timer efter Kirketjenestens Ende,

ligeledes paa visse Tider efterses, om nogen bruger „Coffe" i deres Huse, og anmelde det efter Forordningen, ligesom de ogsaa ved hvert Aars Udgang til Tinge anmelder dem, som de have befunden i Forordningens Overtrædelse, og hvad Bøder derfor er eller skal erlægges. Hvilke mine ringe Tanker indstilles til de naadige Herrers højere Indsigt.

Darum Præstegd., d. 16. April 1783.

Underdanigst

D. Grønlund.

Hvad hermed er udrettet, veed jeg ikke, meget har det næppe været. Under en Rejse (1872) langs Otte-Elven i Norge med den senere afdøde norske aandelige Stormand Ejlert Sundt kom jeg ind paa en Bondegaard der oppe og fik Øje paa en lang Række Kaffekedler, der hang ved Skorstenen. Jeg gjorde min Rejsefælle opmærksom paa dem, og da Pigen kom ind med Maden, spurgte han, om de drak megen Kaffe her. „Nej da!" var Svaret. Imidlertid kom det ud under den fortsatte Samtale, at Pigen havde sin Kedel, Budejen sin, Karlen sin, Tjenestegutten sin, saa der blev nok ikke drukket saa lidt endda. Med det samme fortalte Sundt mig, at der, om jeg mindes ret, i Østerdalen var Bygdelag, hvor den endeløse Kaffedrikken havde bragt Mennesker i Hobetal paa Fattigvæsenet; Konerne trakterede deres Mands Formue op i Kaffedrik og Tjenestefolkene deres Løn.

Saa vidt har vi aldrig drevet det her nede, skønt Kaffen saaledes er kommen ind i Husenes daglige Økonomi, at den vilde være saare vanskelig at undvære. Nu er den en Trøst baade for gamle og unge. Kommer der uventet fremmede, og „Madam Brun" ikke er i Kog, hedder det strax: „Strøv savt

o swerp*) æ Kiel!", og den sorte Kedel møder op paa sin „Frø", en lille Træbakke, der kan bøje sig, naar man skænker, eller den pyntelige Porcellæns Kaffekande, der er bleven fyldt i Køkkenet, møder op og husvaler Husets Gæster med dets Beboere, „for æ Kiel ska aaltier vær' saaen, te en ka løj si Baaghaand po en, saa er en let o swerp".

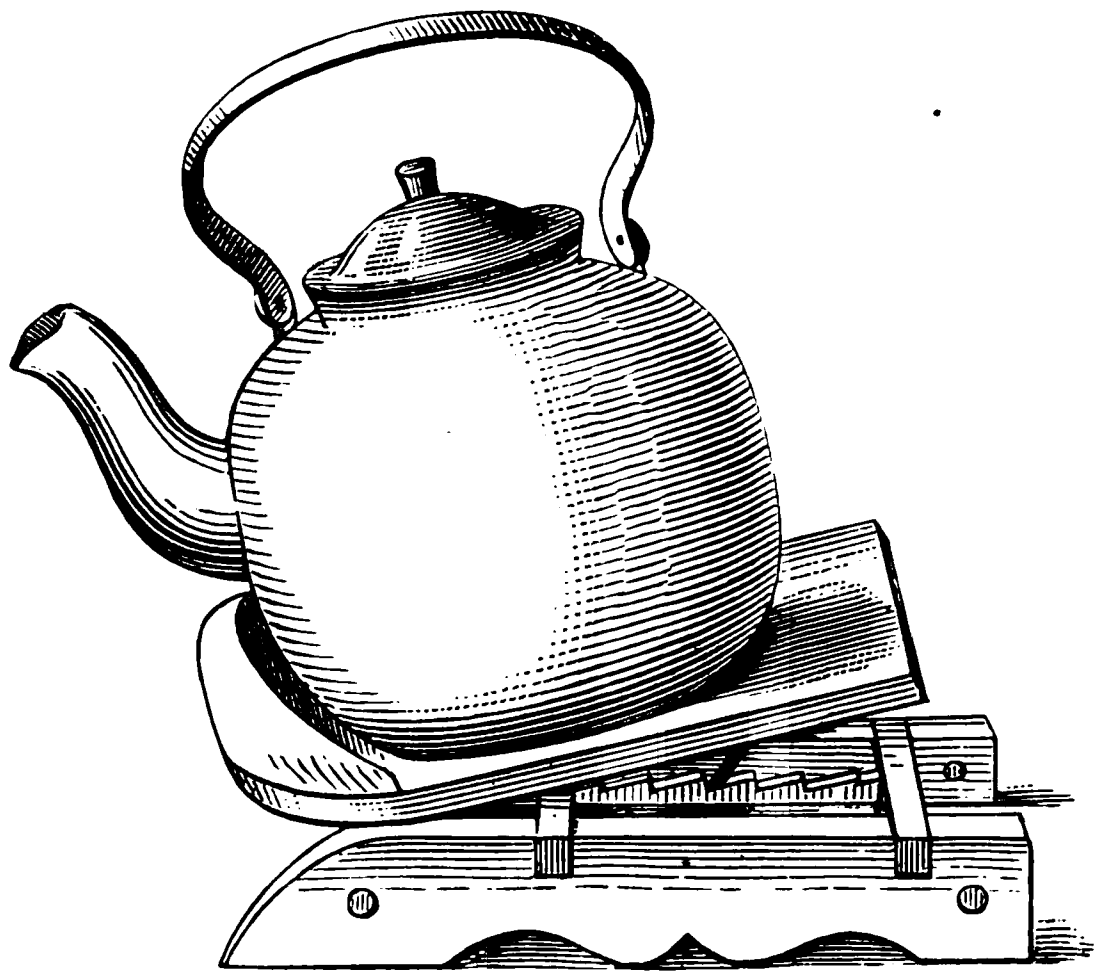

69. Kaffekedel paa „Frø".

Jeg kan dog ikke slippe Kaffen helt uden at omtale, hvor nøje den kan bruges, saa alt i den kommer til sin Ret. En Husmand af mit Bekendtskab, som var ugift og holdt sin egen Kost, blev ved at komme Bønner paa Kedlen og koge Kaffe paa dem, til Kedlen var noget nær fuld af Grums. Saa samlede han Grumset, slog koldt Vand paa og rørte rundt i det; det gav altid nogen Kulør og Smag paa det „tørre" Vand, der saa brugtes som Øl. Kunde Grumset saa ikke mere, varmede han det i et Fad og spiste det som Grød med Sirup og Fedt i Smørhullet. Det kan man kalde at tage Nytte af et Pund Kaffebønner.

Men det var Barselgildet**), jeg forlod. Naar det ikke er „Kaffebarsel", saa gaar Selskabet omtrent som

*) varme i en Fart.

**) Ejendommeligt er, at i Malt Herred ønskes Gudmoderen til Lykke, naar hun og Fadderne kommer hjem fra Kirken til Gildeshuset.

ved Bryllup; de samme Retter møder frem, Kaffe om Eftermiddagen, Dans om Aftenen til den lyse Morgen, glade Mennesker, der spiser Mellemmad ved Midnatstide og Nadver i den tidlige Morgenstund og skilles ad for at gaa hver til sit Arbejde, naar andre Folk staar op af deres Senge. Det maa være et hartad ubegribeligt Besvær i et Hus, og jeg har tit undret mig over, at Folk vil underkaste sig det; men Skikken, Vedtægten er det Baand, der holder Samfundet sammen, og der skal baade Fordomsfrihed og Mod til at bryde med den.

Det første lille Barn i Huset nævnes efter Mandens Fader eller Moder, ogsaa vel efter Moderens, især da, om nogen af dem skulde være død. En stræng Vedtægt raader i øvrigt næppe længere i saa Henseende; først opkaldes dog Slægten, senere andre og da især de, man er i Familie med „o æ Sølvsi", d. e. som man staar i Pengeforhold til, har modtaget Penge af til Laans eller til Gave.

c. Børnenes Opvæxt.

I Barndomstiden præges Mennesker jo i Reglen og modtager Indtryk saa dybe og stærke, at de ikke mere kan udslettes. Skal man forstaa Bondens Livs Ejendommelighed, maa man begynde med at lytte til Barnets Tale og se paa Legen; der kunde findes det der, som bebuder Fremtidens Sysel. Det første, som bliver viist et lille Barn her ude, er Dyrene, Ænder og Høns, Ællinger og Kyllinger og ovre i Stalden Køer og Kalve og saa de smaa „Lambæer", og Barnet ikke blot ser dem, men faar tillige et Indtryk af, at der er Husets Rigdom gemt. Saa kan den lille Dreng faa sit eget Lam, et Lam, der skal dægges op med Mælk inden Døre, fordi Moderen er død, og det lille Dyr løber ud

og ind i Foraarstiden som en lille Hund; og har Katten faaet Killinger, kan der blive den fornøjeligste Leg at se mellem Lammet og Killingen, som tumler lysteligt omkring med hinanden. Men ovre i Stalden følger den lille Dreng med, naar Moderen giver Kalve og Grise Æde, og det varer ikke længe, før han kender hvert eneste Dyr. Hestene hedder Klavs og Grete eller Lotte og Lise, og Køerne hedder Hjelm, Kremmelhwon, Brogilet, Broginet, Brogidanmark, Grobspringer, Rønne, Ravn, Gulerose, Silketop, Swaan, Jænhwon, Stjøwn*), Bles, Blomme, Gulles, Graas; Faaret hedder Mette, Bukken Mads Ronnevær; Ræven, der tager de smaa Lam, Mikkel; Haren Morten; Musen, der om Natten skraber i Sengehalmen, Sissel, og Storken Pejer. Kort sagt, alle Dyrene faar deres eget Navn, deres egen Personlighed, og Barnet voxer op i Forstaaelse med hele dette lille velordnede Samfund og lærer efterhaanden selv at gøre Nytte deri. Naar Drengen gaar i sin lille Seng om Aftenen, — ja, her kan jeg lade en lille Hyrdedreng, der nu er bleven en stor, klog Mand, selv føre Ordet. „Jeg kan ikke huske — fortæller han — naar min Moder lærte mig at bede Fadervor; saa langt tilbage, min Erindring gaar, har jeg kunnet den Bøn. Naar jeg var kommen i min Seng, lagde min Moder sin Kind til min eller trykkede mig op til sit Bryst og bad mig læse mit Fadervor. Det gjorde jeg saa. Derpaa spurgte hun mig: „Hvem har skabt dig?“ — — Jeg svarede: „Gud Fader!“ — „Hvem har genløst dig?“ spurgte hun videre. — „Guds Søn!“ — „Hvem har helliggjort dig?“ — „Gud den Helligaand!“ — „Hvor blev du et Guds Barn?“ — „I Daaben.“

---

*) Stjærne.

Derpaa læste jeg nogle Smaavers, som jeg mindes at have lært efterhaanden:

Jeg er et lille Barn,
og al min Kraft er svag,
jeg ønsker kun at være
min Frelser til Behag.

eller:

Gud, som Børn haver kær,
tænk paa mig, som lille er,
hvor jeg mig i Verden vender,
staar min Lykk' i dine Hænder!

og flere andre. Derpaa lyste min Moder Velsignelsen over os paa den Maade, at hun sagde: „Herren velsigne os og bevare os!" — Hun har for Resten tit beklaget sig over at have lært os for lidt, hendes Moder havde lært hende meget mere." — Saaledes siger en from Moder Godnat til sine Smaabørn ude i en ensom Gaard paa den sorte Hede.

Om Morgenen kommer hun og „taler paa" sin lille Dreng:

„Op, lille Jes, op, lille Jes, no synger æ Lærker!"

hvorpaa han svarer:

„Nej, lille Mo'r, nej, lille Mo'r, de er æ Hjulmand, der knerker." —
„Op, lille Jes, op, lille Jes, no bræger æ Lam!"
— „Nej, lille Mo'r, nej, lille Mo'r, de er æ Pajter i æ Dam."
„Op, lille Jes, op, lille Jes, no ska do op aa ha Dower!"
— „Tak, lille Mo'r, tak, lille Mo'r, gi mæ lidt Sødmjælk aa Skower!"

Dette lille Rim er sønderjydsk, men det samme Stykke bruges længere ned ad Vestkysten, i det mindste til Limfjorden.

Børnenes første Leg er med „hvolbore*) Køer",

*) hulborede.

Smaastene med et Hul igennem, som man kan finde paa Marken; der laves Tøjrer af et Stykke „Tvinde" (Seglgarn), naturligvis med tilhørende Tøjrestage; der bygges Stald af Pinde og Græstørv, og Børnene driver saa Legen, som de ser de voxne drive deres Arbejde: Køerne flyttes, vandes, kobles for at drives hjem og sættes ind om Aftenen for atter at føres ud om Morgenen. Under al deres Syslen med Dyr udvikles et skarpt Øje for hvert Husdyrs Ejendommelighed, for dets Sundhed og Sygdom, og det bliver nu ikke længer saa helt ubegribeligt, at baade Børn og voxne kender hvert enkelt Faar i en stor Flok, eller at en Mand kan kende sin gamle Ko efter en Række Aars Forløb, naar han tilfældigvis møder den paa en Vej eller et Marked.

Lad mig standse her et Øjeblik for at fremkalde Billedet af den gamle Skole og den gamle Degn — om Sommeren var han „Murmejster", om Vinteren „Skwolmejster", og lige god var han til begge Dele. Skolemester sad paa sin Stol med sin „Lue" med Dusken i paa Hovedet. Den indbyrdes Undervisning raadede med sine Hjælpere i Skolestuen, og ved „Sandbordet", et Bord dannet som en flad Kasse bestrøet med tørt fint Sand, sad de smaa Drenge og Piger og skrev Bogstaver og Tal i Sandet med Pinde; lod man saa en Skyder gaa over det, var alt igen jævnet og brugeligt til en ny Omgang. Naar Mesters skarpe Øje saa opdagede en forsømmelig lille Knægt, greb han sin Lue og kylede den hen i Stuen for at ramme Synderen, og somme Tider kunde man se to, tre, fire smaa Knægte komme bærende den tilbage, hver holdende i sin Snip, og hver fik de et Rap af Tampen tillige med en Formaning og kunde saa gaa igen. Datidens Lærere havde et Arbejde, som Nutidens vel knap forstaar, nemlig at skære Penne, hvorfor en velsleben Penneknib hørte med

til deres Attributter. Saa vidt jeg mindes, naaede den første Staalpen her ud til Vesterhavet o. 1840 og blev da falbudt for 2 lybske Skilling (c. 13 Øre); det første Cylinderur saae jeg et Par Aar senere.

Og hvilke Optøjer og hvilken Tummel var der ikke i vor gamle Skole! En af de store Drenge havde en Gang forset sig haardt og fik af Tampen, saa Støvet stod i Taage om ham; saa skultrede han sig og udbrød med et Udtryk af Velbefindende: „A ja, a ja, de gøhr da groww godt, de kløj jawwn*)!“ — En anden Gang kom Smedden ind med en gloende Jærnstang, vred som en Tysker, fordi der var gjort Uret mod hans Søn, og gjorde Jagt paa Degnen over Borde og Bænke, indtil denne til sidst frelste sit Liv og sin Krop ved at fare ud igennem et Vindue og tage Karmen med sig. Vi havde Aftenskole, og en af os havde opdaget, at Krudt i et Lys var saare adspredende; det blev strax forsøgt, og jeg ser endnu for mig den gamle Skolemester, som han sad der med foldede Hænder og fuld af Forbavselse saae Lyset gaa ud efter en Række større og mindre Explosioner, uden at han var i Stand til at begribe, hvad der var i Vejen med det.

Var der Orgel i Kirken, blev mellem Strofferne af Verset altid indskudt smaa lystige Mellemspil, naar Degnen ellers kunde spille med noget mere end een Finger, og det var helt højtideligt paa Højtidsdage, naar Klokkespillet gik med Stjærnen paa Orgelet, Offersalmen blev sungen, og Folkene gik i en lang Række op til Alteret og lagde deres Gave. Var der intet Orgel, sang Degnen for, disse gammeldags gyngende Kingoske Salmetoner med indskudte Mellemtoner i alle Intervaller, men altid passede han paa at beholde den sidste Tone

*) det klpede netop.

og slaa Knude paa Melodien. Bragte en ny Degn de mere snorrette Koralmelodier med sig og forsøgte at indføre dem, fulgte deraf tit en Sangkamp med en eller anden vældig Sanger i Forsamlingen, hvorved Degnen tit trak det korteste Straa, saa han maatte opgive sine nye Toner. Under Prædikenen eller efter den gik han med „Klinkpungen", en lang Kæp med en lille Pung med Bjælde paa Enden, og man hørte det ensformige Klink af Bjælden, indtil der blev givet en Skilling, saa rystede han med Stangen, og Bjælden bekendtgjorde: her er en Mand, som giver. Kvinderne havde Hovedvandsæg med i Kirken, hvori en Svamp med Salmiakspiritus; i Foden fandtes et lille Gemme, der kunde rumme en lybsk Skilling eller to. Disse Lugtedaaser gik rundt fra Bænk til Bænk, og de søvnige fik „en Snøk", der satte Liv i dem igen. Ellers brugte Kvinderne „Kridthuse" (Fig. 70), smaa cylindriske Blikdaaser med et Rum i hver Ende til at gemme Smaaskillinger i, og Mændene havde og har som oftest endnu en stor Lærreds- eller Læderpung. Der var en Slags smaa Hamborger Sølvskillinger, som gjaldt $^1/_3$ lybsk Sk. (2 Øre), om jeg husker ret, og de kaldtes „Degnelus", formodentlig fordi de holdt sig til Degnen, hver Gang der blev ofret. Nu er Navnet næsten glemt, og jeg har ikke i mange Aar set en af dem.

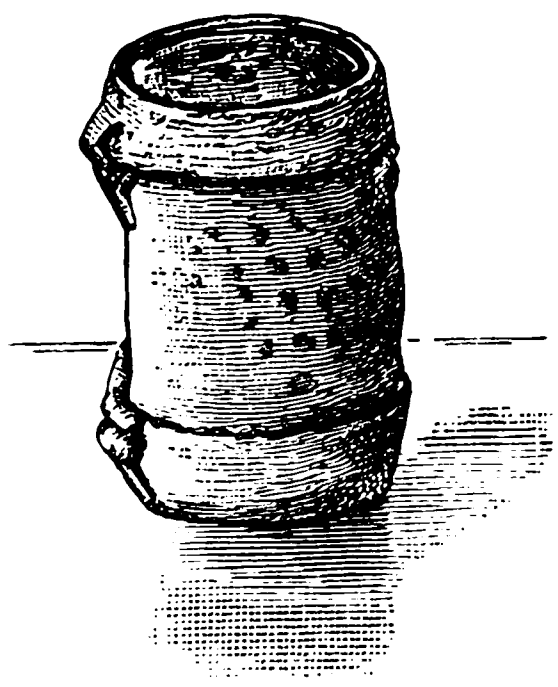

70. Kridthus.

Skolegangen bragte ny Leg og nye Indtryk. Det er fornøjelige Øjeblikke om Middagen, naar Læreren spiser sin Middagsmad, og Mellemmadskasserne kommer frem, og Snakken gaar, mens Legen er i Vente, og der er baade Drenge og Piger nok, saa den kan gaa lystig.

Lad mig blot tage en enkelt Leg frem blandt de mange; den er kendt vidt om. „Marie" sidder ned paa en Sten, paa hendes Skød et andet Barn, paa dettes Skød igen et tredje og saaledes en lang Række, den ene bestandig paa Skødet af den anden. Saa kommer „Frieren" til den yderste af Børnene og siger: „God Dag, Marie!" — „Tak, Sofie!" — „Hvor bor Marie?" — „Næst ibag!" — Saaledes gaar det hele Raden igennem, indtil han kommer til Marie, mens alle Børnene bliver siddende. „God Dag, Marie!" — „Tak, Sofie!" — „Maa jeg faa din yngste Datter at danse med?" — „Hvis du vil give hende et Par Guldsko og et Par Sølvstøvler og føre hende godt og vel til Himmerig." — Frieren svarer Ja og siger til „den yngste Datter", at han vil danse med hende, men hun maa hverken vise Tænder eller le, thi saa kommer hun i Helvede. Der fortsættes med den næstyngste osv., indtil han til sidst danser med Marie. Der er to Steder, det ene „Helvede", hvor de samles, som viser Tænder, det andet „Himmerig" for dem, som bestaar Prøven. Nu vil Marie omkring og se til sine Døtre. Hun spørger dem, hvad de har faaet til Middag; de, der er i „Himmerig", har altid faaet rare Sager: sød Suppe og Pandekage, de andre derimod har faaet Snoge og Skruptudser. Da hun hører Svaret fra „Himmerig", takker Marie først Frieren, fordi han har været saa god ved hendes Børn, men da hun hører den ilde Behandling, der bliver dem til Del i „Helvede", løber hun efter ham og vil fange og prygle ham, og hermed ender Legen.

Det var dog ikke altid Spøg og Lyst alt sammen. Degnen kan blive vred over Børnenes Optøjer; dette er maaske endda ikke det værste, som nys fortalt, men de store Drenge er paa Spil, og de smaa maa tit holde Lyset for dem. „Kan du sige Nis med æ Knæben,

Rokkemand med æ Fod?" Fælden ligger jo i at sige med Knæet eller Foden, og den lille bliver udlet. Eller: „Ka do sæj trej Gang: Nar Nystrup Tyr?" Det mener den lille, det kan han sagtens sige, og saa begynder han, mens den store spørger ind imellem: „Hvæm æ di Faar?" — „Nar Nystrup Tyr!" saa ender det gærne med Graad eller Næveslag. — Endeløse er de Ærender, Drengen bliver sendt i, baade af de store Drenge, og naar der er Haandværksfolk hjemme i Huset; han maa gaa i Byen efter Nebbersax, Møddingskraber, Gesimshøvl, Tagsax, Brosax, Klynemaal, eller for 4 Sk. Haandlag, efter en Stenhøvl, Læderfritte, Simelægn, et Træræk, Flintestensfrø, Hesselfeldt, Pukkelfedt, Pølsemaal, Dukatfrø og andre saadanne Mærkværdigheder, og den elendige Dreng faar et eller andet at slæbe paa, og der bliver let ad ham paa alle Kanter, saa det sidste Grand af barnlig Enfold svinder, og han faar at mærke, at han er i en Verden, hvor det gælder at se sig overmaade nøje for, og hvor Latter og Spot er en Magt.

Derefter kommer den Tid, da saadan en lille Fyr bliver 10 Aar og skal ud at tjene — ja, der er saamænd dem, der kommer hjemme fra, naar de er 6 Aar gamle; thi hvor Kaarene er smaa og Børnene mange, er der ikke længe Plads i Hjemmet. En midaldrende Kone har fortalt mig, at hun kom hjemme fra første Gang, da hun var 6 Aar gammel; hun skulde passe et mindre Barn. Om Dagen vuggede hun den lille eller gik ellers til Haande, om Aftenen gik hun hjem til sine Forældre. Hendes smaa Søskendes første Spørgsmaal var da altid, hvad hun havde faaet til Middag; de smaa Stakler var vante til at nøjes med en Kop Kaffe og et Stykke tørt Brød eller ogsaa med Kartofler og „Mjølduels", og fersk Suppe var for dem som et Eventyr.

Tjenesten for Børn er altid enten som „Kuhjøwer“ eller, som det ogsaa i Spøg siges, som „Baanhjøwer“, Kohyrde eller Barnehyrde. Vi vil følge den lille Kohyrde.

Det er ud paa Vinteren, den „store“ Dreng staar der hjemme og rokker ved Vuggen; han er ellers ingen „Flæbekande“, men i Dag kniber det; de klare Taarer dryppер ned fra hans Øjne; men det kan ikke gaa an, at saa stor en Dreng græder, det veed han nok, og derfor gør han et rask Kast med sit Trøjeærme og tørrer Taarerne bort. Det er „Pæjersdag“ (22. Februar), og han skal i Tjeneste, og det er første Gang, han skal hjemme fra. Gaardmanden har tilbudt at tage ham saa tidlig, da han vidste, der var smaa Kaar i Hjemmet. Hans Klæder bliver pakket i et Bundt, Faderen er i Færd med at trække i Klæderne, de smaa Søskende tilbyder ham hver sit af det bedste, de ejer, deriblandt en „Solring“, som han skal have med for at kunne passe paa Klokken, og han giver dem Haanden hver især; men han kan ikke sige noget, thi Øjnene staar fulde af Taarer, og da han til sidst kommer til sin Moder, brister det for ham, han bryder ud i lydelig Graad; han vilde saa gærne have kysset hende, men det er ikke Skik og Brug, og saa faar han lade det være. Afskeden er svær nok for hende ogsaa; hun beder ham ikke glemme sit Fadervor og saa for Resten være en god Dreng, som hun kan have Ære af.

Undervejs fortæller Faderen sin Dreng, at han maa være tro og altid flink til at svare „Ja“, thi det ser saa kønt ud, naar en Dreng er villig; og han maa nøje passe at holde sig gode Venner med Kvindfolkene, thi de har altid meget over Drengen at sige og kan, naar de vil, hjælpe ham paa mange Maader. Saa snart de kommer til Gaarden, bliver de budt ind og beværtede,

og imens faar Drengen at vide, hvad der er af Besætning paa Gaarden, og hvad der er Hyrdedrengens Pligter; hvor Faarene maa gaa, og hvor de ikke maa komme; thi Faarene skal nu først passes, der er længe, til Køerne kan komme ud. Det bliver atter en svær Afsked, naar den lille Knægt følger sin Fader paa Vej, men saa trøster det igen noget, naar hans Fader lover at komme igen om fjorten Dage og tage et Par af de smaa Søskende med.

Saa kommer det daglige Arbejde. Der er nu først Hønsene. Han faar to Skilling for hver Snes Æg, han skaffer Husmoderen, og lige saa skarpsynet som nogen Indianer paa Krigsstien opsporer han Hønsenes skjulte „Vrøvle". Kan han saa finde en rigtig stor Rede og komme ind med en Kasketfuld Æg, kan det nok være, at han er „stor Karl", og der er et overlegent Smil om hans Læber, naar vor Mo'r skænker ham en Kop Kaffe, mens hun roser hans Dygtighed og giver ham et stort Stykke brunt Sukker tillige med en Sigtebrøds Mellemmad; thi Drenge kan jo altid spise. Hønsene er for Resten et Stridens Æmne. Bonden er vred paa dem, thi de skraber omkring og gør Fortræd paa Møddingen, i Stalden, paa Kornloftet, i Laden, paa Marken og mange andre Steder, og Karlene bander dem; men Husmoderen holder sin Haand over dem, og hendes Vilje rækker længst. Hun bekymrer sig ikke om Ordsproget, at „mange Høns og mange Døtre gør en arm Bonde", men veed, naar det kniber, at forsone Manden med en rigtig velsmagende Æggekage, og den kan en Vesterbo-Bondekone lave som ingen anden i den hele Verden.

Faarene kommer nu daglig ud, og dem faar den lille Dreng sin Hyre med. Det ene efter det andet føder sine Lam paa Marken, og han maa da af Sted

hjem med et lille, nyfødt Lam under hver Arm og Moderen brægende bag efter, thi det er endnu saa koldt, at Lammene fryser ihjel ude paa Marken. Saa længe Lammene svarer deres Moder, gaar alt godt; men tier de, løber hun tilbage for at søge efter dem paa Marken, og brægende for at lokke Faaret eller grædende, eller begge Dele skiftevis, maa den lille Fyr atter tilbage. Flere Gange kan det saaledes gaa om, og er han endelig kommen til Hjørnet af Huset, saa bliver Faaremoderen for det meste klar over, at der har hun ikke født sine Lam; kan han saa ikke faa lokket hende der forbi, begynder det gamle Spil paa ny, og han maa finde sig i at løbe tilbage efter Faaret til det Sted, hvor det har født, for atter at begynde den besværlige Hjemrejse for fra. Lammene har han svøbt ind, som han bedst kan, og ligesaa vogter han sig for at tage paa dem med Hænderne, hvad de ikke kan taale. Har han nu faaet dem hjem, maa han ogsaa se at faa dem til at patte, forfrosne som de er blevet, og saa iler han atter ud til de andre „Fimmerhaler", der naturligvis imidlertid har været ude „at gaa til Skade" paa Rugen eller andensteds. Medens han endnu er langt borte, raaber han: „Puds Hallo!" som om han havde en Hund med, eller „Haj dæ! Graaben!" og saa sætter hele Flokken af Sted i Galop og græsser et Øjeblik efter nok saa uskyldig paa Marken, hvor de maa være.

Naar det lakker ad Aften, siger Lammet: „Aften koldt, hjem, bæ—æ!" og Faaret svarer: „Rusk en Busk eller to, saa skal a følle hjem med dæ—æ!" Men til sidst raaber Hyrden: „Hushjem! Hushjem!" samler Flokken og driver den hjem til Gaarden, og dermed er den Dags Bekymring og Arbejde til Ende.

Tiden nærmer sig imidlertid, da Lammene begynder at lege, og Ungkvæget skal med i Flokken. En skønne

Dag melder der sig 30 Stude og Kvier, større og mindre, til Tjeneste; det er jo nok en stor Flok, men jo større Flok, jo større Ære, og Æren maa der lides noget for, det veed enhver Dreng. Saa tager han Hyrdekæp og Pisk, somme Tider „en Klontkæp" eller „en Kylkæp" med sig, d. e. en Kæp med en Knub paa Enden, som han kaster efter de genstridige Kreaturer, og saa slaar han videre ud paa de store Hedestrækninger, indtil han naar Grænsen for Lodden og en smuk Dag træffer en anden Hyrdedreng, der fra en af de nærliggende Bakketoppe ser ud over den mørke Hede. Dette er et højtideligt, stort Møde! Efter at de første Hilsener er udvexlede, sammenlignes Undersaatternes Antal og Tilbøjeligheder, Farve og Styrke; den, der har den smukkeste og stærkeste Stud i sin Flok, er begribeligvis selv den dygtigste, og det ender saa med, at Flokkene drives sammen, og Studene ægges mod hverandre for at prøve Styrke; derved hænder det tit, at der gaar et Horn i Løbet, hvad der just ikke er saa heldigt. Undertiden driver Hyrderne ogsaa deres Flok ud at svømme, om der er en større eller dybere Vandsamling i Nærheden.

Men det er kun en Gang imellem, at Drengene kan gaa sammen inde paa de store Heder. I Reglen er Hyrden alene, og Ensomheden er overmaade stor og kan for en lille Knægt paa 10—12 Aar næsten være knugende. Træffer det saa tilmed ind med ondt Vejr, Regn og Blæst, kan det nok blive ham for meget, og med Graad i Halsen synger han:

Det regner og det blæser,
og Vinden gør os kold;
Guj naade vi arme Hjøvrer*)
vi krøkker**) til en Knold!

*) Hyrder. **) krybe sammen.

A ſaae til æ Sol,
mi Maw var ſaa hol;
a ſaae til æ Maan,
a var færdig til aa daan;
a fornam i mi Lomm,
der er aldrig en Kromm;
æ Mælmader er ſaa ſmaa,
æ Mælmader er ſaa ſåa,
æ Dawv er ſaa laang,
æ Træſko er ſaa taang,
Guj naade vi arme Hjøwrer,
vi ſkal jo altid gaa!

eller:

Klar op i Sky, læ ræn i Thy!
Klar op hos wus, læ ræn i Mors!
Læ Fowlen flyww, læ Togen drywv,
læ rig Mands Bar*) ſej**) hwot i Dy***),
læ ſatte Mands Bar kom tar†) te By,
howw, gi wus arm Høwrer en bette Kor††) Ly!

Men ſkinner Solen, og Kreaturerne er medgørlige, iſtemmer han maaſke:

Kom hid lille Pig' med di Ku og di Kalv!
Her er Ly, her er Læ, her er Gres til æ Knæ;
her er Piger, ſpinder Guld,
her er Drenge, ſpiller Buld,
her er oprej Sænge og ſmukke Piger aa dans mej!

ſaa er Sorgen glemt, og han giver ſig til at ſøge efter Fuglereder. Der er nu førſt Viberne, ſom ved deres ſtærke Skrigen forraader, hvad de helſt vilde ſkjule; end videre Hjejlerne, af hvilke den ene ruger, medens den anden løber omkring ved Reden og lader ſine ſørgmodige Fløjtetoner høre; og ſaa den ſnu „Tinkſmed" †††), enten han flyver eller ſidder ſtille paa en Knold, „tinker" han,

---

*) Barn. **) ſidde. ***) Dynd. †) tør. ††) Korn. †††) en Sneppeart.

som om han vilde lege Skjul med hvem som helst. Først tror man, hans Rede er der, saa flytter han sig og „tinker“ paa ny, saa man tror, den er der, men Enden paa det bliver gærne, at „Smedden“ har skjult sin Rede saa godt, at Drengen ikke kan finde den. Det kan ogsaa være fornøjeligt nok at se Mikkel Ræv komme luskende eller at se et Par Harer danse af Sted, men Hugormene — ja, de er alle Hyrdedrenges fødte Fjender. Hører han en sammenrullet Hugorm hvæse, er gærne hans første Tanke hurtig at trække Benene til sig, men derpaa følger han lige saa hurtig sin næste Indskydelse, og med et velrettet Slag af sin Kæp knuser han dens Hoved. Dette er imidlertid en farlig Idræt, thi derved faar han Hugormekongen til Uven, og en skønne Dag, mens Drengen sidder ved sin Mellemmad, kommer saa denne — der har en Guldkrone paa Hovedet — med en hel Hær af sine Undersaatter og overspytter ham med Edder, indtil det er ude med ham. Derfor bør man passe paa at slaa Hugormen, inden den kan komme til at „fløjte“ for at kalde sine Kammerater til Hjælp (Vendsj.), og somme Steder slaar man aldrig en Hugorm ihjel, men bærer den forsigtigt bort fra Husets Nærhed, om den findes (Malt H.). Bliver man bidt af en Hugorm, gælder det, hvem der kommer først til rindende Vand, og derfor tager Hugormen sin Hale i Munden og ruller af Sted hurtigere, end en Mand kan ride paa den raskeste Hest; thi kommer den sidst, dør den, inden Solen gaar ned.

Kommer en Mariehøne, „Vor Herres Kokkefowl“ *), flyvende, sætter Drengen den paa sin Haand — saa mange Prikker der er paa Vingerne, saa mange Rigs-

*) Coccinella.

daler vil Rugen komme til at koſte ved Mikkelsdags Tid — og ſaa ſiger han:

O Maan ſka vi baag,
ſaa ſka du ha en ſød Honningkaag,
ſlo Ving, ſlo Ving!

og fanger han en „Mellemmads=Tyv", en Løbebille, ſaa tager han den i Hænderne, klemmer den og ſiger:

Mellemmads=Tyw,
haar du Mued i di Lyw,
haar du Haar i di Man (Manke),
haar du Lyſt, ſaa kom an,
ſpøt Blo, ejſen ſka du miſt di Lyw!

ſaa ſpytter den ſin brune, ildelugtende Vædſke ud, og Drengen er tilfreds.

En god Mellemmad er altid meget værd, men for=nøjeligſt er det dog at ſpiſe Mellemmad i Selſkab med en Kammerat, og ſaa byttes der gærne om, ſaa de deler hverandres Mad. Førſt maa det dog afgøres, om det er den rette Tid; den ene kaſter ſaa Kæppen til den anden, ſom griber den og med Haanden lukket om den ſiger: „Snews"; den førſte ſætter ſin Haand ovenfor, fatter om Stokken og ſvarer: „Snaws", og nu fortſættes Remſen:

Melmaddaws.
Nej, er et ej!
Jow er et ſaa!

Det Ord, ſom den faar, der ſidſte Gang fatter om Enden af Kæppen, gælder; men ſkulde det træffe paa: „Nej, er et ej!" ſaa bliver der gærne taget om igen.

Efter Maaltidet følger ſaa en Kraftprøve. De tager „hel Tægt" eller „halv Tægt", forſkellige Udtryk om Maaden at gribe hinanden om Livet paa, eller de

tager „Bendetag", griber hinanden i Selerne (Bender) foran paa Bryſtet, omtrent hvor Nøglebenet ſidder, og prøver at kaſte hinanden med Ryggen paa Jorden. Den ſejrende er naturligvis „ſtor Karl", men der er for ſaa Kammerater til, at man har Raad til at ſpolere Venſkabet med nogen; den overvundne rejſes, og begge er lige gode Venner her efter. Eller ogſaa prøves der, hvem der bedſt kan ſlaa „Baagſkrald" med ſin Piſk, ſlaa Skraldet ved at ſlaa bag ud med Piſken; at gøre det godt er en ſtor Ære. Kommer der en Regnbyge, vil de ikke ſøge Ly, ſkønt de jævnlig har bygget ſig Smaahuſe af Lyng og Tørv, thi, ſiger Hyrden: „A er ett kommen til Verden for aa krøk', „Krøkily", det er ingen Karl!" Og ſaa ſynger han:

Naar det vil rejn,
ſaa vil alle Piger dejn,
ſaa vil alle Piger baag,
ſaa faar a en Baagerkaag,
ſaa faar du en Skrald aa æ Raag*)!

Saa, naar det lakker ad Aften, holder Hyrden Haanden op med udſtrakt Arm mod Solen og maaler, at Solen er en Time fra ſin Nedgang — en Haandsbredde over Synskredſen er en Time, en Finger et Kvarter — og ſaa iſtemmer han en ſkingrende Viſe, ſaa „de gjaller ſaa vidt øwer Moſer og Kjar":

Gid det haaj væt Awten,
aa a haaj væt i mi Sæng,
aa a haaj haaj en Kjærreſt,
aa a maat leg ve den!
I Morgen er et Mikkelsdaa,
ſaa kan a ſo, hwa a ſka haa,
aa ſaa kan a res aa!

*) Ovnrage.

Skam ska bo imell di Bysens Kjæltringer;
tille op aa silde i Sæng,
Fanden skal være Per Madsens Hjøwerdreng!

Jeg anfører her endnu et Vers, som minder om Ulven:

Mæns a var en lille Dreng,
uted (vogted) For aa Fæj i Eng,
og de lille smaa Lam;
Ulven var mig altid gram,
han kom og vild ta en Lam,
a tow til aa græde,
raabte til den næste By,
saa det skingred højt i Sky:
Ulven vil mig øde, Ulven vil mig øde!
Rasmus med hans røde Haar,
han kom listend med Fork ved Laar,
Konen med hind' Rage,
nu skal Ulven først faa Skam,
han maat til aa slæng æ Lam,
og ej se tilbage, og ej se tilbage!

Saaledes inde paa de store Heder; i de mere beboede Egne vester paa finder Hyrderne lettere hverandre, og der er altid en eller anden Samlingsplads, hvor de kan mødes og lege eller drive anden Tidkort. Først jager de Faarene trætte, hvilket let gøres ved at rende efter dem et Kvarters Tid, og, naar det er besørget, er der mere Ro. Saa skal der handles. En har et Stykke udmærket „Skralderbast" til at flette en „Skralder" til en Piskesmæk med, en anden har en Kniv. „Det er nok af den Slags, der bider alt, hvad den ser!" — „Det er det samme, a har netop skaaret i en Søm med den, det er en gowe Knyw, naarenstid en blywer hwædt! hwa vil do gi faar en?" — saa kan svares i Løjer, som fortalt er: „Jen Mark o en Spark, o en dø Gris o en Ullefis o ti Slav aa en Unkæp!" Sælgeren

roser, og Køberen dadler, det er som ved enhver anden Handel. Byttemidlet er Penge, som Hyrden altid veed at faae fat i; har hans Husbond „Tægtehøveder", d. e. anden Mands Kreaturer i Græs, saa faar han altid et Par Skilling i „Hornpenge", og nu og da atter et Par Skilling for at se til med dem. I gamle Dage gik Handelen med Knapper; der var „Bjænn" og „Metals", der var „øwerkle" (overtrukne), og der var „taappe" (toppede); men særligt kostbare var de store, flade, tommebrede Metalknapper, „Howeldrejer=Knap" *) med en Top i Midten, og som lignede en Skjoldbukkel i for=mindsket Maalestok; „ywløs Knap" derimod var de mindste Skillemønter **).

Men ogsaa adskillig Haandgerning dreves. Drengene plukkede „Haarkamper", Stængler af en Sivart (Juncus squarrosus), skrabede dem og flettede Snore og Reb og undertiden et Stykke til Hovedlaget paa en Hest. Nælder kunde ogsaa benyttes til sligt. Nu og da morede de sig med at tænde Baal; har man et Brændglas, gaar det nemt, men Staal og Sten tillige med et Stykke Fyrsvamp kan ogsaa gøre det. Er der først Ild i Svampen, tager man en tør Hestepære, kradser et Hul i den, og anbragt i dette bliver den brændende Svamp holdt oppe i Vejret med en Tot tørt Græs eller Tang derom, og Baalet er tændt i et Øjeblik; inde paa Heden saar man saa undertiden en vældig Hedebrand i Tilgift. Een har medbragt Gulerødder, en anden løber til den

---

*) Huldrejerknap.

**) Andre Steder nævnedes Knapperne efter Værdien: Jenneser, Toeser, Fireser; i Vendsyssel var „Norskere", gammeldags konvexe Metalknapper, rare og gjaldt 3, medens Øjet og Bunden smeltedes af en anden større Slags Knapper, og det halvkugleformede Stykke, der blev tilbage, kaldtes „en Kube" og gjaldt 2.

nærmeste Kartoffelmark og „vrader“ ved et Par „Stammer“, og, hvad den, der selv har været med, vil bevidne, saaledes stjaalne og saaledes stegte nydes Kartoflerne med dobbelt Velbehag.

Saa bliver der vel ogsaa Lejlighed til Leg. En er Bjærgmand, de andre plukker Græs paa Bjærgmandens Høj og synger:

Bjærremand, Bjærremand blind,
er du her ind?
A ska før dæj ud med sejsten Egepind,
sir osaar aa sir obag,
aa sir ved hver en Si!

Bjærgmanden kommer nu farende, og Børnene flygter hver til sin Side; fanger han en, gælder det for ham at vriste Fangens Haand op og tage Græsset; kan han det, er han fri, og den anden tager hans Plads. Eller ogsaa „klinker“ de, leger Tagfat over Grøfter eller Søjepytter*), og der er stor Fryd, naar en springer for kort og med et Klask falder i Vandet. En anden yndet Leg er „at kaste Kniv“. Hele Flokken sætter sig i en Kreds, een har en temmelig stiv og spids Lommekniv, som han tager frem og lukker op, og Legen begynder. Som Indledning siges: „Edel fedel stedel, stik i Jord!“ Det gælder at kaste Kniven saaledes, at den bliver staaende med Spidsen i Jorden. Først gribes Kniven ligefrem ved Skaftet, og man kaster den med Spidsen ned foran sig til følgende Rim, een Gang for hver Linie:

Knyw,
sto styw,
sto lig op!

---

*) Søjer: Strand-Vejbred (Plantago maritima).

Dernæst lægges Kniven løst oven paa den udstrakte flade Haand og kastes atter, idet det hedder:

Jen o æ Haand,
tow te en Aand (And),
trej te en Andering (Andrik)!

Tredje Gang lægges Kniven oven paa den knyttede Næve og kastes til Rimene:

Jen o æ Næv,
tow te en Tæv,
trej te en Hammelstok!

Saa sættes Knivens Od paa den lille Finger, idet Opgaven bestandig gøres vanskeligere med at faa Spidsen til at fæste sig i Jorden, og kastes saa atter:

Jen o æ Finger,
tow te en ligger,
trej te en stor op igjen!

Dernæst gribes Kniven med Tommel- og Pegefingeren om Odden og skal nu kastes saaledes, at den vender sig i Luften; denne Gang gentages det fire Gange:

Snap jen,
snap tow,
snap trej,
snap op snap!

Endelig holdes Kniven med 3. og 4. Finger over Skaftet, Pege- og Lillefinger under, og nu siges:

Skrøw vidt,
skrøw tit,
skrøw aaller mier,
skrøw naak en Gaang,
skrøw jen Gaang te,
skrøw mi Oldemor op,
skrøw Opskrøwt!

Hver Gang et Kast mislykkes, begynder den næste. Den, der bliver sidst helt færdig, skal „have Græs". En Haandfuld skæres saa fint som muligt, Drengen skal staa og gabe saa højt, han formaar, og maa med Kniven skærme sin Mund, medens en af de andre kaster ham med et rask Greb hele Gabet fuldt af det smaatskaarne Græs, saa at han hoster og spytter, og saa kan Legen begynde for fra.

Er Børnene trætte af at lege, fortælles der „Gættelser", f. Ex.:

Her Si æ D,
der Si æ D,
med Krys og med Kras og med Kringler o!*)

Opløsning: en Kobbersøsling.

Eller ogsaa er det „Eventyr" eller „Remser". Som f. Ex.:

„Jeg var endelig ogsaa med til Bryllup. Det var langt ud paa Natten, inden jeg gik derfra, og de vilde for enhver Sag have beholdt mig noget længere. Jeg fik dog ikke Lov til at rejse, inden de havde givet mig noget med af Bryllupskosten. Jeg fik Øl i et Klæde og Brød i en Flaske, og saa gav de mig en Papirskjole og en Smørhat og et Par Glas-Træsko paa mine Fødder. Den Gang jeg saa kom uden for Døren, smeltede min Smørhat, saa det løb ned om Ørene paa mig, og da jeg kom ud paa Stenbroen, gik Træskoene i Smadder, og da jeg kom ud i Blæsten, saa blev min Kjole helt splittet ad. Saa vilde jeg have en Bid Brød at styrke mig paa, men da jeg slog Flasken i Stykker, faldt Brødet i Skidtet paa Gaden, og da jeg vilde drikke mig en

---

*) Denne Side af Aa,
hin Side af Aa.

Taar Øl og aabnede for Tørklædet, saa løb Ølket ud i Rendestenen. Saa stod jeg der, nøgen og barfodet og sulten og tørstig, men i det samme skød de med Kanoner for Jesper og Prinsessen, og som jeg nu stod der, kom der en Kugle flyvende forbi, men jeg var kvik paa det og sprang op paa Kuglen, saa jeg blev skudt lige her hjem til jer andre for at fortælle denne her Historie."

Eller Remsen om Manden, der tæller sine Faar og skælder sin Kone ud:

Kommer du nu? — jen!
Hur haar du væt henn? — tow!
Du løver imell — tre!
aa — fir!
besteller ett — fem!
for æ Fø, — sæjs!
Guj naa mæ, — syw!
om a — aat!
ret læng — ni!
ska behold dæ! — ti!
Men, bi du te imaan, —ølle!
a ska slaa dæ, — tøl!
te du ska leg, — tretten!
te du ska kryv saar mi Færrer! — sjowten!
Aa du vil forby mæ — femten!
aa go til Kroes — sejsten!
aa drek, — søten!
aa du gor sjæl i æ Bøj — atten!
aa slarrerer, — nitten!
Skam ska sættes i di Lyw! — tyw!

Een Byderemse har jeg alt nævnet, men der er saare mange foruden.

„At Køerne bisser hjem, naar det er varmt Vejr, det er ikke saa ubegribeligt," udbrød Manden, „men at de netop bisser hver Søndag Formiddag Klokken 10, det begriber jeg ikke!" Hyrdedrengen kunde nu saa godt

have forklaret ham det. Der er nemlig et Hyrderim saalydende:

Gulleros aa Silkitop aa Rønn,
di eder aalle Hawer op, der gror i waar Grønn;
bes i æ Kuiven,
bes aa æ Kuiven,
bes hjem i Klowiw*),
læ Høiveren sowiw,
læ Downen**) blywiw,
læ Fowlen flywiw,
halow, halow, halerrrrr,
Skiterrrre!

Dette Vers synger Knægten, snurrer dygtigt paa r'et, efterligner de store Bremsers Summen, og det varer saa ikke længe, før end Køerne begynder at løfte paa Halen. Først sætter een af Sted og river Stagen op, saa hele Flokken bag efter, og Drengen faar da Lov til at binde dem ind hjemme og være fri den Gang; thi Køerne kommer i Vesteregnen hjem hver Middag og hver Aften, ikke løse i Flok, men „koblede", tre eller fire i Rad. Den forstandigste og paalideligste er „Haandko" eller „Ledeko", som fører Koblet og tillige gærne bærer Drengens Kølle hængende ved det ene Horn. En Dag hørte jeg i Afstand en skingrende Barnestemme:

„O Susanne, o græd . . .

No Broge, ka do go! — æ do saa swaalten, Skimmel? — Hwa, ka do et taarre dæj sjæl, Silketop? — Do ka ejsen trow, te a ska lær' dæj!

O Susanne, o græd dog ej for mig,
Jeg gaar til Kalifornien, det er et Land for mig!"

---

*) Bøjlen, hvormed Koen bindes i Stalden. **) Dunene.

Det var den lille Hyrdedreng, der ordnede sit Kobbel.

Paa varme Dage, naar Køerne er utaalmodige, kan Drengens Hverv være vanskeligt nok, men lille som han er, veed han at tiltale de store Køer, snart mildt bebrejdende, snart tordnende med de vældigste Eder og de grufuldeste Skældsord: „Din As, din Rawnas, dit Døjvels Kre!“ indtil alt kommer i Orden, og naar man kort efter træffer den lille Knægt i Færd med at vaske sig ved Vandtruget for at blive ren til Middags=bordet, ser man lutter Smil, klare Øjne og et lyst, sol=brændt, glad Barneansigt: Torden renser Luften, og et Maaltid Mad er den hulde Trøster i al Modgang!

I Hyrdedrengens Liv er der to Mærkedage; for den ene kan jeg kun støtte mig til de ældres Beretninger. I Pinsen smykkedes en „Pinsebrud“, der drog Byen rundt med to „Brudepiger“ foran sig og samlede ind til Gilde; dette er alt blevet omtalt.

Saa er der Syvsover=Dag. Mangen en Hyrde her i Egnen lægger sig Natten før til Køjs i Klæderne og holder sig vaagen, det meste han evner; thi det gælder at komme først ud med Kreaturerne Syvsover=Dags Morgen. Den Dreng, der faar sine først ud, er „Konge“, den anden er „Dronning“, den tredje „Stodderkonge“; men den, der kommer sidst, bliver „Syvsover“, og:

Syvsover
faar ingen Dower!

Den, der kommer sidst ind om Middagen med Køerne, er „Græjstyw“, og:

Græjstyw
faar undt i æ Lyw!

og den, som kommer sidst ud om Eftermiddagen, er „Tallerkenslikker“. Og saa driver Børnene om muligt Køerne atter hjem Klokken 4 om Eftermiddagen; thi den, der kommer sidst, er „Natravn“, og:

Natravn
gør ingen 'Gavn!

Benævnelserne er dog noget skiftende, men dette har mindre at sige. Røre er der den Dag i Børnenes lille Samfund, og der fældes bitre Taarer, naar en har det Uheld at blive forsinket.

Andre Steder, f. Ex. i Slaugs Herred, er det Pinsedag, det gælder. Hyrdedrengen, der kommer først ud, er „Konge“, den næste er „Dronning“, saa kommer „Tjener“ og til sidst „Svinepiger“. Dog maatte ingen komme paa Marken, før Sol stod op: drog en ud før Solopgang, hed han „Morgensvane“ eller „Sodstang“. Den, der bragte Kreaturerne først hjem om Eftermiddagen, var „Aftenkonge“, og den, der kom sidst, ligesom her, „Natravn“; men „Svinepigeren“ og „Natravnen“ fik der „Lusekonge“ som fælles Navn.

I Holstebro-Egnen er Pinsedag ligeledes Mærkedagen. Hyrden, som Pinseaftens Dag først kommer hjem, „gjenner æ Kaak te æ Raan“*); den, som kommer sidst, er „Natravn“. Den, som først kommer op Pinsemorgen, er en „Morgenkat“ eller „Hønshøwer“; den, der kommer sidst, „Kur-yw“ eller „Pinsegris“ eller „Swinhøwer“ eller „Lusekonge“. „Svinehyrden“ drilles saa med et Rim:

Swinhøwer swet,
gæn di Sow te æ Klet**)!

---

*) jager Hanen til Rane. **) Klit.

Mere kan ikke meddeles af det. Om den, som først faar Kreaturerne ind om Middagen, hedder det:

Mejdas Slat'
laawer æ Mjælk fræ æ Kat'!

Aftenen før St. Hansdag, fortælles fra Vendsyssel (Øster Hjermslev), gjaldt det for Hyrderne at faa Køerne ind i passelig Tid hverken for tidligt eller for silde. Den, som kom først, hed „Loplee" (luk Leddet op), den næste: „Sen Hans Forjaweri", den følgende: „Sen Hans Forjaweris Plawer"; derefter fulgte „Kejseren", „Kongen", „Tjanstawi" (Kærnestaven) og til sidst „Nætrawni". Naar Køerne var kommet hjem, pyntedes en af de smukkeste med Baand og Blomster; den lille Hyrdedreng satte sig op at ride paa den, en Hyrdepige trak den, og saa gik Toget rundt i Byen; hvert Sted fik de et Par Skilling, som „Kejseren" derefter delte ud. Om Aftenen tændtes saa „Vaageild", der brændte til Midnat, og ved den samledes Ungdommen. Pinsedags Eftermiddag har enhver Hyrde Frihed, og der er Dans et eller andet Sted paa en Lo, hvor der trakteres med Mjød og Hvedebrød.

Fra et nordligere Sogn sammesteds kan endnu oplyses, at, naar Køerne kobledes tidlig Midsommeraften, havde Hyrden flettet en Krans af Blomster og grønne Kviste og en Sivhat. Det var passeligt at koble med Anstand; den, som løb ilsomt omkring, kaldtes „Løbskitj" eller „Tjanstawi", og den, der blev sidst færdig, „Nætrawni". Saa blev Flokken dreven hjem, Sivhatten tog Hyrden paa sit Hoved, og Kransen sattes paa „Haandkoens" Horn, den kaldtes St. Hansko, blev i Hjørring ført gennem Gaderne og Hyrderne fik Smaapenge til et Gilde.

Gennem dette Liv og denne Syssel uddannes baade

Mand og Kvinde, thi der findes saare faa, som ikke har været Hyrde, i det mindste et enkelt Aar; deraf Forstanden paa Dyrene og deres Værd og Omhuen for dem.

d. Kvindens Stilling.

Ridderlighed mod Kvinden som den svagere kan næppe ventes hos et stærkt arbejdende Folk, der gennemgaaende sidder i smaa Kaar, hvor Arbejdsdygtighed og Udholdenhed til Slid vejer saa overmaade stærkt i Vægtskaalen, og hvor Øjet er fæstet saa energisk paa Vinding og Udbytte, at denne Tankegang endogsaa har kunnet afpræge sig i et Ordsprog som det bekendte: „Bedre godt lokket, som ringe gift", med andre Ord: en forført Kvinde, der faar god Betaling for sit Fejltrin, er bedre stillet end den, der har faaet en fattig Mand; det kan der i det mindste ligge i Udtrykket „ringe gift".

Samler jeg enkelte af Udtrykkene, der angaar Kvinden, sammen, saa hedder det: „Tre er der Lære i: en Karl, en Hund og en Hest; tre er der ingen Lære i: en Kat, en Ko og en Kvinde." Hustruen skal blive ved Huset:

„Æ Kat, æ Kun' aa æ Klæmm*)
skal aalti ve æ Hus blyw hjemm!"

Manden kan uskadt færdes i det fremmede. Om en fin Hustru hedder det: „Et hvidt Øg skal ha møj Strøels", d. e. det koster meget at bevare det fine Udseende. Der siges end videre: „Den, der har et hvidt Øg og en fin Kun', er aaller Saarre forun"**), og: „Manne Dætterer og manne Høns, de gi'r en arm Bonde". Et Ordsprog svarende til det norske, da Manden

*) Ildklemme. **) uden Sorg.

fortalte, at hans Kone var død, og Naboen svarede: „Tak du Gud, det ikke var din Ko," kender jeg ikke paa Fydsk; derimod hedder det om det andet Ægteskab: „Hvor der kommer een Kiste ud, kommer to ind", men ogsaa: „Mange Koner giver røde Øjne og mange Senge". Skønhed agtes som sagt kun ringe, f. Ex.: „De blankeste Møer, de skidneste Søer"; samme Billede er anvendt om den uordentlige ødsle Kvinde, om hvem det hedder mere sandt end smukt: „Jæn Sov ka vræ r*) lisaa møj ud, som ti Gaalt ka slæv ind". Den arrige Kvinde er „Husengel og Gaaddøwel" **), hedder det; „hvor der er mange Skorstene paa et Hus og mange Kvindfolk i et Hus, staar det ilde til". Der spørges: „Hvad er surere end surt?" Svar: „En gammel Kvind lagt over en Eddiketønde." „Den Dag, Kvindfolkene brygger, skal man binde det ene Ben op paa dem, at de ikke skal hente for meget Vand og komme i Øllet." I det hele er „Kvindfolk onde at have, men værre at miste".

Om Forstaaelsen mellem Ægtefolk siges, at „Konen skal raade een Dag om Ugen, men hun maa ikke vide hvilken". I Huset skal hun raade til „Foderlo-Døren", d. e. Indgangen til Stalden; og saa kommer hertil den almindelige Klogskabsregel: „Dersom du hvæsser din Le, naar du gaar fra din Eng, og kysser din Kone, naar du staar af din Seng, saa har du altid en skarp Le og en mild Kone."

Til de smaa Opmærksomheder mod Kvinden fra Mændenes Side, som hører sig til i vor Kreds, kender Bonden lidet eller intet. Kvinderne gaar sædvanlig først ud af Kirken, men ellers ser man i Reglen, hvor Karl og Pige eller Mand og Kone følges ad, at Manden gaar forrest, medens Kvinden kommer gaaende i en lille

---

*) rode. **) Gade-Djævel.

Afstand bag efter. Dermed skal dog ikke være sagt, at ridderlig Tænkemaade fattes lige over for de svage eller skrøbelige, eller at der intet Hensyn tages til Kvinden; dette gøres der ganske vist, ja endogsaa i meget høj Grad, og meget skydes ind under Hustruens Afgørelse: „Hvis min Kone da synes om det," hedder det, — men udad til, i det ydre daglige Samvær og i Selskabslivet, ses og mærkes det kun lidt.

e. Omgangsskikke.

Naar Manden rejser ud, giver han ikke sin Hustru Haanden eller et Kys, thi det er ikke Brug, men han nøjes med at sige: „Nu maa I have Farvel," eller: „Nu rejser a," og naar han kommer hjem, hedder det, lige saa tørt: „Her haar I mæ igen!" Hvad man kunde kalde høflig Form, bruges kun saare lidt, alt gaar saa fordringsløst til som vel muligt. Møder man et Menneske, er Hilsenen: „Godaw!" og der svares: „Godaw!" eller af de gamle: „Tak!" Er det en Bekendt, føjes i Hilsenen til: „Tak for sidst!" hvorpaa der svares: „Selv Tak!" Og hvis der berettes om et uvenligt Møde mellem to, vil Fortælleren ikke undlade at føje til: „De sagde rigtignok ikke hverandre Tak for sidst!" Kommer man forbi Folk, der er ved deres Arbejde, hilses med: „Godaw, aa Gu' hjælp!" hvortil der svares: „Tak!" — og det hører til Høflighed at standse og veksle et Par Ord om Vejr eller Vind. Kommer en vejfarende Mand forbi, hører det til efter Hilsenen at sige: „Med Forlov at spørge, hvor er den Person fra?" eller: „Hvor er de Heste fra?" og, naar saa Svaret er givet herpaa, meddeles overmaade villig alle ønskede Oplysninger. Følgende er blevet mig fortalt af en Bekendt — uden at jeg dog tør indestaa for Beretningen

i dens Helhed — om en Mand, som for en Del Aar siden rejste tværs over Heden øster paa. Som han en Aften kom forbi et ensomt liggende Hus, blev han opmærksom paa, at der var raget en Dynge Aske ud, uden at Emmerne var slukkede, og som Vinden tog fat i den, fløj Gnisterne om Huset. Han sprang derfor af Vognen, løb ind, og uden at hilse sagde han til Folkene: „I skal vare jer for Ildløs, Gnisterne flyver om Huset", men fik ganske rolig til Svar: „Med Forlov at spørge, hvor er den Person fra?" — og først da det Spørgsmaal var besvaret, fulgte en venskabelig Tak, hvorpaa Folkene gik ud og slog Vand paa Asken. Saa stor er Skikkens Magt.

Hilses en Person, uden at denne besvarer Hilsenen, noteres hans Uhøflighed med et: „Det har nok frosset haardt i Nat!" — nemlig saa haardt, at vedkommendes Mund er frosset til; eller med den mere fyndige Bemærkning: „Du har nok laant din Mund ud til at køre Møg i!"

Træder man ind i et Hus, hilser man Manden i Huset med: „Godaw!" og er der en fremmed til Stede, byder man ham: „Walkommen!" — Hos enkelte meget gamle har jeg set, at den gamle Mand eller Kvinde har kysset sin Haand og derpaa rakt Gæsten den; sammenlign den sædvanlige Talemaade „at modtage med kyst Haand", som herved finder sin Forklaring. — Husbonden fortsætter saa: „Kom fraa æ Dør!" eller: „Kom bejer ind!" hvorpaa man faar Plads anvist paa en Stol foran Bordet. Bydes der noget, er det et Glas Brændevin eller Vin med Smaakager. Bliver den fremmede ellers trakteret, f. Ex. med Kaffe, sidder Manden sammen med sin Gæst ved Bordet, medens Husmoderen gaar frem og tilbage mellem Stuen og Køkkenet og varter op; bliver der Lejlighed til det, vil hun maaske selv

drikke en Kop med under Samtalen, men uden at sætte sig ned. Skikken maa skrive sig fra den Tid, da Husmoderen var alene om alt Arbejde. Jeg har en Gang set en gammel fin Kvinde, iført det gammeldags Korsklæde med „Storrer" — krusede, stivede Strimler —, komme ind i en Gildessal og med en Mine som en Fyrstinde frembære sin Hilsen: „Walkommen aall og hvær i æ Stoww!" Kommer man ind, hvor Folkene sidder ved Bordet, hilses: „Sen Gott!" (segne Gott) eller: „Walbekommes!" og der svares: „Tak!" Rejser man sig fra Middagsbordet i et Selskab, rækker alle Gæsterne hverandre Haanden og siger: „Tak for Mad!" Husfaderen eller Husmoderen opfordrer Gæsterne til at spise med et: „Maa et ett vær en Støk mier?" — „Fo en Bet Kaag endno!" — „Du er obag, nu maa du vær' saa guwe aa stræv!" — „No, Folkens, I maa pres jer sjæl!" — „Maa a ett skænk' en Dram mier, en lille, hal Dram?" — „Jow ves! Vi ska ha waas en Tændstikker*)!" Ved Selskaberne i ældre Tider tog Gæsterne altid deres egen Kniv og Gaffel med sig, og jeg tror at kunne mindes fra Barndomstiden, at Skafferen, naar han opfordrede Gæsterne til at spise, tilføjede: „Vær nu saa guwe aa dræj (drag) Djer Knyw aa skær Dem en Støk Brø!"

Jeg vender atter tilbage til Høflighed mod den enkelte, fremmede Gæst. Husfaderen siger: „Sid bedre op!" Den fremmede svarer spøgende: „Nej, a vil ett sed for æ Bordend', der ku' komm' en Krawer**)," eller Husfaderen siger: „A vil sjæl sed for æ Bordend', a betal sjæl æ Skat!"

En Historie fortælles almindeligt, jeg tror om Amtmanden i henfarne Dage i Ringkøbing eller en anden fin Mand, at han traf at komme ind i Hagebro Kro ved

*) En Slutningsdram. **) En, som kræver Penge.

Skive og forlangte noget at spise, og han sluttede sin Ordre med Ordene: „men sagtens saa lidt Skidt i som muligt!“ Værtinden tav, gjorde alt rede, der var rent og pænt dækket op; hun satte stilfærdig en Tallerken Snavs paa Bordet, idet hun sagde: „a plejer ikke at komme Skidt i min Mad, og a kender ikke hans Smag. Da han ønsker noget, maa han helst tage, som han synes.“

Til Afsked siges: „Fawal, Helsen hjemm!“ og der svares: „Fawal! Tak, de skal a bestelle!“ Vester paa siger de gamle til den bortdragende: „Guj vær mæ dæ!“ eller: „Guj i Wold!“ og der svares: „Tak!“ — Er der Tale om en Tjeneste, hedder det: „Kan a kom af mæ Tak?“ — „Manne, manne Guds Lønn!“ Gør man et godt Ønske for et sygt eller bedrøvet Menneske, lyder Svaret: „Hør 'et, Guj i Himmerig!“

Fortælles der noget, er det høfligt at sige: „Det kan nok være,“ eller: „Det kan nok være sandt!“ og behøves der en Forsikring: „Det er møj sand,“ — „det er swaar ves“, — „det skal nok sæd*)“. Betvivler vedkommende Rigtigheden af det fortalte, hedder det derimod: „Der vær saa møj soi**), det binder it aalt!“ — eller: „Den vil vi sæt en Frimærk o!“ eller: „Den vil vi slaa op o æ Bjælk!“ — Jeg kan ikke holde en lille Fortælling tilbage, om den end ikke hører her hen. Der har været en Skik, der nu synes at skulle ophøre, at Karle og Mænd en Tid af Aaret tog Tjeneste ovre paa „Øjlandene“, Før, Sild, Rømø og „Polverm“, for at tærske. En Husmand rejste der over, som han plejede, og Konen gjorde sig ingen Bekymringer i den Anledning, før en Dag det Tordenbudskab kom, at Færgen fra Daabøl (Dagebøl) var kuldsejlet og hendes Mand druknet. Hun klædte sig i Sorg og tog alvorlig fat paa at indrette sig i sin Enkestand, saa hun kunde bjærge

*) passe. **) der bliver sagt saa meget.

Brødet til sig og Børnene. Da kommer en Dag en af Byens andre Husmænd ind til hende fra Før med Hilsen og Bud fra hendes Mand: han havde det godt, Fortjenesten havde været god, og han kom hjem til hende om nogle faa Dage. Hun kunde ikke ret besinde sig det første Øjeblik, men saa foer hun ud, løb Byen igennem for at sige det til Slægt og Venner og raabte midt imellem Graad og Smil den ene Gang efter den anden: „Guj ha Low, der æ Løwn til!“

Titler er Bonden ikke synderlig sikker paa, som rimeligt er, og han kan nok komme til at kalde en Kammerherre og Jægermester: „Hr. Kammerjæger!“ En Gang har jeg til min store Morskab hørt en særdeles oplyst og dygtig Bonde, der vilde takke Amtmanden for et Dannebrogskors, titulere ham: „Deres Højærværdighed!“ Navnet „Fader“ for Præsten er vist gaaet af Brug, jeg har aldrig hørt det; i Sønder-Jylland hed Præsten altid i Tiltale: „Herr!“, i Omtale: „Æ Herr“. Til Forældre og gamle siges: „J“; at sige „du“ til en gammel er usømmeligt, thi „han kunde jo være Fader til dig“; ellers er den sædvanlige Tiltale mellem Mand og Mand altid: „du“. De gamle paa Gaarden kaldes: „waar Faar“, „waar Muwer“, og der tages tit meget Hensyn til deres Vaner eller Ønsker. Bonden paa Gaarden nævnes „æ Mand“, og Mændene og Hustruerne nævnes ved deres Fornavne med Tilføjelse af nærmere Bestemmelse, som f. Ex.: „Tammes a*) Kræstens“ eller „Jens i æ Sig**)“ eller „Lille Søren“ osv., hvorimod Kirkebogens Efternavn som oftest kun bruges lidt; men dette er jo ikke saa underligt, da Pedersen, Jensen, Hansen i Virkeligheden ingen Kendingsnavne er. Det er en Gang hændt mig i Angel, at et hæderligt Ægtepar

---

*) a = af (fra). **) Lavning.

vilde have „Guldkost" (Guldbryllup), og Kirkebogen blev søgt frem. „Hvad hedder J?" — „Peder Hansen; ja, de kalder mig jo nok Peder Bunsen, men Hansen er da det rette Navn." Saa søgte jeg med god Vilje og fandt omsider Mandens Navn, der ikke var Hansen, men Jessen. Derfor bruger man andre og bedre Kendingsnavne: „Lamm Lorens", „Æ lille Mand", „Pæjer fraa æ Kjar", „Æ Røhuvede" o. s. f. Men nævnes en Mand f. Ex. „Jens Sofie", er det sikkert, at Konen raader. I alle de Sogne, hvor jeg endnu har været, har der boet baade „Provster", „Præster", en enkelt „Doktor", en „Bisp", ogsaa en „Tambur", „Matros" og „Poder"*), Navne, stammende fra Tjeneste eller tidligere Livsstilling for vedkommende selv eller hans Forfædre baade i tredje og fjerde Led tilbage eller for saa lang Tid siden, at ingen kender Oprindelsen. Ejendommelig er den Maade, hvorpaa man hjælper sig ud af Vanskeligheden paa Fanø; der nævnes nemlig ofte tre til fire Slægtled for sikkert at tage Kending paa en Mand. „Hvem var det?" — „Aa, det var Pæjer a Sørens, a Hansæs, a Kræstens!" — det er: Peder, Sørens Søn, Hansæs Søn, Kristens Søn. Til Slut en lille Krønnike: To Præster og Degnen kom som Gæster hos en Bondekone, hun satte Mad for dem og bad dem tage for sig: „Vær saa gowe, Hr. Pastor!" lød hendes Indbydelse til den fremmede Præst; „Faa jer naat Mad, Hr. Jens!" til hendes egen Sognepræst; men til Degnen sagde hun: „Æd, mens I gider, Mikkel Degn!"

f. Høstskikke.

Til Høstarbejdet knytter sig nogle Skikke, blandt hvilke jeg skal omtale et Par. Her er da først at mærke,

*) Gartner.

at der hugges „Briller" i Engen hos den Mand, som kommer bag efter med sin Høhøst; men hvad denne Figur som en Brille, der hugges i Græsset, betyder, kan ikke oplyses. Fra Vendsyssel meddeles, at, kan man fange den, som hugger Briller i Græsset, faar han Prygl af Strygen, til han naaer Skellet, men ikke der over. Saa kommer Kornhøsten. Om den og de Skikke, der knytter sig til den, kunde være meget at fortælle. Det

71. Høstarbejde.

er jo saa naturligt, at den Tid bliver en Fest, da Bonden faar Løn for Aarets Arbejde, og

„tung ruller lange Høstvogn til By med Markens Skat,
men let og rask paa Stænge gemmes Skatten,
paa Marken er Færdsel fra Daggry til Nat,
om Liv sjunger Dagen fro til Natten.

Et Par enkelte Træk kan jeg vel drage frem. Kommer Gaardmanden, om han da ikke selv gaar forrest i Arbejdet, ud at se til sine Folk, eller tilfældig en anden kommer, „lægger Opbinderen Baand" for ham, Folkene holder op med Arbejdet„ og han maa give Brændevin. Der er nok de Steder, hvor han bindes med et af Baandene og maa løse sig med Løfte om et Gilde med

god Mad og Drikke. Naar det sidste Stykke Korn høstes, hedder det her almindeligt: „Saa, nu skal vi have Haren grebet!“ — I Fyn og Sjælland hedder det derimod: at fange Ræven, eller: drive Ræven ud; i Nord-England er det en Hest og i Tyskland en Ulv, Tyr, Kat, Buk eller Bjørn. Mange Skikke knytter

72. Høstskik fra Sønderjylland.

sig til det sidste Neg af hver Kornsort, man har nok forestillet sig, at det gemte i sig det gamle Aars hele Livskraft og Frugtbarhed, der atter skulde overføres til det nye. En maatte jo faa „Gammelmanden“. Neget blev jævnlig ved Pinde omdannet til en Menneske-skikkelse, blev pyntet med Blomster og Grønt, sat paa det sidste Læs og kørt under Sang og Klang hjem. Der var de Egne, han blev sat paa en Hest, Forkarlen bag

ved ham, „fordi det gamle Menneske let kunde falde af", og saa blev han fremvist til Venner og Frænder i Byen, som endnu ikke havde ophøstet. Til sidst gaar Turen hjemad, forrest en eller to med Harmonika eller Fiolin, derpaa „Gammelmanden" til Hest, saa Karlene med deres Leer og sidst Pigerne. De gør Holdt foran Vinduerne og viser „Gammelmanden" frem, Karlene stryger deres Leer og klinker paa dem. Bonden kommer ud med

73. Høstgilde.

Brændevin, „vor Mo'r" byder Hvedekage, Pigen et Krus med gammelt Øl og saa faar de Løfte om en glad Eftermiddag og et Høstgilde. Det sidste Neg har forskellige Navne, almindeligst her er det „Enken" eller „Enkemanden"; er det en Pige, som binder, faar hun naturligvis Enkemanden. I Vendsyssel hedder det en „Stodder" og køres hjem, beklædt med Pjalter; paa Samsø og i Fyn hedder det „den gamle" og paa Sjælland „Kællingen"; den, som faar Rugkællingen, skal ved Høstgildet sidde i Bagerovnen, den, som faar Havrekællingen, i Skæreloen. Længere nord paa i Jylland

kaldes det sidste Neg „Ritten“, og der skelnes mellem „Rug=Ritten“, „Byg=Gonis“, „Hvede=Trold“ og „Havre=Hwæs“. I Lemvig=Egnen og flere Steder er det en hel Begivenhed at faa „Ritten“, og den volder bitre Taarer, derfor afslaas det sidste Korn og lægges i saa mange Bunker, som der er Bindere, Avlskarlen tæller da til tre, hvorefter hver da griber sit Neg og binder det, saa faar man retfærdig Afgørelse. „Byg=Ritten“ er den værste at faa; den bliver pyntet, og Pigen, som faar den, maa bære den hjem, hængende

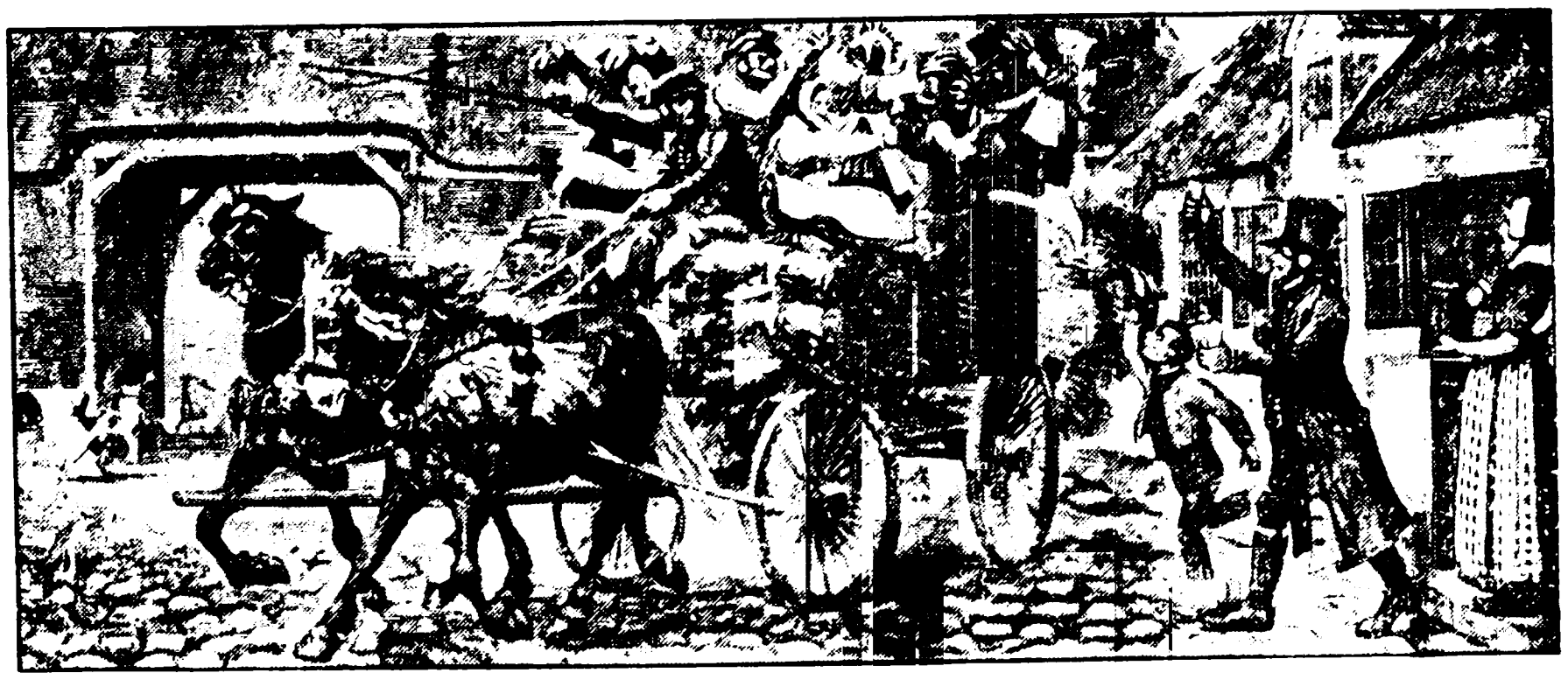

74. Det sidste Læs føres hjem.

om Halsen, og bliver drillet med den paa alle Maader. Den Pige, der fik „Havrestodderen“, kunde ikke slippe for at danse med ham ved det lystige Høstgilde, han var hendes Mand. Ogsaa siges om det sidste Læs „at føre med Tusseren*)“, og naar man bliver færdig før Naboen, saa „faar han aal Tusseren og Frøern“. Det sidste Læs hedder i hele Vest=Jylland „æ Kwæjlas“ (Kvæde=læs) og føres hjem under Sang og Lystighed; det bliver gærne læsset lille, for at alle Folkene kan sætte sig op paa det. I Sjælland smykkes Hestene, og det føres

*) Tudserne.

hjem under Hurraraab; i Flensborg=Egnen, i Sundeved og paa Als hedder det at køre med „Fokken“. Naar det sidste Læs er inde, møder alle Høstfolkene op for Døren og „stryger for Kaalen“, d. e. truer med at hugge Kaalen af, om det ikke bliver afværget, hvilket sker paa den Maade, at Husmoderen kommer ud og

75. Karlene stryger for Kaalen.

skænker for dem*), — jeg har i Angel ogsaa set Pigerne drikke deres Snaps, — og der bliver givet

*) Efter gammel Skik hedder det i Vest=Slesvig, at „Manden“ skal gribes i Rugen, hvilket sker saaledes: naar det sidste Skaar er høstet, kaster alle Arbejderne Leer og River og griber Manden, som saa maa løskøbe sig med et Gilde; Konen skal gribes i Byggen, Karlen i Havren og Pigen i Boghveden.

Løfte om Høstgilde, „Opskøver". Paa nogle Steder holder man for, at det første Neg, som kommer ind, stiltiende skal kastes hen i en Krog med de Ord:

Der, Mus, har du dit,
lad mig beholde mit.

Andre (Nord-Slesvig) siger, at der skal sættes tre Kærve hen og siges:

De tre første Kærve, jeg bringer i Hus,
dem rækker jeg hen til Rotter og Mus;
disse tre Kærve, dem maa de fortære,
at røre det andet de skal lade være!

Men ogsaa paa Medardus-Dag (8. Juni) er det godt at sige:

Rotter og Mus
bliver fra dette Hus;
Medardus.

Sætter Konen i Huset det første Neg hen, skal der i det kommende Aar fødes flest Hundyr paa Gaarden; gør Manden det, bliver der født flest Handyr.

Den, som først bliver færdig med sit Høstarbejde, kan sætte en „Fissemand" (søndre Nørre-Jylland) over paa Naboens Lod, d. v. s. en udpyntet Dukke med en Rive og gærne forsynet med en Seddel eller et Brev af det Indhold, at han nok vil have Arbejde, samt hvor meget han vil have i Dagløn, hvad han vil have at spise, og hvordan han vil ligge, det hele jævnlig krydret med nogen Satire. Andre Steder kaldes denne Dukke „Høstkarl" (Mors) og har en „Kærling" med sig (Sønder-Jylland); Karlen har saa en Le, Kærlingen en Rive.

Naar Kornet er aftærsket, kan Karlen bringe sin Husbond en levende Mus og har da Fordring paa

„Musøl", et lille Traktement i den Anledning. Den Mand, der faar først optærsket, kan drille Naboen, der staar tilbage, med at sende ham „Fluesmækkeren" eller „Flueklapperen", hvortil der hører mange forskellige Ting. Det hele er et lille Stykke Kæp med en Pjalt paa Enden til at jage Fluerne bort med, om de skulde blive for næsvise; dertil er bundet et Haandklæde til at tørre Sveden af med, om Arbejdet skulde falde noget besværligt; en Stump Pibe med lidt Tobak til at ryge i Hviletiderne samt et Stykke Flæsk til at smøre Plejlen med, at den kan gaa let i Haanden. Ogsaa følger der gærne et Brev eller et Vers med til yderligere Oplysning om, hvad alt har at betyde; eller f. Ex.:

Stønner, puster, tærsker, sveder,
efter Mus i Stejlen*) leder,
vogt dig vel for Fluer især,
Fluesmækken har du her!

Men det er ikke saa lige en Sag at være Overbringer, thi kan han fanges, kommer han først i Vandtruget og faar saa et Stykke Lægte stukket gennem begge Trøjeærmer tværs over Ryggen og surret vel fast til hans Arme og Fluesmækkeren fastgjort bag paa, saa kan han gaa hjem med det.

g. Den religiøse Anskuelse.

Bjørnson skriver i Synnøve Solbakken: „Her i de stille Fjælddale har endnu Kirken sin særskilte Tale til enhver Alder, sit eget Syn for ethvert Øje, meget kan have bygget imellem, men aldrig noget over. Den staar voxen og værdig for Konfirmanden, — med oprakt

*) det nederste Lag i et „Gulv" Korn i Laden.

Finger halv truende, halv vinkende for Ynglingen, som har gjort sit Valg, bredskuldret og stærk over Mandens Sorg, rummelig og mild over Oldingen, som er træt. Midt under Gudstjenesten indlades og døbes de smaa Børn, og det er bekendt nok, at under denne Handling er Andagten størst."

Bjørnsons Ord griber uvilkaarlig Sindet; thi hvad der gælder de stille norske Fjældsdale, gælder ikke mindre Kirken paa den ensomme sorte Hede eller i den vejrhaarde jydske Vesteregn; den er en Magt i Sindene, og dens Gerning er saaledes gennemvævet med Bondens Liv, at den kunde ikke rives ud deraf, uden at det vilde give en ubodelig Flænge ind i alt, hvad der hidtil stod og havde Agt og Ære blandt Almuen. Siden Reformationen og med den Lutherdommen fik Magt blandt os, har tilsyneladende Papismen maattet vige saa fuldstændig, at det at være „katholsk" i Hovedet blev et Ukvemsord i Betydningen af Forstyrrelse. „En Munk" som Navn paa en tykbuget Lerdunk, nogle Eder: „saa Marri, hillemænd", og et enkelt Ordsprog: „han gaar hverken i Kirke eller Kloster," indeholder ogsaa et Minde. Ligeledes stammer enkelte Bønner — f. Ex. nedenstaaende — vistnok fra hine Tider, men nu er det kun de gamle, der mindes dem, og om en Menneskealder til kender ingen dem mere.

Jesus gik i Urtegaard,
han svedte Vand og blodig Taar,
da saae han til hans fem Saar:
Min Søn! strid mandelig!
Døden er dig visselig,
Glæden er i Himmerig!

„Hvem der løs den lille Bøn trej Gaang Maan aa Aivten",

før de opstaar,
før de udgaar,
før de æder det verdslige Brød,
hans Sjæl skal aldrig fristes af Helvedes Glød.

Kort sagt, Levningerne i Almuens Tankegang fra Papismens Tid er ikke mange og vanskelige at finde.

Nu er det den lutherske Kirkeskik, der har gennemtrængt Almuens Tankegang, ja gennemtrængt er Ordet, thi ingen Bonde vilde kunne forestille sig Muligheden af, at en død blev jordet uden Præstens Nærværelse; Præsten maa staa ved enhver aaben Grav, maa indvie hvert lille Barn ved Daaben til Kristentroen, hvert Barn skal konfirmeres, alle Brudefolk vies i Kirken, og hver voxen gaar en eller to Gange om Aaret til Alters. Dette er en given Ting, groet ind i hans Bevidsthed med samme Vished, som at Søndag gaar forud for Mandag; alt synes saaledes at være i den ønskeligste Orden, idet her er en kristelig eller kirkelig Vedtægt, der følges lige saa nøje som Kommunens Vedtægt, om ikke af anden Grund, saa fordi alt, hvad der har gammel Hævd, maa og skal ske Fyldest lige til det sidste, thi, „saaledes har det altid været Skik". Jeg kommer i den Anledning til at mindes et Middagsmaaltid ved en Begravelse. Degnen var ikke til Stede, og da Præsten ikke tiltroede sig at kunne synge den sædvanlige Salme for, læste han en Bordbøn og vilde saa rejse sig, men en af de gamle Kvinder, der var til Stede, udbrød under den øjeblikkelige Tavshed, der opstod efter Bønnen: „Nej, saa skal, min Sandt, Ann' ha hendes Ret ved hendes Jordefærd, og hun skal ikke ligge i hendes Grav, uden at der er blevet sunget over hende ved Bordet!" og dermed istemte hun med klinger og stærk Røst: „Naar mit Hoved sig skal bøje". — Snarere kunde en Fejl gaa upaatalt hen ved den spanske Konges Hof end paa den jydske Bondes Gaard.

Dette gælder dog selvfølgelig ikke, hvor levende Kristendom har faaet Magten; thi om man ogsaa der bruger Skikken og lader de gamle Former staa, er det ikke for at være Slave af dem; men her taler jeg om det religiøse Grundpræg i sin Almindelighed, saaledes som det i store Træk vil findes, kendeligst i de Egne, der er mindst berørte af Nutidens Strømninger.

Men — nu og da falder en Ytring, nu og da faar man et Vink om, at alt dog ikke er, som det skulde være. En ung Mand druknede ved at ride over en Aa, idet han forfejlede Vadestedet; der fortælles, hvor ivrig han var for at komme af Sted, og saa slutter Fortælleren med Overbevisningens Alvor, sigende: „Der var nu hans Plads; hertil skulde han komme og ikke videre!“ — Eller Præsten bliver kaldt ud for at berette en syg, og noget usikker i sin Sag spørger han den syge: „Ønsker I at gaa til Alters?“ „Nej, men de unge syntes det, og saa mente jeg, det gjorde ikke noget.“ Dette eller et lignende Svar har jeg faaet mere end een Gang. — Saa faar man en skønne Dag at høre, at, naar smaa Børn, som er syge, døbes, giver det en Forandring i Sygdommen, og at, naar gamle syge Mennesker kommer til Alters, varer det ikke længe, inden de dør. Eller man opdager det, som mærkeligere er. En Mand skikkede en Gang Bud sønder oppe og vilde have Kirkenøglen til Laans. Jeg nægtede at udlevere den, før end jeg vidste, hvortil den skulde bruges, og saa kom det ud, at et lille usselt kertelsvagt Barn var blevet forhexet, og nu skulde Gerningsmanden rammes ved, at der blev læst en Forbandelse over Dørtrinnet*) i Kirken midt i den aabne Dør.

---

*) Tærskelen spiller en ikke uvæsentlig Rolle i Husets retslige Forhold; paa den skal Landboen lægge sin Landgilde; ved

Med andre Ord, man faar efterhaanden Øjnene op for, at, mens hele det kirkelige Apparat staar der fast og urokket, gaar Folketroen sin egen Vej og gemmer i sig store Stykker Hedenskab, som den nu har gemt paa i tusende Aar, mens den i kun 300 Aar næsten helt har glemt sin papistiske Børnelærdom. Men det, som man finder paa Bunden af denne naturlige Religiøsitet, er den faste, hedenske Tro paa en Nødvendighed, paa en Skæbnemagt, der vilkaarlig, uudgrundelig, uberegnelig deler Lykke og Ulykke og ej taaler den ringeste Spøg eller Spot.

Jeg skal forsøge paa at skildre denne Tankegang, som jeg kender den, og som den finder sit Udtryk fyndig og kort i den Talemaade: „Man skal hen, hvor ens Død og ens Brød er". Vist nok tager man ogsaa Guds Navn med; regner det f. Ex. i Høstens Tid, kan man nok høre Folk sige: „Vi kunde nok have Tørvejr nu, om det da er Guds Vilje!" Og ligesaa hører man Ord som disse: „Der er en over os alle"; „Gud mager det ene efter det andet"; „skikker han sit Folk ud, skikker han Vejr med dem". Men sker en Ulykke ved egen Skyld eller tilfældigt, vælter en Vogn, og et Menneske kommer af Dage, eller styrter en Mergelgrav sammen og slaar en Mand ihjel, saa hedder det gærne: „Der var hans Plads", „det var saa udset for ham", „det

---

Tærskel skal Mand stævnes; paa Tærskel skal den, som vil ransage efter Tyvekoster, lægge sine tre Mark, før han gaar ind; findes der da intet, har han forbrudt sine Penge for den Vanære, han har bragt over Huset; Gæsten sværger ved Stadens Port, Huskarlen ved Stokken, Sognemanden ved Kirkens Tærskel, thi „Kirken er alle Mænds Hjem". A. D. Jørgensen: Bidrag til Opl. af Middelald. Love og Samf. i Aarbøger for Nord. Oldkyndigh. 1876. S. 159.

skulde saa være", der havde „brændt Lys" i lange Tider, og der maatte ske en Ulykke. En Gang hørte jeg Udtrykket: „født under en ond Stjærne", og vilde ikke rigtig tro, at det var ægte, før end jeg senere fik følgende Fortælling. Præstens Hustru var i Barnsnød; han lukkede Vinduet op og saae paa Stjærnernes Stilling og bad inderlig til Gud, at hans Hustru ej maatte føde i den Time. Saa sagde de lidt efter til ham, at nu var Timen kommen, og han svarede med et Suk: „Lad saa ske i Guds Navn!" Barnet blev født, det var en Dreng; han voxede op og blev saa usthyrlig, at ingen kunde raade med ham uden Avlskarlen paa Gaarden. Saa skete det en Dag, da Karlen kørte i Marken, og Drengen løb med Vognen, at han fik Bagrebet om Halsen og kvaltes. Karlen blev forfærdet og turde ikke sige det til Præsten, men fortalte det til Kokkepigen, som saa gik ind med Budskabet til Præsten, og da denne hørte, hvad der var sket, slog han sine Hænder sammen og udbrød: „O, Gud ske Lov, jeg havde ikke troet, at det skulde gaa saa godt!" — Der er en anden, vidt og bredt kendt Fortælling. En Mand var tungsindig og tænkte paa at tage sig af Dage, men Tiden gik, uden at han kunde faa sig selv til det, før der en Dag lød en stærk Røst fra Aaen, der flød forbi hans Ejendom: „Timen er kommen, men Manden er ikke kommen!" Saa gik han strax hen og druknede sig. Her paa Egnen veed man godt, at „Aaen kan raabe", eller at den kan sige: „Aaha!", og saa skal den, der hører det, i den. Selv i Børnenes Lege kommer det frem: En siger for at kyse de andre, at han kan høre, at Aaen raaber, og farer af Sted efter den, medens de andre følger efter for at holde paa ham, at han ej skal drukne.

Hvor der er en stor Flok Børn, skal der gærne

gaa een tabt; det er med Børnene som med Storkens Unger, een skal kastes ud. De store Magter griber ind med eller mod et Menneskes Vilje. „Naar Timen er kommen," skal et Menneske dø — thi „ingen dør af Søllehed". Dette Grænseskel, hvor Striden kan staa mellem Liv og Død, kendes ikke, og derfor er det i Grunden unyttigt at hente Lægen. Han formaar intet; er Timen ikke kommen, bliver den syge sund af sig selv, og saa kan Udgiften spares.

Denne Forestilling kommer nu og da frem under løjerlige Former. Man kan lige saa godt begynde at drikke Brændevin strax i sin Ungdom som senere, thi der er sat enhver et bestemt Maal. Der var saaledes Hans Pedersen, som blev et halvt Hundrede Aar, inden han smagte Brændevin, men saa drak han sig ihjel og var baade død og begraven, inden to Aar var omme. Det nytter altsaa ikke at staa imod; hvad der er udset for en, det sker. Saaledes ogsaa, „saa mange Børn en skal have, dem faar man". Der var en Karl og en Pige, som først giftede sig, efter at de var halv=hundrede Aar gamle, de vilde ingen Børn have, men saa fik Konen paa een Gang syv Børn. — En Kone kom til mig og begærede Fattigunderstøttelse til sin Datter, der havde født et Barn uden for Ægteskab. Jeg gjorde beskedne Indvendinger mod Betimeligheden af hendes Begæring, og da hun derefter krævede det som en Ret, og jeg atter indvendte, at den Byrde, hun havde at bære paa i dette Barns Forsørgelse, kunde hun have været fri for, fik jeg kort og bestemt Svaret: „Derom nytter det ikke at tale, de Børn man skal have, dem faar man!"

Gennemtrænge den Dunkelhed, der raader i Sty=relsen, evner ingen: „Den skal staa paa et højt Bjærg, som skal se sin egen Skæbne til Ende!" og man kan

lige saa godt „bie sig til Lykken som rende sig til den". Her er et Menneske fuldstændig magtesløst. To Drenge ønskede sig Lykke; den ene, Jakob, i Ungdommen, den anden, Peder, paa de gamle Dage. Jakob blev rig og efterhaanden rigere, men saa hørte han en Nat, da han var bleven hen paa Aarene, en Røst ved Vinduet: „Nu flytter jeg!" Næste Nat hørte han det samme, og ligesaa den tredje Nat, og nu spurgte han: „Hvor flytter du hen?" „Til fattige Per Smed i Nørre Nissum!" — det var ham, der som Dreng havde ønsket sig Lykke paa de gamle Dage. Fra dette Øjeblik svandt Jakobs Rigdom ind, til han kun havde 400 Specier, som han gemte i en Ledpæl for dog at have noget at tage til. Men Vesterhavet kom og rev Pælen op, hvorpaa den blev fundet af Peder Smed, der i Strandkanten søgte efter et Stykke Træ til en Amboltstok. Til sidst gaar Jakob og tigger, kommer ind til Smedden og bliver vel mod= tagen, kender Stokken og siger til Peder: „Der er 400 Specier i den." Pengene findes, og Peder vil paatvinge Jakob dem, men forgæves; til sidst lader Smedden Pengene bage ind i en Sigtekage, som Jakob faar med undervejs. Den bliver ham for tung, og saa gaar han ind paa Nabogaarden og spørger, om de ikke vilde købe et Brød af ham. De spørger, om det var et „Fint= brød". — Ja, det var saa. — Ja, de havde netop laant et Fintbrød af Per Smeds; dersom dette kunde passe med Vægten, saa var jo Pers Brød det bedste at betale med igen. Saa køber de Kagen af Jakob, og Per Smed havde de 400 Specier i sit Hus igen inden Aften. Rig= dommen holdt sig nu til ham og Armoden til Jakob; der var intet at se efter.

Et Menneske kan ikke hjælpes, „om saa en Engel bad for ham". Der er kun eet at gøre, uden Klage

at finde sig mandig i, hvad der ikke kan være anderledes.

I de stille Aftener staar „Liglysene“ og brænder ved en Grav, en Mose, paa den brede Landevej, ude paa Havet, hvor Baaden skal kuldsejle; naar saa Ulykken er sket, slukkes de. Det hamrer i Smedjen ved Midnatstide, naar en Ligkiste skal laves, „Ligskarerne“ gaar deres lydløse Gang og bringer Dødsbud, „Forbranden“ blusser ved Midnatstide og betyder Ildsvaade, og „Brudeskarerne“ færdes spøgelseagtig med stejlende Heste, med Skud og Larm og varsler om Fest og Lystighed; — thi ogsaa der raader Skæbnen. — En Mand betroede mig en Gang, hvorledes det var gaaet ham, at han fik den Kone, han fik. Han var gaaet ud at fri efter at have udset sig en Pige, men da han talte til Faderen derom, svarede denne: „Nej, hende kan du ikke faa, hun er „befriet“ “ (et sønderjydsk Udtryk for forlovet). Han betænkte sig lidt og sagde da, at det kunde blive godt, dersom han da kunde faa den anden af Døtrene. Nej, hende kunde han heller ikke faa, hun var ogsaa „befriet“; men, føjede Faderen til: „Du kan faa den yngste, hun har endnu ingen Kæreste.“ „Ja, og saa fik jeg den yngste,“ sluttede Fortælleren, „og saa underligt kan det gaa til! Og der ser man det, hvad her skal ske, det sker! thi det var ingen Sinde i mine Tanker, at jeg skulde have den yngste af de Piger!“

Nu forstaar man lettere Bondens Ro over for Døden. Han ordner og bestemmer alt lige til Vognen, hans Lig skal køres hen paa, Hestene, der skal trække den, hvem der skal bydes med m. m., og saa bøjer han sit Hoved i Døden uden Klage. Her er der ikke Spor af den nervøse Rædsel for Død og Grav, man kan træffe hos Mennesker, der mener sig at staa højt over Bonden,

her er Resignation og Hengivelse, her staar en Livs-anskuelse en alvorlig Prøve. Og det maa mærkes, at man ikke her ser noget nydannet, Tanker eller Forestillinger, som Nutiden har fostret; snarere kunde her ses et Vidnesbyrd om Fortids Nød og Uret. Nu er Bonden fri og velstaaende og Herre over mange andre end sig selv; men se en Gang Jeppe paa Bjærget i Holbergs Skildring, hans Liv er en Kæde af Nød, Uret, Mishandling og Armod. Det er derfor ikke underligt, at Trælbonden har tænkt ved sig selv, naar han grundede over Dødens store Opgørelse: Værre kan det ikke blive, end det har været; Døden er en Udløsning. Døden er en Udløsning, denne Tanke klinger stadigt igen: den døde „har faaet Ro", „er bleven udløst", „de, der ligger paa Kirkegaarden, ligger godt", de, der dør som Børn, „er godt forvarede".

Rundt om raader usynlige Magter, i Højene bor „Underjordser", „Undervætter", i Brønden „Kjeldemanden", paa Loftet rumsterer „Nis Pug", omkring ved Kirkerne og paa Markerne færdes i den stille Midnatstime sorte og hvide Genfærd; de sorte har gjort ondt og vil have Uretten gjort god — Bonden, der har pløjet over Skellet i sin Levetid, raaber saaledes hver Nat: „Femten Furer tilbage igen!" — og de hvide, der har lidt ondt, kræver deres Ret.

Retsfølelsen er overmaade stærk, den skinner atter og atter igennem. Jeg mindes her en Fortælling: Der blev kastet en Grav paa Kirkegaarden, og saa fandtes der til de tilstedeværendes store Forfærdelse et uforraadnet Lig af et Menneske. Hvad betød dette? Hvem var der begravet? — Endelig traadte en gammel Kone frem: „A kender hende, hun har tawen min Kærest fra mig, og a har ikke kunnet tilgi hende, — nu gør a et, a vil tilgi hende det altsammen!" — Da hun havde sagt

dette, smuldrede den dødes Ben hen og blev til Støv, medens Folk stod og saae paa det; Uretten blev sonet ved Tilgivelsen. Undertiden vil den døde raade sig selv, og der er da gærne en Udaad skjult. Saaledes traf det sig ved en Ligfærd, at, da Kisten skulde bæres ud, var den ikke til at flytte ved nogen menneskelig Magt. Alle de tilstedeværende gik nu ud, paa een nær; denne truede den døde i Kisten med en Øxe, og saa kunde Kisten føres bort.

Naar de levendes Taarer falder i den dødes Øjne, kan den døde ogsaa kaldes tilbage til Livet. Børnene stod om Moderens aabne Kiste og græd saa bitterlig; da trillede store Taarer ned ad den dødes Kinder, og en af de nærværende sagde: „Hold op med at græde, den døde har ondt af det!“ Den, der grædes tilbage til Livet, hedder „Genkalding“ eller i Sønderjylland „Opskrig“. En Kone var syg af Tæring, Manden var ond ved hende, og hun længtes efter at dø, skønt hun havde syv smaa Børn. Saa døde hun da, og Manden lagde sig over hende og græd saa bitterlig, hans Taarer faldt i hendes Øjne, og hun vaagnede til Live, rejste sig og sagde: „Hvi kunde du ikke lade mig have Ro, mens jeg havde det?“ „Jeg kunde ikke undvære dig!“ var hans Svar, men han havde liden Glæde af hende; thi hun skældte og smældte og irettesatte ham haardt for hans Færd imod hende, hvad hun aldrig før havde gjort. Slægten trængte saa ind paa Manden, at han skulde bede hende om Forladelse. Da han havde gjort det, tilgav hun ham, lagde sig ned og døde. — En anden Beretning lyder paa, at den døde, der blev grædt tilbage til Livet, rejste sig og slog Manden paa Øret med haarde Ord, levede i 25 Aar sindsforvirret, en Byrde for alle, og beholdt alle de Aar Ligets Udseende, de brustne Øjne og det blege Ansigt. Det er saaledes en

mislig Ting at prøve paa at tage sig selv til Rette over for de dunkle Skæbnemagter.

Hexene kan gøre Fortræd med deres Kunster alle Vegne. Om Aftenen, naar man lukker Hunden ud, skal man give den et Stykke Brød, saa kan intet gøre den Skade. Korset staar paa Vagt, og i Skyggen af det er der Fred; derfor lagde de gamle Halmstraa over Kors uden for Stalddøren om Aftenen. Husmoderen gør Kors foran Ovnens Munding, naar hun bager, Kors i Dejen, der staar Natten over i Bagetruget, Kors i Smørkrukken og Kors over Ølkarret, og Husbonden skriver Kors i Sædbunken paa Loftet. Men skal noget staa rigtig fast, maa der ofres Liv. Det er et gammelt Sagn, at der under Kirkemurene er begravet levende et stort Dyr, der gaar igen som „Helhest" eller „Kirkegrime", og endnu i Mands Minde er der blevet begravet levende Hunde og Katte under Grundvolden til nye Bygninger, som deres Vogtere, for at de skulde staa fast i Tiderne.

Man skal vogte sig for at misbruge Guds Gaver eller spotte over de Vilkaar, der bestæres et Menneske. Noksom bekendt er Sagnet om Pigen, der lagde Brødene i Vandet for at træde over paa dem; hun sank i Forden, og Brødene blev til Sten. Man skal vogte sig for at kaste noget, der er for godt, til Hundene, „man kan aldrig vide, hvordan man selv kan faa det". En Mand saae en føragtig Kvinde gaa foran sig og sagde i Overmod: „Hun ser ud, som hun var pærtefuld af Kattekillinger." Det var hans egen frugtsommelige Hustru, som han ikke havde kendt. Da hun fødte, var det ikke et Barn, men en Kattekilling. — Endnu mere maa man vogte sig for gudsbespottende Tale. Der stod et stærkt Tordenvejr paa Himlen, og Konen sagde: „Kør dog ikke i det Guds Vejr", men Manden svarede: „Høet skal ind, om saa Tordenen skulde slaa ned i min gamle Hat!"

Han førte af Sted, der kom et Glimt og et Bulder, og et Øjeblik efter kom Hestene farende hjem, men Manden laa død paa Landevejen, og Høet kom ikke ind.

Ved Siden af Troen paa aandelige Magter findes der imidlertid ogsaa en yderliggaaende Materialisme. Dog gælder dette vistnok kun sjælden de ægte Bønder — jeg mener dermed Folk af Almuen, der har bevaret deres eget — men nærmest vilde den findes hos dem, der under Tjeneste i Byerne er blevet paavirket af Aanden i Brænderierne, Købmandsgaardene, Gæstgivergaardene eller lignende Steder. Hertil regner jeg dog paa ingen Maade en Spøg med Præsterne eller Kirken. Af nej, vi har forset os tit nok, baade i nye og gamle Dage, og har ikke noget at klage over, om det hedder:

Æ Præst, æ Dæjn aa æ Hunnd,
ska' tjen djer Fø mæ djer Munnd!

eller: „A sejer ett mi Uer tow Gaang, mi Faaer waar ett Præst", eller: „De er en Kaal ve æ L'hombre-Bower, men de er en ræjn Hund o æ Prekstowel", eller naar der tales om den „bundløse Præstesæk". Lad mig tage en Fortælling med. Der var Tale om en Præst i Viborg-Egnen, og en Mand var til Stede, som i stærke Udtryk roste ham. „Ja, hvad duede han da til?" blev der spurgt. „Jow, han ku drik' mæ dem o spil Kwot mæ dem, o han ku' draw te Markind mæ dem aa smid en Handel mæ dem saa godt, som nuer anner!" — — „Men ku' han prek'?" — „Om han ku' prek', ja, de kan do stuel o! de wa de grimmeste Drengebaan o en Prekstuel, te a i mi Tier haar høt; aaller haar a høt hans Maag!" Det var den stærkeste Ros, han vidste at sige. Om Almuen morer sig noget over os og vore Skrøbeligheder, det har ingen Nød. Ser man nøjere til, kan der paavises spøgefulde Fortællinger, hvor Præsten

er med, men hvor der er gemt stor Alvor bag ved Spøgen. Dertil regner jeg Wolle Pæjrsens Prædiken om Dommedag, hvor „æ Mand“ kalder paa Præsten og siger: „Wolle, kom fram aa gør Regnskab for æ Faar, a har betroet dæj for sjowten aa tyw samfuld Aar sin!“ Men Wolle har ikke Lyst og tier og trykker sig, det længste han kan. Anden Gang kommer Røsten: „Pater Wolle Pæjrsen, kom fram!“ Han tier endnu stille og tænker: Der er wal flier Pater Wolle Pæjrsen som a; men saa raaber „Manden“ tredje Gang: „Gamle Pater Wolle Pæjrsen i Jarlev, kom fram! eller a ska hint dæj fram, saa de ska knaag i di Sibien!“ — Nu tør han ikke tie længer, gør sig saa lille som muligt og siger, at han har haft flere Geder end Faar; der har ingen Lykke været for ham ved at lægge Faar til, men der er altid blevet Ged af Ged og Buk af Buk, „og aldrig har de villet høre, hvad jeg har sagt dem, her kan du tage dem lige saa gode, som jeg har faaet dem, gør nu med dem, hvad du vil!“ Og saa slutter Wolle: „A tvil, J vil kom til aa kryv i æ Tærkiel*) hver anden. Derfor, Børnlil, saa bejer a jer aa gør Bøn te æ Mand, om han vil hjælp baade mæ aa jer, te vi ku' blyw gode Faar aa undgaa æ Tærkiel, aa inddrywes i den stower Faarstald, hvor vi ska klippes a ivor ræt Ejermand, hvortil hjælp os St. Knud for Landsmandskabs Skyld!“

Helt ud Spøg er Historien om Aggerboen, der skulde trække en Hund, Kise, af Sted. Undervejs kommer han til Kirken efter at have gemt sin Mellemmad i en Møgdynge. Han gaar der ind, mener, det er en Stald med Baase, og nu sang de:

---

*) Tjærekedel.

En Baan er fød saa bette lille lont hen,
ta jer Læjer Low aw!
Det glæder alle Aiverbo=Dræung,
ta jer Læjer Low aw!

Præsten gik paa Prædikestolen og spurgte: „Mi Ven, hvorfor er du kommen her ind aa haar ett Brøl=lupsklæjer o?“ — Saa saa' a: „Saa Guj, Farlil, da skal a sej jer, a er bløiven bojen a mi Husbond, Kræ Jensen, a sku træk te Læbig (Lemvig) mæ Kise; saa hør a, I sang aa holdt jer løste, saa vild a ind aa sie te jer.“ Saa saa' han: „Binder Hinder aa Fædder o ham, aa slenger ham ud i æ Mørk!“ Saa saa' a: „De ska I ett so Behov; kom no, Kise, no vil vi te 'en!“

Men der er ogsaa en Række af Historier, hvor Grænsen for det sømmelige saa langt er overskreden, at de kan kaldes ugudelige og afskyelige; her er det ikke længer Personerne, men Sagen selv, der spottes og drages ned i Sølen. Jeg skal vel vogte mig for at anføre Exempler paa sligt; enhver, der kender noget mere til Almuens Aandsliv, vil mindes et eller andet, som kunde føres her ind under.

Dette blot som Antydning af Hovedtræk.

h. Begravelse.

Døden er alle Tings Ende, og saa vil jeg da endnu til Slutning omtale Begravelsen, og hvad dertil hører. Saa snart et Menneske har udstridt, gaar en af de nær=meste op til Kirken og ringer med Klokken i kortere eller længere Tid, efter som det er et Barn eller en voxen. Det gør et ejendommeligt Indtryk en klar stille Sommer=dag at høre Klokken ringe, det er Dødsbud, og da Sam=fundet er saa lille, veed man gærne strax, hvem det er. Den døde lægges saa „paa Straa“ eller, som det andre

Steder hedder, „paa Langhalm", en Salme synges, og der trakteres med Smørrebrød og Kaffe. Tredje Dagen før Begravelsen „klædes" Liget af nogle af de nærmeste Naboer, hvormed atter følger Kaffe og Brændevin, og Dagen før Begravelsen bydes Nabolagets Mænd og Kvinder til „Kistelæg". Kvinderne samles om den døde, Mændene graver Graven og ringer over den, derpaa spises og drikkes atter, og der sluttes med en Salme. Saa kommer selve „Begravelsen" med dens Gilde*) (sønder=jydsk „Ærøl", egl. Arveøl), Gæsterne indbydes ved en ung, sortklædt Pige til „Hensølgen", og saa møder man i Lighuset, følger til Graven og gaar atter hjem; eller der indbydes til „Begravelse", og saa gaar man fra Kirken til Lighuset og spiser til Middag der; ingen kommer uindbuden. Det er de sædvanlige Gildesretter, hvormed der beværtes. I ældre Tider var det jævnlig Skik, at Degnen forfattede et saakaldet „Testamente", en Udsigt over den afdødes Liv, holdt i en saare gudelig Tone, men i Reglen fuldstændig indholdsløst, uden hvad den afdødes nærmeste Familieforhold angik; dette blev forelæst af Præsten ved Ligprædiken i Kirken eller ved Graven. Nu er dette vel de fleste Steder faldet bort, Folk nøjes med en Tale i Huset eller ved Graven; er der mange nærværende, kan Liget blive flyttet ind i Kirken, og Præsten taler da fra Kordøren. Interessen knytter sig saaledes til Skikkene i Hjemmet. Kisten staar midt i den store Stue, aaben, den døde smykket, Laaget ved Siden af, besat med Kranse af Tøjblomster, der indfatter et Stykke Papir med Ligvers, medens Forsiringerne paa Kisten i Reglen fremstiller Sommerfugle med udbredte

---

*) I Sønder=Jylland vil man kunne høre det Udtryk, naar en kommer sig efter en livsfarlig Sygdom: „Vi fæk itt en glaj Daw øwer ham de Gaang!"

Vinger. Der siges nogle faa Ord af Præsten, og hele Slægten tager saa Afsked med den døde, hvad der jævnlig giver Anledning til hjærteskærende Scener: de smaa Børn løftes op for at kysse deres døde Moder, man klapper Liget paa Kinden, trykker dets Haand, og saa lægges Laaget paa. Der skænkes endnu en Gang for de tilstedeværende, og det alvorlige Tog gaar sin Gang til Kirkegaarden, hvor Følget forbliver, til Graven er fyldt og opkastet; saa lægges Reb, Spader og Skovle og Kranse paa Graven, og Præsten læser i sin Hat, for at den døde ikke skal gaa igen. Er det en Skovl, der kommer til at ligge øverst, skal en Kvinde dø næste Gang, er det en Spade, bliver det en Mand, og Liget skal komme fra den Kant af Sognet, hvorhen Skaftet vender. Kvinderne, som har Sorg, møder i Kirken i sort Dragt, rejser sig ikke op under Velsignelsen og sidder nærmest ved Væggen længst inde i Stolen.

Endnu et Par Minder skal jeg her drage frem, dunkle, næsten glemte. En gammel Kone blev spurgt om, hvorfor de døde skal have Penge med sig i Kisten. „Jo," svarede hun, „skal de ikke vist det? Ellers bliver de siddende i Naboskrog*) og kan ikke komme videre." Et andet sjældent Udtryk er: „Han sidder i Høkelbjærre Kro". Samme Krosted laa paa Vejen til Himmerige, og havde man ikke Penge, naar man kom der, blev man holdt tilbage i Pant for Fortæringen. Dette oplyses ved følgende Historie. Først døde Provsten, saa døde Jens Kirstine, saaledes kaldet, fordi hans Kone Kirstine havde været den, der raadede, og nogle Dage efter laa Provstens Tyr død i sin Baas. Dermed hang det

---

*) Det hedder hos Nyerup, Alm. Morskabslæsn. osv., S. 282, om Judas: Hans Kød aad Ravnene, hans Sjæl førtes hen i Nobes Krog.

imidlertid saaledes sammen. Provsten havde Penge nok hjemme, men havde faaet alt for faa med til den lange Rejse, altsaa blev han holdt tilbage i Høkelbjærg Kro. Saa kom Jens Kirstine, han havde slet ingen Penge med og sad altsaa ogsaa fast. Hvad var herved at gøre? Jens havde saa tit i levende Live maattet gaa andres Ærender, og saa maatte han til det endnu en Gang efter sin Død, drog tilbage og hentede Provstens Tyr og red til Høkelbjærg paa den. Med Tyren betalte de for deres Fortæring og slap saa begge videre.

Hvor langt fører denne Forestilling tilbage? Rejser sig ikke her for Tanken det hele Billede med Kerberos, Helvedeshunden i de dødes Rige, og Dødningerne, der faar en Obol med sig paa Vejen for at betale Færge-pengene hos Karon, saa man mindes om, at der er et ældgammelt Slægtskab mellem Folkene og deres ældgamle, hedenske Minder? Selve Ordet Naboskrog er kommet til os fra Plattysk og er en Forvanskning af det gamle græske Ord Abyssos, paa Højtysk i Middelalderen Abysse, med Resten af et Kendeord foran: Nabisse, der paa Plattysk blev til Nobiskrôch, Gæstgiverstedet i Helvede.

Et andet gammelt Minde gemmer Ordet „Livet", Ligvagt. De gamle Koner i Hospitalet i Ribe, er blevet mig sagt, faar ved Dødsfald udbetalt en lille Sum til „Livet", der anvendes til et Traktemente. Ordet er formodentlig sammentrukket af Ligvagt, og de meget gamle veed at fortælle om, at de i deres Ungdom havde hørt dengang gamle Folk fortælle, at der blev vaaget over de døde Natten før Jordefærden, og at Byens Ungdom samledes, ikke i Ligstuen, men i Husets andre Stuer, dansede, spillede, legede og gjorde allehaande Optøjer. Men en Gang fandt nogle unge Knægte paa at bore Hul i Loftet, stak derigennem tynde Strikker, som de bandt til Liget, og midt under Larmen lød der et Ræd-

selsskrig: den døde, som laa i aaben Kiste, rejste sig op, Ungdommen foer til alle Sider med saa stor en Fart, at en Tavle i Bindingsværksmuren faldt ned, og ud af Hullet trillede de oven paa hverandre, mens en gammel Kone, der var med, slog sine Hænder sammen og udbrød: „Men, Ann, ku do da ett sawt læ wos ha wor Howro (Morskab) i Fræj!“

Der kunde endnu være mangt og meget at tilføje. Det Liv, som i disse Blade er skildret, hører snart de svundne Tider til, og meget er møjsommeligt søgt sammen hos de gamle, enkelte Ting hos de ældgamle. Æmnet er jo i øvrigt langt fra at være udtømt.

I det sidste Aar af forrige Aarhundrede udkom „Bondelivs“ 2den Del (1899) med udførlig Redegørelse for Familiefesterne: Bryllup, Barselgilde og Jordefærd. Derefter fulgte almindelige Betragtninger over „Folkesynd og Folkesorg“, Redegørelse for Folkets uskrevne Eje i Tro og Forestillinger med nogle Prøver paa hvad og hvorledes der fortælles.

Tiden er gaaet, min „Jydske Ordbog“ bliver sagtens ogsaa færdig trykt i Aar. Disse Bøger er en Frugt af en Sysel med Folkets Maal og Minder. Jeg blev alt fra Ungdommen grebet af den Opgave, der her forelaa, og Arbejdet med den har fulgt mig gennem de mange skiftende og urolige Aar indtil denne Dag, og nu nærmer jeg mig stærkt de fire Snese og nynner med Sangeren:

Halvfjerdsindstyve er Støvets Aar,
de stolteste Strid og Møje,
om firsindstyve en Kæmpe naar,
desmere han kun har at døje.

Se ned, o Herre, og hør vort Kald!
du lære os det af Naade:
at tænke paa vore Dages Tal
og lade din Visdom raade!

Adskilligt kunde jo sagtens have været baade anderledes og bedre i min Skildring af Bondens Liv, jeg tør dog vel tro, at den i det hele og store er bleven godkendt af dem, til hvem og om hvem jeg har skrevet. Nogle Fejl er rettede i denne 3die Udgave, nogle enkelte Smaatræk indføjede. Jeg sender saa hermed til sidst en Hilsen og Tak til de faa gamle Venner, der endnu er i Live.

Jeg haaber fremdeles, at de unge, i hvis Hænder denne Bog maatte falde, vil kunne forstaa, ej blot, at der har levet Mennesker før i Dag, men ogsaa glade, fromme, lykkelige Mennesker i det gammeldags stille Bondehjem, trods det, at Livet for et Par Menneskealdre siden var saa utrolig forskelligt fra det, som nu leves i Jærnvejenes og Cyclernes, Telefonernes og Telegrafens Aarhundrede.

Anmærkninger og Henvisninger.

S. 5. Salt Vand er sundt, jfr. Pitré Archivio IX. 73. 5.
- 8. Havets Ulykker, se Bidrag til den slesvigske Vestkysts Historie af C. Fogh. Slesv. Provinc. Efterretn. II. 145 flg.
- 9. Mere Øl end vort eget, se Jydske Samlinger II. 309, Kristensen, Almueliv [2] V. 169. 464.
- 13. Havets Magt, jfr. Plinius, Naturh. II. 101, Dyr og Mennesker dør, naar Floden gaar ud; i Shakespeare's Skuespil, Henrik d. Femte II. 3 siges om Falstaff: „han døde just mellem 12 og 1, netop da Floden vendte", se Dyer, Folkl. of Shakesp. 348; ligesaa i Cornwall se Hunt, Pop. Romances 163, Choice Notes, Folklore 90; Bretagne, Mennesker fødes og dør ved Flod og Ebbe, Revue d. Trad. pop. XIV. 345; Pitré Arch. III. 440, ogsaa paa Kysten af Portugal; Revue d. Tr. pop. V. 100, Poitou; paa Hebriderne skal man saa ved Flodtid, at Havets stigende Magt kan løfte den spirende Sæd, Folklore XI. 140.
- 14. Under Høslætten, jfr. Kristensen, Almuel. [2] I. 41. 250.
- „ Lokkemand, se Danske Studier 1909 S. 70. — 17 vise Vand se P. Bjerge, Aarbog III. 1 flg.
- 18. Kildesangen, se om den taktfaste Sangs Betydning for Arbejdet, Bücher, Arbeit und Rytmus, 4de Udg. 1909; Cederschiöld, Rytmens Trollmakt 1905 jfr. Kristens. Almueliv [2] III. 6.
- 20. Teglovn, se Fysk Ordbog under Ordet.
- 23. Af Jørgen Sjællænders Fransk kan ved Prof. Kr. Nyrops Hjælp tydes: „bonsar" — bon soir! God Aften; „kanet la bjer" er canette de bière, et Krus Øl; „donne mor en

tersint ſkauple" er: donnez moi une tartine s'il vous plaît, giv mig et Stykke Smørrebrød, om De behager; „gut" er goutte, en Draabe; „de nøs" er Dieu [vous be] nisse, Gud velſigne Dem; „A fi" osv. kan lige saa lidt tydes som Viſen. Et Par andre franſke Viſer i danſk Overlevering findes Dania VII. 58. 240, VIII. 60. Fortælling om en danſk Soldat i Frankrig er optegnet i „Jens Kjerk, en Potræt", København 1882.

S. 24. Sorg ved Barns Fødſel, Glæde over Død — ſe Herodot V. 4 blandt Thrakerne; John Maundeville's Voiage 199.

- 26. Drikke af Glas med Sølvſtilling i, Liſt ſom Hververne brugte for at lokke unge Karle i Tjeneſten, ſe Eva Wigſtröm, Folktro och Sägner 278 Nr. 816, J. Wahlfiſk, Bidr. t. Södermanlands äldre Kulturhiſtoria VI. 69 „Kronans Mynt".
- 32. Ildsvaade, ſe N. Blicher, Topographie over Vium Præſtekald S. 133.
- 34. Klinegilde og Dans paa Høje, ſe Skattegraveren VI. 75. 691; Kriſtenſen, Almueliv III. 5. 8, J. Ordbog I. 741. 106.
- 35. Holde i Lommetørklæde, ſe Søegaard, I Fjældbygden 145.
- „ Danſe ind i By, Gaarde, jfr. Strackerjan, Aberglaube, Sagen II. 52, Folklore Journal IV. 231 (Cornwall) Henderſon. Folklore 301.
- 39. Øllebrøden, ſe E. T. Kriſtenſen i Højſkolebladet 1887, Sp. 2250.
- „ Om Aas- el. Sulehuſet, ſe H. C. Strandgaards Beſkrivelſe i Jydſke Saml. IX. 340.
- 43. Ligport, Afbildning, Mejborg, Gl. danſke Hjem 120; dens Betydning i Folkets Tro, ſe Aakjær, Jydſk Stævne 53, J. Ordb. under Ordet.
- 46. Skorſtenshammer, ſe Vendſyſſels Nationaldragter af L. Friis, S. 49.
- 55. Pottekakkelovn. De gammeldags Gryde- el. Pottekakkelovne er et Exempel paa, hvor hurtigt og ſporløſt en almindelig Brugsgenſtand kan forſvinde, uden at det næſten er muligt at beſkrive den et halvhundrede Aar efter, at den i visſe Egne har været anvendt ſaa godt ſom i hvert eneſte Hus. Molbech anfører i ſit Dialektlexikon under „Kakel" efter N. Blicher, Topographie over Vium Præſtekald 1795: „For en Snes Aar ſiden (ɔ: 1775) var det en Sjældenhed her (Vium) at ſe en Jærnkakkelovn. Man havde kun eet

Slags Kakkelovne, sammenklinede af et Par Sneſe dertil dannede og brændte ſorte Lerpotter, hvis Bund vender ind i Ovnen og Mundingen udad til Værelſet. Overdelen er Ler, klinet paa nogle Stykker Jærn." Der anføres end videre, ſagtens efter ſkreven Meddelelſe: „De mindre formuende Bønder, Husmænd og Inderſter i Vendſyſſel har endnu deres Kakkeler opſatte af ſlige hule, dertil af Pottemageren indrettede, glasſerede Lerkar, ſtundom og blot af Tagſten. I disſe Lerkars Hulheder ligger gemenlig nogle runde Kampeſtene, hvormed Kællingerne, naar de aflægger Beſøg, opvarmer deres Hænder." Lyngbye. Molbech henviſer yderligere til en tyſk Afbildning, Wandsbeckerbote II. 164 (Hamborg 1819), ſagtens det ſamme Billede af Chodowiecky, der findes i en Udgave uden Aarstal, med Underſkrift paa Titelbladet: Beym Verfaſſer und in Commißion bey Gottlieb Löwe in Breslau, Fortalen dateret 1782, IV., Side 100, i et Stykke med Overſkrift: Neue Erfindung. Paa dette Billede findes en høj, flad Kakkelovn, omtrent af Form ſom de moderne ſvenſke, og den er opbygget af firkantede, ſagtens glasſerede Lerplader, ſom har en halvkugleformig Hulning i Midten. Jeg har for kort ſiden ſet ganſke lignende moderne. Der er gentagne Gange prøvet paa at fremſtille en Pottekakkelovn, ſom den har været brugt i Bøndergaarde og hos Smaafolk. De S. 53—54 i denne Bog aftrykte Billeder viſer to forſkellige Forſøg. Man kan nu med Sikkerhed antage, at Kakkelovnenes Form i forſkellige Egne har været forſkellig alt efter Brændſelsmateriale og Behov.

S. 75. Spiſe og drikke, ſe Skattegraveren II. 83.
- 76. Folkemarked har viſtnok fordum været afholdt rundt om i Nordeuropa, ſe Fyſk Ordb. under Ordet.
- 78. Sultede, rent ud ſagt, ſe Kriſtenſen, Folkeminder VI. 154. 222.
- 83. Ovnens Hop, Kriſtenſen, Folkem. VI. 185, Sagn VII. 199.
- 86. Stoppetørv, jfr. Æventyret hos Kriſtenſen, Folkeminder V. 266; ogſaa Gaaden, „en Hus fuld a brown Drenge aa en løjen Dar fur 'en", Skattegraveren VI. 56. 520.
- 87. Sang en Salme, ſe Skattegr. V. 163. 744 (Sneum Sogn).
- 88. Brødene henlægges, ſe Kriſtenſ. Folkem. VI. 222.
- 90. Mæſtekarret, ſe Skattegr. VI. 71. 184 (Fyn).
- „ Glød ved Dørtrin, Skattegr. IV. 182.

S. 90. Tre Gløder i Trekant, jfr. Kristenſ. Folkeminder VI. 291. 381.
- 91. Kæppe overkors i Kar, Kriſt. Folkeminder IX. 73. 774.
- 92. Hiſtorie at fortælle, ſe Dania V. 33.
- 93. Fynboen ſiger, ſe Kriſt. Folkeminder IX. 95, 9. 10.
- 94. Øllet kan koge ud af Karret, ſe Kriſt. Folkem. IX. 73, 773.
- 95. Vatti død, ſe Kriſt. Folkem. VIII. 30; om den Gruppe af Sagn, der ſlutter ſig til denne Fortælling, ſe Fyſk Ordb. under Røſt.
- „ Hexeri holdes borte, ſe J. Kamp, Danſke Folkeminder 176, 82. 216, 213.
- 97. Brygge imorgen, ſe Kriſt. Folkem. IX. 106, 138, jfr. Skattegr. II. 90, 436 om Folk i Ramten; Kriſt. Ordſprog 509, Folk i Ring Herred.
- „ Remſe om Ølbrygning, ſe Skattegr. I. 197.
- 99. Kedelførere, ſe om dem Jydſke Saml. V.³ 1 flg.; om Brændevinsbrænding og Drikkens Brug, ſe Dania V. 42 flg.
- 102. Jagten efter Brændevin, ſe Grønborg, Optegnelſer paa Vendelbomaal S. 28 flg.
- 104. Jydſke Saml. VII. 119.
- „ Skefulde, ſe J. Saml. anførte Sted.
- „ Nordmanden, ſe Kriſt. Folkem. VIII. 281, 481.
- 110. Totiggernes Rim, Grundtvigs Saml. (Hatting) jfr. Fyſk Ordb. under Totigger.
- 112. Skæmteſagnet om de dumme Mænd, ſe Grundtvig, Folkeæventyr I. 221, en i vide Kredſe kendt middelalderlig Fortælling, ſe Liebrecht, zur Volkskunde 124 med mange Henvisninger.
- 113. Allerkæreſten min, ſe Grundtvigs Saml. (Mors).
- „ Lange Nat, ſe Grundtvigs Saml. (Svendborg Amt).
- 114. Den rige forbi og den arme, ſe Grundtv. Saml. (Fyn).
- 115. Skrigende Piger, ſe Grundtv. Gl. danſke Minder II. 246 (Fyn).
- „ Stangende med ſine Horn, ſe Skattegraveren VI. 74.
- 116. Skibet fra Holland, ſe Fyſk Ordbog III. 244a. 36.
- 118. Skagen, ſe Jydſke Saml. III. 70; jfr. Feilb. Kaargild (1897), E. Wigſtröm, Kardegilde, det ſvenſke Landsmaalstidſkr. XIII. 10.
- 122. Æventyret, ſe Kriſt. Folkeminder V. 256.

S. 123. Savspaaner, se Begtrup, Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilst. i Danmark V. 106.
- „ Ellebark, Slibestensdynd, se Krist. Folkem. IX. 222.
- 128. I Varer, jfr. Hald, Ringkøbing Amt; Begtr. Beskriv. over Agerdyrkningens Tilstand VII. 114.
- „ Bindestuer, se Krist. Folkeminder I. S. VI., Jylland I. 338.
- 130. Kan nogen sige mig, hvorfor enhver vilde have Stodderen?
- 136. Hexekunster, Krist. Folkeminder VI. 179. 249.
- 137. Hoppe over Dørtrinnet, se Krist. Folkeminder IV. 398, VI. 291.
- 140. Vask, Skikkene, Skældsordet Tørvasker, at smøge Buxerne op, se Jysk Ordb. under vaske, jfr. Skattegr. VIII. 144, 648 (Vendsysel).
- 142. ældgammel Arbejdsmaade, velvillig Meddelelse af Hr. Lærer A. Grøn, dengang i Hellum, Vendsysel.
- 161. Jydeløgn, se J. Kamp, Højskolebl. 1881, Nr. 19.
- „ Jydens Bøn, se Krist. Folkeminder IV. 345.
- 162. Kvinderne, se O. Thyregod m. fl. Norden 1902, S. 187, „Kvinder og Folkevid".
- 171. Sælger har ikke Plads til Pengene, se Jydske Saml. III. 312.
- 173. Sindsro, se [Pastor Friis] Jydske Saml. II. 92.
- 175. Besværgelsen, se Grundtv. Gl. danske Minder II. 154, Kristensen Folkeminder VI. 362, 82, Jydske Saml. IV. 162, 148.
- 176. Tallet anslaas til 16—1800, se Begtrup, Agerdyrkn. Tilstand VII. 176.
- 196. De forskellige Byformer, se P. Bjerge, Aarbog IX. 126, P. Lauridsen, Den gamle danske Landsby.
- 203. Visen om Knud Hyrde, se Kristens. Folkeminder I. 212, II. 151.
- 206. Rimet: „Sortegraa So" hører til et i vide Kredse udbredt Sagn, se Jysk Ordb. III. 450 a 46.
- „ Hanken, se Skattegr. II. 122. 567.
- „ Ringlestaven, se Skattegr. VI. 95. 85 (Falster) jfr. Aventyret, Skattegr. VI. 110, Kristens. Folkem. V. 132; Ederland Hønsepige, Grundtv. Registranter Nr. 52.
- 207. Hyrdens Løn i Saxild, se Jydske Saml. VI. 267.
- 210. Jeg gruer, sagde den lille Gris, se Skattegr. V. 188.
- 211. Gnidild, se Kristens. Folkemind. VI. 205. 283, jfr. Jysk Ordbog II 10. b 15.

S. 223. Tyvetønden, se Illustr. Tidende 1879 Nr. 1054. Minder fra Fællesskabets Tid af B(ernhard) O(lsen), jfr. „Sverrig, Land og Folk“ Folkelæsning Nr. 82 S. 168—170 (Nicolovius).

- 224. Dømte til Slaveriet, se Slaveri i Fysk Ordb.
- 225. Frimurerne, se Fysk Ordb.
- „ Kongen skal bære Krone, se Kristens. Folkeminder VII. 54.
- „ Tryntyrken, se Dania II. 91, Fysk Ordbog.
- 230. Igang, Molbech Dialektlexikon 245, Fysk Ordb.
- „ Oldermandstalen, se Nyerup, Alm. Morskabslæsn. f. d. danske Almue S. 283.
- 232. Hvem der fik Prygl, Skattegr. V. 221.
- „ Oldermandstalen, se Refsvindinge Gildeskraae hos Suhm, Nye Saml. 1. den danske Historie III. 91 (1730), P. Bjerge, Th. J. Søegaard, Danske Vider og Vedtægter I. 498.
- 235. Bornholm, se Skougaard, Beskr. ov. Bornholm (1804), S. 199. 202.
- 236. Oldermandsgilde, se Grundtvig, Gl. danske Minder II. 251 (Fyn).
- 241. Hyrden skal tage vare paa Tyren, se Bjerregrav Byret, Hist. Tidskr. IV. (1843).
- „ Husmands Betaling for Tyr, se Østrup Byret, Hist. Tidskr. I. (1840).
- „ En god Tønde Øl, se Saxild Bylov, Fydske Saml. VI.
- 244. Smugleriet, se Krist. Almuel.[2] V. 146.
- 252. Per Hessel o. s. v., se Skattegraveren II. 168, 747.
- „ Kræmmere ihjelslagne, se f. Ex. Kristens. Folkem. III. 177, 249. 189, 261. IV. 124, 172. VIII. 227, 392.
- 259. Thomasdag, se Historisk Maanedskr. I. 45 (1883), Ørbech, Betragtn. og Bønner, Hadersley 1823.
- 261. Tammes; i Westphalen kaldtes endnu om ved 1830 det Barn, der sidst kom i Skole Thomasdag: „Thomasæsel“, se Reinsb. Düringsfeld, Das festliche Jahr S. 370, jfr. Schütze, Holst. Idiotikon IV. 248 „Tamsen“; Grundtv. Gl. danske Minder III. 174, 141.
- 262. Visestump, se Skattegr. V. 173 (S. Omme).
- 264. Trille Vognhjul, se Molbech Dialekt Lexik. under Jul, sagtens fra Mellemslesvig.
- 265. Klæde Frugttræer, se Grundtvig, Gl. danske Minder II. 110 (Falster); Skattegr. III. 154, 850 (Skanderborg Egn).

S. 265. Køer gnides med Salt og Sod, se Skattegr. III. 123, 570. VII. 46, 156.
- 266. Endeskiver gives Heste, Skattegr. XII. 71, 418 (Sælland).
- „ Mand og Kone giver hinanden Haand, Skattegr. V. 6 (S. Falster).
- 268. Bedst i Aarets Løb, J. Kamp, Danske Folkeminder S. 170, 53.
- „ prøve at lytte, Skattegr. III. 154, 847, henlagt til Natten før Kongedag.
- „ De Dødes Kirkegang, se Kristens. Folkem. VIII. 378. 682.
- 274. Julestuer, Grundtvig, Gl. danske Minder II. 273.
- 275. Degnen sagde Jammen, fra Grundtvigs haandskr. Saml.
- „ Pige danser med Julebuk, se Skattegr. V. 111.
- „ Nu kommer de kække Nonner, se Grundtv.s Saml., jfr. Arwidssons Svenska Fornsånger III. 188.
- 276. Det underlige Dyr, se Grundtvigs Saml. (Salling, Sælland), Kristens. Børnerim 288, 20.
- 277. De 12 Juledagsgaver, se Kristens. Børnerim 493, 3139 flg.
- 279. Grødgryden, se Grønborg, Opt. paa Vendelbomaal S. 33.
- 281. Figur paa Mands Mødding, se S. Müller, Julebog (1884) S. 64. 65; Ordene synes at tyde paa, at det maa have været et Juleaftensrim, der ogsaa er blevet affunget Nyaarsaften.
- 282. Plovgangen paa Als, se Grundtv. Gl. danske Minder III. 166, jfr. Mannhardt, Baumkultus der Germanen I. 553 flg.
- 287. Stjærnefolkene og deres Vise, se Fysk Ordb. under Ordene, Kristens. Folkem. XI. 207. 309.
- 289. Trampe Julen ud, se Skattegr. V. 10. 161. 224.
- 290. Gøre Vejr, se Nord. Maanedskr. 1872. I. 319.
- 301. Sommer, Vinter, se Skattegraveren V. 227; der er Grund til at tro, at Slægtsnavnene Sommer og Vinter er indkomne fra dem, der har spillet Hovedrollerne i dette Optog.
- 303. „Halleluja mit Paask-Ek", Rimet er fra Mellemslesvig; „Else-Belse", optegnet af S. Grundtvig (Jshøj); Paaskelegen ligeledes fra hans Samlinger.
- 305. Legene, se Grundtvig Gl. danske Minder III. 174.
- „ Raabe Hexene ud, Grundtvigs Saml. (Præstø).
- 307. Majbøgen, Rødding Sogn, Nordslesvig.
- 309. Dans udenfor Byen, Fløe og Nielsen, Histor. Efterretn. om Lønborg og Ekvad Sogne (1878) S. 4 jfr. Blicher, Topographie over Vium Præstekald, S. 200.
- 310. „Der stander et Træ", Melodien se Skattegr. VI. 33.

S. 311. „Hun bløw mi Gajilam“ fra Blichers Bindstouw.
- 313. Valborgvisen, se Berggreen, Folkesange² Nr. 163, Kristens. Almuesiv ² IV. 9 flg.
- 314. Pinsevisen, Kristens: Almuesiv ² IV. 19 flg.
- 323. Majindegildet, Grundtvigs Saml. (Vordingborg).
- 331. Sundevedsk Kost, se Dansk Maanedskr. (1859) S. 350 flg.
- 333. Indbydelsen i Ringkøbing Egnen, se Saml. til Jydsk Hist. og Topogr. III. 299 flg.
- 342. Fortællingen, se Grønborg, Optegnelser paa Vendelbomaal S. 1 flg.
- 370. Remser, se Kristens. Folkeminder V. 82.
- 397. Lykkens Flytte, frit efter Kristens. Folkem. V. Nr. 45, Fortællingen findes i en Opbyggelsesbog fra Middelalderen, Gesta Romanorum Nr. 109.
- 403. Wolle Pæjrsens Prædiken, se Nyerup, Alm. Morskabslæsn. f. den danske Almue S. 278.
- 406. Det hedder hos Nyerup, Alm. Morskabslæsn. S. 282 om Judas, hans Kød aad Ravnene, hans Sjæl førtes hen i Nobes Krog.

Ordliste.

Aa, raaber 395.
Aashus 39.
Aaskel 137.
Abekat 299.
Abyssos 407.
Adam, Eva 55.
— , Dag 270.
Afgangsgilde 236.
Afholdsbevægelse 109.
Aftakker 321.
Aftenbøn, Barnets 351.
— , Jydernes 161.
Aftenkonge 374.
Ager om Ager, ligge 239.
Aggerbo 403.
Akkeneje 72.
Alkove, muret 65.
Alsædtægt 242.
Amor 28.
And (Kage) 88.
Anker og Kors 159.
Arbejder 74 flg.
— , fælles 17.
Arbejdsvogn 253.
Arkensluge, =gab 72.
Arne 82, 85.
arnebagt 88.
Arnesføde 45.
Arnested 40, 43 flg., 48.
Arvesølv 137.
Arvesøl 236.
Aske, Varsel af 285.
Attervin 101.
Baadlag 325.
Baagskrald 365.
Baal 312, 367.
Baand 124.
— lægge for Mand 384.
Baccalaureus 258.
bage Brød 82.
Bagerovn 40, 82.
Baj 87.
Bajbesøg 87.
Bajmor 336.
Bakkus paa Tønden 298, 300.
Bal 258.
Balthasar 286.
Barn 342.
— , bydes Mad 343.
— , forbyttet 343.
— , gives Navn 350.
Barnetaa 342, 344.
— , rykke i 342.
Barsel 342 flg.
Barselpotte 344.

Begravelse 404.
Bejler 164.
Belysning 49 flg.
Bendetag 365.
Benedicte 59, 68.
Berlin, Dans 77.
Bettelpind 220.
Bibelsprog paa hammer 46.
Bigaard 72.
Billede, omføres 24.
Bilæggerovn 38, 43, 52 flg.
binde, jfr. pregle, strikke 38, 127.
Bindebrev 59 flg.
Bindehose 127.
Bindepind 127.
Bindesten 71.
Bindestue 128.
Binding (paa Hus) 40.
Bindingsværk 30.
Bissekræmmer 250.
Bistade 72.
Bjælke, Gaade om 33.
— , slaa op paa 381.
Bjærgmand, at lege 368.
Bjørnestads 298 flg.
Bjørnetrækker 299.
Blaa Jomfru 225.
Blaamusling 29.
Blaar, ryste 292.
— , bundet om Dørlaas 291.
Blaa Taarn 225.
Blaat, farve 121.
Blicher N. 31, 55.
Bloksbjærg 305.
Blus 302, 312, 320.
Boder, Fisker= 324.
Bogsamling 154.
Bojle 258, 345.
Bol, By delt i 241.
Bol=Eng 241.
Bolsbroder 242.
Bols=Eng 243.
Bolsjord 242.
Bom 200.
Bondegaard i Brørup 44.
— i Darum 43.
— gammeldags i Hedeegnen 37.
— i Hjelmslev Her=red 45.
— morsingsk 40.
— vestslesvigsk 42.
Botoste 196.
Botte 4.
Brandhjælp, tigge til 159, 222.
Brandsted (Arne) 40.
Brevstok 201.
Briller, at hugge 384.
Bro 91.
Brokkens Skind sælges 76.
Brolag 37.
Brosax 357.
Brud (af Hør) 133.
Brud, staa (om Rok) 119.
Brudedyne 334.
Brudefører 339.
Brudepige 256, 332, 373.
Brudeseng 334.
Brudestare 335, 398.
Brudesmykke 335.
Brudesmykker, =ske 331, 335, 339.
Brudestykke 88.
Brudgomsfører 331.
brue Garnnøgler 123.
Brunspaan 122, 126.
Brus, =kammer 42.
Brus, Kortspil 266.
Brygning 89 flg.
Bryllup 328.
— i Sundeved 331.
Brædegulv 71.

Brændevin 98 flg.
— , dens Historie 104.
— , Navne 107.
— , spises med Ske 100, 104, 338.
— og Sirup 261.
Brændevinsflaske, Navne 107.
Brændevinsdrik 105, 256.
Brændevinshandel 173.
Brændevinstøj 99.
— , Gemmested for 102.
Brændingsdistrikt 245.
Brænosel, Halm, Kokasser 80.
Brød, bages 82.
— , klistres 84.
— , saages 87.
— , træde paa 401.
Brønd 17.
Brøndsten 19.
brønse Bryggekar 90.
Buddipotte 279.
Budfoged 202.
Bur 40.
Bursch 229.
Bust 72.
Buxer 141.
Bydelav 200, 229.
Byderemse 333.
Bydesvend 333.
Byfoged 226.
Byfold 207 flg.
Byggonis 387.
Bygning 16.
Bygningsstik 39.
Byhjuler 216.
Byhorn 201.
Byhyrde 199, 203, 239.
Bylov 201.
Bynning, Byntlag 253.
Bysens Kod 240.
Bysens Kæp 202.
Bysmed 211, 215.
Bysted 196.
Bystævne, ringe til 36.
Bytyr 240.
Bærer 247.
Bøn, katholsk 391.
Bøstekæp 134.

Cylinderuhr 354.

Daler, gammel 77.
Dannelse 149.
Dans 77.
Dansebal 258.
danse paa Høje 35.
— i, ud af Lag 77.
— op 337.
Danserim 338.
David Copperfield 13.
Degn 215, 274, 282, 353.
Degnelus 355.
Dej, lægge 83.
Dejnekar, -kiste 83.
Dejtrug 83.
Dokke 31.
Dole 202.
Dons, Døns, Dørens 9, 42, 43, 55, 69, 87, 333.
Dragkiste 45.
Dram 104.
Drank 100 flg.
Drawgræs 34.
Dreng, ringeste, villeste 295.
Drengehandel 172.
Drik, Kælenavne 107.
Drillerier 357.
Drilling 110.
Drittel 176.
Driver 178.
Drivvej 178.

Dronning 295, 373 flg.
Dug, Ungkarl holder 333.
Dukatfrø 357.
Dunhammer 86.
Dusketøj 72.
Dværg 31.
Dynkirk 22.
Dyr, begraves levende 401.
— , underligt 276.
Dækkepige 332.
Dæller (Fjælle) 37.
Dæmmetrug 83.
Død 398.
Dødsvarsler 285.
Døende lægges paa Jorden 344.
Dørspænd 343.
Dørstud 176.
Dørtrin 147, 343, 393.
Døvling 253.

Ebbe og Flod 13.
Effen og ueffen 266.
Enebærris 31.
Engelskmand 6, 13.
Enggilde 326.
Engskær 122.
Enke 386.
Enkemand 386.
Eriksen, fattig Per 274.
Es 325.
Esbjærg 3.
Esepige 325.
Eva se Adam.
Evangeliebog 59.

Faar 140, 359.
— , Gaade om 109.
— , Navne paa 351.
Faareben 53.
Faaremælk 35.
Fadekone 332.
Fader vedkender sig Barn 342.
— om Præst 382.
— vor Fa'r, Bonden 382.
Fader, vor 146.
Fadklud, Oldemors 5.
Fagelsiter 259.
Fane 323.
Fanniker 80, 162.
Fannikerhandel 169.
Fanø 14.
farve Garn 120.
farve Blaat, Gult osv. 120 flg.
Farvel 381.
Faste 293.
Fastelavn 293 flg.
— , løbe, narre 302.
Fattigforsørgelse 218.
Fattigmand 51, 139.
Favn (Fane) 323.
Festelbaand 120.
Fester 258.
Festret 112.
Fimmerhale 360.
Fimpe 50.
Finkelrut 17.
Finlap 222.
Finne (paa Rok) 119.
Firtur 77.
Fisker 324.
Fissemand 389.
Fjandbo 97.
Flatte 83.
Fleger 89.
Flintestensfrø 357.
Flod, stigende 10.
— , dens Indflydelse 13.
Fluesmækker, -klapper 390.
Flyvetækker 6.
Flæsk, skære ned 301.
Flæskeskinke, stjæle 301.
Fløde paa Vand 286.

Flødepotte 136.
Fløj 47.
Foderſkaffer 180, 184.
Fok 388.
Folk 159.
Folkemarked 75 flg.
Folketro om Hav 13.
Forbedelſe 240.
Forbrand 398.
Fordraaber 100.
Fordriver 180.
Foredragsforening 154.
Forlovelſe 329.
Forn 335.
Forſamling 258.
Forte, Fortov 197, 205.
Franſk, Jørgen Sjællænders 23.
Franſøs 77.
Frankrig, Udmarſj til 21.
Fredſtue 70.
Fremmers 40.
Frier ſpørger 163.
Frieri 328.
Frimurer 225.
Frimærke, ſætte paa 381.
Fritænker 20.
Frugtſommelig, hvad iagttages 344.
Frugttræ 264.
Fuldſkab, Grader i 108.
Fumpe 212.
Fynbo 156.
fynſk Humlekræmmer 93.
Fyrbøder 235.
Fyrfad 57, 337.
Fællesdrift 241.
Fællesſkabets Tid 196.
Fælløb 205.
Fæſtepenge 76.
Fætkande 101.
Fødſel 342.
Fødſelsmærker 343.
Føn 69.
Før 10, 80.
Første Neg 389.

Gaade om Bjælke 33.
— Faar 109.
— Kakkelovn 52.
— Malt 89.
— Ovn 85.
— Rok 119.
— Søsling 370.
— Øl 95.
Gaas, rykke Hoved af 301.
Gade 238.
Gadebaſſe 295, 311.
Gadebrønd 236.
Gadehus 54.
Gadeklokke 35.
Gadelam 311.
Gadelamsgilde 309 flg.
Gadeſjov 200.
Gadeſtævne 200.
Gadinde 313.
Gaffel og Kniv medtages 380.
Galæble 126.
Gamle, den 386.
Gammelmand 385 flg.
Garnkrog 129.
Garnvindel 120.
Gehæng 5.
Genfærd, raaber Hævn 28, 48.
Gengift 240.
Genkalding 400.
Geſimshøvl 357.
Gevaltkop 346.
Gilder 258, 326.
Gildesbrødre 233, 235.
Gildesgaard 235.
Gildeshus, =vej 234.
Giljekrog 129.

Gistenfjæl 84.
Gjaw 339.
Gjeldevæder 266, 280.
Glarvogn 256.
Glas, Varsel af 289.
Glib 4.
Glotrøske 115.
Gnidesten 57.
Goderaad 260.
Grande 200.
Grandebrev 201.
Grandefoged 201.
Grandelav 229.
Grandesten 200.
Grandestok 200.
Gravvarsler 406.
Greb 91.
Grever 138.
Gribsjord 242.
Grimepenge 174.
Gris 58, 210.
— blaa 199.
Gris (Brændevinsanker) 248.
Gris (Pebernød) 260.
Gris (Skorsten) 89.
Grisfel 84.
Grubekedel som Kakkelovn 52.
Grundmur 71.
Grydekakkelovn 54.
Græs 370.
Græsgilde 326.
Græslukke 73.
Græsplet 73.
Græstyv 373.
Græstørv, over Hoved 285.
Grødgryde stjæles 278.
Grødhest 107.
Grønt, farve 122.
Gudsmoder 58.
Guds Navn, gaa i 222.
Gudspenge 76.
Guffepotte 279.
Gulerodskaffe 22.
Gult, farve 122.
Gustenborg 193.
Gæring af Øl 94.
Gæsling 325.
Gæstfrihed 157.
Gættelse 370.

Haand, give 266.
Haandgerning, ej Tid til 78.
Haandklæde 69, 71.
Haandko 372, 375.
Haandkværn 71.
Haandlag 357.
Haandslag 170.
Haandten 142, 147.
Haar, rede 79.
Haarfletning, Handel om 174.
Hakkegilde 111.
Hakker 110.
Halepenge 174.
Hallig 10.
Halm, Brændsel 80.
Halmbaand til Væg 33.
Halmtigger 218.
Hamborg 166.
Handel 168.
— , lille 173.
— , „æ løwwend'" 177.
Handelskram 168.
Handelsvej 179.
handle 366.
Hane, rykke Hoved af 301.
Hannover 21.
Hare 351, 385.
Hareleje 343.
Hareskaar 343.
Haspe 120.
hauke 206.
Hav, Folketro om 13.

Havets Bulder 11.
Havfrue 274.
Havrehvæs 387.
Havrending 9.
Heglefedt 133.
Heglestol 133.
Helgenbillede 58.
Helhest 401.
Helligtrekonger 286.
—s Varsler 289.
Helvede 356.
Henfølgen 405.
Herodes 287.
Herre, Præst nævnes 382.
Hesselfedt 357.
Hest 120.
—, Navne 351.
—, sko Heste (Leg) 301.
Hestebojle 326.
Hestehandel 169 flg.
Hestepande 37.
Hestesko 137, 212.
Hex 83, 401.
—, raabe ud 305.
Hillemænd 391.
Himmelbrev 59.
Himmelseng 38, 45.
Himmerig 356, 406.
Himphamp 48.
Hjanker 137..
Hjort springer over Hus 267.
Hjul siger 252.
Hjærtemusling 29.
Hoboist 25, 259.
Hoge 11.
Hold, købe paa 186.
Holstebro Marked 127.
Holsten, dansk 166.
Hoppegist 25, 259.
Hornpenge 174, 367.
Hosekræmmer 127, 250.
Hovarbejde 202.
Hovborg Kro 180, 246.
Hovedvandsæg 355.
Hugorm 363.
Hugormegræs 95.
Hugormekonge 363.
Humlekræmmer 93.
Hund 125, 265, 267.
Hundrede og eet 266.
Hungervogn 239.
Hus, gammeldags 30.
— rejses 32.
Husgerning forsømt 78.
Hustrumaaned 290.
Husum 178, 183.
Hvedebonde 301.
Hvedetrold 387.
Hverver 26.
Hvædsten 88.
Hvælbojle 326.
Hylsklæder 68, 109, 141.
Hyrde, Faare=, Gaase=, Heste=, Kalve=, Lamme=, Svine= 209.
— fæstes 207.
Hyrdedreng 358 flg.
Hyrde=Eng 208.
Hyrdehus 208.
Hyrdekald 205.
Hyrdepige 79.
Hyrderim 361.
Hyrdesved 205.
Hærvetræ 120.
Høbjærgning 14.
Høflighedsskik 378.
Højskole 109, 152.
Højsædestøtter 46.
Høkkelbjærg Kro 406.
Hønnikeæg 305.
Høns 359.
Hønsepenge 212.
Hønshøwer 374.

Hør 77, 109, 130.
Hørgrav 130.
Hørhoved 119.
Høstgilde 326, 386 flg.
Høstkarl 389.
Høstlørdag 76.
Høststik 383.
Høtigger 218.

Igangsgilde 229.
Ild, drage 211.
Ilderbo i Seng 68.
Indbydelse til Bryllup 333 flg.
Indgangsgilde 77.
Indigo 121.
Isflod 12.
Isskodse 12.
Isterhøved 138.
Itzeho 178, 185.

Jakob Løj 14, 307.
Jerusalems Skomager 263, 301.
Jesus, Billede af 23.
Jomfru Marie, Billede af 23.
Jomfrustykke 88.
Jordemoder 336, 342.
Josef 23, 287.
Josva 55.
Judas 60, 287.
Jul, pisket ud, trampet ud, spillet i Jorden 289.
— ride, trille ind 264.
— i Frankrig 24.
Juleaften 265.
Juleaftensdag, lille 264.
Julebuk 274.
Julebægt 83.
Juledag 271.
Juledagsgaver 277.
Julefesten 263.
Julegilde 274, 326.
Julelys 265.
Julemærker 273.
Julenat 268.
Julestue 274.
Juletræ 268 flg.
Julleft 263.
Jyde 146, 165.
Jydeløgn 161.
Jydepotter brændes 251.
Jærn, hærdet 343.
Jærnkile paa Mark 305.
Jævningsgilde 236.
Jørgen Sjællænder fortæller 21.

Kaal, stryge for 388.
Kaalgaard 72.
Kaalplanter 236.
Kaalrabi, Lygte af 281.
Kaalstok 312.
Kaffe 77, 87, 343, 345.
Kaffebarsel 349.
Kaffebønner 56.
Kaffepige 332.
Kakkelovn 49 flg.
— , Gaade om 52.
Kakkelpotte 54.
Kakkelstowwen 45.
Kaleb med Drueklase 56.
Kalk, hvorledes skaffes 29.
Kalkovn 29.
Kalv 256.
— opfødt i Stue 58.
Kalvelim 124.
Kampesten, varme 91.
Kande, gaa med 54.
Kandebord 43, 56.
Karl, barnløs 165.
— gribes 388.
Karleynde 141.
Karlsten 121.
Karlummer Lys 50.

Karon 407.
Kartefedt 111.
Kartegilde 111.
Kartehus 111.
Kartekjøtid 111.
Kartekæreste 112.
Kartelap 111, 118.
Kartepige 111.
Kartning 110.
Kartofler stege 20, 24, 368.
— opstuvede 39.
Kartoffelgrød 39.
Kartoffelroser 64.
Karvestok 201.
Kaspar 286.
Kast, tælle Penge i 176.
Kat, slaa af Tønden 295.
—, sort, af Ovnen 85.
—, paa Skødet 258.
—, paa Spid 258.
katholsk, — Bøn 391.
Kattekonge 296.
Katterist 343.
Kedelfører 99.
kejse Lokker 123.
Kejser 375.
Kelde, kaste, synke 17.
Keldemand 399.
Keldesten 17.
Keltring 158, 222.
Kildemester 19.
Kildesangen 18.
Kingken 268.
Kirke 390, 402.
Kirkegaard 308.
Kirkegrime 401.
Kirkenøgle 393.
Kiste, jærnbunden 70.
Kistelæg 405.
Kjælske 47.
Klawse 120.
kline Vægge 31, 33.
Klinegilde 33 flg.
Klinepiger 33 flg.
Klinkpung 271, 355.
Klinte 99.
Klisterkage 88.
Klit 3, 14.
Klontkøp 361.
Kloster 391.
Klovsyge 185.
Klyne 28.
Klynemaal 357.
Klædedragt 109.
Klæg 4, 18, 19.
Klægsajer 18.
Klægsten 28.
Kløpind 39, 165.
Knaaggilde 332.
Knappenaal 137, 225, 304.
Knapper 367.
kniple 134.
Knipleskole 134.
Knipleskrin 134.
Kniplingskræmmer 135, 252.
Kniv 174.
—, kaste 368.
— og Gaffel medtages 380.
— i Brød varsler 285.
knive 137.
knæle for Helgenbillede 23.
Knæpfoged 201.
Knækkage 88.
Knæpping 201.
Ko, blaa 13.
—, Navne 351.
—, hvolbore 352.
—, faa til at bisse 372.
—, gnedet med Sod 265.
—, Vægt ved Væven 125.
Kobberdraaber 100.
Kobbertøj 99, 102.

Kodsted 240.
Kokasse, Brændsel 80.
— , Syde groet op af 165.
Kokkemarked 172.
Kohyrde 358.
Kold, Kristen 154.
Kone, har meget Arbejde 82.
— handler 194.
— hvid, Genfærd 28.
— gribes 388.
Konebarsel 344.
Konegilde 344.
Konfirmationsønsker 59.
Konge 266, 293, 373, 375.
— i Optog 295.
— Pebernød 280.
— Hans 11.
— Ludvig 22.
Kongeaften 140, 286.
Kongehandel 172.
Kongeleg 298.
Kongens Brød 224.
Kongestud 176.
Kontra, Dans 47.
Koralmelodi 355.
Korn 267, 388 Anm.
— , sidste Stykke 385.
Kors 59, 83 flg., 91, 96, 215, 242, 266, 401.
— for Ovnsmund 86.
— for Brød 88.
— Træ, hvoraf 270.
Kost, daglig 39.
Kost, sundevedsk Bryllup 331.
Kraadekop 346.
Krageost 5.
Krans 5, 32, 133.
Kransebojle 326.
Krap 122.
Krejler 252.
Kretbar, Fandens 5.
Kridthus 355.
Kringler („Øjne") 22.
Kristen Vestergaard 12.
Kristi Blodsdraabe 64.
Kristi Himmelfartsdag 312.
Krudt 20, 354.
Krutpige 332.
Krutstrøer 332.
Kry 4.
Kræmmer 247, 250.
Kundskabstræ 55.
Kurv paa Skorstenen 341.
Kurv, bundløs 163.
Kurvw 374.
Kvinde 162, 376.
— barnløs 165.
Kvindearbejde 79.
— , læsse, sprede Møg 80.
— , tærske 79.
— , Mosearbejde 79.
— , køre Mergel 81.
Kvindegilde 344.
Kvindemeje 120.
Kvædelæs 387.
Kvæg, sættes paa Stald 239.
Kvægsyge 210.
Kylkæp 361.
Kylling, opfødt i Stue 58.
Kyndelmisse 273, 289.
Kyrads 231.
Kys 343.
kysse sin Haand 379.
Kælling, i Hør og Korn 130, 386, 389.
Kæmpehøj, Teglovn i 20.
Kærestevarsel 289.
Kærnebryge 137.
kærne Smør 136 flg.
Kærnemelmad 137.
Kærnemælk 84.
Kærnestav 375.

Kærnestumpe 137.
Købmand 184.
Kødkammer 47.
Køks, Tallerken til 336.

Laad 128.
Laadnelse 148.
Laar (Fiolin) 131.
Lam 58, 193, 312.
Lammesne 291.
Lampeskaar 50.
Langby 198.
Langdosmand 304.
Langenæs 10.
Lanter 172.
Lavendelblaat, farve 122.
Lavsgilder 229.
Lavsret 230.
Led 239.
Ledeko 372.
Ledesvend 332.
Leg, melde sig ud 304.
Lerguly 37.
Lersten 20, 28.
Lerstryge 34.
Lev, Julebrød 264.
Ley, Familienavn 200.
Lidkøb 170.
Liege 64.
Lig, klæde 405.
Ligfølge, drukkent 106.
Ligkiste 341.
Ligkrans 59.
Liglys 398.
Ligport 43.
Ligprædiken 405.
Ligskare 398.
Ligskjorte 341.
Ligstue 70.
Ligvagt.
Lime 174.
Livet (Ligvagt) 407.
Livets Træ 270.
Loftskud 37.
Lok 123, 124.
Lokkemand 14.
Loplee 375.
Love i Handel 170.
Lovens Tavler 59.
Lownsøl 331, 345.
Lud 110, 120.
Luffer 110.
Lumring 34.
Lundstikke 253.
Lus 165, 273.
Lusekonge 374.
Lykke, slaa til 170.
Lykkens Flytte 397.
Lyngkvist 122.
Lyngmand 80.
Lyre 32, 40, 46.
Lyrefjæl 41.
Lyrehat 32, 40.
Lysbord 51.
Lysbrød 86.
lyse til Ægteskab 331.
Lysegult, farve 122.
Lyseklyne 48, 138.
Lysepind 50, 86.
Lysesax 51.
Lysestøbning 138.
Lyskage 86.
Lysmand 86.
lyve 146.
Læderfritte 357.
Lægtebor 32.
Læmmike 48.
lænke Garn op 123.
Lærer, Offer til 259.
Læs, sidste 385, 387.
Lævi 34.
Løb (af Halm) 83.

Løbedreng 208.
Løbepraas 139.
Løbſkitj 375.
Løbgryde 93, 120, 122 flg.
Løgn, Gud ſke Lov for 382.
Løgſkind 122.
Løn, Tjeneſtefolks 77.
Løsholt 30.
Løw 90.

Maarſkæl 5.
Mading, gaa i 203, 208, 210, 218.
Majgreve 322.
Majinde 322.
Majindegilde 322.
Majſtang 36, 236, 320.
Majſten 201.
Majtræ 200, 271, 321.
malke, ved Trolddom 136.
Malt 156.
— , Gaade om 89.
Maltkølle 89.
Mand, ſort 85.
— , rig 88.
Mand, Gaardmanden 382.
— gribes 388.
Manglebræt 141.
Manø 14.
Marie, Jomfru 24, 287.
— , Leg 356.
Mariehøne 363.
Marked 254.
— Jsſeho, Husum 167.
Markedsdag, ſtor 178.
Markedsgave 255.
Marri 391.
Marſk 3.
Maſt 90, 99.
Md. Brun 327, 348.
Medardus 389.
Meklenborg, Kvier 185.
Melgrød 39.
Melkior 286.
Mellemmad 364.
Mellemmadstyv 364.
Menneſkehjærte 225.
Menneſkekød 225.
Mergel 81.
Mergelgrav 81.
Meſſingfad 55.
Meſſingkugle 53.
Mikkelsdag 50, 75, 77.
Mikkelsgrande 202.
Mikkelslegs 77.
Mindevers 58.
Mistænkſomhed 149.
Mjød 260.
Mjødrod 39.
Moder, vor 146, 382.
Modſot 212.
Molbech, Ordbog 39.
— , Dialekt-Lexikon 39.
Monark 259.
Morgenkat 374.
Morgenſvane 374.
Morgenſtjærne, gaa med 288.
Mortensgrande 202.
Mos 122.
Mosbrunt, farve 121.
Mosdyne 69.
Mude 125.
Muldſkud 312.
Mullebrød 266.
Mund, paa Brød 87.
Munk 391.
— , gaar i Enge 275.
Munkebogſtaver 56.
Munkeprædiken 403.
Mur af Ler og Lyng 17.
Murſten 19, 31.
— tørre Øjne paa 291.
Mus 273, 351, 389.

Mus i Sengehalm 67.
Muslingkalk 29, 30.
Musøl 390.
Mühlhausen 25.
Mælk 136.
Mælkesæt (jfr. Sæt) 64.
Mæm 90, 99.
Møddingskraber 357.
Møller 217.
Møllersnaps 107.
Møllestævne 217.
Møntrug 239.
Møntørv 37.
Mørkegult, farve 122.

Naakalskrog 165.
Nabolag 229.
Naboskrog 406.
Nabostok 200.
Nar 299.
Natmandsfolk 222.
Natravn 374 flg.
Navnedag 60.
Navlegæsling 273.
Nebbersax 357.
Neg, første 389.
— sidste 385.
— til Fugle 265.
Nis Pug 399.
Nonner, de kække 275.
Norderoog 10.
Nordmand 222.
Nyaar, i Frankrig 24.
— , skyde ind 278.
Nyaarsaften 278.
Nyaarsgave 280, 309, 311.
Nyaarsvarsler 285.
Nyfødt, hvad iagttages 344.
Nymand 230.
Næbbestævne 218.
Næs Jærnværk 52.

Nødekop 346.
Nødild, se Ild.
Nøgle 120.
Nørkammer 42.
Nørrejyde 165.

Offerpenge 271.
ofre 336.
Oldemor 13.
Oldermand 201, 235.
— Tale 230.
Oldermandsgilde 236.
Ole Lukøje 300.
Omgang 108.
Onden 35, 48.
Opbærersnaps 107.
Oplysning 150.
Oppasser 332.
Opskrig 48, 400.
Opskør 326, 382.
Opslag 173.
Opstandertøj 119.
Optællingsdistrikt 245.
Orgelspil 354.
Ost, i Gryde 47.
Otting 238.
Overbordende 65.
Ovn, lyse, ilde 84.
—, Gaade om 85.
—, Hex pister paa 83.
Ovnhus 82.
Ovnskødsel, slaa Frugttræ med 264.
Ovnsmund 82, 86.
Ovnsmundstørv 86.
Ovnsrage 84.
Ovre 7, 55.
Owsbord 33.

Paal mit de Hot 107.
Paaske 302.

Paaskeleg 303.
Pald 40.
Pandebuddike 325.
Pandeskrald 48.
Panel 65.
Panteleg 277.
Pantemænd 202.
Papisme 392.
Peberkværn 57, 65, 68.
Pebermø 165.
Pebernød 260, 266.
Pebersvend 164.
Penge, halve, hele 297.
— , hvor gemte 66.
Pengepung 174.
Pengetønde 185.
Penneknib 353.
Pige, Salmer 163.
— gribes 388.
Pigearbejde 81.
Pigelegestue 311.
Pind 12, 201.
— s Ende 202.
Pinse 305.
Pinsebrud 306, 373.
Pinsegris 374.
Pinsemaj 308.
Pinsemorgen 308.
Pinsevise 314.
Pisel 42, 70.
Plattysk 176, 183.
Plovgang 282.
Politisk Bevægelse 155.
Polsk, Dans 77, 338.
Polskpas, Kortspil 182.
Ponnipind 267.
Ponse, deres Kælenavne 107.
Pors 122.
Pose, Hofte-, Haand-, Lænde-, Ryg-, Tigger-, Tvær- 220.
Potte, slaa i Stykker ved Fastelavn 301.
—, slaa paa Døre 280.
Pottekakkel 53 flg.
Pottekakkelovn 40, 53.
Pottemand 165, 252.
Praasekærte 50 flg., 139.
Prakkersoged 221.
Prangermaaned 173.
Preg 5.
pregle, jfr. binde 127.
Presning af Tøj 125.
Prins 293, 295.
Prinsesse 295.
Profit 51.
Proptrækker 51.
Præst 215, 282, 392, 402.
— og Degn 274.
Præstehandel 13, 169.
Prøjser 177 flg.
Pukkelfedt 357.
Pult af Uld 110.
Pund 177.
Pusel 85.
Put 267.
Pyramide 65 flg.
Pæjersdag 60, 358.
Pæremarked, Roskilde 93.
Pølsemaal 357.

Raad 295.
Rakker 158.
Rakkerens Glas 159.
Rakkerkule 212.
Randsbjærg, Hr. 274.
Ranglestok 206.
Ransager 99.
Rapsstraa, Brændsel 80.
Rasmus 13, 162.
Reb af Fæhaar, Halm o. s. v. 147.

Redebaand 120.
Regnskab 298.
Rejsedram 227.
Rejsegilde 32.
Rem 16, 31.
Remser 97, 370.
Retsfølelse 399.
Retstilstand 224 flg.
Ridderlighed 376.
Rik 57.
Ringekærv 217.
Ringel 5.
Ringlestav 206.
Ringridning 293, 311.
Ris gemmes 260.
Ritten 387.
Rivestage, krybe igennem 301.
Rok, Gaade om 119.
Rokkeben (Klarinet) 131.
Rompdag 76.
Ronnebæder 266.
rose, man maa ikke 121.
Rose 64, 91.
Rotte 273, 389.
Rug jfr. Korn 239.
Rugbrød 86.
Rumlepotte 279.
Rumleri 157.
Rundby 196.
Rundetaarn 165.
Rus, Udtryk om 108.
Ruselap 120.
Rusepind 120.
Ræv 351, 385.
Rødknæ 99.
Rødt, farve 122.
Røgelsekrukke 24.
Røgle 84.
Rør 123 flg.
Røst 90.
Røsthalm 91.
Røstkar 91.

salde Garn 124.
Sallingbo 97.
Salmer, Pigers 163.
Salmetoner, Kingos 354.
Sals (Bryggers) 45.
Salt 136, 285.
Samtale 154.
Sankelse 200.
Sankt Hansfest 323.
Sankt Hansko 375.
Schade, Provst, Samlinger 39.
Sell 123.
Semperfi 64.
Send 335.
Seng 65 flg.
— , Ilderbo i 68.
Sen Hans Forjaweri 375.
Seppeltut 274.
Sidste Korn 385.
— Læs 385, 387.
— Neg 385.
Sigtebrød 84, 86.
Simelægn 357.
Simeon og Anna 287.
Simon Juda 185.
Sirup og Brændevin 261.
Siv 50.
Sivvæge 38, 50.
Sjower 247.
Sjællænder 161.
Sjøngbørn 263.
Skaale, Varsel af 285.
Skaalebænk 165.
Skader rejser til Troms 305.
Skaffer 321.
Skafferstok 321.
skage 130.
Skagefod 130.
Skagehaand 130.

Skagepige 131.
Skalk 88.
skalu 259.
Skammel 64, 125.
Skar 238.
Skarntyde 122.
Ske, søbe Brændevin med 100, 104, 338.
—, snurre med 267.
ske, hvad skal ske 398.
Skel 202.
Skelle 30.
Skenning 202.
Skib, Omkørsel med 301.
— fra Holland 116.
Skikkende 335.
Skilling i Glas 26.
Skindbuxer 96.
Skive Marked 187.
Skjorte 141.
Sko, kaste 286.
Skod 176.
Skodstud 176.
Skoldkage 22.
Skole, den gamle 353.
—, drikke op 262.
Skolegang 355.
Skorsten 31.
Skorstenshammer 46.
Skotsk, Dans 77.
Skovl, Spade, Varsel af 406.
Skraaherre 235.
Skrabekage 22, 88.
Skralderbast 168, 191, 366.
Skrawmand 332.
Skrædder 125, 159, 215.
Skrædderlys 159.
Skræppeblade til Farvning 122.
Skrøbeløvhede 165.
Skudsmaalsbog 75.
Skuemester 213.
Skulde 4.
Skuldesuppe 5.
Skvaldretønde 224.
Skytte, Vævers 124.
Skæbnetro 394.
Skæggemand 101.
Skænker 332.
Skærslipper 158, 219.
Skærtorsdag 305.
Skødsel 86, 264.
Skøgeset 343.
Skøn 125, 210.
Slag 134, 238.
Slagbord 125.
Slagbænk 65.
Slagsmaal 25, 155, 219, 232.
Slange og Kundskabstræ 55.
Slaveri 224.
Slavw, æ 177.
Slibekærv 217.
Slibestensdynd 123.
Sluffe 19.
Slynge 18.
Slæde, slæbe med 116.
Slætkarl 14, 79.
Slætlørdag 76.
Sløwer 5.
Smaabrød 264.
Smadderkat 50.
Smed 36, 211, 215, 354.
Smeddebrændevin 214.
Smeddegilde 216.
Smeddens Dreng 212.
Smeddestævne 214.
smide 84.
Smugleri 244.
Smør 136 flg.
Smørlykke 137.
Snaps 22, 104, 107.
Snes 76.
Snog i Sengehalm 67.

Snold 142.
Snus 57.
So, render ad Skov 266.
—, drive 303 flg.
Sod, Kvægs Tænder gnides med 265.
Sodd (Suppe) 54.
Sodstang 45, 47, 374.
Sogneraadsmøde 101.
Sol, leger 309.
Solhvervsdag 83.
Solo, Kortspil 182.
Solring 358.
Sommer 297, 301.
— , ride i By 320.
Sommerfugl, Ornament 405.
Sommergilde 322.
Sorteper 278.
Spaakvist 17.
Spade, Skovl, Varsel af 406.
Spand, bundløs 165.
Sparre 32.
Specie 147, 177.
Sped 138.
Spejder 99.
Spejl, Varsel af 289.
Spejlskind 256.
Spelterok 70, 125.
Spergel 99.
Spile 138.
Spillemand 335.
Spillemandspenge 77.
Spind 118, 157.
Spindehjul 327.
Spjold 126.
Spole (paa Hus) 31, 34.
— (paa Væverstol) 125.
— (paa Stige) 138.
Springstok 6.
Spryd 119.
Spøg 158.
Staaf 327.
Staalpen 354.
Stabelseng 65, 70.
Stakkel 219.
Stakkelsfjæl 220.
Stald 238.
Staldstud 175.
Stampemølle 125.
Stamptow 69.
Stand 238.
Stander 134.
Standerhøtte 135.
Standkiste 45.
Standsfordom 148.
Standsforskel 74.
Starels Svin 193.
Stegers 40.
Steenstrup, Japetus 54.
Sten, til at varme Hænder 54.
Stenhøvl 357.
Stefansdag 271.
Stefanskage 272.
Stefansnar 272.
Steffen gennes ud 272.
Sten, varm i Dej 83.
Stifmoderside 88.
Stiplads 210.
Stipose 210.
Stjærne 395.
Stjærnefolk 287.
Stodder 130, 386.
Stodderkonge 221, 229, 373.
Stolsbroder 235.
Stoppetørv 86 flg.
Stork 293, 351.
Storkerede 134, 293.
Stormflod 6 flg.
Stoww 44, 55, 69.
Straalæg 404.
Straamand, stikke til 301
strande 12, 228.

strikke, jfr. binde 127.
Strikning 78.
Strogge 143.
Strongle 120.
Strygejærn 57, 141.
Strængetræ 120.
Strømpebaandsvæv 126.
Strøsted 72.
Stude 147, 359.
— , graa 221.
Studegaard 175.
Studehandel 175.
Studestik 186.
Stue 55.
— , bitte 70.
Stuge 84.
Støb 89.
Støbebord 139 flg.
Støbeform 140.
Støbegryde 138.
Stølp 56 flg.
Sundt, Eilert 348.
Svalekar 99.
Svaletønde 99, 101.
Svende, ridende 332, 335.
Svendestykke 212.
Svin, i Skov 210.
— Starels 193.
Svinedriver 191.
Svinehoved 266.
Svinehyrde 210, 374.
Svinepisker 374.
Svineri 81.
Svingel (paa Væverstol) 125.
Svæld 140.
Sværlægte 32.
Südfall 10.
Sylsten 16, 31.
Syning 78.
Synkning 101.
Syvsover 373.
Syvsover-Dag 373.
Sælde 83.
Sæt 64, 88, 136.
Sættekage 88.
Sønderjyde 165.
Sønderjylland 166.
Sønderkammer 42.
Sønderskov 12.
Sørensen, Kristoffer 246.
Søsling, Gaade om 370.
— Betaling for Kaffe 77.

Tadder 239.
Tag, lægges 36.
Tagbraa 37.
Tagsat 368.
Tagsax 357.
Tagsten, Trækrør af 54.
Tak for Mad 380.
Talghøved 138.
Tallerkenslikker 374.
Tallie 18.
Talliestok 201.
Tamp, brændt 261.
Tamperdag 60.
Tapdraaber 122.
Taphalm 91.
Tapkar 91.
Tapstol 91.
Tarstøkke 71.
Tater 158, 222.
Tavletøj 77.
Tavolet 65 flg.
Teglovn 20.
Tenstol 119.
Teregel 236.
Terrænby 198.
tese 111.
Testamente 405.
Theriak 236.
Thomasdag 60, 259.

tigge Brandhjælp 159, 222.
— Uld 109.
Tigger 218, 220, 250.
Tiggerpose 220.
Tilnavn 383.
Tilslæt 99 flg.
Timen er kommen 395.
timse 83.
Tingsted 200.
Tingsten 200.
Tingvol 200.
Tinksmed 362.
Titler 382.
Tjanstav 375.
Tjener 294, 374.
Tjenestefolk 74.
Tjæregilde 236.
Tjærekedel 403.
Tjærekors 265.
Tjæretønde 312.
Tjaal 68, 141.
To 109.
Tobak 22.
Tobaksrygning 337.
Toldbetjent 99, 102.
Toldgrænse 244.
Tordensten 137.
Tordenvejr 13.
Torskelever 138.
Tospring 340.
Totigger 110.
Totur, Dans 77.
Traulampe 38, 50, 138.
Trekort 182.
Tremarksmand 224.
Trendebord 70, 123.
Trendegarn 125.
Trendekasse 123.
Trendekiste 70.
Trendekande 123.
Triller af Uld 110.
Trinde Kartofler 39.
Trobeæg, træde 301.
Trommegilde 236.
Trommer 126, 148.
Troms Kirke 305.
Tromtrækker 332.
Tryntyrk 225.
Trædesten 71.
Træhest 260.
Træræk 357.
Træsko 181.
Trævlegarn 66.
Tude 120.
Tudse, køre med 387.
Tugthus 224, 227.
Tut af Penge 184.
Tvilling 181.
tylde Øl 96.
Tyr 240.
Tyregilde 236.
Tyreng 241.
Tyrholm 241.
Tyrripog 50.
Tyst i Tale 187.
Tyv 223.
Tyvestaal 224.
Tyvetrækker 119.
Tyvetønde 223.
Tægt 238, 242.
— , halv, hel 364.
Tægtehøved 367.
tælle til Leg 304.
Tællelys 222.
Tærskel jfr. Dørtrin 393.
Tøffelblomst 64.
Tøjer, forskellige Navne paa 110.
Tøjpige 333.
Tørrekone 130.
Tørvasker 141.

Udgangsgilde 77.

Udskud 40, 44.
Ujerstowv 45.
Uld jfr. Laad 109, 128 flg.
Uldtigger 109, 218.
Ulv 237, 366.
Ulvens Skind sælges 76.
Underboer 48.
Underjordser 48, 399.
Undervætter 48, 399.
Ungbojle 326.
Urin 110, 120.
Uro 58.
Urt (ugæret Øl) 91, 94.
Urter, onde 122.

Vaabenbrødre 59.
Vaageild 375.
Vaand 17.
Vadder 5, 11, 29.
Vadmel 123.
Wakke 88.
Valborg Aften 313.
Valborg Vise 313.
Valing 15.
valke 125.
Vals 77.
Vand, vise 17.
Vang 196.
Varsler for Aaret 272.
Vase 31.
Vask 140.
Vatti er død 95.
Vej 11.
Vejr, gøre 290.
— , Varsler for 303.
Vejrmølle 218.
Velbekommes 380.
Velkom 213.
Velkommen 379.
Velkomst 229.
Verdenshjørner 166.
Veserne (Vadderne) 29, 80.
Vesterbo 6, 147.
Viborghus 227.
Vibe, Pebermø 165.
Vide 200.
Videbrev 201, 207.
Videfoged 201.
Videstav 201.
Vidie, til Flætning i Vægge 31, 33.
Vildlap 253.
Vildsmak 253.
Vinde 47.
Vindepind 120.
Vindruer 22.
Vinduesgaard 71.
Vinduesgilde 337.
Vinsaalaader 332.
Vinge (paa Rok) 119.
Vinter 297, 301.
Vinterskole 262.
Violetbrunt, farve 122.
Vise, fransk 27.
— læres Børn 129.
Vogn, se Arbejdsvogn 253.
Vognhave 126.
Vognlag 253.
Vognskrin 184.
Wokkepotte 279.
Vol 17.
Vorbasse Marked 255 flg.
Vorherres Kokkefugl 363.
Wost aa æ Gryd' 71.
Vraaseng 40.
Wrappe 88.
Vugge 141.
Wuttørv 89.
Væddeløb 301.
Væge af Siv 38, 50.
Vægge, oliemalede 71.
Væggetavle, klinet 31.

Væle 84.
vændre 38.
Værdipapirer gemte 66.
Værft 10.
Vætter, Husets gode 67.
Vævekammer 43.
Vævel 70.
Vævergilde 125.
Væverstol 70, 123.

Ypping 94.

Zweidrittel 176.

Æblekærne 18.
Æbleskiver 32.
Æbleskræl, Varsel af 285.
Æg, tigge 301, 303.
— samles ind 359.
Æggeblomme, -hvide 84.
Æggehvide, Varsel af 285.
Æggeskal brunes i Ovn 85.
Æling 58, 88.
Æmte 48.
Ærøl 345, 405.
Æventyr 48.

Øjesyn, ondt 86, 94.
Øl, dets Fejl 95.
—, Gaade om 95.
—, Dover-, faar i Maag-, Jøsse Navns-, Rutten om Skrald 91.
—, jydsk 96.
—, Klage over 234.
—, i Gildesnavne 96.
—, som trækker Vandmøller 97.
Ølbærme, Klister til Rugbrød 84.
Øldug 94.
Ølgilder 96, 345.
Øls 96, 258, 345.
Øltapper 332.
Øltrant 96.
Østerbo 147.
Øxe kastes paa Sædemark 305.

Billedfortegnelse.

		Side
1.	H. F. Feilberg (Fotografi)	Titelbillede
2.	Studepløjning paa Heden (Tegning af R. Christiansen)	1
3.	Høbjærgning i Engene (R. Christiansen)	3
4.	Husbygning (R. Christiansen)	16
5.	Bindingsværk (Forfatteren)	31
6.	Lerstryge (Tegning af E. Rondahl efter Original i Folkemuseet)	34
7.	Grundtegning af en morsingsk Bondegaard (Molbechs Dialektlexikon)	40
8.	Udseendet af en morsingsk Bondegaard (R. Mejborg: Gamle danske Hjem, 1888)	41
9.	Grundtegning af en ældre vestslesvigsk Gaard (Forf.)	42
10.	Grundtegning af en gammel grundmuret Gaard i Darum (Forf.)	42
11.	Gavl med Ligport paa Gaarden i Darum (Forf.)	43
12.	Grundtegning af en Gaard i Brørup (Forf.)	44
13.	Grundtegning af en Gaard fra Hjelmslev Herred (Forf.)	45
14.	Gammeldags lavt Arnested (Forf.)	45
15.	Skorstenshammer (Folkemuseet)	46
16.	Kjælske (Forf.)	47
17.	Gammeldags Arnested (Forf.)	47
18.	Murstenskakkelovn (Forf.)	49
19.	Gammeldags Tranlampe (Forf.)	50
20.	Praasekærte af Træ med Profit (Forf.)	51
21.	Praasekærte af Jærn (Forf.)	51
22.	Profit eller Fattigmand (Forf.)	52
23.	Praasekærte med Profit (Forf.)	52

Side

24. Pottekakkel, funden i Ulvborg (C. Nyrop: Dansk Pottemageri, 1882) 53
25. Pottekakkelovn (Folkemuseet)..... ... 53
26. Pottekakkelovn, efter C. A. Thyregod (C. Nyrop)..... 53
27. Grydekakkelovn, efter Jap. Steenstrup 54
28. Stue fra Kalundborg-Egnen (R. Mejborg) 56
29. Stue fra Salling (R. Mejborg)..... 57
30. Messingstølp (R. Mejborg) 57
31. Uro (Forf.)..... 58
32. Bindebrev (Folkemuseet) 61
33. Udskaaret Panel (Forf.)..... 65
34. Tavolet el. Pyramide af simplere Form (Folkemuseet) . 66
35. Tavolet med udskaarne Forsiringer (Folkemuseet) 67
36. Peberkværn med Støder (Forf.)..... 68
37. Hørberedning (R. Christiansen)..... 74
38. Bagning (R. Christiansen)..... 85
39. Brygning (R. Christiansen)..... 90
40. Brændevinsbrænding (R Christiansen)..... 100
41. Trendebord (Folkemuseet)..... 123
42. Vævning (R. Christiansen) 124
43. Strømpebaandsvæv (Forf.)..... 126
44. Skagefod (Folkemuseet) 130
45. Skagehaand (Folkemuseet)..... 130
46. Flødepotte med Tud og Tap (Folkemuseet)..... 137
47. Lysestøbning (R. Christiansen)..... 139
48. Manglebræt (Folkemuseet) 140
49. Manglebræt (Folkemuseet) 141
50. Haandten (Forf.)..... 142
51. Spindestue (R. Christiansen)..... 144
52. Haandten (Forf.)..... 148
53. Rakkerens Glas (Folkemuseet) 159
54. Studedrift ved en Hedekro (R. Christiansen) 168
55. Bystævne (R. Christiansen) 196
56. Lundforlund (P. Lauridsen i Aarb. f. nord. Oldk. og Historie 1896) 197
57. Tornemark ved Korsør (P. Lauridsen)..... 198
58. Brovst i Thy (P. Lauridsen) 199
59. Byhornet i Hornbæk (Folkemuseet)..... 201
60. Bysens Kæp (Folkemuseet)..... 202
61. Ringlestav fra Skaane (Folkemuseet) 206

Side

62. Byens Fold i Darum (R. Mejborg) 207
63. Jydsk Bindestue (R. Christiansen) 244
64. Brænding af Jydepotter (R. Christiansen) 251
65. Sommer i By (R. Christiansen) 258
66. Majstang fra Avernakø (R. Mejborg) 320
67. Det nyfødte Barn drysses med Rugkærner (R. Christiansen) 328
68. Fyrfad med Skaft (Forf.) 337
69. Kaffekedel paa „Frø“ (Forf.) 349
70. Kridthus (Forf.) 355
71. Høstarbejde (R. Christiansen) 384
72. Høstskik fra Sønderjylland (R. Christiansen) 385
73. Høstgilde (R. Christiansen) 386
74. Det sidste Læs køres hjem (R. Christiansen) 387
75. Karlene stryger for Kaalen (R. Christiansen) 388

Indhold.

H. F. Feilberg. Af Marius Kristensen III
Forord IX
Forkortelser XIV

1. Min Vesteregn. S. 3—15.

Fra Vesterjylland. — Vesterhavet. — Stormfloden 15. Okt. 1881. — Stormfloden 3. Febr. 1825. — Vintertiden. — Sommertiden. — Fanø.

2. Bygninger. S. 16—73.

Lave, klinede Huse. — Brønden. — Murstenenes Tilberedelse. — Teglovnen. — Ved Teglovnen en Aften i V. Vedsted. — Husenes Opmuring. — Kalkbrænding. — Bindingsværket. — Lyren. — Sparreværket. — Klinearbejdet. — Klinegilder. — Tækning. — En Bondegaard i Hedeegnen for 40 Aar siden. — Aashusene. — Boligernes Grundplan. — Arnestedet. — De gamle Belysningsmidler. — Kakkelovnen. — Opholdsstuen. — Sengene. — De andre Stuer. — Fremskridt i Velvære. — Omkring Husene.

3. Arbejder. S. 74—143.

„Folkemarkeder". — Tjenestefolks Fridage og Løn. — Kvindens strænge Arbejde. — Bagerovnen, Bagning. — Brygningen. — Ølletz Rolle i Husholdningen. — Brændevinsbrænding. — „Brændevinstøjet". — Bondens Kamp for Retten til at brænde. — Brændevinsdrikken. — Afholds-

bevægelsen. — Uldens Klipning og Kartning. — Kartegilde. — Spindet. — Hjemmefarvning. — Vævning. — Strømpebaandsvæven. — Binding. — „Bindestuerne“. — Hørren. — Hørskagning. — „Skagepigerne“. — Fra Skagningsgilder. — Knipling. — Mælken. — Fløden. — Smørkærning. — Lysestøbning. — Vask. — Rulle med Manglestok. — Tvinding af Fiskegarn i Agger.

4. Livet inden Døre. S. 144—167.

Stille, behersket Liv. — Ægteskabet. — Fyden en Mand af faa Ord. — Sparsommelighed. — Snævert Syn og Standsfordomme. — Savnet af Oplysning. — Højskolens Indflydelse. — Virkning af den politiske Bevægelse. — Fynbo og Fyde. — Den store Gæstfrihed. — Fydens lune Spøg; Exempler derpaa. — Sjællændere og Fyder. — Fannikerne. — Nørrejyder og Sønderjyder.

5. Handel. S. 168—195.

Handelsaanden. — Den lille Handel. — Den store Studehandel. — „Studegaarde“. — Betalingsmidlerne. — Studedrifternes Afgang. — De gamle Studeveje. — Undervejs til Markederne i Husum. — Husum Marked. — Markedet i Itzeho. — Fra Klovsygen i Efteraaret 1842. — Studedriverne paa Hjemvejen. — Tillid i Pengesager. — Svinehandelen. — Følger af Handelen.

6. Lidt fra Fællesskabets Tid. S. 196—243.

Landsbyens Udseende. — Den lovgivende Myndighed. — „Oldermanden“. — Den kommunale Republiks Bestyrelse. — Den fælles Byhyrde, hans Arbejde og Løn. — Svinehyrden. — Kvægsygen. — Den kommunale Smed. — Bysmeddens Løn. — Mølleren. — Fattigforsørgelse. — Tiggeri et Haandværk. — Tiggerne paa Vandring. — „Stodderkongen“. — Natmandsfolk, Tatere osv. — Brandlidte Folk. — Træk af tidligere Retsforhold og Retstilstande. — Hjælpsomhed i den gamle Kommune. — Lavsgilder. — Festlige Sammenkomster. — Fælles Apothek, Gadebrønd osv.

— Agermarkens Inddeling tidligere. -- Den fælles Bytyr.
— Fællesdriften i Store Darum før 1767.

7. Toldgrænse og Smugleri; Bisekræmmere og Markeder. S. 244—257.

Toldvæsenet. — Omstændeligheder ved Toldgrænsen ved Kongeaaen. — Smugleriet. — Fortjenesten ved at smugle. — I Hovborg Kro. — Smuglerierne ved Vesterhavet. — Det indsmugledes videre Befordring. — Bisekræmmerne. — Hosekræmmerne. — Omstrejfende Handelsfolk. — Vognfærdselen paa de daarlige Veje i Vestjylland. — Markederne. — Markedsrejser. — Drikkeriet ved Markederne.

8. Fester. S. 258—327.

Gæstfrihed. — a. **Thomasdag.** — b. **Julefesten.** Tilberedelserne. Juleridt. Juleaften og Juledag; Juleaftensskæmt. Stefansdag. Mellem Jul og Nyaar eller Kongedag; Sanglege i Julestuerne; Julelege. Nyaarsaften og Nyaarsdag; Nyaarsskikke og -gilder; Plovgang paa Als. Helligtrekongers Fest; Helligtrekongers Tog; Julens sidste Festdag. — c. **„At gøre Vejr".** — d. **Fastelavn og Faste.** Karlenes Ringridning; Drengenes Fastelavnsløjer; Fastelavnsgilder; gamle Fastelavnsskikke fra Falster. — e. **Paaske.** Paaskelege; Hexene paa Skærtorsdag. — f. **Pinsen.** „Pinsebruden"; Pinsegilder; Pinseskikke. — g. **Gadelamsgilder og „Sommer i By".** Uddeling og Bytning af Gadelam; „Valborgvisen"; „Pinsevisen"; Pinse-Legestue; Drengenes Pinsefestlighed; Smykning af „Blus"; Majgildet; Majgreven; Fiskernes Majfest ved Vesterhavet. Andre selskabelige Sammenkomster.

9. Fra Familielivet. S. 328—409.

a. **Bryllupsskikke.** Det formelle Frieri. Forlovelser. En sundevedsk „Kost". Bydesvenden. Brudesengsdagen. Brylupsgildet. Anden Dags Brylluppet. Dansen: „Tospring" og Melodien dertil. — b. **Barselgilder.** Kaffens Rolle ved Gilderne. Kaffedrikkeri tidligere. Barnets Navn. — c. **Børnenes Opvæxt.** Barndomstiden. Barnets Færden mellem Husdyrene. Den gamle Skole og den gamle Degn.

Leg i Skolen. Drengen skal ud at tjene. Den lille som Faarehyrde. Hyrdedrengen paa Heden. Hugormene. Hyrdedrengenes Tidsfordriv. Hyrderne i de mere beboede Egne. Legen „at kaste Kniv“. „Gættelser“, „Remser“ og Hyrderim. Hyrdernes Pinse og Syvsover Dag. — d. **Kvindens Stilling.** Udtryk om Kvinden. Forstaaelsen mellem Ægtefolk. Opmærksomhed mod Kvinden. — e. **Omgangsskikke.** Hilsener. Høflighed mod den fremmede Gæst. Ved Afsked. Almindelig Høflighed. Bonden og Titler. Kendingsnavne. — f. **Høstskikke.** Skikke ved Høhøsten og Kornhøsten. Det sidste Læs. Offer til Musene. „Fissemand“ og „Fluesmækkeren“. — g. **Den religiøse Anskuelse.** Minder fra Papismens Tid. Den lutherske Kirkeskik. Stykker af Hedenskab i Folketroen. Bondens Ro over for Døden. „Underjordser“ osv. Retsfølelsen. „Genkalding“. Hexene. Materialisme. Spøg med Præsterne eller Kirken. — h. **Begravelse.** Begravelsesgilder. Naboskrog, „Høkelbjærre Kro“. „Livet“.

Anmærkninger og Henvisninger 410
Ordliste 418
Fortegnelse over Billederne 439

[redacted]

Udvalget for Folkeoplysnings Fremme

har bl. a. udgivet:

H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv, saaledes som det i Mands Minde førtes, navnlig i Vestjylland. Anden Del. 1899. (Folkel. Nr. 231)..... Kr. 1,60.

Joh. Steenstrup: De danske Stednavne. Deres Tolkning og hvad de oplyser om vort Lands Bebyggelse og Folkets Kultur gennem Tiderne. 1908. (Folkel. Nr. 280). Kr. 1,00.

Lucidarius, en Folkebog fra Middelalderen. Med Indledning og Oplysninger ved **Johannes Knudsen.** Med 41 Billeder. 1909. (Folkel. Nr. 288)..... Kr. 1,50.

R. Mejborg: Landsbyskomagerens Jonas Stolts Optegnelser. Med 62 Billeder. 1890. Folkel. Nr. 174)... Kr. 1,00.

Natur- og Folkelivsbilleder fra Norge. 1. Samling, ved **H. Lassen.** 3. Oplag. 1906. (Folkel. Nr. 28)..... Kr. 2,00.

— 2. Samling, ved **Nordahl Rolfsen.** 1907. (Folkel. Nr. 277)..... Kr. 2,00.

— 3. Samling, ved **Nordahl Rolfsen.** 1908. (Folkel. Nr. 281)..... Kr. 1,50.

J. F. Rønne: Færøerne. (I. Landet og dets Beboere. II. Fra det daglige Liv). Med 37 Kort og Billeder. 1900. (Folkel. Nr. 244) ..... Kr. 2,00.

Juni 1910.

G. E. C. Gad,
Vimmelskaftet 32, København K.